مۇقاۋىنى لايىھەلىگۈچى: غالىب شاھ
خەتتات: ئابلىكىمجان زۇنۇن جەۋلانى

بۇ رومان 2003 ــ يىلى دېكابىردا، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى تۇنجى نۆۋەتلىك «تەڭرىتاغ ئەدەبىيات ــ سەنئەت مۇكاپاتى» نىڭ «ئەسەر مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن.

ئۇنتۇلغان كىشىلەر
ھايات شۇنداق
ئاي يامغۇرى
يىراقتا قالغان مۇھەببەت
سەرسان روھ
بەختسىز سەئدىيە
قاباھەت
يەكچىشمە
مۇزلىغان يۈرەك
دەۋر ساداسى

شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى
ISBN 978-7-5371-6501-3
9 787537 165013 >
باھاسى: 33.00 يۈەن

بەختسىز سەئدىيە

شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

ئەخمەت تۇردى ئەسەرلىرى

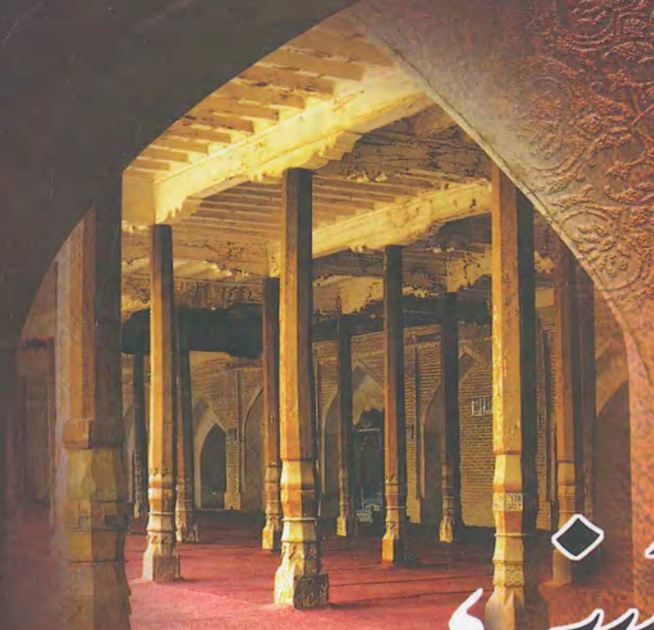

بەختسىز سەئدىيە

شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

بۇ كىتابنى — بەش ئوغۇل، ئىككى قىزنى تەربىيىلەپ، قاتارغا قوشۇش يولىدا جەبىر — جاپا چەككەن، مېھرىبان ئانام نۇرانە ھاجىم داۋۇت قىزىنىڭ پارلاق خاتىرىسىگە بېغىشلايمەن.

مۇئەللىپ

ئۇيغۇر كىتاب تورپىكتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ تور ئادرېسى

ئەخمەت تۇردى ئەسەرلىرى

بەختسىز سەئدىيە

(تارىخىي رومان)

شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېگى ئادرېسى

مەسئۇل مۇھەررىرى : **ئابلىز قېيۇم**
مەسئۇل كوررېكتورى : **ئىبادەت ياسىن**
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى : **غالىب شاھ**

ئەخمەت تۇردى ئەسەرلىرى

بەختسىز سەئىدىيە

(تارىخىي رومان)

ئاپتورى: **ئەخمەت تۇردى**

*

شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى شىمالىي بېيجىڭ يولى29 ـ نومۇر، پ: 830012)
ئېلخەت ساندۇقى: xjyashlar@126.com
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ جىنبەن باسما چەكلىك شىركىتىدە بېسىلدى
ئۆلچىمى: 1168×850 م م، 32 كەسلەم، باسما تاۋىقى: 14.5
2009 ـ يىلى 3 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2013 ـ يىلى 3 ـ ئاي 3 ـ بېسىلىشى
ISBN978－7－5371－6501－3
باھاسى: 33.00 يۈەن

بېسىلىشتا، تۈپلەشتە خاتالىق بولسا نەشرىياتىمىزغا ئەۋەتىڭ، تېگىشىپ بېرىمىز

يازغۇچى ئانىسى بىلەن بىللە

1986 - يىل

www.uyghurkitap.com

نەشرىياتتىن

ئەخەت تۇردى — دەۋرىمىزدىكى ئۇيغۇر پروزىچىلىقىنىڭ تەرەققىياتىغا، گۈللەپ ياشناش ۋەزىيىتىگە مۇھىم تۆھپە قوشقان ۋەكىللىك خاراكتېردىكى داڭلىق يازغۇچىلىرىمىزنىڭ بىرى. ئۇ ئۆزىنىڭ 50 يىللىق ئەدەبىي ئىجادىيەت ھاياتىدا پروزىچىلىقنىڭ ھېكايە، پوۋېست، رومان قاتارلىق ھەممە ساھەسىدە قەلەم تەۋرىتىپ، ھەممە ساھەسىدە بىر تۈركۈم نادىر ئەسەرلەرنى يارىتىپ، ئوقۇرمەنلەر قەلبىدە ۋە ئەدەبىيات ساھەسىدە خېلى زور تەسىر قوزغىدى.

يازغۇچى 1940 - يىل 11 - ئاينىڭ 20 - كۈنى قەشقەر شەھىرىدە تۇغۇلغان. 1949 - يىلىدىن 1959 - يىلىغىچە باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوقۇغان. 1959 - يىلى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تىل - ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا كىرگەن. 1964 - يىلى 8 - ئايدا ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىگە تەقسىم قىلىنىپ، «تارىم» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىدە مۇھەررىر بولۇپ ئىشلىگەن، كېيىن ژۇرنالنىڭ مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى بولغان. 1989 - يىلى 1 - ئايدىن باشلاپ كەسپىي يازغۇچىلىققا تەكلىپ قىلىنىپ، 2000 - يىلى 12 - ئايدا دەم ئېلىشقا چىققۇچە شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ كەسپىي يازغۇچىسى بولغان. ئۇ ھازىر جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەت يازغۇچىلار ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، مەملىكەتلىك ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، دۆلەتلىك

بىرىنچى دەرىجىلىك يازغۇچى، شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتىنىڭ پەخرىي پروفېسسورى.

ئەخەت تۇردىنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت ھاياتى 1958 ـ يىلى «تارىم» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان «گۇرۇچ» ناملىق ھېكايىسى بىلەن باشلانغان. شۇنىڭدىن تارتىپ 1960 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا ئۇ «ھاياتنىڭ باشلىنىشى»، «دەشتكە باھار كەلدى»، «كۈرەش داۋام قىلىدۇ»، «ئازاد زامانەمدىن ئايلىناي»، «بىزنىڭ ئەۋلاد» قاتارلىق بىر قىسىم ھېكايىلەرنى يېزىپ، شۇ دەۋر رېئاللىقىنى خېلى جانلىق ئەكس ئەتتۈرگەن ھەم كۆزگە كۆرۈنۈشكە باشلىغان. 1970 ـ يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ ئەخەت تۇردىنىڭ پروزا ئىجادىيىتى يېڭى بىر باسقۇچقا قەدەم قويدى. بۇ مەزگىللەردە ئۇ «يالقۇنلۇق ياشلىق»، «مەرھابا، باغۋەن»، «مەھبۇس قىزى» قاتارلىق ھېكايىلەرنى يېزىش ئاساسىدا پوۋېست ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، «قىيانلىق دەريا»، «ئەلۋىدا، كۆز يېشىم» قاتارلىق پوۋېستلارنى ئېلان قىلىپ، بۇ جەھەتتىمۇ كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. ئۇنىڭ پوۋېست ئىجادىيىتى ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ ھېكايە ئىجادىيىتىدىن رومان ئىجادىيىتىگە ئۆتۈشتىكى ئۆتكۈنچى ئىجادىيىتى بولۇپ قالدى. ئۇ 1980 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ رومان ئىجادىيىتىگە كىرىشىپ، 1989 ـ يىلى تۇنجى رومانى — «ئۇنتۇلغان كىشىلەر»نى ئوقۇرمەنلەر بىلەن يۈز كۆرۈشتۈردى. بۇ رومان ئۆزىنىڭ كۆپ تەرەپلىمە قىممىتى ۋە يۇقىرى مۇۋەپپەقىيىتى بىلەن كىشىلەر ئارىسىدا ۋە ئەدەبىيات ساھەسىدە زور تەسىر قوزغىدى، شۇنداقلا ئۇنىڭ رومان ئىجادىيىتى ئۈچۈن پۇختا ئاساس بولۇپ قالدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئاساسلىق كۈچىنى رومان ئىجادىيىتىگە قارىتىپ، كەينى ـ كەينىدىن «ھايات شۇنداق»، «سەرسان روھ»، «بەختسىز سەئىدىيە»، «قاباھەت» قاتارلىق رومانلارنى يېزىپ جامائەتچىلىك بى-

www.uyghurkitap.com

لەن يۈز كۆرۈشتۇردى. ئەگەر بىز «خەيرخوش، توققۇز كۆنلۈك ماكان»، «ئەلۋىدا، كۆز يېشىم» ناملىق ئەسەرلەرنى ئۇنىڭ ھېكايە ۋە پوۋېست ئىجادىيىتىدىكى بىر پەللە دېسەك، ئۇنداقتا «سەرسان روھ»، «بەختسىز سەئىدىيە»، «قاباھەت» رومانلىرى ئۇنىڭ رومان ئىجادىيىتىدىكى نەتىجىسىگە ۋەكىللىك قىلالايدىغان نادىر ئەسەردۇر.

يازغۇچىنىڭ تۇنجى پوۋېستى «قىيانلىق دەريا» 1985 - يىلى مەملىكەتلىك 2 - نۆۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتىنى باھالاشتا «مۇنەۋۋەر پوۋېست» مۇكاپاتىغا ئېرىشكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىر قىسىم ھېكايىلىرى، بولۇپمۇ «ئۇنتۇلغان كىشىلەر»، «ھايات شۇنداق»، «سەرسان روھ»، «بەختسىز سەئىدىيە» قاتارلىق رومانلىرى كەينى - كەينىدىن «جۇڭگو كىتاب مۇكاپاتى»، «تۇلپار ئەدەبىيات مۇكاپاتى»، «تەڭرىتاغ ئەدەبىيات - سەنئەت مۇكاپاتى» ... قاتارلىق مەملىكەت ۋە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مۇكاپاتلارغا ئېرىشىپ زور شەرەپ قۇچتى. ئۇنىڭ بىر تۈركۈم ھېكايە - پوۋېستلىرى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغاندىن سىرت، «سىناق مەيدانىدىكى لەتىپە»، «خەيرخوش، توققۇز كۆنلۈك ماكان» قاتارلىق نادىر ھېكايىلىرى چەت ئەل تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ، «چەت ئەل يازغۇچىلىرىنىڭ ھېكايىلىرى» ناملىق توپلام بىلەن «پەرۋاز» ناملىق مەجمۇئەلەردە ئېلان قىلىندى.

بۇ قېتىم نەشرىياتىمىز دۆلەت قۇرۇلغانلىقىنىڭ 60 يىللىقىغا سوۋغا قىلىش ۋە ئەخەت تۇردى ئىجادىيىتىنىڭ 50 يىللىقىنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن يازغۇچىنىڭ بارلىق ئەسەرلىرىنى 10 توم قىلىپ نەشر قىلدۇق. بىز ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەنلەرگە سۇنۇلغان بۇ 10 توملۇق ئەسەر يازغۇچى ئەخەت تۇردىنىڭ تارىخ ۋە رېئاللىق ھەققىدىكى 50 يىلدىن بۇيانقى جاپالىق ئىزدىنىشلىرىنىڭ مەھسۇلى. ئۇ ئۆزىنىڭ پۈتۈن ئىجادىيىتىدە كىشىلەرنىڭ

ئىجتىمائىي رېئاللىق بىلەن بولغان ئوخشاشمىغان مۇناسىۋەت ـ ئالاقىلىرىنى ، جۈملىدىن ئۇلارنىڭ باي ۋە مۇرەككەپ روھىي دۇنياسىنى تىپىك ۋە ماھىيەتلىك بولغان تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرى ئىچىدە ئوبرازلىق يارىتىشتەك ئىجادىيەت ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرۈپ ، ئۆزىگە خاس بەدىئىي ئۇسلۇب ياراتقان . ئۇ تەسۋىرلىگەن پېرسوناژلارنىڭ كۆپىنچىسىدە زامانداشلىرىمىزنىڭ مەنىۋى قىياپەتلىرى تەبىئىي ۋە ئېنىق ئېچىپ بېرىلىپ ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تىپىك مىللىي خاراكتېرى خېلى روشەن ئەكس ئەتكەن . بۇ خىل تىپىك خاراكتېر يازغۇچىنىڭ ئىدىيىۋى ھېسسىياتى ، جەمئىيەت ۋە تۇرمۇش ھەققىدىكى ئالاھىدە كۆزقاراشلىرى ، شۇنىڭدەك ئۆزگىچە ئىجادىيەت ئۇسۇلى ئارقىلىق سەنئەت يۈكسەكلىكىگە كۆتۈرۈلگەن . شۇڭا ئۇ كىشىلەرگە ئۆزگىچە بىر خىل ئېستېتىكىلىق زوق بېغىشلايدۇ ، كىشىنى ھايات گۈزەللىكىدىن ، شۇنداقلا تەبىئەت گۈزەللىكىدىن سۆيۈندۈرىدۇ .

قىسقىسى ، ئەخەت تۇردى دەۋر قىياپىتىنى ئىجابىي ۋە سەلبىي ياقتىن يورۇتقان ، تۇرمۇش پۇرىقى كۈچلۈك ، زىددىيەت توقۇنۇشلىرى كەسكىن ، پېرسوناژلىرى ئۆزىگە خاس خاراكتېرگە ئىگە ، تىلى تاتلىق بىر تۈركۈم مۇنەۋۋەر ئەسەرلىرى بىلەن يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا ، جۈملىدىن ئۇنىڭ رومانچىلىق ساھەسىگە مۇناسىپ تۆھپىلەرنى قوشقان تۆھپىكار يازغۇچىدۇر .

بىز ئاخىرىدا ، ھۆرمەتلىك ئەدىبنىڭ تېنىگە سالامەتلىك ، قەلىمىگە تېخىمۇ زور بەرىكەت تىلەيمىز !

2009 ـ يىل ، مارت .

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

سۆز بېشى

يىراق ئۆتمۈشتىكى ئەجدادلار ئىزىنى ئىزدەپ يۈرۈپ، بۇ سەۋدايى يولغا كىرىپ قالدىم. نۇرغۇنلىغان ئەگىم - دوقاللار بىلەن سىرلىق قىستاڭلاردىن ھاسىل بولغان بۇ يول ئاخىر مېنى ئەجدادلىرىمىزنىڭ 17 - ئەسىردىكى ھەسرەت - نادامەتلىك دەۋرىگە باشلاپ كەلدى.

سەلتەنەت مەھكۇملۇق بىلەن، مەرىپەت نادانلىق بىلەن، يورۇقلۇق جاھالەت بىلەن ئالماشقان بۇ دەۋر ھەقىقەتەنمۇ خەلقىمىز ھاياتىدىكى بىر پاجىئە ئىدى.

ۋەھالەنكى، خەلقىمىزنىڭ ئۆتمۈشى، مەيلى ئۇ قانچىلىك پاجىئەلىك ۋە دەھشەتلىك بولسۇن بىز ئۈچۈن بەرىبىر ئەزىز ھەم مۇقەددەس بولۇپ قېلىۋېرىدۇ. چۈنكى، بۇ ئۆتمۈش يالغۇز پاجىئە ۋە قارا كۈنلەردىنلا ئىبارەت ئەمەس، بەلكى يەنە قاراڭغۇ زۇلمەتنى ئۆز شولىسى بىلەن يورۇتماقچى بولغان نۇرغۇن مەشئەلچى، چىراغچىلارنىڭ تارىخ قاتلاملىرىغا سىڭىپ كەتكەن بۈيۈك ئىختىرالىرى، كۆرەشلىرى ۋە نۇرى بىلەن چاقنىغان يورۇق كۈنلىرىدىنمۇ ئىبارەتتۇر !

ئىشەنچ بىلەن يولغا چىقتىم، يولۇمنى ئەنە شۇ نۇرلار يورۇتتى، كۆز ئالدىمدا ئەنە شۇ ئۆلمەس سىيمالار گەۋدىلىنىپ، ماڭا ئىلھام ۋە مەدەت بېرىپ تۇردى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

مۇندەرىجە

بىرىنچى قىسىم

زەرەپشاننىڭ كۆز يېشى

بىرىنچى باب قىسقا ھاياتتىكى ئۇزۇن بىر كېچە 3
ئىككىنچى باب قارا بوران چاڭ ـ توزانلىرى 21
ئۈچىنچى باب جاھىل قورغان 34
تۆتىنچى باب باسقۇن 70
بەشىنچى باب شىرقىراپ چۈشۈۋاتقان قان ئاۋازى 84
ئالتىنچى باب كۆيگەن جاھان 102
يەتتىنچى باب ئالتۇن تەخت ئۈستىدىكى بىردەملىك
ئاچچىق خىيال 144
سەككىزىنچى باب ۋاباغا ئوخشايدىغان ئادەم.................166
توققۇزىنچى باب بىر نەچچە سەھىپىلىك ئەسلىمە 185
ئونىنچى باب مېھرى ئىسسىق يوچۇن كىشى 209

ئىككىنچى قىسىم

قارغىشقا تولغان ئالەم

بىرىنچى باب ئوت ۋە ئوقيا.............................. 227
ئىككىنچى باب نىكاھ ۋە سەلتەنەت 247
ئۈچىنچى باب قانغا بويالغان يىگىرمە بىرىنچى
جۇمە 280

تۆتىنچى باب   شانلىق قەبرە 309
بەشىنچى باب   سەرمازار ھاشىرى 331
ئالتىنچى باب   چۆلدىكى يالغۇز كەپە 345
يەتتىنچى باب   ئەۋلىيانى چۆچۈتكەن خەۋەر 365
سەككىزىنچى باب   دىيانەت تەزكىرىسى 377
توققۇزىنچى باب   ئۇزۇن چۈش 404
ئونىنچى باب   ئۆلۈمسىز ھالاكـەت 431
ئەسەردىكى مۇھىم تارىخىي شەخسلەرنىڭ قىسقىچە
بايـانـى 440

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

بىرىنچى قىسىم

زەرەپشاننىڭ كۆز يېشى

بىرىنچى باب

قىسقا ھاياتىنىكى ئۇزۇن بىر كېچە

1

مىلادىيە 1678 ـ يىلى گۈزەل قەشقەرىيىنىڭ كەڭ ۋە تىنچ زېمىنىنى ۋەھىمە باستى. بىر يۈز ئاتمىش تۆت يىل ھۆكۈم سۈرگەن بۈيۈك سەئىدىيە خاندانلىقىنىڭ سەلتەنىتى كۈلپەت ئىچىدە قالدى!

خىرە ئايدىڭ كېچە، ئەل ئۇيقۇغا چۆمگەن خامۇش بىر پەيتتە، قارا قۇرۇم تاغلىرى تەرەپتىن كەلگەن دەرۋىش سىياقىدىكى بىر ئادەم شەھەرنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى خانىقا دەرۋازىسىدىن قەلئە ئىچىگە كىرىپ كەلدى. ئۇ ئىككى كۆندىن بېرى كېچە ـ كۈندۈز جېدەللەپ مېڭىپ، مانا ئەمدى مەنزىلگە يەتكەنىدى. شۇڭا، يول بويىدىكى كۆل بېشىدا توختاپ چوڭقۇر بىر نەپەس ئالدى، ئاندىن بىر قولى بىلەن كۆلنى ئىھاتە قىلغان ياغاچ سالاسۇنغا ئېسىلىپ تۇرۇپ، ئاي نۇرىدا سۇس جىلۋىلىنىپ تۇرغان تىنىق سۇدىن بىر نەچچە ئوچۇم ئىچتى. مۇزدەك تاتلىق سۇ ئۇنىڭ گەز باغلىغان لەۋلىرىنى نەملەپ ھارغىنلىق باسقان يۈرىكىنى ياشارتىپ قويغاندەك بولدى. ئۇ تەشنالىقىنى قاندۇرۇپ ئورنىدىن تۇردى.شۇ چاغدا قارامتۇل بۇلۇتلار ئارىسىدىن شۇڭغۇپ چىققان ئاي شەھەرنى ۋاللىدە يورۇتتۇۋەتتى. تىمتاسلىققا چۆمگەن شەھەر ئەمدى ئۇنىڭ كۆزىگە باشقىچە سۈرلۈك ۋە ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ئۇنىڭ بۇ يەردىن ئايرىلغىنىغا يەتتە يىل بولغانىدى. قاتمۇقات تاغلار ئارىسىدا ئۆتكەن يەتتە يىل ئۇنىڭ جىسمى

بىلەن روھىدا قانداق روشەن ئۆزگىرىشلەرنى قىلغان بولسا، بۇ شەھەردىمۇ شۇنداق زور ئۆزگىرىشلەرنى قىلغانىدى. ئۇنىڭ بېشى ئۈستىدە خۇددى دېۋەيلەپ تۇرغان دېۋىدەك كۆرۈنگەن ماۋۇ سېپىلمۇ بۇرۇنقىدىن ئېگىز ۋە مۇستەھكەم ئىدى. ئۇ سېپىلغا قاراۋېرىپ تۇساتتىن يۈرىكى سىقىلغاندەك بولدى. تاغ ئارىسىدا ئەركىن ـ ئازادە يايلاپ يۈرگەن بۇ ئادەم ئۈچۈن بۇ يەر بەئەينى تار قەپەسدەك بىلىنىپ، ئۆزىنى غەلىتە بىر سېزىم ئىچىدە ھېس قىلىپ قالدى.

ئۇنىڭ خىيالى بىر جېسەكچىنىڭ يېقىنلا يەردە ئۇرغان تاقىلدىقى بىلەن «ئەل ئامان! ...» دەپ ۋارقىرىغان ئاۋازىدىن بۆلۈندى. ئۇ كۆل بويىدا قويغان بوغقۇچلۇق خالتىسىنى ئېلىپ، يولنى داۋام قىلدى.

شەھەر يوللىرى، مەھەللىلەر ئۇنىڭغا تونۇش ئىدى. ئۇ غەدىگەرلىكتىن ئۆتۈپ، چارسۇغا كەلدى. ئۇ يەردىن يەنە بىر گۈللۈك دوقمۇشنى ئايلىنىپ، شەھدانكۆل مەھەللىسىدىكى قوش قاناتلىق يوغان بىر دەرۋازىنىڭ ئالدىدا توختىدى ۋە ئىشىكنىڭ قۇبىلىك قۇيما ھالقىسىنى يەڭگىل قاقتى. ھالقا ئۈچىنچى قېتىم ئۇرۇلغاندا ئىچكىرىدىن بىر ئەر كىشىنىڭ «كىم بۇ؟» دېگەن ئاۋازى بىلەن شىپىرلاپ ماڭغان ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى.

— مەن ...

— مەن دېگەن كىم؟

كۆپ ئۆتمەي ئىشىكنىڭ زەنجىر تاقاقلىرى شىرىقلاپ چۈشۈپ، بىر قانىتى يېرىم ئېچىلدى ۋە يىگىرمە ياشتىن ھالقىغان، كەڭ كۆكرەكلىك، قاپلان باش بىر يىگىتنىڭ گەۋدىسى غۇۋا كۆرۈندى.

— ئىسەن سوپىم، خۇداغا شۈكرى، ئۆزلىرى بار ئىكەنلا! — دېدى يولۇچى مۇلايىم ئاۋازدا.

— سىلى، ئۆزلىرى ....— ئۆي ئىگىسى يىگىت قولىدىكى قارا چىراغنى ئېگىزرەك كۆتۈرۈپ، يولۇچىنىڭ چىرايىغا سەپسېلىپ قارىدى ۋە بىردىنلا ھاياجانلىنىپ تووۋلىۋەتتى، — دەرۋىش خوجا، بۇ راست سىلىمۇ...

www.uyghurkitap.com

يىگىتنىڭ ئەسلىدىكى ئوتلۇق كۆزلىرى تېخىمۇ نۇرلىنىپ كەتتى.

— مەن شۇ ... ئىسەن سوپىم، دەرۋىش خوجا ...

يىگىت ئۆز – ئۆزىگە ئىشەنمەي قالدى. ئۇستىگە جۇلدۇر چاپان، بېشىغا پىلتىلىرى توزۇپ، مازلىرى چىقىپ قالغان ئەسكى تەقىيە كىيگەن بۇ ئادەم ئۆز ۋاقتىدا بۇ دىياردا نامى چىققان دەرۋىش خوجا ئىدى.

ئۇلار بىر – بىرىنى يېتىلىشىپ دەسلەپ هويلىغا، ئاندىن كايىۋانلىق مېھمانخانىغا كىردى. مېھمانخانا كەڭ ۋە ئازادە ئىدى. ئۇدۇلدىكى مېھرابنىڭ ئىككى تەرىپىگە گەجدىن قاپارتما نەقىشلەر ئويۇلۇپ، ئۈستى زەڭگەر سىرلانغانىدى. تورۇستىكى جەگە، لىملار غىمۇ ناھايىتى نەپىس، چىرايلىق نەقىشلەر ئويۇلغانىدى. تامدىكى ئويۇقلاردا بولسا، ھەر خىل كىتاب ۋە چىنە – قاچىلار رەت – رېتى بىلەن تىزىلىپ تۇراتتى. ئىشقىلىپ، ھويلا ۋە ئۆينىڭ بېزىلىشى، سەرەمجانلىشىشى ئۆي ئىگىسىنىڭ پەزىلىتى ۋە ھۈنەرگە كامىللىقىدىن بېشارەت بېرىپ تۇراتتى.

مېھمانخانىغا چىراغ يېقىلدى، ئۆي ئىچى ئاپئاق يورۇدى، شۇ چاغدا ئۆي ئىگىسى يىگىت مېھمانغا ئالاھىدە قىزىقىش بىلەن قايتىدىن سەپسالدى.

ئۇ ئېگىز بوي، قارىمۇتۇق يۈزىدە پېچاقنىڭ ئىزى بار، ئوتتۇز بەش ياشلاردىكى بەستلىك ئادەم ئىدى. ئۇ پۇتىغا تاغلىقلاردەك چورۇق كىيىپ، ئەسكى چاپىنىنىڭ ئۈستىدىن كەڭ كاشا باغلىۋالغانىدى. چورۇقنىڭ قونچىدا كۈمۈش تولتىلىق يىڭنسار پىچىقى تومپىيىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ دۈگىلەك، قاپقارا كۆزلىرى بوغما يىلاننىڭ كۆزىدەك سۈرلۈك ئىدى. ئۇنىڭ يۈز تېرىلىرى تاغ شامىلىدا قارىداپ يېرىلىشىپ بەئەينى ئېكەكتەك تىلىم – تىلىم يېرىلىپ كەتكەنىدى. بېشىدىكى كونا تەقىيىسى ئاستىدىن چىقىپ تۇرغان پاخماق چاچلىرى بىلەن چۈپچۈرلىشىپ كەتكەن گىجىك ساقاللىرى ئۇنى تېخىمۇ سۈرلۈك ۋە بەتبەشرە قىلىۋەتكەنىدى. پەقەت قىزىللىق تېمىپ تۇرغان

ئېپىز لەۋلىرى بىلەن ئاپئاق چىشلىرىلا ئادەمگە ئاز ـ تولا يېقىملىق كۆرۈنەتتى.

مېھمان جايلىشىپ ئولتۇرۇۋالغاندىن كېيىن، كۇسۇر ـ كۇسۇر ئايەت ئوقۇپ تېزلا دۇئا قىلدى، تۇرقىدىن بىر ئىشقا ئالدىراۋاتقانلىقى ۋە ھاياجانلىنىۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى.

ـــ يۇنۇس ئاكام كۆرۈنمەيدىغۇ؟ ـ دېدى مېھمان دۇئادىن كېيىن، ـــ ئۇخلاپ قالدىمۇ ـ يا؟

ـ يوقسۇ، دادام قەشقەرگە كەتكەن، ـ دېدى ئۆي ئىگىسى يىگىت داستىخان سېلىۋېتىپ، ـ ئۇ يەردە كاتتا بىر مەدرىسە قۇرۇلۇشى بار ئىكەن، شۇنىڭغا چاقىرتىپ كەتكەن.

دەرۋەقە، يىگىتنىڭ دادىسى يۇنۇساخۇن يېراق ـ يېقىندا نامى چىققان ئۇستا تامچى ھەم نەققاش ئىدى. ئۇ گۈللۈك خىش ۋە رەڭلىك كاھىشلارغا قۇرئان ئايەتلىرىنى، ئىمارەتنىڭ ياسىلىش تارىخىنى شۇنداق نەپىس ۋە چىرايلىق يازالايتتى، مەسچىتنىڭ گۈمبەزلىرىگە، ئىمارەتنىڭ جەگە ـ لىملىرىغا ئاجايىپ گۈزەل نەقىشلەرنى ئويالايتتى. شۇڭا، بۇنىڭدىن ئىككى ئاي بۇرۇن ئۇنى قەشقەردىكى چوڭ بىر مەدرىسە قۇرۇلۇشى ئۈچۈن چاقىرتىپ كەتكەنىدى.

ـ نەدە بولسا سالامەت بولسۇن، ـ دېدى مېھمان ناۋات سېلىنغان چاينى ئوتلاپ تۇرۇپ، ـ مانا ئۆزلىرىمۇ ئوبدان تۇرۇپلا ئىسەن سوپىم، بىر بولساق تاغ ئىچىدە يۈرۈپ تۈگىشىپ كەتتۇق...

«ئىسەن سوپىم» دەپ ئاتىلىۋاتقان بۇ يىگىت قارىماققا بۇقىدەك بەستلىك، پالۋان قامەت ئىدى. كۆزلىرىدىنمۇ بىر خىل جاسارەت ۋە ھۆكۈمرانلىق نۇرى چاقناپ تۇراتتى. شۇڭا، تەڭتۇشلىرى بىلەن ئەتراپتىكى كىشىلەر ئۇنى ئالاھىدە سۆيەت بىلەن «ئىسەن بۇقا» دەپ ئاتايتتى. بۇ لەقەم ئاستا ـ ئاستا ئۇنىڭ ئۆزىگىمۇ سىڭىپ يارىشىپ قالغانىدى.

ـ خوش، نەچچە يىلدىن بېرى ئۆزلىرىنى نەدىن سورايمىز، دەرۋىش خوجا؟ ـ دېدى ئىسەن بۇقا چاي ئىچكەچ ئولتۇرۇپ، ـ ئۆزلىرىنى

www.uyghurkitap.com

يەتتە يىل يوقىتىپ قويدۇق، بۇ بەكمۇ ئۇزۇن جۇدالىق بولدى...

ــ شۇنداق، يەتتە يىل!...، ــ ئېغىر ئۇھسىنىپ قويدى دەرۋىش خوجا، ــ بۇ جۇدالىق ماڭىمۇ بەك ئېغىر كەلدى، لېكىن ھەربىرلىرىنى بىر كۈنمۇ ئېسىمدىن چىقارغىنىم يوق. پىر ــ ئۇستازىمىزدىن ئايرىلغان ئاشۇ قارا كۈندىن ئېتىبارەن بۇ يۇرتلارنى ئۆزۈمگە ھارام بىلىپ، قاراقۇرۇم تاغلىرى ئارىسىغا كىرىپ كەتتىم. ئۇ يەردىكى «بۇرقۇم»، «چىراغلىق ئەۋلىيا» مازارلىرى ماڭا خىلۋەت ماكان بولدى. بىر ــ ئىككى يىل يوشۇرۇنۇپ، خانىلىقنىڭ ئىت ــ كۈچۈكلىرىدىن ئاگاھ بولدۇم، كېيىن شەيخلىك قىلدىم. ئۆز يۇرتۇمنى، ئاتا ــ ئانامنىمۇ ئىككى قېتىملا يوقلىيالىدىم...

دەرۋىش خوجا بىر پەس جىم بولدى، ئەلەمدىن قىسىلغان كۆزلىرىنى لوقىراپ كۆيۈۋاتقان چىراغقا تىكتى، ئوت شولىسى ئۇنىڭ كۆزلىرىدە چاقناپ تېخىمۇ سۇرلۇك تۈس ئالدى، ئىسەن بۇقا قولىدىكى تۈچ قىسقۇچ بىلەن چىراغنى پەرلەپ قويدى.

ــ يامان چۈش شەيتان تەرەپتىن كېلىدۇ، ياخشى چۈش خۇدا تەرەپتىن، ــ دېدى دەرۋىش خوجا چىراغقا تىككەن كۆزىنى بىردىنلا ئىسەن بۇقىنىڭ تەئەججۇپلۈك چىرايىغا يۆتكەپ، ــ مەن يېقىندا بىر چۈش كۆرگەنىدىم، بۇ چۈش ھەقىقەتەنمۇ خۇدا تەرەپتىن كەلگەن ئېسىل چۈش بولدى...

بۇ گەپلەرنى قىلىۋاتقاندا، دەرۋىش خوجىنىڭ كۆڭلىدە بىر خىل خۇشلۇق پەيدا بولدى. ئۇنىڭ كەيپىياتىدىكى تۇيۇقسىز ئۆزگىرىش ئىسەن بۇقىنى تېخىمۇ قىزىقتۇردى.

ــ قانداق چۈش، بىزمۇ ئاڭلاپ باقايلى، ــ دېدى ئۇ ھەمراھىغا يېقىنراق سىلجىپ.

دەرۋىش خوجا ئاغزىدىكى لوقمىنى چايناپ يۇتۇۋېتىپ، ئالدىرىماي سۆزلەشكە باشلىدى:

ــ بىر كۈنى چۈشۈمدە بىر ۋەقە زاھىر بولدى: ئالدىمدا بىر شام يېنىقلىق تۇراتتى، شامنىڭ روشەنلىكى تېخىمۇ كۈچىيىپ، ئاۋۋال

قۇياشقا، ئاندىن ئۇن تۆت كۈنلۈك تولۇن ئايغا ئۆزگەردى... شۇ چاغدا ئۇيقۇدىن بىدار بولدۇم، ئاندىن ئۇزاق ئويلاپ چۈشۈمگە مۇنداق تەبىر بەردىم: شامنىڭ روشەنلىكى ماڭا ئىلىم ھالىنىڭ ھاسىل بولغانلىقىنىڭ، ئالدىمدىكى قۇياش ئىلىم ھالغا مۇيەسسەر بولغانلىقىمنىڭ، ئون تۆت كۈنلۈك تولۇن ئايني كۆرگەنلىكىم پىرىمنى كۆرگەنلىكىمنىڭ دەلىلىدۇر... راست دېگەندەك، ئۈچ كۈندىن كېيىن پىرىمدىن كەلگەن خەتنى تاپشۇرۇپ ئېلىپ، ئاللانىڭ بۇ بىشارەتلىك كارامىتىگە تەھسىن ئوقۇدۇم!...

دەرۋىش خوجا قىن - قىنىغا پاتمىغان ھاياجان ۋە خۇشاللىق ئىچىدە شۇ گەپلەرنى قىلىۋېتىپ، جەندىسىنىڭ قويۇن يانچۇقىدىن كەشمىر قەغىزىگە يېزىلغان بىر پارچە خەتنى ئالدى.

— مانا بۇنى كۆرۈپ باقسىلا، — دېدى ئۇ خەتنى ئىسسەن بۇقىغا ئۇزىتىپ، — بۇنىڭدا سىلىگە تەئەللۇق گەپلەرمۇ بار. بۇ خەت بىزگە پىرىمىزنىڭ ئاۋازىنى، ھىدىنى، ئىشەنچىنى يەتكۈزدى!

ئىسسەن بۇقا خەتنى ئېلىپ ئاۋايلاپ ئاچتى ۋە چىراغ يورۇقىغا يېقىن تۇتۇپ ئوقۇشقا باشلىدى:

«... ئەي مېنىڭ ئىخلاسمەن مۇرىتلىرىم، ئاگاھ بولۇڭلاركى، ئاللاتائالا مېنى تامامى موغۇلىستان خەلقىگە ئۇلۇغ خاقان قىلىپ تەيىنلەشنى ئىرادە قىلدى... چۈنكى، مەن كېيىنكى يەتتە يىل ئىچىدە ئاللانىڭ ئىشقى يولىدا كۆپ مۆجىزىلەرنى كۆرسەتتىم...

ئاللاتائالا بىزگە نۇسرەت ئاتا قىلغانىكەن، ئەمدى ھېچكىم بىزنى خار قىلالمايدۇ، مانا بىز ئىسلامغا ۋەكىللىك قىلىمىز، ئىسلامنىڭ ئۆرنىكىمىز. مۇسۇلمانلار مۇسۇلمانچىلىقتا بىزنى ئۈلگە قىلىشى، بىزگە ئەگىشىشى ۋە بىزنى ھىمايە قىلىشى كېرەك، ئەمدى بۇ قەشقەرىيە ھۇدۇدى① خوجىلار باغچىسىدۇر!...

ئەي غاپىل مۇخلىسلىرىم: ئەمدى بىزنىڭ ئېغىر ئۇيقۇدىن ئويغى-

① ھۇدۇدى — تەۋەسى، كەڭ زېمىن.

www.uyghurkitap.com

نىپ، دۇنياغا ۋىجدانىي كۆزىمىز بىلەن قارايدىغان پەيت كەلدى! ئۆز ۋاقتىدا خاندانلىقنىڭ ئىغىر پالتىسى هاياتلىق دەرىخىمىزنىڭ يىلتىزىغا تەگكەنىدى، بىزنىڭ مۇرىت ـ مۇخلىسلىرىمىز تەرىقەت دۇنياسىغا كەلگەن ئۆلۈم تەهدىتى سەۋەبىدىن ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىشقانىدى. ئەمدى يەنە ئۆزىمىزنى ئاشكارىلاش پەيتى كەلدى. بىزنىڭ يولىمىزنىڭ، مەسلىكىمىزنىڭ بەرهەقلىقىنى قوغداشتىن ئىبارەت بۇ ئېغىر مەسئۇلىيەت بىزنىڭ زىممىمىزگە چۈشتى. مەن سىلەرنىڭ بۇ مەسئۇلىيەتنى تولۇق ئادا قىلالايدىغانلىقىڭلارغا ئىشىنىمەن! ... ئەمدى ئۇخلاپ ياتماي ئويغىنىڭلار، پۇرسەت غەنىيمەتتۇر. چۈنكى، پۇرسەت ئۆتكۈر شەمشەردۇر، شەمشەرنى ئىشلەتسەڭ پايدا ئالىسەن، ئىشلەتمىسەڭ دات باسىدۇ! هازىر مېنىڭ ئاتۇش ۋە قەشقەردىكى مۇرىت ـ مۇخلىسلىرىم غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ، بەئەينى شىر ـ يولۋاسلاردەك شىجائەت بىلەن جەڭگە ئاتلاندى، هازىر قەشقەر بىزنىڭ ئىلكىمىزگە ئۆتتى، بىزنىڭ قوشۇنىمىز ئاللانىڭ قۇدرىتى بىلەن كۆتۈرۈلگەن قارا بوراندەك، جىمى غەلدە ـ غەشلەرنى سۈپۈرۈپ ماڭماقتا.

بىزنىڭ ئەمدىكى مەنزىلگاهىمىز ياركەنت بولىدۇ. هېلىقى موغۇل بەچچىسى ئىسمائىل خان ئۇ يەردە يوشۇرۇنۇپ ياتماقتا. مېنىڭ شىر يۈرەك ئوغلانلىرىم دەرۋىش خوجا، ئىسەن سوپىم، سىلەر ئۇنىڭ يۈرىكىگە كىرىۋېلىپ، ئۇنىڭغا بىردەممۇ ئاراملىق بەرمەڭلار. ئەزەلدىن قورغانىنى ئىچىدىن ئېلىش ئوڭاي! ئاللا بىزگە مەدەت بەردى، ھەزرىتى پىرىڭلار ئاپاق خوجا ھەمىشە سىلەر بىلەن بىللە، سىلەرگە يار ـ مەدەتكار! جانىنى ئايىماڭلار، ئۆلسەڭلار شېهىت، قالساڭلار غازىي. جىهاد غازاتىنىڭ مەرتىۋىسى ناهايىتى ئۈستۈندۇر!...

نېسىۋە ھەممىگە باراۋەر بېرىلىدۇ، ئەمما ھەركىم قۇربى يەتكۈچە ئالىدۇ. مەن سىلەردەك سادىق مۇخلىسلىرىمنىڭ يېڭى سەلتەنىتىمىز ئۈچۈن نۇرغۇن نېسىۋە ئالالايدىغانلىقىڭلارغا ئىشىنىمەن. خۇدا نېسىپ قىلسا، پات ئارىدا ئاستانە باغچىسىدا ئۇچرىشىپ، زەپەر شارابىنى بىللە ئىچىشغايمىز!...

نامه پۈتۈلدى ھىجرىيە 1066، زۇلقەئدەنىڭ يەتتىسى. ھىدايىتۇللا ئىشان — ئاپاق خوجا (مۆھۈر)»

ئىسەن بۇقا خەتنى ئوقۇپ بولدى، خەتتىن ئۇنىڭ كۆڭلى كۆتۈرۈلدى، روھى ئۇرغىدى، ئىچكى دۇنياسى گويا باھار پەسلىدىكى چوغلۇق تاڭدەك ئىللىق، يوپيورۇق بولۇپ قالدى. چۈنكى ئۇ، يەتتە يىلدىن بېرى مانا شۇ «ئاپاق خوجا» دەپ ئاتالغان پىر - ئۇستازىنى قايتا كۆرۈشنى ئويلاپ، ئەسلەپ سېغىنىپ كەلگەنىدى. شۇ تاپتا بۇ خەت بۇ ئىككى مۇرىت - مۇخلىس ئۈچۈن گويا قۇملۇق چۆلدە كېتىۋاتقان كارۋاننىڭ تەشنا بولۇۋاتقىنى بۇلاق سۈيى بولغىنىغا ئوخشاش، ئۇلارنىڭ ئۇزۇن يىللىق سېغىنىش ئوتىنى باسقان ۋىسال شەربىتىدەك تۇيۇلغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، بۇ ئىككىسىنىڭ، بولۇپمۇ دەرۋىش خوجىنىڭ كۆزلىرى خوجايىنلىق، ھۆكۈمرانلىق ۋە يەنە قانداقتۇر تەمەننا كۈلكىسى بىلەن جىلمىيىپ تۇراتتى.

— شۇنچە يىللار ئۆتكەن بولسىمۇ، — دېدى ئۇ ئاخىر يۈرىكىدىكى ھاياجانىنى باسالماي، — ھەزرىتى ئىشانەمنىڭ نۇرلۇق چىرايى كۆز ئالدىمدىن كەتمىگەنىدى، مۇبارەك دىدارىنىڭ لەززىتى ھەمىشە دىلىمدا ساقلانىدى.

— شۇنداق، ھەممىمىز ئۇنى بەك سېغىندۇق، — دېدى ئىسەن بۇقا ئۇنى قۇۋۋەتلەپ، — ئۇنىڭ خۇش نەپەس ئاۋازىنى، سىر - ھېكمەتكە تولغان سۆزلىرىنى ئاڭلىغۇمىز كەلدى، — ئۇ بىر ئاز تۇرۇۋېلىپ، بىر نەرسە ئېسىگە كەلگەندەك دەرۋىش خوجىدىن سورىدى، — ھە، راست، ھەزرىتى پىرىم خېتىدە ئۆزىنى «ئاپاق خوجا» دەپ ئاتاپتۇ، بۇنىڭ قانداق نام ئىكەنلىكىنى ئۇقىلىمۇ؟

دەرۋىش خوجا بىلەرمەنلىك بىلەن جاۋاب بەردى:

— ئۇقتۇم، خەتنى ئېلىپ كەلگەن موللا دادالاق سوپىمىنىڭ ئېيتىشىچە، پىرىمىزغا بۇ نامنى ئاللا بېرىپتۇ. «ئاپاق» دېگەن سۆز ئەرەب تىلىدىكى «يورۇتقۇچى» دېگەن گەپ ئىكەن. دېمىسىمۇ، ئەۋلادى پەيغەمبەر خوجام ئاللانىڭ ئەمرى بىلەن مۆمىنلەرگە پىر - ئۇستاز

بولۇش ئۈچۈن كەلگەن كەشپۇكارامەتلىك ئەۋلىيا. ئاللائائاللا بۇ ئۇلۇغ زاتقا ئىككى ئالەملىك زىرەك، دانالىق خىسلىتىنى ئاتا قىلغان، پۈتۈن ئالەمنىڭ سىر - ھېكمەتلىرىگە مۇئەككەل قىلغان بۇ زات بىر دۇئا بىلەن ئاسمان - زېمىننى زىلزىلىگە سالالايدۇ، بىر قارغىش بىلەن ئادەمنى جىن - ئالۋاستىغا سۈرىتى مۇبەددەل قىلىپ تاشلايدۇ، شۇڭا يەتتە يىل بۇرۇن ئۆزى يەكلەنگەن، سىقىپ چىقىرىلغان زېمىنغا مانا ئەمدى خاقان بولۇپ سەلتەنەت سۈرۈشكە كەلگەن گەپ...

ياشلىقىدىن پىر - ئۇستازىغا ئەگىشىپ، ئۇنىڭدىن تەرىقەت ئەقىدىچىلىكى بىلەن قارىغۇلارچە بويسۇنۇشنى ئۆگىنىپ قالماي، بەلكى يەنە ۋائىزلىق بىلەن قارىسىغا سۆزلەشنىمۇ يەتكۈچە ئۆگەنگەن دەرۋىش خوجا ئۆز پىرى توغرىسىدا گەپ بولغاندا، ئەنە شۇنداق چىرايلىق تىل - ئىبارىلەر بىلەن كۆپتۈرۈپ، ئۇلۇغلاپ سۆزلەشكە ئادەتلىنىپ كەتكەنىدى. خۇددى ئۆزى ئەينى ۋاقىتتا، ئەنە شۇنداق ئەسەبىي ئۇلۇغلاشلارنىڭ تەسىرىدە، ئاپاق خوجىغا سادىق مۇرىت بولۇپ كەتكەنگە ئوخشاش كېيىنكى كۈنلەردە نۇرغۇن نادان، كۆڭلى ئاق، باغرى يۇمشاق كىشىلەرمۇ ئۇنىڭ ئاشۇ چىرايلىق سۆزلىرىنىڭ ئەسىرى بولۇپ كەتكەنىدى...

داستىخان يىغىلاندى، كەڭ گىرۋەكلىك ئوروس چىنىسىدە ئىسسىق بۇقىنىڭ ئانىسى تەييارلىغان ھاردۇق ئېشى — ئاشكۆكى بىلەن چامغۇر سېلىنغان ئۇگرە كەلتۈرۈلدى.

دەرۋىش خوجا مەززىلىك ئۇگرىنى تەرلەپ ئولتۇرۇپ ئىشتىھا بىلەن ئىككى چىنە ئىچتى. ئاندىن نېرى - بېرى دۇئا قىلىپ، ئىسسىق بۇقا بىلەن بايىقى خەتنىڭ روھىنى قانداق ئىزچىللاشتۇرۇش توغرىسىدا پاراڭغا چۈشتى. ئۇلار ئۇزاق مەسلىھەتلەشكەندىن كېيىن، دەرۋىش خوجا ئاۋازىنى پەسەيتىپ مۇنداق دېدى:

— مەن ئەمدى بىر مەزگىل ئۆيدىن چىقمايراق تۇراي، ماڭا بالىخانىدىن ئورۇن راسلاپ بەرسىلە، ئىسمائىل خاننىڭ لەشكەرلىرىمۇ ئۇزۇنغا قالماي شەھەر دەرۋازىلىرىنى تاقاپ جەڭگە تەييارلىق قىلىدۇ...

— نەچچە كۈندىن بېرى بولۇۋاتقان پاتىپاراقچىلىقلار شۇ ئىكەن ـ دە! — دېدى ئىسەن بۇقا بىر ئىشلارنى ئېسىگە ئالغاندەك ئويچان قىيا ـ پەتتە.

— قانداق پاتىپاراقچىلىقلار بولدى؟ — سورىدى دەرۋىش خوجا قىزىقىپ.

ئىسەن بۇقا بىر نەچچە كۈندىن بېرى بولۇۋاتقان ئىشلارنى ئەسلەپ مۇنداق دېدى:

— شەھەردىكى پۈتۈن كۆللەرگە جېدەللەپ سۇ قاچىلىنىۋاتىدۇ، يېزىلاردىن كېچە ـ كۈندۈزلەپ ئاشلىق توشۇلۇۋاتىدۇ، يەنە تۆمۈر ـ چى، مىسكەرچىلەرنى تەشكىللەپ، قورال ـ ياراغ ياسىتىۋاتقانلىقى گېپى بار. ئىشقىلىپ، شەھەر بۇرۇنقىدەك تىنچ ئەمەس...

— مانا بۇ قارا بورانىڭ شەپىسىنى سەزگەنلىك! — دېدى دەرۋىش خوجا بىلەرمەنلىك بىلەن، — لېكىن، ئىلاھىي قازا نازىل بولغاندا، نە كۆزدە روشەنلىك قالىدۇ ۋە نە تەدبىر پايدا قىلىدۇ. پەقەت خۇدانىڭ ھەق ھۆكمىگە تەسلىم بېشىنى قويماقتىن باشقا چارە يوق! ئىسەن سوپىم، بىز ئەمدى ئۆز ئىشمىزنى ھەقدارىغا يەتكۈزۈپ قىلايلى، بىز بۇ شەھەردە يالغۇز ئەمەس!

ۋاقىت بىر يەرگە بېرىپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ كۆزىدىن ئۇيقۇ قاچقانىدى. يەتتە يىل ئىز ـ دېرەكسىز غايىب بولغان پىر ـ ئۇستازنىڭ بۈگۈن خۇددى شۇۋىقەدرىدەك تۇيۇقسىز پەيدا بولغان بۇ «مۇبارەك» خىتى ئۇلارنى بەكمۇ روھلاندۇرۇۋەتكەنىدى. خەتتە تىلغا ئېلىنغان «مۆجىزىلىك ئىشلار» بولسا، ئۇلارنى تېخىمۇ خۇشال قىلىپ، پات ئارىدا يۈز بېرىدىغان ئالەمچە ئۆزگىرىشلەر ئۇلارنىڭ بېشىنى كۆككە يەتكۈزگەنىدى. شۇڭا، ئۇلارنىڭ گېپى تۈگىمەيتتى، ھېسسىياتى بېسىلمايتتى، يۈرىكى ھاياجاندىن تېپىچەكلەيتتى.

تۈن نىسپىدىن ھالقىغاندا، دەرۋىش خوجا ئۆز تەلىپى بىلەن بالىخا ـ نىغا چىقىپ ئورۇنلاشتى. باش كۆز مەزگىلى بولغاچقا ئۆگزىنىڭ كەچكى ھاۋاسى سالقىن، نەمخۇش ئىدى.

www.uyghurkitap.com

دەرۋىش خوجا بالىخانىنىڭ تۆرىگە سېلىنغان بېكەنداز ئۇستىگە باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇپ، يېنىدىكى خالتىنىڭ ئاغزىنى ئاچتى، خالتىدىن بىر غېرىچ ئۇزۇنلۇقتىكى چىلىمنى ئالدى، چىلىم چوڭايلىق نەپىس ئىدى، ئوتخانىسى سېرىق تۇچتىن، نەيچىسى ئاق سۆڭەكتىن ياسالغانىدى. ئۇ يەنە خالتىنىڭ ئاستىنى مىتىقلاپ يۈرۈپ، سىگار مۇشتىتەك بىر تۇگۇنچەكنى ئالدى، ئۇ قاتمۇقات لاتا ـ پاتىلارغا ئورالغان بىر مونەك نەشە ئىدى.

دەرۋىش خوجا چىلىمنى ئىشارەت قىلىپ ئىسەن بۇقىدىن سورىدى:

— قانداق ئىنىم، بىرەر پەنەك تارتىشقا زوقلىرى بارمۇ؟

— يوقسۇ ئاكا، شۇنىڭغا ئۆگىنەلمىدىم، — دېدى ئىسەن بۇقا رايىشلىق بىلەن، — سىلى ئەمدى ئارام ئالسىلا، مەن چۈشۈپ كېتەي.

ئىسەن بۇقا بالىخانىدىن چىقىپ كەتتى، دەرۋىش خوجا يېشىلىپ ئولتۇرۇپ چىلىمغا ئوت ياقتى ۋە ھۇزۇرلىنىپ بىر پەنەك نەشە چەكتى، ئاخىرقى ئىسىنى ئاغزىدىن چىقارغاندا كۆزلىرى كەيپتىن غىلايدى، ئۆزىمۇ بارغانسېرى تۇگۇلۇپ تامنىڭ بۇلۇڭىغا كىرىپ كەتتى.

2

كەيپ ئۇنى خيالچان قىلىپ قويدى. سەگەك كاللىسى شېرىن خىياللار بىلەن خامۇشلاندى. ئۇ خىيال ئىچىدىن خىيال تۇغدۇرۇپ، خىيالنىڭ دەشت ـ باياۋىنىدا سەرسان بولۇپ يۈرەتتى. لېكىن ئۇ، ئاشۇنداق باش ـ ئاخىرى يوق خىياللار ئىچىدە يۈرۈپمۇ پىر ـ ئۇستازىنىڭ نامى بىلەن دىدارىنى ئۆز تەسەۋۋۇرىدىن بىردەممۇ نېرى قىلمىدى. ئاپاق خوجا پۈتۈن سىيماسى ۋە دەرۋىش خوجىنىڭ نەزىرىدىكى ئۇلۇغلۇقى، شان ـ شۆھرىتى بىلەن ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا نامايان بولۇپ تۇراتتى. ئۇ بىر ـ بىرى بىلەن گىرەلىشىپ، چىگىشلىشىپ

كەتكەن گىرىمسەن خىياللار ئىچىدىن ئاخىر ئۆز ھاياتىغا تەئەللۇق بولغان ئون يىل بۇرۇنقى ئىشلارنى ئەسلەپ چىقتى. بۇ ئىشلار ئۇنىڭ تەقدىر – قىسمىتىنى پۈتۈنلەي ئۆزگەرتىۋەتكەن، پىر – ئۇستازىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈشكە مۇيەسسەر قىلغان ئۇنتۇلغۇسىز ئىشلار ئىدى...

دەرۋىش خوجىنىڭ ئەسلىي ئىسمى ھاپىز بولۇپ، يېزىدىكى تەڭتۇشلىرى ئۇنى «ھاپىز چورۇق» دەپ ئاتايتتى. ئۇ بۇنىڭدىن ئون يىل ئىلگىرى بۇ يۇرتنىڭ باغئاۋات دەپ ئاتىلىدىغان چەت، نامرات بىر يېزىسىدا دادىسى موللا مۇسانىڭ ئارقىسىدا يۈرۈپ دېھقانچىلىق قىلىدىغان مۆمىن، رايىش، ئىشچان يىگىت ئىدى. قاچانكى ھىدايىتۇللا ئىشان بۇ يەرلەرگە كېلىپ، مۇرىت – مۇخلىسلىرى بىلەن خەلقنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ، «ئىشقى كۆلبە»، «ئاق خانىقا» لارنى سېلىپ سۈلۈك پائالىيەتلىرى بىلەن شۇغۇللانغاندىن باشلاپ، ئۇنىڭ ھاياتىدا ئاستا – ئاستا ئۆزگىرىش يۈز بېرىشكە باشلىدى. بولۇپمۇ، ھىدايىتۇللا ئىشاننىڭ يېقىنلىرى ئۇنىڭ مەھەللىسىدە پەيدا بولۇپ، كۈندە ئۈچ ۋاخ داش قازان ئېسىپ، كىشىلەرگە «خۇدايى تاماق» تارقىتىپ، دوقمۇش – دوقمۇشتا ۋەز ئېيتىپ يۈرگەندىن باشلاپ، ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىدا غەلىتە ئۆزگىرىشلەر پەيدا بولۇشقا باشلىدى. بۇ ئۆزگىرىش خۇددى ئۆمرىدە شاراب ئىچىپ باقمىغان ئادەم تۇنجى قېتىم مەي ئىچكەندە، ۋۇجۇدى قىزىپ، روھى ئۇرغۇپ، ئۆزىنى گويا ئاللىقانداق گۈزەل بىر خىيالىي دۇنيادا يۈرۈۋاتقاندەك سېزىمدە بولىدىغان يېقىملىق ئۆزگىرىش ئىدى. ئۇ مەسچىتتە، خانىقادا ۋە «خۇدايى تاماق» ئىچىۋاتقاندا ئاڭلىغان مۇنۇ سۆزلەرنى ئۆزىنىڭ ئېتىقاد دەستۇرى قىلىۋالغانىدى:

— پىرىمىز ھىدايىتۇللا ئىشان ئىسلام ئەھلىنىڭ پاسىبانى، نىجاتكارى، بىغۇبار ئەۋلىياسىدۇر. ھەزرىتى مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھىسسالامنىڭ نەسەبلىرىدىندۇر. بۇ كىشى نامازنىڭ سۈننىتىنى يار كەنتتە ئوقۇپ، پەرزىنى مەككىدە ئوقۇيدۇ. ھەزرىتى ئىشاننىڭ مۇبارەك نەزىرى كىمگە چۈشسە، ئۇ ئۆمۈرۋايەت بەھرە تاپىدۇ. بۇ زاتنىڭ قەدەملىرى

يەتكەن يەردىن تاڭلا مەھشەرگىچە بەرىكەت كەتمەيدۇ، باسقان قەدىمىدىن خۇشبۇي گۈل ـ گىياھلار ئۈنۈپ چىقىدۇ، مىنگەن ئاتلىرى يۈز ياشتىن ھالقىيدۇ، تۇتۇپ قويغان ياغىچى چىنار بولۇپ كۆكلەيدۇ...

— پىرىمىزنىڭ ھەربىر سۆزى قۇرئاننىڭ ئايىتى پۈتۈلگەن تۇمارغا ئوخشاش. شۇڭا، ئۇنىڭ سۆھبىتىدە بىردەم ئولتۇرغان ئادەم بۇ دۇنياغا يېڭى تۆرەلگەن بوۋاققا ئوخشاش پاكلىنىدۇ. ئۇنىڭ خاس سۆھبەتلىرى ئوتقا ئوخشايدۇ، ھەرقانداق ھۆل نەرسىنى قۇرۇتىدۇ، مۇبادا، ھېچ نەرسە يۇقمايدىغان قۇرۇق نەرسە بولسا، كۆيدۈرۈۋېتىدۇ!...

— ئىشان نۇر ئاللا خوجامنىڭ دەرگاھىغا كېلىپ مۇرىت بولغۇچىلارنىڭ ھەرقانچە ئېغىر گۇناھلىرى بولسىمۇ، گۇناھىدىن ساقىت بولىدۇ! بىرەر كىشى يالغۇز ئاللاغا، پەيغەمبەرگە ئىمان ئېيتىپ، دىنىنىڭ پۈتۈن ئەركانلىرىنى ئورۇندىغان تەقدىردىمۇ، ئەگەر پىر ـ ئەۋلىياغا قول بەرمەيدىكەن، ئىشەنمەيدىكەن، قەتئىي گۇناھكار بولىدۇ. قىلغان ئىبادەتلىرى قوبۇل بولمايدۇ. پىرلار مۇسۇلمان ئۇممەتلىرىنى جەننەت ۋە دوزاختا ئايرىغۇچىلاردۇر. پىرلار ئاللانىڭ تىلى ۋە جامالىدۇر. پىرلار قىيامەت كۈنى بەندىلەرنى سوئال ـ سوراق قىلغۇچىلاردۇر. ئىنسان ئىككى ئالەملىك بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن، ھەزرىتى پىر ھىدايىتۇللا ئىشانغا قول بېرىشى شەرتتۇر. پىرسىز يۈرگۈچىلەر دىندىن ئېزىپ يۈرگۈچىلەردۇر. پىر تۇتمىغان ئادەمنى خۇدا بەندەم دېمەيدۇ، ئۇنداق ئادەم خۇدانىڭ رەھمىتىگە ئېرىشەلمەيدۇ! مۆمىنلەر پۈتۈن ۋۇجۇدىنى ھارام دۇنيا، ئازغۇن ئالەم ۋەسۋەسىلىرىدىن خالىي تۇتۇپ، پۈتۈن مېھرىنى پىر ـ ئۇلۇغلار ئىختىيارىغا ئاتاشلىرى، ئۇلارنىڭ مۇبارەك تەلىملىرىدىن ئايرىلماسلىقلىرى ۋاجىپتۇر!...

ھىدايىتۇللا ئىشاننىڭ مەدداھلىقتا ۋايىغا يەتكەن مۇخلىسلىرىنىڭ كۆپتۈرۈلگەن مۇنداق ماختاشلىرى ئۇنىڭ نادان، ساددا پۇقرا ئېڭىدىكى تەسىرىنى كۈچەيتىۋەتكەنىدى. نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ كۆڭلىدە «ئۇ زاتنى بىر كۆرسەم» دەيدىغان شېرىن ئىستەك

قوزغالغاندى...

نادانلىقتا قالغان، جاھان كۆرمىگەن، دۇنيانى ئاز چۈشەنگەن ئادەملەر نېمىدېگەن ئاجىز، بىچارە ـ ھە! بۇنداق ئادەملەر ئۆز قەلبىگە ئازراقلا تەسىر قىلغۇچى ۋائىز ـ ئۆلىمالارنىڭ شېرىن سۆزلىرىگە، سىرلىق سېيمالىرىغا ئۆلگۈچە چوقۇنىدۇ، ئېتىقاد قىلىشىدۇ!

بۇ دۇنياغا تۆرىلىپ يىگىرمە يىللىقچە مۇشۇ نامرات، خىلۋەت يۇرتتىن سىرتتا چىقىپ باقمىغان، تۆگە قۇلىقىدەك كېلىدىغان مۇشۇ زېمىننى دۇنيا دەپ بىلىپ، بۇ يەردە ياشاۋاتقان بىر نەچچە يۈز تىرىك جاننى ئادەم ئاتا ياراتقان ئىنسانىيەت دەپ بىلىپ كەلگەن بۇ نادان يىگىت ھېلىقى مۇخلىسلارنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، ھەيرانلىقتا داڭ قېتىپ قالدى. ئۇنىڭ ئۇزاقتىن بۇيان يېپىش بىلەن ئىشلەشتىلا بىلىدىغان بىغەم ۋە پەرۋاسىزلىقتا مۇگدەپ قالغان قەلبى مانا شۇ ئىشلاردىن كېيىن بىردىنلا لەرزىگە كەلگەندەك بولدى. دۇنيادا ئۆزلىرىدىن باشقا، تېخى بۇنداق سېھرىي كارامەتلىك ئۇلۇغ ئادەملەرنىڭمۇ بارلىقىنى بىلىپ قاتتىق ھاياجانلاندى. كۆڭلىدە ئۆتۈشى بىلەن ئۇنىڭ ھاياجانلىق يۈرىكىدە كۈچلۈك بىر ئارمان ۋە چوڭقۇر غايىۋى چوقۇنۇش پەيدا بولدى. كېيىن ئۇ ئارمىنىغىمۇ يەتتى، ھىدايىتۇللا ئىشاننى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈشكە نېسىپ بولدى.

ئۇ كۆنى ھىدايىتۇللا ئىشان ئۇستىگە ئازادە ئەشرەفى تون، بېشىغا تەڭگە ـ مونچاقلار قادالغان مەخمەل كۇلاھ كىيىپ، ئات مىنىۋالغانىدى. ئېسىل جابدۇقلۇق، كەڭ كۆكرەك، ئۇزۇن يايلىلىق جەدە ئات سالماق قەدەم بىلەن كېلەتتى. ئاتنىڭ بوينىدىكى كۈمۈش ئۆمۈلدۇرۇقى قۇياش نۇرىدا يال ـ يۇل قىلىپ چاقناپ تۇراتتى. ئىشاننىڭ شاش جەدە ئېتىنى ئۇچلۇق نىمكەش كۇلاھ كىيگەن، چۇپۇر چاچلىرى گەدىنىنى يېپىپ تۇرىدىغان، قىزىل كۆز، يالاڭ ئاياغ ئىككى دەرۋىش يېتىلەپ كېلىۋاتاتتى. دەرۋىشلەر ئۆز قەدىمىگە تەڭكەش قىلىپ، «ياللا دوست، ياللا، ھۇم...» دېگەنچە ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى. نە ئات تۇيىقىدىن توزۇغان ئاچچىق چاڭ، نە يۇتلىرىغا كىرگەن شوخا

تىكەن ۋە نە ئات دەسسەپ زىدە قىلىۋەتكەن پۇتلىرىنىڭ ئاغرىقى ئۇلارنىڭ خىيالىغا كىرىپ چىقمايتتى. شۇ تاپتا بۇ دەرۋىشلەرنىڭ ئاقۋالداق يەكتىكى بىلەن ئېغى لوپپاگشىپ تۇرىدىغان بوز تامبىلى چىلىق - چىلىق سۇ بولۇپ كەتكەنىدى. كۇلاھى تېگىدىن چىقىپ تۇرغان چۇپۇر چاچلىرى ئارىسىدىن سىرغىپ تۇرغان ئاچچىق تەر يۈز - كۆزىنى بويلاپ مەيدىسىگە ئاقاتتى.

هاپىز چورۇق ئۆزى كۆرۈشكە تەشنا بولغان بۇ زاتنى يېقىنلا يەردىن كۆردى. ئۇ ئات ئۈستىدە گىدىيىپ، ئۇلۇغۋار قىياپەتتە ئولتۇراتتى. هاپىز چورۇقنىڭ تەسەۋۋۇرىدا بۇ زات ئاددىي ئادەمگە ئوخشاشمايدىغان، پەرىشتە سۈپەت، ئەۋلىيا قامەتلىك ئالاھىدە بەندە ئىدى. لېكىن، هازىر ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا تۇرغىنى ئادەتتىكى كىشىلەرگە ئوخشاش ئوتتۇرا بويلۇق، ئاق سېرىق يۈزى سېمىزرەك كەلگەن، قاشلىرى ئۆسكىلەك، كۆزلىرى چېچەن ۋە سۈرلۈك بىر ئادەم ئىدى. بۇ هال ئۇنى هاپىز چورۇقنىڭ كۆزىگە تېخىمۇ سىغىشلىق، كۆڭلىگە يېقىن كۆرسەتتى.

ئەتىسى چۈشتىن كېيىن، ئۇ خانىقادا ئۆز نەزىرىدە ئىلاھلاشقان بۇ ئۇلۇغ زاتنىڭ هېكمەتكە تولغان ۋەز - نەسىھەتلىرىنى، مەنىسى چوڭقۇر، مىسرالىرى چىرايلىق مەسنىۋىلىرىنى ئاڭلاپ دەسلەپ تەسىرلەندى، هاياجانلاندى، كېيىن ئۆزىنى تۇتالماي ئەسەبىيلىك بىلەن خانىقانىڭ داق يېرىگە ئۆزىنى ئېتىپ يۇمىلاپ، زار - زار يىغلاپ بىهوش بولۇپ كەتتى. كېيىن هوشىغا كېلىپ، هىدايىتۇللا ئىشاننىڭ پېشىغا ئېسىلىپ: «ئاھ خۇدا، نېمە ئۈچۈن پىرىمغا بۇرۇنراق ئەگەشمىگەن بولغىيدىم ؟! نېمشقا ئۇنىڭ ئاي - يۇلتۇزلىرىنىڭ يورۇقنى بۇرۇنراق كۆرمىگەندىمەن ؟!...» دەپ ئۆز يۈرىكىنى ئىزهار قىلدى...

راستىنلا هاپىز چورۇقنىڭ يۈرىكى ئېرىگەنىدى، بۇنى هىدايىتۇللا ئىشاننىڭ تۇيغۇن كۆڭلىمۇ ئاللىقاچان سېزىپ يەتكەنىدى.

شۇ كۈنى هاپىز چورۇق رەسمىي مۇرىت بولۇش ئىستىكىدە، خانىقانىڭ تۆرىدە ئولتۇرغان هىدايىتۇللا ئىشاننىڭ ئالدىغا ئۆمىلەپ

كەلدى، ئۇنىڭ ئىشانچە يەكتىكىنىڭ پەشلىرىنى سۆيدى، كۆزلىرىگە سۈرتتى ۋە ھاياجانلىق كۆز ياشلىرى ئىچىدە، ئۆمۈرۋايەت ئۇنىڭغا ئەگىشىپ، سەممىي ـ سادىق بولۇش ئىرادىسىنى بىلدۈردى. شۇ چاغدىلا ھىدايىتۇللا ئىشان يېنىدىكى بىرىگە ئىشارەت قىلدى، ئۇ ئالدىراپ-قاچان يېزىپ تەييارلاپ قويغان بىر يارلىقنى ئېلىپ كېلىپ، ھىدايىتۇللا ئىشانغا ئىككى قوللاپ تۇتتى. ئىشان بىر پارچە قىزىل دۇخاۋىغا ئورالغان مۆھۈرنى قويىندىن ئېلىپ يارلىققا باستى ۋە ئۇنى مەۋلانا موللا نەقىگە بېرىپ، «ئوقۇڭ» دېگەن مەنىدە ئىشەك قاقتى. مەۋلانا موللا نەقى كىشىلەرگە يۈزلىنىپ يارلىقنى ئوقۇشقا باشلىدى:

«بىز كىم سۇلكى ئىشقىيە ئۇلۇغلىرى — پىرى تەرىقەت خوجا ھىدايىتۇللا ۋە سەردارى ئەھلىي مۇخلىسلار ئۇشبۇ يارلىقنى بەردۇك شەھىرى ياركەنت باغ ئابات يۇرت پەرزەندى ھاپىز موللا مۇساغىكىم، بۇگۈندىن ئېتىبارەن ئۇل نەۋجۇۋان يىگىت ئىشقىيە ئاشىقلىرى سۇلۇكىگە قوبۇل ئېتىلدى. ئۇل پەرزەندى ئەرجۇمەند يولىدە ئاللا ئۇنىڭ دىلىگە ئىشق ئوتىنى سالىپتۇر. ئۇل پەرزەندى خاھلىسا، كېلىپ تەھسىل تاپقاي ۋە ئىقتىدارى بىلەن يۈكسىلىپ، مەشھۇرى جاھان بولغاي! قايسىبىر ئەل ئوغلى ئىشقىيە ئوتى بىلەن يانسا، ئۇلارغا ئۇلۇغ ئاستانىنىڭ دەرۋازىلىرى تامام ئوچۇقتۇر! كەلمىش ئاشىقلارنى ئۆز تەمىناتىمىز ۋە ھىپزۇ ھىمايىمىزغا ئالىدىغانلىقىمىزغا تەگرى ئالدىدا سابىتمىز[1]!...»

مانا شۇ كۈندىن باشلاپ، ھاپىز چورۇق ھىدايىتۇللا ئىشاننىڭ مۇرىتلىرى قاتارىغا كىردى، مۆھۈر بېسىلغان ئەنە شۇ يارلىق ئۇنىڭ بۇرۇنقى تىنچ، قۇۋناق ياشلىق ھاياتىنى پۈتۈنلەي ئۆزگەرتىۋەتتى. خۇددى ئاق، پاكىز نەرسە ئاسان كىرلەشكەندەك، ھىدايىتۇللا ئىشان ۋە ئۇنىڭ سادىق مۇخلىسلىرىنىڭ ئېتىبار بىلەن تەربىيىلىشى نەتىجىسىدە، ھاپىز چورۇق ناھايىتى تېزلا ئۇلارنىڭ قولىدىكى ئىشەنچلىك،

① سابىت — تەۋرەنمەس، ئۆزگەرمەس، گۇۋاھ.

سادىق ۋە پىداكار مۇرىتقا ئايلاندى. ئىشانىنىڭ ئۇنى «ھەرقىتىم
«سوپىم» دەپ ئۇلۇغلىشى بىلەن گويا گۈزەل بىر ئىستىقبال ئۇنىڭ
ئالدىدا قۇچاق ئاچقاندەك بولاتتى.

ھىدايىتۇللا ئىشان بۇ يۇرتلاردىن كېتىدىغان چاغدا، ئۇنى ئۆزىنىڭ
خاس ئادەملىرى قاتارىدا ئېلىپ كەتتى ۋە ئۇنى ئۆزىنىڭ سۆھبەتلى-
رىگە ھەممىشە قاتناشتۇرۇپ تۇردى. بۇ جەرياندا ئۇ، جەھرە ـ ساما
سېلىشنى، ھۆكمەت ئېيتىپ، تەلقىن ئوقۇشنى ئۆگەندى، كۆندە نەشە
چېكىپ، خۇدانىڭ ئىشقىدا مەستۇ مۇستەغرەپ بولۇش ئۇنىڭ تاتلىق
خۇمارىغا ئايلاندى. ئۇنىڭ پىشنىڭ ئۇلغىيىشىغا ئەگىشىپ، ھىدايى-
تۇللا ئىشانىنىڭ تەسىرىمۇ ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا تەڭ چوڭقۇرلىششقا
باشلىدى. كېيىنكى كۈنلەردە ئۇ ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا، ھىدايىتۇللا
ئىشانىنىڭ قولىدىكى رەھىمسىز چوماققا، ئىتائەتمەن قۇلغا، ئاغزىدىن
چىققان ھورىنى زايە قىلمايدىغان سادىق مۇخلىسقا ئايلاندى.

مانا شۇ چاغدا، ئۇنىڭ ئاتىسى موللا مۇسا ئەزان چىللاپ قويغان
«ھاپىز» دېگەن ئىسىم ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى سوپى ـ دەرۋىشلەر تەرە-
پىدىن «دەرۋىش خوجا» غا ئۆزگىرىپ، ئۇنىڭ ئەسلىي ئىسمى ئۇزۇنغا
بارماي ئۆزىنىڭمۇ ۋە باشقىلارنىڭمۇ ئېسىدىن پاك ـ پاكىز كۆتۈرۈلۈپ
كەتتى...

مىلادىيە 1671 ـ يىل شەئبان[1] ئايلىرىدا، ھىدايىتۇللا ئىشان
سەئىدىيە سۇلتانى ئىسمائىل خان تەرىپىدىن چەت ئەلگە قوغلاندى
قىلىنغان ۋاقىتتا، دەرۋىش خوجا ئۇنىڭدىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيماي،
پىر ـ ئۇستازى بىلەن ھايات ـ ماماتىمۇ بىللە بولۇشقا قەسەم قىلىپ،
ئۇنىڭ بىلەن بىللە كېتىشنى تەلەپ قىلغاندا، ھىدايىتۇللا ئىشان
ئۇنىڭ باش ـ كۆزىنى سىلاپ تۇرۇپ، ئەتراپىدىكىلەرنىڭ ھەممىسىگە
ئاڭلانغۇدەك قىلىپ مۇنداق دېگەنىدى:

— بۇ يۇرتنىڭ نادان خانلىرى ئۇلۇغلارنىڭ قەدرىنى بىلمىدى، بې-

---

[1] شەئبان — ئاۋغۇست ئېيى.

www.uyghurkitap.com

شىمىزغا بالا ـ دىشۋارچىلىقنى سالدى. كېرەك يوق، بالالارنىڭ قاتتىقراقى پەيغەمبەرلەرگە، ئاندىن ئەۋلىيالارغا بېرىلىدۇ. چۈنكى، خۇدا جويلۇق[①] بالا جويلۇق دېگەن شۇ! ئىشىنىمەنكى، بۇ جۇدالىق كۆڭلەردە، مۇھاجىرەت زامانلىرىدا، بۇ بىئارام جانغا يەتكەن غەم ـ قايغۇلار ئاللانىڭ «ھەر قىيىنلىقتىن كېيىن بىر ئاسانلىق» دېگەن ۋەدىسى بويىچە ئاياغلىشىدۇ. زامان مۇشكۈللۈكىدىن سوڭ ئاسانلىق، كېچىنىڭ قاراڭغۇلۇقىدىن كېيىن، سۇبھى نۇر بار. مېنىڭمۇ سىلەردىن ھەرگىزمۇ ئايرىلغۇم يوق، لېكىن ئاللا بىزنىڭ ئايرىلىشىمىزنى ئىرادە قىلىپتۇ. ئىشىنىمەنكى، قايتا ئۇچراشتۇرۇشقىمۇ ئاللا يەنە نېسىپ قىلىدۇ. بۇ يەردىكى ئىشلارغىمۇ ئادەم كېرەك، بىزنىڭ تەرىقىتىمىز، مەسلىكىمىز، سۇلۇكىمىز ئىگە ـ چاقىسىز قالمىسۇن!...

مانا شۇ گەپلەر بىلەن دەرۋىش خوجا يىغا ـ زارە ئىچىدە پىر ـ ئۇستازى بىلەن خوشلىشىپ قالغانىدى...

ئارىدىن يەتتە يىل ئۆتكەندە، ھىدايىتۇللا ئىشانىنىڭ «ئاپاق خوجا» دېگەن نام بىلەن بۇ يۇرتتا قايتا پەيدا بولۇشى ـــ قاراقۇرۇم تاغلىرى ئارىسىدىكى كونا مازارلاردا جان ساقلاپ كەلگەن دەرۋىش خوجىنىڭ جېنىغا جان قوشۇپ، بېشىنى كۆككە يەتكۈزدى. ئۇنىڭ ھېلىقى خېتىدىكى قىساسكارلىققا تولغان مەردانە سۆزلىرى دەرۋىش خوجىنىڭ قەلبىدە ئۇزۇندىن بېرى چۆكۈپ ياتقان ئارزۇلىرىنى پۈتۈن ۋۇجۇدىغا لەيلىتىپ چىقارغانىدەك بولدى...

ئۇنىڭ كەيپى يېشىلدى. بالىخانىدىن سىرتقا چىقتى. ئەتراپ تىمتاس ئىدى، زەرەپشان دەرياسى تەرەپتىن سوقۇپ تۇرغان سالقىن، نەمخۇش شامال ئۇنىڭغا راھەت بېغىشلىدى. ئۇ راسا بىر كېرىلىپ ئاسمانغا قارىدى. ئەنە، پىل ـ پىل يېنىپ تۇرغان ئۇپۇق يۇلتۇزلىرى يېنىدا زۆھرە يۇلتۇزىمۇ كۆرۈندى، يېقىنلا يەردىن خورازنىڭ چىللىشى ئاڭلاندى.

---

① جوي ـــ ئىزدەش.

ئىككىنچى باب

قارا بوران چاڭ - توزانلىرى

1

ئۇزاق ئەسىرلەردىن بۇيان، بۇ يەردىن ئۆتۈشۈپ تۇرغان سودا كارۋانلىرى بىلەن سانسىز تۆگىلەرنىڭ يۇمشاق تاپىنى بۇ يوللارنى يالاپ پارقىراق قىلىۋەتكەنىدى. يول بويىدا ھەر خىل سىياقتىكى قاقشال سۆڭەكلەر، قۇرۇپ كەتكەن قوي ماياقلىرى بىلەن ئات - كالا تېزەكلىرى چېچىلىپ ياتاتتى، يۇلغۇن ۋە سۆكسۆكلەرنىڭ شېخىغا ئېلىنىپ قالغان لاتا - پاتىلار بولسا، تەكلىماكان تەرەپتىن ئۇرۇپ تۇرغان قۇم بارخانلىرىنىڭ ئىسسىق شامىلىدا مازارلىقتىكى تۇغ - شەددىلەردەك لەپىلدەيتتى.

ئۇزۇندىن بېرى تىپتىنچ ياتقان بۇ يوللار بۈگۈن گويا تاغ تاشقىنىدەك بېسىپ كەلگەن زور بىر قوشۇننىڭ دەۋرىشىدىن تىترەشكە باشلىدى. سانسىز ئاتلارنىڭ ئايىغى ئاستىدا چۆل - جەزىرىنىڭ تىكىنەك باسقان قۇملىرى ئاقاتتى. ئۇلارنىڭ ئەسلىدىكى ئاق ۋە بوز رەڭلىك ئاتلىرى تەر ۋە توپا - تۇمان دەستىدىن خورما رەڭگە ئۆزگىرىپ كەتكەنىدى.

قامچىلارنىڭ قارسىلداشلىرى، ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى، تۆگىلەرنىڭ بوزلاشلىرى، ھارۋىلارنىڭ غىچىلدىشى ۋە باش - ئايىغى يوق قوشۇننىڭ ئاللىقانداق بىر تىلدا چۇۋۇلدىشىپ سۆزلەشلىرى بىرلىشىپ

پۈتۈن ئەتراپنى بۈنىگدىن بۇرۇن بولۇپ باقمىغان ئاجايىپ بىر غوۋغا ئۆز ئىلكىگە ئالغانىدى.

ئۇلار بىر ھەپتىدىن بېرى يۇرۇش قىلىپ كېلىۋاتاتتى. يىراقتىن قارىغاندا، قاتتىق تەرتىپ بىلەن سەپ تۈزۈپ كېلىۋاتقان بۇ قوشۇن گويا كۆزىدىن ئوت يېنىپ تۇرغان ھەيۋەتلىك بىر مەخلۇققا ئوخشايتتى.

مانا بۇ، بوراندەك گۇر كىرەپ، قۇيۇندەك پېتىراپ كېلىۋاتقان پايانى يوق ئاتلىق قوشۇن غالدان بوشۇكتۇخاننىڭ قوماندانلىقى ئاستىدا، سەئىدىيە خانىدانلىقىنىڭ پايتەختى يەكەنگە ھۇجۇم قىلىپ كېلىۋاتقان جۇڭغار قوشۇنلىرى ئىدى. ئۇلارنى مۇشۇ يۇرتنىڭ ئۆز ۋاقتىدىكى كاتتا ئىشانى «پەيغەمبەر نەسەبلىك» تەرىقەت پېشۋاسى ئاپاق خوجا باشلاپ كېلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئەتراپىدىمۇ پىچاق ـ كالتەك بىلەن قوراللانغان نەچچە يۈز سوپى ـ دەرۋىشلەر بار ئىدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئات ـ ئېشەكلىك، بەزىلىرى پىيادە ئىدى...

جۇڭغار لەشكەرلىرىنىڭ ئۇچىسىدا يېڭىگە يوللۇق قىزىل جىيەك تۇتۇلغان ئۇزۇن كۆك كىيىم بار ئىدى. بېشىدىكى كىگىز قالپىقىنىڭ گەردىشى يۇقىرىغا قايرىلىپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك كوسا يۈز، كۆزلىرى قىسىق، بادام قاپاق ئىدى. سىدام يۈزلىرى كۈن تەپتى بىلەن شامال زەربىدىن بەئەينى قارىغاينىڭ قاسىرىقىدەك يېرىك ۋە قاپقارا بولۇپ كەتكەنىدى.

ئۇلار يېنىغا كالتە ئەگرى قىلىچ ئېسىپ، ساداق بىلەن قىزىل ئوقلار قاچىلانغان ئوقدانلارنى ئېگەرنىڭ قۇشبېشىغا باغلىۋالغانىدى. ئېقىمىغا باستۇرۇۋالغان خۇرجۇن، تېرە خالتىلارغا بولسا، قەشقەردىن ۋە يول بويىدىكى شەھەر ـ بازارلاردىن بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلغان قىممەت باھالىق ئولجىلار تىقىلغانىدى.

ئالدىدا ئاتلىقلار كەلمەكتە، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى يول بويلاپ كېلىۋاتتى، بەزىلىرى بولسا دالىغا يېيىلىپ كېتىشكەنىدى. ئاتلارنىڭ ئاياغلىرى تېگىدىن قارا بۇلۇتقا ئوخشاش كۆتۈرۈلگەن قويۇق چاڭ قايماق-

تىنىدۇر تۇيۇقسىز سوققان چۆل شامىلىدا نەلەرگىدۇر ئارقاپ، ئاتلىقلارنىڭ ئارقىدىن كېلىۋاتقان هارۋىلار ئوچۇق كۆرۈندى. قېچىر ۋە ئۆكۈز قوشۇلغان غىچىلداق كۆتەك هارۋىلاردا چوڭ ـ كىچىك مىس قازانلار، قاپ ـ قاپ ئۇن ـ گۈرۈچ، سۈرلەنگەن يارتا ـ يارتا گۆش، كوزىلاردا ھەسەل ۋە شاراب، چاناچلاردا ئۇيۇتۇلغان ياغلار بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا بولسا، چاڭ ـ توزاننى ئاسمانغا كۆتۈرىدىغان سانسىز چارۋا ماللار ۋە قاقىردەك ئۇزۇندىن ئۇزۇنغا سوزۇلغان تۆگە كارۋىنى كېلەتتى، تۆگىلەرگە چېدىر ـ كىگىزلەر، قازانلار، ئۈچ پۇتلۇق داڭقانلار ۋە ھەر خىل قورال ـ جابدۇقلار ئارتىلغانىدى.

بىر جۈپ ئۆكۈز قوشۇلغان كېلەڭسىز جۇڭغار هارۋىسى ئوت ـ چۆپى قۇرۇپ كەتكەن پايانسىز دالىدا ئېزىلەڭگۈلۈك بىلەن ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە. ئۇنىڭ ئادەم بويى ئېگىزلىكتىكى ياغاچ چاقلىرى غىچىلداپ، ئەزەلدىن ئىگىسىز قالغان بۇ دالىنىڭ باغرىغا ئۇزۇندىن ئۇزۇنغا سوزۇلغان بىر جۈپ چوڭقۇر ئىز قالدۇرۇپ توختىماي ئايلانماقتا...

هارۋا شورتاڭلىق بىر دۆڭدىن ئۆتۈپ، ساي ـ جىرالاردىن يېغىلغان يامغۇر سۈيى ئۆتىدىغان كونا بىر كۆۋرۈككە كەلگەندە پالاكەتكە يولۇقتى. ياغاچ ـ تاختايلىرى بوشاپ، ئۈستىدىكى توپىسى يېلىنداپ كەتكەن كۆۋرۈكنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە، ھەر ئىككى ئۆكۈزنىڭ پۇتى كۆۋرۈككە تىقىلىپ تەڭلە گۆش بولۇپ قالدى. ئۇنى قۇتۇلدۇرىمىز دەپ مىدىرلاتقانسېرى، كۆۋرۈكنىڭ يوغان ياغاچلىرىمۇ تەڭ مىدىرلاپ، ئۆكۈزلەرنىڭ پۇتىنى تېخىمۇ قاتتىق قىساتتى، تىلسىز هايۋان جان ئاغرىقىدا ئېچىنىشلىق بۆركىرەيتتى. بۇ هارۋا ئوزۇق ـ تۈلۈك بېسىلغان هارۋىلارنىڭ ئەڭ ئالدىنقىسى بولغاچقا، باشقا هارۋىلار بىلەن تۆگە كارۋىنىنىڭمۇ يولى توسۇلدى. ئەگەر كۆۋرۈكتىن ئۆتمەي ئايلىنىپ ئۆتۈشكە توغرا كەلسە، خېلى يولنى بىھۇدە بېسىشقا توغرا كېلەتتى. ئەمما مۇھىمى، ئىككى قاۋۇل ئۆكۈزنىڭ پۇتى سۇنۇپ، ئېغىر يۈك بېسىلغان هارۋا ئۇلاغسىز قالغانىدى. بۇ كۈتۈلمىگەن ئىشنى

قوشۇننىڭ باشلىقىغا خەۋەر قىلىش ئۈچۈن «پۆچۈق پالۋان» دەپ ئاتىلىدىغان بىر سەركەردە ئالدىغا ئات چاپتۇرۇپ ماڭدى. ئاتلىقلار خېلى ئۇزاپ كەتكەنىدى. سەركەردىنىڭ ياخشى كۆتۈنگەن چىپار ئېتى بىردەمدە قوغلاپ ئۇلارغا يېتىشىۋالدى. سەركەردىنىڭ ئىسمى بورۇنتاي بولۇپ، يۈز سۆڭىكى بۆرتۈپ چىققان، ئورا كۆز، دۈشە ئېڭەك، ئوتتۇز ياشلار چامىسىدىكى بۇ يىگىت خېلى تەمبەل ئىدى. شامال ۋە ئىسسىقتىن يۈزى قارىداپ، تىلىم - تىلىم يېرىلىپ كەتكەنىدى. ئاندا - ساندا شالاڭ چىققان بۇرۇتى چاشقاننىڭكىدەك دىردىيىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئاستىنقى كالپۇكى بىر زامانلاردىكى ئۇرۇشتا قىلىچ تەگكەچكە پۆچۈق بولۇپ قالغانىدى.

ئۇ قوشۇن باشلىقىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تارتتى ۋە پۈتىنى ئۈزەڭگىگە تىرەپ ئۆرىدەپ تۇرۇپ سۆزلەشكە باشلىدى :

— ئۇلۇغ خاقانىم، هارۋىلىرىمىز يولدا قالدى!

— نېمە بولۇپ؟! — سوئال كەسكىن ۋە سوغۇق ئىدى. بورۇنتاي ۋەقەنى چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى.

«ئۇلۇغ خاقانىم» دەپ ئاتالغان ئوتتۇز بەش ياشلار چامىسىدىكى كۆرۈنۈشى سۈرلۈك، گەپ - سۆزلىرى كەسكىن بۇ ئادەم مانا مۇشۇ يەر - جاهاننى يالماپ، سەلدەك بېسىپ كېلىۋاتقان سانسىز جۇڭغار لەشكەرلىرىنىڭ باش قوماندانى غالدان سېرىن ئىدى. ئۇ تەقى - تۇرقى قوپال، قارا بويۇن، كەڭ يەلكىلىك، كۆزى مۈشۈكنىڭكىدەك ئىتتىك، ياپىلاق يۈز ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ ياش چېغىدىنلا مەنسەپ ئېتىغا مىنىپ، ئۆزىگە قارشى چىققانلىكى ئادەمنىڭ كاللىسىنى ئېلىپ يۈرگەن باتۇر، شەپقەتسىز سەركەردە ئىكەنلىكى ئادەمگە هېچقانداق هېيىقماي، توپتوغرا تىكىلىپ تۇرغان ئاشۇ بىر جۈپ كۆزلىرىدىنلا مانا مەن دەپ چىقىپ تۇراتتى. دېمىسىمۇ، ئۇنىڭ بەدىنىدىن قان هىدى پۇراپ تۇراتتى. ئۇزۇن يىل ئۇرۇش قىلىپ، كۆزلىرىگىمۇ قان ئاداپ كەتكەنىدى.

ئۇ قېلىن چەم كەمىرىگە شەمشەر ئېسىۋالغانىدى، ئۇنىڭ قېتىپ قال-

غاندەك ئىپادىسىز قارامتۇل يۈزى، سوغۇق نەزەر بىلەن ئالدىغا تىكىلگەن قىسىق كۆزلىرى ھەم كۈلكىلىك، ھەم سۈرلۈك كۆرۈنەتتى.

غالدان سېرىن «پۇچۇق پالۋان» نىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن :

— لەشكىرىڭدىن بىر نەچچىنى ئېلىپ، قەيەردە مەھەللە بولسا، شۇ يەرگە يۆسۈپ كىرمەمسەن، قىلىچىڭنىڭ دەستىنى چىڭ تۇتساڭلا ھەممە ئىشىڭ پۈتىدۇ! — دېدى بۇيرۇق ئاھاڭدا.

— ئۇقتۇم! — دېدى «پۇچۇق پالۋان» بېشىنى ئىتائەتمەنلىك بىلەن ئېگىپ ۋە شۇ ھامان چىپار يورغىنىڭ بېشىنى قايرىپ، كەلگەن يېرىگە چاپتۇرۇپ كەتتى.

يىراق كۈنپېتىش تەرەپتە خۇددى ئۇپۇققا تۇتىشىپ كەتكەندەك غۇۋا كۆرۈنىدىغان بىر يېشىللىق بەلۋىغى بار ئىدى. بۇنى ھېلىقى ئۆكۈزنىڭ پۈتى پېتىپ كەتكەن كۆۋرۈكتە تۇرۇپ قارىسا، ناھايىتى تەسلىكتە ئىلغا قىلغىلى بولاتتى. ئۇ يەر ئاشۇ چۆللۈك ئارىسىدىن ئېقىپ ئۆتىدىغان كىچىككىنە ئېقىننى بويلاپ پەيدا بولغان ھاياتلىق بوستانلىقى ئىدى. بۇ خىلۋەتتىكى ئوتتۇز - قىرىقتەك ئائىلە يەكەن خانلىقىنىڭ ئەمىر - پەرمانلىرىغا بويسۇنۇپ، تىنچ ۋە باياشات ياشايتتى. تېخى يېقىنقى كۈنلەردىمۇ بۇ چوڭ يولنىڭ بويىدا ئاشۇ خىلۋەتتىكى سەھرا خەلقلىرى سودا - سېتىق قىلىدىغان كىچىك - كىچىك قونالغۇ ۋە ئۆتەڭلەر بار ئىدى. ھازىر بولسا، ئۇلارنىڭ ئىگىلىرى نەلەرگىدۇر غايىب بولۇپ، ئىگىسىز تاشلىنىپ قالغان ئۆيلەردىن شامال ھۇۋلايتتى.

بورۇنتاي ئون نەچچە لەشكەرنى ئەگەشتۈرۈپ، ئاشۇ خىلۋەت يۇرتقا قاراپ ئات سالدى. ئارىدىن بىرەر ئاش پىشىمچە ۋاقىت ئۆتكەندە، «پۇچۇق پالۋان» يىراقتىن ھاي - ھايلاپ، بىر مۇنچە ئولجىلار بىلەن قايتىپ كەلدى. بىر جۈپتىن ئات قوشۇلغان ئۈچ ھارۋىغا تاغار - تاغارلاپ بوغۇز ۋە يەم - خەشەك بېسىلغانىدى. ھارۋىلارنىڭ ئارقىسىدىن بىر پادا قوي - ئۆچكە چاڭ توزۇتۇپ، ئالتاغىل مەرىشىپ كېلەتتى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن بولسا، مال - دۇنياسى بۇلانغان

بىر مۇنچە ئەر ـ ئايال دېھقانلار يىغلاپ ـ قاقشاپ كېلىۋاتاتتى.

بورۇنتاي يىراقتىن ئات سالغىنىچە ئۇدۇل غالدانىنىڭ ئالدىغا كەلدى، بۇ چاغدا غالدان سايىۋەن قىلىپ تىكلەنگەن يوغان بىر پارچە رەختنىڭ ئاستىدا غىزالىنىپ ئولتۇراتتى. بورۇنتاي ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ، يەكتىز بولۇپ تىزلاندى ۋە قىلغان ئىشلىرىنى سۆزلەشكە باشلىدى. غالدان ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاچ، چالا غاجىلىغان ئۇستىخاننى بىر تەرەپكە تاشلىدى، ياغلىق قوللىرىنى بۇغا تېرىسىدىن تىكىلگەن چورۇقىغا سۈرتتى ۋە كۈمۈش دەستىسىگە ھەر خىل ياقۇتتىن كۆز قويۇلغان خەنجىرىنى غىلاپقا سېلىپ بولۇپ ئاندىن ئېغىز ئاچتى:

— ياخشى قىپسەن، بوغۇز ۋە يەم ـ خەشەك ئەكەلگىنىڭ ياخشى بوپتۇ.

شۇ گەپلەرنى قىلىۋاتقاندا، غالداننىڭ چىرايىغا بىلىنەر ـ بىلىنمەس كۈلكە يۇگۇردى. چۈنكى، بىرنەچچە كۈندىن بۇيانقى گىياھ ئۈنمەس چۆل ـ جەزىرىلەردىكى جاپالىق يۈرۈش يېشىل يايلاققا ئۆگىنىپ كەتكەن موڭغۇل ئاتلىرىنىڭ ھالىنى قويمىغانىدى. يەم ـ خەشەكنىڭ قىسلىقىدىن ئۇلارغا بېرىلىدىغان بوغۇزمۇ ئازلاپ جەڭ ئاتلىرىنىڭ كۈتۈمى ناچارلاپ كەتكەنىدى. «پۇچۇق پالۋان» نىڭ بۇگۈنكى ئولجىسى ھەرھالدا بىر قىسىم ئاتلارنىڭ دەردىگە دەرمان بولاتتى.

ئۇلار شۇ گەپلەرنى قىلىشىۋاتقاندا، غالداننىڭ يېنىغا ھېلىقى تالان ـ تاراج قىلىنغان دېھقانلار كېلىپ ھال ئېيتىشقا باشلىدى.

— غوجام، بىزگە ئۇۋال بولدى، رەھىم قىلىشسىلا...

— ئات ـ ئۇلاغلىرىمىزدىن ئايرىلساق دېھقانچىلىق قىلالمايمىز...

— ئوغلۇمنى ئۆيلەش ئۇچۇن باققان ئارانلا ئىككى تال قوي ئىدى...

غالداننىڭ تەرى تۈرۈلدى، ئۇ يېنىدىكى تىلماچ ئارقىلىق، ئۇ تەرەپتىكى سايىۋەن ئاستىدا سەگىدەپ ياتقان ئادەمگە دوق قىلدى:

— ھەزرىتىم، ماۋۇ ئادەملىرىڭىزگە گەپ قىلىڭ، بولمىسا بۇ

چۆل ـ جەزىرىدە ھارام ئۆلۈپ گۆرسىز قالدۇ!

«ھەزرىتىم» لىككىدە ئورنىدىن تۇرۇپ، جۇڭغار خانىنىڭ كەينىنى بۇزۇشقا پېتىنغان بۇ «غەلۋىخور» لارنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە ھېچ گەپتىن ھېچ گەپ يوق ۋارقىراپ كەتتى:

— سىلەرگە بۇ يەردە نېمە بار! بۇ كىشىنىڭ كىملىكىنى بىلەمسىلەر؟ دەرھال بۇ يەردىن يوقىلىڭلار!

بۇ يەردە ئۆز تىلىنى بىلىدىغان، ئۆزىگە ئوخشاش تائىپىدىكى بىر ئادەمنىڭ بارلىقىنى بىلگەن بۇ ئاق كۆڭۈل دېھقانلار ئەمدى تېخىمۇ جانلىنىپ، بايا باشلىرىغا كەلگەن ئېغىر قىسمەتلىرىنى يېڭىۋاشتىن زارلىنىپ سۆزلەشكە باشلىدى. لېكىن، بۇ سۆزلەر «ھەزرىتىم» نىڭ قۇلىقىغا خۇشياقمىدى. ئۇنىڭ كاللىسىدا، بۇ غەلۋىخورلارنى بۇ يەردىن تېزرەك كەتكۈزۈپ، باشپاناھى غالدانىنىڭ قۇلىقىنى تىنچىتىش خىيالىلا بار ئىدى. شۇڭا ئۇ، تۇشمۇتۇشتىن سۆزلەۋاتقان دېھقانلارنىڭ سۆزىنى قول سىلكىپ بۆلۈۋەتتى:

— بولدى، بولدى، بېشىمنى قوچۇۋەتتىڭلار! بۇلار بۇ يۇرتقا كەلگەن ئەزىز مېھمانلار، مېھماننى قارشى ئالمايدىغان، كۈتمەيدىغان ئىش نەدە بار!؟

ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن ياشراق بىر دېھقان غورا تۇمشۇقلۇق بىلەن تەنە قىلدى:

— ياقا يۇرتتىن كېلىپ، كۆپكۆندۈزدە خەقنى بۇلايدىغان مېھمان نەدە بار، ئۇنى قانداقمۇ مېھمان دېگىلى بولىدۇ!؟

— ھاي - ھاي، ئاغزىڭغا بېقىپ سۆزلە! — دېدى «ھەزرىتىم» نىڭ يېنىدا تۇرغان موللا باقى سەمەرقەندى ئىسمىلىك بىر سوپى قولىدىكى قامچىسىنى شىلتىپ تۇرۇپ، — ساڭا گەپ قىلىۋاتقان ماۋۇ كىشىنىڭ كىملىكىنى بىلەمسەن؟ بۇ كىشى پۈتۈن ئۆمرى - ھاياتىنى مۇسۇلمانلارنى ئەزىز ۋە مۇكەررەم قىلىشقا، رەئىيەت[1] گە ئىمان يولى، ئىمان

① رەئىيەت — خەلق، پۇقرا.

خىسلىتى، ئىمان تىلى ۋە ئىمان ساداسىنى بىلدۈرۈش ۋە سىڭدۈرۈشكە ئاتاپ كەلگەن ئۇلۇغ زات — ھىدايىتۇللا ئىشان ئاپاق خوجا بولىدۇ. پىر - ئىشاننىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇش پېقىرلەرگە ۋاجىپ. چۈنكى، بىزنىڭ نېسىۋىمىز ۋە ھوسۇلىمىز ئىشاندىدۇر!

بۇ گەپنى ئاڭلاپ كىشىلەر جىممىدە شۈكلەپ قالدى. ئۇلار كۆز ئالدىدا تۇرغان ئەللىك ياشتىن ھالقىغان، ئوتتۇرا بوي، قاشلىرى ئۆسكىلەڭ، سېمىز ئاق سېرىق يۈزى سەل قارىداپ قالغان، ئاق ئارىلىغان ساقال - بۇرۇتى رەتسىز ئۆسكەن بولسىمۇ، لېكىن چىرايلىق تارالغان، قوڭۇر كۆزلىرىدىن چېچەنلىكى ۋە غۇژغۇن مىجەزلىكى چىقىپ تۇرغان بۇ ئادەمنى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما بۇنىڭدىن يەتتە - سەككىز يىل بۇرۇن ئۇنىڭ ئىسمىنىڭ خېلى مەشھۇرلۇقىنى، كېيىن بۇ مەشھۇر ئىسمىنىڭ ئاستا - ئاستا كىشىلەر ئارىسىدىن يوقاپ، ئۇنتۇلۇشقا باشلىغانلىقىنى ئەسكە ئېلىشتى ۋە بۈگۈن تۇيۇقسىز بۇ يۇرتتا قايتا پەيدا بولغان بۇ زاتقا ھەم قىزىقىش، ھەم ھەيرانلىق ئىچىدە قاراپ، جىممىدە تۇرۇپ قېلىشتى.

ئۇلارنىڭ قىزىقىشى — ئۆز ۋاقتىدا نامى چىققان بۇ ئادەمنى بۈگۈن بۇ يەردە تاسادىپىي كۆرۈشكە نېسىپ بولغانلىقتىن بولسا، ھەيرانلىقى — «پۈتۈن ھاياتىنى مۇسۇلمانلارنى ئەزىز ۋە مۇكەررەم قىلىشقا بېغىشلىغان» بۇنداق ئۇلۇغ زاتنىڭ قانداقتۇر ئەجۈج - مەجۈجلەرگە ئوخشايدىغان شۇنچە كۆپ قوراللىق يات ئادەملەرنى يىللاردىن بېرى تىنىچ، خىرامان ياشاپ كېلىۋاتقان ئەل ئۈستىگە باسقۇن قىلىپ باشلاپ كېلىۋاتقانلىقىدا ئىدى.

ئاپاق خوجىنىڭ چېچەن كۆزلىرى بۇ ساددا خەلقنىڭ چىرايىدىكى ئۆزگىرىشلەرگە قاراپ، ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىكى تەئەججۈپلۈك ئوي - خىياللىرىنى بىلىۋالدى. شۇڭا ئۇ، دەرھال ئۇلارنىڭ يۈرىكىگە قول سېلىپ، كۆڭلىدىكى شۈبھە - گۇمانلارنى يوق قىلىش ئۈچۈن مۇنداق دېدى:

— ئۆز زامانىسىدا، ھەزرىتى نوھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قوۋمى ئەيش -

ئىشرەت، راھەت ـ پاراغەتتە خامۇش ـ پەرامۇش بولغانلىقتىن، خۇدا توپان سۈيىنى ئەۋەتىپ، ئۇلارنى سۇغا باستۇرۇپ جازالىغانىدى. خۇددى شۇنىڭدەك، ئاللانىڭ ئىرادىسىدىن چەتنەپ، مۇسۇلمانچىلىق ئەھكاملىرىدىن چىقىپ، راھەت ـ پاراغەتتە نەپسىنى سەمرىتكەنلىكتىن، ئاللاتائالا مانا مۇشۇ سانسىز جۇڭغارلارنى مۇلكى قەشقەرىيە خەلقىنىڭ ئۈستىگە مۇسەللەت[1] قىلدى. شۇڭا، ھەرقانداق كىشى ئۆي ـ روزىغارىدىن، مال ـ دۇنياسىدىن، دۇنيا راھىتىدىن دىلىنى تەرك ئېتىپ، بىزگە يىغلاپ ئىقتىدا قىلىپ، يۈرىكىنى كاۋاپ ئەتسە، ئىككىلا دۇنيالىقى سائادەتلىك بولىدۇ...

كىشىلەر نېمە دېيىشىنى بىلمەي تۇرۇپ قېلىشتى، ئۇلارنىڭ تۈيغۇن يۈرەكلىرى ئاللىقاچان بۇ «ئۇلۇغ زات» نىڭ ئاۋۇ تەلەتى سۆرۈن، باغرى تاش باسقۇنچىدىن قىلچە پەرقى يوقلۇقىنى سېزىپ بولغانىدى.

شۇڭا، ئۇلار دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، بۇ ئەرز ـ دادىنى تاڭلا مەھەشەردە ئاللانىڭ ئۆزى سورىشىغا تاپشۇرۇپ ئۆيلىرىگە قايتىشتى.

2

ئۇلار ئۇزۇك ـ ئۇزۇك قايراقلاردىن ئۆتكەندىن كېيىن بىردىنلا ئاچچىق شورتاڭ توپىلىق كۆز يەتكۈسىز ئېدىرلىققا چىقتى.

غالدان بىلەن ئاپاق خوجا يانمۇيان كېلىشىۋاتاتتى، ئىككى ئات بەزىدە تېزگىن سىيرىپ بىر ـ بىرىنىڭ تۇمشۇقىغا نوقۇشۇپ قوياتتى، بەزىدە بولسا، قۇيرۇقلىرىنى شىپاڭلىتىپ بىر ـ بىرىنى چىۋىندايتتى. يول يەنىلا شۇ قۇم ـ شېغىل ئارىلاشقان ساي ئىدى، يېشىللىق كۆيگەن، سۇسىرىغان تۇپراقتىن ئاچچىق چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈلەتتى. يولنىڭ پايانى يوق. ئالدىغا قارىغان ئادەمگە يىراقتىن گىرىمسەن ئۇپۇقتىن باشقا ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيدۇ، ئات ئۈستىدىكى ئادەملەرگە

① مۇسەللەت ـــ غالىب قىلىش.

گويا ئاتلىرى پۇتىنى كۆتۈرۈپ قەدىمىنى يەنە ئۆز جايىغا تاشلاۋاتقان-دەك تۇيۇلىدۇ.

بۇنداق باش - ئاخىرى يوق، گىياھسىز، سۇسىز چۆل - جەزىرىدە مېڭىۋېرىش غالداننىڭ جېنىغا تەگدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا يېشىل يايلاقلار، تىنىق سۇلۇق بۇلاقلار، ساپ، سالقىن ھاۋالىق ساي - جىرالار كېلىۋېلىپ، بىردەم بولسىمۇ شۇ يەرلەردە ئات چاپتۇرغۇسى، ئېغىناپ ئويناقلىغۇسى، ناخشا توۋلاپ سەيلە قىلغۇسى كېلىپ كەتتى. لېكىن، بۇ شېرىن خىياللار ئۇنىڭ ئاغزىغا سېرىق سۇ يىغىشتىن باشقا ھېچقانداق راھەت بېغىشلىيالمىدى. ئۇ كۆزىنى ئېچىپ قارىسىلا، يەتە شۇ تاقىر يەر، كۆيۈك تۇپراق، پايانسىز چۆل ۋە ئادەمنىڭ ئاغزى - بۇرنىغا قۇم - تۇپراقنى تىقىپ ھۇشقىيتىپ ئويناپدىغان ئىسسىق، قۇرغاق شامال ئىدى.

بۇلارنى ئويلىسا، ئۇنىڭ بۇ يەردىن ھازىرلا ئاتىنىڭ بېشىنى بۇراپ كەتكۈسى كېلەتتى. لېكىن، سەلتەنەت، شان - شەرەپ ۋە ھۆكۈمران-لىق تۇيغۇسى ياش چېغىدىنلا ئۇنىڭ قان - قېنىغا سىڭىپ كەتكەچ-كە، بۇنداق شېرىن ۋە مۇقەددەس تۇيغۇ ئالدىدا تەبىئەتتىكى ئۇنچىلىك ئۇقسانلار ۋە سەپەر ئۇستىدىكى جاپالار ھېچنېمىگە ئەرزىمەيتتى. ئۇ ئۆز تەجرىبىسىدىن، بۇنداق جاپا - مۇشەققەتلەرنىڭ ئارقىسىدىن چوقۇم ئالەمچە راھەت - پاراغەتنىڭ بولىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇ ھەمراھىغا سىر بەرمەسلىك ئۈچۈن :

— ھەزرىتىم، يەنە قانچىلىك ماڭارمىز، بۇ سەپەر ئادەمنى ئەجەب تويغۇزدىيا! — دېدى.

ئۇنىڭ ئاغزى ئېچىلىشى بىلەن ئارقىدا كېلىۋاتقان تىلماچ دەرھال ئېتىنى دېۋىتىپ ئۇنىڭ يېنىدا ھازىر بولدى.

— ئاز قالدۇق خان ئالىيلىرى ! — دېدى ئاپاق خوجا خۇشامەتگۈي-لۇق بىلەن قىمدىنىپ تۇرۇپ، — ئىنشائاللا، ئەتە چۈشكىچە ياركەنت شەھىرىگە يېتىپ بارىمىز. ئۆزلىرىنى كۆپ مالال قىلدۇق...

ئازغىنە سۈكۈتتىن كېيىن، غالدان ئاپاق خوجا تەرەپكە سىڭارىيان

بۇرۇلۇپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى:

— ئاپاق خان، مەن قەشقەرنىڭ ناھايىتى گۈزەل، تۇرمۇشى پاراۋان، مەدەنىيەت - مەرىپەتتى يۈكسەك شەھەر ئىكەنلىكىنى كۆردۈم. ئۇ يەرلەر ئەمدى سېنىڭ ئىلكىڭگە ئۆتتى، ئۇ يەرلەرگە قەدىمى يەتكەن ھەرقانداق سودىگەر بولسۇن، ساياھەتچى بولسۇن، سېنىڭ دانا ھۆكۈمرانلىقىڭنى دۇنياغا جاكارلايدۇ. ۋەھالەنكى، بۇ يۇرتلاردا مەن يەنە نۇرغۇن بەختسىز خەلقنىمۇ كۆردۈم. ئۇلار ئاچ - يالىڭاچلىق، ماكانسىزلىق ئازابىنى چېكىشىۋېتىپتۇ. ئۇلارنى بەختلىك قىلىش سېنىڭ قولۇڭغا قالدى. بىر ھاكىمىيەتتە ۋەيران بولغان ئىشلارنى يەنە بىر ھاكىمىيەت ئىزىغا سېلىشى كېرەك. شۇنداق بولغاندا، كىشىلەر ئۇ ھاكىمىيەتنىڭ شەپقىتىنى مەڭگۈ ئېسىدىن چىقارمايدۇ.

— ئەلھەق شۇنداق، خان ئالىيلىرى، دانا گەپ قىلدىلا.

ئىككىسىنىڭ سۆزلىرى تىلماچىنىڭ ياردىمى ئارقىلىق بىر - بىرىگە ئىنچام ھەم تېز يەتكۈزۈلۈپ تۇردى. بۇ تىلماچىنىڭ ئىسمى مىرزا زەيدىن جوراس بولۇپ، غالدانىنىڭ قومۇل ئاراتۇۋرۇكتىكى قارارگاھىدىن ئۇلار بىلەن بىللە كەلگەنىدى.

— بۇ يۇرتلارنى ھەم ياخشى كۆرۈپ قالدىم، ھەم يىرگەندىم، — دېدى غالدان بايىقى سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — ياخشى كۆرگىنىم — يۇرتلار ئاۋات، خەلقى ياۋاش، ئىشچان ھەم شۈكۈر - قانائەتچان ئىكەن، بۇنداق خەلقنى باشقۇرۇش ئوڭاي، ئۇستىگە مىنسەڭمۇ، ئوچۇملاپ پاخال بېرىپ، چېلەكلەپ سۈت ئالىمەن دېسەڭمۇ ئۇنىمايدۇ. ئەمدى يىرگەنگەن يېرىم شۇكى، بۇ يۇرتلار بەكمۇ چۆل - جەزىرە، خەلقى بەكمۇ قالاق، نادان ۋە خۇراپات ئىكەن. نادانلىقتا قومەدەك چېچىلىپ، بىر - بىرىنىڭ پېيىنى قىرقىشتىن يانمايدىكەن، خۇراپاتلىقتا بىر دىننى نەچچە مەزھەپ، نەچچە مەسىلەككە بۆلۈپ، توختىماي قورساق سوقۇشى قىلىدىكەن. بۇنداق خەلق روناق تاپالمايدۇ، بىر - بىرىنىڭ يولىنى توسۇپ، بىر - بىرىگە رەقىب بولۇپ، مەڭگۈ ئىلگىرى باسمايدۇ!...

ئاپاق خوجا ئېمە دېيىشىنى بىلمەي بىردەم خىيالغا چۆكتى. غالدانىنىڭ سۆزلىرىنى يالغان دەي دېسە، راست ئىدى؛ راست دەي دېسە، ئۆزى ئۆمۈر بويى شۇ ئىشنى قىلىپ كېلىۋاتاتتى. ھەتتا ئۇنىڭ بۇزرۇكۋار دادىسى مۇھەممەد يۇسۇپ مازار پادىشاھنىڭ قۇتلۇق جېنىدىمۇ شۇ مەزھەپ كۈرىشى ئالغان ئەمەسمىدى ؟! ئاپاق خوجىمۇ بۇ قېتىم ھاكىمىيەتنى تولۇق قولغا ئالغاندىن كېيىن، بۇ كۈرەشنى تېخىمۇ چوڭقۇر، تېخىمۇ ئۇزۇل ـ كېسىل داۋاملاشتۇرماقچى ئەمەسمۇ ؟!

غالدان يەنە نۇرغۇن گەپلەرنى قىلدى. ئۇنىڭ بۇ گەپلىرىدە ئۆز ئەجدادىغا بولغان ئىپتىخار، ئۆزگە بولغان تەمەننا ۋە باشقا مىللەتلەرگە بولغان كەمسىتىش كۆچلۈك ئىدى. ئۇ دۇنيانىڭ يېرىمىنى بويسۇندۇرغان چىڭگىزخاننى پەخىر ـ ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئالدى. دۇنيانىڭ ئۇ چېتىگە ــ «ئاخىرقى دېڭىز» غا يېتىپ بارغان باتۇخاننى ئۇلۇغلىدى، ئەمما ئۆزىنى ــ ھاياتى ئاشۇنداق جەڭگىۋارلىق بىلەن زەپەر قۇچۇپ ئۆتكەن ئۇلۇغ بىر ئەجدادنىڭ بۇگۈنكى ئەۋلادىنىڭ تېخى ھېچقانداق ئىش قىلالمىغانلىقىنى ئەيىبلىدى.

ــ لېكىن، ــ دېدى ئۇ ئاخىرىدا سۆزىگە يەكۈن ياساپ، ــ بىر ئادەمدە ئۇلۇغۋار غايە بولىدىكەن، چوقۇم ئۇلۇغۋار ئىشلارنى ۋۇجۇدقا چىقىرالايدۇ. بىزنىڭ ئاتا ـ بوۋىمىز شۇنداق قىلغان، بىزمۇ شۇنداق قىلىمىز. مەن بۇنىڭ دەسلەپكى قەدىمىنى باستىم...

ــ ئىنشائاللا، بۇ قەدەملەر مۇبارەك قەدەمدۇر، ئۇلۇغ خاقان! ــ دېدى ئاپاق خوجا غالدان تەرەپكە يېرىم تولغىنىپ تۇرۇپ، ــ قاچانكى بەندىلەر ناپىسەنتلىك، ناشۇكۇرلۇك، غاپىللىق قىلىشىپ، ئۇلۇغ خان ـ خاقانلارنى، پىر ـ ئەۋلىيالارنى ئۇنتۇپ، بىخۇد ـ خىرامان، بەتقىلىق، بەتگۇمان بولۇپ كېتىشىدىكەن، ئاللا ۋە ئەۋلىيالارنىڭ جازاسىغا دۇچار بولىدۇ، بەرھەق شۇنداق. ئۆزلىرىنىڭ بۇ قېتىمقى قەدىمى مانا شۇ بەرھەق جازانىڭ نىشانىدۇر. پېقىر قۇللىرى شۇنىڭغا ئىشىنىدۇكى، سىلىنىڭ زامانلىرى دۇنيادىكى زامانلارنىڭ ئەڭ ياخشىسى بولىدۇ، مۇبارەكناملىرى بولسا، ئەجدادلىرىنىڭ نامىدەك ئەبەدىلئەبەد

www.uyghurkitap.com

ياشايدۇ...

ماختاش، خۇشامەت دېگەنلەرنى كۆپ ئاڭلاپ يۈرىكى تويۇنۇپ قالغان غالدان ئاپاق خوجىنىڭ ۋائىزلىق بىلەن ئېيتقان بۇ سۆزلىرىگە مەست بولۇپ كېرىلىپمۇ كەتمىدى، پەقەت «ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ» دېگەندەك، بىر ـ ئىككى قېتىم ئېڭىكىنى قېقىپ، بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى.

شۇ سۆزلەردىن كېيىن، ھەر ئىككىسى جىمىپ قالدى. يورغىسى سىلىق جەدە ئاتنىڭ بىر خىل رىتىمدا تەۋرىتىشى بىلەن غالدانى ئۇيقۇ باستى. ئات ئۈستىدە شىددەتلىك جەڭ قىلىشىنىمۇ، بەھۇزۇر ئۇخلاشنىمۇ ئۆگەنگەن غالدان قامچىسىنى ئېگەرنىڭ قۇشبېشىغا ئىرەپ ئۇيقۇغا كەتتى. ئاپاق خوجا بولسا بىردەم بېلىنى رۇسلاپ، بىردەم تېقىمىنى سىلاپ، بىئاراملىق ئىچىدە ئېزىلىپ كېتىۋاتاتتى.

ئاسماننىڭ ئۇپۇقتا باش قويغان بىر بۇرجىكىدە كەچكى شەپەقنىڭ يارقىن نۇر چاچمىسى جۇلالىنىپ تاراشقا باشلىغاندا ئۇلار يەكەنگە يېرىم كۈنلۈك يىراقلىقتىكى ئاخىرقى قونالغۇغا يېرىپ چۈشتى.

ئۈچىنچى باب

جاھىل قورغان

1

ئالتۇندەك كۈز ئايلىرىنىڭ تىنچ ۋە چىرايلىق كۈنلىرىدە، بۇ دىيارنى جەڭلەرنىڭ قانلىق كەلكۈنى بىلەن سەلتەنەت تالىشىۋاتقان ئىككى تەرەپنىڭ تاشقىن دەريادەك تىنىمسىز دولقۇنلىرى بېسىپ كەتتى.

مىلادىيە 1678 ـ يىلى يازدا، مۇز داۋان ئارقىلىق ئاقسۇغا ئۇدۇللا چۈشكەن غالدان بوشۇكتۇخاننىڭ ئون ئىككى مىڭ ئاتلىق قوشۇنى ئاقسۇ چۆلىدە ئىسمائىل خان باشچىلىقىدىكى سەئىدىيە قوشۇنىنى ئېغىر تالاپەتكە ئۇچراتتى، ئىسمائىل خان يارىلاندى. جىددىي ھەربىي كېڭەشتىن كېيىن، بىر قىسىم كۈچنى ساقلاپ قېلىش مەقسىتىدە، ئۇلار دەرھال خانلىق پايتەخت يەكەنگە چېكىندى. غالداننىڭ غالىب قوشۇنى چاقماق تېزلىكىدە قەشقەرگە بېسىپ كەلدى. قەشقەر نائىبى — ئىسمائىل خاننىڭ ئوغلى باباق سۇلتان مۇداپىئە خاراكتېرلىك ھۇجۇمغا ئۆتتى. لېكىن، ئۇنىڭ جان پىدالىق بىلەن كۆرسەتكەن قارشىلىقلىرىمۇ، ئاقسۇ چۆلىدىكى تۇنجى جەڭنىڭ غەلىبىسى خورىكىنى ئۆستۈرۈپ قويغان جۇڭغار لەشكەرلىرى بىلەن كۈنسايىن كۆپىيىۋاتقان ئاپاق خوجىنىڭ قەلەندەر سىياق پىچاقچى سوپىلىرىنىڭ ئىچكى ـ تاشقى تەرەپتىن ماسلىشىپ ھۇجۇم قىلىشى بىلەن تېزلا تارمار بولۇپ، باباق سۇلتاننىڭ ئۆلۈمى بىلەن ئاخىرلاشتى. ئۇلار قەشقەردە شەپقەت-

سىزلەرچە خۇنلۇق قىلدى، ئالتە مىڭ بىگۇناھ خەلقنىڭ قېنى تۆمەن دەرياسىنىڭ سۈيى بىلەن بىللە يىراقلارغا ئاقتى، قىرىق چوكانلار دەپسەندە قىلىندى، ئالتۇن ـ كۈمۈشلەر بۇلاندى، گۈزەل ۋە ئاۋات شەھەر ھۇۋقۇشنىڭ ئۇۋىسىدەك خارابىلىككە ئايلاندى.

ئۇلار بىرنەچچە كۈنلۈك قەتلىئام ۋە باستۇرۇشلاردىن كېيىن شەھەرنى تىنچىتتى، ئاندىن ئاپاق خوجا ئۇ يەرگە چوڭ ئوغلى يەھيا خوجىنى خان قىلىپ تىكلەپ، ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئۆزىگە سادىق بىرنەچچە سوپى ـ ئىشانلارنى ياردەمچى قىلىپ قويدى.

غالدان بىلەن ئاپاق خوجا قەشقەردىن خاتىرجەم بولغاندىن كېيىن، قوشۇننى بىر نەچچە كۈن دەم ئالدۇرۇپ رەتلىدى. ئاندىن ئۇلارنىڭ نەزىرىدىكى ئەڭ ئاخىرقى ھەل قىلغۇچ مەنزىل ـــ يەكەنگە قاراپ ئاتلاندى.

دەسلەپكى بىر نەچچە كۈنلۈك يۈرۈش تىنچ، ئوڭۇشلۇق بولدى، ئەمما يەكەنگە يېقىنلاشقانسېرى، ئۇلارنىڭ مۈشكۈلى ئېغىرلاشتى. بىرىنچى قېتىم، غالداننىڭ ھارغىن قوشۇنى يەكەننىڭ «پوپان» دېگەن يېرىدە، ئەركا بەگ باشچىلىقىدىكى خانلىق لەشكەرلىرىنىڭ تۇيۇقسىز ھۇجۇمىغا ئۇچراپ، خېلى ئېغىر تالاپەتكە ئۇچرىدى. لېكىن، ئۇلار دەرھال ئېسىنى يىغىپ، قايتۇرما ھۇجۇم بىلەن ئۆزىنى ئوڭشىۋالدى، خانلىق لەشكەرلىرى سان جەھەتتىن نەچچە ھەسسە ئاز بولغاچقا، رەقىبىنى قاتتىق بىر چۆچۈتۈپ قويۇپ، ئاستا ـ ئاستا چېكىندى.

ئىككىنچى قېتىم كېچىدە، خانلىقنىڭ بەھرام سۇلتان ئەمرلىكىدىكى بىر قوشۇنى «ئاقتىلا» دېگەن يەردە غالدان بىلەن ئاپاق خوجىنىڭ پىچاقچى سوپىلىرىغا يان تەرەپتىن تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ، ئۇلارنى تاڭ ئاتقۇچە پاراكەندە قىلدى.

كەڭ دالىنى قاپلىغان چاڭ ـ توزان ئىچىدە، ئادەملەرنىڭ بىر ـ بىرىنى چاقىرغىنى، ئاتلارنىڭ كىشنىگىنى، قىلىچ ـ قالقانلارنىڭ جاراڭلىغان ئاۋازى تاڭ ئاتقۇچە توختىماي ئاڭلىنىپ تۇردى. شىددەتلىك جەڭ تاڭ شەپىقى ئۇپۇقنى قىزارتىپ، ئەمدىلا كۆتۈرۈلگەن

قۇياش نۇرى قۇم - تۇپراققا سىڭىپ، تۈگۈر - تۈگۈر قېتىشىپ قالغان قانلار بىلەن بىر - بىرىگە مىنگىشىپ ياتقان ئۆلۈكلەرنىڭ ئالايغان كۆزلىرىدە جىلۋە قىلىشقا باشلىغاندا توختىدى. بۇ قېتىممۇ بەھرام سۇلتاننىڭ لەشكەرلىرى غالداننى ۋەسۋەسىگە سېلىپ قويۇپ چېكىندى.

ئۇلار گەرچە چېكىنگەن بولسىمۇ، ئەمما بىر غېرىچ يەر، بىر تۈپ ياغاچ، ھەتتا بىر تال گىياھ ئۈچۈن جان تىكىپ ئېلىشتى. شۇڭا، ئانا زېمىننىڭ مۇشۇ بىر پارچە تۇپرىقىدا ئۇلارنىڭ ئاپئاق سۆڭەكلىرى بىلەن قىپقىزىل قانلىرى ئاشۇ روھقا شاھىت بولۇپ قالدى.

مانا ئەمدى غالداننىڭ قوشۇنى بىلەن ئەسەبىيلەشكەن پىچاقچى سوپىلار بەئەينى ئۈششۈك ھەرىلىرىدەك ئەلپازدا جېدەللەپ ئىلگىرىلەپ، ئاخىرقى مەنزىلگە چۈمۈلىدەك بېسىپ كەلدى.

شۇ تاپتا ئۇلارنىڭ ئالدىدا قۇچاق يېيىپ ياتقان بۇ تىنچ، بەرىكەتلىك زېمىن — قۇدرەتلىك سەئىدىيە خانىدانلىقىنىڭ ھىمايىسىدىكى يەكەن تۇپرىقى ئىدى. ئەنە ئاۋۇ ھەيۋەتلىك سېپىل بىلەن قورشالغان مۇستەھكەم قەلئە بولسا، ئۇنىڭ يۈرىكى — بىر يېرىم ئەسىردىن بۇيان ئۇنىڭغا ئاستانە بولۇپ كەلگەن ئوردا شەھىرى ئىدى. بۈگۈن بۇ قەدىمىي، قۇتلۇق زېمىن گويا ئەسىرلەر بويى تىنچ ياتقان ئۇيقۇدىن بىردىنلا چۆچۈپ ئويغانغاندەك، مۇدھىش ۋاڭ - چۇڭ ئىچىدە قالغانىدى.

2

بەستىلىك، سۆلەتلىك شاھ ئىسمائىل خان بۈگۈن كېچە زادىلا ئۇخلىيالمىدى. ئۇ خابگاھتىن[1] ئاستا چىقىپ، ئوردا بېغى تەرەپكە ماڭدى. تۆمۈر ئەگۈنلۈك دەرۋازىنىڭ ئىككى يېنىدا ساۋۇت ۋە تۆمۈر

① خابگاھ — ھۇجرا، ياتاق ئۆي.

قالپاق كىيگەن، ئىنچىكە، ئۇزۇن نەيزە تۇتقان قاراۋۇللار تۇراتتى. خان دەرۋازىدىن ئۆتۈپ، ئوردا بېغىنىڭ تاش ـ كېسەك ياتقۇزۇلغان، ئىككى يېقىغا كېيىكتاللار بىلەن قىزىلگۈللەر تىكىلگەن تار يولدا خىيالغا چۆكۈپ ماڭدى. كۈمۈش ھالقىلىق دەرۋازىنىڭ ئالدى ۋە يول بىلەن قەسىر تۈۋرۈكلىرىگە ئېسىلغان چىراغلاردىن غۇۋا يورۇق چۈشۈپ تۇراتتى. تېخى يېقىندىلا ئىككى قاسناقتىكى ئېرىقلاردىن شىرقىراپ سۇ ئېقىپ تۇراتتى، ئەمدى بولسا، سۇلار پۈتۈنلەي قۇرۇپ، تاللار بىلەن گۈللەرمۇ سارغىيىپ، يوپۇرماق تاشلاشقا باشلىغانىدى. ئەسلىي بۇنداق چاغلار — ئوردا بېغى بىلەن پۈتكۈل يەكەن باغلىرىدا قىزىل ياقۇتتەك دانلىق ئانارلار پىشقان، سايىۋا، مۇناقى ئۈزۈملەر قۇياش نۇرىدا جۇلا چاچىدىغان، كەھرىۋادەك سارغايغان بېھى ۋە بىر مەڭزى قىزارغان نەشپۈت، كۆك ئامۇتلار يېتىلگەن ۋە شىرنە يىغقان ئاجايىپ ئەلۋەك ئالتۇن چاغلار ھېسابلىناتتى. لېكىن، ھازىر بۇ يەرلەرگە ئۇشتۇمتۇت ۋابا تەگكەندەك، ھەممە نەرسە ئۆز قېلىپىدىن چىقىپ كەتتى، باغلار ۋاقىتسىز غازاڭ بولدى، ئادەملەرمۇ ھەممە نەرسىنى ئۇنتۇپ، جان ھەلەكچىلىكىدە قالدى.

ئىسمائىل خان ئوردا بېغىدىكى كاتتا راۋاقنىڭ يېنىغا كەلدى، تۈۋرۈك ۋە قۇببىسى ھەرخىل نەپىس نەقىشلەر بىلەن بېزەلگەن سالاسۇنلۇق بۇ راۋاقنى ئەنسىز كېچىنىڭ قارا پەردىسى ئورىۋالغانىدى. ئىسمائىل خاننىڭ ھەمىشە كېلىپ ئارام ئالىدىغان بۇ راۋاقتىمۇ تۇرغۇسى كەلمىدى، ئۇنىڭ يۈرىكىنى نېمىدۇر بىر نەرسە تاتىلىغاندەك، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىئارام بولۇۋاتاتتى. ئۇ راۋاقنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ يولنى داۋام قىلدى.

كەچكى ھاۋا سالقىن ھەم نەمخۇش ئىدى، ۋاقىتسىز سارغايغان غازاڭلار بەرگىدىن «پىرس ـ پىرس» ئۈزۈلۈپ، خاننىڭ بېشى ئۈستىدە ئۈنسىز لەيلەپ يۈرەتتى، نېرىدىكى سۇيى سوغۇلۇپ كەتكەن مەرمەر كۆلچەكنىمۇ بىر قەۋەت غازاڭ بېسىپ كەتكەنىدى. كۆل ئەتراپىدىكى ئارچا دەرەخلەر بىلەن مەجنۇنتاللار ئادەمگە تەسەللى

بولسۇن دېگەندەك قىيغىتىپ شىلدىرلايتتى.

خان ئىختىيارسىز ئوردا ئىچىدىن چىقتى ۋە ھېچكىمنىمۇ ئەگەشتۈرمەي ئۆدۈل شەھەر سېپىلىغا قاراپ ماڭدى.

بۇ شەھەر بىنا بولغاندىن بۇيان نەچچە قېتىم ئېگىزلەپ، نەچچە قېتىم كېڭىيىپ، نەچچە قېتىم مۇستەھكەملەنگەن قەلئە سېپىلى ئون نەچچە كۈندىن بېرى جىددىي ھالەتتە ئىدى. لەشكەر ۋە پۇقرالار ئەنە شۇنىڭغا تايىنىپ پايتەختنى بىخەتەر قوغداۋاتاتتى.

ئىسمائىل خان يىگىرمە نەچچە پايلىق ئايلانما پەلەمپەي بىلەن سېپىلنىڭ ئۈستىگە چىقتى. بۇ يەرمۇ جىددىي ھالەتتە ئىدى، نەچچە قەدەمدە بىردىن كۆزەتتە تۇرغان لەشكەرلەر ئويغاق ۋە ھوشيار ئىدى.

ئىسمائىل خان قورغان تۆشۈكىدىن تۆۋەنگە قاراپ، مىسلىسىز ئاپەتكە يولۇققان شەھەرنىڭ ۋاڭ - چۇڭغا قۇلاق سالدى. جۇڭغارلارنىڭ كۆپلۈكىدىن ئۇ تەرەپكە قارىغان ئادەمنىڭ كۆڭلى ئاينىيتتى، تۆگىلەرنىڭ بوزلاشلىرى، ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى، كالا - ئۆكۈزلەرنىڭ مۆرەشلىرى ۋە لەشكەرلەرنىڭ جان ئاچچىقىدا ۋارقىراپ - جارقىراشلىرى قوشۇلۇپ، ئادەمنى ئەقلىدىن ئازدۇرىدىغان مۇدھىش بىر غوۋغا پەيدا قىلغانىدى. شەھەر ئەتراپىدا ئۆتكەنكىدەك تىنچ ۋە ئاسايىشلىقتىن ئەسەر قالمىغانىدى. شەھەر خۇددى بېشىغا ئېغىر كۈن چۈشكەن ئادەمدەك مۇڭلىنىپ تۇراتتى. قورغاندىن نېرىدا — كەڭ كەتكەن ئاي دالىدا جۇڭغار لەشكەرلىرى پۈتۈن - پۈتۈن ياغاچتىن ياسالغان كېلەڭسىز ھارۋىلار يېنىغا چېدىرلار تىككەن، چېدىرلارنىڭ ئالدى - كەينىگە يېقىلغان سانسىز گۈلخانلار ئەتراپنى كۈندۈزدەك يورۇتۇۋەتكەنىدى. گۈلخاننى چۆرىدەپ ئولتۇرغان جۇڭغار لەشكەرلىرى ئەتراپتىكى ئىگىسىز قالغان ئۆيلەرنى، قوتانلارنى، دۇكانلارنى نۆۋەت بىلەن بۇزۇپ، ياغاچ تاختايلارنى ئەكېلىپ، كېچىچە ئوت يېقىپ چىقاتتى ۋە بۇ ئوتلارغا مىس قازانلارنى ئېسىپ چاي قايناتاتتى، شورپا سالاتتى، ياغاچ كۆمۈرلىرىدە گۆشلەرنى كاۋاپ قىلاتتى، ئارقىدىن ياغاچ تۇڭلاردا، چەم چاناچلاردا ساقلانغان

مەيلەرنى ئىچىپ، كىچىچە مەيخورلۇق قىلىشاتتى. بۇنداق چاغلاردا جۇڭغارلار ئۆزلىرىنىڭ پايانى يوق يېشىل دالىلىرىنى، سۈزۈك، شوخ سۇلىرى بىلەن تولغىنىپ ئاقىدىغان بەگۋاش دەريالىرىنى، ئالتۇن رەڭگە پۈركەنگەن ساي ــ جىرالىرىنى، ئارچا ــ قارىغايغا تولغان قامەتلىك تاغلىرىنى ۋە ئۆيلەردە يىغلاپ قالغان ئاتا ــ ئانا، يار ــ يۇرادەرلىرىنى ئەسلەپ ناخشا ئېيتىشاتتى :

ئۆتتى ئۆمرۈم ساداق، نەيزىگە بولۇپ ئەسرا،
ئاچ يىلپىز كەبىي تاشلاندۇق دەھشەتلىك جەڭلەر ئارا.
...
تۇن پاتقاندا ھېچ يەر كۆرۈنمەيدۇ،
ھارۋىلار ماڭسىمۇ ئىز كۆرۈنمەيدۇ،
گۈزەلنىڭ ۋەسلىگە يەتكىلى بولمايدۇ...

ئىسمائىل خان ئۇلارنىڭ ناخشا ئاھاڭىدىن، ناخشا ئېيتقان چاغدىكى كەيپىياتلىرىدىن ئۇلارنىڭ يۈرىكىدىن چوڭقۇر بىر مۇڭنى ۋە مۇڭ ئىچىگە يوشۇرۇنغان بىر خىل سېغىنىش بىلەن ئۈمىدسىزلىك ھېسسىياتلىرىنى ئاڭلىغاندەك، كۆرگەندەك بولدى. دېمىسىمۇ، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ھاياتلىق ئۈچۈن مال ــ دۇنياغا قىزىقتۇرۇلغان، ئالدانغان، ھەتتا قوشۇنغا مەجبۇرىي قېتىلغانلار ئىدى. ئۇلارغا بېرىلگەن بۇيرۇق : باتۇرلۇق بىلەن ئۇرۇش قىلىش، ئۇرۇشتا ئولجا ئالغان، بۇلاڭ ــ تالاڭ قىلىنغان مال ــ دۇنيانىڭ ھەممىسى ئۆزىگە تەئەللۇق بولۇش. ئۇلار ئەنە شۇنداق مال ــ دۇنيا ۋەسۋەسىسى بىلەن ئەزىز جانلىرىنىڭ جاھاننىڭ يەنە بىر چېتىدە ــــ يات ئەلدە، يات ماكاندا جەسەتلىرى ئادەم تونۇغۇسىز ھالغا كېلىپ، ئالايغان كۆزلىرى بىلەن ناتونۇش ئەلنىڭ ئاسمىنىغا چەكچىيىپ، قەدىرسىز ھالەتتە پاتقاقتا، قان ــ يىرىڭغا مىلىنىپ قالىدىغانلىقلىرىنى ئويلىمايتتى. شەھەر قامال قىلىنغان مۇشۇ ئون نەچچە كۈندىن بېرى، ئۇلار ئارىسىدىكى ئەجەلى توشقانلاردىن ــــ يۈرىكىگە ساداقنىڭ ئوقى سانجىلىپ، ئوتتا كۆيۈپ،

سىپىل ئاستىدىكى سىبىق سۇلۇق خەندەككە چۆكۈپ ئۆلگەنلەر ئازمۇ ؟! ئۇلارنىڭ ئۆلۈكى مانا شۇ يات ئەل تۇپرىقىدا قاغا ـ قۇزغۇنلارغا، قۇرت ـ قوڭغۇزلارغا يەم بولۇپ كەتمىدىمۇ ؟!...

ئەلۋەتتە، مۇنداق هايات ـ ماماتلىق ئىبلىشىشتا، ئىسمائىل خانمۇ ئۆزىنىڭ بىرمۇنچە باتۇر ئوغلانلىرىدىن، قەيسەر سەركەردىلىرىدىن ئايرىلىپ قالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، دۈشمەننىڭ قەلئە سىرتىدىكى تىنىمسىز هۇجۇمى ۋە پاراكەندىچىلىكىنى ئاز دېگەندەك قەلئە ئىچىدىكى خائىن ـ سېتىلمىلارنىڭ بۇزغۇنچىلىق، ئاغدۇرمىچىلىق قىلمىشلىرى هەددىدىن ئېشىپ كەتتى. مۇشۇ ئىككى كۈندىن بېرى، ئۇلار ئۇرۇش تەييارلىقى ئۈچۈن غەملەنگەن يوغان بىر ئاشلىق ئامبىرىغا ئوت قويۇۋەتتى، چوڭ جامە ئالدىدىكى كۆلگە زەهەر تاشلاپ، بىرمۇنچە ئادەمنىڭ جېنىغا زامىن بولدى.

ئۈستى ـ ئۈستىلەپ بولۇۋاتقان مۇنداق سۇيىقەستلىك ئىشلار ئىسمائىل خاننىڭ زەخمە يېگەن يۈرىكىنى گويا قەهرىتان قىشنىڭ قىلىن مۇزلىرىدەك سىقىپ كەتتى. شۇڭا، ئۇنىڭ يېقىندىن بېرى ئۇيقۇسى قېچىپ، ئىشتىهاسى تۇتۇلۇپ كەتكەنىدى. ئۇ هېچقاچان خانلىق تەقدىرى ئۈستىدە بۈگۈنكىدەك ئاچچىق ۋە ئازابلىق خىياللارغا پاتمىغانىدى.

زەرەپشان دەرياسى تەرەپتىن سوققان كۈز شامىلى ئىسمائىل خاننىڭ گەجگىسىدىن قورۇغاندەك بولدى. ئۇ شاهلىق تاج ئورنىدا كىيگەن يېشىل سەللىسىنى بىر ئاز چۆكۈرۈپ قويدى. ئۇچىسىدىكى ئاق مەشۇت كەمزۇل ئۈستىگە يېپىنچاقلىۋالغان زەر يەكتىكىنى ئۆرىدەپ، بىر نەچچە كۈندىن بېرى تىغ تەگمىگەن ئۆسكىلەك ساقىلىنى سىلاپ قويدى.

ئىسمائىل خان ئەمدى كەڭ سېپىلنىڭ بۇ قاسىنقىغا ئۆتۈپ، قەلئە ئىچىگە نەزەر سالدى. شەهەردىكى داڭدار مەسچىت ۋە مەدرىسلەرنىڭ هەل بېرىلگەن كاهىشلىق قۇببىلىرى سۇۋادان تېرەكلەر بىلەن بويى تالاشقان كۆركەم مۇنارلىرى كۆگۈم قويىنىدا خىرە ـ شىرە كۆرۈنۈپ

تۇراتتى. ئۇ بايا ئۆزى چىقىپ كەلگەن سۈرلۈك ئوردا قەسىرلىرىگە، چاھارباغدىكى دەل ـ دەرەخ، گۈل ـ گىياھ ئارىسىغا چۆككەن راۋاقلارغا قارىغىنىچە تۇرۇپ قالدى. بۇ يەرلەرنى ئېغىر سۈكۈت ۋە قاراڭغۇلۇق قاپلىغانىدى. خانىنىڭ نەزىرىدە، گويا بۇ قاراڭغۇلۇقنىڭ ھەربىر قەدىمىدە كىشىلەرنى يوشۇرۇن ئەجەل كۈتۈپ تۇرغاندەك تۇيۇلاتتى. شۇ چاغدا، خانىنىڭ قۇلىقىغا تىنجىپ قالغان شەھەرنىڭ بىر چېتىدىن كەلگەن مۇڭلۇق، يېقىملىق بىر ناۋا ئاڭلىنىشقا باشلىدى. ئۇ، زەن سېلىپ تىڭشىدى، ساتار بىلەن ئېيتىلىۋاتقان ناخشا ئاۋازى ئوردىنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى خانلىق قەبرىستانلىقى ھېسابلىنىدىغان «ئالتۇنلۇقۇم» مازىرى تەرەپتىن كېلىۋاتاتتى. كىمدۇر بىرى ساتارغا تەڭكەش قىلىپ، راك مۇقامىنىڭ قايسىبىر ئاھاڭىنى ئېيتىۋاتاتتى. سۇزۇك، خۇش نەپەس ئاۋاز كېچىنىڭ جىمجىت ئاسمىنىنى بويلاپ يىراقلارغا تاراپ كەتكەنىدى:

خەزان ئەتتىم زىمىستانى غەمىڭدە گۈلئۇزارىمنى،
كېلىپ دىلبەر تاماشا قىل خەزان بولغان باھارىمنى.
قۇرۇدى باغى تەبەسسۇم، غۇنچە قالدى گۈل ئاچىلماستىن،
كەرەم ئايىن بېرىپ سەبىز ئەيلە باغۇ لالەزارىمنى.
...
مەن ئۆلسەم ئەي بۇرادەرلەر، ئانى يولىدا كۆمگەيسىز،
كى ھەريانە ئۆتەر بولسا باسىپ ئۆتكى مازارىمنى.

ئىسمائىل خانىنىڭ يۈرىكى ئېچىشىپ ئېزىلدى. ئۇ دۆلەتنىڭ، پۇقرانىڭ بېشىغا كەلگەن بۇ پاجىئەلىك تەقدىر ـ قىسمەتلەرنى ئويلاپ، ئۆزىنىڭ بەكمۇ ئاجىز، ئىقتىدارسىزلىقىدىن ئۆكۈندى، ئۆكۈنۈشتىن يۈرىكى يۇچىلىنىپ، قاتمۇ قات ئاچچىق يۇتۇۋالدى. ئۇ ناخشا كېلىۋاتقان تەرەپكە بويۇنداپ قاراپ، ئەجدادلىرى مەڭگۈلۈك ئۇيقۇغا كەتكەن «ئالتۇنلۇقۇم» دىن مەدەت تىلىگەندەك، زەئىپ ئاۋازدا پىچىرلاشقا

باشلىدى:

«ئى كەرەملىك خۇدا، سەن ئۆز ھىممىتىڭ بىلەن بىزگە ئاتا قىلغان بۇ قۇتلۇق زېمىن ئۇزاق زامانلاردىن بېرى ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ قولىدا روناق تېپىپ، گۈللىنىپ، بەختلىك، قۇدرەتلىك كۈنلەرگە ئېرىشكەنىدى. ئەمدى مېنىڭ قولۇمدا ۋەيران بولىدىغان ئوخشايدۇ! مەن ئۇلارغا ــ بۇ ئانا تۇپراقنى قوغداش، گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن، ئۆزلىرىنىڭ ئىسسىق قان تەرىنى تۆككەن ئەجدادلىرىمىزغا قانداق يۈز كېلەلەيمەن! مەن ئەمدى بىلدىم، تاشقى دۈشمەندىن ئىچكى دۈشمەن يامان، خەۋپلىك ئىكەن! بۇنىڭدىن يەتتە يىل بۇرۇن باسقان كىچىك-كىنە خاتا قەدىمىم مېنىڭ بېشىمغا بالا بولدى، مېنى بىر ئۆمۈرلۈك پۇشايمانغا قويدى! مەن ئۆز ۋاقتىدا، ھىدايىتۇللا ئىشان دېگەن بۇ تۆزكور، مۇناپىقنى بۇ دۇنيادىن يوقىتىۋەتكەن بولسام، خانىدانلىقنىڭ بېشىغا بۇگۈنكىدەك قارا كۈنلەر چۈشمەيتتى، مەن ئۆز قولۇم بىلەن بۇ يوشۇرۇن ئاپەت يىلتىزىنى ساقلاپ قالدىم... مۇشۇنداق ئادەملەرنىڭ بەتبەخلىكى، شەقىقلىكى سەۋەبىدىن خانىدانلىقىمىز پالاكەت ھەم زالالەت ئاسارىتىدە قالدى... ئەپسۇس، مىڭ ئەپسۇسكى، بۆرىنىڭ كۈچۈكى ھامان بۆرە ئىكەن، ئۇنىڭ ئىككى چىشىنى سۇغۇرۇپ تاشلىساڭمۇ، ئادەم يېيىش نىيىتىدىن يانمايدىكەن!...»

ئىسمائىل خان پۈتۈن ۋۇجۇدىنى چىرمىۋالغان سوغۇق بىر تۇيغۇ دەستىدىن تىرناقلىرىغىچە مۇزلاپ كەتتى، كاللىسىدا بولسا، يەنىلا شۇ ھەسرەتلىك خىياللار قۇيۇندەك ئايلىنىپ يۈرەتتى. «ۋادەرىخا!... سەئىدىيە تەختىگە ئاشۇ تۆزكور مۇناپىق چىقىۋالسا، سەلتەنەتنىڭ ھالى نېمە بولار ؟!...»

ئىسمائىل خان ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىدى، تىنىقى ئۆزىگە ئوتتەك ئىسسىق بىلىنىپ كەتتى. ئۇ غەزەپ بىلەن پۇشايمان ئارىلىشىپ كەتكەن تاشقىن بىر ھېسسىيات ئىچىدە سېپىلدىن چۈشتى.

بۇ چاغدا كۆل رەڭ ھاۋا ئاستا ـ ئاستا سۈزۈلۈپ، ئاسماننىڭ شەرق بۇرجىكىدە ئاقۇچ شولىلار يالتىراشقا باشلىدى. كېچىچە جىمىرلاپ،

www.uyghurkitap.com

بىر ـ بىرىدىن ھۆسن تالىشىپ چىققان يۇلتۇزلارمۇ كەينى ـ كەينىدىن ئۆچۈپ، پەقەت زۆھرە يۇلتۇزىلا كۆمۈشتەك پارقىراپ تۇراتتى. مەزىنلەر تەرەپ ـ تەرەپتىن ئەزان توۋلاشتى، سەگەك ئىتلارنىڭ بىر ـ بىرىدىن قالماي دوراپ قاۋاشلىرى ئەۋجىگە چىقتى.

يەنە بىر كۈنلۈك تەشۋىشكە، ئەنسىزچىلىككە ۋە ھايات ـ ماماتۋەھىمىسىگە تولغان يېڭى كۈن باشلاندى.

3

سەھەرگە يېقىن ياغقان ئۆتكۈنچى يامغۇردىن كېيىن، ھاۋا ئېچىلىپ كەتتى. يامغۇر سۈيى چاڭ ـ توزان باسقان كاھىشلىق تاملارنى، ئۆيمان ـ چوڭقۇر بولۇپ كەتكەن سېرىق توپىلىق يوللارنى، دەرەخ ۋە گۈمبەزلەرنى يۇيۇپ تاراپ، ھامامغا چۈشكەندەك بېزەپ چىققانىدى. ئوچۇق، ساپ ھاۋادىن يېقىملىق نەمخۇش پۇراق تارايتتى. كۈن نەيزە بويى كۆتۈرۈلۈپ كۆز يامغۇرى پەيدا قىلغان ئاچچىق سوغۇقنى قوغلاشقا باشلىدى. بايا تۇمشۇقلىرىنى مەيدىسىگە تىقىپ دۈگدەرەپ كەتكەن ئادەملەر بىلەن قۇيرۇقلىرىنى چاترىقىغا قىستۇرۇپ شۈمشەرەپ قالغان ئات ـ كاللار قۇياش نۇرىدا باشقىدىن جانلىنىپ كەتتى.

ئاپاق خوجا يوغان بىر تۈپ ئۈجمە دەرىخىنىڭ يېنىغا تىكىلگەن چېدىردىن چىقىپ، «ئەچكۈچى دۆڭ» دەپ ئاتىلىدىغان تۆپىلىككە قاراپ كەلدى. بۇ يەردىن قارىسا شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى «ئالتۇن مەسچىت» نىڭ مۇنار ـ گۈمبەزلىرى كۆزگە چېلىقاتتى. گۈمبەز يېشىلغا مايىل ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىدە ـــ دېڭىزدەك سۈزۈك ئاسماندا ئۆيۈنچى كەپتەرلەر موللاق ئېتىپ، پەرۋاز قىلىپ يۈرۈشەتتى، ئۇلارنىڭ قۇيرۇقىغا ئېسىلغان كىچىك غوڭ قاپاقلاردىن ئادەمنى روھلاندۇرغۇچى زىل ئاۋاز ئاڭلىناتتى.

ئاپاق خوجا بىردەم قۇياش نۇرىدا ئالتۇندەك تاۋلىنىپ كەتكەن شەھەرگە، بىردەم پايانسىز كۆكتە ئەركىن ئازادە ئۇچۇپ شۇڭغۇپ

يۇرگەن كەپتەرلەرگە قارىغىنىچە تۇرۇپ قالدى. ھايال ئۆتمەي، كۆكتىكى كەپتەرلەرنىڭ قىسمىتى ئۆزگەردى. نەدىندۇر پەيدا بولغان بىر لاچىن ئوقتەك ئۇچۇپ كېلىپ، كەپتەرلەرنىڭ غەمسىز توپىغا بۆسۈپ كىردى. كەپتەرلەر ۋەھىمە ئىچىدە پىتىراشقا باشلىدى. شۇ ئارىدا بىر كەپتەر بەئەينى موللاقچىدەك تۆۋەنگە قاراپ پىلدىرلاپ چۈشۈشكە باشلىدى، ئۇنىڭ ئەتراپىدا توزۇغان بىرمۇنچە پەي - قاناتلار كۈن نۇرىدا ھەر خىل رەڭدە جۇلالىنىپ، ئېگىز بوشلۇقتا لەيلەپ قالدى.

ئاسماندىكى بۇ مالامەتلىك كۆرۈنۈش ئاپاق خوجىنىڭ ئېسىگە بۇنىڭدىن يەتتە يىل بۇرۇنقى ئىشلارنى سالغاندەك كۆڭلىنى بىر خىل بىئاراملىق تۇيغۇسى چۇلغىۋالدى. دەرۋەقە، شۇ تاپتا ئۇ، بۇنىڭدىن يەتتە يىل بۇرۇن ئۆزىنىڭ ئىسمائىل خان تەرىپىدىن ئەنە شۇ لاچىن سوققان كەپتەردەك بىچارە ھالغا چۈشۈپ، بۇ دىياردىن بەئەينى ئىتتەك قوغلانغانلىقىنى ئازاب بىلەن ئەسلىگەنىدى. ئۇ چاغدا ئىسمائىل خان ئاشۇ كۆكتىكى لاچىندەك زوراۋان ھەم ھۆكۈمران ئىدى. ئاپاق خوجا بولسا، بەئەينى ئاشۇ پەيلىرى توزۇپ، يەر قەرىگە پىلدىرلاپ چۈشۈپ كېتىۋاتقان كەپتەردەك مەھكۇم ھەم ناتىۋان ئىدى. ئەمدىچۇ ؟! ئەمدى پەلەك چاقى ئايلىنىپ، ئۆتكەنكى تەقدىر - قىسمەتلەرنى پۈتۈنلەي ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋەتتى. «بۇ ئۆزى ئەنە شۇنداق ئۆتنە ئالەم! — دەپ ئۆز - ئۆزىگە ئاستا پىچىرلىدى ئاپاق خوجا، — ئەي شۇم نىيەت خان، سەن بىزنى ئۆز ۋاقتىدا دەرگاھىڭدىن ئىتتەك قوغلىغانىدىڭ، مانا ئەمدى بىز يولۋاس بولۇپ دەرگاھىڭنى ۋەيران قىلغىلى كەلدۇق! سەنلەر بىزنى سەل چاغلاشتىڭ، شەيتىنىڭ ئۈستۈن كەلدى! سەنلەر بىزنىڭ تەقدىرىمىزنى بىلىشمەيسەن، ۋاقتى - سائىتى كەلگەندە، بىزنىڭ سادىق مۇرىت - مۇخلىسلىرىمىز سەنلەرنىڭ ھەشەمەتلىك ئورداڭلارنى ئېغىلغا ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ! ئەي موغۇل بەچچىسى ئىسمائىل خان، ئەمدى كۆرگەنسەن، بىز تەۋرىسەك ئەل تەۋرەيدۇ! بىز غەزەپ قىلساق، ھەممە نەرسە تەخسىراتقا كېتىدۇ! چۈنكى، ئەۋلىيالارنىڭ

كارامەتلىرى ھەق، ئەۋلىيانىڭ غەزىپى خۇدانىڭ غەزىپىنىڭ نەمۇنىسى! سەن ئۆز ۋاقتىدا بىزنى لاچىن بولۇپ سوقـقان بولساڭ، بىز ئەمدى شۇڭقار بولۇپ كۆزۈڭنى ئويىمىز!... سەن بىزنىڭ سۆھبىتىمىزنى غەنىيمەت بىلمىدىڭ، ئۇلۇغلارنىڭ نەسىھەتلىرىگە قۇلاق سالمىدىڭ، تەرىقەت ئەھلىگە زۇلۇم قىلدىڭ. ئاخىر، ئۆزۈڭنىمۇ، تائىپەلىرىڭنىمۇ ھالاكەتكە يۈزلەندۈردۈڭ! ئەي خان بىلگىنكى، ئۇلۇغلار ئىككى بىسلىق قىلىچتۇر، ئۇنىڭغا دۇچ كەلگەن ئادەمنىڭ ھەم ئىمانى كېتىدۇ، ھەم جېنى كېتىدۇ، سەن ئۆزۈڭگە ئۆزۈڭ قىلدىڭ!...»

ئاپاق خوجا مانا شۇنداق شىۋىرلاشلاردىن كېيىن ئۆزىنى خېلى يېنىكلەپ قالغاندەك خۇش كەيپ ھېس قىلدى، كۆزلىرىدە تەمەننا كۈلكىسى پەيدا بولدى. يۈزىدە غالىبلارغا خاس تەكەببۇرلۇق بىلەن بىر خىل ئىچى قارىلىقنىڭ سوغۇق ئەلەڭگىسى جىلۋىلەندى. ئۇ بىر زامانلاردا سەمەرقەنتنى ئۆز ھۆكمىگە ئالغان ئۇلۇغ ئەجدادى — تەرىقەت پېشۋاسى خوجا ئەھرارغا ئوخشاش، سەئىدىيە سۇلتانلىقىنى ۋە ئۇنىڭ ئالتۇن تاجىلىق پادىشاھلىرىنى ئۆز ئىزىغا سېلىپ، ئاغزىغا قارىتىشنى ئويلايتتى. چۈنكى، ئۇ ئۆزىنى ئىسمائىل خانغا ئوخشاش خان ئەۋلادى ئەمەس، بەلكى پەيغەمبەر ئەۋلادى قاتارىدا سانىلىدىغان سەئىدلەردىن، شۇنداقلا ئەرشىئەلاغا يېقىن تۇرىدىغان تەرىقەت پېشۋاسى دەپ بىلەتتى. شۇڭا، ئۇ خىيال كەپتەرلىرىنى تېخىمۇ يىراققا پەرۋاز قىلدۇرۇپ، بۇنىڭدىن ئون بىر يىل بۇرۇن مەزھەپ ۋە مەسلەك رەقىبلىرى تەرىپىدىن زەھەرلەپ ئۆلتۈرۈلگەن دادىسىنى ئەسلەپ كەتتى. «ئەي، بۇزرۇكۋار ئاتا! سىز ھايات چېغىڭىزدا ئوغلىڭىزغا ئىشەنگەن ھەم ئۇنىڭدىن پەخىرلەنگەنىدىڭىز، لېكىن ئۇنىڭ سىز كۈتكەن، ئارزۇ قىلغان ئاشۇ كارامەتلىرىنى كۆرەلمەي، بۇ دۇنيادىن ئارمان بىلەن كەتكەنىدىڭىز! مانا بۈگۈن ئوغلىڭىز سىزنى ئارمىنىڭىزغا يەتكۈزدى، سىزنى خورلىغان، چەتكە قاققان ۋە سىزنىڭ جېنىڭىزغا زامىن بولغان خاندانلىقلارنىڭ ئالتۇن تاجى مانا ئەمدى ئوغلىڭىزنىڭ بېشىغا كىيدۈرۈلىش ئالدىدا تۇرىدۇ. سىز بۇ كۈنلەرنى نەقەدەر ئارزۇ قىلغانىدىڭىز —

ھە ؟! سىز گەرچە بۇ خۇشاللىق، قۇتلۇق كۈنلەرنى كۆرەلمىگەن بولسىڭىزمۇ، مەن ئىشىنىمەنكى، بۇنى ھازىر سىزنىڭ پاك روھىڭىز كۆرۈپ تۇرۇۋاتىدۇ! بۈزرۈكۋار ئاتا، سىزنىڭ ئەبەدىيلىككە چۆككەن روھىڭىز بولسىمۇ خۇشاللانسۇن، شادلانسۇن! مەن تېخى سىزنىڭ بارلىق رەقىبلىرىڭىزدىن، سىزگە كۆز ئالايتقان جىمى پاسىقلاردىن نەچچە باراۋەر ئاشۇرۇپ ئىنتىقام ئالىمەن، روھىڭىزنى مەڭگۈ قورۇندۇرمايمەن!...»

ئۇنىڭ مەستانە خىياللىرى تۇيۇقسىز يېنىدا پەيدا بولغان غالدان بىلەن تىلماچىنىڭ سوئال ـ سورىقىدا ئۈزۈلدى.

— قورغاننى قانداق ئېلىشنى ئويلاپ تۇرامسىز، ھەزرىتىم؟

غالدان گەرچە بۇ يەرگە ئاتلىق كەلمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ھەمىشە يېنىدىن ئايرىمايدىغان كۈمۈش دەستىلىك قامچىسى بىلەن ئېگىز پاشنىلىق بۇلغار ئۆتۈكىنىڭ قونچىنى «چىرس - چىرس» ساۋىغىنىچە سېپىلغا قاراپ تۇراتتى. چىرايىدىن نېمىگىدۇر ئالدىراپ تىت ـ تىت بولۇۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى. دېمىسىمۇ ئۇنىڭ ئەسەبىيلەشكەن قوشۇنى ئىككى ھەپتىدىن بېرى شۇنچە پىداكارلىق كۆرسىتىپمۇ، قورغاننىڭ بىرەر يېرىدىن يوچۇق ئاچالمىغانىدى. بۇنى ئاز دېگەندەك، ئىككى كۈننىڭ ئالدىدا «مەسخىرە دەرۋازىسى» نى مۇھاسىرە قىلىپ ياتقان نەچچە يۈز جۇڭغار كېچىسى دەرۋازىدىن تۇيۇقسىز چىقىپ ئۆزلىرىگە ھۇجۇم قىلغان خانلىق لەشكەرلىرى تەرىپىدىن ئېغىر تالاپەتكە ئۇچرىدى. پايتەختنى قوغداپ تۇرۇۋاتقان مۇستەھكەم سېپىلنىڭ بەش دەرۋازىسى يەنە شۇ پېتى مەزمۇت ھەم ھەيۋەت تۇراتتى.

جۇڭغار قوشۇنلىرى مانا شۇ بەش دەرۋازىنى نۇقتا قىلىپ، پۈتۈن سېپىلنى ھالقىسىمان قامال قىلغانىدى. غالدان بىلەن ئاپاق خوجا سېپىلنىڭ «ئالتۇن دەرۋازا» ئالدىدىكى ئوچۇقچىلىققا چۈشكۈن قىلىپ بارگاھ تىكىشكەنىدى. غالدان بىلەن قوشۇنلىرى ئوتتۇرىسىدا چېپىشىپ يۈرگەن خەۋەرچىلەر كېچە ـ كۈندۈز سېپىلنى بويلاپ دۈكۈرلىشىپ يۈرەتتى، غالداننىڭ نەزىرىدە، بۇنداق بىھۇدە ئۇرۇنۇش ۋە غەلىبىسىز

www.uyghurkitap.com

يېتىۋېرىش — ئۆز مەغلۇبىيىتىدىن دېرەك بېرەتتى. شۇڭا، ئۇ بۈگۈن بىر ئاز جىددىيلىشىپ قالغانىدى.

— يەنە قاچانغىچە مۇشۇنداق يېتىۋېرىمىز، ھەزرىتىم؟! — دېدى ئۇ سوئالنى داۋاملاشتۇرۇپ، — سىز «قەلئەنىڭ ئىچىدىكىلەر ھەرىكەتكە كەلدى، ناھايىتى تېزلا قوۋۇقلارنى ئېچىپ بېرىدۇ» دېگەنىدىڭىز. مانا شۇ گەپكىمۇ ئون نەچچە كۈن بولدى. تېخىچە شەپە يوق. بۇنداق يېتىۋەرسەك قورغاننىڭ ئىچىدىكىلەر ئەمەس، بەلكى ئۆزىمىز تۈگىشىپ كەتمەمدۇق!...

ئاپاق خوجا غالدان تەرەپكە بۇرۇلۇپ، بېشىنى تۆۋەن ئەگدى. كۆزىدە، چىرايىدا ئوخشاشلا يېلىنىش ۋە خۇشامەت ئالامەتلىرى كۆرۈندى. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى تۇرقى — بېلىنى يوللۇق يىپەك رومال بىلەن باغلاپ، سۆڭەك ساپلىق ھىندى خەنجىرىنى يانپىشىغا قىستۇرۇۋالغان ئوغۇل بالىنىڭ تۇرقىغا ئوخشاشماي قالدى.

— ياق، بىز تۈگەشمەيمىز، ھەرگىز تۈگەشمەيمىز! — دېدى ئۇ ئالدىراپ - تېنەپ، — قورغاننى چوقۇم پەتھ قىلىمىز! بېشەۋكەتخان، ئۆزلىرى دۇنيانى بويسۇندۇرغان ئۇلۇغ چىڭگىزخاننىڭ ئەۋلادى، باتۇر سەركەردە! مېنىڭ ئادەملىرىمۇ ماڭا سادىق، كۆڭلۈم گۇۋاھلىق بېرىۋاتىدۇ: ئۇلار ئەلھەق ئاشلىق، قورال - ياراغ ئامبارلىرىغا ئوت قويىدى، كۆللەرگە زەھەر تاشلىدى... سىلى خاتىرجەم بولسىلا خان ئالىيلىرى، مەن يەنە بىر ئىشنى ئويلاپ قويدۇم، ھازىرلا ئورۇندايمەن، ئۇ چاغدا، ئىسمائىل خاننىڭ يېنىدىكى لەشكىرىي ۋە مۇلكىي ئەمەلدارلىرىمۇ ئۇنىڭغا قارشى تىغ كۆتۈرىدۇ.

— قانداق ئىش ئۇ؟ — غالدان ئېرەنسىزلىك بىلەن سورىدى.

ئاپاق خوجا ئالمان - تالمان چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى.

— مېنىڭ ئۆز ۋاقتىدا ئوردىدا ئىشلەيدىغان چاغرىبەگ ئىسىملىك بىر مۇرىتىم بولىدىغان، ئىنشائاللا، ھازىرمۇ ئوردىدا ئەمەل تۇتقاندۇ، دەپ ئويلايمەن، ئۇنىڭ تۇرار جايى ئېسىمدە قېلىشىچە قەلئەنىڭ مۇشۇ ئالتۇن دەرۋازىسىغا يېقىن يەردە — سېپىلغا يانداش سېلىنغان بىر باغ

هويلىدا ئىدى. مەن بايا ئۇ يەرنى ئىدىتلاپ، مۆلچەرلەپ كۆردۇم. مەن بىر پارچە خەت يېزىپ، ئوقيا بىلەن باغ هويلىغا تاشلىماقچى، مۇبادا، ئۇستا مەرگەن مەن كۆرسەتكەن يەرگە ساداقتىن ئوق ئۈزسە، ئوق ئىنشائاللا، چاغرىبەگنىڭ بېغىغا چۈشىدۇ، مېنىڭ خېتىم ئەلهەق ئۇنىڭ قولىغا تېگىدۇ...

غالدان دەسلەپ بۇ گەپلەرگە مەنىستىمىگەندەك مىيىقىدا كۈلۈپ قويىدى. كېيىن بىر نەرسىنى ئويلىدىمۇ قانداق، بۇ ئىشقا سەل قىزىققاندەك تەلەپپۇزدا سورىدى:

— بۇ بىر تەۋەككۈل ئىشقۇ، هەزرىتىم، نەتىجىسى قانداق بولار؟

— بۇ دۇنيادىكى تۇرغۇن ئىشلارنى خۇددى قىمارۋازلاردەك تەۋەككۈل قىلىپ باقىدىغان گەپ، — دېدى ئاپاق خوجا هەم ئىشەنچ، هەم دېلىغۇللۇق بىلەن، — بەزىدە تەۋەككۈلنىڭ تېگى ئالتۇن بولۇپ قالىدۇ، بۇ ئىش هەر هالدا جىم ياتقاندىن ياخشى، سىناپ باقايلى.

ئاپاق خوجىنىڭ ئاخىرقى سۆزى غالدانغا ياقتى، ئۇ جىم تۇرۇشنى ياخشى كۆرمەيتتى. شۇڭا، ئاپاق خوجىغا دەرهال ماقۇللۇق بىلدۈردى - يۇ، لېكىن يەنە بىر ئىشقا پەمى يەتمەي ئارىسالدىلىق بىلەن سورىدى:

— بولىدۇ، سىناپ باقايلى، لېكىن هەزرىتىم، بىز تۇرغان يەر پەس، قەلئە ئېگىز تۇرسا، ئوقنى باغقا قانداق چۈشۈرگۈلۈك؟

— مەن بۇنىمۇ ئويلاپ قويدۇم، — دېدى ئاپاق خوجا ئۆزىدىن بىرەر يۈز قەدەم نېرىدىكى سۆۋادان تېرەكلەرنى ئىشارەت قىلىپ، — مەرگەن يول بويىدىكى ئاۋۇ ئېگىز تېرەكلەرنىڭ بىرىگە چىقىپ ئوق ئاتسا، ئىنشائاللا مۆلچەرگە تېگىدۇ...

— سىز لەشكەر بولمىسىڭىزمۇ، ئەمما بۇ قېتىم ئەقلىڭىز ئىشلەپتۇ، هەزرىتىم، — دېدى غالدان ئۇنىڭغا قايىللىق بىلدۈرۈپ ۋە يېنىدىكى تىلماچقا قاراپ بۇيرۇدى، — سەن بېرىپ باخاي مەرگەننى چاقىرىپ كەل، ئەمىسە سىزمۇ خەتنى تېزرەك پۈتۈڭ هەزرىتىم...

www.uyghurkitap.com

4

بۈگۈن ئىسمائىل خان ئوردىدا كېڭەش چاقىردى. ئالتۇن تەختت ئۈستىدە ئولتۇرغان خاننىڭ ئۈستىدە شاھانە تون، بېشىدا گۆھەر قويۇلغان سۇلتانلىق تاجى بار ئىدى. لېكىن، بۈگۈن ئۇ شاھانە تون ئىچىگە ساۋۇت كىيىپ، بېلىدىكى كەڭ كۈمۈش كەمەرگە قىلىچ ئېسىۋالغانىدى. ئوردىغا ھەربىي ۋە مۈلكىي ئەمەلدارلارنىڭ ھەممىسى جەم بولغانىدى. ئىشىك ئاغىسى قاسىمبەگ پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ كېلىپ، خانغا ھەممەيلەننىڭ تەل ئىكەنلىكىنى، كېڭەش باشلىسا بولىدىغانلىقىنى ئېيتتى.

خان بىر قولىدا قىلىچىنىڭ دەستىنى، بىر قولىدا ئۆزى ئولتۇرغان تەختنىڭ يان گىرۋىكىدىكى ئالتۇن قۇببىنى تۇتۇپ، ئېغىر - بېسىق ئاۋازدا سۆزلەشكە باشلىدى، لېكىن ئۇ ھەرقانچە يوشۇرۇشقا تىرىشسىمۇ، يۈرىكىدىكى تەشۋىش، بىئاراملىق كۆزىدىكى، چىرايىدىكى تېز - تېز ئۆزگىرىپ تۇرغان ئالامەتلەردىن ئېنىق كۆرۈلۈپ تۇراتتى.

— مەن ئاۋۋال ھەر بىرلىرىنىڭ ئېسىگە ئۇلۇغلارنىڭ مۇنداق بىر ھېكمەتلىك سۆزىنى سېلىپ قوياي: «ۋىجدانىڭ ئەمرىگە قۇلاق سال! ئۇلۇغلۇق شۇنداق نەرسىكى، ئۇنىڭدىن قەلبمۇ، ۋىجدانمۇ ئارام تاپىدۇ. گۇناھ ئىش شۇكى، ئۇنىڭدىن قەلب قارار تاپالمايدۇ، ۋىجدان ئازابلىنىدۇ. كىشىلەر پەتىۋا بەرسىمۇ، سەن ئۆز ۋىجدانىڭدىن پەتىۋا سورا، — خان بىر ئاز توختاپ، ئۆزىگە جىممىدە قاراپ تۇرغان كېڭەش ئەھلىگە بىر باشتىن قاراپ چىققاندىن كېيىن سۆزىنى يەنە داۋام قىلدى، — ھەممەيلەنگە مەلۇم، ئەل - يۇرت بېشىغا كۈلپەت چۈشتى، ۋەھشىي دۈشمەننىڭ بوسۇغىمىزدا ماراپ ياتقىنىغا خېلى كۈنلەر بولۇپ قالدى. لېكىن، ئەڭ يامىنى ئىچىمىزدىكى ساتقىنلار، تۈزكورلار كۆپىيىپ كەتتى. ئۇلار ئامبارلارغا ئوت قويۇپ، كۆللەرگە زەھەر تاشلاپ، بىرمۇنچە ئىچكى پاراكەندىچىلىكنى تۇغدۇرغاننى ئاز

دەپ، يوشۇرۇن سۇيىقەست بىلەن بىھۇدە خۇن تۆكۈۋاتىدۇ. ئاۋامنىڭ بېشىغا ئېغىر كۈنلەر چۈشتى، نۆكەرلىرىمىزنىڭمۇ روھى كۈندىن-كۈنگە سۇسلاپ كېتىۋاتىدۇ، مەن بىر نەچچە كۈندىن بېرى كۆپ ئويلاندىم، دۈشمەن تەرەپ بىلەن سۆزلىشىپ باقساقمىكىن دەيمەن. پۈتۈن ئاۋامنىڭ بېشىغا كۈلپەت ياغدۇرۇپ، قان تۆكۈش، ئاچ قويۇش ۋە ئوت ئىچىدە قالدۇرۇشتىن كۆرە، ئۇلار بىلەن سۆھبەت تۈزۈپ باقساق ياخشىراق بولارمىكىن. بۇ ھەقتە ھەر بىرلىرى بايا ئېيتقان ھېكمەتنىڭ ئىزمى بويىچە ئۆز ۋىجدانلىرىدىن پەتىۋا سوراپ بېقىشسىلا...

ئوردىنى ئېغىر سۈكۈنات باستى، خاننىڭ سۆزى گويا تۇيۇقسىز چاققان دەھشەتلىك چېقىندەك ئۇلارنى گاڭگىرىتىپ قويغانىدى. ھېچكىم خاننىڭ دېگەنلىرىنى يالغان دېيەلمەيتتى. بەلكى، بەزى ئىشلار ئۇلارغا خاندىنمۇ ئېنىق مەلۇملۇق ئىدى. ۋەزىيەت ھەممىگە روشەن: ھەربىي كۈچ سېلىشتۇرمىسىدا، جۇڭغارلار ھەرجەھەتتىن ئۈستۈن ئىدى. قەلئەنىڭ ئىچى سىرتىغا قارىغاندا، خۇددى مىتە يېگەن بۇغدايدەك كۈندىن-كۈنگە زەئىپلىشىپ كېتىۋاتاتتى. ئەگەر ئاقىلانىلىك بىلەن پىكىر قىلىنغاندا، كىمنىڭ يېڭىشى، كىمنىڭ يېڭىلىشى ھېچقانداق مۆجىزە ھەم سىر ئەمەس ئىدى. شۇڭا، ئۆزىنى توختاتقان، مەسىلىلەرنى سوغۇق قانلىق بىلەن ئويلايدىغان بەزى ۋەزىرلەر، ئەمىر-ئۆمىرالار خاننىڭ پىكرىنى تەستىقلاپ باشلىرىنى لىڭشىتىۋاتاتتى. لېكىن، يەنە بىر قىسىم غۇرۇرى كۈچلۈك، قېنى قىزىقلار ناقايىللىق بىلەن باشلىرىنى سىلكىپ سۆزلەشكە تەييارلىنىۋاتاتتى. بۇنىڭ ئىچىدىكى بەكرەك تاقەتسىزلىنىپ، چاپچىپ تۇرغىنى پايتەخت شەھىرىنىڭ ئەمىرى[1] ھاۋازبەگ ئىدى، ئۇ ئەزەلدىن غۇرۇرى كۈچلۈك، ئىنتىلىشچان، قەيسەر ئادەم ئىدى. شۇڭا، ئۇ بىرىنچى بولۇپ سۆز ئالدى:

① ئەمىر — ھەربىي قوماندان، لەشكىرىي ئىشلارغا مەسئۇل ۋەزىر.

— ئەلۋەتتە، خان ئالىيلىرى ھەمىشە ئاۋامنى ئويلايدۇ، ئادالەت ئىستەيدۇ، بىر سائەتلىك ئادالەت ئاتمىش يىللىق ئىبادەتتىن گۈزەل، دېگەن گەپ بار. لېكىن، بىز شۇنىمۇ ئۇنتۇپ قالماسلىقىمىز كېرەككى، ئۇلار بىزنى بېقىپ كېلىۋاتقان مۇنبەت يەرلىرىمىزنى، گۈزەل باغلىرىمىزنى چەيلەپ پايخان قىلماقچى، ئۆي ـ ماكانلىرىمىزغا ئوت قويۇپ كۈلىنى كۆككە سورىماقچى! شۇڭا، بىزگە بىرلا يول بار، ئۇ بولسىمۇ ئەل ـ يۇرت ئۈچۈن مەردلەرچە ئېلىشىش، ئەڭ ئاخىرقى بىر ئادىمىمىز قالغۇچە ئېلىشىش! ئەگەر ئۇلار بىلەن سۈلھى قىلىشىمىز دېسەك، بىزنىڭ تەقدىرىمىزمۇ ئۆزلىرىنىڭ پەرزەنتى باباق سۇلتاننىڭ تەقدىرىگە ئوخشاپ قېلىشى مۇمكىن، بۇ ئاچچىق ساۋاقنى ئۇنتۇپ قالساق بولماس...

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئىسمائىل خاننىڭ چىرايى بىردىنلا ئۆزگەردى، دەسلەپ قارىداپ، كېيىن تاتاردى، كۆزلىرى ئەلەمدىن قىسىلىپ، قېنى قاچقان لەۋلىرىنى يىمىرىپ چىشلىدى.

بۇ ئەسلەتمە ئۇنىڭ ئەمدىلا ساقىيىشقا باشلىغان يۈرەك يارىسىنى قاتتىق تىرنىۋەتكەنىدى. ئۇ ئەقىللىق، باتۇر، مۆلايىم ئوغلى باباق سۇلتاننىڭ پاجىئەلىك ئۆلۈمىنى قانداقمۇ ئۇنتۇيالىسۇن!

جۇڭغارلار بىلەن ئاپاق خوجىنىڭ پىچاقچى سوپىلىرى قەشقەرنى بېسىۋالغاندا، ئاپاق خوجا تىرىك قولغا چۈشكەن ئىسمائىل خان ياساۋۇللىرىنىڭ ھەممىسىنى چېپىپ تاشلاش توغرىسىدا غالدانغا ئىلتىماس قىلغان. شۇ چاغدا، ئاپاق خوجىنىڭ «ئۇلۇغ سەئىد» لىك، «دىنىي شاپائەت» چىلىك تەرىپىنى كۆپ ئاڭلىغان، خۇدا يولىدىكى سۈلھى ـ سالا ۋە مۇسۇلمانچىلىق يولىدىكى مادارا ئارزۇسىنى كۆڭلىگە پۈككەن باباق سۇلتان ئۇنىڭ ئالدىغا سالامغا كىرىپ قارشىلىقنى، قىرغىنچىلىقنى، بىھۇدە قان تۆكۈشنى توختىتىش توغرىسىدا ئەمدىلا ئېغىز ئېچىشىغا، ئاپاق خوجىنىڭ پىچاقچى سوپىلىرى تەرىپىدىن ئوتتۇز بىر ھەمراھى بىلەن بىللە دۇئاغا قول كۆتۈرگەن ھالەتتە بىر باشتىن چېپىپ تاشلانغانىدى...

بۇ خەۋەر پايتەختكە يېتىپ كەلگەندە، ئىسمائىل خان مانا مۇشۇ ئەمىر ـ ئۆمىرالىرى بىلەن بىللە ئاتلاپ، قاتتىق قايغۇرغان، ئېچىنغان ۋە غەزەپلەنگەنىدى. لېكىن، ئۇ بىر خانىدانلىقنى باشقۇرۇۋاتقان پادىشاھ بولغاچقا، كەلگۈ قورساقلىق بىلەن دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، پۈتۈن زېھنى ـ كۈچىنى يەنىلا ئەل ـ يۇرتنىڭ تەقدىرى ئۈستىدىكى چوڭ ئىشلارغا بېغىشلىدى. ئەمما، بۈگۈن بۇ ئىشنىڭ قايتا تىلغا ئېلىنىشى ئۇنى ھەم ئازابلاندۇردى ھەم سەگەكلەشتۈرۈپ قويدى.

— توغرا، ھاۋازبەگ توغرا ئېيتتى! — دەپ ئۇنى قوللىدى بەھرام سۇلتان خېلى بىر جىمجىتلىقتىن كېيىن، — لەشكەرلەر بىلەن سەردار جەھەتتىنكى ئاجىزلىقلىرىمىزنى ئويلىمايلى، نۆكەرلىرىمىز ئىچىدە نامى چىققان باتۇرلار خېلى بار. قانداقلا بولمىسۇن، بۇ قېتىم ئاشۇ تۇزكور ھىدايىتۇللا بىلەن بىر ئېلىشىپ باققىنىمىز ياخشى!

ھاۋازبەگ بىلەن بەھرام سۇلتاننىڭ سۆزى خۇددى تىپتىنچ ياتقان كۆلگە يوغان بىر تاشنى تاشلىغاندەك، ئوردا ئىچىدە داۋالغۇش ۋە شاۋقۇن پەيدا قىلدى. بىردەملىك تىنچسىزلىقتىن كېيىن، ئەركابەگ — ئىككى خانلىق دەۋرنىڭ ئوردا ئەمەلدارى، تەمكىن، تەجرىبىلىك ئەقىلدارى كۆپچىلىكنى تىنچىتىپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— دەرۋەقە، بۇ مۇناپىق ھىدايىتۇللا ئىشانىنى نۇرغۇن ئاۋام خەلق ئۆزلىرىنىڭ نىجاتچىسى، پىر ـ ئەۋلىياسى قىلىۋالغان، شۇڭا كىشىلەر ئەزىز جانلىرىنى ئۇنىڭ يولىدا پىدا قىلىشتىن يانمايدۇ. يەنە بىرى، جۇڭغارلارنىڭ لەشكىرى ھەددىدىن زىيادە كۆپ، بۇنداق پاكىتنى سەل چاغلاشقا بولمايدۇ. شۇڭا، ئۇلار بىلەن داۋاملىق ئۇرۇشۇش — ئەقىل ـ پاراسەتتىن يىراق ئىش بولۇپ قېلىشى مۇمكىن، مېنىڭچە، بۇ ئىشلارنى دۆلەتنىڭ، خەلقنىڭ تەقدىر ـ ئىستىقبالىنى نەزەردە تۇتۇپ ئويلىشىپ باقايلى!

ئەركا بەگنىڭ سۆزى تۈگىشى بىلەن بەھرام سۇلتاننىڭ تەئەددىيلىك ئاۋازى ئوردا ئىچىدە گۈرۈلدىدى:

— زەرەپشاننىڭ قۇياشى تېخى پاتقىنى يوق! روھىمىزمۇ ئۆلگىنى

يوق! ئەسىرلەردىن بېرى داۋام قىلىپ كەلگەن سەئىدىيە خاندانلىقىنىڭ ئالتۇن تەختى بىزنىڭ دەۋرىمىزگە كەلگەندە قاغا - قۇزغۇنلارنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كەتسە، ئەجدادلىرىمىزنىڭ روھى قورۇنمامدۇ؟! بىزدە تىغمۇ تىغ جەڭ بىلەن ئانا تۇپراقنى، سەئىدىيىنىڭ شان - شۆھرىتىنى قوغدىماقتىن باشقا يول يوق! قىلىچنىڭ دەستىسىنى تۇتۇشنى خالىمىغان ئادەم، ئۇنىڭ ئۆتكۈر تىغىغا دۇچ كېلىدىغان گەپ!

— توغرا، جىن - ئالۋاستىلارنىڭ ماكانى باياۋان! — دېدى شەھەر هاكىمى ھەيدەربەگ مەردانە ئاۋازدا، — ئۇلارنى بۇ گۈلشەندىن پاك - پاكىز قوغلاش كېرەك! ئەر كىشىنى تەگرى جەڭ ئۈچۈن ياراتقان!...

كېڭەش بېسىقىغا چۈشتى. خان ئۆزىنىڭ «سۈلھى» توغرىسىدىكى تەكلىپىنى قايتا ئېغىزغا ئالمىدى. چۈنكى، ئەل - يۇرتنى قوغداش، پىداكارلىق بىلەن جەڭ قىلىش — بۇگۈنكى كېڭەشنىڭ ئاساسلىق ساداسى بولۇپ قالغانىدى. بۇنداق ئەھۋالدا، خان ئۆزىنىڭ ئۇزۇن يىللىق جەڭلەردە سىنالغان ئەمىر - ئۆمىرالىرىنىڭ قىزغىن، جۇشقۇن روھىغا سوغۇق سۇ سېپىشنى خالىمايتتى. چۈنكى، ئۇنىڭ نەزىرىدە، مۇشۇنداق روھلا بولىدىكەن، گەرچە ئۇ بەربات بولغان تەقدىردىمۇ، مەڭگۈ قەدىرلەشكە، ئەسلەشكە ئەرزىيتتى. ئەۋلادلار بۇنداق روھنى مەڭگۈ ئېسىدىن چىقارماي، ئۆزلىرىگە نەمۇنە قىلاتتى.

ئىسمائىل خان تەختىنىڭ ئالتۇن قۇببىلىرىنى سىلاپ - سىلاپ كۆزى قىيمىغان ھالدا يەرگە چۈشتى. ئۇ قوللىرىنى كەينىگە قىلغىنىچە شاھ سۇپا ئەتراپىنى بىر ئايلىنىپ چىقتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى قىسىلىپ، بۇرنىنىڭ تۆشۈكلىرى لىپىلداشقا باشلىدى، جاغ پەيلىرى تۈرتۈلۈپ چىققان بۇغداي ئۆڭ يۈزىدە، قىسقىسى، پۈتۈن كەيپىياتىدا بىر خىل جىددىيلىك ۋە شەپقەتسىزلىك ئالامەتلىرى پەيدا بولدى.

— بولىدۇ، ھەممىمىز ئۆز ئەركىمىز بويىچە، ۋىجدانىمىزدىن پەتىۋا سورىدۇق، — دېدى ئۇ تەختكە قايتا ئولتۇرۇپ تەمكىنلىك بىلەن، — ئەمدى بىر قېتىملىق قاتتىق جەڭگە تەييارلىق قىلايلى، كېڭەش تامام!

5

چاغرىبەگ بوي - بەستى قاملاشقان، ئەللىك ياشلار ئەتراپىدىكى سىپايە ئادەم بولۇپ، ئوردىدا خېلى مەرتىۋىلىك سەرمۇنشى① ئىدى. ئۇنىڭ قەلىمى كۈچلۈك، خېتى چىرايلىق بولغاچقا، دىۋانبېگى ئۇنى ئالاھىدە ئەتىۋارلايتتى.

ئۇ بۈگۈن چۈشتە ئۆيىگە كېلىپ، بالا - چاقىلىرى بىلەن ئاددىيلا غىزالاندى - دە، پېشىن نامىزىغا تاھارەت ئېلىش ئۈچۈن باغقا كىردى. مەنزىرىلىك ئۆينىڭ ئارقا ھويلىسى ھېسابلىنىدىغان بىر چارەكلىك كۆلەمدىكى بۇ باغ كىرگەن كىشىنىڭ كۆڭلى ۋىلىلىدە ئېچىلغۇدەك چىرايلىق ۋە ئازادە ئىدى. باغ ھازىر ئالتۇن تۈسكە كىرگەن بولۇپ، سارغايغان يوپۇرماقلار ئارىسىدىن ماراپ تۇرغان بېھى، ئانار ۋە ئامۇتلار راسا ۋايىغا يەتكەنىدى.

چاغرىبەگ ئۇششاق تاش ياتقۇزۇلغان تار يولنى ئەگىپ ئۆتۈپ، باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كۆلنىڭ بويىغا كەلدى. تېخى يېقىندىلا لىمۇ لىق توشقۇزۇلغان كۆلنىڭ سۈيى پەسلەپ، ئاستىدىكى لەش ۋە جامكىلار سۇنىڭ ئۈستىگە لەيلەپ چىقىۋالغانىدى.

ئۇنى ئاز دېگەندەك، كۆلنىڭ ئۈستىنى بىر قەۋەت غازاڭ - غۇزۇڭلار قاپلاپ تۇراتتى. چاغرىبەگ كۆلنىڭ لېۋىدىكى ئىۋرىقنى قولىغا ئالدى، ئىۋرىقنىڭ بويىنى بىر غۇلاچ شوينا بىلەن باغلانغانىدى. ئۇ شوينىنىڭ بىر ئۇچىنى قولىدا تۇتۇپ، ئىۋرىقنى كۆلگە ساڭگىلاتتى ۋە لەش غازاڭلارنى چايقاپ تۇرۇپ، ئىۋرىقنى سۇغا چۆكۈردى. ئىۋرىق تەستە تولدى. چاغرىبەگ ئۇنى ئاستا تارتىۋېلىپ، كۆلنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى قىر ئۈستىدە زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ تاھارەت ئېلىشقا باشلىدى. ئىۋرىقتىن بۇلدۇقلاپ چۈشۈۋاتقان سۇ ساپ ئەمەس ئىدى، سۇنىڭ رەڭگى سېرىققا ئۆزگىرىپ، ھەر خىل ئۇششاق قۇرتلار بىلەن سېسىشقا

① سەرمۇنشى — باش كاتىپ، پۈتۈكچى باشلىقى.

www.uyghurkitap.com

باشلىغانىدى. چاغرىبەگ قولىدىكى سۇدىن سەسكەنگەندەك بىردەم تەرىنى تۇرۇپ ئولتۇردى، كېيىن ئايەت بىلەن ئۆزىگە تەسەللىي بېرىپ، تاھارەت ئېلىشنى داۋاملاشتۇردى.

ئۇ تاھارەت ئېلىپ بولۇپ ئورنىدىن تۇردى، بېلىدىكى كۆك شايى رومالچىنى يېشىپ يۈز - كۆزىنى ئېرتتى، ئاندىن بوينىنى سۈرتۈش ئۈچۈن بېشىنى يۇقىرىغا شۇنداق كۆتۈرۈۋىدى، كۆزى ئۆزىدىن بىر قەدەم نېرىدىكى يوغان بىر تۈپ ئۆرۈك دەرىخىنىڭ شېخىغا سانجىلغان يا ئوقىغا چۈشۈپ چۆچۈپ كەتتى. ئوقنىڭ شەكلى، ياسىلىشى ئۇ ھەمىشە كۆرۈپ تۇرغان ئوقلارغا ئوخشاشمايتتى، ھەممىدىن ئەجەبلىنەرلىكى، ئوقنىڭ تۆمۈر بېشىنىڭ بويىندا خەتكە ئوخشاش بىر نەرسە ئېسىلىپ تۇراتتى.

چاغرىبەگ كۈتۈلمىگەن بۇ غەلىتە نەرسىگە ھەيرانلىق ئىچىدە بىر ھازاغىچە قاراپ تۇرۇپ قالدى. ئەزەلدىن قەلەم بىلەنلا ھەپىلىشىپ، ئەلەمدىن يىراق يۈرگەن روھى زەئىپ بۇ ئادەمنىڭ يۈرىكىنى ئاللىقانداق قورقۇش ۋە ئەنسىزلىك قاپلىغانىدى. ئۇ خېلى ۋاقىتتىن كېيىن ئېسىنى يىغىپ ئۆزىنى رۇسلىۋالدى. پېشىن نامىزىمۇ ئاللىقاچان قازا بولغانىدى. چاغرىبەگ ئاخىر ناھايىتى زور جاسارەتكە كېلىپ، ئوقنى ئېلىشقا بەل باغلىدى، ئوقتىكى نامەلۇم، سىرلىق خەت ئۇنى قورقۇش ئىچىدە قىزىقتۇرغانىدى. كىم بىلىدۇ، بۇ خەت ئېزىپ - تېزىپ بۇ يەرگە چۈشۈپ قالغان بىلەن خانغا تەئەللۇقمۇ تېخى! مۇبادا، دۆلەتنىڭ ھازىرقى ھايات - ماماتلىق تەقدىرىگە مۇناسىۋەتلىك چوڭ ئىش بولسىچۇ؟! ئۇنى دەرھال ئەمىر - ئۆمىرالارغا يەتكۈزۈش كېرەك.

چاغرىبەگ شۇ خىياللار بىلەن دەرەخكە شوتا قويۇپ، ناھايىتى ئېھتىيات بىلەن ئوقنى سۇغۇرۇپ ئالدى ۋە تۆۋەنگە چۈشۈپ تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن خوتەننىڭ بىر ۋاراق پاتلىق قەغىزىگە يېزىلغان خەتنى ئاچتى، بىسمىللاسىدا ئۆزىنىڭ ئىسمىنى كۆرۈپ، يۈرىكى سېلىپ كەتتى، خەتتە بىر مۇنچە دۇئايى - سالاملاردىن كېيىن، مۇنداق گەپلەر يېزىلغانىدى.

«... دۇنيادىكى بارلىق ئەسھابىلاردىن مېنىڭ ئەسھابىلىرىم ياخشى. ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ ئەسھابىلىرىگە شۇنداق دېگەن: «مېنىڭ ئەسھابىلىرىم يۇلتۇزغا ئوخشايدۇ، يۇلتۇز ئېزىپ قالغان ئادەمگە يول كۆرسىتىدۇ...»① مېنىڭ مۇرىتلىرىم ۋە ماڭا ئەگەشكۈچىلەر — خۇدا تەرەپتىن يول تاپقۇچىلاردۇر. ماڭا ئەگەشمىگەنلەر — مۇنكىرىمۇناپىقلاردۇر!

چاغرىبەگكە، سىز ئارقىلىق نىيازبەگكە ۋە ماڭا قول بەرگەن تامامى مۇرىت - مۇخلىسلىرىمغا روشەن بولغايكىم، سىلەر تاۋاپ قىلىپ ياتقان خانىدانلىق زاۋالىققا يۈزلەندى، سىلەر ئىستەيدىغان باشپاناھ ئەمدى ئۇ يەردە ئەمەس، بىز تەرەپتە! بىز ھازىر نوھ ئەلەيھىسسالامنىڭ كېمىسىگە ئوخشايمىز، ھەرقانداق كىشى ئۇنىڭغا ئېسىلسا ئامان قالىدۇ، كىمدە - كىم ئۇنىڭغا قارشى تۇرسا، بەرھەق ھالاك بولىدۇ!

سىز ئەقىللىق ئادەم، ئۆزىڭىزنىڭ ۋە ئەۋلادلىرىڭىزنىڭ تەقدىر - ئىستىقبالىنى ئويلاپ، دەرھال ھوشىڭىزغا كېلىڭ. قانداق قىلىشنى سىز بىلىسىز!...»

خەت يەنە بىر مۇنچە ۋەز - نەسىھەت ھەم قورقۇنچلۇق تاپشۇرۇقلاردىن كېيىن «ھىدايىتۇللا — خوجا ئاپاق» دېگەن تونۇش ئىمزا بىلەن ئاخىرلاشقانىدى.

چاغرىبەگ كۆزىنى لەش باسقان كۆلگە تىككىنىچە خىيالغا پاتتى. ئۇنىڭ دادىسى نادىر ئىمام ئۆز ۋاقتىدا ئاپاق خوجىنىڭ دادىسىغا قول بېرىپ مۇرىت بولغان چوڭ ئىشان ئىدى. بۇنىڭدىن سەككىز يىل بۇرۇن، ئۇ سەكراتقا چۈشكەندە، يېنىغا مەرھۇم پىر - ئۇستازىنىڭ ئوغلى ھىدايىتۇللا — خوجا ئاپاقنى چاقىرتىپ كېلىپ، خانلىق مەد-

① پارىسچە«ھىدايەتنامە» ناملىق قوليازمىنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى 124 - بەت. بۇ تارىخىي قوليازما ھىجرىيىنىڭ 1190 - يىلى، يەنى مىلادىيە1776 — 1777 - يىللىرى مىرخالىدىن كاتىپ قازى شاھ كۆچەك ياركەندى تەرىپىدىن قەشقەردە يېزىلغان. مىلادىيە 1804 - يىلى كۆچۈرۈلگەن نۇسخىسىنى ئۇستاز ئەخمەت زىيائى 1987 - يىلى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلغان.

رىسىدە ئوقۇۋاتقان ئوغلى چاغربەگكە «ئاتا ئىزىنى بېسىش، ئاتا يو-
لىدا مېڭىش» توغرىسىدا ۋەسىيەت قىلىپ، مانا شۇ ئۆيدە ئۇنى ئاپاق
خوجىغا مۇرىت قىلىپ بەرگەنىدى. چاغربەگ گەرچە كۆڭلىدە
بۇنداق تەركىي دۇنيالىقنى، سوپى ـ دەرۋىشلىكنى ياقتۇرمىسىمۇ، لې-
كىن ئاتا ۋەسىيىتىگە ئەمەل قىلىش ئۈچۈن، بىر مەزگىل ئاپاق خو-
جىنىڭ جەھرە ـ سۆھبەتلىرىگە قاتنىشىپ، خانىقالاردا ساما سېلىپ،
ھۆكمەت ئېيتىپ مۇرىتلىق بۇرچىنى ئادا قىلغانىدى. كېيىن، ئاپاق
خوجا بۇ يۇرتتىن قوغلانغاندا، ئۇمۇ ئۆزىنىڭ تىنچ تىرىكچىلىك يو-
لىنى تۇتۇپ كەلگەنىدى. بۈگۈن كۈتۈلمىگەندە، بۇ سۇرلۇك ئوق
بىلەن تەھدىت ـ ۋەھىمىگە تولغان خەتنىڭ پەيدا بولۇشى ئۇنىڭ
كۆڭۈل ئارامىنى بۇزۇۋەتتى. ئەگەر بۇ خەت بولمىغان بولسا، ئۇ ئۆزى-
نىڭ تەقدىرىنى مۇشۇ شەھەردىكى سانسىز ئادەملەرنىڭ ــ خاندىن
تارتىپ پۇقراغىچە بولغان بارلىق مۇسۇلمان بەندىلىرىنىڭ تەقدىرى
بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، بېشىغا نېمە كەلسە شۇنى كۆرگەن بولاتتى. ئەم-
ما، خەت ئۇنىڭ كۆڭلىنى قاتتىق چالغىتتى، يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر يې-
رىدىكى پىنھان خىياللارنى جانلاندۇرۇپ، ھايات ـ مامات توغرى-
سىدا، ئۆزى ۋە ئەۋلادلارىنىڭ ئىستىقبالى توغرىسىدا يېڭىۋاشتىن
ئويلاندۇرۇپ قويدى. ئۇ خەتتىكى گەپلەرنى يالغان دېيەلمەيتتى، كۆز
ئالدىدىكى رېئاللىق ئۇنىڭغا كۈندەك روشەن ئىدى. كۈندىن ـ كۈنگە
ئېغىرلىشىۋاتقان ئاچارچىلىق، تەشنالىق، يوشۇرۇن خۇنخورلۇق، مەغ-
لۇبىيەتنىڭ، ئۆلۈمنىڭ ۋەھىمىسى ... مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاشۇ
بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلاردا يوشۇرۇنۇپ ھەرىكەت قىلىۋاتقان كۆزگە كۆ-
رۈنمەس ئەرۋاھتەك سوپى ـ دەرۋىشلەرنىڭ خانىدانلىقنى ئاغدۇرۇش
يولىدىكى ئەسەبىي ھەرىكەتلىرى ئىدى. پايتەخت خەلقى ھەقىقەتەنمۇ
ئېغىر كۈلپەت ھەم ۋەھىمە ئىچىدە قالغانىدى. بىرنەچچە قېتىملىق ئې-
لىشىشتىن كېيىن نۆكەرلەرنىڭمۇ روھى چۈشۈپ، يۇرتنى چۈمۈلىدەك
بېسىپ كەتكەن، چېدەس ئاتلارغا مىنگەن، يۈزلىرى سىدام، كۆزلىرى
قىسىق بولغان بىلەن، يەلكىلىرى كەڭ، جەڭدە ئۆزىنى ئالدىغا ئېتىپ

تۇرىدىغان ئاشۇ تەلۋە جۇڭغار لەشكەرلىرىنى يېگىش ئىشەنچىنى يوقاتقاندى.

مۇنداق ئاچچىق پاكىت ئالدىدا، چاغرىبەگ ئەقىل بىلەن ئىش قىلىش لازىملىقىنى ھېس قىلدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، ھەرقانداق ئادەم ھاياتىنىڭ خەتەرلىك ئەگىم ـ دوقاللىرىدا ئۆزى ئۈچۈن ئەپلىك بىر چېكىنىش يولى قالدۇرۇشنى ئويلىماي قالمايتتى. ئوردىدا بولغان تۈنۈگۈنكى كېڭەشمۇ ئاشۇنداق بىر «چېكىنىش يولى» توغرىسىدىكى دەتالاش بولماي نېمە؟! پۈتۈن ـ سۈرۈك بىر خان «سۈلھى» قىلىشنى ئويلىغان يەردە، چاغرىبەگدەك ئاددىي بىر مۇلازىم ئۆز ئىستىقبالىنى ئويلىسا نېمە بوپتۇ؟! سۇغا چۆكۈپ كېتىۋاتقان ئادەم كىچىككىنە بىر تال پاخال ئۇچرىسىمۇ شۇنىڭغا ئېسىلىپ، ھالاكەتتىن قۇتۇلۇشقا ئۇرۇنىدۇ، خەق ساڭا شەپقەت قولىنى سوزۇۋاتسا، ئۇنىڭغا ئېسىلىپ قۇتۇلماي، كەلكۈندە بىھۇدە غەرق بولساڭ بولامتى؟!

ئۇ مانا شۇنداق خىياللارنىڭ تۈرتكىسىدە، كەچكە يېقىن نىيازبەگ بىلەن كۆرۈشۈش نىيىتىگە كەلدى. نىيازبەگ قەلئەنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى «قارىقات دەرۋازا» سىنى قوغدىغۇچى قىسىمنىڭ سەركەردىسى ئىدى. ئۇمۇ بۇنىڭدىن سەككىز يىل بۇرۇن، ئاپاق خوجىنىڭ ئەمرىمەرۇپلىرىنى ئاڭلاپ، خانىقالاردىكى جەھرە ـ سامالارغا قىزىقىپ، ئۇنىڭغا مۇرىت بولۇپ قالغانىدى. ئۇ چاغدا ئۇ بىر قولىدا سۇپەر، بىرقولىدا نەيزە تۇتۇپ، ئوردا ئىشىكلىرىدە قاراۋۇللۇقتا تۇرىدىغان ئاددىي نۆكەر ئىدى. كېيىن ئۇ ئۆزىنىڭ تەبىئىي ئەپچىللىكى ۋە قۇلىقىنىڭ يۇمشاق، ئاغزىنىڭ تاتلىقلىقى بىلەن قەدەممۇقەدەم ئۆسۈپ، بۈگۈنكىدەك بىرمەر يۈز نۆكەرنى باشقۇرىدىغان سەركەردىلىك ئورۇنغا كۆتۈرۈلگەنىدى.

چاغرىبەگ قاراڭغۇ چۈشكەندە ئۆيدىن چىقىپ، ئۆتۈك بازىرى، كىچىك ئالتۇنلۇق، چارسۇ كۆل قاتارلىق كوچا ـ مەھەللىلەرنى ئارىلاپ ئۆتۈپ، قارىقات دەرۋازىسىغا كەلدى.

ۋەزىيەت كۈندىن ـ كۈنگە جىددىيلىشىۋاتاتتى. سېپىلنىڭ ئاستى ـ

www.uyghurkitap.com

ئۈستىدە چېپىشىپ، دۈكۈرلىشىپ يۈرگەن ئادەملەر ئەنسىز كۆرۈنەتتى. چاغرىبەگ نىيازبەگنى سېپىلنىڭ ئۈستىدىن چۈشۈۋاتقان يەردە ئۇچراتتى.

— نېمە گەپ سەركەردە؟ — دېدى چاغرىبەگ ئۇنىڭ بىلەن سالاملىشىپ بولۇپلا، — بەكلا ئۈرە - تۆپە بولۇپ كېتىپسىلەرغۇ!؟

— بىزدە نېمە گەپ بولاتتى، جەڭنىڭ تەييارلىقى شۇ ئاكا، — دېدى نىيازبەگ كۆڭۈلسىز بىر كەيپىياتتا، — تۈنۈگۈنكى ئوردا كېڭىشى شۇنداق قارار قىپتۇ، بىر قېتىم قاتتىق جەڭ قىلىدىكەنمىز.

— بۇ ئۆزى قاراپ تۇرۇپ جاننى بىھۇدە سېلىپ بەرگەنلىك ئەمەسمۇ؟! — چاغرىبەگ ناقايىللىق بىلەن غودۇڭشىدى.

— ھىم ... چاغرىبەگ يۈرۈڭ، ھۇجرىغا كىرىپ پاراڭلىشايلى، — نىيازبەگ ئۇنى قولتۇقىدىن ئېلىپ، قاناتلىرىغا تۆمۈر قاپلانغان چوڭ قوۋۇقنىڭ يېنىدىكى ھۇجرىغا باشلاپ كىردى. ھۇجرىدا مايسىراپ كەتكەن چويۇن چىراغ سۇس لىپىلداپ تۇراتتى، پاخال سېلىنغان بىر بۇلۇڭدا ئەسكى جۇۋا بىلەن بىر دانە سامان تەكيە تۇراتتى، ئېھتىمال ئۇ نىيازبەگنىڭ ۋاقىت چىققاندا ئانچە - مۇنچە ئۇخلايدىغان يېرى بولسا كېرەك.

— شۇمۇ كۈن بولدىمۇ، — دەپ ئۆزىچە ۋايساپ كەتتى نىيازبەگ ھۇجرىغا كىرىپلا، — يا قورساق تويمىسا، يا ئۇسسۇزلۇق قانمىسا، يا ئۆيقۇ بولمىسا، تېخى قاچان ئوق تېگىپ، نەيزە سانجىلىپ ئۆلەرمىز دەپ جاننىڭ غېمى ...

ئۇنىڭ سۆزى تۈگىشى بىلەن چاغرىبەگ ھېلىقى خەتنى قويۇن يانچۇقىدىن ئېلىپ، پەس ئاۋازدا دېدى:

— پىرىمىز ھىدايىتۇللا ئىشاندىن خەت كەلدى ...

— نېمە !؟ خەت ...، — نىيازبەگ ھەيران بولغاندەك ئۇنىڭغا تىكىلدى.

— شۇنداق، خەت ...، — دېدى چاغرىبەگ خەتنى ئۇنىڭغا ئۇزىتىپ، — مانا، ئۆزىڭىز كۆرۈپ بېقىڭ.

نىياز بەگ خەتنى ئېلىپ ئالمان ـ تالمان ئوقۇشقا باشلىدى ۋە بەزى يەرلىرىگە قايتا ـ قايتا نەزەر سالغاندىن كېيىن :

— پىرىمىز مۇشۇنداق ئېغىر كۈنلەردىمۇ بىزنى ئۇنتۇپ قالماپتۇ ـ دە، — دېدى سۆيۈنگەن قىياپەتتە.

كۈتۈلمىگەندە پەيدا بولغان بۇ خەت نىياز بەگكە گويا قاپقاراڭغۇ زىنداندا يېتىپ جاندىن تويغان ئادەمگە تۇيۇقسىز قاپقاق ئېچىلىپ، ئىللىق قۇياش نۇرى چۈشۈپ نىجاتلىق بەرگەندەك، شۇنداق يېقىملىق ۋە ئۈمىدلىك تۇيۇلۇپ كەتكەنىدى.

— شۇنداق، بىزگە يەنە باشپاناھ بولماقچى بوپتۇ، — دېدى چاغىرد. بەگ كۆڭلىدىكىنى ئېيتىپ، — ئويلاپ قارىسام، تەگرى جىمى نۇسرەتنى قالماقلار بىلەن پىرىمىزغا ئاتا قىلغان ئوخشايدۇ. خانىدانلى. قىمىزنى بۇ ھالاكەتتىن ھېچكىم قۇتقۇزۇپ قالالمىغۇدەك، يېگىش ـ يېگىلىش پەقەت ۋاقتىنلا باغلىق بولۇپ قاپتۇ. سىزنىڭچە، پىرىمىزنىڭ خېتىگە قانداق جاۋاب قايتۇرساق بولار ؟

نىيازبەگ خۇددى ئالدىن ئويلاپ قويغاندەك ئوڭايلا جاۋاب بەردى :

— جاۋاب بىرلا : ئەتراپىتىكىلەرنىڭ كۆزىنى غەلەت قىلىپ، دەرۋازىنى ئېچىپ بېرىش. ئاچقۇچ مېنىڭ قولۇمدا، لېكىن، سىرت بىلەن بولغان ئالاقىنى قانداق قىلىمىز ؟ پىرىمىزغا بۇ خەۋەرنى قانداق يەتكۈزىمىز ؟

ھەر ئىككىسى ئويلىنىپ قالدى، بىر ھازادىن كېيىن چاغىربەگ بېشىنى كۆتۈرۈپ مۇنداق دېدى :

— مېنىڭ بىلىشىمچە، بۇ يەردە ھەرىكەتلىنىپ يۈرگەن بىر نەچچە سوپى ـ دەرۋىشلەر بار. يۇنۇس تامچىنىڭ ئوغلى ئىسەن بۇقا شۇلارنىڭ بىر سىمىكىن، دەپ ئويلايمەن. ئۇنىڭ يېنىدا قەلەندەر سىياق بىرسى پات ـ پات پەيدا بولۇپ قالىدۇ. مەن ئۇلارنىڭ ئىزىغا چۈشەي، ئۇلار بىلەن تىل تېپىشالىساق، ئىشىمىز چوقۇم ئاسانلىشىدۇ.

— بەلەن گەپ بولدى، — دېدى نىيازبەگ ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ، — نەچچە ۋاقىتتىن بېرى يۈز بەرگەن ئوت قويۇش، زەھەر تاشلاش،

ئادەم ئۆلتۈرۈشتە چوقۇم ئۇلارنىڭ قولى بار. ئۇلار بىلەن سۆزلىشىڭ، قوۋۇقتىن چىقىرىش ئىشىنى ئۆزۈم ئورۇنلاشتۇرىمەن. بۇ قېتىمقى لەشكەر چىقىرىش ۋاقتىدا بىر ئامال قىلىپ قوشۇپ چىقىرىۋېتىشەك بو-لىدۇ.

— ئەمىسە شۇنداق قىلايلى، ھەرىكىتىمىز ھەم تېز، ھەم مەخپىي بولسۇن!

ئۇلار ئەنە شۇنداق كېلىشىپ، ئەلياتقۇ ۋاقتىدا بىر - بىرىدىن ئايرى-لىشتى.

6

ھاۋازبەگ جاھاننىڭ بىر بۇلۇڭىدا ئۆز خاتىرجەملىكى ئۈچۈن تىنچقىنە ياشايدىغان زەئىپ تەبىئەتلىك ئادەملەردىن ئەمەس ئىدى. شۇڭا ئۇ، خىللانغان پىدائىيلار قوشۇنىنى باشلاپ، دۈشمەن سېپى ئىچىگە بۆسۈپ كىرىشكە تەييارلاندى.

ئۇ مىڭگەن چىلان تورۇق، غاز بويۇن، قويۇق يالىلىق، كۆكرىكى كەڭ، يەلكىسى تار ئەرەب نەسىللىك ئارغىماق قارا تۇياقلىرىنى دۈكۈر-لىتىپ، ئويناقلاپ، چاپچىپ تۇراتتى، ئۇنىڭ بوينىغا زەر بىلەن زىننەت-لەنگەن بويۇنباغ باغلانغانىدى.

ئات ئۈستىدە غادىيىپ، سۆلەت بىلەن ئولتۇرغان ئەمىرنىڭ زەڭگەر كىمخاب تونى، كۈمۈش كەمىرى، دەستىگە قىممەتلىك جاۋاھىرلار قويۇلغان قىلىچى قۇياشتا پارقىراپ كۆز چاقنىتاتتى.

خان ئوردىسىنىڭ ئىچى - تېشىدا سەپ - سەپ بولۇپ تۇرغان ئاتلىق لەشكەرلەر بېشىغا چەم دۇبۇلغا، ئۈستىگە بۇلغار ساۋۇتلارنى كىيىپ، بەزىلەر قولىغا ئۇزۇن نەيزە ۋە بەزىلەر بۆرە چىشلىق ئومۇت تۇتقان، بېلىگە قىلىچ ئېسىپ، غانجۇغىلىرىغا ساداقلىرىنى باغلىۋالغان ھالدا بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرۇشاتتى. سەپنىڭ ئالدىدىكى بىر نەچچە نۆ-

كەر بۇرغا ـ كانايلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈشكەنىدى.
هاۋازبەگ چاپچىپ تۇرغان ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تارتتى، پۇتىنى ئۇ-زەڭگىگە تىرەپ، بەستلىك گەۋدىسىنى يېرىم ئۆرە قىلدى ۋە تەمكىن، ياڭراق ئاۋازدا مۇنداق دېدى:
ـــ يىگىتلەر، باتۇر ئەزىمەتلەر! بىز دەسسەپ تۇرغان بۇ تۇپراق ـــ سەئىدىيە خەلقىنىڭ ئىسسىق قېنى بىلەن سۇغىرىلغان، ئەجدادلىرىمىز ماكان قىلغان مۇقەددەس تۇپراق! بۇ تۇپراقنى گۈللەندۈرۈش، قوغداش ئۈچۈن ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز ئىسسىق قېنىنى، هالال تەرىنى تۆككەن! ئەمدى نۆۋەت بىزگە كەلدى، بىزمۇ ئىسسىق قېنىمىز، پاك ئىمانىمىز بىلەن بۇ ئانا تۇپراقنى قوغدايلى!
ئەمىرنىڭ سۆزى بۇرغا ـ كانايلارنىڭ ھەيۋەتلىك ئاۋازى بىلەن لەشكەرلەرنىڭ ياڭراق چۇقان ـ سۈرەنلىرى ئىچىدە ئالقىشلاندى.
غەزەپ ۋە خورلۇقتىن سەۋر قاچىسى تولغان ئادەم بەئەينى پالتىدىن يانمايدىغان ئۆكـۈزگە ئايلىنىدۇ. شـۇ تاپتا، ھـاۋازبەگنىڭ ئەتراپىدا تۇرغان بۇ ئادەملەرنىڭ ئەلپازى ئەنە شۇنداق ئىدى!
بۇرغا ـ كاناي ساداسى ئىككىنچى قېتىم كۆكتە ياڭرىدى، بۇ ئاتلىنىش بۇيرۇقى ئىدى. ئوڭ ۋە سول بولـۇپ ئىككى قاناتقا بۆلۈنگەن مىڭدىن ئارتۇق لەشكەر هاۋازبەگ بىلەن بەهرام سۇلتاننىڭ قوماندانلىقىدا، تاغ كەلكۈنىدەك يوپۇرۇلۇپ چىقتى. ھېسابسىز ئات تۇيىقىدىن كۆتۈرۈلگەن قويـۇق چاڭ ـ توزان قۇيـاش يۈزىنى تـوراپ، جاھاننى قاراڭغۇلۇق باستى. غالدان بىلەن ئاپاق خوجىنىڭ چېدىر بارگاھلىرىمۇ ئەنە شۇ چاڭ ـ توزان بىلەن قاراڭغۇلۇق ئىچىدە قالدى. لېكىن، ھەمىشە جىددىي ئۇرۇش تـەييارلىقىدا تۇرغـان جۇڭغار قـوشۇنلىرى ناھايىتى تېز ھەرىكەتكە كېلىپ، مۇستەھكەم سەپ تۈزۈۋالدى.
ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئاپاق خوجىنىڭ سوتا ـ سەبەندە كۆتۈرۈۋالغان سوپى ـ دەرۋىشلىرىمۇ «ياھاللاھۇم ... ياھاللا» دەپ جەھـرە سېلىـپ، ھۆكمەت ئېيتىپ تۇرۇشاتتى.
دەسلەپكى تۇيۇقسىز ھۇجۇمدا ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلىگەن خان لەش-

كەرلىرى جەسەتلەر ئۈستى ـ ئۈستىگە دۆۋىلىنىپ كەتكەن تۆپىلىك-
لەردىن سىرغىپ چۈشۈپ، دالىغا قاراپ ماڭدى. ئورنىدىن تۇرالماي
قانسىراپ ياتقان ئاتلار تەرەپ ـ تەرەپتە خارقىرايتتى، بەزى ئاتلار ئۆ-
زەڭگىگە پۇتى ئىلىنىپ قالغان ئادەملەرنى سۆرەپ، دالا تەرەپكە جىنى-
نىڭ بارىچە چېپىپ كېتىۋاتاتتى.

ھاۋازبەگنىڭ يىگىتلىرى ھەقىقەتەنمۇ جان پىدالىق بىلەن قان كېچىپ ئۇرۇشتى. يىقىلغانلار قايتا ئورنىدىن تۇرۇپ، دۈشمەن بىلەن ئاخىرقى نەپەسىگىچە ئېلىشتى. ئۇلار جۇڭغارلارنىڭ يىراقتىكىسىگە ئوق ئېتىپ، يېقىندىكىسىگە نەيزە سانجىپ، دۇبۇلغا ـ ساۋۇتلىرىنى ماكچايتىپ، بەزى ۋىجىكلىرىنى ئاتتىن يۇلۇپ ئېلىپ قان تالاش قىلىۋەتتى.

ئات ئۈستىدە ئېگەرگە چاپلاپ قويغاندەك مەزمۇت ئولتۇرۇپ، ئىككى قولى بىلەن قىلىچ ئوينىتىپ، جەڭنىڭ ئەڭ كەسكىن يەرلىرىدە باتۇرلارچە يول ئېچىپ كېلىۋاتقان ھاۋازبەگنىڭ بۇ دەھشەتلىك جەڭنىڭ ۋاڭ ـ چۇڭنى، جان بېرىۋاتقان ئادەملەرنىڭ ئەلەملىك چىرقىراشلىرىنى ۋە ئاتلارنىڭ كىشنىشى بىلەن نەيزە ـ قىلىچلارنىڭ بىر ـ بىرىگە ئۇرۇلۇپ چاراق ـ چۇرۇق قىلىشىنى بېسىپ چۈشۈپ:

ــ يارايسەن يىگىت، بوي بەرمە! بۇ مەلئۇنلارنى قىرىۋەر! ــ دېگەن ئاۋازى ئېنىق ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ئۇلار ئەنە شۇنداق قەيسەرلىك بىلەن جەڭ قىلىپ، جۇڭغار لەشكەرلىرىنى بۇرۇنقى جايىدىن ئارقىغا ــ خېلى يىراققا قاراپ چېكىندۈردى.

سۈپسۈزۈك ئاسماندا ھېچقانچە تەپتى قالمىغان كۆڭۈلسىز قۇياش پارقىراپ تۇراتتى، ئۇپۇققىچە يېيىلغان بىپايان دالا ئالقاندەك ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

بايىقى ئوڭۇشسىزلىقلاردىن ھوشىغا كېلىپ، قايتىدىن تولۇقلىنىپ، زىچ بولۇپ سەپلەنگەن جۇڭغار قوشۇنلىرى ئاتلىرىنى دۈكۈرلىتىپ، ئوق يەڭلىرىنى قايرىپ يەلكىلىرىگە باغلىۋالغان ھالدا، قىلىچلىرىنى يالىڭاچلاپ دالىغا چىقىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ بېشىدىكى دۇبۇل-

غىلارنىڭ بەزىلىرى پولاتتىن، بەزىلىرى بولغاردىن ياسالغانىدى. ئۈلارنىڭ قورالى ئەگرى قىلىچ ۋە ئوقيا بولۇپ، ئوق ئۇچى تۆمۈردىن ياكى سۆڭەكتىن ياسالغانىدى. ئۇلارنىڭ قارا ۋە ئاق تۇغلىرى ئۇستىگە باغلانغان ئاتنىڭ يالى يېنىك شامالدا يەلپۈنۈپ تۇراتتى. بۇ ئادەملەرنىڭ ئاتلىرى كىچىك، يۇگۈلۈك بولغىنى بىلەن چىدامىلىق ھەم يۈگۈرۈك ئىدى. ئۆزلىرىنىڭمۇ بويى پاكار بولغىنى بىلەن گەۋدىلىك ئىدى. يەلكىسى كەڭ، چىرايى سۇرلۇك، بۇرنى ياپىلاق، كۆزلىرى قىسىق ئىدى.

شۇ تۇرقىدا، ئىككى سەپ ئىككى ياقتا گويا بىر ـ بىرى بىلەن باراۋەر ئىككى تاغدەك توختاشتى.

بۇ سەپ توغرىسىدا، خان لەشكەرلىرى ئارىسىدىكى بىر شائىر مۇنداق تەرىپلىدى:

«ئىدى مەردلەر تىگىدا ئاتلارنىڭ ئۇچاسى تۆمۈردەك،
ئىدى ئاتلار ئۇچاسىدا يىگىتلەر بىر تۆمۈر تاغدەك».

دەھشەتلىك قۇچاقلاشما جەڭ باشلاندى. ئۇر ـ يىقىت، قىيا ـ چىيا، داد ـ پەرياد جاھاننى بىر ئالدى. بۇ يەردە بەئەينى قىيامەت بولغانىدى. نەيزە ـ قىلىچ ئاستىدا جان بېرىۋاتقانلارنىڭ داد ـ پەريادلىرى، يارىدارلارنىڭ ئەلەملىك ئىڭراشلىرى، ئەڭ يېقىن سەپداشلىرىدىن ئۆمۈرۋايەت جۇدا بولۇۋاتقانلارنىڭ ئازابلىق ۋارقىراشلىرى ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ مۇدھىش بىر ھالەت شەكىللەنگەنىدى.

نەچچە ۋاقىتتىن چەيلىنىپ قۇرۇپ كەتكەن دالىنى پۇتۇنلەي ئاچچىق چاڭ قاپلىۋالغانىدى. ئۇر ـ يىقىت بولۇۋاتقان، ئىگىسىز قالغان ئاتلار ئۇركۇپ يۇگۇرگەن، بۇرغا ـ كاناىلارنىڭ ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇرغان جايلاردا بۇنداق چاڭ ـ توزان ناھايىتى قويۇق ئىدى. چاڭ ـ توزان قاراڭغۇلۇقىدا قانغا بويالغان نەيزە ـ قىلىچلار بەئەينى تۇتۇن ئارىسىدىكى ئوت يالقۇنىغا ئوخشاش كۆرۈنەتتى.

مۇشۇنداق مالىمان ئىچىدىمۇ، بۇيرۇق ۋە خەۋەر يەتكۈزىدىغان چاپارلار جەڭ بولۇۋاتقان دالىنىڭ ھەر تەرەپلىرىدە خۇددى كىرىپتىن

ئېتىلغان ئوقتەك ئۇچۇشۇپ يۈرەتتى.

ھاۋازبەگنىڭ يېنىدىكى قوغدىغۇچى بىر يىگىت ناھايىتى چەبدەسلىك بىلەن ئېلىشىۋاتاتتى، ئۇنىڭ كۆزى ئۆتكۈر ئىدى. ئۇ چىڭ تارتىلغان ئوقياسىنى ئۆزىدىن ئون قەدەم نېرىسىدىكى پالۋان قامەت بىر جوڭغارغا قارىتىپ ئېتىۋىدى، كۆزىنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە ھېلىقى جوڭغار قوللىرىنى يۇلاڭلىتىپ، ئاتتىن دومىلاپ چۈشتى، ئۈركۈپ كەتكەن قارا ئات بىر نەچچىنى سەكرەپ كەتتى. قېنى قىزىغان يىگىت ئەمدى كالتە نەيزىسىنى يەنە بىر دۈشمەنگە قارىتىپ زەرب بىلەن ئاتتى، بىراق دۈشمەن چاققانلىق بىلەن ئۆزىنى قاچۇردى، نەيزە ئۇنىڭ قولاق تۈۋىدىن ۋىڭىلداپ ئۆتۈپ كەتتى. شۇ ئارىلىقتا، ئۇدۇل تەرەپتىن ئات سېلىپ چىقىپ كەلگەن بىر مەرگەننىڭ شىددەت بىلەن ئاتقان يا ئوقى يىگىتنىڭ پارقىراپ تۇرغان ئىككى قارا كۆزىنىڭ ئوتتۇرىسىغا سانجىلدى.

يىگىت قوللىرىنى ھاۋادا يۇلاڭلىتىپ: «ئەلۋىدا سەپداشلار، ئەلۋىدا يۇرت - ماكان!» دېگىنىچە ئاتتىن غۇلاپ چۈشتى.

ئۆز يېنىدا ئۇزۇن يىل بىللە يۈرگەن ياش يىگىتنىڭ ئېچىنىشلىق ئۆلۈمى ھاۋازبەگنىڭ غەزىپىنى ئۆرلەتتى، ئۇنىڭ تومۇرلىرىدا شۇۋۇلدىغان ئىسسىق قان مېڭىسىگە ئۇرۇلۇپ، ۋۇجۇدىنى لەرزىگە كەلتۈردى، كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەي قالدى، يۈرىكى ئىنتىقام ئوتىدا ياندى.

شۇ چاغدا، خۇددى ئەجىلى سۆرەپ كەلگەندەك، چېپار ئات مىنگەن «پۇچۇق پالۋان» ئەگرى قىلىچىنى كۆتۈرۈپ، چاپ - چاپ قىلىپ كېلىۋاتاتتى. بۇنى كۆرگەن ھاۋازبەگ ئارغىماقنىڭ بېشىنى بۇراپ، «پۇچۇق پالۋان» غا يېقىن بېرىپ، ئۇنىڭ بىلەن تۇتۇشتى، «پۇچۇق پالۋان» ئالدى بىلەن ھەملە قىلىپ قىلىچ كۆتۈرۈۋىدى، ئەمىرنىڭ غەزەپلىك بىر ئۇرۇشى بىلەن ئۇنىڭ ئەگرى قىلىچى ئوتتۇرىدىن ئىككى پارە بولۇپ كەتتى. ئىككىنچى قېتىمدا ئەمىر بارلىق كۈچىنى يۈرىكى بىلەن بىلىكىگە يىغىپ، جوڭغار پالۋاننىڭ يەلكىسىگە قىلىچ

ئۆرۈپ، ئۇنى ئاتتىن موللاق ئاتقۇزدى. لېكىن، ئۇنىڭ پۇتى ئۈزەڭگـ-
ـدە قالغاچقا، ئات ئۇنى مەيداننى بويلاپ سۆرەپ قاچتى، ئۇنـىڭ يېرىـم
جان تېنى داق يەردە سۆرىلىپ كېتىۋاتاتتى، بەدىنىدىن ئاققان قان بە-
ئەينى قىزىل ئارغامچىدەك ئىز قالدۇرۇپ باراتتى.

بۇ كۆرۈنۈشلەرنى يىراقتا تۇرۇپ جەڭگە قومانـدانلىق قىلىۋاتقـان
غالدان خېلى ئېنىق كۆردى. ئۇ بىرەر يۈزدەك مۇھاپىزەتچى قوشۇنىنىڭ
ھەمراھلىقىدا ئېگىز دۆڭنىڭ ئۈستىگە چىقىپ جەڭگاھنـى كۆزىتىـپ
تۇرغانىدى. ھاۋاز بەگنىڭ باتۇر، چاققانلىقى ئۇنى ھەيران قالـدۇردى.
ئۇ ھاۋاز بەگـنىڭ ھېچقانچە كۈچىمـەيلا بىر ھـەملە بىـلەن جۇڭغـار
قـوشۇنى ئىـچىدە «يۈچـۈق پالۋان» دەپ نام چىقارغان بـورۇنتايـنـى
جېنىدىن جۇدا قىلغانلىقىنى ئويلـىماي تۇرالـمىدى. ئۇنـىڭ نەزىرىـدە،
ھاۋازبەگدەك بۇنداق جەڭگەرلىك، قـەيسەر ئادەمـلەر جەڭ مەيـدانىنىـڭ
شۆھرىتى، جەڭ غەلىبىسىنىڭ كاپالىتى ئىـدى. شۇڭا ئـۇ، ھاۋازبەگكـە
ئۆچ بولۇشنىڭ ئورنىغا قىزىقىپ قالدى. ئۇنىڭدا تۇيۇقسىزلا ھاۋازبەگـ-
ـنىڭ بەستى - بويىنى كۆرۈش ۋە ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىش ئىستىكـى
تۇغۇلۇپ قالغانىدى.

— ھەزرىتىم، — دېدى ئۇ يېنىدا كۆزلىرى ئالا - چەكمەن بولـۇپ
تۇرغان ئاپاق خوجىغا قاراپ، — ئاۋۇ چىلان تورۇق ئارغىماق مىنگەن
ئادەمنى تونۇمسىز؟

— تونۇيمەن، ئەلۋەتتە تونۇيمەن بىشەۋكەتى خـان ئالىيـلىرى، —
دېدى ئاپاق خـوجا كۆزلـىرى غەزەپتىـن چاقناپ، — ئۇنـىڭ ئىسمـى
ھاۋازبەگ، خانلىق قوشۇنىنىڭ سەردارى، قورال كۈچى بىلەن بىزنـىڭ
بېشىمىزغا ئېغىر كۈنلەرنى سالغانلارنىڭ بىرسى شۇ!

غالدان يېنىدىكى بىر خەۋەرچىگە بۇيرۇدى:

— سەن بېرىپ خادان پالۋانغا ئېيتـقىن، ئۇ بـىرنەچچە ئادەملـىرى
بىلەن ئـاۋۇ ھـاۋازبەگ دېـگەنـنـى تىرىك تـۇتـۇپ مـېنىڭ ئـالدىمـغـا
ئەكەلسۇن!

خەۋەرچى ئاتنى دىۋىتىپ دۆڭدىن چۈشۈپ كەتتى.

غالدان قولىنى سايىۋەن قىلىپ، كۆزلىرىنى قىسقان ھالدا يەنە ئاشۇ تەرەپكە قارىدى. بۇ چاغدا، ھاۋاز بەگنىڭ ياخشى كۆتۈنگەن كۈچلۈك ئارغىمىقى ئالدىغا ئۈچرىغان دۆمبەل ۋە توساقلاردىن سەكرەپ ئۆتۈپ، جۇڭغار ئاتلىرىنىڭ ئارقىسىدىن ئوقتەك قوغلايتتى، بەزىدە تۇيۇقسىز توختاپ، ئالدى پۇتىنى كۆتۈرۈپ ئويناقشىپ قوياتتى ــ دە، ئاندىن يەنە تىزگىن تارتىلغان تەرەپكە قۇيۇندەك چېپىپ كېتەتتى.

ھاۋازبەگ ئوڭ تەرەپتىكى دۈشمەن ئىچىگە ئەنە شۇنداق يېرىپ كىرىپ كېتىۋېتىپ، بىر ئازگالدا قانغا مىلىنىپ ياتقان ئوردا ئەمرى ھاجى كامال بارلاسنىڭ جەسىتىنى كۆرۈپ قالدى. ئۇنىڭ بېشىغا تەگكەن جۇڭغار قىلىچى دۇبۇلغىسىنى ئۈچۈرۈپ چۈشۈرۈپ، پېشانىسىنى يېرىۋەتكەن، كانىيىغا بولسا، ساداقنىڭ ئوقى تىك سانجىلغانىدى. ئوردا ئەمرىنىڭ قانغا مىلەنگەن قارا ساقاللىق، بۇغداي ئۆڭ چىرايىدىن، شىشە پارچىسىدەك قېتىپ قالغان يوغان قوڭۇر كۆزلىرىدىن ھېچقانداق قايغۇ ــ ھەسرەت بەلگىسى كۆرۈنمەيتتى، بەلكى تاتلىق ئۇيقۇغا كەتكەندەك خىرامان ئىدى.

ھاۋازبەگ ئاتتىن چۈشۈپ ھاجى كامال بارلاسنىڭ ئوچۇق قالغان كۆزىنى ئالقىنى بىلەن سىيپاپ يۇمغۇزدى، ئاندىن قويىنىدىن ئاق يىپەك رومالچىنى ئېلىپ قىسقىلا بىر ئايەت بىلەن دۇئا قىلدى ــ دە، رومالنى ئۇنىڭ يۈزىگە يېپىپ ئورنىدىن تۇردى. دەل شۇ چاغدا، بىر توپ جۇڭغار لەشكىرى ئۇنى قورشاپ كەلدى. ئۇ ئاتقا مىنىشكە ئۈلگۈرەلمىدى، پەقەت قولىدىكى قىلىچ بىلەن ئالدىغا ــ ئارقىغا ئوقچۇپ تۇرۇپ، دۈشمەننى ئۆزىگە يېقىن يولاتمىدى. ئەھۋالدىن قارىغاندا، دۈشمەنلەر ئۇنى تىرىك تۇتىدىغاندەك قىلاتتى، شۇڭا ئۇ، پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ، ئۆزىگە يېقىنلاشقانلىكى دۈشمەننى يارىلاندۇردى. شۇ چاغدا، كۆزىدىن ئوت يېنىپ تۇرغان قامەتلىك بىر يىگىت جۇڭغارلار توپىنى بۆسۈپ ئۆتۈپ، ھالقا ئىچىدە قالغان ھاۋازبەگنى

ئاتقا ئۆڭتۈرۈۋېلىپ ئالدى - دە، جەڭ مەيدانىدىن چىقىپ كەتمەكچى بولدى. ئەمما، ئۇ بىر نەچچە قەدەم ماڭا - ماڭمايلا، تاغ تىرەكلىرىدەك بويى تارتىپ ئۆسكەن خادان ئىسىملىك بىر جۇڭغارنىڭ ئارقا - ئارقىدىن ئۇرغان قىلىچى يىگىتنىڭ يەلكىسىدىن ئېڭىكىگىچە ھەممە يېرىدنى قىيمىلاپ تاشلىدى. ئىككى ئادەمنى كۆتۈرۈۋالغان ئاتمۇ ئېغىر نەپەس ئالاتتى، بۇرۇن تۆشۈكچىلىرى كېرىلىپ، توختىماي خارتىلدايتتى.

ئۆزىنى قۇتقۇزغىلى كېلىپ، ئۆزىنىڭ قۇچىقىدا جان بەرگەن يىگىتكە قاراپ، ھاۋازبەگنىڭ ئىچى سىيرىلىپ كەتتى، ئىچى - ئىچىدىن قاپساپ چىقىۋاتقان غەزەپ ۋە ئىنتىقام ئوتى ئۇنى كۆيدۈرمەكتە ئىدى. ئۇ شۇ ئوت، شۇ ھارارەتنىڭ تەپتى بىلەن ئاجايىپ بىر كۈچكە تولغانىدى. كۆزلىرى قان قۇيۇلغان پىيالىدەك قىزىرىپ، پۈتۈن بەدىنىدىكى پەي - سىڭىرلىرى پولات سىمدەك تارتىشىپ كەتكەنىدى. ئۇ شۇ كۈچ بىلەن ئىككى تەرەپتىن ئۆزىگە يېقىنلاپ كەلگەن ئىككى جۇڭغارنى بىردىنلا قىلىچ ئۇرۇپ جېنىدىن جۇدا قىلىۋەتتى. دۈشمەن توپى بەئەينى شىرغا يولۇققان بۆرە كۈچۈكلىرىدەك بىر مەھەل مەڭدەپ قالدى، لېكىن بۇ پەقەت ۋاقىت مەسىلىسىلا ئىدى، دۈشمەن ھامان كۆپ ھەم كۈچلۈك ئىدى. ئۇلار بىرنەچچە بىتەلەي شور پېشانىلەرنى قۇربانلىق بېرىش بەدىلىگە ئاخىر ھاۋاز بەگنى تىرىك تۇتۇۋالدى.

ئۆلگەنلەر ئۆلۈپ، قاچقانلار قېچىپ، جەڭگاھ ئاستا - ئاستا تىنچىشقا باشلىدى. بايىقى قىيا - چىيانىڭ ئورنىنى ئەمدى ئېچىرقاپ كەتكەن قاغا - قۇزغۇنلارنىڭ بىر - بىرىنى چاقىرغان قاقىلداشلىرى ۋە تاپ تالىشىپ سوقۇشۇۋاتقان باز - بازلىرى ئىگىلەپ ئالغانىدى.

نەچچە يۈزلىگەن ئادەملەر بىلەن ئاتلارنىڭ جەسەتلىرىنى ئۆز قوينىغا ئېلىپ، ئۈستىگە توپا - تۇماندىن يوپيوق ياپقان بۇ چەكسىز دالا يەنە ھېچنېمە كۆرمىگەندەك سۈكۈت ئىلكىدە ئاخىرقى شەپەق نۇرى بىلەن ئويىنىشىپ ياتاتتى.

يىراقتىن كىمدۇر بىرىنىڭ مۇڭ ۋە ھەسرەتكە تولغان غەزىلى لەرزان كۆتۈرۈلۈپ، جەسەتكە تولغان بۇ سۇرلۇك دالىنىڭ جىملىقىنى بۇزۇپ تۇراتتى :

ناغرىنىڭ ئاۋازىغا يەڭ سىلىپ ئوينار رەقس ئەلەم،
تاغلار تىترەر ئاتقا ئوخشاش پۇت قىقىشىپ دەمبەدەم.
ئەيلىگەن قىسقا، ئۇزۇن يولنى ئەجەلگە قانلى نەيزىلەر،
يىغلىماقتا ئۆلگۈچىلەر باشىدا چويۇن ناغرىلەر.
باھادىرلارنىڭ يۈرىكىدە ئوق بىلەن نەيزە بېشى،
كۆزىدە ئاشىقلىنىڭ كىرپىكىگە ئوخشاش قان يېشى.
...

تۆتىنچى باب

باسقۇن

1

مىلادىيە 1678 ـ يىلى شەۋۋالنىڭ باشلىرىدا، ئۇزاق ۋە قاتتىق قامال بىلەن ھالسىرىغان قورغان ئاخىر يىمىرىلدى. بۇ يىمىرىلىشتە، قورغاننىڭ سىرتىدىكى ھېسابسىز دۈشمەننىڭ ئاشكارا قارشىلىقىدىن كۆرە، ئىچكى قىسمىدىكى بىرنەچچە سېتىلمىلارنىڭ يوشۇرۇن ھەرىكىتى غالىب كەلگەنىدى. ئەجەبلىنەرلىكى شۇكى، جان ساقلاش غېمىدە ساتقۇنلۇق قىلغانلار ئەڭ دەسلەپ جېنىدىن ئايرىلدى. نىياز بەگ تاڭ قاراڭغۇلۇقىدا «قارىقات دەرۋازىسى» نى ئېچىپ بېرىپ، يوشۇرۇنۇشقا ئۈلگۈرمەيلا، ئۆزىنىڭ قول ئاستىدىكى بىر نەچچە مەرد يىگىتنىڭ قولىدا قىلىچلىنىپ ئۆلدى. چاغرىبەگ بولسا، پىر ـ ئۇستازىنىڭ دىدارىنى ئىزدەپ، ئۇنىڭغا بولغان ساداقىتىنى تېزرەك بىلدۈرۈش يولىدا، جۇڭغارلارنىڭ تاغ كەلكۈنىدەك بېسىپ كىرگەن ئاتلىرى ئاستىدا چەيلىنىپ ئۆلدى. ئۇلارنىڭ ئۆلۈمى ھەقىقەتەنمۇ ئېچىنىشلىق، قەدىرسىز بولدى، ئۇلارنى ھېچكىم ئەسكە ئالمىدى، گويا ئۇلار بۇ دۇنياغا ئارتۇقچە تۆرىلىپ قالغاندەك، شۇنداق ئىزسىز، نام ـ نىشانسىز يوقالدى. ئەمەلىيەتتە ئۇلارنى ئانا يەرنىڭ قەھرى يۇتۇپ كەتكەنىدى.

تاڭ ئاتتى، يېڭىلا كۆتۈرۈلگەن قۇياشنىڭ ھارارەتسىز نۇرلىرى سەھەر تۇمىنىنى تارقىتىپ، شەھەرنىڭ بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىغىچە

www.uyghurkitap.com

يورۇتتى. كوچا دوقمۇشلىرىدا، لەش باسقان كۆللەردە ۋە رەستىلەر-
دىكى ئەگۈنلەرنىڭ بوسۇغىلىرىدا ھېلىلا قەتل قىلىنغان خان لەشكەر-
لىرىنىڭ جەسەتلىرى بىلەن پالتا ـ كەكىلەرنى كۆتۈرۈپ چىقىسى
قارشىلىق كۆرسەتكەن پايتەخت خەلقىنىڭ يېرىم ـ يارتا ئۆلۈكلىرى
پۈت ـ قوللىرىنى تاشلاپ ياتاتتى، ئۇلارنىڭ باشلىرى يېرىلغان،
پۇت ـ قولى كېسىلگەن، يۈزلىرى قانغا بويالغانىدى. ئۇلارنىڭ ئاشۇ
جانسىز تۇرقىدىن ئۆلۈپ كېتىۋاتقان ئاداققى پەيتلەردىمۇ جۇڭغار
لەشكەرلىرىگە قارشى غەزەپ ـ نەپرەت بىلەن ئېتىلغانلىقى كۆرۈنۈپ
تۇراتتى. بۇنداق كۆرۈنۈشلەر دەسلەپكى جەڭ بولغان شەھەر قوۋۇق-
لىرىنىڭ ئەتراپىدا تېخىمۇ كۆپ ئۇچرايتتى. ئۇ يەرلەردە ھەر ئىككى
تەرەپتىن ئۆلگەن ئادەم جەسەتلىرى تەرتىپسىز تاشلىنىپ ياتاتتى.
ئۇلارنىڭ بەزىلىرى كىرپىدەك تۈگۈلۈۋالغان، بەزىلىرى پۇت ـ قولىنى
سوزۇپ غادىيىپ ياتقان، بەزىلىرى بولسا، باش ـ كۆزلىرىنى قولتۇق
ۋە چاتراقلىرىغا تىقىۋېلىشقانىدى. قان ـ يىرىڭ قېتىپ قالغان پارە ـ
پارە ئىشتانلاردىن ئۇلارنىڭ كۆپتەك ئىششىپ كەتكەن پۇتلىرى چىقىپ
تۇراتتى. قېتىپ قالغان جەسەتلەرنىڭ ھىڭگايغان چىشلىرى، ھاياتـ
لىققا تارتىشىپ ئۇچۇق قالغان كۆزلىرى، چۇۋۇلغان مېڭىسى ۋە
ئېغىز ـ بۇرنىدىن ئاققان قان ـ يىرىڭلارغا قارىغان ئادەمنىڭ كۆڭلى
ئاينىپ، بەدىنى شۈركۈنەتتى.

پۈتۈن شەھەرنى پاجىئەلىك بىر مۇڭ ۋە قايغۇ باسقانىدى. جۇڭغار
لەشكەرلىرى شەھەرنىڭ ھەممە دەرۋازىسىدىن قىيا ـ چىيا كۆتۈرۈپ،
توپ ـ توپى بىلەن كىرىشكە باشلىغاندا، ئامان قالغان كىشىلەر
بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلارغا قېچىپ، ئۇلارغا يىراقتىن سەپسالاتتى. ئۆگزى-
لەرگە چىقىۋالغان، سىراج تاملارنىڭ شورا ـ تۆشۈكلىرىدىن ماراپ
تۇرغان خەلق پاكار، يالى ئۇزۇن ئاتلارغا مىنگەن كوسا، ياپىلاق يۈز
ئادەملەرگە دەھشەت بىلەن قاراپ تۇرۇشاتتى. ئۇلار ئەزەلدىن مۇنداق
غەلىتە ئادەملەرنى كۆرۈپ باقمىغانىدى. ئۇلارنىڭ تەلەتى سەت ۋە
سۈرلۈك ئىدى. ھەممىسىنىڭ ياپىلاق يۈزى كۈندە كۆيۈپ، شامالدا

يالىنىپ قارىداپ كەتكەنىدى. ئۆلارنىڭ يۈزىدە ئەرلەرگە زىننەت بولىدىغان ساقال دېگەن نېمە يوق، بەزىلىرىنىڭ پەقەت لېۋىدە ۋە ئېڭىكىدە ئۆسۈپ قالغان بىرنەچچە تال تۈكلەر دىردىيىپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى قىسىق، لېكىن نەزىرى ئىنتىلك ئىدى. ئاۋازلىرى ئىنچىكە، لېكىن كەسكىن، گەۋدىلىرى كۈچلۈك ۋە مۇستەھكەم ئىدى.

ئادەمسىز كوچا ـ رەستىلەر، چوڭ ـ چوڭ گۈزەرلەر جۇڭغارلارغا ئوڭچە قالدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئاتلىق ئىدى، ئاتلىرى كۆرۈنگەن نەرسىدىن ئۈركۈپ، پۇشقۇرۇپ، تېپىچەكلەپ تۇراتتى. لەشكەرلەرنىڭ ھەممىسى چوڭ گۈزەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى سەيناغا يىغىلدى. سەركەردىدەك بىرى قولىدىكى ئەگرى قىلىچنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، چىرقىراق ئاۋازدا بىر نەرسىلەرنى دېدى، سۆزى قىسقا بولدى، ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ لەشكەرلەر ئالىتاغىل چۇرقىرىشىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ئاۋازىدىن، قىلىقىدىن قانداقتۇر خۇشاللىقى ۋە غەلىبە شادلىقى چىقىپ تۇراتتى. شۇنىڭدىن كېيىن، لەشكەرلەر ئاتلىرىنى دۈكۈرلىتىپ بىر نەچچە توپقا بۆلۈندى ۋە قوللىرىغا سوتا ـ سەبەنىدە ئېلىۋالغان ئاپاق خوجا سوپىلىرىنىڭ يول باشلىشى بىلەن شەھەرنىڭ تەرەپ ـ تەرەپلىرىگە ئاتلىنىپ، قىرغىنچىلىق بىلەن بۇلاڭ ـ تالاڭنى باشلىۋەتتى.

ئۇلارنىڭ قەدىمى تەگكەنلا يەردە، خاتىرجەم ياتقان خەلقنىڭ كۆز يېشى بۇلاق، قېنى سۇ بولۇپ ئېقىشقا باشلىدى. گۇناھسىز ئادەملەرنىڭ ئېچىنىشلىق مۇڭ ـ زارىنى، مېھرىبان ئانىنىڭ ئىسسىق قوينىدىن ئايرىلغان نارەسىدىلەرنى، ئېپىپتى ئاياغ ـ ئاستى قىلىنغان ياش قىزلارنىڭ ناله ـ پەرىيادىنى ئاڭلىغان ۋە كۆرگەن ئادەمنىڭ ئىچى سىيرىلىپ، يۈرەك ـ باغرى ئېزىلىپ كېتەتتى...

2

سالام بەرگىلى، تاۋاپ قىلغىلى كەلگەنلەر ئارقا ـ ئارقىدىن چىقىپ كەتتى، نازۇنېمەتلەر تىزىلغان داستىخانمۇ ئوتتۇرىدىن كۆتۈرۈلدى.

مەنسەپدارلارمۇ، خىزمەتكارلارمۇ غايىب بولۇشتى، پەقەت دەرۋىش خوجا بىلەن ئىسەن بۇقىلا بۇ ئۇلۇغ زاتنىڭ بېشىنى كۆتۈرۈپ، بىر نەرسە دېيىشىنى كۈتۈپ ئىشىكنىڭ يېنىدا يۈكۈنگەن ھالدا ئولتۇراتتى.

— خۇدا پەرىشتىلەرنى نۇردىن، جىنلارنى ئوتتىن، دىۋىلەرنى ئىس ـ تۈتەكتىن ياراتقان!....

ئاپاق خوجا شۇ گەپلەرنى دەپ، بېشىنى ئاستا كۆتۈردى، ئۇنىڭ چىرايىدىكى بۇرۇنقى تەشۋىش، ھارغىنلىق ئاللىقاياقلارغا غايىب بولۇپ، ئۇنىڭ ئورنىنى كىبىر ۋە مەنمەنلىك ئىگىلىگەنىدى. كۆزلىرىدىن بىر خىل تەمەننا كۈلكىسى جىلۋىلىنىپ تۇراتتى.

— شۇنداق ئەمەسمۇ؟ — ئۇ ئۆزىگە ئىقتىدا قىلىپ ئولتۇرغان ئىككىيلەنگە قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — ئاللا بىزنى نۇردىن ياراتقاچقا، مانا بۈگۈن خۇددى پەرىشتىلەردەك بۇ ئورۇندا ئولتۇرۇپتىمىز. ئۆزىنى دىۋىدەك چاغلىغان سەتەمكار سۇلتان ئىسمائىل بىلەن بەدكار ھاكىم ھەيدەرلەرچۇ؟ ئاللا ئۇلارنى ئىس ـ تۈتەكتىن ياراتقاچقا، مانا بۈگۈن ھەق جايىنى تېپىپ زىنداندا يېتىپتۇ. بۇ غازاتتا سىلەر قالتىس ئىش قىلدىڭلار، كاتتا ئىش قىلدىڭلار، بوتىلىرىم! مەن سىلەردىن رازى، پىرىڭلار سىلەردىن رازى بولغانىكەن، ئاللا سىلەردىن رازى...

بۇ ماختاشلاردىن دەرۋىش خوجا قاتتىق ھاياجانلاندى، تەسىرلەندى. ئۇ ئىككى قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ، ئاۋازىنى تىترىتىپ مۇنداق دېدى:

— پىر ـ ئۇستازىمىزنىڭ دىدارىغا يېتىش ئۈچۈن قىلغان ئۇنچىلىك ئىش ھېچ گەپ ئەمەس، بۇنى پىر ـ ھەزرىتىمنىڭ ھەققە يېتىش يولىدا تارتقان رىيازەتلىرىگە سېلىشتۇرغاندا، دېڭىزدىن بىر تامچە! بىز شەرىئەتنىڭ، تەرىقەتنىڭ، ھەقىقەتنىڭ، ئۇممەتلەرنىڭ تاجى، ئەۋلىيالارنىڭ سەر ھالقىسى ئۆزلىرىدەك ئۇلۇغ كىشىنى بىزگە قايتا يەتكۈزۈپ بەرگەن قادىر ئاللاغا ئەتە ـ ئاخشاملارنىڭ ھەممىسىدە شۈكۈر

قىلىمىز، ھەمدۇسانا ئېيتىمىز!

— شۇنداق، شۇنداق! — دېدى ئىسەن بۇقا ئورنىدىن يېرىم - يارتا قوزغىلىپ تۇرۇپ، — بىز پىر - ئۇستازىمىزنىڭ يولىغا بەك مۇنتەزىر بولدۇق، بۇ يۇرتقا قايتا كەلگەنلىك خەۋەرلىرىنى ئاڭلاپ بېشىمىز كۆككە يەتتى، مۇبارەك خەتلىرىنى كۆزىمىزگە تۇتىيا قىلىپ سۈرتتۇق. پىر سىز قالغان ئادەم يولدىن ئېزىپ كەتكەن مۇساپىرغا ئوخشايدىكەن. شۇڭا، ئۆزلىرى بىلەن قايتا ئۇچرىشىش بىزنى يېڭى ھاياتقا ئېرىشتۈردى...

ئاپاق خوجا ئىسەن بۇقىغا زەن سېلىپ قارىدى. ئۆز قولىغا كىچىك چۈشكەن بۇ ئامراق مۇخلىسى سەرگەردان بولۇپ يۈرگەن ئاشۇ يىللاردىمۇ ئۇنىڭ خىيالىدىن چىقمىغانىدى. ئۇنىڭ چېچەن - ئەقىل-لىقلىقى، ئېتىقاد يولىدىكى مەھكەم ئىرادىسى ۋە ئۆزىگە بولغان سەمە-مىي - سادىقلىقى ھەمىشە ئاپاق خوجىنىڭ كۆڭلىنى سۆيۈندۈرەتتى. ئۇ ئىسەن بۇقىنىڭ ئۆزىدىن ئايرىلغان يەتتە يىلدىن بۇيانقى جىسمانىي ئۆزگىرىشلىرىگە قاراپ تېخىمۇ مەستلىكى كەلدى. ھازىر ئىسەن بۇقا راۋۇرۇس بوي تارتىپ قالغانىدى. قوللىرى ئۇزۇن، يەلكىسى كەڭ ئىدى. قاڭشارلىق بۇرنى چىرايىغا قانداقتۇر سالاپەتلىك تۈس بېرىپ تۇراتتى. قويۇق قارا قاشلىرى ئاستىدىكى بىر جۈپ چېچەن كۆزىدىن ئوت چاقناپ تۇراتتى.

— مانا - مانا ... چوپچوڭلا يىگىت بولۇپ قاپسىز، ئىسەن سوپىم! — دېدى ئاپاق خوجا ئۇنى ئەركىلەتكەندەك خۇش تەلەپ-پۇزدا، — ئەمدى سىزنى چوڭ - چوڭ ئىشلارغا سالساق بولغۇدەك.

ئىسەن بۇقىمۇ ئۆز لايىقىدا جاۋاب بەردى:

— ھەرقانداق ئىشقا تەييار سادىق قۇللىرى!

ئۆي ئىچىنى بىر پەس جىمجىتلىق باستى. بۇ يەر ئوردىدىكى ئاقسارايغا ياندىشى سېلىنغان كۆركەم، ئازادە مېھمانخانا بولۇپ، ئۆز ۋاقتىدا ئىسما-ئىل خان بۇ يەرنى خاس قوبۇلخانا قىلىپ ئىشلەتكەنىدى.

ئاپاق خوجا ھەمىشە ئۆزىنى ئەتراپىتىكىلەرگە سۈرلۈك ۋە سىرلىق

www.uyghurkitap.com

قىلىپ كۆرسىتىشكە ئادەتلىنىپ كەتكەنىدى. ئۇ ھازىرمۇ بىردەم بېشىـ
نى تۆۋەن سېلىپ، خۇددى بىرى بىلەن غايىبانە سۆزلىشىۋاتقانـدەك،
لەۋلىرىنى تىنىمسىز مىدىرلىتاتتى، بىردەم بولسا، بېشىنى تىك كۆتـۈ-
رۈپ، بەئەينى قاڭتۇرۇلغان ئاتتەك تورۇسقا قاراپ، كۆزلىرىنى مىت
قىلماي چەكچىيىپ تۇراتتى.

جىملىقنى ئاخىر يەنە ئۆزى بۇزدى:

— ئاڭلىسام، چاغرىبەگ بىلەن نىياز بەگلەر ئۇ دۇنياغا رەھلەت
قىلغان ئوخشايدۇ. خەيرىيەت، بۇ كۈنلەرنى بىز بىلەن كۆرۈشكە
ئۆمرى يار بەرمەپتۇ. رىزىق - نېسىۋىسى شۇنچىلىك ئىكەن، ئۇلارمۇ
مۇرىتلىق بۇرچىنى ئادا قىلىپ كەتتى. ھەر ئادەم بىر دەرەختكە
ئوخشايدۇ، ھەر دەرەخ نەتىجىسىز بولمايدۇ، يا مېۋە بېرىدۇ، يا سايە
بېرىدۇ ۋە ياكى ياشناپ تۇرغان گۈزەللىكىدىن بەھرە بېرىدۇ. دېمەك،
ھەممىسى ئىشقا يارايدۇ. بىزگە ئەگەشكەن مۇرىت - مۇخلىسلار ئەنە
شۇنداق. ئۇلار خۇداغا يېقىن، شۇڭا ئۇلارنىڭ يىلتىزى يەردە مەھكەم،
شېخى ئاسماندا بەلەن! بىزگە ئەگەشمىگەنلەر، بىزنى ئىنكار قىلغۇ-
چىلار بولسا مۇنكىر - مۇناپىقلاردۇر. بۇنداقلار ھەر ئىككىلا ئالەمدە
بەتبەخت، بىئىمان بولىدۇ. چۈنكى، پىر دېمەك پەيغەمبەر دېمەك،
مۇرىت دېمەك، پەيغەمبەرنىڭ ئۈممەتلىرى دېمەكتۇر!

ئاپاق خوجا ئۆزىنى تاۋاپ قىلىشقا كەلگەن بۇ ئىككى يىگىتكە
مۇشۇنچىلىك قىسقا ۋاقىتنىمۇ ئۆتكۈزۈۋەتمەي ۋەز - نەسىھەت ئېيتتى.
ئۇنىڭ سۆزلىرى — ئۇنىڭ ئاغزىدىن چىققان ھورنىمۇ زايە قىلماي-
دىغان، پۈتۈن ئىختىيارىنى ئۇنىڭغا تاپشۇرغان، ھايات - ماماتىنى
ئۇنىڭ يولىغا ئاتىۋەتكەن بۇ ئىككى ئىخلاسمەن مۇرىت ئۈچۈن، گويا
يەتتە يىلدىن بېرى ئاڭلىغان سۆزلىرىنىڭ قايمىقى، جەۋھىرى بولۇپ
تۇيۇلدى. شۇڭا، ئۇلار ھەدەپ باشلىرىنى لىڭشىتىپ، ئۇ سۆزلەرنىڭ
مېغىزىنى چاقماقچى بولغاندەك تىللىرىنى تامشىتىپ، مەستانە ھالەتتە
ئولتۇراتتى.

ئاپاق خوجا ئەمدى ئۇلارغا بۇنىڭدىن كېيىن قىلىدىغان ئىشلار توغرىسىدا تاپشۇرۇق بېرىشكە باشلىدى :

— بوتىلىرىم، ھاكىمىيەت بىزنىڭ قولىمىزغا ئۆتتى، لېكىن بۇنىڭلىق بىلەن جاھاننى تىنچىدى دېيىشكە بولمايدۇ. بىزگە ئەگەشمەيدىغانلار، بىزنى ئىنكار قىلىدىغانلار يەنە بار. قوزۇق بىزنىڭ قېقىشىمىز بىلەن يەرگە كىرىدۇ. ۋاپاغا جاپا قىلغۇچى بۇنداق ئادەملەرنى قەتئىي كۆزدىن يوقىتىشىمىز كېرەك! مەن ئۆز ۋاقتىدا ئىسمائىلغا : «ھەي خان، سىز نىيەتىنى دۇرۇس قىلىڭ، يامان ئىشلارغا قول ئۇرماڭ، خۇداغا ۋە خۇدانىڭ بىزدەك دوست ـ ئاشىقلىرىغا دوست بولۇڭ، تىلىگىنى بۇ تائىپىنى غەيۋەت قىلىشتىن ساقلاڭ! ...» دەپ نەسىھەت قىلسام، قۇلاق تۇتمىدى، زورلۇق كۈچىگە تايىنىپ بىزگە زۇلۇم قىلدى، مانا ئەمدى نېمە بولدى؟ بىزنىڭ غەزىپىمىزگە، تەخسىراتىمىزغا كەتتى. بىزنىڭ غەزىپىمىز ئاللانىڭ غەزىپىنىڭ نەمۇنىسى، بىزنىڭ تەخسىراتىمىزغا كەتكەن ئادەم تاڭلا مەھشەردە سۆرىتى مۇبەددەل[1]قوپىدۇر! — ئاپاق خوجا تەكەببۇرلۇق بىلەن مەيدىسىنى كېرىپ، ئۆزىگە سەجدە قىلغاندەك تىزلىنىپ ئولتۇرغان ئىككى مۇرىتىغا قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — ئەي دەرۋىش خوجا، ئىسەن سوپىم، سىلەرنى كۆتۈپ تۇرغان ئىشلار ناھايىتى كۆپ، تىرىشىڭلار، جان ئايىماڭلار، پىر ـ ئەۋلىيالار سىلەرنى ھەمىشە يۆلەيدۇ. مەن بىشەۋكەتى غالدان ئالىيلىرىغا دېدىم، سەئىدىيە زوراۋانلىرىغا بىر يېرىم ئەسىردىن كۆپ ئاستانە بولغان بۇ شەھەرنى ئەمدى تاكى قايتا باش كۆتۈرەلمىگۈدەك دەرىجىگە يەتكۈچە باستۇرۇش لازىم. بۇنىڭدىن كېيىن بۇ يەر خوجا ـ ئىشانلارنىڭ راھەت ـ پاراغەتتە ياشايدىغان باغچىسى بولۇشى كېرەك!

[1] مۇبەددەل — بىر تۇستىن ئىككىنچى بىر تۇسكە ئايلىنىش (بۇ يەردە ھايۋانغا ئۆزگىرىش مەنىسىدە ئىشلىتىلگەن).

www.uyghurkitap.com

3

شەھەرنىڭ ئاۋات، بۇك ـ باراقسانلىق، كۆچۇم مەھەللىلىرى ھېسابلىنىدىغان ھاجى خالدار كوچىسى جۇڭغارلارنىڭ ئات تۇياقلىرى ئاستىدا چەيلىنىشكە باشلىدى. بۇ كوچا ئۆزى بىنا بولغان بىر ئەسىرلىك ئۇزاق تارىخىدا بۇنداق ۋەھىمىگە، ساراسىمىگە تولغان قانلىق مالىمانچىلىقلارنى كۆرۈپ باقمىغانىدى.

ئاتلىق تۆت جۇڭغار بەئەينى يەمتۈك ئىزدىگەن ئاچ بۆرىلەردەك ئەلپازدا كوچىنىڭ ئۇ بېشىدىن بۇ بېشىغا ئاتلىرىنى دۈكۈرلىتىپ چاپتۇرۇپ، ئاخىر كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى دەرۋازىسى قوش قانات، گىل رەڭدە سىرلانغان، سېرىق تۇچتىن قۇيما ھالقا بېكىتىلگەن، ئىشىك تاختايلىرى تۆمۈر پىسىنچىلار بىلەن مەھكەم كىرىشتۈرۈلگەن، تاملىرى ئېگىز بىر ئۆينىڭ ئالدىدا توختىدى.

ئۇلار كۆز قىرىغا ئالغان بۇ ئۆي زەينىدىن مۇپتاجى ئىسىملىك ئوتتۇراھال، تەقۋادار بىر تىجارەتچىنىڭ ئۆيى ئىدى. ئۇنىڭ ھەققۇلى ئىسىملىك بىر ئوغلى بىلەن ئەمدىلا رەسىدە بولۇشقا باشلىغان گۈلدىيار ئىسىملىك بىر قىزى بار ئىدى. ئۆي ئازادە ئايۋان ساراي، مېھمانخانا، قەپەس ئايۋان ۋە ھەرەمخانىلاردىن تەركىب تاپاتتى. ئۆينىڭ ئارقىسىدا يېرىم چارەك كەلگۈدەك بۈككىدە باغ بولۇپ، باغدا بىرنەچچە تۈپ ئانار، ئۆرۈك، شاپتۇل، ئەينۇلا ۋە كىچىككىنە ئۈزۈم بېدىشى بار ئىدى. ھويلىسىدىكى تەشتەك، يامىلاردا ئۆسكەن ھەر خىل گۈللەر تېخىچە ياشناپ، خۇش پۇراق چېچىپ تۇراتتى. ئۆينىڭ ئايال خوجايىنى گۈلشەرىخان كېلىشكەن، ھايالىق، رايىش ئايال ئىدى.

ئىچىدىن تاقاق سېلىنغان دەرۋازا گۈمبۈرلەپ قېقىلدى، تۈنۈگۈندىن بېرى بوسۇغا ئاتلىماي، ئاللادىن ئۆزىگە ئامانلىق تىلەپ ئەنسىزلىك ئىچىدە ئولتۇرغان تۆت بىگۇناھ جاننى بىردىنلا ۋەھىمە باستى، ئۇلار نېمە قىلارىنى بىلەلمەي گاڭگىراپ قالدى. بىرنەچچە

كۆندىن بۇيان، پاراكەندىچىلىك، مالىمانچىلىق ئىچىدە تەمتىرەپ
قورقۇپ كەتكەن خەلق خۇددى بوغما يىلان چىرمىۋالغان توشقانغا
ئوخشاش يا قاچالماي، يا تىنالماي، ئۆلۈم ۋەھىمىسى ئاستىدا قالغا-
نىدى.

ئىشىك تېخىمۇ قاتتىق گۈمبۈرلىدى. شۇ چاغدىلا زەينىدىن
مۇپتاجى بىر ئاز ئېسىگە كېلىپ، ئەل بېشىغا كەلگەن بۇ قارا كۈنلەرنىڭ
مۇدھىش قولى ئاخىر ئۆز ئائىلىسىگىمۇ سوزۇلغانلىقىنى بىلدى ـ دە،
ئايالى بىلەن قىزىغا ئىشارەت قىلدى:

— سىلەر ئۆزۈڭلارنى چەتكە ئېلىڭلار، نېمە ئىش بولسا بىز ئەرلەر
كۆرەيلى، — دېدى زەئىپ ئاۋازدا.

ئانا بىلەن قىز بېشىغا ياغلىقلىرىنى مەھكەم ئوراپ، ھويلىنىڭ بىر
بۇلۇڭىدىكى شوتا بىلەن ئۆگزىدىكى مەنزەر ئۆيگە چىقىپ كەتتى،
ئۇلار چىقىپ بولغاندىن كېيىن، ئون توققۇز ياشقا تولۇپ، بۇرۇتلىرى
خەت تارتقان يىگىت ھەققۇلى شوتىنى تامدىن تارتىۋەتتى. ئۇلار گويا
شۇ ئۇسۇل بىلەن ئىككى ئاجىزەنى ھالاكەت چاڭگىلىدىن قۇتقۇزۇپ
قالغاندەك تۇيغۇدا بولۇشتى. ئەمدى ئاتا بىلەن ئوغۇل دەرۋازىنى ئېچىش
ياكى ئاچماسلىق توغرىسىدا ئويلىشىپ دېلىغۇل بولۇپ تۇرغاندا،
ئىشىكنىڭ بىر قانتى بىردىنلا گۈمۈرۈلۈپ چۈشتى. تۆت جۇڭگار
يولنىڭ بويىدىكى بىر كۆتەك بىلەن ئۇنى ئۇرۇپ سۇندۇرغانىدى.
ئۇلار ئاتلىرى بىلەن دۈكۈرلىشىپ ھويلىغا بېسىپ كىردى. چاپچىپ،
پۇشقۇرۇپ تۇرغان ئاتلار ھويلىنى پېتىقلاپ، تەشتەك ـ يامىلاردىكى
گۈللەرنى دەسسەپ چەيلىۋەتتى.

تۆت لەشكەر ئۆيگە تەڭلا ئېتىلىپ كىرىپ ئايۋاندىكى سۇپىدا ——
ئاق جايناماز ئۈستىدە يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ، ئاللاغا تېۋىنىۋاتقان زەينىد-
دىن مۇپتاجى بىلەن ھەققۇلىنى بەئەينى چۈجىنى باسقاندەك باسماقداپ
تۇتۇپ، ئايۋاننىڭ تۈۋرۈكىگە باغلىۋەتتى.

بۇزۇپ ـ چېچىش، بۇلاپ ـ تالاش باشلاندى. مېھمانخانا ئۆيدىكى
قەلەي بىلەن قاپلانغان ئورۇس ساندۇقلىرى چېقىلدى، تەكچە ـ

www.uyghurkitap.com

ئويۇقلاردىكى قىممەتلىك فارفور قاچىلار، كۆن ـ خۇرۇم تاشلىق قۇرئان، ھەپتىيەك ۋە ھەر خىل ئەتىۋارلىق كىتابلار بۇزۇپ ـ چېچىلدى، ھەرەمخانا بىلەن قەپەس ئايۋانىنىڭ مەرەپلىرىدىكى مامۇق ياستۇقلار، ئەتلەس، مەخمەل يوتقان ـ كۆرپىلەر قىلىچلاردا تىلما ـ تىلما قىلىنىپ، ئۆيلەرنى قۇش پېيى، توزغاق ۋە ماز ـ پاختىلارنىڭ توزۇندىلىرى قاپلاپ كەتتى.

قاچاندۇر، ھويلىدىكى ئوتۇنخانىغا يوشۇرۇپ قويغان شوتىنى تېپىپ، ئۆگزىدىكى مەنزىرگە يوشۇرۇنغان ئانا بىلەن قىزنى تۇتۇۋالغان بىر جۇڭغار ئۆگزىدىن گۈلدىيارنى تارتقۇشلىغىنىچە پەسكە چۈشتى.

يېشى ئوتتۇزلاردىن ئاشقان، يەلكىلىرى كەڭ، دىقماق كەلگەن بۇ قالماقنىڭ ئىسمى ئورىنجاپ بولۇپ، قوڭغۇر رەڭلىك يۈزىنىڭ سول يېقى پېشانىسىدىن ئېڭىكىگىچە تاتۇق ئىدى، شۇڭا بىر كۆزى قىسىقراق كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ قولىدىكى قىز گويا بۆرىنىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ قالغان بىتەلەي توشقاندەك، كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ، كىمدىندۇر پاناھلىق كۈتكەندەك ئەتراپقا ئەلەڭلەپ قارايتتى.

ئورىنجاپ پەسكە چۈشۈپ شېرىكلىرىگە خۇشال ۋارقىرىدى:

— قاراڭلار، ئولجىنىڭ نوچىسى دېگەن مانا! ھەم گۈزەل، ھەم ياش، سىلەر ئالتۇن ـ كۈمۈشنى ئىزدەۋېرىڭلار، مەن بۇ گۈل ـ غۇنچىنىڭ بىردەم پەيزىنى سۈرەي....

ئەمدى ئون بەش ياشقا تولۇپ، ھەممە جەھەتتىن يېتىلىشكە باشلىغان گۈلدىيارنىڭ قاملاشقان بوي ـ بەستى، چىرايلىق ھۆسن ـ جامالى خېلىدىن بېرى ئايال زاتىنى كۆرمەي خوتۇنسىراپ كەتكەن ئورىنجاپنىڭ نەپسىنى تاقىلداتقانىدى. ئۇنىڭ خۇددى ناچىنىڭ تۆشۈكىدەك كىچىك، قىسىق كۆزلىرى ئېچىرقاپ كەتكەن ھايۋاننىڭ كۆزلىرىدەك چەكچىيىپ كەتكەنىدى. كۆكۈچ كالپۇكلىرى بولسا، شەھۋانىي ھەۋەستىن پەيدا بولغان شۆلگەي بىلەن نەملىنىپ تۇراتتى.

ئۇ گۈلدىيارنى دادىسى بىلەن ئاكىسىنىڭ يېنىدىن سۆرەشتۈرۈپ يانىدىكى قەپەس ئايۋانغا ئەكىرىپ كەتتى، ئۆيدىن قىزنىڭ دەسلەپ

كېيىكتەك بوزلىغان مۆڭگۈلۈق يىغا ئـاۋازى، كېيىـن ئاچچىـق ئەلەمگـە تولغان نالە ـ پەريادى كۆتۈرۈلدى.

ئەلەم ۋە خورلۇقتا بوغۇلۇپ كەتكەن زەيىندىن مۇپتاجى لەۋلىرىنـى چىشلەپ قانىتىۋەتتى، كۆزلىرىدىن ئۈزۈلمەي ئاققـان ياش چارلاشقـان بۇرۇت ـ ساقـىلىنى بـويلاپ تۆۋەنگـە سىرغـىيتتـى. ئـۇ كۆز ئالـدىـدا بولۇۋاتقان ئازابقا چىداپ تۇرالماي ئاللاغا نالە قىلىشقا باشلىدى:

ــ ئاھ خۇدا، بۇ خورلۇقلارنى كۆرۈۋاتامسەن؟! كـۆرگەن بولساڭ، قەھر ـ غەزەپلىرىڭ قېنى؟! نېمە ئـۈچۈن زۇلۇم ـ زالالەت، ئـازاب ۋە خورلۇق باسقان بۇ زېمىننى تەۋرىتىـپ، ئەرشنـى دۇم كۆمتۈرۈپ، بـۇ دۇنيانى پاكلىمايسەن!؟ خۇدا، مەن سـاڭا ئەللـىك نەچچـە يىل بەنـدە. چىلىك قىلىـپ نېمە گـۇناھ قىلغان بولغـىيدىم!؟... بـالىلىـرىم تېخـى سەبىي، گۆدەك ئىدىغۇ ... ئاھ خۇدا! ...

ئۇنىڭ ئاۋازى بارغانسېرى پەسلەپ، ھوشىدىن كەتكەندەك بېشىمۇ تۆۋەن چۈشۈپ كەتتى ...

دادىسىنىڭ ئېچىنىشلىق نالىسى، سىڭلىسىنىڭ ئۆز يېنىـدا خورلۇقتا ئۆچرىشى ھەققۇلىنىڭ يۈرىكىنـى پۇچىلـىۋەتتى. غـەزەپ ۋە ئەلەمدىـن ئۇنىڭ يۈزلىرى ئېسىلىپ، بويۇن تومۇرلىرى كۆپـۈپ، خۇددى پىچـاق بىسىدەك قىرلاندى. ئۇنىڭ پۈتـۈن جىسمـىدا ئاچچىـق بىر تـۇيغۇ ـــ خۇددى جان يېرىگە نەشتەر ئۇرغاندىنمۇ بەتتەر ئـازابلىق بـىر تۇيغـۇ پەيدا بـولدى. شۇ چاغـدا ئۇ ئۆزىدە ئـاجايىپ بـىر كۈچ ۋە جاسـارەت سەزدى. شۇ كۈچنىڭ تۈرتكىسى بىلەن يۇلقىنىپ، كۈچلىنىپ، ئاخىـر باغلاقتىن قولىنى بوشاتـتى. بۇ چاغـدا، ئورىنجـاپىدىن باشـقا يەنە ئـۈچ جۇڭگار ئىچكىرىكى ئۆيلەردە مال ـ دۇنيانىڭ ھەلەكچىلـىكىدە ئىـدى. ھەققۇلى ئايۋان سارايدىن بىر نەرسىلەرنى ئىزدىدى، ئۇنىڭ قان تولغان كۆزىگە ئىشىكنىڭ ئارقىسىدا تۇرغان بىر ئايپالتا كۆرۈندى. ئۇ ئېتىلىـپ بېرىـپ پالتىنى ئالـدى، پالتىـنىڭ سـىلىق دەستـىسىنـى شۇنداق چىـڭ تۇتتىكى، گويا بارماقلىرى ياغاچقا كىرىشىپ كەتكەندەك غىرسىرلىغـان ئاۋاز چىقىپ كـەتتى. ئۇ پـالتىنـى كۆتۈرگەن پـېتى قەپەس ئايۋانغـا

www.uyghurkitap.com

تۆيدۇرماي كىردى، كىرىپلا سىگىلسىنىڭ ئۈستىگە خۇددى ئەۋرەزدىن چىققان چارپاقىدەك چىلىڭ چاپلىشىۋالغان ئورىنجاپنى كۆرۈپ ئۆزىنى تۇتالمىدى ـ دە، قاپلاندەك چاققانلىق بىلەن ئېتىلىپ بارغىنىچە، ئۇنىڭ بېشىغا پالتا ئۇردى. غەزەپ بىلەن ئۇرۇلغان ئۆتكۈر پالتا ئۇنىڭ بېشىدىكى چەم دۇبۇلغىسىنى قەغەزدەك تىلىپ ئۆتۈپ، ئۇنىڭ خاپاندەك بېشىنى ئىككى پارە قىلىۋەتتى، مېڭە قېتىقى نەلەرگىدۇر چاچراپ، جىر قىراپ چىقىۋاتقان قانلار تام بىلەن زىلچا ـ گىلەملەرنى بويىۋەتتى.

يېرىم يالىڭاچ بەدىنى قانغا بويالغان گۈلدىيار قورقۇش ۋە ھالسىراشتىن ئاللىقاچان ھوشىدىن كەتكەنىدى...

بىر دۈشمەننى ئۆلتۈرۈپ يۈرىكى توختىغان ھەققۇلى ئەمدى تېخىمۇ قەيسەرلىك بىلەن مېھمانخانا تەرەپكە قاراپ ماڭدى. بۇ چاغدا قەپەس ئايۋاندا يۈز بەرگەن ۋەقەدىن خەۋەر تاپقان ئۈچ جۇڭغار بۇ پالاكەتنىڭ ئەمدى ئۆز باشلىرىغىمۇ كېلىدىغانلىقىنى سېزىشىپ سەگەكلەشكەنىدى. ھەققۇلى قان ھىدى پۇراپ تۇرغان ئايپالتىنى كۆتۈرگىنىچە مېھمانخانىغا يۈگۈرۈپ كىرىشىگە، ئىشىكنىڭ ئارقىسىغا مۆكۈنۈپ تەييار تۇرغان بىر جۇڭغار ئۇنىڭ پالتا تۇتقان قولىغا قىلىچ ئۇردى، ھەققۇلىنىڭ قولى يارىلىنىپ پالتا يەرگە چۈشۈپ كەتتى. ئۇ پالتىنى ئېلىش ئۈچۈن ئېگىشكەنىدە، مېھمانخانىنىڭ ئىككى بۇلۇڭىدىن ئېتىلىپ كەلگەن ئىككى جۇڭغار ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنى تاشلاپ باسماقدىۋالدى.

ھايات قالغان جۇڭغارلار ئەسەبىيلەشكەنىدى، ئۇلار ھەققۇلىنى يەتكۈچە ئۇردى، ئاندىن بىر ئۆيلۈك تۆت جاننى ئەكېلىپ باغلاپ، ئۇلارنىڭ ئەتراپىغا كېسىلگەن، تىتىلغان يوتقان ـ كۆرپىلەر بىلەن كىگىز ـ گىلەملەرنى سۆرەپ كېلىپ دۆۋىلىدى، بىرسى ئاشخانىدىن بىر كوزا زىغىر مېيىنى ئاچىقىپ بۇ نەرسىلەرنىڭ ئۈستىگە تۆكتى، يەنە بىرسى ھويلىدىكى ئاتلارنىڭ غانجۇغىسىدىن بىر دانە ئوتقاشنى سۇغۇرۇپ ئەكىرىپ، ئوت تۇتاشتۇردى ـ دە، دۆۋىلەنگەن نەرسە-

لەرنىڭ ئۈستىگە تاشلىدى. ئوتقاش پاراسلاپ كۆيۈپ، بىردەمدە يوغان گۈلخانغا ئايلاندى، جۇڭغارلار ئايۋان سارايىنىڭ ئىشىكىنى مەھكەم تاقاپ، هويلىدىكى ئاتلىرىنى يېتىلەپ تالاغا چىقتى ۋە بارغانسېرى ئۇلغىيىۋاتقان ئوتقا قاراپ قاقاقلاپ كۈلۈشتى.

دەسلەپ ئايۋان ساراي، ئاندىن مېھمانخانا، قەيەس ئايۋانلار چاراسلاپ كۆيۈشكە باشلىدى. ئىشىك، دېرىزىلەردىن تۈرۈلۈپ - تۈرۈلۈپ چىققان قاپقارا ئىس بىلەن لاۋۇلداپ كۆيگەن ئوتنىڭ يالقۇنى ئاسمانغا كۆتۈرۈلدى. پۈتۈن - سۈرۈك بىر ئۆي يانماقتا، لاۋۇلداپ كۆتۈرۈلگەن يالقۇن كۆكتىكى بۇلۇتلارنىمۇ قىزارتىۋەتكەنىدى...

گۈرۈلدەپ يېنىۋاتقان ئاشۇ يالقۇن بىلەن ئاچچىق ئىس - تۈتەك ئارىسىدىن ئادەملەرنىڭ ئازابقا چىدىماي ۋارقىرىغان ئاۋازى، نالە - پەريادى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بىر هازادىن كېيىن ۋارقىرىغان ئاۋازلار تۈگەپ، يېگانە ئاجىز بىر جاننىڭ — بايا خورلۇققا ئۇچرىغان قىز گۈلدىيارنىڭ هاياتلىققا تارتىشىپ زارلانغان مۇڭلۇق ئاۋازى چىقتى - دە توختىدى. ئەمدىلىكتە زور گۈلخان ئىچىدە يېنىۋاتقان قۇرۇق تاختايلار بىلەن ۋاسا - جەگىلەرنىڭ چارسىلداپ كۆيۈشلا جىملىقنى بۇزۇپ تۇراتتى.

ئەل - يۇرتنىڭ بېشىغا ئاجايىپ قارا كۈنلەر كەلدى! باغۇبوستانلار بىلەن ئاۋات يەرلەر ۋەيرانە خارابىگە ئايلاندى!

ئۈچ كۈنلۈك قىرغىن ۋە بۇلاڭ - تالاڭدىن كېيىن، شەهەر جىمجىت بولۇپ قالدى، پەقەت يۇندى ئىچىپ، ژىن پۈراپ يۈرگەن لالما ئىتلارلا تونۇش بولمىغان كىشىلەرنىڭ غەلىتە پۇراقلىرىنى سېزىشىپ، ئۇ كوچىدىن بۇ كوچىغا يۈگۈرۈشەتتى ۋە ئەنسىز هاۋشىيتتى.

ئەۋلادتىن ئەۋلاد ياشاپ، ئەسىرلىك تەرەققىياتلاردا گۈللىنىپ، ئاۋاتلاشقان گۈزەل شەهەر پۈتۈنلەي خاراب قىلىنغانىدى. ياغاچ ئۆيلەر تامام كۆيگەن بولۇپ، جەسەتنىڭ قاڭسىق پۇرىقى كۆكۈلنى ئاينىتاتتى. چالا كۆيۈپ تۈتەپ ياتقان ياغاچلار ئارىسىدىن قاپقارا ئەگىز سۇيى ئېقىپ تۇراتتى.

www.uyghurkitap.com

شۇنداق قىلىپ، بىرنەچچە كۈننىڭ ئالدىدا ئاۋاتلىق ــ چوڭ بىلەن تولغان، كىشىلەر بەخىرامان ئۇيان ــ بۇيان مېڭىپ يۈرگەن قەدىمىي ئاستانە شەھىرىدە ئەمدى دۆۋە ــ دۆۋە كۆل ــ تۇپراق بىلەن غۇلاپ چۈشكەن تاملارلا قالغانىدى....

پەقەت چوڭ گۈزەر يولىدا قەلەندەر سىياقىدىكى قېرىسال بىر ئادەم ھاسىسىنى توكۇلدىتىپ، مۇڭ باسقان بۇ جىمجىتلىقنى ئۈزۈپ ــ ئۈزۈپ ئوقۇغان شېئىرى بىلەن بۇزۇپ كېلىۋاتاتتى:

«مۇسۇلمانلارغا ئول كۈن بىر قىيامەت ئەيلىدى ئاشكار،
ئۆلۈكلەر كوچىدا سانسىز ياتار ياۋەيلىتا ئىزھار.
ئىگىسىز قىز ــ ئوغۇللار ھەم گۆدەكلەر خار ــ خەس يەگىلىغ،
بۇلارغا رەھىم ئېتىپ ئاش ــ نان بېرەرگە قايدادۇر غەمخار.
كوچىلار سەل بولۇپ ئاققان مۇسۇلمانلار قانى بىر دەريا،
كۆيۈپ ياخشى ئىمارەتلەر نادامەتلەر قىلۇر سەدبار.
خوجامدا رەھىمۇ شەپقەت يوق مۇنىڭدەك خارۇ زىللەتكە،
بۇلارنىڭ ئىنتىقامىنى ئالغۇسىدۇر قادىرۇ جەببار ...»

شۇنداق، ئۇلۇغ زەرەپشان دەرياسىدىن شىمال ۋە جەنۇبقا ماڭىدىغان، كۆپ ئەسىرلەردىن بېرى باي كارۋانلار ئۈزلۈكسىز ئۆتۈپ تۇرغان ئاۋات يوللاردا جۇڭغارلار قىرغىنىدىن كېيىن ھەرىكەت بىردىنلا توختىغانىدى. يول ئۈستىگە سېلىنغان دۇكانلار ۋە كارۋان سارايلار بوشاپ قالدى، ئىشىك ــ دەرۋازىلىرى بىلەن رام ــ كېشەكلىرى بۇزۇپ تاشلانغان، چالا كۆيگەن ئۆي ــ ئىمارەتلەر چۆلدەرەپ، كۆڭۈلسىز بولۇپ قالغانىدى. ئېرىق ــ ئۆستەڭلەرنى تازىلاپ سۇ چىقىرىدىغان بىرەر ساخاۋەتچى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، سۇغىرىلماي تاشلىنىپ قالغان گۈزەل باغلار قۇرۇشقا باشلىدى. بۇ يوللارنىڭ ھەممىلا يېرىدە قاغا ــ قۇزغۇنلار بىلەن لالما ئىتلار سۆرىگەن ئادەم سۆڭەكلىرى ياتاتتى ...

بەشىنچى باب

شىرقىراپ چۈشۈۋاتقان قان ئاۋازى

1

پۈتۈن شەھەرنىڭ كۆزى ھېسابلىنىدىغان خانلىق ئوردىسى بىلەن چاھار باغلىرى بۈگۈن باشقىچە جانلىنىپ كەتتى. يېڭىلا كۆتۈرۈلگەن كۈز قۇياشى ھەيۋەتلىك ئوردا تاملىرىنىڭ كۈنگۈرىلىرىدىن ئۆتۈپ، چىنار ۋە ئارچا دەرەخلىرىنىڭ سارغىيىشقا باشلىغان ياپراقلىرىدا جىلۋە قىلاتتى. دەرەخلەر ئارىسىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان راۋاقلارنىڭ كۆركەم قۇببىلىرى بىلەن ئوردا مەسچىتىنىڭ قامەتلىك مۇنارلىرى كۈن نۇرىدا تېخىمۇ تاۋلىنىپ، جۇلا چېچىپ تۇراتتى. ئوردىنىڭ كۈنگۈرىلىك ئاسارىلىرىنىڭ ئۇيەر - بۇيەرلىرىدە جۇڭغار لەشكەرلىرى قىلىچ - قالقانلىرىنى چىڭ تۇتقان ھالدا مىدىرلىماي تۇرۇشاتتى.

شۇ تاپتا، قورغان سېپىلىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ تۆۋەنگە قارىغان كىشىگە گويا ئەتراپنىڭ ھەممىسى دەرد - ئەلەمنى ئىچىگە يۇتۇپ تىنچ ياتقان كۆمۈش دېڭىزدەك كۆرۈنەتتى.

لېكىن، بۇ دېڭىزنىڭ ئۈستى تىنچ بولغان بىلەن ئاستى شىددەتلىك ئېقىنلاردەك تىنچ ئەمەس ئىدى. ھېلىلا بوران كۆتۈرۈلسە، دېڭىز يۈزىمۇ شىددەتلىك گۈركىرەپ، قەھرلىك دولقۇنلار بۇ تىنچ، خىرامان ھالەتنى تىرىپىرەن قىلىۋېتىدىغاندەك كۆرۈنەتتى.

ئۇشتۇمتۇت، ھەيدەرباغنىڭ يېنىدىكى ئېگىز پەشتاقنىڭ ئۈستىدە

داقا ـ دۇمباقلار گۈلدۈرلەپ، كاناي ـ سۇنايلار ياڭراشقا باشلىدى. بۇنداق جۇشقۇن، شادىيانە ئاۋازدىن بۈگۈن بۇ يەردە بىرەر تەنتەنىلىك ئىش بولىدىغانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

شۇنداق، بۈگۈن بۇ يەردە ـــ تارىختىن بۇيانقى سەئىدىيە سۇلتانلىقىنىڭ خان ئوردىسى ھېسابلىنىدىغان ئاقسارايىنىڭ ئاستانىسىدە ئاپاق خوجىغا تاج كىيگۈزۈش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلۈش ئالدىدا تۇراتتى. بۇ دەل ھىجرىيە 1088 ـ يىلى رامزاننىڭ يىگىرمە بەشىنچى كۈنى[1] ئىدى.

باش كۈزنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرى بولغاچقا، ھەيدەرباغدا ئەي قىلىنغان ئانار، ئەنجۈر، پىستە بادام، گىلاس، جىنەستە قاتارلىق يەتمىش ئىككى خىل مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ بەزىلىرى يوپۇرماق تاشلاپ قاداڭشىغان، بەزىلىرى سېرىق، قىزغۇچ يوپۇرماقلىرى بىلەن كۈز شامىلىدا لەرزان شىلدىرلاپ تۇرغان بولسا، بەزىلىرى تولۇق شىرنە يىغىپ، مۇرادىغا يەتكەن ئاخىرقى مېۋىلىرى بىلەن ئەتىگەنكى قۇياش نۇرىدا گۈزەل قىزلار بىلەن ھۆسن تالاشقاندەك، نازاكەت بىلەن تاۋلىنىپ تۇراتتى.

باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كۆل بويىغا ياسالغان مەرمەر تاشلىق شاھ سۇپىسىنىڭ ئەتراپىدا ئۆستۈرۈلگەن سەبدەگۈل، ئەنبەرگۈل، سابىگۈل، مارجانگۈل، مەخمەلگۈل قاتارلىق گۈل ـ گىياھلارمۇ ئۆزلىرىنىڭ ئاخىرقى رەڭدار ھۆسنى ۋە خۇشبۇي ھىدى بىلەن باغنى ئۆزگىچە تۈسكە ۋە يېقىملىق پۇراققا تولدۇرغانىدى.

ئاپاق خوجا ئەنە شۇ شاھ سۇپىغا ئالتۇن ۋە كۈمۈشتىن ياسالغان تەخت ۋە كۇرسىلارنى قويغۇزغانىدى. يەرگە بولسا ئىران گىلەملىرى سېلىنىپ، داستىخان تەييارلانغانىدى. داستىخانغا كۈمۈش قاچىلار، ئىراقى شىشە ـ قەندەللەر تىزىلغان بولۇپ، ئۇلاردا ھۆل ۋە قۇرۇق مېۋىلەر بىلەن باشقا ھەرخىل نازۇ نېمەتلەر توشۇپ تۇراتتى.

ئاقسارايىنىڭ ئالدى چوڭ مەيدان ئىدى. بۈگۈن بۇ مەيدانغا شەھەر-

① مىلادىيە 1678 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنىگە توغرا كېلىدۇ.

www.uyghurkitap.com

نىڭ بۇلۇڭ ــ پۇچقاقلىرىدىن ۋە يـۇرت ــ يۇرتلاردىن بـولۇپ نەچچە يۈز پۇقرا ئاپاق خوجىنىڭ تاج كىيىش مۇراسىمىغا ھەيدەپ كېلىنگەنىدى.

بۇلارنىڭ ئىچىدە، باشلىرىغا ئون ئىككى يۆگـەملىك يـوغان سەللـە ئوراپ، پۇتىغا ئىسكىلاچ مەسە كىيىۋالغان شەھەرنىڭ ئۆلـىما ــ مۆتـىۋەرلـىرى، ئەگىنىگە بەقەسـەم، مەخمەل تـونلارنى كـىيىپ، شـايـى ــ دۇردۇن رومـاللارنى بـەلۋاغ قىلىپ ئـوراپ، پـۇتـلىرىغا ئورۇسنىـڭ غاس ــ غاس ئۆتۈكىنى كـىيىۋالغـان سودىگەر ــ تـىجارەتـچىلـەر ۋە بـوز ــ ماتالاردىن سـاڭگۇل ــ سۇڭـگۇل كـىيـىملەرنـى كـىيـىۋالغـان يېڭىلىڭ ــ يوپۇق، ئاچ ــ زېرىـن دېھقانـلار، ھۈنەرۋەن ــ كاسـىپلەر بـار ئىدى. ئۇلارنىڭ بايلىرىدىن تارتىپ گادايلىرىغىچە ھەممىسى دېگۈدەك بىر خىل ئالاقزادىلىك ۋە خـۇدۇكسىرەش ئـىچىدە چـۆچۈپ تۇراتتـى. دېمىسىمۇ، كېچە ــ كۈندۈز ئوغرى مۈشۈكتەك تىمىسقىلاپ يۈرىدىغان خۈنخور جۇڭغار باسمىچىلىرى بـىلەن پـىچاقچى سوپىلاردىن يـۈرەكـئالدى بولۇپ كەتكەن بۇ بىچارە خـەلق «تىرىـق» قىلغـان ئاۋازدىنمۇ ئەندىكىپ، ئارامخۇدا يۈرەلمەس بولۇپ قالغانىدى.

كۈن چاشگاھ بولغاندا، جۇڭغار قوشۇنىنىڭ سەركەردە ــ سـەردارلىرى بىلەن خـوجا ــ ئىشانلارنىڭ پـوش ــ پوش سادالـىرى ئىچىـدە غالدان بىلەن ئاپاق خوجا خۇددى قاڭتۇرۇلغان ئاتتەك غادايغان پېتـى چىقىپ كېلىشتى. ئاپاق خوجا ئۇستىگە قىزىل زەرباب تون، بـېشىغا يېشىل مەخمەلدىن تىكىلگەن سەككىز تالالىق كۇلا كىيىپ، كۇلانىـڭ ئۈستىدىن ئاق شايى سەللە ئورىۋالغانىدى. پۇتىدىكى پارقىراپ تۇرغان ئىراقى مەسە ــ كـالاچ ھەر بىر قـەدەم ئالغانـدا، «غىرس ــ غـىرس» قىلىپ ئاۋاز چىقىراتتى. غالدان بولسا، ئۇچىسىغا ياندىن ئىزمىلىنىدىغان كۆك مەخمەل پەرىجە كىيگـەن بولۇپ، بېشىدىكـى يۇملاق، زۇمـرەت تاشلىق پارقىراپ تۇرغان قالپىقىدىن قارا تۈلكىنىڭ يـۇمران قۇيرۇقـى ئېسىلىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ مۈشۈكنىڭكىدەك سارغۇچ يېشىل كۆزلـىرى ھەر تەرەپكە چېچەنلىك بىلەن نەزەر تاشلاپ تۇراتتى.

www.uyghurkitap.com

غالدان شاھ سۇپىغا چىقتى ـ دە، ئۇدۇل بېرىپ ئالتۇن تەختتە ئولتۇردى. ئۇنىڭ نەزىرى ئىتتىك ئىدى، ئۇ بېشىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، خۇددى قولغا كۆنمىگەن تاغ بۈركۈتىدەك ئەتراپتىكى كىشىلەرگە تىكىلىپ قارىغاندا، كۆزىدىن چاقنىغان سوغۇق، ئۆتكۈر نۇر كىشىلەرنى ئەيمەندۈرۈۋەتتى. ئاپاق خوجا سىپايە قەدەم بىلەن شىپىرلاپ كېلىپ، ئۇنىڭ يېنىدىكى كۈمۈش كۇرسىتىن ئورۇن ئالدى. داقا ـ دۇمباق، كاناي ـ سۇنايلار قايتىدىن شادىيانىگە چېلىندى، ئەتراپتىكى مۇلازىملار غالدان بىلەن ئاپاق خوجىنى نېمىلەرنىدۇر ۋارقىرىشىپ ئۈچ مەرتىۋە ئالقىشلىدى. كېيىن ئۇلار جىم بولۇپ، بايىقى شاۋقۇننىڭ ئەكس ساداسى ئوردىنىڭ ئېگىز تاملىرىدىن ياڭراپ تۇرغاندا، غالداننىڭ ئىشارىتى بىلەن ئۇنىڭ چوڭ سەركەردىسى سىڭگى خۇنتەيجى بىر نەچچە قەدەم ئالدىغا چىقىپ، خالايىققا سۆزلەشكە باشلىدى، ئۇنىڭ سۆزىنى تىلماچ مىرزا زەينىدىن جۇراس ئۇدۇللۇق تەرجىمە قىلىپ تۇردى:

— خالايىق، بىزنىڭ خاقانىمىز غالدان بوشۇكتۇخان ئالىيلىرى ئىككىنچى قېتىملىق تولۇقلانغان «ئەپۇ ئومۇمى» پەرمانىنى جاكارلىدى. بۇ پەرماندا «خوتونلار① نىڭ دەۋا ـ دەستىگەر ئىشلىرىغا خوتونلارنىڭ مەھكىمە شەرئىيسى مەسئۇل بولىدۇ. دەۋا ئىشلىرىدا خوتونلارنىڭ قازى ـ قۇززاتلىرى كېسىم قىلسا بولىدۇ ...» دېيىلگەن. بىز خوتونلارنىڭ ئۆز ئىشىنى ئۆزلىرى ھەل قىلىشى ئۈچۈن، خوتونلارنىڭ ئارىسىدىن چىققان ساغان زالىڭنى② قەشقەرىيىگە خان قىلىپ تىكلىدۇق. بۈگۈندىن ئېتىبارەن ئۇنىڭ پەرمان يولىنى تۇتۇش سىلەر خوتونلار ئۈچۈن شەرتتۇر!...

شۇ سۆزلەردىن كېيىن، غالدان يېنىدىكى كۈمۈش پەتنۇستىن ئەسىرلەردىن بېرى ئەۋلاددىن ئەۋلادقا مىراس بولۇپ كەلگەن

---

① خوتون — ئۇيغۇر نامىنىڭ موڭغۇلچە كەمسىتىلىپ ئاتىلىشى.
② ساغان زالىڭ — ئاپاق خوجىنىڭ موڭغۇلچە نام ـ ئاتىقى.

سەئىدىيە خانىدانلىقىنىڭ ئالتۇن تاجىنى ئېلىپ، ئۆز قولى بىلەن ئاپاق خوجىنىڭ بېشىغا كىيگۈزدى. بۇنداق تەنتەنىلىك، ھاياجانلىق كۆرۈ-
نۈشتىن يۈرىكى ئېرىپ، تېپىچەكلەپ كەتكەن ئاپاق خوجا غالداننىڭ ئالدىغا تىزلىنىپ، ئۈچ قېتىم باش ئۇرۇپ تەزىم قىلدى ۋە ئۆزىنى
تۇتالماي ئىختىيارسىز سۆزلەپ كەتتى:

— ھىدايەتنىڭ دالالتى، ئىنايەتنىڭ ھىدايىتى بىلەن بۇ دەرگاھ
خىزمىتىگە سەرەفراز[1] بولغانلىقىمدىن خۇشالمەن! پېقىرنىڭ بۇ تەۋە-
لىككە قايتا كېلىشى ئىنشائاللا مۇشۇ مۇبارەك خىزمەتنىڭ تارتىشى
بىلەن بولغان .... ئەلھال، سەمەتكەر، بەدكارلارنىڭ بىزنىڭ ئۈستى-
مىزدىكى پىتنە ـ پاساتلىرىنىڭ يالغانلىقى ئاخىر مانا بۈگۈن بۇ تەنتە-
نىلىك كۆرۈنۈش بىلەن ئىسپاتلاندى! بىزنىڭ سەلتەنىتىمىز دەۋرىدە،
ئالىي نەسەب خوجا ـ ئىشانلار، ماشايىخ قۇتىپ ـ ئەقتابلار خاتىرجەم
ھالدا خۇدانىڭ ئىبادىتىگە مەشغۇل بولغاي ۋە دۆلەتنىڭ قىيامى ئۈچۈن
دۇئا قىلىشقاي ...

ئاپاق خوجا سۆزىنى تۈگىتىپ، تۆۋەندىكى مۇراسىم ئەھلىگە ئۇزاق
نەزەر سالدى. ئۇنىڭ تىنىمسىز لىكىلداپ تۇرغان ئۆسكىلەك قاشلىرى
ئاستىدىكى قوڭۇر كۆزلىرىدىن غالىبلارغا خاس تەكەببۇرلۇق بىلەن
چوڭقۇر قىساسخورلۇقنىڭ ئەسەبىي نۇرى ئەلەڭلەپ تۇراتتى. شاھانە
تون ئىچىدىكى ئوتتۇراھال بەستى ـ بويىدىن بولسا ھېچ كىشىنى
مەگستمەيدىغان قوپال غادىيىش بىلەن مەنمەنلىك چىقىپ تۇراتتى.

ئاپاق خوجىنىڭ ئاددىي پۇقرا ئالدىدىكى تەكەببۇرلۇقى بىلەن،
ئالتۇن تەخت ئۈستىدە غادىيىپ ئولتۇرغان غالدان سېرىننىڭ ئالدى-
دىكى خۇشامىتى، ئىلتىپاتى ۋە بىچارە قىياپىتى ئىسەن بۇقىدا ئانچە
ياخشى تەسىرات قالدۇرمىدى. ئۆزىنى ئەزەلدىن «ھەرقانداق ئىنساندىن
يۇقىرى، پەقەت خۇدادىنلا تۆۋەن» چاغلايدىغان مۇشۇنداق كەشپۇ
كارامەتلىك بىر ئەۋلىيانىڭ ئاشۇنداق بىر بىدئەت ئالدىدا كۆچۈكلى-

---

① سەرەفراز ــ باش بولۇش، ئىگە بولۇش.

www.uyghurkitap.com

نىشى زادى نېمە ئۈچۈن!؟...

بۇ ئىشلار ئىسەن بۇقىنىڭ كۆزىگە سىغمىسىمۇ، لېكىن ئۇ يەنىلا پىر ـ ئۇستازىغا غەلەت پىكىردە بولغانلىقى ئۈچۈن ئۆزىنى كايىپ، دەرھال ئەسلىي ھالىتىگە قايتتى. بارلىق ئەيىب گۇناھنى بولسا، ئاۋۇ سۇر ھەيۋە بىلەن ئولتۇرغان بەتبەشىرە غالدانغا ئارتتى، بەلكىم بۇ ئەجۇج ـ مەجۇج ئاپاق خوجىنى سېھىرلەپ ئالغان بولۇشى مۇمكىن.

ئادەمنىڭ نام ـ نەسەبى، شان ـ شۆھرىتى كۆتۈرۈلگەنسېرى، ئۇنىڭ شەيتىنىمۇ بىللە كۆتۈرۈلۈپ بارىدۇ. ھازىر ئاپاق خوجىنىڭ ۋۇجۇدىدا ئۇزلۇكسىز پەيدا بولۇۋاتقان كىبىر، تەمەننا ئەنە شۇ شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسى ئىدى.

ئەمدى ئاپاق خوجىنىڭ يېقىن يارەنلىرى، خاس مۇرىت ـ مۇخلىسلىرى تۇشمۇتۇشتىن سۆزگە چىقىپ، ئۇزۇندىن بېرى زارىقىپ كۈتكەن بۇ خاسىيەتلىك كۈننىڭ ئاخىر يېتىپ كەلگەنلىكىگە بارىكاللا ئېيتىشتى. ئەڭ ئاۋۋال، ئاپاق خوجىنىڭ خاس مۇرىتى شائىر مىرزا شاھ خوجا ئالدىغا چىقتى. ئاپاق خوجىدىن بىر نەچچە ياش كىچىك بولغان زېرەك، سۆزمەن بۇ سوپى بېشىغا تەڭگە مونچاقلار قادالغان ئۇزۇن كۇلا كىيىپ، ئۇستىدىكى يوللۇق مەللە چاپىنىنىڭ يەڭ ـ ئېتەكلىرىگە ئەلتېرە تۇتۇۋالغانىدى. پۇتىدىكى يوغان ئۆتۈكىنىڭ تۇمشۇقى ئاسمانغا قاراپ تۇراتتى.

ئۇ دەسلەپ قىسقا ـ قىسقا تىنىپ سۆزلىدى:

ــ ئەي خالايىق، ئەي يارەنلەر، بۈگۈن بۇ ئالتۇن تاجنى كىيگەن كىشى مۇسۇلمانلار ئىچىدىكى ئەڭ ئالىي ھۆكۈمران ھەم پەيغەمبەر ئەۋلادى ھىدايىتۇللا ئىشان ــ ئاپاق خوجا بولىدۇ. ھەزرىتى پىرىمدەك بۇنداق ئۇلۇغ زاتنىڭ بۇ تەۋەلىككە قايتا كەلگەنلىكى ــ بۇ دۇنيانىڭ ئىززىتى، ئاخىرەتنىڭ نىجاتلىق. بۇ ئەزىزلەر بوسۇغىسىنى تاۋاپ قىلىش ــ دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ سائادىتى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ شۆھرىتى ۋە قۇدرىتى ئالدىدا قۇياشمۇ خىرە بولىدۇ، ئۇ دانالىقتا

تەگدىشى يوق قۇتبۇل ئەقتاب[1] ! پېقىرنىڭ بۇ سۆزىنى پەيغەمبىرد-مىزنىڭ تۆۋەندىكى ھەدىسى تەستىقلايدۇ : «خۇدانىڭ شۇنداق بەندد-لىرى باركى، كۆگۈللىرى كۈن نۇرىدىنمۇ روشەنرەك، قىلىقلىرى نەبى-لەر قىلىقىدەك .»[2] شۇگا، شەرىئەتنىڭ، تەرىقەتنىڭ، ھەقىقەتنىڭ، ئۈممەتلەرنىڭ گۈلتاجى، ئەۋلىيالارنىڭ سەرھەلقىسى، ئارىفلار[3] سۇلتانى ھەزرىتى ئاپاق خوجامنىڭ ئاپتابى جىمىكى مۇسۇلمانلارنىڭ بېشىغا باراۋەر چۈشكەندۇر، ئۇ زات يولتۇزلىرىنىڭ يورۇقى جىمىكى كىشى-لەرنىڭ دىلىنى ئوخشاش يورۇتقاندۇر! ...، — مىرزا شاھ خوجا سۆزىدىن توختاپ، ئۆزىنى سەل رۇسلىدى، ئاندىن ھاياجان بىلەن يېگىدىن يازغان شېئىرىنى يادقا ئوقۇپ، سۆزىنى تۈگەتتى :

ئۇكى، ئەربابى ھىدايەت باشلىرىغا تاج سەن،
مەۋجلىك دېگىزلاردۇر، بىر قەترە دەريايىڭ سېنىڭ،
قارا زۇلمەت كېچىلەردە سۈبھىنىڭ جۇلاسىدەك ئۆزۈڭ،
ئېھتىياجلىقتۇر ئالەم يۈزۈڭ يورۇقىغا سېنىڭ!
...
ئى پۈتۈگىنىڭ چېگىدۇر ئەۋجى ھاۋا ئۆزرە كۈن ـ ئاي،
ئىككى كەشىڭ توپاسىنى سۈرمە قىلىپتۇر تولۇن ئاي! ...

ئۇنىڭ سۆزى بىلەن شېئىرى مۇراسىم ئەھلى ئارىسىدىكى ئوقۇ-مۇشلۇق كىشىلەر ئىچىدە سوغۇق تەسىر قوزغىدى. بۇنداق ئەسەبىي-لەرچە ئېيتىلىۋاتقان مەدھىيە ۋە ئۇلۇغلاش سۆزلىرى ئۇلارنىڭ نەزد-رىدە، ئادەم زاتىغا ئەمەس، پەقەت بىرلا ئۇلۇغ ئاللاغا ۋە ئۇنىڭ بەرھەق ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغىلا خاس بولغان تەرىپ ـ تەرغى-

---

① قۇتبۇل ئەقتاب — ئاللانىڭ دۇنياغا يۈز يىلدا بىر كېلىدىغان شۇبھىسىز ۋاستىچىسى.
② پارسچە «ھىدايەتنامە» قولىيازمىسىنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى 5 ـ بەت.
③ ئارىف — بىلىملىك، دانا.

www.uyghurkitap.com

باتلار ئىدى. بۇنداق سۈپەت ـ ئىبارىلەر ئاپاق خوجىدەك سوپى ئىشاننى ئۇلۇغلاشقا ئىشلىتىلسە، بۇ سىپى ئۆزىدىن كۆپۈرلۈق بولاتتى.

توپنىڭ ئىچىدە ئىككى قولى بىلەن ھاسىسىغا تايىنىپ دۈمچەيىپ تۇرغان بىر مويسىپىت زادىلا تاقەت قىلالمىدى، ئۇنىڭ كۈمۈشتەك ئاقارغان ئاپئاق ساقاللىرى تىترەپ، چەكچەيگەن كۆزلىرىدىن غەزەپ ئۇچقۇنى چاچراپ تۇراتتى. ئۇ مۇشۇ شەھەردىكى چوڭ جامەنىڭ ئىمامى — كىشىلەرنىڭ ھۆرمىتىگە، ئىشەنچىگە سازاۋەر بولغان بارات ئەلەم ئىدى. ئۇ ئۆزىنى تۇتالماي يېنىدىكىلەرگە زەردە بىلەن سۆزلەشكە باشلىدى:

— بەتبەخت، شۇم ئىغىز! نېمىدەپ بىلجىرلايدۇ ئۇ؟! ئۇنىڭ كۇپۇرانە سۆزلىرىنى ئاڭلاپ بىزمۇ گۇناھكار بولدۇق. بۇ يالغانچىلىق، ساختىلىق ـ مۇناپىقلىقنىڭ ئالامىتى ئەمەسمۇ! قايسى مۇسۇلماننىڭ ئېيتىدىغىنى ئاۋۋال خۇدا بىلەن روسۇلۇللانىڭ سۆزى، ئاندىن كېيىن مۇجتەھىدلەر[1] بىلەن ئەۋلىيالارنىڭ سۆزى بولسا، ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ئۆگەنسە بولىدۇ. لېكىن، ئاۋۇ رىياكار سوپىدەك گۇمراھلىق بىلەن ئاغزىغا كەلگەننى دېيىش — مۇقەددەس قۇرئان كەرىمگە، ئىسلام يولى، ئىسلام ئەقىدىسىگە خىلاپ يول تۇتقانلىق بولماي نېمە؟! پاسىق ماختالسا، خۇدا غەزەپكە كېلىدۇ، ئەرش تىترەيدۇ! ئاللا ئىنسانلارغا مۇنداق بىر تەبىئىيلىكنى ئاتا قىلغان — پەقەت ئۇلۇغ ئاللاغىلا ئىبادەت قىلغان ئادەم ئارام تاپىدۇ، بارلىق ھەمدۇسانا ئون سەككىز مىڭ ئالەمنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاغىلا خاس! شۇڭا ھەزرىتى روسۇلۇللا مۇنداق دېگەن: «گەپنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى تۆت سۆزدۇر: سۇبھانالللا، ئەلھەمدۇلىللا، لائىلاھە ئىللەللاھۇ، ئاللاھۇ ئەكبەر»[2]! — بارات ئەلەم شۇ سۆزلەرنى ئېيتىپ سەل پەسكويغا چۈشتى. ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغان ئىككىيلەن ئۇنى چارچاپ يىقىلىپ

---

① مۇجتەھىد — قۇرئان ۋە ھەدىسكە مۇكەممەل مەنە ئېيتالايدىغان ئۆلىما.

② ئاللانى ئۇلۇغلايمەن، جىمى مەدھىيە ئاللاغا مەنسۇپ، بىر ئاللادىن باشقا ھېچ مەبۇد يوق، ئاللا ھەممىدىن ئۇلۇغدۇر.

چۈشمىسۇن دېگەندەك، قولتۇقىدىن يۆلىدى. شۇ چاغدا، ئۇ ئاۋازىنى بۇرۇنقىدەك پەسەيتىپ ئاللاغا ئىلتىجا قىلىپ دۇئا قىلىشقا باشلىدى، — ئىلاھا، دىن ـ شەرىئەتكە ھىدايەت قىلغايسەن، ئىبقىلغا يېقىنلىق بەرگەيسەن، نادانلىق، جاھالەت، ئازغۇنلۇقتىن يىراق قىلغايسەن. مەرىپەت ھىدايەتچىسى شەمئىنىڭ نۇرى بىلەن، رىسالەت چىرىغىنىڭ نۇرى بىلەن دۇنيا سائادىتىنى ۋە ئاخىرەت نىجاتلىقىنى بەرگەيسەن. خۇدىبىن ـ خۇدرەيلىك غۇبارىنى، كىبىر ـ تەكەببۇر توزانىنى كۆڭۈللىرىمىزدىن پاك ـ پاكىز كۆتۈرگەيسەن. ئى خۇدا، ھەممىگە مۇھەببەت دەرياسىدىن نەسىيە، شەۋق خەزىنىسىدىن پەيز ئاتا قىل، كارامەت بۇيرۇ! ...

دۇئادىن كېيىن، بارات ئەلەم «ئۇھ» دەپ يېنىك تىنىدى، قاپاقلىرى ساڭگىلىغان ئويچان كۆزلىرىنى يۇمۇپ ئەتراپتا بولۇۋاتقان ئىشلاردىن ئۆزىنى پىنھان قىلدى.

شۇ چاغدا، خۇددى «بۇرۇتقا خاپا بولسام، ساقال چىقتى» دېگەندەك، يەنە بىر رىياكار سوپى شاھ سۇپىغا چىقىپ، غالدان بىلەن ئاپاق خوجىنىڭ ھۇزۇرىغا قاراپ ماڭدى. بۇنداق سىپايە، ئەدەپ ۋە ئېھتىيات بىلەن قەدەم بېسىپ كېلىۋاتقان بۇ كىشى ئاپاق خوجىنىڭ ئەڭ يېقىن مۇخلىسلىرىدىن مەۋلانە موللا نەقى ئىدى. ئۇ غالدان بىلەن ئاپاق خوجىغا تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ بولغاندىن كېيىن، قوڭۇرەڭ، ساقاللىق يۈزىنى جامائەت تەرەپكە بۇراپ، تەمكىن، ياڭراق ئاۋازدا سۆزلەشكە باشلىدى:

— خۇدا پىر ـ ھەزرىتىم ئاپاق خوجىغا شۇنداق نۇسرەت ئاتا قىلغانكى، ئۇنىڭدىكى پەم ـ پاراسەت، ئىنساپ ـ دىيانەت، پەزىلەت ـ كامالەت، كۈچ ۋە قۇۋۋەت ھېچقانداق ئىنسان بالىسىدا تېپىلمايدۇ. ئۇ مۇشۇ سۈپەتلىرى بىلەن قەشقەرىيە مۇسۇلمانلىرىنىڭ تەرىقەت ئەقىدىلىرىنى تاكامۇللاشتۇرۇپ، ئاللانىڭ مۇشەررىپىگە مۇيەسسەر بولدى. ئاللا ئىگەم ئۇنىڭغا بىپايان موغۇلىستان دىيارىدىن لەكمىڭ ـ لەكمىڭ مۇسۇلماننى مۇرىت قىلىپ بەردى. مانا بۈگۈن پۈتكۈل قەشقەرىيە

دىيارىنىڭ خانلىق تەختىگە ئولتۇرغۇزدى. ئۇ سەلتەنەت تەختىدە ھەقلىق ئولتۇرغۇچى ئۇلۇغ سۇلتان، زور قەھرىمان! ئۇنىڭ نەسەبىنىڭ ئالىيلىقى كۈندىن روشەن، ھەسەبىنىڭ① كامالى تۈندىنمۇ مەئلۇملۇق! ئۇنىڭ سايىسى خالىس مۇسۇلمانلار ئۈستىدە قىيامەتكىچە داۋام قىلىدۇ. ئەمدى ھەممىمىز بۇ پىر - ئەۋلىيارىمىزنىڭ مۇقەددەس سەلتەنىتىگە مۇبارەكبادلىق قىلىپ، سىزغان سىزىقىدىن چىقماي، يولىدىن تايماي، ئاخىرەتلىك ئۈچۈن جان تەسەددۇق ئەيلىگەيمىز. ئۇلۇغ پىر - ھەزرىتى ھىدايىتۇللا ئىشانغا، قۇتبۇل ئەقتابى ئاپاق خوجىغا قول بەرمىگەن، بەيئەت قىلمىغان ھەرقانداق كىشىنىڭ ئىككىلا ئالەملىكى قارادۇر! بەختىمىزگە ئۇلۇغ ئاللا بۇ زاتنىڭ ئۆزىنى سالامەت، دۈشمەنلىرىنى مالامەت قىلغاي!...

مەدھىيە - ماختاش، ئۇلۇغ گەپ، ئۇلۇغ سۆزلەر ئەنە شۇ يوسۇندا خېلى ئۇزۇن داۋام قىلدى. بۇ سۆزلەردىن ئاپاق خوجا ھۇزۇرلىنىپ، بەئەينى شېرىن مەي ئىچكەن ئادەمدەك كەيپى كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. لېكىن، تۆۋەندە — مەجبۇرىي قاتارغا تىزىلىپ ئۆرە تۇرغۇزۇلغان مۇراسىم ئەھلى ئىچىدە بولسا، بەزىلەرنىڭ غىدىقى كەلدى، بەزىلەرنىڭ غەزىپى ئۆرلىدى، بەزىلەر پىسەنتكە ئالمىدى. بارات ئەلەمگە ئوخشاش ئاق - قارىنى پەرق ئېتىدىغان ئوقۇمۇشلۇق، ئىمانى كامىل ئادەملەر بولسا، چىدىغۇسىز ئاچچىق يۇتۇۋالدى. ئەگەر شۇ تاپتا، ئۇلار ئاچچىقىنى ئۆز مەيلىگە قويۇۋەتسە بەلكىم مەدھىيە، ئۇلۇغ سۆزلەرگە تولغان بۇ تەنتەنىلىك مەيدان قارغىشقا كۆمۈلۈپ، ئۆرە - تۆپە بولۇپ كېتىشى مۇمكىن ئىدى. لېكىن، ئۇلار ئاچچىقىنى، ئەلىمىنى كەڭ قورساقلىق بىلەن ئىچىگە يۇتتى. چۈنكى، بۈگۈندىن ئېتىبارەن، پۈتكۈل قەشقەرىيە تەۋەسىدە نامازدا ئوقۇلىدىغان خۇتبە ۋە ھاكىمىيەت يۈرگۈزىدىغان تامغىلار ئەنە شۇ ئاپاق خوجىنىڭ ئىسىم - سۈپەتلىرى بىلەن بېزىلەتتى، ئۆز ۋاقتىدىكى سەئىدىيە خاندانلىقىغا قاراشلىق پۈتكۈل ئەل

① ھەسەبى — مەرتىۋىسى، شان - شەۋكىتى.

ئاشۇ كاتتا ئىشانغا قاراشلىق بولاتتى.

2

بىر كۈننىڭمۇ خۇددى ئىللىق قۇياش چاقنىغان يورۇق چېغى ۋە ئاي - يۇلتۇزسىز سۈرلۈك قاراڭغۇ ۋاقتى بولغانغا ئوخشاش، بايىقى تاج كىيگۈزۈش مۇراسىمىنىڭمۇ ماختاش سۆزلىرى بىلەن مەدھىيە شېئىرلىرىغا تولغان تەنتەنىلىك كۆرۈنۈشلىرى ئاخىرلىشىپ، دەھشەت باسقان قورقۇنچلۇق مەنزىرىلىرى پەيدا بولۇشقا باشلىدى.

ئاپاق خوجا قولىدىكى ئالىي ھوقۇقنىڭ سىمۋولى بولغان ئالتۇن سەۋلىجاننى شىلتىپ تۇرۇپ، يېنىدىكى مۇلازىملىرىغا ۋارقىرىدى:

— ھەپسە - زىنىدانلاردىكى بارلىق گۇناھكار ئازغۇنلار، تۇزكور مۇرتەدلەر ئېلىپ چىقىپ سازايى قىلىنسۇن!

مانا بۇ — ئاپاق خوجىنىڭ خانلىق تاجىنى كىيىپ ئالتۇن سەۋلىجانىنى شىلتىپ، شاھ سۇپىسىدا گىدىيىپ ئولتۇرۇپ، تۇنجى قېتىم چۈشۈرگەن خانلىق يارلىقى ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ، ئۇنىڭ كەيپى چاغ، ئاۋازى ياڭراق، كۆزلىرى ئويناق ئىدى. ھوقۇقنىڭ سۈرى، سەلتەنەتىنىڭ ھۇزۇرى ئۇنى ئاشۇنداق قالتىس ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويغانىدى.

ئۇزۇن ئۆتمەي، ئاق سارايىنىڭ ئارقا تەرىپىدىن يالاپ چىقىلغان بىر مۇنچە مەھبۇسلار شاھ سۇپىسىنىڭ ئالدىغا قاتار تىزىلدى. ئۇلارنىڭ قوللىرى ئارقىغا باغلىنىپ، بوينى قىل ئارغامچا بىلەن بىر - بىرىگە زەنجىرسىمان چېتىۋېتىلگەنىدى. ئۇلارنىڭ كىيىملىرى يىلىڭ ۋە يىرتىق، پۇتلىرى يالاڭ ئاياغ ئىدى. تاياق زەربىدىن ھەممىسىنىڭ دىگۈدەك پۇت - قول، باش - كۆزلىرى ئىششىپ، كۆكىرىپ، ئادەم تونۇغۇسىز ھالغا كېلىپ قالغانىدى، ئۇلار بىرنەچچە كۈندىن بېرى قورساق تويغۇدەك، بەدەن ئىللىغۇدەك بىر نەرسە يېمىگەچكە، كۆزنىڭ ئاچچىق سوغۇقىدا غالىلداپ، يېڭى خاقانىنىڭ ھۆكۈمىنى تېزرەك

www.uyghurkitap.com

ئاڭلاشقا تەقەززا بولۇپ تۇرۇشاتتى. بۇلارنىڭ ھەممىسى سەككىزىن ئىككى ئادەم بولۇپ، ئىسمائىل خان خاندانلىقىنىڭ ھەربىي، مۈلكىي ئەمەلدارلىرى ۋە يۇرت مۆتىۋەرلىرى، شۇنداقلا، ئاپاق خوجىنىڭ دىن ـ شەرىئەت يولىدىكى مەزھەپ رەقىبلىرى ئىدى. بۇلار بۇ يەرگە تۇرغان ئاۋام خەلقنىڭ ھەممىسىگە تونۇشلۇق ئىدى. شۇڭا، بايا ئۇلار يالاپ چىقىلغاندا، خۇددى دەھشەتلىك بوران خەلق توپىنى ئارىلاپ ئۆتكەندەك، پۈتۈن ئالىمان گۈرۈلدەپ كەتتى. ھەممىنىڭ نەزىرى ئۆرۈلۈپمۇ ـ چۆرۈلۈپمۇ ئاشۇ بىچارە مەھبۇسلارغا تىكىلىپ قالغانىدى.

ــ ئەي خالايىق! ــ دەپ يەنە سۆز باشلىدى ئاپاق خوجا قولىدىكى سەۋلىجانىنى ئوينىتىپ تۇرۇپ، ــ ئالدىڭلاردا شۈمشەرەپ تۇرغان بۇ ئاسىي گۇناھكارلار يېڭى خاندانلىقىمىزنىڭ ئەشەددىي دۈشمەنلىرى، ئۇلار يوقالمىسا جاھان تىنچىمايدۇ، رەئىيەتكە ئامانلىق بولمايدۇ. چۈنكى، بۇلارنىڭ ھەممىسى لەنەتگەردى قارا يۈرەكلەر، ئىشەنمىسەڭلار بىز ئۇلارنىڭ يۈرىكىنى كۆرۈپ باقايلى! ــ ئۇ يېنىدا بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرغان بىرنەچچە سوپى جاللاتلارغا ئىشارە قىلدى، ــ قېنى، جازانى باشلاڭلار!

ئاپاق خوجىنىڭ سۆزى تۈگىشى بىلەن تەڭ موللا ساقى، موللا شاھباز ۋە دەرۋىش خوجا قاتارلىق يەتتە ـ سەككىز سوپى ئورۇنلىرىدىن سەكرەپ تۇرۇشتى. ئۇلار تەختكە يېڭى ئولتۇرغان ئۇلۇغ خانى ئالدىدا ئۆزلىرىنىڭ سادىق قۇل، سەممىي چاكارلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن، يەڭلىرىنى شىمايلاپ، خەنجەرلىرىنى قىنىدىن سۇغۇرۇپ، تۇتقۇنلارنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە ئۇلارنى شۇ جايدىلا بوغۇزلىۋېتىدىغاندەك ئەلپازدا ئۇلارغا قادالدى. ئۇلارنىڭ مۇنداق تەلۋىلەرچە قاراشلىرىدىن قانداقتۇر ئۆكتەملىك، ھەتتا يوشۇرۇپ بولماس بىر خىل ئىچى قارىلىق بىلەن خۇنخورلۇق چىقىپ تۇراتتى.

ئۇلارنىڭ ئىككىسى بىردىن مەھبۇسنى باسماقداپ، مەيداننىڭ يۇقىرى تەرىپىدىكى تۈگمەن بېشىغا ئېلىپ چىقتى. بۇ تۈگمەن

ئەزەلدىن خانلىق ئوردىسىنى ئۇن بىلەن تەمىنلەيدىغان بىردىنبىر ئەسلىھە ئىدى. بۇ گۇن بولسا، بۇ يەر قانلىق جازا مۇنبىرىگە ئايلىنىش ئالدىدا تۇراتتى.

دەرۋىش خوجا بىلەن موللا ساقى ئالدى بىلەن ئاستانە شەھەرنىڭ سابىق ھاكىمى ھەيدەر بەگنى يەلكىسىدىن بىسىپ ئوگدىسىغا ياتقۇزدى ـ دە، ھايت ـ ھۇيت دېگۇچە كۆكسىگە خەنجەر ئۇرۇپ كۆكرىكىنى ئاچتى، قوۋۇرغىسىنىڭ تېگىگە قولىنى تىقىپ يۈرىكىنى ئۈزۈۋالدى ۋە تېخىچە لىپىلداپ، قىپقىزىل مارجاندەك قان تامچىلىرى تەپچىپ تۇرغان ئىسسىق يۈرەكنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئاۋۋال ئاپاق خوجىغا، ئاندىن خالايىققا كۆرسەتتى.

ئۇلارنىڭ قانلىق قولىدىكى ئالمىدەك يۈرەكتىن ئىسسىق ھور كۆتۈرۈلەتتى، بۇ كۆرۈنۈش كىشىلەرگە گويا قىپقىزىل يىنىپ تۇرغان چوغلۇق مەشئەلنىڭ نۇر زەررىلىرىدەك بىلىنىپ كەتتى.

جاللاتلار ئاغزى ـ بۇرنى ئېتىلگەن تۇتقۇنلارنى تۈگمەن بېشىدا ئارقا ـ ئارقىدىن ياتقۇزۇپ، بىر ـ بىرىگە كۆرسىتىپ تۇرۇپ خەنجەر ئۇرۇشقا ۋە يۈرىكىنى سوغۇرۇپ نامايىش قىلىشقا باشلىدى. كۆن قايرىلغىچە بولغان ئارىلىقتا، سەكسەنگە يېقىن مەھبۇسنىڭ كۆكسى تىلىنىپ، يۈرىكى سوغۇرۇپ ئېلىندى. بۇ چاغدا، تۈگمەن تېشى سۇ بىلەن ئەمەس، ئادەمنىڭ ئىسسىق قېنى بىلەن ئايلىنىشقا باشلىدى. شىرقىراپ چۈشۈۋاتقان قان ئاۋازى باغدىكى ئۇچار قۇشلارنىمۇ ئۈركۈتۈۋەتكەنىدى. بۇرۇن گۈل ـ گىياھ، مېۋە ـ چېۋىلەرنىڭ پۇرىقىدا خۇش ھىد چېچىپ تۇرغان باغ ھاۋاسى ئەمدى ئادەم قېنىنىڭ بىخسىپ تۇرغان ھىدى بىلەن ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئاينىتاتتى.

قان ئۇيۇتمىسى ئېچىدە تېخىچە ھاياتقا قىيماي لىپىلداپ تۇرغان ئاتەش يۈرەكلەر يوغان بىر پەتنۇسقا دۆۋىلەنگەنىدى. ئاپاق خوجا بۇنى غالدان بىلەن ئۇنىڭ سەركەردىلىرى ئۈچۈن تەييارلانغان بۇگۈنكى شاراب زىياپىتىنىڭ قورۇمىسى قىلىپ بەرمەكچىدى.

تېپىرلاپ تۇرغان ھەربىر جانغا خەنجەر ئۇرۇلۇپ، يۈرىكى سوغۇ-

www.uyghurkitap.com

رۇپ ئېلىنغاندا، بۇنداق مۇدھىش، قاباھەتلىك مەنزىرىگە قاراپ تۇرغان ھەربىر ئادەمنىڭ كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلىپ، يۈرىكى ئاغزىغا كېلىپ-شىپ قالاتتى. ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى چىداپ تۇرالماي كۆزلىرىنى يۇمۇۋالغان بولسىمۇ، لېكىن دەسلەپ كۆرگەن ئاشۇ مۇدھىش مەنزىرە ھامان ئۇلارنىڭ كاللىسىدا تەكرارلىنىپ، جېنىغا ئارام بەرمەيتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە نۇرغۇنلىرى كۆڭلى ئاينىپ قەي قىلىۋەتتى، نۇرغۇن-لىرى بولسا نېرۋىلىرى چىداشلىق بېرەلمەي ھوشىدىن كەتتى. ھەتتا شاھ سۇپىسىنىڭ بىر بۇرجىكىدە قاراۋۇللۇقتا تۇرغان ئىسەن بۇقى-نىڭمۇ يۈرىكى خۇددى بىرى سوغۇق قول بىلەن مۇجۇۋاتقاندەك يېقىمسىز ئاغرىدى. بىر ۋاقىتلاردا ئۇنىڭ ئائىلىسىگە شەپقەت قولىنى سوزۇپ ساخاۋەت كۆرسەتكەن ھەيدەر بەگدەك مۇرۇۋۋەتلىك ئادەم-لەرنىڭ كاج تەقدىر تەرىپىدىن بۇنچىلىك شەپقەتسىزلەرچە جازالىنىشى ئىسەن بۇقىنى قارا باسقاندەك ئېزىپ، گاراڭ قىلىپ قويدى. ئۇلار ھەرقانچە گۇناھ قىلغان تەقدىردىمۇ، ئۇلارغا بۇنداق قىلىپىدىن چىققان دەھشەتلىك جازا بېرىپ سازايى قىلىشنى ئۇ ئانچە راۋا كۆرمەيتتى. شۇڭا، ئۇنىڭ رەڭگى تاتىرىپ، يۈز مۇسكۇللىرى سېزىلەرلىك تىترەشكە باشلىدى. لېكىن، ئۇنىڭ كۆزلىرى ئۆزىدىن ئون نەچچە قەدەم نېرىدا شاھانە سۇر ـ سالاپەتتە ئولتۇرغان ئاپاق خوجىغا چۈشۈشى بىلەن دەرھال ئۆزىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى ئېسىگە ئېلىپ، بايىقىدەك خىياللارغا بېرىلىشىنىڭ ئۆزى بىر خىل گۇناھ ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. چۈنكى، ئۇنىڭ نەزىرىدە، پىر ـ ئۇستازى ئاپاق خوجا ھەرگىز خاتا قىلمايتتى. ئۇنىڭ سۆزىگە، قىلغان ئىشىغا شەك كەلتۈ-رۈش ــ بىر خىل ساداقەتسىزلىك ھەم ئازغۇنلۇق ھېسابلىناتتى.

ئىسەن بۇقا شۇنداق ئىزتىراپلىق خىياللار ئىلكىدە تۇرغاندا، ئارقا تەرەپتىن كىمدۇر بىرسى ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ تۇرۇپ، خىسراۋ دېھلەۋىنىڭ ئىككى مىسرا شېئىرىنى ئوقۇپ ئارام تاپقاندەك بولدى:

«ئۆزگىنى يېيىشتىن كىمكى بولسا شات،

بۆرە دېگىن ئۇنى، دېمە ئادەمزات! »

ئىسەن بۇقا ئارقىسىغا قايرىلىپ، كۆزلىرى بىلەن شېئىر ئوقۇغان ئادەمنى شۇنچە ئىزدەپمۇ كىم ئىكەنلىكىنى بىلەلمىدى. ئەمما شېئىر ئۇنىڭ يۈرىكىگە شۇ پېتى ئورناپ قالدى.

تۇتقۇنلارنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىرى قالدى، بۇ ئىسمائىل خاننىڭ ئەمرى ھاۋازبەگ ئىدى. ئۇ كۆز ئالدىدا يۈز بەرگەن بايىقى مالامەتلەرنى كۆرۈپ، ئۆزىنى تۇتالماي، ئاپاق خوجا بىلەن جاللاتلارغا تىل سالغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئاغزىغا پاختا تىقىلىپ، بېشى ئىنچىكە شوينا بىلەن قاڭتۇرۇۋېتىلگەنىدى.

غالدان ئۇنى ئالدىغا ئەكېلىشكە بۇيرۇق قىلدى. بىر نەچچە جۇڭغار چېرىكى بىلەن ئىككى پىچاقچى سوپى ئۇنى دۆشكەللىگىنىچە غالداننىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. غالدان ئۇنىڭغا بېشىدىن ـ پۇتىغىچە سەپسالدى. يېشى ئەللىككە يېقىنلاشقان، دوغىلاق، بۇقا بويۇن، ئىككى مەڭزى قىپقىزىل، ساقاللىق، قامەتلىك بۇ ئادەم بەئەينى تۆمۈر باغلاقتا چۈشكەن شىردەك ئۆرىدەپ، يۇلقۇنۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭ قاپىقىدىن قار يېغىپ، غەزىپىنى باسالمىغاندەك سوغۇق ئۆمسە كۆرۈنۈشى ھەم ئۆتكۈر كۆزلىرىدە قادىلىپ قاراشلىرى قانداقتۇر ئالاھىدە غەيرەت ـ شىجائەت بىلەن باتۇرلۇقنى ئىپادىلەپ تۇراتتى. ئۇ ئەتىگەندىن بېرى ئۆزىنىڭ خانلىقىنى كۆز ـ كۆز قىلىپ تۇرغان ئاپاق خوجىنى نەزىرىگىمۇ ئالمىدى، غالداندەك جۇڭغار كاتتىسىنىڭ ئالدىدىمۇ ئۇنىڭ ھالىتى بىنەزەر ئىدى.

غالدان تىلماچ ئارقىلىق ئۇنىڭ بىلەن تىل تېپىشقا ئۇرۇندى:

— مەن سىزنىڭ باتۇر، قەيسەرلىكىڭىزنى ئۆتكەنكى جەڭلەردە كۆرگەن. مەن سىزدەك تۈرگۈن، غۇرۇرى كۈچلۈك باتۇرلارغا ئامراق. ئەگەر خالىسىڭىز، مەن سىزنىڭ بىر قوشۇق قېنىڭىزدىن كېچىمەن، بىزگە ئىشلەپ بەرسىڭىز، بۇنىڭ بەدىلىگە سىزنى چەكسىز بەختكە چۆمدۈرىمەن.

www.uyghurkitap.com

— نېمە؟! سەن مېنى نېمە كۆرۈپ قالدىڭ!؟ — دېدى ھاۋازبەگ قىلچە ئاياپ تۇرماي، — سەن دېگەن بەخت يۇرتۇمنىڭ خاس ئېلىكلىرى ئۈستىگە، قېرىنداشلىرىمنىڭ جەسەتلىرى ئۈستىگە قۇرۇلغان بەخت ئەمەسمۇ؟! سەن مېنى شۇلارنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ئۇسسۇل ئوينا دېمەكچىمۇسەن؟! بۇنداق ئىشلارنى ماۋۇنىڭغا ئوخشاش، — ھاۋازبەگ بىگىز قولى بىلەن ئاپاق خوجىنى كۆرسەتتى، — تۇزكور، ئاسىي، مۇناپىقلار قىلىدۇ. مۇناپىق دېگەننىڭ ئىمانى بولمايدۇ، ئۇنىڭ ئىمانى بولمىغاچقا، ساڭا ئوخشاش باسقۇنچى قانخورلارنى تىنچ ياتقان ئەلنىڭ ئۈستىگە باشلاپ كەلدى!

— ئاغزىڭنى يۇم مۇرتەد! — ئاپاق خوجا چىچاڭشىپ كەتتى، — بىشەۋكەتى غالدان ئالىيلىرى ساڭا ھىممەت كۆرسىتىۋاتسا، سەن كۆڭلى قارا نىمانداق ئۆزۈڭنى بىلمەيسەن! سەن دېگەن ھازىر بىزنىڭ نەزىرىمىزدە ئاجىز بىر چۈمۈلە، بارمىقىمىز بىلەن مۇشۇنداقلا بېسىپ قويساق تۈگىشىسەن. ئەمما، غالدان ئالىيلىرى سېنى قۇتقۇزۇپ قالماقچى، سېنى بەختكە ئېرىشتۈرمەكچى، سەن بۇنداق مېھىر - شەپقەت بىلەن ھىممەتنى ئىسمائىلدىن كۆرگەنمۇ؟ ئىسمائىل ساڭا بۇنچىلىك جان كۆيدۈرگۈدەك نېمە قىلىپ بەرگەن، ئېيتقىنە، نېمە قىلىپ بەرگەن؟

ھاۋازبەگ ئاپاق خوجىنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قارىدى، ئۇنىڭ تېخىمۇ ئوغىسىنى قايىنىتىپ، تىتاڭ تومۇرىغا تېگىش ئۈچۈن ئەتەي مۇنداق دېدى:

— ئىسمائىل خان ئادىل پادىشاھ، ئۇلۇغلار: «ئادىل پادىشاھنى قارغاش ئالىيجانابلىققا خىلاپ» دەپ تەلىم بەرگەن. شۇڭا، مەن ئۇنىڭ ئۈچۈن يۇرتىمنى ئالقىنىمغا ئېلىپ قويۇپ خىزمەت قىلدىم، ئۇ ھاياتلا بولىدىكەن، جېنىمنى يەنە داۋاملىق تەسەددۇق قىلىمەن. مۇبادا، مەندىن بۇرۇن ئۆلۈپ كەتسە، قەبرىسىگە بىر قەۋەت چاۋامنى يوپۇق قىلىپ ياپىمەن! سەن بۇنىڭ سىرىنى چۈشەنمەيسەن، ھىدايەتۇللا، چۈنكى سەن ئادەم ئەمەس، سېسىق ئەۋرەزدىن چىققان زەھەرلىك

چايانسەن! ...

— سەن ... سەن ...

ئاپاق خوجا ئەلەمدىن بوغۇلۇپ نېمە دېيىشىنى بىلمەي دۇدۇقلاپ قالدى. شۇنچە كۆپ ئاددىي پۇقرا ئالدىدا ئاشكارا ئاڭلىغان بۇنداق ئېغىر تىل - ئاھانەت ئۇنىڭ سەزگۈر كاللىسى بىلەن چېچەن تىللىرىنىمۇ كارغا كەلمەس قىلىپ قويغانىدى. ئۇ قولىدىكى سەۋلىجاننى شىلتىپ ئەتراپتىكىلەرگە دوق قىلدى:

— نېمىگە قاراپ تۇرىشىسەن، بۇ زۇۋانىدارنىڭ تىلىنى ئۇجۇقتۇرۇش!

ئەسەبىيلەشكەن ئىككى سوپى كالا بوغۇزلايدىغان پىچاقلىرىنى ھاۋاز بەگنىڭ كانىيىغا تىرەپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ جان يېرى بىلەن قورسىقىغا ئىككى - ئۈچنى تىزلىۋەتتى. ئاغرىق دەستىدىن ئۇ يېرىم پۈكلىنىپ، لېۋىنى قاتتىق چىشلىدى ۋە بىر ئازدىن كېيىن ئۆزىنى رۇسلاپ، تېخىمۇ دەرغەزەپ بولۇپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— ھەي مۇناپىق ھىدايىتۇللا، سەن ھازىر قان - يىرىڭ ئىچىدە قالغان خەلقنىڭ ئېچىنىشلىق نالىسى، سوپى - ئىشانلارنىڭ ھۆكمەت ساداسى، قالماق باسقۇنچىلىرىنىڭ رەھىمسىز نەيزىسى ئاستىدا يۇرت سوراۋاتىسەن! لېكىن شۇنى بىلىپ قويكى، خەلققە كۈلپەت يەتكۈزىدىغان، ئۆز نەپسى ئۈچۈن باشقىلارغا زىيان - زەخمەت كەلتۈرىدىغان ھەرقانداق نائىنساپ باشلامچى — بەتنىيەت قاراقچىدۇر! بۇنداق قاراقچىلار ئادەمنىڭ بەدىنىگە قونۇۋېلىپ، پاشىغا ئوخشاش زەھەردەك چاقسىمۇ، لېكىن ئۇ بىر شاپىلاق بىلەن تەييار بولىدۇ. بەك گىدىيىپ كەتمە، سېنىڭ تەقدىرىڭمۇ شۇنداق. چۈنكى، ئەزەلدىن كەلگەن ھېكمەت شۇ: ئىنەك كۆرگەننى موزايمۇ كۆرىدۇ!

ئاپاق خوجا ئەلەمدىن تىترەپ كەتتى، ھاۋازبەگنىڭ ئاچچىق سۆزلىرى بەئەينى زەھەرلىك ئوقتەك ئېتىلىپ، ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنىنى ئۆتمەتۆشۈك قىلىۋەتكەنىدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، موللا شاھباز بىلەن دەرۋىش خوجىغا بۇ بالا تەگكۈر شۇم ئېغىزنى كۆزدىن يوقىتىشقا بۇيرۇدى، ئۇ ئىككىسى ھاۋازبەگنىڭ بويىنىغا ئارغامچا سېلىپ سۆرىگىنىچە شاھ سۇپىسىنىڭ يېنىدىن ئېلىپ ماڭدى.

www.uyghurkitap.com

بۇنىڭلىق بىلەن ھاۋازبەگنىڭ ئاغزى يەنە بېسىلمىدى، ئارغامچا بوغقان گېلى قىسىلىپ تۇرسىمۇ، لېكىن چىڭقىلىپ، كۆچەپ چىققان ئاۋازى يەنە خېلى يەرلەرگىچە ئاڭلىنىپ تۇردى :

ــ قېرىنداشلار، يۇرتداشلار، بىز ئارمان بىلەن كەتتۇق، قولىمىزدىن ھېچ ئىش كەلمىدى ... ئەجدادىمىز قان ــ تەر بەدىلىگە بەرپا قىلغان زېمىننى قاغا ــ قۇزغۇنلارغا تارتقۇزۇپ قويدۇق ... لېكىن سىلەر ئۇنداق ئەمەس، نۇرغۇن ئىشنى كۆردۈڭلار، بىلدىڭلار ... سىلەرنى ــ نى ئىشلارنى قىلىسىلەر! ... ئەۋلادلىرىمىز ئۆز تۇپرىقىدا ئاققان ئىسسىق قانلارنى ھەرگىز ئېسىدىن چىقارمايدۇ! ...

ئۆلۈمگە قاراپ كېتىۋاتقان ھاۋازبەگنىڭ ئاۋازىدىن، ئاھاڭىدىن ھەسرەت ــ نادامەتنىڭ ئاچچىق دۇتى ئۆرلەپ تۇراتتى، ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان خەلق توپى قاتتىق بىر تەۋرەش ئىچىدە تولغاندى، بۇنداق تولغىنىش ئۆز ئارىسىدىن ۋاقىتسىز كېتىۋاتقان شۇنچە كۆپ ئېسىل ئوغلانلىرىغا كۆزى قىيمىغان بەختسىز خەلقنىڭ چېكى يوق زۇلۇم ــ پاجىئەگە چىداپ تۇرالماي ئۆزىنى ئېتىشى ۋە ئۇنىسىز ھازا بىلەن يۈرەكلىرىدىكى ئاچچىق زەردابلارنى چىقىرىشى ئىدى...

غالدان ھاۋازبەگنىڭ سۆرىلىپ كېتىۋاتقان مەزمۇت تېنىگە، ئوت چاچراپ تۇرغان يوغان كۆزلىرىگە قارىغىنىچە تۇرۇپ قالدى. ئۇ تىلماچ ئارقىلىق ھاۋازبەگنىڭ بايىقى سۆزلىرىنى ئۇقۇپ، ئۇنىڭ يالغۇز باتۇرلا ئەمەس، بەلكى يۇرت ــ خەلقى ئۈچۈن جېنىنى پىدا قىلغان ۋىجدانلىق ئادەم ئىكەنلىكىنى، بۇنداق ئادەملەرگە تەڭ كېلىشىنىڭ تەسلىكىنى، بۇنداق ئادەملەرنى بويسۇندۇرۇش خۇددى تۆمۈر قۇلۇپنى ياغاچ ئاچقۇچ بىلەن ئاچقىلى بولمىغاندەك مۇشكۇل ئىش ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى...

كۈن پاتتى، ئۇزۇنغا سوزۇلغان بىر كۈنمۇ ئاخىرلاشتى، بۇ كۈن خاندىن تارتىپ پۇقراغىچە، گادايدىن تارتىپ زەردارغىچە ئۇنتۇلماس كۈن بولدى. چۈنكى، بۇ كۈنى بۇ يەردە ئەقىل ــ ئىدراك بىلەن ئىنسانىي مېھىر ــ شەپقەت ئۈستىدىن جاھالەت ۋە زوراۋانلىق كالتىكى ھۆكۈمرانلىق قىلغانىدى...

ئالتىنچى باب

كۆيگەن جاھان

1

يەنە شۇنداق بىر كۈن باشلاندى، ھەممە يەرنى ۋەھىمە، غۇربەتچىلىك قاپلىغانىدى. رەستە ـ بازارلار شاۋقۇن ـ سۈرەنسىز، كىشىلەر جىمغىنە سودا ـ سېتىق قىلىشاتتى.

ئىسەن بۇقا سوڭسىز كەشىنى شاقىلدىتىپ كارۋان سارىيى ئالدىدىكى سەينادىن ئۆتتى، ئاندىن ياندىكى بازارغا بۇرۇلۇپ، كاللا ـ پاچاق ساتىدىغان دۇكاننىڭ ئالدىدا توختىدى. دۇكاننىڭ ئالدىدىكى پېشايۋاندا قوي ۋە قوچقار كاللىلىرى، جىگەر، بۆرەك ۋە ئۆپكە ـ قېرىنلار دۆۋىلەنگىلىك تۇراتتى. يوغان ياغاچ تۇڭدا ئىت ـ مۈشۈكلەرگە دەپ تاشلاپ قويغان بەز ۋە ئۈچەي ـ قېرىن تاشلاندۇقلىرى تۇراتتى. تۇڭ ئۈستىدە يېشىل، كۆك رەڭ چىۋىنلار غۇژۇلداپ كەتكەنىدى.

ئىسەن بۇقا دۇكاننىڭ ئالدىغا قويۇلغان ئېگىز پۇتلۇق ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇردى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا بىرنەچچە دېھقان بىلەن شەھەر كاسىپلىرى زاسۇي شورپىسى ئىچىپ ئولتۇراتتى، ئۇلارنىڭ ئالدىدىكى ئۇزۇنچاق تاماق شىرەسى مەينەتلىكىدىن ئەسلىي رەڭگىنى يوقاتقانىدى، لېكىن تېگى ـ تېگىگە سىڭىپ كەتكەن ماي ۋە يىلىكتىن ھېلىلا سىرلانغاندەك پارقىراپ تۇراتتى. ئۈستەل ئۈستىدە تېرىق، ئارپا ۋە قوناق نېنىنىڭ يۇقۇندىلىرى بىلەن بۇلغانغان يايپاڭ ھېجىر ـ تاۋاقلار دەستە ـ دەستە تۇراتتى، پاكىز غاجىلىنىپ ئاپئاق بولۇپ كەتكەن

چوقا، شىراق سۆگەكلىرى ھەممە يەردە چېچىلىپ ياتاتتى.

ئىسەن بۇقا بىر قاچا زاسۇي شورپىسى ئېلىپ، بېلىگە تۈگۈپ كەلگەن يېرىم زاغرىنى ئۇششاق ئۇۋۇتۇپ چىلىدى، ئاندىن ئۆرۈك ياغىچىدا ياسالغان قوشۇق بىلەن ئىلەشتۇردى ـ دە، راسا ئېرىپ پىشقان كاللا ـ پاچاقنىڭ بىر نەچچە توغرام گۆشى بىلەن قوشۇپ ئىچىشكە باشلىدى. بۇ ئۇنىڭ ئۆيدىكى قۇرۇق چاينى ئىچكۈسى كەلمەي، بۇ يەرگە كېلىپ ئىچىۋاتقان ناشتىلىقى ئىدى.

ئۇ ناشتىدىن كېيىن، بابا خوجا شەيخىنىڭ خانىقاسىغا بارماقچىدى. بۇگۈن ئۇ يەردە ئاپاق خوجىنىڭ يېقىن يارەنلىرىدىن ئاخۇن موللا ئاتاجان تاشكەندى دېگەن كىشى جەھرە سۆھبەت قۇرماقچىدى. ئىسەن بۇقا غىزالىنىپ بولۇپ، ئەمدى ماڭاي دەپ تۇرۇشىغا، بىر مۇنچە ئادەمنىڭ «ھەپتەئىي مۇھەممەدان①» تەرەپكە قاراپ كېتىۋاتقانلىقىنى، يېنىدىكى بىر نەچچە ئادەمنىڭمۇ ئۆزئارا پىچىرلىشىپ، شۇ تەرەپكە يۈزلىنىپ ماڭغانلىقىنى كۆردى. نېمە ئۈچۈندۇر، ئۇنىڭدىمۇ شۇ تەرەپكە بېرىپ بېقىش نىيىتى تۇغۇلدى. بۇ يەر بىلەن ھەپتەئىي مۇھەممەداننىڭ ئارىلىقى يىراق ئەمەس ئىدى، بىر گۈزەر بىلەن بىر رەستىدىن ئۆتسىلا يېتىپ باراتتى.

ئىسەن بۇقا كىشىلەرنىڭ ئارقىسىدىن بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ، ھەپتەئىي مۇھەممەدانغا كېلىپ قالدى. لېكىن، ئۇ كېلىپلا قاتتىق پۇشايمان قىلدى. ئۇنىڭ بۇ يەردە كۆرگىنى يەنىلا شۇ كاللىنى قوداڭشتىدىغان پاجىئەلىك مۇدھىش كۆرۈنۈشلەر ئىدى.

ھەپتەئىي مۇھەممەداننىڭ يېنىغا ئېگىز دار باغلانغانىدى. تۈنۈگۈن ئاخشام ھاۋازبەگ ئەنە شۇ دارنىڭ ئالدىغا سۆرەپ كېلىنىپ، دەسلەپ دارغا تارتىپ چىقىرىلىپ، كېيىن پەسكە ـــ شۇ دارنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا قېقىلغان بىلەكتەك چوڭلۇقتىكى قۇرۇق ئۆرۈك ياغىچىغا شىددەت

① ھەپتەئىي مۇھەممەدان ـــ يەتتە قەبرە قاتۇرۇلغان كىچىك قەبرىستانلىق، تۈنەك ۋاقتىدا كىشىلەر چىقىپ تۈنەيدۇ.

بىلەن ئۇرۇپ چۇشۇرۇلۇپ، قوزۇقنى ئولتۇرغۇزۇلغانىدى، ئۇنىڭ ئارقا يولىدىن كىرگەن قوزۇق دۈمبىسىدىن تېشىپ چىققانىدى. قانغا بويال-غان قوزۇقنىڭ نەيزىدەك ئۇچلانغان ئۆتكۈر ئۇچىدا قارامتۇل قىزىل قان داغلىرى تۇگۇر - تۇگۇر ئۇيۇپ قالغانىدى. قوزۇقنىڭ ئەتراپى-دىكى سېغىز توپىلىق ئانا تۇپراقمۇ گويا ئۆز ئوغلانىنىڭ پاك ۋە ئىس-سىق قېنى بىلەن سۇغۇرۇلغان بىر پارچە مۇقەددەس ئابىدىدەك قىپقى-زىل يالتىراپ تۇراتتى.

هاۋازبەگ نەچچە قېتىم هوشىدىن كېتىپ، يەنە يېرىم - يارتا هوش-لۇق هالەتكە كەلگەنىدى. ئۇنىڭ ئۆز ۋاقتىدىكى قىپقىزىل يۈزلىرىدە قان دىدارى يوق ئىدى، تاتىرىپ، قارىداپ كەتكەنىدى، قاتمۇقات گەز باغلاپ كەتكەن لەۋلىرى بولسا، كۆكىرىپ، ئىششىپ قالغانىدى، خۇنى قاچقان كۆزلىرىدىن هايات شامى ئۆچۈپ، ئۆلۈمنىڭ سوغۇق ئەلەڭ-گىسى جىمىرلاپ تۇراتتى.

ئۇ ناهايىتى زەئىپ ئاۋازدا ئۆزىگە - ئۆزى پىچىرلىغاندەك ئۈزۈپ - ئۈزۈپ سۆزلەيتتى:

— جېنىم قاقشاپ كەتتى... مېنى چېپىپ تاشلاڭلار! ... خۇش بولاي ... چېپىپ .... تاشلاڭلار....

لېكىن، بۇ سۆزلەرنى ئۇنىڭدىن ئون نەچچە قەدەم نېرىدا كېچىچە گۈلخان يېقىپ، بەڭ تارتىپ، ئۇنىڭغا جىسەكچىلىك قىلىپ چىققان ئىككى خاراموش سوپى ئاڭلىمايتتى.

بىر - بىرىدىن خەۋەر ئاڭلاپ، بۇ يەرگە يىغىلىشقا باشلىغان خەلق گويا تۇيۇقسىز ئۇ دۇنيادىكى دوزاخنىڭ مەنزىرىسىنى كۆرگەندەك چۆچۈپ شۈركۈنۈپ كېتىشتى، بەزىلەر ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ ئۇلۇغ - كىچىك تىنسا، بەزىلەر «خۇدا!» دەپ ئۇنلۈك نىدا قىلاتتى. بەزىلەر بولسا، يۈرەك باغرى ئېزىلىپ هەسرەت بىلەن ئۆكسۈيتتى.

ئىسەن بۇقا يا تۇرۇشنى، يا كېتىشنى بىلمەي تېڭىرقاپ قالدى. شۇ تاپتا، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا هازىرقى هاۋازبەگ ئەمەس، بەلكى تۇنۇ-گۈنكى — غالدانىنمۇ، ئاپاق خوجىنىمۇ پىسەنتىگە ئالماي، بىر مۇنچە

ئىسيانكار سۆزلەرنى قىلغان ھاۋازبەگنىڭ قەيسەر، مەردانە قىياپىتى گەۋدىلەنگەندى. تۈنۈگۈن ئۇ شاھ سۇپىسىنىڭ يېنىدا تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولغان گەپلەرنىڭ ئۇجۇر – بۇجۇرىغىچە ئاڭلىغاندى، ئاڭلاپ بولۇپ، ھاۋاز بەگنىڭ نېمە ئۈچۈن بەخت – ھالاۋەتتىن كۆرە، ئازاب – ئوقۇبەتنى، ھاياتلىقتىن كۆرە، ئۆلۈمنى ئەۋزەل كۆرگەنلىكىگە ھەيران بولغانىدى. «ئەجەبا، ئۇ ماقۇل دېسىلا ھايات قالاتتىغۇ، — دەپ ئويلىغانىدى ئۇ شۇ ھەيرانلىق ئىچىدە، — غالدان ئالىيلىرى ئۇنى بەختكە چۆمدۈرىمەن دېدىغۇ. تووۋا، نېمانداق كاج، ئەخمەق ئادەم بۇ ... » لېكىن، ئۇ يەنە تۇرۇپلا ئۆز – ئۆزىگە سوئال قويغانىدى : «بۇ ئادەم ئۆز جېنىدىنمۇ ئەۋزەل كۆرگەن ئەل – يۇرت، قان – قېرىنداش دېگەنلەر يالغۇز مۇشۇ ئادەمگىلا تەئەللۇقمۇ؟ مەنمۇ مۇشۇ ئەل – يۇرتنىڭ پۇقراسىغۇ ... ۋاي خۇدايىمەي ... نېمىلەرنى ئويلاپ كەتتىم – ھە، پىر – ئۇستازىم ھەمىشە «سوپى – دەرۋىش ئۈچۈن ئاللانىڭ ئىشقىدىن باشقا خىياللارنى قىلىش ھارام!» دېمىگەنمىدى ...»

مانا ھازىر ئىسەن بۇقىنىڭ نەزىرىدىكى «قەيسەر، مەردانە» ئادەمنىڭ ئۆلەر ھالەتتىكى بىچارە، ئېچىنىشلىق قىياپىتى ئۇنىڭ كۆڭلىدە يەنە بىر قېتىم تەۋرەش پەيدا قىلدى. ئۇ بۇ ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىدىكى روھ بىلەن ئىرادىگە ھەيران قالدى.

شۇنچە ئېغىر، قەبىھ جازامۇ بىر كېچىدىن بېرى ئۇنىڭ جېنىنى ئالالمىغانىدى. ئۇنىڭ كاللىسىنى يەنە بىرمۇنچە چىگىش سوئاللار قاپلىۋالدى، يۈرىكىدە بولسا، بىر خىل ھەيرانلىق ۋە تەئەججۇپ ھۆكۈم سۈرەتتى. ئۇ ئەنە شۇنداق ئۆز ھەلەكچىلىكىدە تۇرغاندا، ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى كىشىلەر توپى ئىچىدىن كىمدۇر بىرىنىڭ :«ئەي خۇدا، خوجا ھىدايىتۇللانىڭ مۇرىتلىرى يەر يۈزىنى ئىگىلەپ بولدى، ئەمدى ئاسمىنىڭغا ھېزى بول!» دېگەن تەئەددىيلىك نالىسى ئاڭلاندى.

ئىسەن بۇقا بۇ يەردە كۆپ تۇرسا بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدى – دە، ھاۋازبەگ تەرەپكە قاراپ – قاراپ قويۇپ ئارقىغا ياندى. بۇ چاغدا،

ھاۋازىبەگنىڭ يوغان بېشى خۇددى تۈۋىگە پالتا تەگكەن چىنار شېخىدەك لەسسىدە تۆۋەن چۈشۈپ كەتكەنىدى.

2

بۇ يەر — «رەشىدىيە مەدرىسى» دەپ ئاتىلىدىغان ئىككى قەۋەتلىك، ئۈچ يۈز ئاتمىش ھۇجرىلىق ئازادە، كۆركەم بۇ ئىمارەت ئالىم ۋە ئۆلىمالار ماكانى ئىدى. تارىختىن بۇيان يۈزلىگەن، مىڭلىغان تالىپلارنى ئىنسانىي خىسلەتلەر بىلەن تەربىيىلىگەن مەرىپەت ئوچىقى، كامالەت پايىسى ئىدى. بۇ يەرگە يالغۇز قەشقەرىيە تەۋەسىدىنلا ئەمەس، بەلكى يەنە كەشمىر، كابۇل، سەمەرقەند، قوقەند، پاكىستان قاتارلىق قوشنا ئەللەردىنمۇ تالىپلار كېلىپ ئىلىم تەھسىل قىلاتتى. بۇ يەردە ئوقۇپ چىققانلار جاي - جايلارغا قازى ئەلەم، قازى رەئىس، داموللا، مۇپتى، مۇدەررىس، خەتىپ، ئوردا خادىملىرى، دىۋان كاتىپلىرى قاتارلىق ۋەزىپىلەرگە تەيىنلىنىپ، ئەل - يۇرت ئۈچۈن ئەھمىيەتلىك ئىشلارنى قىلاتتى. ئۇلار دۆلەتنىڭ روھىي تۈۋرۈكلىرى ھېسابلىناتتى. «رەشىدىيە مەدرىسى» ئۆز تارىخىدا سەئىدىيە خانىدانلىقى ئۈچۈن، بۇنداق روھىي تۈۋرۈكلەردىن تۈمەنلەپ يېتىشتۈرگەنىدى.

مەدرىسە ھۇجرىلىرىنىڭ قېلىن تاملىرى خۇددى ھېلىلا سىلىق سۇۋاق قىلىنغاندەك سىلىق ھەم پارقىراق ئىدى. بۇ تاملارنى يىللاردىن بۇيان تۈركۈم - تۈركۈملەپ ئوقۇپ كەلگەن ئەنە شۇ تالىپلار قىش - ياز سۈركىلىپ ئولتۇرۇپ، ئەنە شۇنداق ئەينەكتەك غىلتاڭ قىلىۋەتكەنىدى.

بۈگۈن مانا شۇ كاتتا بىلىم يۇرتى — كىشىلەر ھۆرمەت بىلەن «ئالتۇن مەدرىسە» دەپ ئاتايدىغان مەرىپەت ئوچىقى غالدان چېرىكلىرى بىلەن ئاپاق خوجا سوپىلىرىنىڭ بىرلەشمە قوشۇنىنىڭ مۇھاسىرىسىگە ئېلىنغانىدى. مەدرىسە ئىچىدە تالىپلاردىن باشقا، ئۇرۇش مالىمانچىلىقىدىن قېچىپ بۇ يەرگە يوشۇرۇنۇۋالغان شەھەر ئاھالىسى بىلەن يەنە

www.uyghurkitap.com

بىر قىسىم ئىسمائىل خاننىڭ ھەربىي ـ مۇلكىي ئەمەلدارلىرىمۇ بار ئىدى. ئۇلار بۇ يەرنى ئەرسات قاپلىغان شەھەردىكى ئەڭ تىنچ، بىخەتەر جاي ھېسابلايتتى. چۈنكى، ئۇلارنىڭ نەزىرىدە، بۇ يەرمۇ ئاللانىڭ ئۆيى ھېسابلىنىدىغان مەسچىتكە ئوخشاش، ئىلىم تەھسىل قىلىدىغان، ئىسلام يولىنى ئۆگىنىدىغان مۇقەددەس جاي ئىدى.

قارىقويۇق قىرغىن، تۇتقۇن ۋە ماكانسىزلىقتىن مانا بۇ يەرگە تىقىلىشىپ، بۇ يەرنى ئەڭ ئاخىرقى پاناھگاھى قىلغان مىڭدىن ئارتۇق ئادەم تۈنۈگۈندىن بېرى ئۇسسۇزلۇقنىڭ دەردىنى تارتىۋاتاتتى. ئاپاق خوجىنىڭ پىچاقچى سوپىلىرى بۇ يەرگە كىرىدىغان سۇ مەنبەسىنى ئۈزۈۋەتكەنىدى. ئىككى يۈزگە يېقىن تالىپنىڭ ئون نەچچە تاغار زاپاس ئاشلىقىمۇ بۇ يەردە تۇيۇقسىز پەيدا بولغان بۇنچە كۆپ ئالىمانغا تېجەپ ئىشلەتسە بىرنەچچە كۈنلا يېتەتتى. شۇ ھالەتتىمۇ ئۇلار سىرتقا چىقىشقا ئۇنىمىدى. ئاپاق خوجىنىڭ يالغان ـ ياۋىداق ۋەدىلىرىگە ئىشەنمىدى. چۈنكى، ئۇلار ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن ھەقىقەت — ئۆلۈم بىلەن ۋەيرانچىلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىدى. بۇ يەردىكىلەرنىڭ كۆپچىلىكى يا ئاتا ـ ئانىسىدىن، يا بالا ـ چاقىسىدىن، يا ئۇرۇق ـ تۇغقىنىدىن مەڭگۈگە ئايرىلىپ قالغان قىساسخورلار ئىدى. شۇڭا، ئۇلار مەدرىسە ئىچىدە بېشىغا نېمە كەلسە شۇنى كۆرۈشكە قەسەم قىلىشىپ، مەدرىسىنىڭ دەرۋازىسىنى ئىچىدىن مۇستەھكەم ئېتىۋەتكەنىدى.

بۈگۈن ئاپاق خوجىنىڭ سەۋر قاچىسى تولدى. ئۇ ئالدىنقى كۈنى غالدانغا بۇ يەرگە ئوت قويىۋېتىشنى ئېيتقاندا، غالدان ئويلىنىپ قالغانىدى. ئۇ كۆڭلىدە: «بۇ يەر بىلىم يۇرتى ئىكەن، نۇرغۇن ئېسىل كىتابلارنىڭ بارلىقى چوقۇم. ئىچىدىكى ئادەملەر بىلەن بىللە ئۇ كىتابلارمۇ كۆيۈپ كەتسە، كېيىنكىلەرنىڭ قارغىش ـ لەنىتىگە قالىدىغان گەپ، ئەڭ ياخشىسى ئۇلارنى تەسلىم قىلىش كېرەك ...» دېگەن پىكىرلەرنى ئۆتكۈزۈپ، ئاپاق خوجىنى يەنە بىر ئاز سەۋر قىلىشقا دەۋەت قىلغانىدى. لېكىن، بۈگۈن ئاپاق خوجىنىڭ سەپراسى ئۆرلەپ قالدى،

مەدرىسە ئىچىدىكىلەر تەسلىم بولۇش تۇگۇل، ئۇنىڭ يېغىرىغا، زىتىغا تېگىدىغان قاتتىق گەپلەرنى قىلدى. بولۇپمۇ ئىسمائىل خاننىڭ ۋەزىر - ۋۇزرالىرىدىن ئەركابەگ بىلەن ھەربىي سەركەردىسى بەھرام سۇلتاننىڭ ئوقيا ئارقىلىق ئېتىپ چىقارغان خېتى ئۇنىڭ قاتتىق ئوغىسىنى قايناتتى. خەتتە مۇنداق گەپلەر يېزىلغانىدى: «ھەي، ھىدايىتۇللا ئىشان! دۇنيادا خۇداغا سېغىنىشتىن ئارتۇق لەززەت يوق! بىز بۇ يەردە ئاللاغا سېغىنىپ، ئۆز ئىبادىتىمىز بىلەن تۇرۇۋاتىمىز، ئەمدى بىز بىلەن ئېيتىشما! بۇ يەردىكىلەر ئۆلىما، تالىپلار، ئاللانىڭ ئالىملىرىنى تونۇغان كىشى ئەھلى سۈننەت دېگەن نەرسىنىڭ ھەقلىقىنى بىلىدۇ. بۇ يەردە يەنە نۇرغۇنلىغان ئاددىي پۇقرا، مەزلۇمە ۋە نارەسىدە بالىلار بار. ئۇلارغا ھاياتلىق يولى بەر! ئەگەر سەن بۇ يەرگە يەنە چېقىلىدىغان بولساڭ، خۇدانىڭ غەزىپىگە ئۇچرايسەن، ئاۋام خەلق سېنى ھەرگىز كەچۈرمەيدۇ! ئېسىڭدە بولسۇنكى، دۇنيادا مەزلۇملارنىڭ ئاھىدىن، ئۇلارنىڭ دۇئايىبەتىدىن ئۆتكۈر ئوق يوق، بۇ ئوقلار ھەرقانداق مۇستەھكەم قورغاننىمۇ، قورغاننىڭ ئىچىدىكى قاتمۇقات مۇھاپىزەتلەنگەن شاھانە تەننىمۇ تېشىپ ئۆتىدۇ! ...»

خەت ئاپاق خوجىنىڭ خانلىق غۇرۇرىغا تەگدى، ئۇ بۇنى تەھدىت، پوپوزا دەپ چۈشەندى. لېكىن، ئۇنىڭ كۆزى خەتتىكى «ئەركابەگ» دېگەن تونۇش ئىسمغا چۈشكەندە، يۈرىكى ئويناپ كەتتى. «ئوھوي، چوڭ بېلىق، يىرتقۇچ لەھەڭلەر بۇ يەردە ئىكەن ئەمەسمۇ، — دەپ ئويلىدى ئۇ چوڭ ئولجىغا ئېرىشكەندەك خۇشال بولۇپ، — ھەي ئەركابەگ، ھەي ئەركابەگ! مەن سېنى ئۇستاتلىق بىلەن يەنە قېچىپ قۇتۇلغان ئوخشايدۇ دەپ ئۆكۈنۈپ يۈرسەم، تېخى ئۆز چاڭگىلىمدا ئىكەنسەن ئەمەسمۇ. ياخشى بولدى، بەلەن بولدى، ئەمدى سەنمۇ ئۆلۈمنىڭ تەمىنى بىر تېتىپ باق! ئۆز ۋاقتىدا سەن يولۋاس خاننىڭ يۈرىكىگە كىرىۋېلىپ، ئۇنى قەستلەپ ئۆلتۈرمىگەن بولساڭ، مەنمۇ شۇنچە يىل بىھۇدە رىيازەت چەكمەيتتىم ... سەن بۇنداق كۈنلەرنىڭ بولىدىغانلىقىنى ئويلىمىغان بولغىيدىڭ، ئەل قىساسى مىنەلھەق دېگەن شۇ.

سېنى مەن ئەمەس، يولۋاس خاننىڭ ئەرۋاھى ئۇردى...»

ئاپاق خوجا بۇنىڭدىن ئون يىل بۇرۇن، ئۆزىنىڭ ئەڭ چوڭ يۆلەنچۈكى، سىياسىي ھامىيسى يولۋاس خاننى ئۆلتۈرۈپ، ئىسمائىل خاننىڭ تەختكە چىقىشىغا يول ئېچىپ بەرگەن بۇ ئادەمنى — بىر نەچچە خانلىقتا ئەمەل تۇتقان كاتتا دۆلەت ئەربابىنى بۇنداق ئاسان قولغا چۈشۈرگەنلىكىدىن خۇشال ئىدى. ئۇنىڭ تەقدىرى ئۆزىنىڭ قولىدا تۇرۇپتۇ، نېمە قىلىمەن دېسە شۇنى قىلىدۇ. تېخى ئۇلارنىڭ نامە يېزىپ، پۇقرالارنى پەش قىلىپ، ھەددىدىن ئاشقىنىنى! ھازىر ئۇلاردا خەت يېزىپ ئۆزىنى كۆرسىتىش ئەمەس، بەلكى يېڭى خاقانىنىڭ ئالدىغا ئۆمىلەپ چىقىپ، ئۇنىڭ جازاسىنى كۈتمەكتىن باشقا يەنە قانداق ھاياتلىق يولى بولسۇن!؟

ئاپاق خوجا غالدان بىلەن يەنە بىر قېتىم سۆزلەشتى. ئۇ مەدرىسىنى كۆيدۈرۈش نىيىتىگە كەلگەنىدى. شۇنداق قىلغاندا، ئۇنىڭ چاڭگىلىغا ئۆتكەن بۇ تىنچسىز جاھان ئۆز بېسىقىغا چۈشەتتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، ھەمىشە كىشلەرنىڭ روھىنى چالغىتىپ جاھاننى مالىمانلاشتۇرىدىغان غوۋغا ھەم ئىسيان ئوچىقى مانا مۇشۇ مەدرىسە ئىدى. بولۇپمۇ، مەدرىسىنىڭ باش مۇدەررىسى بولغان ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى ئاپاق خوجا سەلتەنىتىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى ئەشەددىي كۈشەندىسى بولۇپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى. چۈنكى، بۇنىڭدىن سەككىز — توققۇز يىل بۇرۇن يۈز بەرگەن كۆڭۈلسىز ئىشلار ئۇنىڭغا ئاشۇنداق بېشارەت بېرىپ تۇراتتى. ئۇ ئەركابەگ بىلەن بەھرام سۇلتان نامىدىكى بۇ تەھدىتلىك خەتنىمۇ ئۇلار ئەمەس، بەلكى ئاشۇ شۇم ئېغىز قاغدالما مۇدەررىس يازغان دەپ قارايتتى. شۇڭا ئۇ، غالدان قىلىشقا پېتىنالمىغان ئىشنى چوڭ يۈرەكلىك بىلەن قىلىش قارارىغا كەلگەنىدى. بۇ قېتىم غالدانمۇ ئۇنىڭ رايىغا باقتى. چۈشكە يېقىن ئاپاق خوجا ئۆزىنىڭ بىر نەچچە خاس مۇخلىسلىرىنى يىغىپ، «رەشىدىيە مەدرىسى» گە ئوت قويۇش بۇيرۇقى چۈشۈردى، خان بۇيرۇقى دەرھال قاتلامۇقاتلام يەتكۈزۈلدى.

جۇڭغار لەشكەرلىرى بىلەن ئەسەبىيلەشكەن سوپىلار ئەتراپتىكى ئۆي ۋە دۇكانلارنى بۇزۇپ، ئورغۇن ياغاچ ـ تاختايلارنى مەدرىسىنىڭ دەرۋازىسى ئەتراپىغا دۆۋىلەپ ئوت قويدى. قۇرۇق ياغاچلار پاراسلاپ كۆيۈپ، ئوت يالقۇنى بىردەمدە پەلەككە كۆتۈرۈلدى. مەدرىسە ئىشىكىدىن كىرگەن كۈچلۈك يالقۇن ئۆينىڭ خىشتىن ياسالغان پاكىز تاملىرىنى يالاپ، دېرىزىلەردىن قايقارا تۈتۈن بىلەن بىرگە تۈرۈلۈپ چىقتى. مەدرىسە ئىچىدىن ئەنسىزلىككە، ئالاقزادىلىككە تولغان ئاۋازلار چىقىشقا باشلىدى. بىرنەچچە مۇدەررىس بىلەن تالىپلار بىر يەرگە جەم بولۇپ، كىشىلەرنىڭ قىيا ـ چىيالىرىنى بېسىپ چۈشكۈدەك ئاۋازدا قۇرئان تىلاۋەت قىلىشقا باشلىدى. بۇ مۇڭلۇق، خۇش نەپەس ئاۋازلارنى بەزىدە ساراسىمىگە چۈشۈپ ئۆركۈپ كەتكەن ئاياللارنىڭ، باللارنىڭ قاتتىق چىرقىرىغان نالە ـ پەريادى بۇزۇپ تۇراتتى.

ئوتتىن قېچىپ، جېنىنى قۇتۇلدۇرماقچى بولغان بەزى ئادەملەر مەدرىسىنىڭ ئۆگزىسىگە چىقىۋالغانىدى. ئۇلار سىرتتىكىلەردىن پاناھلىق تىلەپ يالۋۇراتتى، يىغلايتتى. لېكىن، ھېچكىم ئۇلارغا خەيرخاھلىق قىلمايتتى، بەلكى قېچىپ قۇتۇلماقچى بولۇپ، ئىككى قەۋەت بىنادىن سەكرىگەنلىرى قىلىچلىنىپ، ئۆگزىدە نە قىلارىنى بىلمەي پىتىراپ يۈرگەنلىرى ساداقىنىڭ ئوقىنى يەپ ئۆلۈۋاتاتتى.

دائىرىسى كەڭ مەدرىسىنىڭ يەنە ئۈچ يېرىگە ماي قۇيۇپ ياسالغان ئوتقاشلار بىلەن ئوت قويۇلدى. دەسلەپ قويۇق ئىس كۆتۈرۈلۈپ، ئاندىن قۇرۇق ياغاچ ـ تاختايلار چاراسلاپ كۆيۈشكە باشلىدى. ئوتنىڭ دائىرىسى ئەتراپقا كېڭىيىپ، مەدرىسىنىڭ ئېگىز ۋە كۆركەم گۈمبەزلىرى بىلەن مۇنارلىرى ئاستىدىن قىزىل پەردە ھاسىل قىلىپ، ئاستا ـ ئاستا ئاسمانغا قاراپ يالقۇنلىغىلى تۇردى. ئوتنىڭ تەپتىدىن لەشكەرلەر بىلەن سوپىلار كەينىگە داجىشتى.

مەدرىسە ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى پۈتۈن مەيدان ئىس ۋە يالقۇنىنىڭ تەھدىتى ئىچىدە قالدى. قىپقىزىل چوغلار بىلەن ياغاچ پارچىلىرى چارىسلداپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلەتتى.

ئەتراپتىكى قىيا ـ چىيالار ئىچىدىن كۆتۈرۈلگەن بىر خىل ھەيۋەرەتلىك نىدا كۆكتە ياڭرىغاندەك بولدى.

ئاھ خۇدا، كۆرۈۋاتامسەن، بۇ نېمە مالامەت!؟ ... بۇ يەردە كۆيۈۋاتقىنى تاش ـ تۇپراق ئەمەس، سېنىڭ ھىدايىتىڭ، سېنىڭ كالامىڭ ئەمەسمۇ ؟! بۇ يەردە ئادەم ئەمەس، ئىلىم ـ ئىرپان كۆيۈۋاتىدۇ! بۇ يەردە ئەجدادلار ياراتقان مەدەنىيەت جەۋھەرلىرى، ئەقىل ـ پاراسەت دۇردانىلىرى كۆيۈۋاتىدۇ! بۇ يەردە خەلقىمىزنىڭ شانلىق تارىخى كۆيۈۋاتىدۇ! ...

ئى خۇدا، كىشىلەر دوزاخ ئوتىنى يامان دەيدۇ، ئەمما ئۇنى كىم كۆرۈپتۇ، كىم ئۇنىڭدا كۆيۈپ بېقىپتۇ!؟ لېكىن مانا بۇ يەردە — خەلقئالەم ئالدىدا كۈپكۈندۈزدە مىڭلىغان بىگۇناھ ئادەم قان ـ ياش ئىچىدە، ھەسرەت ـ نادامەت ئىچىدە كۆيۈۋاتىدۇ! خۇدانىڭ ئاجىز مەزلۇملىرى كۆيۈۋاتىدۇ! خۇدانىڭ بىغۇبار، سەبىي بالىلىرى كۆيۈۋاتىدۇ! خۇدانىڭ ئىشەنچلىك ئارىفلىرى، ئالىم ـ ھۆكۈمالىرى، ساھىبىي قەلەملىرى كۆيۈۋاتىدۇ! ئەي خۇدا، ئېيتقىنە، بۇ ئازابنى، بۇ زۇلمەتنى ئۇلارغا كىم راۋا كۆردى؟ كىم ئۇ شۇنچە باغرى تاش، كۆڭلى قارا، تىلى زەھەر ؟! ئۆزۈڭ بىر نېمە دېگىن، ئاللا! بۇ مالامەتلەردىن، بۇ مۇدھىش تەقدىر ـ قىسمەتلەردىن ئۆزۈڭ ساقلىغىن، ئاللا! ئىلىم ئەھلى بىلەن ئالىملار قاراڭغۇدا ئادىشىپ يۈرگەن ئادەم ئۈچۈن يورۇق مەشئەل ئەمەسمۇ ؟ مەشئەلنى ئۆچۈرمەكنى تىلىگەن ھۆكۈمدار ئۆزى زۇلمەت ئىچىدە يول تاپالماي قالامدۇ ؟!

مەدرىسىنىڭ ئۇدۇلىدىكى باراقسان رىدە تۈۋىگە سېلىنغان زىلچا گىلەم ئۈستىدە ئاپاق خوجا بىلەن غالدان ئولتۇراتتى. ھەر ئىككىسى دوزاخ ئوتىدەك كۆيۈۋاتقان مەدرىسىگە خۇددى قىزىقى يوق بىر ئويۇننى كۆرۈۋاتقاندەك بىپەرۋالىق بىلەن قاراپ تۇرۇشاتتى. ئاپاق خوجىغا يانغىننىڭ تاراسلىغان ئاۋازى ئىچىدىن ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنىڭ جان تالىشىپ ۋارقىراۋاتقان نالە ـ پەريادى ئاڭلانغاندەك بولدى. ئۇ مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ، ئۇنىڭ بىلەن بولغان ئەڭ دەسلەپكى بەسلىشىشىنى

ئەسلەپ قالدى:

ئۇ كۈنى جۈمە ئىدى. نامازدىن كېيىن، ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى خۇتبىغا چىقىپ ئەمرىمەرۇپ قىلغانىدى. لېكىن، ئۇنىڭ سۆزلىرى ئاپاق خوجىغا ياقمىدى. ئۇ مەۋلىۋىنى جامائەنىڭ يان ئىشىكىدە ساقلاپ تۇ-رۇپ كۆرۈشتى.

— تەقسىر، — دېدى ئاپاق خوجا بىر نەرسىدىن يېرگەنگەندەك تەرىنى تۈرۈپ، — بايىقى سۆھبەتلەردىن كۆڭلۈم قانائەت تاپمىدى. مەن سەئىد ئەۋلادى بولۇش سۈپىتىم بىلەن شۇنىداق ئېيتىمەنكى، ئىسلامى ھەقىقەت دېگەن نېمە؟ ئىسلامى ھەقىقەت دېگەن — پۇل تاپ-مەن، ئىش - ئوقەت قىلىمەن دېمەي، خۇدا بەرسە يەپ، بولمىسا ئاچ يۈرۈپ، خۇدانىڭ ئىشقىدا ئۆزىنى ئازابلاش! مانا بۇ بىزنىڭ تەرىقەت يولىمىز، بىز مانا شۇ يول بىلەن ئىسلامغا ۋەكىللىك قىلىمىز. شەرى-ئەت — پەيغەمبىرىمىزنىڭ يولى، تەرىقەت بولسا ئاللانىڭ يولى!

— يائەلھەزەر، يارەببى! — دېدى تەئەججۈپ بىلەن ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى، — ئىشانەم، ئۇلۇغلۇقنىڭ سەرمايىسى نەسەب ئەمەس، بەلكى ئىلىم ۋە ئەدەپتۇر! جانابلىرىنىڭ بايىقى سۆزلىرى ئىسلام ئەقىدىلىرى-دىن خوپلا چەتلەپ كەتتى. ئويلاپ باقسىلا، بىر قۇرئانغا ئىتائەت قى-لىپ كېلىۋاتقان ئەھلى مۆمىنلەرنى «شەرىئەت» ۋە «تەرىقەت» دەپ ئىككى قۇتۇپقا بۆلۈشنىڭ، ھۈنەر - كەسىپ بىلەن جاھانكەشتىلىك قىلىۋاتقان ئاۋام خەلقنى تەركىدۇنيا يولىغا باشلاپ خۇدايى دەرۋىش قىلىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟! ئاللاتائالا قۇرئاندا: «ۋەئتە سىمۇۋ بىھەبلىللا-ھى جەمىئەۋ ۋەلە تەفەررەقۇۋ»[1] دېگەن ئەمەسمۇ؟! ئىشانەم، ئايەت بى-لەن قىلىنغان ھەرقانداق سۆزگە ئېتىراز قىلىنمايدۇ، چۈنكى قۇرئان كەرىم قەتئىي ھۆججەتتۇر!

— نېسۋە ھەممە ئادەمگە باراۋەر بېرىلىدۇ، تەقسىر! — دېدى ئاپاق

[1] تەرجىمىسى: «ھەممىڭلار ئاللانىڭ ئارغامچىسىغا مەھكەم يېپىشىڭلار، ئايرىل-ماڭلار!» (قۇرئان كەرىم، سۈرە ئال ئىمراننىڭ 102 - ئايىتى.)

www.uyghurkitap.com

خوجا يەنە پېتىدىن چۇشمەي، — ۋەھالەنكى، ھەر كىم قۇربى يەتكۈچە ئالىدۇ، مېنىڭ مۇرىت - مۇخلىسلىرىم تەرىقەت يولىدا كامالەتكە يەتكەنلەر. شۇڭا، ئۇلار بۇ دۇنيانىڭ راھىتىدىن كېچىپ، خۇدانىڭ ئىشقىدا تەركىدۇنيا بولۇپ، رىيازەت بىلەن خۇدانىڭ ۋىسالىغا يېتىشقانلار ...

— ئىشانەم، — دېدى ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى ئارتۇقچە سۆزلەشكە رايى يوقتەك تەلەپپۇزدا، — سىلىدىن مەخپىي قالمىغايكى، تەسەۋۋۇپ ئىلمىنىڭ پېشۋاسى ھەزرىتى ئەخمەت يەسسەۋى: «دىلىڭ ئاللانىڭ نامى بىلەن بەند بولسۇن، قولۇڭ ئۆز كەسپىڭ بىلەن بەند بولسۇن» دېگەنىدى. سىلى بۇنىڭغا قانداق قارايلىكىن؟

بۇ كۇتۇلمىگەن سوئالدىن ئاپاق خوجا سەل مەڭدەپ قالدى. ئۇنىڭ شۇنچە كۆپ مۇرىت - مۇخلىسلارنى ئاغزىغا قارىتىدىغان، ھەتتا بەزىدە يىغا - زار قىلدۇرۇۋېتىدىغان زۇۋاندار تىلىمۇ كالۋالاشقانىدى. لېكىن، ئەزەلدىن ئېزىپ - تېزىپ كەتمەيدىغان، ئۆزىنى خۇدانىڭ يەردىكى نائىبى دەپ بىلىدىغان ئاپاق خوجا ئۈچۈن بۇنداق تاسادىپىي مۇشكۇللەردىن قۇتۇلۇشنىڭ چارە - تەدبىرلىرىمۇ كۆپ ئىدى.

— تەقسىر، — دېدى ئۇ ئاۋازىنى ئۇرغۇلۇق قىلىپ، — سىلىدىنمۇ مەخپىي قالمىغايكى، پەقەت دىماغ بۇرنىدىن چىققان ھەربىر نەپەس «ئاللا، ئاللاھۇ!» دېگۈچى كىشىلا ئاللاغا يېقىنلىشىپ كامال تاپالايدۇ.

ئۇ سوئال - جاۋابتىن چەتنىگەن مانا شۇ تەنە - تەئەددىيلىك گەپىنى دەپ بولۇپلا ئارقىغا بۇرۇلۇپ كېتىپ قالدى...

شۇ ئىشلارغا مانا ھازىر توققۇز يىلدىن ئاشقانىدى. ئاپاق خوجا ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى بىلەن ئەنە شۇ تۇنجى قېتىملىق ئۇچرىشىشتىلا، ئۇنىڭ ئاددىي ئادەم ئەمەسلىكىنى، ئۆزىنىڭ كېيىنكى ھاياتىدىكى كۈچلۈك مەنىۋى رەقىبى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلغانىدى. كېيىنكى ئەمەلىيەت ھەقىقەتەنمۇ ئۇنىڭ قىياسىنىڭ بەرھەقلىقىنى ئىسپاتلىدى. بىر نەچچە قېتىملىق سۈركىلىش ۋە يوشۇرۇن ئېلىشىشلار ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنىڭ ئاپاق خوجا تەرىقىتىنىڭ كۈچلۈك «دۈشمىنى» ئىكەنلى-

كنني نامايان قىلغانىدى...

مانا بۇگۇن ئەنە شۇ كۆچلۈك «رەقىب» ئاپاق خوجا ئۆز قولى بىلەن قويغان ئوتتا كۆيۈۋاتاتتى، ئۇنىڭ ئەقىللىق، زېرەك كاللىسى، مىڭلىغان ئادەملەرنى ئۆزىگە قارىتالايدىغان بىلەرمەن، زۇۋاندار تىلى، كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىكى ئالىيجاناب، مۇرۇۋۋەتلىك يۈرىكى ... قىسقىسى، ئىلىم ـ ھېكمەتكە تولغان ۋىجىككىنە جىسمى لاۋۇلداپ يېنىۋاتقان ئوتتا كۆيۈپ، قاغا ـ قۇزغۇنلارمۇ چوقۇيالمايدىغان كاۋاپقا ئايلىنىپ، بۇ دۇنيادىن ئىز ـ دېرەكسىز يوقىلىپ كېتىۋاتاتتى.

ئاپاق خوجىنىڭ خۇشاللىقتىن يۈرىكى يايراپ كەتتى، ئۇ ئەمدى ئەلەمدىمۇ، قەلەمدىمۇ بۇ دۇنيادا يېگانە ئىدى. بۇرۇنقىدەك ئۇنىڭغا ھېچكىم توسقۇن بولالمايتتى، ھېچكىم ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىدىن قۇسۇر چىقىرالمايتتى، ئاسماندىن يەرگىچە ئۇنىڭ دېگىنى ھېساب، قىلغىنى توغرا ئىدى ...

مەدرىسە چاراسلاپ، لوقۇراپ كۆيمەكتە، يىراقتا كۆيۈۋاتقان يانغىنىڭ تەپتىدىن گويا ئاپاق خوجىنىڭ بەدىنىمۇ قىزىپ كۆيۈۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى. لېكىن، بۇ ئۇنىڭ يۈرىكىدىكى خۇشاللىق بىلەن ھاياجانىنىڭ تەپتى ئىدى.

3

نېمە ئۈچۈندۇر ئىسەن بۇقىنىڭ يۈرىكى ئۆيۈپ، ئەندىكىپ تۇراتتى، بۇ ھالەت چۈشكە يېقىن تېخىمۇ ئەدەپ كەتتى. خانىقادىكى تەلقىن ـ ھۆكمەتلەر ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرمىدى، جەھرە ـ سامالارمۇ خۇشياقمىدى.

ئۇ ساما سېلىپ ھوش ـ كاللىسىنى يوقاتقان، «مەسنەۋى خاراباتى» دىن تەلقىن ئېيتىپ خانىقانى بېشىغا كىيگەن سوپى ـ دەرۋىشلەر ھالقىسىدىن ئاستا سۇغۇرۇلۇپ سىرتقا چىقتى. ئىشىك ئالدىدا لاي سۇ

ئېقىۋاتقان ئېرىق بار ئىدى، ئېرىقنىڭ يۈزىنى بىر قەۋەت غازاڭ قاپلاپ كەتكەنىدى. ئىسەن بۇقا ئېرىقنىڭ بويىغا كېلىپ زوڭزايدى، تەرۋە يەنە قانداقتۇر قاڭسىق پۇراقلار ئارىلىشىپ، ئادەم تىنىقىدىن كۆپىيىپ كەتكەن خانىقانىڭ بۇرۇقتۇرما ھاۋاسىدىن بېشى ئايلىنىپ كەتكەن ئىسەن بۇقا ئېرىق بويىدىكى سالقىن ھاۋانى سۈمۈرۈپ، خېلى راھەتلىنىپ قالدى.

شۇ چاغدا، ئۇنىڭ بىلەن بىر مەھەللىلىك پەرمانقۇل ئىسىملىك ئوتتۇرا ياشلاردىكى بىر ئادەم كېلىپ ئۇنىڭ ئالدىدا توختىدى:

— ئۇكام، ئىسەن سوپىم، قىزىق ئىشلارنى كۆرمەي بۇ يەردە ئولتۇرۇپسەنغۇ، — دېدى پەرمانقۇل قايغۇلۇق بىر قىياپەتتە.

ئۇمۇ پات - پات مۇشۇ خانىقاغا كېلىپ تۇرىدىغان يېرىم - يارتا مۇرىتلاردىن ئىدى.

— قانداق قىزىق ئىشكەن ئۇ، پەرمانقۇل ئاكا، — سورىدى ئىسەن بۇقا قىزىقىپ.

— ئالتۇن مەدرىسە كۆيۈۋاتىدۇ، ئۇكام، ئوت يالقۇنى پەلەككە يەتتى....

— نېمە؟! — ئىسەن بۇقا ئەندىككەندەك ھولۇقۇپ سورىدى، — قانداق بولۇپ ئوت كېتىپتۇ!

پەرمانقۇل ئۆزى كۆرگەن ۋە ئاڭلىغان ئىشلارنى سۆزلەشكە باشلىدى:

— ئوت كەتكەن گەپ ئەمەس، ئوت قويغان گەپ، ئۇكام. بۇ ئوتنى خان خوجام ئۆز قولى بىلەن قويۇپتۇ. مەدرىسە ئىچىگە يوشۇرۇنۇۋالغان مىڭدىن ئارتۇق ئادەم بار ئىكەن، كۆپلىرى پۇقرالار ئوخشايدۇ... ھە، راست... سىېنىڭ مەھەللەڭدىكى نادىر ئىمامنىڭ چىرايلىق قىزى ئايتۇلۇنمۇ شۇ يەردە ئىكەن...

— نېمە؟! — ئىسەن بۇقا چۆچۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

— راست، مەن ھازىرلا كۆيۈۋاتقان ئالتۇن مەدرىسىنىڭ يېنىدىن كەلدىم، پۈتۈن ئەتراپ قىيا - چىيا...

بۇ خەۋەر ئىسەن بۇۋىغا قاتتىق تەسىر قىلدى، خۇددى تۇيۇقسىز چاقماق تەگكەن دەرەختەك ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى تىترىتىۋەتتى، بۇ ئەسەبىي تىترەك ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدىكى پىنھان سىرلىرىنىمۇ تىترىتىۋەتتى.

ئۇ ئۆزىنىڭ ئېرىقتىن قانداق ئاتلىغانلىقىنى، ئېگىز - پەس، ئوڭغۇل - دوڭغۇل يوللاردا قانداق يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقانلىقىنىمۇ سەزمىدى. ئۇ يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ، قەلبىنى ئازابلاۋاتقان قايغۇ - ھەسرەتلەر ئارىسىدا خۇددى يېقىملىق نەي ئاۋازىدەك شادىيانە بىر تۇيغۇنىڭ ئاڭلىنىۋاتقانلىقىنى سەزدى. بۇ ئۇنىڭ قەلبىدە ئۇزۇندىن بېرى بېسىلىپ، پىنھان ياتقان ۋە ھازىر ئۆز ئىرادىسىگە بويسۇنمىغان ھالدا بىردىنلا ئويغىنىپ كەتكەن سۆيگۈ - مۇھەببەت تۇيغۇسى ئىدى. قىزنىڭ ئۇياتچان، مەسۇم كۆزلىرى، قىزىل ئالمىدەك رەڭدار يۈزلىرى ئۇنىڭغا بىردىنلا بۇرۇنقىدىنمۇ گۈزەل، جەلپكار ۋە قەدىرلىك تۇيۇلۇپ كەتتى...

ئىسەن بۇۋا ئايتولۇن بىلەن بىر مەھەللىلىك ئىدى، قىز ئۇلار بىرگە چوڭ بولغان شەھدانكۆل مەھەللىسىنىڭ باش تەرىپىدە ئولتۇراتتى.

ئەمدىلا ئون يەتتە ياشقا كىرگەن ئوماق، ئۇياتچان، ئاق كۆڭۈل بۇ قىز شۇ كۈنلەردە ھەممە جەھەتتىن تەڭ تولۇپ، يېتىلىپ، مەھەللىنىڭ سەرخىلى، دۇردانە قىزلىرىغا ئايلانغانىدى.

ئىسەن بۇۋا ئۇنى كىچىك ۋاقتىدا كۆپ كۆرگەن بولسىمۇ، لېكىن رەسىدە بولغاندىن كېيىن ناھايىتى ئاز ئۇچراتقانىدى. پەقەت كېيىنكى كۈنلەردىكى ئىككى قېتىملىق ئۇچرىشىش ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسىدە ئالاھىدە چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغانىدى. بىر قېتىم ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى كۆلگە سۇغا چىقىپ، كۆل بويىدا ئۇچراشتى. كۆل سۈيى تۆۋەنلەپ كەتكەچكە، ئىسەن بۇۋا قىزنىڭ قولىدىكى چېلەكنى ئېلىپ، ئارغامچا بىلەن ساڭگىلىتىپ سۇ تارتىپ بەردى. بۇ جەرياندا ئۇلارنىڭ ئوتتەك يېنىپ تۇرغان كۆزلىرى بىر نەچچە قېتىم ئۈنسىز ئۇچراشتى، قىز يۈزىدىكى چۈمپەردە بىلەن ئاغزى - بۇرنىنى ئوراپ كۆزىنى ئو-

چۇق قويغانىدى. شۇ چاغدىكى قىزنىڭ كۆزىدە گويا بۇ زېمىننىڭ ئاتەش تەپتى ئۇنىڭ قاپىقىغا يىغىلغاندەك، چىرايى شۇنداق ئۇماق ھەم ئىسسىق بولۇپ كەتكەنىدى...

ئىككىنچى قېتىم، مانا شۇ يىلقى قۇربان ھېيتنىڭ ناماز كۈنى ئەسەن بۇقا نادىر ئىمامنىڭ تەلىپى بىلەن قۇربانلىق قوينى بوغۇزلاپ بېرىش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئۆيىگە كەلدى. نادىر ئىمامنىڭ ئوغلى بولمىغاچقا، بەزىبىر قاتتىق - يىرىك ئىشلارغا ئەسەن بۇقىنى چاقىراتتى، ئۇمۇ خۇشاللىق ھەم رازىلىق بىلەن قىلىشىپ بېرەتتى.

شۇ كۈنى قوي سويۇۋېتىپ، ئەسەن بۇقىنىڭ يۈزىگە قان چاچراپ كەتتى، بۇنى كۆرگەن ئايتۇلۇن ئۇنىڭغا ھايا بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ، «يۈزىڭىزدە قاندىن چېچەك ئېچىلىپتۇ، ئەسەن ئاكا!» دەپ چاقچاق قىلغاچ، ئۇنىڭ يۈزىدىكى قانلارنى سۈرتۈشكە باشلىدى. شۇ چاغدا قىزنىڭ نازۇك بارماقلىرى ئەسەن بۇقىنىڭ يۈزىگە تېگىشى بىلەن ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا گويا ئۆمرىدە زادىلا ھېس قىلىپ باقمىغان ئاجايىپ شېرىن بىر سېزىم تارىغاندەك بولغانىدى. ئۇ تەمتىرەپ، كۆزىنى چىمچىقلىتىپ، ئايتۇلۇننىڭ نالەگۈلدەك ئېچىلىپ تۇرغان چىرايىغا ھودۇقۇش، ئەيمىنىش ئىچىدە قاراپ قالغانىدى. ئۇ شۇ چاغدا، ئۆز يېنىدا تۇيدۇرماي ئۆسۈپ چوڭ بولغان ئايتۇلۇننىڭ شۇنچىلىك ھايالىق، لاتاپەتلىك بولۇپ يېتىلگىنىنى، ئۇنىڭ ئاشۇ ئۇياتچان، ھايالىق كۆزلىرىدە، تولۇپ كېلىۋاتقان خۇش پىچىم قەددى - قامىتىدە ئاجايىپ بىر سېھرىي گۈزەللىكنىڭ بارلىقىنى تۇنجى قېتىم ئېنىق كۆرۈپ يەتكەنىدى.

مانا شۇ كۈندىن كېيىن، ئەسەن بۇقا ئۆزىنى باشقا بىر دۇنيا ئىچىگە كىرىپ قالغاندەك، قانداقتۇر بىر خىل پاك ۋە ئوتلۇق تۇيغۇ پۈتۈن ۋۇجۇدىغا نۇر بولۇپ تارالغاندەك سېزىدىغان، ھېس قىلىدىغان بولۇپ قالدى. ۋەھالەنكى، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن دەرۋىشلىك، ئاشىقلىق يولىغا كىرىپ كەتكەن بۇ ناتىۋان يىگىت ئايتۇلۇنغا بولغان بۇ تەبىئىي مۇھەببەتنى ئەقلەن ئۇقمىسىمۇ، ئەمما بەزى چاغلاردا — قىز بىلەن تا-

سادىپىي ئۇچرىشىپ قالغاندا، قىزنىڭ ئوتلۇق بېقىشلىرىدىن ئۆزىنىڭ
بىر قىسما بولۇپ، يۈرىكى تېپىچەكلەپ، تومۇرلىرىدا قان ئەمەس، بەل-
كى ئىسسىق بىر لاۋا ئاققاندەك بولغان چاغلىرىدا، قەلبىدە ھېس قىلات-
تى، ئۇنىڭ شېرىن غىدىقلىنىشىدىن بەزىدە قەھ - قەھ ئۇرۇپ كۈلگۈسى
كېلەتتى. ئۇ مانا شۇنداق چاغدىلا، دۇنياغا كېلىپ بىرىنچى مەرتىۋە
پاك ۋە پىنھان مۇھەببەتنىڭ ئادەملەرگە ئاللا تەرىپىدىن بەخش ئېتىل-
گەن نەقەدەر ئۇلۇغ نېمەت ئىكەنلىكىنى ھېس قىلغانىدى ...
لېكىن، بۈگۈن ئەتراپنى ۋەھىمە، دەھشەت باسقان شۇ دەقىقىدە،
يىگىت قەلبىگە تۇيدۇرماي بۆسۈپ كىرىپ، ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ بىر
قىسمىغا ئايلىنىپ كەتكەن مانا شۇ چىرايلىق، پاك، مەسۇمە قىز مۇد-
ھىش ئوت ئىچىدە قالغانىدى. قىز دۇچار بولۇۋاتقان بۇ پاجىئەلىك ئۆ-
لۈمنىڭ سوغۇق تىنىقى شۇ تاپتا ئىسەن بوقىنىڭ يۈزىگە تېگىۋاتقان-
دەك، ئۇنىڭ بەدىنى ئۇيۇشتى ...
ئىسەن بوقا ئويلىغانسېرى يۈرىكى ئازابلاندى. چۈنكى، گۈزەل خا-
تىرىلەر ئايتۇلۇننى ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا تېخىمۇ جەلپكار، خۇددى پۈتۈن
بەدىنىدىن شولا چېچىپ تۇرغان پەرىشتىلەردەك ئۇلۇغۋار قىياپەتتە
كەلتۈرۈپ قويغانىدى. ئەپسۇسكى، ھازىر ئاشۇ پەرىشتە سۈپەت ئۇ-
لۇغۋار قىياپەت ئىسەن بوقىنىڭ كۆز ئالدىدىن ئىز - دېرەكسىز يوقى-
لىش ئالدىدا تۇراتتى.
ئىسەن بوقا بارغانسېرى تاقەتسىزلەندى. خىياللار، ئەسلىمىلەر ئۇ-
نىڭ ۋۇجۇدىدا كۈچ - قۇۋۋەت، غەيرەت - جاسارەت پەيدا قىلغانى-
دى. ئۇ ئايتۇلۇننى قانداق قىلىپ بولسىمۇ قۇتقۇزۇش نىيىتىگە كەل-
دى، بۇ ئارزۇسى يولىدا ئوت كەلسە يالماپ، سۇ كەلسە سۈمۈرۈپ ئۆت-
مەكچى بولدى. شۇڭا ئۇ، ھەدىمىنى تېزلىتىپ «رەشىدىيە مەدرىسى»
تەرەپكە قاراپ ئوقتەك ئېتىلىپ كەلمەكتە ئىدى.
مەدرىسە قىپقىزىل لاۋا ئىچىدە كۆيىۋاتاتتى، ئىس - تۈتەك ئا-
رىلاشقان ئوت تىلى ۋاشىلداپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلگەنىدى.
ئىسەن بوقا يۈگۈرۈپ كەلگىنىچە، ئاپاق خوجىنىڭ يېنىدىمۇ تىوخ-

www.uyghurkitap.com

تىماي ئۇدۇل ئوت ئىچىگە قاراپ تاشلاندى. لېكىن ئۇ، ئۇچ ـ ئۆت قەدەم باسا ـ باسمايلا، شاھانە سالاپەتتە ئولتۇرغان پىر ـ ئۇستازىنىڭ خىلى قاتتىق تەلەپپۇزدا توۋلىغان ئاۋازىنى ئاڭلىدى:

ــ ئىسەن سوپىم، بىر كۆكۈللۈك بولۇك، بىر ئادەمگە بىر ئىشق بولسا يېتىدۇ! ...

ئىسەن بۇقا ئۇستازىنىڭ بۇ سۆزىدىن ئۇنىڭ ھەممە ئىشتىن خە-ۋەردار ئىكەنلىكىنى بىلىپ بولدى. دېمىسىمۇ ئاپاق خوجىنىڭ ھەممە يەردە لالما ئىتتەك تىمىسقىلاپ يۈرىدىغان كۆز ـ قۇلاقلىرى ئۇنى كى-شىلەرنىڭ ئەڭ مەخپىي سىرلىرىغىچە خەۋەردار قىلىپ تۇراتتى.

ــ ئىسەن سوپىم، ئۆزىڭىزنى تۇتۇڭ، ئىستىغپار ئېيتىڭ! ــ دېدى ئاپاق خوجا يەنە شۇنداق قەھرلىك ئاۋازدا، ــ ۋادەرىخ، بۇ پەلەك غەددار①، بۇ دۇنيا ئويۇنچىلارنىڭ ئويۇنىغا ئوخشايدۇ. ئۇ بىزنى مال ـ دۇنياغا ئاشىق قىلدى، خوتۇنغا ئاشىق قىلدى، بەندىلەر شۇنىڭ بىلەن ھەلەك بولۇپ، خۇدانىڭ مۇھەببىتىدىن ـ ئىشقىدىن ئايرىلىپ قالىدۇ ئەمەسمۇ؟! بۇ نېمىدېگەن قورقۇنچلۇق، نېمىدېگەن قاباھەت ـ ھە؟! ...

ئاپاق خوجا بۇ گەپلەرنى ئىسەن بۇقا ئاڭلىسۇن، دەپ ئەتەي يۇقىرى ئاۋازدا جىددىي قىياپەتتە ئېيتتى.

پىرىنىڭ سۆزىدىن كېيىن، ئىسەن بۇقىنىڭ ھەرىكىتىدە ھودۇقۇش، چىرايىدا مەڭدەش ئالامەتلىرى ئەكس ئەتتى. ئۇ تۇرغان ئورنىدا قاق-قان قوزۇقتەك تۈرۈپ قالدى. غەزەپتىن چاقنىغان كۆزلىرىنى بىر خىل تېڭىرقاش ۋە مۇڭ ئاسارىتى ئىگىلىدى.

ئاپاق خوجىنىڭ سۇرلۇك ئاۋازىدا شۇنداق بىر قەتئىيلىك، ئەلپازىدا شۇنداق بىر شىددەت، چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىدە شۇنداق سىر بار ئىدىكى، ئىسەن بۇقا ھەقىقەتەن مەڭدەپ، تەمتىرەپ قالغانىدى. بايىقى تاشقىن غەيرەت ـ جاسارىتى خۇددى چېقىر تاشقا تەگكەن پىچاق

---

① غەددار ــ ھىيلىگەر، مەككار، يالغانچى.

بىسىدەك ئارقىغا ياندى. ئۇنىڭ تېتى قىزىپ، ۋۇجۇدى ئوت ئالغاندەك بولدى، لېكىن ئىچىدە بولسا، جۇدۇندەك ئازابلىق بىر يىغا ئۆكسۈيتتى...

ئىسەن بۇقا ئايتۇلۇن بىلەن ئىشق ـ مۇھەببەت توغرىسىدا ھېچقانداق ئەھدۇپەيمان تۈزۈشمىگەنىدى، ھەتتا بىر ـ بىرىنىڭ ئىسسىق نەپەسلىرى ئارىلىشىپ كەتكۈدەك دەرىجىدە يېقىن ئولتۇرۇپ، كۆڭلى ـ كۆكسى قانغۇدەك پاراڭلىشىپمۇ باقمىغانىدى. شۇنداق تۇرۇقلۇق، نېمىشقا مۇشۇنداق دەھشەتلىك ھايات ـ مامات پەيتلىرىدە، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا، ئۇ قىزنىڭ تولغان، ئۇياتچان يۈزى، ئادەمگە ھايا بىلەن يەر ئاستىدىن مۆلدۈرلەپ قارايدىغان قاپقارا قوي كۆزلىرى شۇنچىلىك ئېنىق كۆرۈندى؟! مەيتۇن قىلغۇچى بۇ كۆزلەر ئۇنىڭ قەلبىگە قاچان ئورنىشىپ قالغان بولغىيتتى؟! ...

ئۆز ۋاقتىدا ئىسەن بۇقىنىڭ قەلبىدە غىل ـ پال پەيدا بولغان بۇ يوشۇرۇن، ئاچچىق مۇھەببەت ھازىر ئۇنىڭغا شۇنداق يېقىملىق تۇيۇلدىكى، گويا ئۇ بىر مەسۇم بالىغا، چۈشىدە كۆرگەن پەرىشتىگە، گويا يۈرەكنى تىترىتىدىغان مۇڭلۇق مۇزىكىغا ئوخشاش، يالقۇنلۇق، جەلپكار ۋە كۈچلۈك سېھرىي كۈچكە ئىگە مۇقەددەس بىر تۇيغۇ ئىچىدە تۇنجۇقۇپ قېلىۋاتاتتى ...

ئۇنىڭ يۈرىكى بايىقى تەۋرەشتىن يەنە توختىمىدى، ئەمما ئۇ ئاللىقاچان قەپەسكە چۈشكەن شىردەك ياۋاشلىشىپ قالغانىدى.

مەدرىسە قاراڭغۇ چۈشكۈچە توختىماي كۆيدى، ياغاچ ئۆيلەر تۈتاش يېنىپ، ئاسماننى قارا تۈتۈن قاپلىدى. مەدرىسە ئاسمىنىدا ئۈۋىسىز قالغان قۇشلار نەگە قونۇشىنى بىلمەي، ئەنسىز ۋىچىرلىشىپ، ئۇياقتىن ـ بۇياققا ئۇچۇپ يۈرەتتى.

گاراڭلىق، خامۇشلۇق ئىچىدە مەدرىسىگە ـــ پايانى يوق ئوت دېڭىزى ئىچىدە ئاستا ـ ئاستا كۆزدىن غايىب بولۇۋاتقان نۇرلۇق ئەقىل كېمىسىگە قاراپ ئولتۇرغان ئىسەن بۇقىنىڭ خىيالى ئاشۇ ئىس ـ تۈتەكلەردەك تۇمانلىشىپ، خىرەلىشىپ كەتتى. قىزنىڭ پاجىئەلىك يو-

سۇندا غايىب بولۇشى ئۇنى قۇياشتەك، ئايدەك ئەبەدىي دەپ بىلىدىغان ئىسەن بۇقا ئۇچۇن يالغاندەك تۇيۇلاتتى. ئۇنىڭ ئاشۇ گىرىمسەن خىيالىدا قىز گويا بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى خۇددى شىۋىقەدىرىدەك ۋىلىلدە پارلاپ، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا پەيدا بولىدىغاندەك قىلاتتى.

كەچ كىردى. ئەتراپ قاراڭغۇلاشقانسېرى، ئوت شۇنچە يالقۇنلۇق ۋە شۇنچە مۇدھىش كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

جاھالەت پىلتىسىدە يېقىلغان مانا شۇ لاۋا ئوت بىلەن بۇ دۇنياغا ئاپىرىدە بولغىنىغا يۈز يىللاردىن ئاشقان بۇ مەشھۇر بىلىم يۇرتى يەر يۈزىدىن ئىزسىز يوقالماقتا ئىدى. بۇ يوقىلىش ئىنسانلارنىڭ مەدەنىي ئالاقىسىنى ئۈزۈپ تاشلىدى. ئۇزۇن تارىختىن بېرى داۋاملاشقان بۇ ئالاقىدىن قانچىلىغان ئەۋلادلار بەھرە ئالغان ۋە قانچىلىغان ئىستېداتلار كامالەتكە يەتكەنىدى ـ ھە!؟

4

ئاپاق خوجا خانلىق تەختىدە ئولتۇرۇپ ھاكىمىيەت سورىغاندا، قىزىل تون كىيىپ، ئالتۇن سەۋلىجانىنى شىلتىپ، سۈر ـ ھەيۋە بىلەن پادىشاھلىق قىلاتتى. خانىقالارغا بېرىپ، سۈلۈك تەرىقەتتىن مەسىلە ـ مەرۇپ قىلغاندا بولسا بېشىغا كۇلاھ، ئۇچىسىغا ئىشانلىق توننى كىيەتتى.

بۈگۈن كەچتە، كۆنچى مەھەللىسىدىكى «كۆنچىلىك خانىقا» بەك جانلىنىپ كەتتى. بولۇپمۇ، كاتتا ئىشان ئاپاق خوجىنىڭ بۇ يەرگە كەلگىنىنى ئاڭلىغان مۇرىت ـ مۇخلىسلار تەرەپ ـ تەرەپتىن خانىقاغا قاراپ چۇمۇلىدەك لۆمشۈپ كېلىشۋاتاتتى. كەچ كۈز بولۇشىغا قارىماي، بەزىلەر يالاڭ ئاياغ، بەزىلەر پۇتلىرىغا ئەسكى كىگىز پارچىلىرىنى يۆگىۋالغانىدى. يەنە بەزىبىرلىرى تۇمشۇقىنى چەكمەن چاپىنىنىڭ كۆنچىكىگە تىقىۋالغىنىچە بىر دولىسىنى ئېگىز، بىر دولىسىنى پەس قىلىپ

دۈگجۈپ كېلەتتى. ئەلۋەتتە، باشقىچىرەك تۈس — قىياپەتتىكى ئادەملەرمۇ ئۇچرايتتى. ئېسىل ئۇستىۋاش، يېڭى سەرپاي كىيىۋالغان بۇ كىشىلەر مايلىشاڭغۇ ساقال — بۇرۇتلىرىنى سىيپاپ قويۇپ، گۈس — گۈس دەسسىگىنىچە كېلەتتى.

سىرتتىن گەجگىسى قورۇلۇپ، دۈگجۈپ كىرگەن ئادەمگە خانىقانىڭ ئىچىدىكى ئىسسىق لاپپىدە ئۇرۇلاتتى. لېكىن، بۇ ھارارەتكە سېسىق تەر، ئىسسىق ۋە نەشە دۇتلىرى قوشۇلۇپ، ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئاينىتىدىغان ھىد — پۇراقلار ئارىلىشىپ كەتكەنىدى.

خانىقانىڭ ئىچى غۇۋا يورۇق ئىدى. ئادەملەر تولا سۈركىلىپ غىلتاڭ بولۇپ كەتكەن تامنىڭ ئويۇقلىرىدىكى جىنچىراغلار سۇس جىمىرلاپ تۇراتتى. بىراق، ئاپاق خوجا ئولتۇرغان تۆر تەرەپتىكى تامنىڭ ئويۇقىغا قويۇلغان يوغان مىس چىراغدان لوقۇراپ كۆيۈۋاتاتتى. خانىقانىڭ ھويلىسى، چوڭ ھۇجرىسى ئادەمگە لىق تولغان بولۇپ، بەزىلەر ھەلقە بولۇشۇپ ساما سالاتتى. ئۇلار ئىككى يانغا تاشلىنىپ، باشلىرىنى يۇقىرى — تۆۋەن قىلىپ، زەرب بىلەن ساپايى، داپ چالغانلىرىدا، ساپايى دەستىلىرىگە ئۆتكۈزۈلگەن، داپ گەردىشلىرىگە ئېسىلغان سانسىز ئۇششاق ھالقىلار جاراڭلاپ ھەيۋەتلىك سادا ھاسىل قىلاتتى. ھاپىزلار ئالىيېشىل تۇغ — شەددىلىرىنى لەپىلدىتىپ، تەلقىن، ھۆكمەت ئېيتاتتى. يەنە بەزىلىرى بولسا، چىلىم تارتىپ، كەيپ ئىچىدە نەزمىلەر ئوقۇشاتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بۈركۈتنىڭ كۆزىدەك ئۆتكۈر كۆزلۈك، يۈزلىرى مايمۇننىڭ يۈزىدەك تۈكلۈك قىرىسال بىرسى نەيچىسىگە بىر غۇلاچ ئۇزۇنلۇقتا تۈچ نەيچە ئۇلانغان قاپاق چىلىمنىڭ قوش مۇشتەك مىس سەيخانىسىغا كۆك تاماكىغا ئارىلاشتۇرۇلغان نەشىنى ئۇچۇملاپ سېلىپ ھارمايتتى. چىلىم نەيچىسى كىمنىڭ ئۇدۇلىغا كەلسە، شۇ بىر كۇپلېت نەزم ئوقۇيتتى. ھەر قېتىم ئىچىگە تارتقاندا، چىلىم سۈيى «خور — خور» قىلىپ ئۇنىڭ نەزمىگە تەڭكەش بولاتتى:

مەن قەلەندەر شاھىمەن،

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ئالەم ماڭا ھەيرانىدۇر،
ئاللايەي ...
مۇرادىمنى بەر خۇدا،
يېتىشىم ئۇلۇغ مازار.
ئاللايەي ....

ساپايى سوقۇپ ئېيتىلىۋاتقان ئاللاھۇلار، بەك تارتىپ ئوقۇلۇۋاتقان نەزم - مۇناجاتلار گويا مانا شۇ ئەرۋاھقا ئايلىنىپ قالغاندەك كۆرۈنـ-ىدىغان تەركىدۇنياچىلارنىڭ ھاياتلىق پەريادى، كەيپىنى بىھوش بولغان جاھىل ئىنسان بالىسىنىڭ نالە - پىغانى ئىدى. ئۇلارنىڭ ئاشىقانە ئاۋازلىرى خانىقا گۈمبىزىگە ئۇرۇلاتتى، پۇتلىرى بولسا زېمىن ئۈستىدە توختاۋسىز ھەرىكەتلىنەتتى. ئۇلار شۇ تەرىقىدە ئاغزىدىكى كۆپۈكلىرى بوخچۇپ، ئېڭەكلىرى خالتىلىشىپ، ئەس - ھوشىدىن كەتكۈچە تەلـ-ۋىلىك بىلەن ئېيتاتتى، ۋارقىرايتتى، ئوقۇيتتى، چېكەتتى ...

ۋىجىككىنە كەلگەن بىر ئىشان سەللىسىنى بويىنىغا سېلىپ، ئىككى قولىنى تۇتۇپ، بېشىنى ئىككى ياققا تەكشى رىتىم بىلەن تاشلاپ تەلقىن ئېيتىشقا باشلىدى. ئۇ دەم يىغلاپ، دەم ئوقۇيتتى، باشقا سوپىلارمۇ ئۇ-نىڭغا ئەگىشىپ ئوقۇشقا باشلىدى، پۈتۈن خانىقا گۈلدۈرلىگەن ياڭراق ئاۋازدىن تەۋرەپ كەتتى.

بۇ قېتىم ئاپاق خوجىمۇ ئۇلار بىلەن بىللە ئوقۇپ، بىللە دەسسەپ جەھرە - ساماغا چۈشۈپ كەتتى. چاچ - ساقاللىرى ئۆسۈپ، كىيىم-لىرى جۇل - جۇل بولۇپ كەتكەن خۇدايى دەرۋىشلەر پىر - ئۇستازى-غا ئەگىشىپ ئۆزلىرىنى ئۇنتۇغان ھالدا ئوقۇشقا، سەكرەشكە باش-لىدى:

تەركىدۇنيالىق ئىبادەت مەغزىدۇر،
تەركىدۇنياكى خۇدانىڭ پەيزىدۇر.
ھەر نېمە فانىي دۇرۇر بولغىل يىراق،

ئۇل نېمەكىم نەپسى قىلسا ئىختىيار،
بولغاي ئۇل دەرگاھى ھەقتە شەرمسار①.

خانىقانىڭ ئىچى ئىسسىق بولغاچقا، دەم سىقىلىپ، تىنىق ـ تىنىققا ئۈلگۈرمەيتتى، سوپى ـ دەرۋىشلەرنىڭ بىر تال تۈكىدىن مىڭ تال تەر ئاقاتتى، كىيىملىرىمۇ چۆپ ـ چۆپ بولۇپ كەتكەنىدى. لېكىن، ئۇلار بۇنى سەزمەيتتى، پىسەنت قىلمايتتى.

ئاپاق خوجا بىر مەيدان سامادىن كېيىن، ئۆزى ئۈچۈن ئالاھىدە راسلانغان مۇنبەرگە چىقتى، ئۇ خېلى كۆپ تەر تۆككەچكە، ھا- سىراپ ـ ھۆمۈدەپ تۇراتتى. بىرئاز دېمىنى باسقاندىن كېيىن، كۆز ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرغان سانجاق ـ سانجاق مۇرىت ـ مۇخلىسلىرى- غا قاراپ:

— جەھرە ـ ساما ناھايىتى خاسىيەتلىك ئىش، ساما بەندىنىڭ ھەققە قىلغان نىداسى، — دېدى ئۆزىنى ناھايىتى تەمكىن، سىرلىق تۇتۇپ، — ساما قىلىۋاتقان چاغدا خۇدا بەندىلىرىنى چاقىرىدۇ، يەنى ئەي بەندىلىرىم، سىلەرنىڭ قىلغان ھەرىكىتىڭلار بىزنىڭ دەرگاھى- مىزدا قوبۇلىيەتكە ئۆتتى، سىلەر ھايات تۇرۇپ ئۆلدۈڭلار، يەنى ئۆلۈمنى ياد ئەتتىڭلار، دەيدۇ. ئادەم مانا شۇنداق سۈلۈككە كىرسە، خانىقا، مازارلاردا يۈرۈپ رىيازەت چەكسە، ئۇنىڭ ئورنى يارغانسېرى ئاشىدۇ، ئاللانىڭ زاتىغا ئۇلىشىدۇ ۋە ئەبەدىيلىشىدۇ، مۇشۇ يول بىلەنلا خۇداغا يېقىنلاشقىلى بولىدۇ...

— ھەق ـ ھەق! — ئاپاق خوجىنىڭ يېنىدا ئۆرە تۇرغان ئىككى ـ ئۈچى تەڭلا چۇرقىراشتى، — ئۇلۇغ ھەزرىتى پىرىمىزنىڭ سۆزلىرى ئىمامى ئەزەمدۇر، قاراشلىرى ھەقىقەتتۇر! ....

ئاپاق خوجا ئەمدى ئۆزىنىڭ «ئىلاھىي خاقان» لىق دېگىنى يولىنى — قانداقتۇر ئاشىقلىق يولى، خۇداغا يېقىنلىشىش يولى، پاكلىق

① «مەسنەۋى خەراباتى» دىن.

يولى، ئىلاھىي ھەقىقەت يول دەپ شەرھلەشكە، پەقەت مۇشۇ يول بىلەنلا ئاللانىڭ ۋىسالىغا يەتكىلى بولىدىغانلىقىدىن بېشارەت بېرىشكە باشلىدى:

— ھەرقانداق ئادەم نەغمە ـ ناۋا، ئويۇن ـ كۈلكە بىلەن بولسا، ئۇنداق ئادەملەرنىڭ دىلىدا خۇدانىڭ ئىشقى توختايدۇ. بۇ خۇددى كۆيۈۋاتقان ئوتقا سۇ چاچقاندەكلا ئىش. ھەرقانداق ئادەم ئۆمرىنى راھەت بىلەن ئۆتكۈزسە، ئاخىرەتنىڭ راھىتىدىن مەھرۇم بولىدۇ. ئۆمرۈڭنى مۇشەققەتنىڭ كېمىسى بىلەن ئاچ ـ زېرىنلىق دەرياسىدا غەرق قىلىۋەتمىسەڭ، خۇدانىڭ ۋىسالىغا يېتەمەن دېگىنىڭ بىكار! ھەرقانداق كىشى ئۆيىدىن، بالا ـ چاقىسىدىن، دۇنيانىڭ راھىتىدىن دىلىنى ئۈزۈپ، يىغلاپ، يۈرىكىنى كاۋاپ قىلىپ ئۆتسە، ئاخىرەتتە راھەت ـ پاراغەتتە بولىدۇ، خۇدانىڭ ۋىسالىغا مۇيەسسەر بولىدۇ. ھەرقانداق ئادەم جەڭ قىلسا، ئاۋۋىلا ئۆز نەپسى بىلەن جەڭ قىلسۇن، بۇ نېمدېگەن گەپ؟ بىر ئادەم بىر يىلغىچە سوغۇق سۇ بىلەن قۇرۇق نان يېسە، پىشقان ئاش، مەززىلىك تاماق تەلەپ قىلمىسا — ئۇ ئادەم ھەقنى ئىزدەيمەن دەيدىكەن، مۇشۇنداق رىيازەتكە سەۋر قىلالمىسا، ھەقنى تاپالمايدۇ. شەيخ جونەيد باغدادى دېگەن كىشى قىرىق يىللىق ئۆمرىدە سوغۇق سۇ بىلەن ئارپا ـ تېرىقنىڭ نېنىنى يەپ، قورسىقى تويغۇدەك باشقا نەرسە يېمەي ئۆتكەنىكەن. جونەيدو باغدادى شۇنداق دەپتۇ: «ھەرقانداق بەندە جېنىنى قىينىسا، ئۇنىڭ روھى بېرىپ ئاللاغا نالە قىلىدۇ، ئاللا ئۇ بەندىنىڭ تەلەپ قىلغىنىنى بېرىدۇ. سوپىلىقنىڭ يولى شۇ، شۇ ئىشنى قىلمىسا، ئۇ كىشى سوپى بولالمايدۇ.» بەرھەق، دۇنيانىڭ نازۇ نېمەتلىرىنى ئىزدىگەن ئادەم سوپى ئەمەس، ئۆز ھاياتىنى جەبىر ـ جاپا ۋە غۇربەتتە تائەت ـ ئىبادەت بىلەن ئۆتكۈزگەن ۋە ئۆتكۈزەلەيدىغان كىشى ھەقىقىي سوپىدۇر...

ئاپاق خوجا سۆزدىن توختىدى. تېخى بايىلا شاۋقۇن ـ سۈرەن بىلەن گۈلدۈر ـ غالاپقا تولغان خانىقا ھازىر جىممىدە سۇكۈتكە چۆمۈپ، ھەممىنىڭ دىققەت ـ ئېتىبارى بىرلا ئاپاق خوجىغا مەركەزلەش-

www.uyghurkitap.com

كەنىدى. بۇنداق چاغلاردا ئاپاق خوجىمۇ مىنۇت - سېكۇنتىنى بىھۇدە ئۆتكۈزمەي، پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلەتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، بۇگۈن ئۇنىڭ بۇ چوڭ خانىقاغا كېلىشى — خانلىق تەختىگە ئولتۇرغاندىن كېيىنكى تۇنجى شاھانە تەشرىپى ئىدى. شۇڭا ئۇ، ئۆزىگە ئىقتىدا قىلىپ ئولتۇرغان ئىتائەتمەن سوپى - دەرۋىشلەرگە بىردەم مەۋلىۋى رۇمىنىڭ مەسنەۋىلىرىنى ئوقۇپ يەشسە، بىردەم «ماھارىقۇل ئەششاقى»، «كەشپۇل مەھجۇپ» قاتارلىق كىتابلاردىن ئوقۇپ بېرىپ، بېشى قايغانلارنىڭ بەزىلىرىنى ئىما - ئىشارەت بىلەن، بەزىلىرىنى شېرىن - سۇخەن سۆزلەر بىلەن، بەزىلىرىنى مۇھەببەت ئارىلاش لۇتۇف بىلەن، بەزىلىرىنى زوق قوزغايدىغان ئىبارىلەر بىلەن ئۆز يولىغا باشلايتتى.

ئاپاق خوجا نەزىرى تېز، كاللىسى ئۆتكۈر، تولغان ۋائىز ئىدى. ئۇ يەتتە يېشىدىن باشلاپ دادىسى مازار پادىشاھىمدىن سوپى - ئىشانلىقنى ئۆگىنىپ، ئون تۆت ياشقا كىرگەندە، دادىسىنىڭ مۇرىت - مۇخلىسلىرى ئىچىدە يېتىلگەن سوپى ھەم تونۇلغان ۋائىزلاردىن بولۇپ قالغانىدى. ئۇ يالغۇز دادىسىدىنلا ئەمەس، ئانىسى زۇلەيخا بېكىمدىنمۇ ئەرەبچە، پارسچە تىللارنى ئۆگىنىپ، شۇ تىللاردا ئوقۇيالايدىغان ھەم يازالايدىغان بولغانىدى. ئۇنىڭ جەمئىيەت خاراكتېرلىك سالاھىيىتى مىلادىيە 1655 - يىلى قەشقەردە — ئۇ ئەمدىلا يىگىرمە توققۇز ياشقا كىرگەن ۋاقتىدا، «ئاق تاغلىق» سوپىلار تەرىپىدىن «ئىشان نامى» بىلەن جاكارلانغانىدى. مانا شۇنىڭدىن باشلاپ ھازىرغىچە بولغان يىگىرمە ئىككى يىلدىن بېرى، ئاپاق خوجا جاي - جايلاردىكى مەسچىت - خانىقالاردا، چوڭ - كىچىك سورۇنلاردا ۋائىزلىق قىلىش — ۋەز - نەسىھەت ئېيتىش، ئەمرىمەرۇپ قىلىش، ھۆكمەت - تەلقىن ئوقۇش بىلەن ئۆتتى. نۇرغۇن ئەللامە شائىرلارنىڭ شېئىرلىرى بىلەن دانا ھۆكۈمالارنىڭ ھېكمەتلىرى ئۇنىڭ دىلىغا يادا، تىلىغا رام ئىدى. مانا شۇ خۇرۇچلارنىڭ تەسىرى بىلەن ئۆز سۆزىنىڭ بالاغىتىنى ئاشۇراتتى.

ئاپاق خوجا ئۆزىنىڭ ئۇدۇلىدا ئولتۇرغان ئىسمەن بۇقىغا خېلىدىن

بىرى نەزەر سېلىپ كېلىۋاتاتتى. بۈگۈن ئىسەن بۇقا بۇرۇنقىدەك شوخلۇق بىلەن سەكرەپ سالامۇ سالىمىدى، خۇش نەپەس ئاۋاز بىلەن تەلقىنمۇ ئېيتمىدى. نېمە ئۈچۈندۇر چىرايى پەرىشان، كۆزلىرى ئۆيچان ئىدى. ئۆزى خانىقادا بولغان بىلەن كۆڭلى ئاللىقەيەرلەردە كېزىپ يۈرگەندەك كۆرۈنەتتى. ئاپاق خوجىنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرى دەرھال ئۇنىڭ يۈرىكىدىكى جاراھەتنى كۆرۈۋالدى. بۇ جاراھەت ئاشۇ كۈندىكى ئوتتا «رەشىدىيە مەدرىسى» بىلەن بىللە كۆيۈپ كەتكەن ئايتۇلۇندىن قالغان مەستانە جاراھەت ئىدى.

ئاپاق خوجا ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن سۆزىنىڭ تېمىسىنى ئىسەن بۇقا تەرەپكە بۇراپ، ئۇنىڭ كۆڭۈل جاراھىتىگە مەلھەم قىلماقچى بولدى. ئۇ كىچىك ۋاقتىدىن تارتىپ ئۆزى تەربىيىلىگەن بۇ ئاق كۆڭۈل، پىداكار مۇرىتىنىڭ روھىي جەھەتتە ئۆزىدىن يىراقلاپ كېتىشىنى خالىمايتتى.

— سوپى شەيخلەر: شەرىئەتتە رەھنەما① ئەقىل بولسا، تەرىقەتتە رەھنامە مۇھەببەتتۇر، دەپ قارايدۇ، — دېدى ئۇ كۆزلىرىنى پات - پات ئىسەن بۇقا تەرەپكە تىكىپ، — سوپىلارنىڭ ھەقىقەتنى مەھبۇب، مەشۇقە، ئۆزلىرىنى ئاشىق دەپ ئاتاشلىرى ئەنە شۇنىڭدىن. ھەر بىرىڭلاردىن مەخپىي قالمىغايكى، ئاشىق ئاللانىڭ مەشۇقىدۇر، ئول كىشى تەركىدۇنيا بولمىغۇچە ئاشىق ۋىسالىغا يېتەلمەيدۇ. دانىشمەنلەر نەقىل قىلىدۇلەركى، خۇدايىتائالا مۇھەببەتنى ياراتتى، ئۇ ئۇزاق يىللار غۇربەت مەيدانىدا بىقارار بولۇپ نالە قىلاتتى. مىڭ يىلدىن كېيىن مۇھەببەت خۇداغا دېدى:

«ئى خۇدايا، بارلىق مەخلۇقات، مەۋجۇداتنى ياراتتىڭ ۋە ھەر بىرىگە بىر ئورۇن — بىر ۋەتەننى پەيدا قىلدىڭ. ئى پادىشاھىم، مېنىڭ ۋەتىنىم نەدە؟» خىتاب كەلدىكى، «ئى مۇھەببەت، ئاللانىڭ شەۋقى گەۋھىرىگە سەدەپ بولغان بىر دىل كۆرسەڭ، نەدىكى مېنىڭ مۇھەب-

① رەھنەما — يول كۆرسەتكۈچى، ئۆگەتكۈچى.

بىتىم ئوتى بىلەن كۆيگەن باغرى كاۋاپنى كۆرسەڭ، سىنىڭ ۋەتىنىڭ شۇدۇر!» مۇھەببەت دېدى :«ئى پەرۋەردىگارا، سىنىڭ بەندىلىرىڭ بىزنىڭ نەشتىرىمىزنىڭ زەخمىگە تاقەت كەلتۈرەلمەيدۇ!» خىتاب كەلدىكى : «ئى مۇھەببەت، بىزنىڭ شۇنداق دوستلىرىمىز باركى، يەتتە ئاسماندەك غەم ـ قايغۇ كەلسىمۇ، بىزنىڭ دەرگاھىمىزدىن يۈز قايتۇرمايدۇ. سەن ئۆز ۋەتىنىڭنى ئال، ھەركىمگە ئىشقى مىقداردا شاراب ئىچۈر!»

نەقىل قىلىدۇلەركى، ئادەم ئەلەيھىسسالامنى ئىشققا ئىسلىغانلىقى ئۈچۈن بېھىشتىن قوغلاپ چىقارغان. بىلىش كېرەككى، ئىشق مالامەت جايى، ھەرگىزمۇ سالامەتلىك ئورنى ئەمەس! شۇنىڭ ئۈچۈن شائىرلار :

ئى ئىشق يولىدىكى ئادەم مالامەت يۈكىنى تارتقىل،
ۋە ياكى كەتكىل سالامەت، ئىشقنىڭ يولىنى قويغىل!

دەپ بىكار ئېيتمىغان، شۇ ۋەجىدىن، سوپى ـ دەۋرىشلەرنىڭ خاتىن ئالمىقى دۇرۇس ئەمەس. خاتون كىشى چەپپىدىن تۆرەلگەن، ئۇنىڭدىن بەتتەر ئادىمى شەيتان يوقتۇر. كىمكى بۇ شەيتانغا يولۇقسا، كۆڭلى ئالا بولادۇر! ھەزرىتى ئىشان خوجا ئېيتقانلەركى، كىشى بۇ يولدا مېڭىش ئىستىكى بولسا، كۆڭلىگە ئۆيلىنىش خىيالى كىرىپ تەشۋىشكە سالسا، ئىستىغپار ئېيتىش لازىم. ئۇنىڭ بىلەن توسالمىسا، ئاياللاردىن يىراق جايغا كېتىش كېرەك. ئۇنىڭ بىلەنمۇ بولمىسا، روزا تۇتۇپ، تاماقنى ئازايتىشنى داۋام قىلىش، شەھۋەتنى بېسىش داۋالىرىنى قىلىش لازىم. بۇنىڭ بىلەنمۇ يوقالمىسا، گۆرۈستان ئەتراپلىرىنى ئايلىنىش، ئۆلۈكلەردىن ئىبرەت ئېلىش، ئۇلۇغلار ئەرۋاھىدىن ھىممەت تەلەپ قىلىش لازىم. يەنە ئۇلۇغلار ئېيتقانكى، ئۆيلىنىش ــ پەقەت پەيغەمبەر ۋە ئەۋلىيالارغا مەنسۇپتۇركى، ئۇلار بۇ سەۋەب بىلەن خۇدادىن غاپىل بولۇپ، ئاۋام ناسقا لايىقلىشىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ھايۋانلىق مەرتىۋىسىنى تولۇقلايدۇ. ئەمما، تەرىقەت تالىپى بولغان ئورتىدىكى تائىپىگە ھەق

www.uyghurkitap.com

سۇبھانە يادى بىلەن ئىچىدىن چىققان بىر نەپەس مىڭ پەرزەنتتىن ياخشىراقتۇر. چۈنكى، بۇنىڭدا مىڭ پايدا، ئۇنىڭدا مىڭ زىيارەت مەۋجۇت! ...

ئاپاق خوجا ئەڭ ئاخىرىدا: «غارايىبات دېگىنىگە چۆمۈلۈپ، ئىلھام دۇردانىلىرى سۈزگەيسىلەر!» دەپ سۆزىدىن توختىدى.

ۋەز - نەسىھەتنى تولا سۆزلەپ كەتكەچكە، ئۇنىڭ جاۋغايلىرىدىن كۆپۈك چاچراپ، كۆزلىرىمۇ ياشاڭغىراپ كەتكەنىدى.

ئۇ سۆزدىن توختىشى بىلەن توپ ئىچىدە مىشىلداپ، ئۆكسۈپ يىغلىغان ئاۋازلار، «پىرىم رازى خۇدا رازى»، «بەختىمىزگە ياشىغايلا قۇتبىل ئەقتابى پىرىم» دېگەن مەدھىيىلىك نىدالار كۆتۈرۈلۈپ، خانىقانى يەنە بىر قېتىم قايناق، غۇژغۇن سورۇنغا ئايلاندۇرۇۋەتتى.

ئاپاق خوجا قويىنىدىن ھال رەڭ يىپەك ياغلىقنى ئېلىپ، دەسلەپ ئاغزىنى، كۆزىنى، ئاندىن يۈز ۋە بويۇنلىرىدىكى تەرلىرىنى سۈرتتى. شۇ ئارىلىقتا ئىسەن بۇقىغا يەنە بىر قېتىم سەپسالدى، ئەمرىمەرۇپلار ئۇنىڭغا چوڭقۇر تەسىر قىلغاندەك كۆرۈنەتتى، ئۇ بايىقىدەك خىيالغا پېتىپ، مۇكچىيىپ ئەمەس، ئەمدى خېلى روھلىنىپ، پىر - ئۇستازىغا ئىلتىجالىق نەزەر بىلەن مۆلدۈرلەپ قاراپ ئولتۇراتتى.

ئۇ ئاپاق خوجىغا قاراپ ئولتۇرۇپ، ئىختىيارسىز ئۆزىنىڭ بۇنىڭدىن ئون يىل بۇرۇن، خەندەك كۆلبېشىدىكى خانىقادا بۇ زاتنى تۇنجى قېتىم كۆرگەن چاغدىكى ئىشلارنى ئەسلەپ كەتتى ...

ئۇ چاغدا ئىسەن بۇقا تېخى ئىش ئۇقمايدىغان ئون ئىككى ياشلىق سەبىي بالا ئىدى. مىلادىيە 1668 - يىلى قەشقەر نائىبى يولۋاسخان ئاتىسى ئابدۇللا خاندىن سەئىدىيە خاندانلىقىنىڭ ھاكىمىيىتىنى تارتىۋېلىپ تەختكە ئولتۇرغاندا، ئۆزىنىڭ ئىشەنچلىك مۇرىتى خان —— پادىشاھ بولغانلىقىنى كۆرگەن ھىدايىتۇللا ئىشان دەرھال قەشقەردىن يەكەنگە كېلىپ، قاتلامۇقاتلام مۇرىت توپلاشقا باشلىدى. ئۇنىڭ پائالىيىتى تېز، راۋان ھەم ئوڭۇشلۇق بولدى. يېڭىدىن نۇرغۇن خانىقالار سېلىنىپ، مۇرىت - مۇخلىسلارنىڭ تۇرمۇشى جانلىنىپ كەتتى.

شۇ چاغدا، ئىسەن بۇقىنىڭ دادىسى يۇنۇس تامچى كاتتا داستىخان بىلەن ئوغلىنى يېتىلەپ ھىدايىتۇللا ئىشاننىڭ ھۇزۇرىغا كەلگەندە، ھىدايىتۇللا ئىشان جايناماز ئۈستىدە ئولتۇرۇپ شۇنداق دېگەنىدى:

— سەن تەرىقەت يولىغا كىرمەكچىسەن، ئوغلۇم. قەلبىڭ قۇلىقى ھوشيار بولسۇنكى، تەرىقەت يولى ئېغىر ۋە مۇشەققەتلىكتۇر. بىزنىڭ يولىمىز — ئىشق، رىئايە ۋە ئىمان يولى. مۇقەددەس ئەقىدىلەرگە رىئايە قىلىشقا قۇربىتىڭ يېتەرمىكىن؟!

سۇر بېسىپ، تەمتىرەپ قالغان ئىسەن بۇقا توڭرا باسقان كىچىككىنە مۇشتۇمى بىلەن بۇرنىنى ئېرتتى ۋە بوغۇق ئاۋاز بىلەن ئارانلا:

— يېتىدۇ، — دېدى.

بالىنىڭ جاۋابى ھىدايىتۇللا ئىشاننى خۇشال قىلدى، ئۇنىڭ ئۆزى كىچىك بولسىمۇ، يۈرىكى، غەيرىتى چوڭدەك كۆرۈنەتتى. شۇ چاغدا خانىقادا مۇنداق بىر ئىش يۈز بەردى. يېڭىدىن مۇرىت بولغان ئىككى يىگىت سۇسلۇق، ھاڭۋاقتىلىق قىلغانمۇ قانداق، ھىدايىتۇللا ئىشان يېنىدىكى چاپارلىرىغا زەردە بىلەن ۋارقىرىدى:

— بۇ ئىككى غاپىل بەندىنىڭ دىلىدىكى گۇمراھلىق قۇلۇپىنى چېقىپ تاشلاڭلار!

سوپىلار يەڭلىرىنى شىمايلاشتى، ئىككى يىگىتنى چۆرىدەپ ھەلقىغا ئېلىشتى ۋە ئاۋازلىرىنى رىتىمغا، پۇتلىرىنى ساماغا كەلتۈرۈپ، ئوقۇشقا، سەكرەشكە باشلىدى:

ئاخىرەتتىن قىل تىلەك،
ھۇم ئاللاھۇم،
فانىي دۇنيا نە كېرەك،
ھۇم ئاللاھۇم،
ھەممىدىن بەك ئەۋزىلى،
ھۇم ئاللاھۇم،
خانىقا ئۆزرە تۈنەك،
ھۇم ئاللاھۇم ....

ئىسەن بۇقا بۇ ئىشلارغا قىزىقىپ، ھەيران بولۇپ قاراپ قالدى.

ھىدايىتۇللا ئىشان ئۇنىڭ يەلكىسىدىن ئاستا بېسىپ تۇرۇپ:

— ئولتۇر، بالام، ئولتۇر، — دېدى ئۇنىڭ چېچەن كۆزلىرىگە، ساغلام بەستىگە زوقلىنىپ قاراپ، — خۇدا ئىنساپىڭنى بېرىپتۇ، تەرى-قەت يولىدا ئاشىق بولغانغا ھەقتە ئاللا جىمى جەننەتنىڭ ئىشىكىنى ئې-چىپ بېرىدۇ. بۇ ئالەمدە بىز بىلەن بىللە بولساڭ، كېچەيۇ كۈندۈز ھەمدۇسانا ئېيتساڭ، پىر - ئۇستازىڭنىڭ پېشىنى چىڭ تۇتساڭ، ئۇ ئا-لەمدىن ھۆر - پەرىلەردىن خوتۇنلۇق بولسەن، راست ئېيتىۋاتىمەن، ئۇ دۇنيا زاھىتلارنىڭ، كىمنىڭ ئەقىدە - ئىخلاسى كۆپ بولسا، شۇنىڭ دۆلىتى زىيادە بولىدۇ، — ئاندىن بۇ ئىسەن بۇقىنىڭ دادىسى يۇنۇس تامچىغا قاراپ داۋام قىلدى، — بۇ ئالەمدە قانچە شۇكۇرانە، قانچە غۇر-بەت ئۆتكەن ئادەمنىڭ ئىمانى كامىل، ئۇ ئالەملىكى شۇنچە ھالاۋەتلىك بولىدۇ. ئاللا ئەھلى تەرىقەتچىلەرگە بۇ يولنى ئاتا قىلىپ، شاپائەت قو-لىنى سۇنغان ....

مانا شۇ كۈندىن باشلاپ، ئىسەن بۇقا خانىقادا — ھىدايىتۇللا ئىشان ۋە ئۇنىڭ خاس مۇخلىسلىرىدىن تەلىم ئېلىپ يۈرگەن چاغلىرىدا، پا-نىي دۇنيانىڭ لەززىتىدىن ۋاز كېچىپ، پەقەت ئۇ دۇنيانىلا ئويلايدى-غان، كىيىملىرى جۇل - جۇل بۇ سوپى - دەرۋىشلەرگە ھەۋەس قىلىپ قالدى.

بىر بۇردا قاتتىق نان، بىر ھېجىر داغ سۇغا قانائەتلىنىپ، كوچىمۇ كوچا «ئاللاھۇم» نى ئوقۇپ يۈرىدىغان بۇ خۇدايى ئاشىقلار ئۇنىڭ كۆزىگە پەرىشتىدەك كۆرۈندى. ئەمما، كېيىنچە بىلدىكى، كۈندۈزى باشلىرىغا كۇلاھ، ئۇچىسىغا جۇل - جۇل بولۇپ كەتكەن جەندە كې-يىپ، بازار - رەستىلەردە ئىشىكمۇ ئىشىك دوقۇرۇپ يۈرىدىغان بۇ گادايلار نامازشام بىلەن خانىقاغا قايتىپ كېلىپلا تامامەن باشقىچە ئىش كۆرىدىكەن. قاراڭغۇ، تار خانىقادا نەشە پۇراقلىرى بۇخسۇپ، قارا چۆگۈن، قۇمغانلار پاراقلاپ قايناپ كېتىدىكەن. بەزىلەر كۆكنار يالا-جىسا، بەزىلەر مەينەت بولۇپ كەتكەن بەلۋاغلىرىنى يېشىپ، كەيىپ دورىلىرىنى چىقىرىشىدىكەن. كېيىن غەيۋەت - شىكايەت، كەيىپ -

ساپا، گاھىدا ئۇرۇش ـ ماجىرا باشلىنىپ كېتىدىكەن....

بۇ قىلمىشلارغا ھەيران بولغان ئىسمەن بۇقا دەسلەپ بۇ يەردىن قېچىپ كەتمەكچىمۇ بولدى. بىراق، كېيىنچە «بەلكىم بۇمۇ ئاللانىڭ بىر سىنىقىدۇر» دېگەن ئويغا كېلىپ ئۆزىگە تەسەللى بەردى ۋە خانىقانىڭ ئەڭ خىلۋەت يېرىگە كىرىۋېلىپ تەرىقەت بىلەن مەشغۇل بولدى...

ئاي ـ يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ھىدايىتۇللا ئىشان ئىسمەن بۇقىنىڭ پاك، سەبىي قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئىلىشقا باشلىدى. ئىسمەن بۇقا ئۇنىڭغا چوقۇندى، ئىقتىدا قىلدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، ھىدايىتۇللا ئىشان بۈيۈك زات، ئۆزى بولسا، ئۇنىڭ تاپىنى ئاستىدىكى بىر چۈمۈلە ئىدى. شۇڭا ئۇ، ئەزەلدىن ئۇنىڭغا تىك قاراپ باققان ئەمەس، ئۇنىڭ ئاغزىدىن چىققان ھورمۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن مۇقەددەس ئىدى.

يېشىنىڭ ئۇلغىيىشىغا ئەگىشىپ، ئۇمۇ باشقا مۇرىت ـ مۇخلىسلارغا ئوخشاش، تەقۋادارلىقنى ۋايىغا يەتكۈزدى. پۈتۈن تەرىقەت يولىنى تولۇق ئادا قىلمىغۇچە ھەپتە ـ ئايلارنى تائەت ـ ئىبادەت، روزا نىياز بىلەن يالغۇز ــــ تەنھالىقتا ئۆتكۈزدى. لېكىن ئۇ، بەزى ئاشىق مۇخلىسلاردەك ئۇنداق جىددىي، ئەسەبىي ئەمەس، بەلكى تەبىئىي ھەم خاتىرجەم ئىدى.

ئون يىل ــــ خۇددى باھار تۇرنىلىرىدەك تىزىلىپ ئۆتكەن ئون يىل ئىسمەن بۇقىنىڭ ھاياتىدا نۇرغۇن ئۆزگىرىشلەرنى قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ پىر ـ ئۇستازىغا بولغان ئەقىدە ـ ئېتىقادىدا ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولمىغانىدى. پەقەت يېقىندىكى ئىككى ئىش ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىدا تۇيۇقسىز بىر سىلكىنىش پەيدا قىلىپ ئۆتتى. بۇنىڭ بىرى، شەھەر ھاكىمى ھەيدەربەگنىڭ تۆگمەن بېشىدىكى پاجىئەلىك ئۆلۈمى ئىدى. ئۇ شۇ چاغدا، يۇرتنىڭ چىداشلىق بېرەلمەي ئازابلانغانلىقىنى ھېس قىلدى.چۈنكى، ھەيدەر بەگ ئۇنىڭ ئائىلىسىنىڭ شەپقەتچىسى ئىدى. دادىسىنى شۇ ئادەم يىراق ئىشقۇل يېزىسىدىن شەھەرگە يۆتكەپ كېلىپ، ئۆي ـ ماكان بەرگەن ۋە ئۇنىڭ تامچىلىق، نەققاشلىق ھۈنىرىنىڭ يىراق ـ يېقىنغا تارىلىپ نام چىقىرىشى ئۈچۈن، ئەۋزەل شارائىت

www.uyghurkitap.com

يارىتىپ بەرگەنىدى. مانا شۇ ئادەم ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا يۈرىكى سۇغۇرۇلۇپ، پاجىئەلىك ئۆلتۈرۈلدى. ئۇ بۇنداق قەبىھ، مۇدھىش ئۆلۈمنى زادىلا كۆرۈپ باقمىغانىدى. شۇ چاغدا ئۇ، ئاغزىدىن دۇر - گۆھەر ياغدۇرۇپ سۆزلەيدىغان پىر - ئۇستازىنىڭ ئاشۇنداق باغرى تاشلىقىغا ھەيران بولۇپ، كۆڭلىدە بىر خىل گۇمان ۋە تەۋرىنىش پەيدا بولغانىدى...

ئىككىنچىسى، شۇنچە پاك، شۇنچە مۇلايىم بىگۇناھ قىز ئايتۇلۇنىڭ ئوتتا كۆيۈپ ئۆلۈشى ئىدى. بۇنىڭغا ئۇ راستىنلا بەرداشلىق بېرەلمىدى. قىز ئوتتا ئەمەس، گويا ئۇنىڭ يۈرىكىدە كۆيۈۋاتقاندەك ئازابلاندى. قۇتقۇزۇۋېلىشقا قۇربى يېتىدىغان تۇرۇپ قۇتقۇزالمىدى، قىزنىڭ ئوت ئىچىدىكى ئازابلىق ناله - پىغانلىرىنى ئاڭلاپ تۇرۇپمۇ، ئۇنىڭ دەردىگە ھەمدەم بولالمىدى! ئەكسىچە، پىر - ئۇستازى ئوتتا كۆيۈۋاتقانلارنىڭ ناله - زارىنى ئاڭلاپ، خۇشاللىقتا كېرىلىپ ئولتۇراتتى....

مانا شۇ چاغدا، ئۇ ئۆزى چوقۇنغان بۇ زاتنىڭ شۇنچە بىرەھىم، قىساسخور ئادەملىكىگە ھەيران بولۇپ، كۆڭلىدىكى گۇمان ۋە تەۋرىنىشلەر تېخىمۇ كۈچەيگەنىدى ...

لېكىن، ئىشلار ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئىسەن بۇقا كۆڭلىدە پەيدا بولغان بۇنداق گۇمانىي خىياللاردىن قورقۇپ كەتتى. ھىدايىتۇللادەك مۇقەددەس زاتقا — ئۆزى چوقۇنغان، ئېتىقاد قىلغان پىر - ئەۋلىياغا شەك كەلتۈرۈپ گۇمانلانغانلىقىدىن قورقۇپ، دەرھال يۈزىنى قىبلىگە — مەككە مۇكەررەمە تەرەپكە بۇراپ، تىزلىنىپ، ئالىقىنىنى يۈزىگە يېيىپ، تۇۋا - تەۋازۇ ئېيتىپ، ئۈچ رەكەت ناماز ئوقۇدى. دەل مۇشۇ ئۇستازى بىر چاغلاردا: مۇبادا، كۆڭلىدە ئاللانىڭ لۇتفى - شاپائىتىگە گۇمان پەيدا بولۇپ قالسا، شۇنداق قىلىش كېرەك، دەپ ئۆگەتكەنىدى، بىراق ئۇ، بۇنىڭلىق بىلەن يەنە تەلتۆكۈس ئارام تاپالمىدى، قەلبىنى بېسىپ تۇرغان مۇرەككەپ، سىرلىق خىياللار يەنە بەزىدە ئۇنى بىئارام قىلىپ قوياتتى...

ئىسەن بۇقا ئاپاق خوجىنىڭ «پىر دېگەن پەيغەمبەرگە ئوخشاش،

مۇرىت پەيغەمبەرنىڭ ئۇممىتىگە ئوخشاش ...» دېگەن ياڭراق سۆزى قۇلىقىغا كىرىش بىلەن خىيال ۋە ئەسلىمىلەردىن توختىدى. ئاپاق خوجا سۆزلەۋاتاتتى، سۆز ئارىسىدا بەزىلەر ئۇنىڭدىن سوئاللارنى سوراپ، مەسىلە ـ مەرۇپىنى ئەۋجىگە كۆتۈرگەنىدى.

خانىقادىكى سۆھبەت، تەۋرەش خېلى ۋاقىتقىچە توختىمىدى. قىمـمەتلىك دەقىقىلەر ئەنە شۇنداق جەھرە ـ ساما، ئەمرىمەرۇپ، مەست ـ ئەلەسلىك ئىچىدە ئۆتتى. كەچنىڭ گۇگۇم قاراڭغۇلۇقى بارا ـ بارا شەھەرنى كېپەنلەۋاتقاندەك ئوراپ كەلمەكتە ئىدى.

5

ئاپاق خوجا خانلىق تەختىدە ئولتۇرغاننىڭ ئۈچىنچى كۈنى پۈتكۈل قەشقەرىيە تەۋەسىدە مۇنداق بىر يارلىقنى ئېلان قىلدى:

«بارلىق خەتىپ ـ مۇدەررىس، ئىمام ـ مۇتەۋەللى ۋە جارۇپكەشلەر ئاگاھ ھەم ھازىر بولۇڭلاركى، قولۇڭلاردىكى مەدرىسە، مەسچىت، تاۋاپ ـ زىيارەتخانىلارنى مۇشۇ بۇيرۇقا ئەمەل قىلىپ، جىمى تۆلىيە ـ ھۆججەتلىرى بىلەن بىزنىڭ سوپى ـ سالۇكلىرىمىزگە تاپشۇرۇپ بېرىڭلار! ئۇلار بۇ جايلارنى خانىقا، ئەمدان، ئىشق كۆلبىلىرى قىلىدۇ. سىلەرمۇ نامىزىڭلارنى ئوقۇساڭلار بولىۋېرىدۇ. كىمكى بۇيـرۇققا خىلاپلىق قىلسا، سازايى قىلىنىدۇ، مال ـ مۈلكى مۇسادىرە قىـلىشقا بۇيرۇلىدۇ!»

خان يارلىقىنى بىر نەچچە چوڭ شەيخ ـ سوپىلار ئازنا كۈنىدىكى جۈمە نامازلىرىدا، بازار كۈنىدىكى رەستە ـ گۈزەرلەردە سۈر ـ ھەيۋەت بىلەن يەتكۈزۈشتى ۋە ئاخىرىدا:

ـــ خۇدا ئۆز كاللامىدا كەلتۈرۈپتىلەركى: پادىشاھلار خۇدانىڭ سا ـ يىسى، دەپ. شۇڭا، پادىشاھنىڭ ھەربىر بۇيرۇقى پەرز ئەينىدۇر! ـــ دەپ قوشۇپ قويۇشتى.

لېكىن، يارلىق قانچە قاتتىق، يەتكۈزۈش قانچە سۈر — ھەيۋەتلىك بولسۇن، يەنىلا ئاۋام خەلقنىڭ قەلبىگە ياقمىدى. بۇلۇڭ — پۇچقاقلاردا نارازىلىق، غۇلغۇلا سادالىرى كۆتۈرۈلدى. لېكىن، ھەممە يەرنى ۋابادەك قاپلاپ كەتكەن قان خۇمار سوپى - دەۋرىشلەرنىڭ يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈش، تۈيۇقسىز ئۇر — يىقىتلىرىدىن قاتتىق يۈرەكئالدى بولۇپ كەتكەن بىچارە خەلق يەنىلا كۆڭلىدىكىنى سىرتقا چىقىرالماي، دەردىنى ئىچىگە يۇتاتتى. دېمىسىمۇ، ئاپاق خوجا بىلەن جۇڭغارلار تىكلىگەن بۇ ھاكىمىيەت ئاۋام خەلقنىڭ جىسمى ئۈستىدە قارار تاپقان زوراۋان ھاكىمىيەت بولغاچقا، ئۇ ئاۋام خەلقنىڭ قەلبىنى ئۆزىگە قارىتالمىغانىدى. شۇڭا، شەھەردىن يېزىغىچە، زەرداردىن گادايغىچە ئاغزىدا ماختىغان بىلەن دىلىدا قارغايتتى، كۆزى كۈلۈپ تۇرغان بىلەن يۈرىكى يىغلايتتى. ئۇلار بۇ توغرىدا ئىما — ئىشارەت بىلەنلا سۆزلىشەتتى، قورقۇش، ۋەھىمە پايتەختنى خۇددى زەھەرلىك تۇماندەك ئورىۋالغانىدى. خان يارلىقى ناھايىتى تېزلا ئۆز كۈچىنى كۆرسەتتى. سوپى — دەرۋىشلەر تەرەپ — تەرەپتىن تەۋرەپ كېلىپ، مەسچىت، مەدرىسىلەرنى خانىقا، ئەمدان ۋە ئىشق كۆلبىلىرىگە ئايلاندۇرۇۋەتتى. ئۇلار كېچە — كۈندۈز ئۇ يەردە جەھرە — ساما سېلىپ، كىگىز — بورىلارنى يىرتتى، نەشە چېكىپ، ئابىھاۋانى بۇلغىدى. تۈنەك قىلىپ، ھەممە يەرنى بېزەپ قىلىۋەتتى. ئىمام — مەزىنلەر ناماز ئوقۇيدىغان چاغلاردا، ئۇلار دەسسەپ — چەيلەپ، نىجاسەتكە تولدۇرۇۋەتكەن مەسچىتلەرنى ئۆز قوللىرى بىلەن تازىلاپ چىقاتتى.

بۇنداق خورلۇق بىلەن زوراۋانلىققا چىدىمىغان جامائەت ئاخىر يەكەندىكى چوڭ جامەنىڭ ئىمامى بارات ئەلەمگە ئەرز — شىكايەت قىلدى:

— بۇ يۇرت نېمە بولۇپ كەتتى، بارات ئەلەم؟ — دېدى بىر ئۆلىما زارلىنىپ، — نەگە بارساق يورۇقلۇق چۈشكەن بىر غېرىچ يەر يوق، ھەممە يەر قاراڭغۇلۇق، زورلۇق، خورلۇق بىلەن تولغان! ئى خۇدا، بىز سېنىڭ ئالدىڭدا نېمە گۇناھ قىلغان بولغىيدۇق؟! ئۆزۈڭگە ئىبادەت

قىلىدىغان بىرەر پاكىز، خاتىرجەم يەرنىمۇ بىزگە راۋا كۆرمە-دىگەمۇ...، — ئاندىن ئۇ بارات ئەلەمگە ئىلتىجا قىلدى، — ئۆزلىرى يۇرتنىڭ چوڭى، شەرىئەت پېشۋاسى، ئاپاق خوجىنىڭ ئالدىغا كىرىپ، تۆت ئېغىز گەپ قىلىپ قويسىلا، ئۇمۇ مۇسۇلمان بەندىسى بولغاندىكىن گەپلىرىنى ئاڭلا، گەپ قىلمساق، خۇدا ئالدىدا گۇناھكار بولۇپ قالى-دىغاندەك تۇرىمىز.

— شۇ ئەمەسمۇ، — دەپ لوقما سالدى يەنە بىر مەھەللە مەسچىتى-نىڭ ئىمامى، — بۇ ئەجۇج - مەجۇجىلەر مۇقەددەس ئىبادەتخانىلىرى-مىزنى خاراب قىلىشىۋاتىدۇ، مۇقەددەس كىتابلىرىمىزنى ئاياغ ئاستى قىلىشىۋاتىدۇ، بۇنىڭغا قانداقمۇ تاقەت قىلىپ تۇرغىلى بولىدۇ!؟ ئاللاغا قىلىدىغان ئىبادەتنىمۇ ئارامخۇدا قىلالمساق، نېمە تارتقۇلۇق بۇ! ئەخ-مەق پادىشاھ بولسا، ئىنەكنى قوشقا قېتىپ، بۇقىنى ئۇسسۇلغا سالىدۇ، دېگەن راست ئوخشايدۇ....

— ھىم ... خەپشۇك، — دەپ تۆت تەرىپىگە خۇدۇكسىرەپ قارىدى كاسىپ سىياق نامازخان، — تەقسىر، پەخەس بولغايلا، ھازىر ھەممە يەردە كۆز - قۇلاق بار، غىڭ قىلغان ئاۋازمۇ ئوردىغا يەتمەي قالمايدۇ.

— يەتسە يەتمەمدۇ، — دېدى ھېلىقى ئىمام ھېچنېمىدىن يانمايدىغان تۇرگۇن بىر قىياپەتتە، — ئەمدى شۇ ئىسسىق جېنىمىزدىن باشقا ھېچنېمە قالمىدى، ئالسا شۇنى ئالار.

بارات ئەلەم خېلى ئۇزاق ئويلانغاندىن كېيىن:

— ئاپاق خوجا بىلەن كۆرۈشكەننىڭ پايدىسى بولارمۇ؟ — دېدى ئارىسالدىلىق بىلەن، — گېپىمىزنى ئىلىك ئالسىغۇ ياخشى، بولمىسا ئۆ-زىمىزنى ئوسال قىلىۋالارمىزمىكىن دەپ ئەنسىرەيمەن.

— ئۇنداقمۇ بولماس، — دېيىشتى بىر نەچچەيلەن تەڭلا، — ئۆزلە-رى يۇرتىنىڭ مۆتىۋەرى، سىلىنىڭ گەپلىرىنى ئىلىك ئالمىسا بولماس...

— شۇنداق، زادى بىر دېيىشمەي بولمايدۇ، — دېدى يەنە بىر - ئىككىسى بارات ئەلەمگە مەدەت بېرىپ، — بۇ ئىشتا ئۆزلىرى باش بول-

www.uyghurkitap.com

سىلا، ئەل بىلەن بولماق ئاللا رازىلىقىدۇر.

شۇنداق قىلىپ، بارات ئەلەم بىلەن يەنە بىر نەچچەيلەن ۋەكىل بولۇپ، ئاپاق خوجا بىلەن كۆرۈشمەكچى بولدى. لېكىن، ئوردىغا كىرىپ ئۇ زات بىلەن كۆرۈشۈش ئانچە ئوڭايغا چۈشمىدى. ئارىغا قويماقچى بولغان ئوردا مۇلازىمەتچىلىرىدىن بىرسى:

— مەن پىرىمدىن قورقىمەن، ئەگەر ئۇنىڭ غەزىپى تۇتىدىغان بولسا، ھاۋا گۈلدۈرلەپ، پۈتۈن ئەتراپنى چېقىن چاقىدۇ، — دەپ ۋاستىچى بولۇشتىن باش تارتتى.

ئۇلار كۈتە ـ كۈتە ئاخىر بۈگۈن ئاپاق خوجىنىڭ ئوردىدىن سىرتقا چىقىدىغانلىقىنى تىڭ ـ تىڭلاپ ئۇقۇپ، ئوردا ئىشىكى ئالدىدا ئۇنى ساقلىدى. دېگەندەك كەچ پېشىن ۋاقتى بىلەن ئاپاق خوجا يوغان ئەرەب ئېتىنى مىنىپ ئوردىدىن چىقتى. ئويناقلاپ تۇرغان چىلان تورۇق ئايغىرنىڭ بوينىدىكى كۈمۈش ئۈمۈلدۈرۈكى قۇياش نۇرىدا يال ـ يۇل قىلىپ چاقنايتتى، ئېگەر توقۇملىرىغا بولسا، ھەر خىل ئۈنچە ـ مەرۋايىتلاردىن كۆز قويۇلغانىدى. ئات ئۈستىدە شاھانە سۈر ـ ھەيۋە بىلەن غادىيىپ ئولتۇرغان ئاپاق خوجا چۆرىسىگە كالۋۇتۇندىن قىياق چىقارغان كىمخاب تون كىيىپ، بېلىگە تۇمارچە ئەنبەردان ئېسىلغان ئالتۇن كەمەر باغلىغانىدى. ئاتنى كەشمىر رەختىدىن چىپار تون كىيگەن، چوقچا ساقال قىرىسال بىر سوپى يېتىلىۋالغانىدى. ئاپاق خوجىنىڭ كەينىدە ئاتلىق ۋە پىيادە بولۇپ يىگىرمىدىن ئارتۇق سوپى ـ دەرۋىش سوكۇلداپ كېلىشىۋاتاتتى.

ئاپاق خوجا ئوردا دەرۋازىسىدىن چىقىشىغا بارات ئەلەم ئالدىغا كېلىپ تەزىم قىلدى ۋە:

— ئىشانەم، ئۆزلىرىگە ئىككى ئېغىز گېپىمىز بار ئىدى، ئوردىغا كىرىشكە نېسىپ بولماي مۇشۇ يەردە ئالدىلىرىنى توسۇپ بىئەدەپلىك قىلدۇق، — دەپ بېشىنى تۆۋەن ئەگدى.

ئاپاق خوجا نائىلاج توختىدى، لېكىن كۆزلىرىدىن غەزەپ، چىرايىدىن مۇز ياغدۇرۇپ تۇراتتى.

— ھە، نېمە گەپ!؟ — دېدى ئۇ بىر خىل بىزارلىق تۇيغۇسى بىلەن.

بارات ئەلەم يەنە شۇنداق سىپايىلىك ۋە كەمتەرلىك بىلەن ئاستا سۆزلەشكە باشلىدى:

— ھەزرىتىم، بەندىنى سائادەتكە يەتكۈزىدىغان تائەت - ئىبادەتلەرنىڭ خىللىرى كۆپ، ئەمما بۇلارنىڭ بارلىقى ئىككىلا نەرسىگە جەملىنىدۇ: بىرى، ئاللانىڭ ئەمرىگە تەزىم قىلىش؛ يەنە بىرى، خۇدانىڭ بەندىلىرىگە شەپقەت قىلىشتىن ئىبارەت. شۇ ۋەجىدىن بىز ھۇزۇرلىرىغا مۇقەددەس ئىبادەتخانىلىرىمىزنى خانىقاغا ئۆزگەرتمەي، بۇرۇنقى پېتى ساقلاپ قېلىش توغرىسىدا ئىلتىماس قىلىپ كەلدۇق، مەسچىت، مەدرىسىلەرنى خانىقا قىلىش دۇرۇس بولماس ...

— نېمە؟! — ئاپاق خوجىنىڭ تەرى تۈرۈلۈپ، ئاۋازى قوپاللاشتى، — ھەي ئازغۇن موللىلار، سەنلەر نېمىنى بىلىشىسەن؟! شەرىئەت دېگەن بابامىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تۈزگەن يولى، تەرىقەت بولسا، ئاللاتائالانىڭ ئەمرى تۇرسا، بۇنىڭغا خىلاپلىق قىلىپ، مۇنكىر بولۇشماقچىمۇ سەن؟ سەنلەر كۈندە بەش مەرتىۋە ناماز ئوقۇشىسەن، ئۇنىڭ بۇياقى مەسچىت بىكار تۇرۇپ قېلىپ ئاللاغا ئەرز قىلىدۇ. بىزنىڭ يارەنلىرىمىز بولسا زىكىر، جەھرە - ساما قىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بۇ جايغا ئاللاتائالانىڭ مالائىكىلىرى چۈشىدۇ، قۇتۇبۇل ئەقتاب، رىجالۇلغەيبىلەر[①] ھازىر بولىدۇ. مەسچىتنىڭ ئورنى تاكى تەكتى ئەسراغىچە ئاللادىن رازى بولىدۇ. سەنلەر سەللىنى يوغان يۆگەپ، گەپنى چوڭ قىلغان بىلەن، مۇشۇنچىلىك خۇدايى ئىشلارنىمۇ بىلىشمەيسەن!

بارات ئەلەمنىڭ ئەرۋاھى ئۇچتى، ئۇ ئۆزىنى شۇنچە تەمكىن تۇتۇپ تۇرۇشقا تىرىشسىمۇ، لېكىن ئاپاق خوجىنىڭ بايىقى سۆزلىرى ئۇنىڭ ئۇغسىنى قايىنىتىپ، ۋىجدانىنى ئازابلىدى. مۇبادا، ئاپاق خوجا بارات

① رىجالۇلغەيبىلەر — غايىب كىشىلەر، كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان كىشىلەر.

www.uyghurkitap.com

ئەلەمنىڭ شەخسىيىتىگە تېگىدىغان ھەرقانداق گەپنى قىلغان بولسا، بەلكىم ئۇ بۇنچىلىك غەزەپلىنىپ كەتمەي، ئۆزىنى تۇتۇۋالغان بولاتتى، لېكىن ھازىرقى گەپلىرى ئاللانىڭ، قۇرئاننىڭ ھۆكمىدىن يىراقلاپ كەتكەن كۇپۇرانە گەپلەر بولغاچقا، ئۇ زادىلا تاقەت قىلىپ تۇرالمىدى:

— ئىشانەم، — دېدى ئۇمۇ ئوتتۇرىدىكى پەردىشەپنى قايرىپ، — خۇدا ئەڭ ئېگىز ئەرشىنىڭ ئۈستىدە، بىز ئۇنىڭ قەرىدىكى بولۇتلارنىمۇ كۆرەلمەيمىز. بىز پەقەت ئۇنىڭ ئەقىدىلىرى ئارقىلىقلا ئۇنى بىلەمىز، ئۇنى تونۇيمىز. ئۇنىڭ ئەقىدىلىرى بىزگە ئۇلۇغ قۇرئان كەرىم ئارقىلىق يەتكەن. قۇرئان كەرىمدە، مۇسۇلمان بەندىسىنىڭ يالغان - ياۋىداق سۆزلىشى قاتتىق مەنئى قىلىنىدۇ. روھىمىزنى يالغان ئىللەتتىن قوغداش — ئەڭ چوڭ ئەخلاقىي ۋەزىپىلىرىمىزدۇر. پەيغەمبىرىمىز «بىر قېتىم يالغان سۆزلىگەن ئۈچ قېتىم لەنەتكە مۇناسىپ بولىدۇ» دېگەن! ...

ئاپاق خوجىنىڭ ئاق سېرىق، كۆپچۇگەن يۈزى تېخىمۇ ئېسىلىپ ئالىپاساق بولۇپ كەتتى. كۆزلىرى غەزەپتىن چەكچىيىپ، تۈرۈلگەن قاپاقلىرى ئوتتۇرا قولدەك پولتىيىپ چىقتى. ئاچچىقتىن ئاغزىغا گەپمۇ كەلمەي، «ئازغۇنلار ...غاپىللار ... پاسىقلار ...» دېگىنىچە چىچاڭشىپ، ئاتىنىڭ تىزگىنىنى ئېگىز - پەس تارتتى، ئات ئۈيىاق - بۇياققا چاپچىپ، بارات ئەلەمگە يېقىنلاشتى ۋە تۇمشۇقى تېگىپ كېتىپ بارات ئەلەمنىڭ بېشىدىكى سەللىنى يەرگە چۈشۈرۈۋەتتى. شۇ ھالەتتىمۇ ئاپاق خوجا ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تارتمىدى. ئاتنىڭ ئاغزىدىن بۇژغۇپ چىققان ماغزاپ - شالىلار بارات ئەلەمنىڭ سىدام بېشىنى بۇلغىۋەتتى. بارات ئەلەم قاتتىق خورلۇق ئىچىدە ئۆزىگە قاراپ چاپچىپ، دېۋەيلەپ تۇرغان ئاتتىن سەل نېرى يىراقلاشتى. ئۇنىڭ بىلەن بىللە كەلگەن ھەمراھلىرىمۇ ئىزا - ئەلەمدىن يىغلىغۇدەك بولۇشتى. ئۇلار بارات

ئەلەمنىڭ توپىغا مىلىنىپ ياتقان چۇۋۇق سەللىسىنى يەردىن ئېلىپ، پۇت ـ قولى تىترەپ ئۆرە تۇرۇشقا ماجالى قالمىغان بارات ئەلەمنى قولتۇقىدىن يۆلىۋالدى. ئاپاق خوجا «شىكايەتچىلەر» نىڭ مۇنداق كۆلكىلىك ھالغا چۈشۈپ قالغان بىچارە ھالەتلىرىدىن كۆڭلى تەسكىن تېپىپ مىيىقىدا كۈلدى ـ دە، ئېتىنى دېۋىتىپ يۈرۈپ كەتتى. بارات ئەلەم بىلەن ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ئات بىلەن سوپى ـ دەرۋىشلەر توزۇتقان قويۇق چاڭ ـ توزان ئارىسىدا قالدى.

× × ×

ئاپاق خوجا ھۇزۇرىدا تۆت يۈزدىن ئارتۇق سوپى ھەمىشە ئويغاق، پەرمانبەردار ھالەتتە تۇراتتى. ئۇلار كېچە ـ كۈندۈز پىر ـ ئۇستازىدىن ئايرىلمايتتى. بۇ زاھىرىي ۋە باتىنىي ئىلىملەرگە كامىل «كارامەتلىك سوپىلار» ھەزرىتى ئىشانىنىڭ مەنزۇر ۋە مەقبۇللىرى دېيىلەتتى.

ئاپاق خوجا غەزەپلىك، مىجەزى چۇس، ئاچچىقى زىيادە ئادەم ئىدى. ئەگەر ئۇ بىرەر كىشىگە غەزەپ قىلىپ ئاچچىقلاپ قاراپ قويسا، بۇ كارامەتلىك سوپىلار بىر ئاخشامدا بېرىپ، ئۇ كىشىنى بۇ دۇنيادىن جىممىدە ئۈزۈپ قوياتتى.

بۇگۈنمۇ خۇددى شۇنداق بىر كېچە بولدى. ھەممە يەرنى مەيۈس-لۈك، ئەلەمگۈلۈك قاپلىۋالغانىدى. ئاسماندىكى يۇلتۇزلارمۇ ھېلىلا ساقىيىپ چۈشىدىغاندەك سۇس جىمىرلايتتى.

خۇپتەندىن يېنىپ خېلى ۋاقىتلار ئۆتكەن بولسىمۇ، راۋاقكۆل مەھەللىسىدىكى دەرۋازىسى قوش قانات، ياسىداق بىر ئىمارەتنىڭ چىراغلىرى تېخى ئۆچمىگەنىدى. ئۇستى ۋاسا جۈپ، ئاستى تاختايلىق مېھمانخانىنىڭ پەنجىرىسىدىن ھويلىغا خىرە يورۇق چۈشۈپ تۇراتتى. مېھمانخانىنىڭ تۆرىگە راسلانغان تۆشەكتە بارات ئەلەم سوزۇلۇپ

www.uyghurkitap.com

ياتاتتى. ئۇ ئاپاق خوجا بىلەن بولغان ئاشۇ كۈنكى ئۇچرىشىشتا دەرد چېقىپ كەتكەچكە، تۈنۈگۈندىن بېرى ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ يېنىدا ئاشۇ كۈنكى ھەمراھلىرىدىن بىر ئىمام بىلەن بىر مەزىن قىرائەت قىلىپ ئولتۇراتتى. ئۇلار بايا خۇپتەندىن يېنىپ، ئۇنى يوقلاپ كەلگەنىدى. بارات ئەلەمنىڭ باش تەرىپىگە قويۇلغان شامداندا بىر جۈپ شام پىلىلداپ يېنىپ تۇراتتى. ئىمام بىلەن مەزىن قۇرئانغا قارىماستىن كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ، ئىككى تەرەپكە تاشلانغان ھالدا سۈرىلەرنى يادقا ئوقۇۋاتاتتى. بارات ئەلەمنىڭ ئاياغ تەرىپىدىن ئون سەككىز - يىگىرمە ياشلاردىكى ئىككى شاگىرت بالا ئۇنىڭ قېرىلىقتىن گۆشلىرى شىلىقشىپ قالغان ئاۋاق پۇتلىرىنى تۇتۇپ ئولتۇراتتى. شۇ چاغدا — ئىمام، مەزىنلەر ھەممىنى ئۇنتۇغان ھالدا قىرائەت قىلىۋاتقان، بارات ئەلەم مۈزىكىدەك خۇش نەپەس ئاۋازىنىڭ ئەللەيلىشى بىلەن ئەلەڭ - سەلەڭ ئۇيقۇغا كەتكەن، ئىككى شاگىرت بالىنىمۇ تاتلىق ئۇيقۇ گەدەك باسقان ئاشۇ غەپلەتلىك مىنۇتتا، تۇيۇقسىز لا مېھمانخانىنىڭ ئىشىكى تاراقلاپ ئېچىلىپ، ئۆيگە يۈز - كۆزىنى نىقابلىۋالغان ئالتە ئادەم بېسىپ كىردى. بارات ئەلەم ئىشىكنىڭ قاتتىق ئېچىلىشىدىن چۆچۈپ كۆزىنى ئاچتى، ئىككى مېھمان قىرائەت قىلىۋاتقان ئاغزىلىرىنى ئاچقانچە ھاڭۋېقىپ تۇرۇپ قېلىشتى، ھېلىقى ئىككى شاگىرت بالا بولسا، قورققىنىدىن بەدىنىگە تىترەك ئولاشتى. بېسىپ كىرگەن نىقابلىق كىشىلەرنىڭ قوللىرىدا پالتا، خەنجەر ۋە پىچاق بار ئىدى. ئۇلار بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمىدى، بىر - بىرى بىلەنمۇ سۆزلەشمىدى. كىرگەن پېتى خۇددى توشقاننى باسقان قارچىغىدەك، ئۆيدىكىلەرنىڭ ئۈستىگە تاشلىنىپ، بەزىلىرىنى پالتا بىلەن، بەزىلىرىنى خەنجەر بىلەن ۋە بەزىلىرىنى پىچاق بىلەن بىردەمدە شېھىت قىلىپ بولدى. مېھمانخانا قان ئىچىدە قالدى، ئۆلتۈرۈلگەن بەش ئادەمنىڭ كېسىلگەن، ئۈزۈلگەن، مىجىلغان تەنلىرى بىر - بىرىگە ئارىلىشىپ، بەئەينى خامتالاش

قىلىنغان گۆشكە ئوخشاپ قالغانىدى. قاتىللار ئۇلارنىڭ ئۈستىگە مېھ-
مانخانىدىكى يوتقان ــ كۆرپە ۋە زىلچا ــ گىلەملەرنى تاشلىدى.
قول ــ ۋە قورالللىرىدىكى قان داغلىرىنى بولسا ئاپئاق يىپەك
دېرىزە پەردىلىرىگە سۈرتۈپ، قايتىش ئۈچۈن ئىشىك تەرەپكە ماڭ-
دى. شۇ چاغدا، بىر جاللاتنىڭ قان تولغان كۆزلىرى توساتتىن تەك-
چىدىكى كىتابلارغا چۈشۈپ قالدى. مېھمانخانىدىن ئايۋانغا چىقىدىغان
ئىشىكنىڭ ئۈستىدىكى مېھرابسىمان تەكچىگە تىزىلغان بۇ كىتابلارغا
زەررىچە توپا قونمىغانىدى. بۇ كىتابلارنىڭ كۆك، سېرىق، قىزىل خۇ-
رۇم ۋە چەم مۇقاۋىلىرى چىراغ شولىسىدا رەڭگارەڭ جۇلالىنىپ،
خۇددى ھەسەن ــ ھۈسەندەك يايسىمان كۆرۈنەتتى. بۇ كىتابلار نىزا-
مى گەنجىۋى، ئابدۇراخمان جامى، نەۋائىي، خۇسراۋ دېھلىۋى، فارابى،
يۈسۈپ خاس ھاجىب قاتارلىقلارنىڭ ئەرەب، پارس ۋە چاغاتاي يېزى-
قىدىكى شاھانە ئەسەرلىرى ئىدى.

قاتىللار كىتابلارنى تەكچىدىن تارتىپ سىيرىپ چۈشۈردى ۋە مۇ-
قاۋىلارنى پالتىدا چاناپ، ۋاراقلىرىنى پىچاقتا كېسىپ، مېھمانخانىنى
كىتاب قىيىندىلىرىغا تۇشقۇزۇۋەتتى، ئەقىل دۇردانىلىرىگە تولغان
سەھىپىلەر بايىقى ئۆلىمالارنىڭ پاك قانلىرى بىلەن ئارىلىشىپ، چىراغ
نۇرىدا گويا جاھالەت ئۈستىدىن شىكايەت قىلىغاندەك يالتىراپ،
پارقىراپ تۇراتتى.

ئەتىسى بۇ شۇم خەۋەر پۈتۈن شەھەرگە گۈررىدە تارالدى. خەلق
غەزەپلەندى، ھەممە يەرنى ھازىدارلىق، نارازىلىق ۋە ھەسرەت ــ نادامەت
قاپلاپ كەتتى. لېكىن، ئاپاق خوجىنىڭ ھەرقايسى چوڭ مەسچىتلەر-
گە، ئادەم كۆپ بازار ــ رەستىلەرگە قويغان چاپارمەنلىرى قىلچە تەپ
تارتماستىن:

— كۆردۈڭلارمۇ، بىزنىڭ پىر ــ ماشايىقلىرىمىزنىڭ كارامىتى ناھا-
يىتى تېز، بۇگۈن كېچە خۇدانىڭ پەرىشتىلىرى ئاسماندىن چۈشۈپ،

www.uyghurkitap.com

جاھىل ئالىملارنى ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ! ... مانا بۇ — پىر ئەۋلىيىمىزنىڭ تەخسىراتىغا كەتكەن تۈزكور، ئازغۇنلارنىڭ ئاقىۋىتى! خوجام ئاياق دۇئايى بەند قىلىۋەتكەن ئادەم تاڭلا مەھشەردە مانا شۇنداق سۈرىتى مۇبەددەل قوپىدۇ، گۇناھى يەڭگىللىرى تەلۋە، كاسىكا بولۇپ كېتىدۇ! ...

ماشايىخى مايان كەشفۇپى ـ كەرامەتھا بىسيار تىزە ست،
ئىن شەب ئاخىر بىسيار ئالىمانىرازە بەتەبەر كۇشتە ست.①

دېيىشىپ ھەيۋە ـ تەھدىت بىلەن خەلقنىڭ غەزىپىنى بېسىشقا، ئاغزىنى ئېتىشكە ئۇرۇندى.

① بىزنىڭ ئەۋلىيالىرىمىزنىڭ كارامىتى ناھايىتى ئىتتىك، بىر غەزەپ قىلماق بىلەن بۇگۈن كېچە نۇرغۇن موللىلارنى ئۆلتۈرۈپتۇ.

يەتتىنچى باب

ئالتۇن تەخت ئۈستىدىكى بىر دەملىك ئاچچىق خىيال

1

ئاپاق خوجىنىڭ ئىسمائىل خاننى دارغا ئاسمىسا ياكى جادۇغا باسمىسا زادىلا دەردى چىقمايتتى. لېكىن، ئۇ ھازىرغىچە مانا شۇ مەقسىتىگە يېتەلمەي تىت - تىت بولۇپ يۈرەتتى. ئىسمائىل خاننىڭ ئاقسارايىنىڭ ئاستىدىكى زىنداندا قىينىلىۋاتقان مەھكۇم جېنىنى غالدان ساقلاپ كېلىۋاتاتتى.

ئىسمائىل خاننىڭ تەقدىرى توغرىسىدا، ھەر ئىككىسىنىڭ ئۆز ئالدىغا سوقۇۋاتقان ھېساب - چوتى بار ئىدى.

ئاپاق خوجا ئۇنىڭ ئۆزىدىن تارتىپ پۈتۈن ئۇرۇق - ئەۋلادىغىچە قۇرۇتىۋېتىشنى ئويلايتتى. شۇنداق قىلمىسا، ئۆز يېنىدا يوشۇرۇن ئاپەت ساقلىنىپ، ھامان بىر كۈنى ئۇنىڭ تەختى - بەختى تەھدىتكە ئۇچرايتتى. غالدان بولسا، ئۇنى ئۆز دەرگاھىدا تۇتقۇنلۇقتا ساقلاپ، ئاپاق خوجا قاتارلىقلارنىڭ ئۆزىگە مەڭگۈ باغلىنىپ، باشتىن - ئاخىر سادىق غالچا بولۇپ ئىشلىشى ئۈچۈن، تىرىك قارانچۇق قىلماقچىدى. «بۇ خەقنىڭ ھەر ئىككىلىسى بىزنىڭ تائىپىدىن ئەمەس، ئەمما بىر - بىرىگە ئەشەددىي دۈشمەن! — دەپ ئويلايتتى غالدان كېيىنكى ئىشلار ئۈستىدە باش قاتۇرۇپ، — ساغان نويانىنى ئۆزگەرمەيدۇ، دەپ كىم ئېيتالايدۇ؟ ئەگەر شۇنداق ساداقەتسىزلىكلەر بولۇپ قالسا، ئۇ چاغدا

ئىسمائىل خان بىزگە تازا ئەسقاتىدۇ. ئىككى قارچىغا سوقۇشسا، ئۇۋچىغا پايدا ئەمەسمۇ ؟! ...» غالدان ئەنە شۇنداق خىياللار بىلەن ئىسمائىل خاننى ئۆزى بىللە ئىلبالىققا ئەكېتىش قارارىغا كەلگەنىدى. ئەمما، ئاپاق خوجىمۇ ئۇنى ئۆلتۈرۈپ، نەسلىنى قۇرۇتۇش نىيىتىدىن يانمىغانىدى. شۇڭا، بۈگۈن غالدان بىلەن ئاخىرقى قېتىم كۆرۈشۈپ، ئۆز مەقسىتىنى ئېنىق ئېيتىش ئۈچۈن ئۇنىڭ يېنىغا كىردى.

غالدان شۇنچە ئېسىل ھۇجرا ـ سارايلارنى تاشلاپ، ئوردا بېغىغا چېدىر تىكتۈرۈپ شۇ يەردە تۇرۇۋاتقانىدى. گۈللۈك كىگىز ـ تىكمەتلەر بىلەن ئورنىلىپ، ئۈستىگە توققۇز بۇرجەكلىك ئاق تۇغ قادالغان چېدىر ئازادە ھەم ھەيۋەتلىك ئىدى. چېدىرنىڭ يېنىدىكى تۇۋرۇكتە غالداننىڭ ئاق قاشقا ئارغىماق ئېتى باغلاقلىق تۇراتتى، چېدىرنىڭ ئىشىكىدە ئىككى، ئەتراپتا يەنە بىرنەچچە پالۋان قامەت چېرىكلەر قاراۋۇللۇق قىلىپ تۇرۇشاتتى.

ئاپاق خوجا چېدىرنىڭ كىگىز مەلەگزىسىنى قايرىپ ئىچكىرىگە كىردى. چېدىرنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىكى ئاتەشداندا ئۆرۈك كەسلەندىلىرى چاراسلاپ كۆيۈۋاتاتتى.

غالدان ئوتنىڭ يېنىدا چوقچىيىپ، ئوڭ تىزىنى قۇچاقلاپ، سول ئۆكچىسىنىڭ ئۈستىدە ئولتۇراتتى. يالقۇنلاپ يېنىۋاتقان ئوت شولىسىدا ئۇنىڭ بېجىرىم، كۈچلۈك گەۋدىسى، قارامتۇل گۆشلۈك يۈزى پارقىرىغاندەك ئېنىق ۋە ئىللىق كۆرۈندى. چېدىرنىڭ يېرىمى دېگۈدەك زىلچا ـ گىلەم ۋە ئېسىل بىساتلار بىلەن توشۇپ كەتكەنىدى. ئۈستىگە ھەر خىل قىممەت باھالىق تېرىلەر دەستىلەنگەن ساندۇقى پۇختا ئىشكەل قۇلۇپ بىلەن ئېتىلگەنىدى. ئۇنىڭ ئىچىدە نېمە بارلىقىنى بىلمىگەن ئادەممۇ، بىر قاراپلا قەشقەر ۋە يەكەندىكى بۇلاڭ ـ تالاڭدا قولغا چۈشۈرگەن ئالتۇن ـ كۈمۈش بىلەن ھەر خىل بىباھا جاۋاھىراتلار ئىكەنلىكىنى پەملىيەلەيتتى.

ئاپاق خوجا مۇلايىم ۋە قىزغىن سالامدىن كېيىن مۇنداق دېدى :

ــ بىشەۋكەتى ئالىيلىرىغا ئىلتىماسىم شۇكى، تۇزكور، مۇناپىقلار-

نىڭ جېنىنى ساقلاپ قېلىش ئۈزلىرىدەك ئاقىللارنىڭ ئىشى ئەمەس! ئىسمائىل خان ۋە ئۇنىڭ جەددى - جەمەتى ھاياتلا بولىدىكەن، بىزنىڭ سەلتەنىتىمىز خەۋپتىن خالاس بولالمايدۇ. شۇڭا، سەئىدىيىلەرنىڭ بۇنداق ناپاك، گۇمراھ نەسلى - نەسەبىنى يىلتىزىدىن قومۇرۇۋەتكەن خوپتۇر ...

— ھەزرىتىم، سىز يەنە شۇ گەپنى قىلغىلى كىردىڭىزمۇ ؟! — دېدى غالدان ئۇنى مەڭستىمىگەندەك تەلەپپۇزدا، — بولدى، بۇ ئىشتا سىز بىزگە ئەقىل ئۆگەتمەڭ! خاتىرجەم بولۇڭكى، مەن ئۇنى ھەرگىز سىزنىڭ ھۇزۇرىڭىزدا قالدۇرمايمەن، ئۆزۈم بىللە جۇڭغارىيىگە ئېلىپ كېتىپ، ئۆلگەندىنمۇ بەتتەر كۈن كۆرسىتىمەن، — ئاندىن ئۇ كۆزىنى ھەيبارلىق بىلەن ئويىنىتىپ، ئاپاق خوجىغا يەر تېگىدىن قاراپ داۋام قىلدى، — ئۇنىڭ ئۆلگىنىدىن تىرىك تۇرغىنى ئەۋزەل، ھەزرىتىم، كىم بىلىدۇ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇمۇ ئەسقېتىپ قالامدۇ تېخى.

ئاپاق خوجىنىڭ تۇيغۇن يۈرىكى بۇ گەپنىڭ ئاستىدىكى يوشۇرۇن مەنىنى چۈشىنىپ يەتتى. ئۇ ئەمدى بۇ ھەقتە غالدان بىلەن سۆزلىشىۋېرىشنىڭ بىھۇدە ئاۋارىچىلىك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. يەنە داۋاملىق ئېيتىشىۋەرسە، خوجايىنىنىڭ ئىشەنچىدىن مەھرۇم بولۇپ، كۈتۈلمىگەن پېشكەللىكلەرگە يولۇقۇپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى. شۇڭا، ئۇ دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ : «سىلى نېمە دېسىلە شۇ بولسۇن، بىشەۋكەتى ئالىيلىرى! » دەپ پۈكۈلۈپ سالام بېرىپ چېدىردىن چىقتى.

ئاپاق خوجا كەچ كۈز ھاۋاسىدا سارغىيىپ سولىشىشقا باشلىغان، جۇڭغار لەشكەرلىرىنىڭ خالىغانچە بۇزۇپ - چېچىشى ۋە ئاتلىرىنىڭ تېزەكلەپ پېتىقدىشى بىلەن پايمال بولۇپ كەتكەن ئوردا بېغىدا ئۇزۇن تۇرمايلا ئاقسارايغا قايتتى ۋە شاھنشىنغا كىرىپ، ئۆزىنى ئالتۇن تەخت ئۈستىگە تاشلىدى. ئۇنىڭ بايا غالداننىڭ ئالدىدا ئىچىگە يۇتقان ئاچچىقى بېسىلماي، تېخى ھەدەپ يۇقىرى ئۆرلەۋاتاتتى. ئۇ ھەقانچە قىلىپمۇ ئىسمائىل خاننى ئۆز قولى بىلەن ئۆلتۈرەلمىگەنلىكىگە تەن بەرگۈسى كەلمەيتتى، بۇ ھەقتە غالدان بىلەن قاتتىقراق دېيىششكە تېخى-

www.uyghurkitap.com

مۇ پىتىنالمايتتى. ئىككى تەرەپتىن قىسىپ كەلگەن بۇ قىسماق ئۇنى ئىسمائىل خان توغرىسىدا ئاچچىق ۋە نادامەتلىك خىياللارغا غەرق قىلىۋەتتى. خىيالدىن خىيال تۇغۇلۇپ، ئۇنى بۇنىڭدىن سەككىز ـ توققۇز يىل بۇرۇنقى ئۇنتۇلغۇسىز ئەسلىملەر قوينىغا ئېلىپ كەتتى...

2

ئىسمائىل خان ھىجرىيە 1080 ـ يىلى زۇلقەئدە[1] ئېيىنىڭ 11 ـ كۈنى خانلىق تەختىدە ئولتۇردى. ئۇ سەئىدىيە سۇلتانلىرىنىڭ ئون ئىككىنچىسى ۋە ئەڭ ئاخىرقىسى ئىدى.

ئۇ تەختتە ئولتۇرۇۋۇپ ئۈچىنچى كۈنى، ئاپاق خوجا — ھىدايىتۇللا ئىشان ئۇنىڭ ھۇزۇرىدا پەيدا بولدى.

— ئەي شەھرىيارى ئالەم، — دەپ تەۋازۇ بىلەن سالام قىلدى ئۇ ئىسمائىل خانغا، — سىز تەخت ـ سەلتەنەتتە ئولتۇردىڭىز، سىزنىڭ بۇ تەخت ـ سەلتەنىتىڭىزگە چىن دىلىمىزدىن مۇبارەكبادلىق قىلۇرمىز. بىز تىرىكلا بولىدىكەنمىز، جىمى كەشپۇ كارامىتىمىزنى، ئېتىقاد ـ ئىخلاسىمىزنى ۋە جىمى جان ـ تەرىمىزنى سىزنىڭ سەلتەنىتىڭىزگە پىدا قىلىمىز، خىزمەتكارلىقنى، ھالال تاماقلىقنى ئورۇندايمىز ...

ھىدايىتۇللا ئىشان ھەمىشە ھەرقانداق سورۇندا ئۆزىنى سىرلىق تۇتۇشقا ئۇرۇناتتى، ئۇنىڭ تەبىئىتىدە تەكەببۇرلۇق، مەنمەنلىك چوڭقۇر ئورۇن ئالغانىدى. لېكىن، بۈگۈن ئۇ يېڭى پادىشاھ ئىسمائىل خاننىڭ ئالدىدا باشقىچە ئادەمگە — بويىنىنىڭ سۆڭىكى قاتمىغان خۇشامەتگۇي، ناتىۋان بىر بىچارىگە ئايلىنىپ قالغانىدى. بۇنداق مەدھىيە، تەۋازۇ ھەم تەكەللۇپلارنى كۆپ ئاڭلاپ ئادەتلىنىپ كەتكەن ئىسمائىل خان ئۇچۇن بۇ سۆز ۋە قىلىقلار ئانچە غەلىتە تۇيۇلمىدى، بەلكى ھىدا-

① مىلادىيە 1669 ـ يىل 11 ـ ئاي

يىتۇللا ئىشاندەك يۇقىرى - تۆۋەندە نامى بار كاتتا بىر زاتنىڭ يېڭى سەلتەنەتنى مۇبارەكلەپ، يۈرەك سۆزلىرىنى ئېيتقانلىقىغا كۆڭلىدە خۇشال بولدى. شۇڭا، ھىدايىتۇللا ئىشان يەنە ئىككى كۈندىن كېيىن، ئۇنىڭ ھۇزۇرىغا سالامغا كىرىپ :

— ھەزرىتى سۇلتانغا كەمىنەنىڭ ئىلتىماسى شۇكى، ئۆزلىرى ئاتا - بابالىرىدىن تارتىپ بىزنىڭ ئاتا - بابالىرىمىزغا مۇرىت - مۇخلىس بولۇپ كەلگەن. مۇمكىن بولسا، بىزنىڭ سوپى - سالۇكلىرىمىزدىن ئۆشرە - سېلىق ئېلىنمىسا، ھاشار - ئالۋانلارغا تۇتۇلمىسا، چۈنكى ئۇلار نامرات، خۇداگۇي، تەقۋادار كىشىلەر. بىز ھەمىشە ئۇلۇغ خاننىڭ سەلتەنەتىنىڭ ئۈستۈن، دۆلىتىنىڭ زىيادە بولۇشىغا دۇئا ۋە تەلەپتە بولساق ...، — دەپ قولىنى دۇئاغا كۆتۈرگەندە، ئۇنىڭدىن تەسىرلەنگەن ئىسمائىل خان يەڭگىللىك بىلەنلا : «بولىدۇ، ئىشانەمنىڭ دېگىنىچە بولسۇن! » دەپ ھۆكۈم قىلىۋەتتى. ئۇ كۆڭلىدە : «شۇنچە چوڭ بىر خانلىق ئۈچۈن بۇ قانچىلىك ئىش ئىدى؟ ئۇنىڭ مۇرىت - مۇخلىسلىرىدىن باج - سېلىق ئالماي ئۆزۈمگە مايىل قىلسام، ئىشەندۈرسەم، كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇلارمۇ ماڭا ئەسقاتىدۇ. ئالىمادىس، سەلتەنەتىمىزنىڭ بېشىغا كۈن چۈشسە، لەشكىرىي كۈچلەرنى ھىدايىتۇللانىڭ قولى ئارقىلىق ئۇنىڭ مۇرىت - مۇخلىسلىرىدىن تولۇقلايمەن. بۇنداقلار تولىمۇ پىداكار، خۇنخور كېلىدۇ. » دېگەنلەرنى ئويلاپ، ئۆز ھۆكۈمىنىڭ توغرىلىقىغا جەزم قىلغانىدى.

لېكىن، ئىشلارنىڭ كېيىنكى تەرەققىياتى ئىسمائىل خاننىڭ ئويلىغىنىدەك ئۇنداق ئاددىي بولمىدى. باج - سېلىق، ئالۋان - ياساقنىڭ دەردىدىن مادارى قالمىغان خەلق يېزىدىن تارتىپ شەھەرگىچە، يۇقىرىدىن تارتىپ ئەمەلدارغىچە ئاپاق خوجىغا مۇرىت بولۇپ كەتتى. ھەممە يەردە خانىقا، ئەمدان، تۈنەكخانا دېگەنلەر ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلۇپ، پۈتۈن شەھەرنى جەھرە - سەما ئاۋازلىرى بىلەن «ئاللاھۇ » سادالىرى قاپلاپ كەتتى.

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئىسمائىل خاننىڭ قېيناتىسى ھەزرىتى

ھۈسەيىن بىننى شاھا بىددىن ئالەمدىن ئۆتتى. ئاپاق خوجا ئۇ زاتنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈش پۈرسىتىدىن پايدىلىنىپ، مېيىتنىڭ ئاخىرەتلىكى ئۈچۈن مىڭ قۇچاق ئاقلىق[1] تەييار قىلىشنى بۇيرۇدى. ئىسمائىل خان يۇرت - يۇرتقا ئادەم چاپتۇرۇپ تېزلا تەييار قىلدى. ئاپاق خوجا مېيىت نامىزىنى چۈشۈرۈپ بولغاندىن كېيىن، ھېلىقى ئاقلىقلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆز مۇرىتلىرىغا «مۇرىت كېپەن» قىلىپ ئۈلەشتۈرۈپ بەردى. شۇ مۇسىبەتتىن كېيىن، ئاپاق خوجا مۇرىتلىرىنىڭ ئىككى ئالەملىك تەۋەررۈك بەلگە نىشانى خەيرلىك «ئاقلىق» بولۇپ قالدى. ئۇلار ئۇچىسىغا ئاق لىباس، بېشىغا ئاق تەقىيە كىيدى، بېلىغا ئاق بەلۋاغ باغلاشتى، قوللىرىدا ئاق ساپلىق ساپايى، ئاق رەڭلىك توغ - شەددىلەرنى كۆتۈرۈشۈپ بەئەينى ئەرۋاھلاردەك يۈرۈشتى. ئۇلار پىر - ئۇستازى ئاپاق خوجىنىڭ بۇ ھەقتە يازغان بۇ شېئىرىنى خانىقامۇخانىقا، يۇرتمۇيۇرت ئوقۇپ يۈرۈپ، يىغا - زار قىلىشتى، ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ ئۆمۈرلۈك تىلتۇمارىغا ئايلاندۇرۇۋالدى:

ئى يارەنلەر كۆپ شاراپەتلىك ئىرۇر بۇ ئاق تەقى،
ئەھلى ئىمانغا قىيامەتتە كېرەكتۇر ئاق تەقى.
گورغا ھەمراھ بارسىڭىز سورىماس مالائىكلەر پەقەت،
ھەم قىيامەت - ئاخىرەتنىڭ دۇرياراغى ئاق تەقى.
جەننەت ئىشىكىدە مەن شۇندىن تونۇپ ئالسام سېنى،
بىللە ئېلىپ كىرمىكىمگە ئاندا ئاسان ئاق تەقى.

مانا شۇنىڭدىن باشلاپ، ئاپاق خوجىغا مۇرىت بولغان ھەرقانداق ئادەم ئاق تەقىيە كىيىپ، خانلىقنىڭ باج - سېلىق، ئالۋان - ياساقلىرىدىن خالاس بولدى، ھەممە ئىشتا ئېتىبارغا ئېرىشتى. ھەتتا، ئاق تەقىيە كىيگەن لۈكچەك، قىمارۋاز، جازانىخورلارمۇ جىنايەت ئۆتكۈزۈپ، قازىخانىلارغا چۈشۈپ قالسا، ئاپاق خوجىنىڭ يۇقىرى قاتلامدىكى

① ئاقلىق — ئاق چوتا، ئاق خەسە، ئاق چەكمەن، ئاق جايناماز.

ئابرۇيلۇق سوپى ـ ئىشانلىرى تەرىپىدىن قۇتقۇزۇلۇپ، شەرىئەت ئەھ‑
كاملىرى دەخلى ـ تەرۇزغا ئۇچرىدى...
ئاپاق خوجىنىڭ يېزا ـ سەھرالاردىكى مۇرىت ـ مۇخلىسلىرى تېر‑
گىشلىك يەر، سۇ ۋە ئاشلىق بېجى تاپشۇرمىغاندىن سىرت، دېھقانلار‑
نىڭ قولىدىكى نۇرغۇن يەر ـ زېمىن «خۇدايى ۋەخپە» شەكلىدە ئاپاق
خوجا ۋە ئۇنىڭ مەھەللىۋى ئىشانلىرىنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كېتىپ، خاند‑
لىققا تەۋە يەر ـ زېمىن بىلەن يەر بېجى بىراقلا كەملەپ كەتتى.
بۇ ھەقتىكى مەلۇماتلار يۇرت ـ يۇرت، شەھەر ـ بازارلاردىن توپلى‑
نىپ ئوردىغا كەلگەندە، ۋەزىر ـ ۋۇزرا، ئەمىر ـ ئۆمىرالار چۆچۈپ
كېتىشتى.
ئەركابەگ مەلۇماتلارنى ئىسمائىل خانغا كۆرسىتىپ مۇنداق دېدى:
ــ شاھا، ئۆزلىرىگە مەلۇم بولغايكى، يېزا ـ سەھرالاردىكى دېھ‑
قانلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك سوپى ـ دەرۋىش بولۇۋېلىپ، تۆلەشكە
تېگىشلىك ئۆشرە ـ سېلىقنى بېرىشتىن باش تارتىۋاتىدۇ. بىز ئامالسىز
قالدۇق. ھازىر ھىدايىتۇللا ئىشاننىڭ جاي ـ جايلاردىكى ئاق تەقىيە
كىيگەن مۇرىت ـ مۇخلىسلىرى يەتمىش مىڭدىن ئېشىپ كېتىپتۇ.
ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆشرە ـ سېلىق تۆلىمەيدىغانلار. ئۇنىڭ ئۈستىگە،
مەھەللىۋى سوپى ـ ئىشان ۋە شەيخلەر دېھقانلارنىڭ قولىدىكى نۇرغۇن
يەر ـ زېمىننى ۋەخپە قىلىۋاپتۇ. ئەگەر ئىش بۇنداق كېتىۋەرسە، خاند‑
لىققا تەۋە يەر ـ زېمىن ئازىيىپ، باج ـ سېلىق تۆۋەنلەپ، ئوردا خەز‑
نىسىدە ئاقچا قالمايدۇ، ئاشلىق ئامبارلىرى قۇرۇقدىلىپ قالىدۇ...
ــ ئالىيلىرى، بۇنداق باشباشتاقلىققا تېزرەك تەدبىر قوللانماق زۆ‑
رۈردۇر! ــ دەپ ئەركابەگنى قۇۋۋەتلىدى ئەمىر ھاۋازبەگ، ــ ئەگەر
بۇنداق كېتىۋەرسە، لەشكەرلەرنىڭ تەمىناتى تۈگەيدۇ، ئالىمادىس بە‑
رەر ئىش بولۇپ قالسا، دۆلەتكە خەۋپ يېتىشى مۇمكىن...
ئىسمائىل خان قاتتىق چۆچۈدى. دېمىسىمۇ، ۋەزىيەت خەتەرلىك
ھالەتكە بېرىپ قالغانىدى. ئۇ يەڭگىللىك بىلەن قىلغان بىر ئىغىز سۆ‑
زىنىڭ بۇنداق ئېغىر ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرىدىغانلىقىنى ئويلىمىغانىدى.

شۇ تاپتا ئۇ ئۆزىنىڭ ئاپاق خوجا ئۇستىلىق بىلەن قۇرغان يوشۇرۇن قاپقانغا بىلىپ ـ بىلمەي دەسسەپ قالغانلىقىنى ھېس قىلدى. خۇداغا شۈكرى، قاپقان تېخى قاتتىق قىسماپتۇ، پۈتنى دەرھال تارتىۋېلىش كېرەك، بولمىسا، قاپقان بارغانسېرى چىڭىپ ئادەمنى ناكار قىلىپ قويىدۇ ...

ئىسمائىل خان تېزلا بىر قارارغا كەلدى ۋە ئالدىدا بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرغان ئەمىرلەرگە يارلىق بەردى:

— بۈگۈندىن ئېتىبارەن خانىدانلىق تەۋەسىدىكى ھەرقانداق ئادەم پۇقرادارچىلىق مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىدۇ. ئۆشرە ـ سېلىق تاپشۇرمىغانلارغا جازا بېرىلسۇن، قارشىلىق قىلغانلار زىندانغا تاشلانسۇن!

خان يارلىقى ناھايىتى تېزلا ھەممە يەرگە سىر ـ ھەيۋە بىلەن جاكارلاندى.

ئاپاق خوجا ھېچقانداق تۇسالغۇسىز، ئوڭۇشلۇق بولۇۋاتقان «دەۋەتى ئىشقىيە» پائالىيىتى ئۈچۈن تۇيۇقسىز ئەجەللىك زەربە بولغان بۇ يارلىقنى تۇسۇش، ھېچبولمىغاندا، يۇمشىتىش مەقسىتىدە، خان بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن بىر نەچچە قېتىم ئوردىغا بارغان بولسىمۇ، لېكىن ئوردا بەگلىرى ئۇنى خان بىلەن كۆرۈشتۈرمىدى، ھەتتا: «سۇلتانىنىڭ غەزىپىگە ئۇچراپ قالىسىز!» دەپ ئۇنى ئاگاھلاندۇردى. لېكىن، بۇنىڭلىق بىلەن ئاپاق خوجا توختاپ قالمىدى، ئۇنىڭ بېشارىتى، قۇترىتىشى بىلەن بىر نەچچە جايدا، خانلىقنىڭ دەمچىلىرى① بىلەن ئۆكتەم سوپىلار ئوتتۇرىسىدا توقۇنۇشلار بولدى.

بۇ خەۋەر ئىشىك ئاغىسى قاسىمبەگ ئارقىلىق خانغا يەتكۈزۈلگەندە، ئىسمائىل خان يەنىلا كەڭ قورساقلىق بىلەن مۇنداق دېدى:

— قېنى كۆرەرمىز، ئەگەر ھىدايىتۇللا ئىشان يەنىلا شەيتانىنىڭ توختىسىدىن ئاجرىماي، شەقىلىق بىلەن ئۆتسە، ئۇ چاغدا بىزدىمۇ ئامال يوق، ئۆز شورى ئۆزىگە!

---

① دەمچى — باج ـ سېلىق يىغىدىغان دورغا.

ئىسمائىل خان شۇ گەپلەرنى قىلىپ بىر ھەپتىدىن كېيىن، ئاپاق خوجا توغرىسىدا تېخىمۇ يامان خەۋەرلەرنى ئاڭلىدى. مانا شۇ ئارىلىقتا، ئاپاق خوجا «دەۋىتى ئىشقىيە» ئاشىقلىرى ئىچىدىن «خۇدايى غازات» گۇرۇپپىلىرىنى قۇرۇپ، مىلادىيە 1667 ـ يىلى يەكەندە مەزھەپ رەقىبلىرى تەرىپىدىن زەھەرلەپ ئۆلتۈرۈلگەن بۇزرۇكۋار دادىسى مۇھەممەد يۇسۇپ — مازار پادىشاھىمىنىڭ خۇن دەۋاسىنى قىلىپ قانلىق ھەرىكەت ئېلىپ باردى. جاي ـ جايلاردا يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈش، پېيىنى قىرقىش، پۇت ـ قولىنى كېسىپ كاردىن چىقىرىش، ئۆي ـ جاي، مال ـ مۈلۈكلىرىنى بۇلاش ۋە كۆيدۈرۈش قاتارلىق ئەسەبىي ھەرىكەتلەر جەمئىيەتنى قالايمىقانلاشتۇرۇپ، خەلقنى ۋەھىمىگە سېلىپ قويدى.

مانا شۇ چاغدا، ئىسمائىل خان ئاپاق خوجىنى ھۇزۇرىغا چاقىرتىپ ئۇچۇق چىرايمۇ ئاچماستىن مۇنداق دېدى:

— ئىشانەم، سىز ھەرگىزمۇ تەخت ئۈستىدە ناماز ئوقۇيمەن دەپ خىيال قىلماڭ، ئۇ ھالدا، يۇرتنى ئىستىبدات پاتقىقىغا تىقىپ قويىسىز. سىز ئەمدى قەشقەرگە كېتىپ، ئاتىڭىزنىڭ ئاستانىسىدە تىنچ ئىستىقامەت قىلىڭ. بۇ جايدىن ئادەم يۆتكىمەڭ، ئۆلىمالار بىلەن چىقىشىپ ئۆتۈڭ، ماجىرا چىقارماي تىنچ يۈرۈڭ، بولمىسا ئۆزىڭىزگە خاپىلىق تېپىۋالىسىز. مەن بۇ گەپلەرنى ئۆز ۋاقتىدا ئاتىڭىزغا مۇرىت بولغانلىقىمىنىڭ يۈزى ئۈچۈن قىلىۋاتىمەن ...

بۇ قېتىم ئاپاق خوجا غىدىڭ ـ پىدىڭ قىلالمىدى. چۈنكى، خاننىڭ ئەلپازى يامان، سۆز ئورامى قاتتىق ئىدى. ئەگەر ئۇنىڭ بۇيرۇقىغا خىلاپ بىرەر ئېغىز گەپ قىلىپ قويسا، ئىشنىڭ يامانغا بۇرۇلۇپ كېتىشىدىن قورقتى. شۇڭا، «بولىدۇ» دەپلا، خاننىڭ ئالدىدىن چىقىپ كەتتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، قەشقەرمۇ ئۇنىڭغا ئىسسىق ماكان ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، دادىسىنىڭ مازىرى يېنىدا يۇرسە، ئۇنىڭ روھى، ئەرۋاھى ئۇنىڭغا مەدەت بېرىپ تۇراتتى.

شۇنداق قىلىپ، ئاپاق خوجا ئىسمائىل خان بەلگىلەپ بەرگەن ئۈچ

كۈن مۆھلەت ئىچىدە سەپەر جابدۇقىنى قىلىپ، سوپى ــ سالۇكلىرى بىلەن خوشلىشىپ، ئۆزىنىڭ ھەمىشە يېنىدا يۈرىدىغان بىر نەچچە خاس مۇخلىسلىرىنى ئېلىپ قەشقەرگە يۈرۈپ كەتتى.

ئۇ يەكەندىن چىقىپ، مەكىت ئارقىلىق زىيارەت ۋە ساياھەت قىلىپ ماڭدى. يولدا ئۇنىڭغا يۇرت ــ يۇرتتىن بولۇپ نۇرغۇن مۇرىت ــ مۇخلىسلار قوشۇلدى. ئون بەش كۈن بولغاندا، قەشقەرگە يېتىپ باردى ۋە ئاتىسىنىڭ سەرخاكىدا چوڭ بىر خانىقا سېلىپ، ئۆز ئىشىغا مەشغۇل بولدى ...

3

كۈنلەر، ھەپتىلەر خۇددى باھار تۇرنىلىرىدەك تىزىلىپ ئۆتۈشكە باشلىدى. ئاپاق خوجا بۇ كۈنلەرنى بوش ئۆتكۈزۈۋەتمەسلىك ئۈچۈن، ئۇنىڭ بويىنىغا رەڭگارەڭ ئۈنچە ــ مارجانلاردىن تىزىق ئاسماقچى بولدى. ئۇ ئىشنى ئەڭ دەسلەپ باباق سۇلتاندىن باشلىدى.

قەشقەرنىڭ نائىب خانى باباق سۇلتان ياش بولۇشىغا قارىماي ئۆزىنى تۇتقان، ھوش ــ كاللىسى جايىدا، ئاق ــ قارىنى پەرق ئېتەلەيدىغان سەگەك ۋەلىئەھد ئىدى.

بىر كۈنى ئاپاق خوجا ئۇنى زىيارەت قىلىش باھانىسى بىلەن ئوردىغا كىردى. باباق سۇلتان ئوچۇق چىراي بىلەن قارشى ئالدى، ئالدىغا ئىسسىق چاي كەلتۈردى، قەشقەرنىڭ شېرىن ــ شېكەر مېۋىلىرىنى تىزدى، ئاپاق خوجا ھۇزۇرلىنىپ ئولتۇرۇپ گەپنى يىراقتىن ئەگىتىپ سۆزلەشكە باشلىدى:

ــ كىتابلاردا كەلتۈرۈلۈشىچە، پەيغەمبەردىن قالسا، ئۈچ خىل ئادەمنىڭ مەرتىۋىسى ئوخشاش بولىدىكەن. بىرىنچى قۇتبى ــ ئۇنى غەۋس دەپ ئاتايدۇ، ئىككىنچى، خۇدا يولىدا قۇربان بولغان شېھىتلار؛ ئۈچىنچى، ئادىل پادىشاھلار. ئاللاتائالا قىيامەت كۈنى بەندىلەردىن ئىماندىن ھېساب ئالىدۇ. پادىشاھلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئى-

ماندىن ھېساب ئېلىپ بولغاندىن كېيىنلا، ئادالەتتىن ھېساب ئالىدۇ. نوشىرۋان ئادىل ئىمانسىز بولسىمۇ، ئادالەتتە، راستچىللىقتا تەڭداشسىز ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، جانابىي روسۇلىللا پەخىرلىنىپ: «مەن ئادىل پادىشاھ زامانىسىدا تۇغۇلدۇم» دېگەن ...، — ئاپاق خوجا ئالدىغا قويۇلغان پاكار قاشتېشى ئۈستەلدىكى جانان پىيالىنى قولىغا ئالدى، پىيالىدىن لاچىندانە بىلەن زەپە سېلىپ دەملەنگەن چاينىڭ خۇشبۇي ھىدى پۇراپ تۇراتتى. ئۇ چايدىن بىر ـ ئىككى ئوتلاپ قويۇپ، سۆزىنى داۋام قىلدى. ئەمدى ئۇ ئەسلىي مەقسەتكە قەدەممۇقەدەم يېقىنلىشىۋاتاتتى:

— مەيلى پادىشاھ بولسۇن، مەيلى پۇقرا بولسۇن، بەندىلەر قاچانكى ئۆلۈغ پىر ـ ئەۋلىيالارنى ئۇنتۇپ، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ ئىككى رەڭلىكىدىن غاپىل، بىخەۋەر بولۇپ، ئەزىز ئۆمرىنى ئويۇن ـ تاماشا بىلەن خىرامان ئۆتكۈزسە، چوقۇم ئاللا ۋە ئەۋلىيالارنىڭ جازاسىغا ئۇچرايدۇ. يەر ـ زېمىن تەۋرەش، بوران چىقىش، قاغجىراش، زىرائەت كۆكلىمەسلىك، يەر يۈزىدىن بەرىكەت، ئىنسانىدىن شەپقەت كۆتۈرۈلۈپ كېتىش ئەھۋاللىرى يۈز بېرىدۇ. نەچچە قەرەللىك يەر ـ زېمىن تەۋرەش — ئەنە شۇنداق غەزەپلىك ـ بەتنىيەت، غاپىللارنىڭ پىر ـ ئەۋلىيالارنى تاشلىغانلىقلىرىدىن بولغاندۇر. چۈنكى، پىرسىز شەرىئەتكە، تەرىقەتكە ۋە ھەقىقەتكە يەتكىلى بولمايدۇ. پىرسىز ئارىپ بولغىلى بولمايدۇ. پىرى يوقنىڭ پىرى — شەيتان! ...

— مۇنداق دېسىلە، ئىشانەم، — دېدى باباق سۇلتان مېيىقىدا كۈلۈپ، ئۇنىڭ كۈلكىسى ئاچچىق ۋە كىنايىلىك ئىدى، — بىر نەچچە ۋاقتتىن بېرى بىز شەيتاننى پىر تۇتۇپ يۈرۈپتۇق ـ دە؟

— يوقسۇ ... يوقسۇ ...، — دەپ ئالدىراپ ئىزاھات بەردى ئاپاق خوجا، — كەمىنىلىرى ھەرگىز ئۇنداق دېمەكچى ئەمەس ...

باباق سۇلتان ئېقى ئاق، قىزىلى قىزىل سۈزۈك يۈزىگە تولىمۇ ياراشقان ئىنچىكە قارا بۇرۇتىنى سىيپاپ قويۇپ:

— بابا ئۆزلىرى پىرى يوقنىڭ پىرى — شەيتان، دېمىدىلىمۇ، ئىشا-

www.uyghurkitap.com

نەم؟ مانا مېنىڭ پىرىم يوق ئەمەسمۇ، — دېدى ئاپاق خوجىغا سوئال نەزىرىدە تىكىلىپ.

— يوقلۇق بىلەن بارلىقنىڭ مۇددەت ـ چېكى يوق، ئالىيلىرى، — دېدى ئاپاق خوجا، — بۇرۇن بولمىغان بولسا، ھازىر بولسا بولىدۇ، مانا مەن ئۆزلىرىگە پىر بولۇش ئۈچۈن ئالدىلىرىغا كەلدىم ئەمەسمۇ.

ئاپاق خوجا بېشىنى سىڭارىيان ئېگىپ، تەۋازۇ بىلەن كۈلدى، لېكىن ئۇنىڭ كۈلكىسى ھېچنېمىنى چۈشەنگىلى بولمايدىغان يالغان كۈلكە ئىدى.

باباق سۇلتان ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. قولىنى ئارقىغا قىلىپ، كەڭ، ئازادە سارايدا ئۇياقتىن ـ بۇياققا مېڭىشقا باشلىدى. ئۇ ئاپاق خوجىنىڭ بۇگۈن بۇ يەرگە تۇيۇقسىز كېلىپ، شۇنچە گەپلەرنى يىراقتىن ئەگىتىپ سۆزلەشتىكى مەقسەت ـ مۇددىئاسىنى تولۇق چۈشەنگەنىدى. ئەگەر، شۇ تاپتا ئاپاق خوجىنىڭ ئاخىرقى سۆزلىرىگە ئېنىق ۋە كەسكىن جاۋاب قىلمىسا، كېيىنكى ئىشلاردا بىرمۇنچە ئۇقۇشماسلىق ۋە كۆڭۈلسىزلىكلەرنىڭ يۈز بېرىشى مۇمكىن ئىدى. شۇڭا، ئۇ جىددىي ئويلاندى، كاللىسى سەگەك، يۈرىكى تۇيغۇن ئىدى.

— ئىشانەم، — دېدى ئۇ ئاخىر ئاپاق خوجىنىڭ يېنىغا كەلگەندە چىپپىدە توختاپ، — بىز ھەممىمىز ئاللانىڭ بەندىسى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتى. شۇنداق ئىكەن، ئەزەلدىن بىر قەبىلە، بىر مەزھەپ، بىر جامائەت بولۇپ مۇسۇلمانچىلىق قىلىپ كېلىۋاتقان ئۇقرالارنى كۆپ قەبىلە، كۆپ مەزھەپ، كۆپ جامائەت قىلىپ ئايرىشنىڭ، ئۆملۈك، ھەمدەملىكتىن چەتنەپ، تەپرىقچىلىك قىلىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ مېنىڭچە، مۇنداق قىلىش ئاللانىڭ يولىغا، قۇرئاننىڭ ھۆكمىگە، ئەھلى شەرىئەت ئەھكاملىرىغا زىت! شۇڭا مەن، پىر سىز يۈرۈشكە رازىمەنكى، ئادىمىي شەيتانلارغا مۇرىت بولۇپ قېلىشنى ھەرگىز خالىمايمەن!

باباق سۇلتاننىڭ ئاخىرقى سۆزلىرى ئاپاق خوجىنىڭ جان ـ جېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى. ئەمدى ئۇنىڭغا بۇ يەردە ئولتۇرۇۋېرىش ھارام

ئىدى. ئۇنىڭ ئىسمائىل خاندىن زېدە بولغان يۈرىكى بۇگۈن بۇ يەردە ئۇنىڭ شور تۇمشۇق، زۇۋانىدار ئوغلى باباق سۇلتاندىن زەردىگۈش بولغانىدى.

ئۇ ئەسلىدە، قەشقەرنىڭ ئۆز ۋاقتىدىكى نائىبى يولۋاس خاننى تۆت ئېغىز ياغلىما گەپ بىلەن ئىندەككە كەلتۈرۈپ، ئۆزىگە مۇرىت قىلىۋال-غانغا ئوخشاش، بۇ قېتىم باباق سۇلتاننىمۇ ئايلاندۇرۇپ يۈرۈپ ئۆز ئە-زىمغا دەسسىتىمەن دەپ ئويلىغانىدى. لېكىن، «ئۆيدە ئويلىغان ئوي يولغا يارىماي قالدى» باباق سۇلتان يولۋاس خانغا ئوخشاش قارام، تەلۋە ھەم تۆگە مىجەز چىقماي قالدى. ئۇ ياش بولۇشىغا قارىماي، تەمكىن ھەم ئەقىللىق ئىدى. ئاپاق خوجا ئۇنى ئايلاندۇرىمەن دەپ ئۆزى ئايلىنىپ قالدى، كۈتمىگەن يەردىن زەھەر - زوققۇمدەك ئاچچىق يۇتۇۋالدى.

مانا شۇ ئۇچرىشىشتىن كېيىن، ئاپاق خوجىنىڭ نىيىتى بۇزۇلدى. ئۇ قاتتىق ئۆچ ئېلىش قارارىغا كەلدى. شۇ مەقسەتتە، ئۆزىنىڭ ئە-شەنچلىك سوپىلىرى موللا ساقى بىلەن موللا شاھبازدىن سەمەرقەند ئەمرى مۇزەپپەرخانغا مەكتۇپ يوللىدى، مەكتۇپ تۆۋەندىكىچە يېزىل-غانىدى:

«ئەمرۇلمۇسلىمىن ئەمىر مۇزەپپەر خانغا: قەشقەردە تۇرغۇچى سە-ئىد خوجا ھىدايىتۇللا ئىشاندىن بەئىداز دۇئا ۋە سالام يېتىپ مەلۇم بولسۇنكى، ھازىر ئالتە شەھەردە موغۇل بەچچىلەر كېرەكسىز بولۇپ قالدى. رەئىيەت ئۆز ئىچىدىن بۇزۇلماقچى. ئالتە شەھەر خەلقى مېنىڭ مۇرىتىم ۋە مېنىڭ ھۆكمىدىدۇر. ھازىر لەشكەر ئەۋەتىپ شەھەرنى قوللىرىغا ئېلىش ۋەقتىدۇر، پۇرسەت غەنىيمەت! ...»

ئىككى سوپى كېچە - كۈندۈز يول يۈرۈپ، ئۆتەڭ - ئۆتەڭلەردە ئات ئالماشتۇرۇپ، ناھايىتى تېزلىكتە مەنزىلگە يېتىپ باردى. ئەمىر مۇزەپپەرخان مەكتۇپنى تاپشۇرۇپ ئېلىپ كۆزى قىزاردى ۋە مۇراد بەخشبەگنىڭ باشچىلىقىدا ئالتە مىڭ لەشكەرنى قەشقەرگە يولغا سالدى.

باباق سۇلتان بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، ئۇن مىڭ لەشكەر بىلەن تاجاۋۇزچىلارنىڭ ئالدىنى توسۇش ئۈچۈن، تۇرغات، ئۇلۇغچات تەرەپلەرگە يولغا چىقتى.

ئىككى تەرەپ قەشقەر زېمىنى تەۋەسىدىكى كەڭ بىر سايدا تۇتۇشتى، جەڭ شىددەتلىك بولدى، ئېلىشىشنىڭ ئۈچىنچى كۈنى سەمەرقەند قوشۇنىنىڭ باش سەركەردىسى ــ مۇراد بەخشبەگ قىلىچلىنىپ ئۆلدى، باشسىز قالغان سەمەرقەند لەشكەرلىرى پىتىراپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ئۆلۈم ۋە ئەسىرلىكتىن قۇتۇلۇپ قاچقانلىرى يولدا قىرغىزلارنىڭ قولىدا هالاك بولدى.

ئۇرۇشتا نۇسرەت قازانغان باباق سۇلتان يەكەنگە ــ خان دادىسىنىڭ هۇزۇرىغا بېرىپ، بارلىق ئەهۋالنى ــ ئاپاق خوجىنىڭ قىلمىش ـ ئەتمىشلىرىنى ئۇجۇر ـ بۇجۇرىغىچە مەلۇم قىلدى.

4

مانا شۇ ئىشلاردىن كېيىن، ئىسمائىل خان ئاپاق خوجىدىن هەزەر ئەيلەشكە باشلىدى. ئۇنىڭ هامان بىر كۈنى ئۆز هاكىمىيىتى ئۈچۈن يوشۇرۇن تەهدىت بولۇپ قالىدىغانلىقى خانىنىڭ كۆڭلىگە ئايان بولغانىدى. ئەگەر ئۇنى مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلماي كېتىۋەرسە، ۋاقتى كەلگەندە، پۇشايمان قىلىشقىمۇ ئۈلگۈرەلمەي قېلىشى مۇمكىن ئىدى. ئۇنداقتا، قانداق قىلىش كېرەك؟

مانا شۇ سوئال ئىسمائىل خانىنى چوڭقۇر ئويلاندۇرۇپ قويغانىدى. قاراملىق، يەڭگىللىك قىلىشقا بولمايتتى، بىخۇدلۇق قىلىشقا تېخىمۇ بولمايتتى. ئاپاق خوجا هازىر يالغۇز ئەمەس، شۇنداقلا ئاددىي ئادەممۇ ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭ مۇرىت ـ مۇخلىسلىرى شەهەردىن يېزىلارغىچە قاپلاپ كەتكەنىدى. تېخى ئۇنىڭ قولىدىن ئىرشاتنامە[1] ئالغان نۇرغۇن ئىشان، شەيخلەر يەرلىك خەلق ئىچىدە مەلۇم دىنىي هوقۇقنى ئىگىلەپ

① ئىرشاتنامە ــ دىنىي سالاهىيەت گۇۋاهنامىسى.

تۇراتتى.

ئۇنىڭغا ئەگەشكەن مانا شۇ مىڭلىغان، ئون مىڭلىغان مۇرىت - مۇخلىسلار پەقەت ئاپاق خوجا يولىنىڭ بەندىچىلىكى بىلەنلا بەند بولىدىغان، شۇ يولدا ئۆلۈپ، شۇ يولدا تىرىلىشكە كۆنگەن پىداكار ئاشىقلارغا ئايلىنىپ كەتكەنىدى. ئۇلاردا ئىنسانىي مۇھەببەت، ئىنسانىي غۇرۇر ۋە ئۆزگە تەۋە ھېچقانداق ئارزۇ - ئىستەك دېگەن نەرسە يوق ئىدى. ئاپاق خوجا ئۇلارنى ئوتقا ياكى سۇغا باشلىسىمۇ، ئۇلار خۇددى بىر سەركىنىڭ ئارقىسىدىن بېشىنى مۈككۈرۈپ كېتىۋاتقان قوي پادىسىدەك كېتىۋېرەتتى. شۇڭا، بۇ ئىشتا سەللا قاراملىق ياكى يەڭگىللىك بولۇپ قالسا، بەئەينى ھەرە كۆنىكى بىلەن ئېيتىشقان ئادەمنىڭ تەقدىرىگە ئوخشاش كۆڭۈلسىز ئىشلارنىڭ بولۇپ قېلىش ئېھتىمالى بار ئىدى. ئەگەر بىخۇدلۇق قىلىنسا، ئۇنىڭ ئاقىۋىتى تېخىمۇ ئېچىنىشلىق بولاتتى. ئىسمائىل خان سەئىدىيە خانلىق تارىخىدىكى بۇنداق قانلىق ساۋاقنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالمىغانىدى.

ئۆز ۋاقتىدا، سەئىدىيە خاندانلىقىنىڭ ئۈچىنچى خانى — يىراق - يېقىندا «ئادىل پادىشاھ» دەپ نام ئالغان ئابدۇكېرىم خان دۆلەتنى ياخشى باشقۇرۇپ، يۇرتنى گۈللەندۈرگەن چاغلاردىمۇ، مەخدۇم ئەزەمنىڭ چوڭ ئوغلى — ئاپاق خوجىنىڭ دادىسى مۇھەممەد يۈسۈپنىڭ تاغىسى خوجا ئىسھاق ۋەلى دىنىي ئىشلاردىن ھالقىپ، ھاكىمىيەتكە قول سوزغاندا، ئابدۇكېرىم خان ئۇنىڭ ئالا نىيىتىنى بىلىپ قېلىپ ئۇنىڭ پېيىگە چۈشكەن، ئەمما خوجا ئىسھاق چاققان چىقىپ، ئۆزىنىڭ ئوردىدىكى ئوبۇل ۋە مۇھەممەد ئىسىملىك ئىككى مۇرىتىنىڭ قولى ئارقىلىق ئابدۇكېرىم خاننى بارچۇقتا① شىكار ئۈستىدە پىچاقلاپ ئۆلتۈرگۈزۈپ، ئۆزىنىڭ ئەڭ يېقىن مۇرىتى بولغان قۇرەيش سۇلتاننى (ئابدۇكېرىم خاننىڭ ئىنىسىنى) تەختكە چىقىرىپ، ھاكىمىيەتنى بىر مەزگىل كونترول قىلغانىدى.

---

① بارچۇق — ھازىرقى مارالۋېشى.

ئەنە شۇ چاغدا، ئابدۇكېرىم خان ئوتتۇز يىل خانلىق قىلىپ، جەننەتتەك گۈللەنگەن يۇرت ـ زېمىن خوجا ئىسھاق سوپىلىرىنىڭ ئاياغدا پايمال بولغانىدى ...

ئىسمائىل خان مانا شۇنداق ئەسلىمە ۋە خىياللار ئىچىدە بىر نەچچە كۈننى ئۆتكۈزدى. كاللىسىدىكى پىكىرلەرنى قايتا ـ قايتا ئويلىنىپ پىشىلدۇردى، ئاخىر ئەركابەگ، ھاۋازبەگ، ھەيدەربەگ ۋە بەھرام سۇلتان قاتارلىق ھەربىي ۋە مۈلكىي ئەمەلدارلىرىنى يىغىپ كېڭەش ئاچتى ۋە ئۆز كۆڭلىدىكى پىكىرنى ئېيتتى. خاننىڭ پىكرى ھەممەيلەنگە خوپ كەلدى. كېڭەش قارار قىلدى. بۇ قارار ئاپاق خوجىنى ۋەتەن چېگرىسىدىن قوغلاپ چىقىرىش قارارى ئىدى!

بۇ ئىشنى ناھايىتى تېز ۋە جىددىي تۈتۈش قىلىپ، بەزىلەر ئەس ـ ھوشىنى يىغىپ بولغۇچە ئورۇنداپ بولۇش لازىم ئىدى.

شۇڭا، پۈتۈن مەملىكەتكە خانلىق بۇيرۇقى جاكارلىنىش بىلەن تەڭ، ئاپاق خوجىغا ئۈچ كۈنلۈك مۆھلەت بەلگىلەپ بېرىلدى ۋە بەش يۈز لەشكەر ئۇنىڭ بارلىق ئىش ـ ھەرىكىتىنى كۆزىتىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى.

ئىسمائىل خاننىڭ ئاپاق خوجىنى ۋەتەن چېگرىسىدىن قوغلاپ چىقىرىش توغرىسىدىكى جىددىي پەرمانى پۈتۈن خانلىق تەۋەسىدە زىلزىلە پەيدا قىلدى. ئوردا ۋە ئوردا سىرتىدىكى ئەمىر ـ سەركەردىلەر، مەرىپەتپەرۋەر زاتلار، ھۈنەرۋەن ـ كاسىپلار بۇنىڭغا چىن كۆڭلىدىن ئاپىرىن ئوقۇپ، خان پەرمانىنى قەتئىي قوللايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى. «رەشىدىيە مەدرىسى» نىڭ باش مۇدەررىسى جاھى قۇتلۇق مەۋلىۋى پەرمان ئېلان قىلىنغان كۈنىنىڭ ئىككىنچى كۈنىدىكى جۈمە خۇتبىسىدە ھاياجانلىق، جاراڭلىق ئاۋازدا مۇنداق دېدى :

— خۇدانىڭ لۇتفىنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ، ھەممىسى قەھرىدىن قېچىپ لۇتفىغا ئېرىشىدۇ، ئەمما خۇدا قەھرىنى لۇتفىتا، لۇتفىنى قەھرى ئىچىدە پىنھان قىلغان! بۈگۈن ئۆزىنى پىر ـ ئەۋلىيا، سەيىد ئەۋلادى دەپ ئاتىۋالغان بەزى كىشىلەرنىڭ پادىشاھىنىڭ قەھرىگە ئۇچرىشى

ئەمەلىيەتتە خۇدانىڭ قەھرىگە ئۇچرىغانلىق. چۈنكى، ئۇلار خۇدانىڭ ئۆزلىرىگە قىلغان لۇتفىنى بىلمىدى، خۇدانى ئۇنتۇدى، خۇدانىڭ ھۆكمى بولغان قۇرئان كەرىمگە خىلاپ ئىشلارنى قىلدى. بۇنداق ئادەملەر ئۆزىنى ئىلىم ئەھلى دەپ ھېسابلىسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ تىلى ئالىم، دىلى ئالىم ئەمەس! ھەقىقىي بىلىم بىلەن ھەقىقىي ئىماننىڭ ئوتتۇرىسىدا ھېچقانداق زىددىيەت يوق!

ئى يارەنلەر، بۇ ئالەمدە ھەقىقىي مەرىپەت ھاسىل قىلىشىڭلاركى، مەرىپەت دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئاللا دىدارىنى كۆرۈشنىڭ ئورزۇقىدۇر، كىمكى بۇگۈن مەرىپەتلىك بولسا، ئەتە خۇدانى كۆرىدۇ. خۇدانىڭ سۆزىنى ئاڭلاڭلار:

«كىمكى بۇ دۇنيادا كور بولسا، ئاخىرەتتىمۇ كوردۇر»[1] يەنى ھەر-كىمكى بۇ دۇنيادا خۇدانى تونۇشتا كور بولسا، ئاخىرەتتە خۇدانى كۆرۈشتە كوردۇر! شۇڭا، بۇ زاماننىڭ سوپى - شەيخلىرىدىن يىراق بولۇڭلار، ئۇلار ئەھلى شەرىئەت مىزانلىرىغا خىلاپ گەپلەرنى قىلىپ، نادانلارنى قايمۇقتۇرۇپ مۇرىت توپلايدۇ، ئۆزىنىمۇ، ئۆزگىنىمۇ بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئازابقا گىرىپتار قىلىدۇ. ئۆزلىرىنى پىر ۋە سەيىد ئاتايدۇ. ئۇلار قىيامەتكە مۇنكىر[2] لاردۇر. ئۇلار تېخى «خەلق مالىنىڭ بەشتىن بىرى بىزنىڭ» دەيدۇ. بۇنداق ئادەملەردىن يىراق بولۇڭلار! ھەققانىي، كامىل مۇرشىد[3] لارنىڭ خىزمىتىدە بولۇڭلار، تاكى ئىمان شامالغا كەتمىگەي، خۇدا ئۇلاردىن پاناھ بەرسۇن! ...

ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنىڭ سۆزى چوڭ جامائەنىڭ سەيناسىدا سانجاق - سانجاق ئولتۇرغان نامازخانلارغا چوڭقۇر تەسىر قىلدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن «ھەق راست، ھەق راست» دېگەن گۈلدۈراس سادالار كۆتۈرۈلدى.

ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى خەلق ئارىسىدىن چىققان، خەلقنىڭ ساغلام

---

① پارسچە «ھىدايەتنامە» نىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى 25- بەت.

② مۇنكىر — ئىنكار قىلغۇچى، تانغۇچى.

③ مۇرشىد — ئۇستاز، يېتەكچى.

زېھنى ئۆتكۈر ھەقىقەت سەزگۈسىنى ئۆزىدە جەملىگەن شەرىئەت پېشۋاسى ئىدى. ئۇ ئۆزىنى ھەرگىزمۇ ئاپاق خوجىغا ئوخشاش پىر-ئەۋلىيا ھېسابلىمايتتى، بەلكى ئۇ ئۆز دەۋرىنىڭ ئادىمى ئىدى ۋە شۇ دەۋر مىزانى بىلەن پىكىر قىلاتتى. شۇ دەۋر مىزانى ۋە ئەقىدىلىرى بويىچە بولغاندا، ئۆزىنى ئەۋلىيا ـ ئەنبىيا دەپ ئاتىۋالغان ئاپاق خوجىغا ئوخشاش بىدئەتچىلەرنىڭ قىلمىش ـ ئەتمىشلىرى مانا مۇشۇنداق ھەققانىي جازاغا لايىق ئىدى...

ئىسمائىل خاننىڭ جىددىي پەرمانى ئاپاق خوجىنى دەسلەپ گاڭگىرىتىپ، ھودۇقتۇرۇپ قويدى. كېيىن ئەس ـ ھوشىنى يىغىۋالغاندا بولسا، ئۆزىگە بېرىلگەن تەييارلىق مۇددىتى توشۇپ قالاي دېگەندى. بۇ كۈنلەردە، ئۇ ئۆزىنى ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم بىچارە، ھىمايىسىز، ناتىۋان ھېس قىلدى. ئۇ ئەتراپىدىكىلەرگە يۈرىكىنى غاجىلاۋاتقان ئېيتقۇسىز بۇ دەرد ـ ئەلەملەرنى بىلدۈرمەسلىك ئۈچۈن، ئۆزىنى شۇنداق تەمكىن، سالاپەتلىك تۇتۇپ يۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن گەپ ـ سۆزلىرىدىن، قاراشلىرىدىن قانداقتۇر ھودۇقۇش ۋە چوڭقۇر ئىزتىراپ ئالامەتلىرى مانا مەن دەپ چىقىپ تۇراتتى.

بۈگۈن ئاپاق خوجىغا بېرىلگەن مۆھلەتنىڭ ئاخىرقى كۈنى ئىدى، ئۇنىڭ يېنىدا ئەڭ يېقىن مۇخلىسلىرىدىن ئون نەچچە ئادەم مۈكۈلىنىپ، ھەسرەت چېكىپ ئولتۇراتتى، بۇنداق ئېغىر جىمجىتلىق ئاپاق خوجىنىڭ كۆڭلىنى تېخىمۇ غەش قىلدى. شۇڭا، ئۇ ئۆزىگە تەسەللى تېپىش، يارەنلىرىنىڭ كۆڭلىنى ياساش ئۈچۈن ئېغىر ـ بېسىق ئاۋازدا مۇنداق دېدى:

ــ بىز ئۈچۈن ھايات مەيدانى تارلاشتى، ئۆگىنىپ قالغان قۇش ئۆزى ئۆلپەتلىنىپ قالغان ئۇۋىسىدىن ئۈچماقچى بولۇۋاتىدۇ. بۇنىڭغىمۇ خەيرىيەت ... ھەرقانداق ئادەم ئۈچۈن ھاياتلىق لىباسى مەڭگۈلۈك ئەمەس، ئارىيەتتۇر! روبئى مەسكۈن[1] سەيناسى ئالدىنىش جايلىرىدۇر. ئالەمنىڭ كەڭ بىساتى ئىنسان ئۈچۈن باقىيلىق ئارامگاھى ئەمەس،

① روبئى مەسكۈن ــ دۇنيا، ئالەم.

بەلكى خانلىق تۇزاقخانىسى، ئۆتلۈش كۆۋرۈكىدۇر! ئاللاتائالا پېقىرنى مۇشۇ كۆۋرۈكتىن ئۆتۈشكە بۇيرۇپتۇ، ئۆتمەي ئىلاجىم يوق. دۇنيادىكى ھېچقانداق نەرسە ئىنسانىي ھەقىقەتنى جاپا ـ مۇشەققەتتەك ساپلاشتۇرمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېيتقان: «خۇدا مۆمىنلەرنى بالا بىلەن تەجرىبە قىلىدۇ، خۇددى سىلەرنىڭ بىرىڭلار ئالتۇننى ئوت بىلەن تەجرىبە قىلغاندەك»[①]. بالالارنىڭ قاتتىقراقى پەيغەمبەرلەرگە، ئاندىن ئەۋلىيالارغا بېرىلىدۇ. شۇنداق بالالارنى تارتىش لازىمكى، بالالار ئۇنىڭ يۈكسەكلىككە ئۆرلەش غىزاسى بولغاي، مەشۇقنىڭ زەر-بىسىدىن لەززەتلەنمىگەن ئاشىق ھەقىقىي ئاشىق ئەمەس! ھەر بىرىڭلاردىن مەخپىي ئەمەسكى، بۇ جاھاننىڭ گۈلىگە تىكەن يولداشتۇر، شارابىغا خۇمار قېرىنداش، خۇشاللىقى رەنج بىلەندۇر، راھىتى زەخمەت بىلەن ھەمخانە، مۇھەببىتى جاپا بىلەن ئاشىيانە! ھايات گۈلشەنىدە ياشنىغان قايسىبىر نوتا ئۆلۈم كەكىسىنىڭ زەربىگە ئۇچرىماي قالغان ؟! ...

— دەرىخا! زالىم پەلەك، پىتنىخور زامانە خىيالىغا كەلگەن ھەربالانى ھەزرىتىمنىڭ دىلى جانىغا كەلتۈردى، — دەپ زارلاندى مۇخلىسلاردىن بابا خوجا ئاخۇن ئىسمىلىك بىرى، — بۇ يۇرتنىڭ كەم ئەقىل نابىكار-لىرى ئۇلۇغلار قەدرىنى بىلمىدى، ئۇلۇغزادىلەرنىڭ ئىززىتىنى قىلمىدى ...

دەرۋىش خوجا قاتارلىق بىرنەچچەيلەن تۇشمۇتۇشتىن ئۇنى قۇۇۋەتلەپ سۆز قاتتى:

— شۇنداق، شۇنداق، ئۇلار بۇ خىل گۇمراھ قىلمىشلىرى ئۈچۈن جازاسىنى يەيدۇ!

— خۇدا قەھھارلىق سۈپىتى بىلەن ئۇلارنى جازالايدۇ.

— پىتنە قوزغىغانلارنىڭ ھەممىسى بېشىنى يەيدۇ ...

— ئاللاتائالا بۈزرۈكۋار پىرىمىزنى بۇ نادان يۇرتتا ھەيىق[②] كۆ-

① پارسچە «ھىدايەتنامە»، ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى 37 ـ بەت.
② ھەيىق — زايە، زايە كېتىش

www.uyghurkitap.com

رۇپ، باشقا يەرگە ئەۋەتمەكچى ...

— كەتمەكنىڭ كەلمىكى بار، — دېدى ئاپاق خوجا مۇخلىسلىرىنى ئۈمىدۋار قىلىش ئۈچۈن، — بۇ جۇدالىق ۋاقىتلىقتۇر. پېقىر بۇ قېتىم چوڭراق بىر ھىجرەت قىلىپ، جاھان كەزمەكچى، قايتا كۆرۈشكىچە سىلەرنى ئاللاغا تاپشۇردۇم. ئاقىل دوستلار، دانىشمەن مۇخلىسلاردىن ئۈمىدىم شۇكى، بىزنىڭ نىيەت ـ ئىقبالىمىزدىن، دالالەت ۋە بېشارەتلىرىمىزدىن بەھرە ئېلىپ، ئىشقىيە يولىغا ماڭغان مۇرىتلىرىمىز تۇزۇپ كەتمىگەي، جەھرە ـ سامالىرىمىز توختاپ قالمىغاي، سۇلۇكلىرىمىز تارقاپ كەتمىگەي !

— خاتىرجەم بولغايلا، ھەزرىتى پىرىم، — دېدى ئەتىگەندىن بېرى جىمجىت ئولتۇرغان ئەڭ يېقىن، خاس مۇخلىسلاردىن بىرى ئاخۇن موللا ئالىم يەركەندى، — تېنىمىزدا جېنىمىزلا بولىدىكەن، سىلىدىن باشقا ھېچكىمگە ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن بەيئەت قىلمايمىز، ھەزرەتلىرى تىككەن ھىدايەت دەرىخىنىڭ گۈل ـ چېچەكلىرى ئىشقىيە بوستانلىقىدا — خوجىلار باغچىسىدا چوقۇم شېرىن مېۋىلەر بېرىدۇ، سايە تاشلايدۇ، دوستىنى سىلاپ، دۈشمەننى زارلىتىدۇ. ئىشىنىمەنكى، بۇ جۇدالىق كۈنلەردە، مۇھاجىرەت زامانلىرىدا، بۇ بىئارام جان، كېسەل ۋۇجۇدقا يەتكەن غەم ـ قايغۇ — ئاللانىڭ «ھەرقانداق قىيىنچىلىقتىن كېيىن بىر ئاسانلىق» دېگەن ۋەدىسى بويىچە ئاياغلىشار. ھەزرىتى ئەلى ئېيتقان : «ساڭا قاتتىق ئەلەم كەلسە، ئەلەم نەشرەھنى[1] ئوقۇيلانغىل».

— بەللى ـ بەللى، كۆڭۈلدىكى گەپنى قىلدىڭىز، موللا ئالىم، — دېدى ئاپاق خوجا يۈزلىرىگە كۈلكە يۈگۈرتۈپ، — ئادەم ھەممە ۋاقىت ئۈمىدلىك بولۇشى كېرەك. چۈنكى، ھەر تۈننىڭ سۈبھى، ھەر زىمىستاننىڭ باھارى سابىتتۇر ... سىلەردىن ئۈمىدىم شۇكى، ئاۋامغا گۇناھتىن ساقلىنىش لازىم بولغاندەك، خاسلارغا غەپلەتتىن ھەزەر قىلىش ۋاجىپتۇر. خوجىلار تەرىقىتىدە «ھۇش ئەزدەم»[2] چوڭ خاسىيەتتۇر.

---

① ئەلەم نەشرەھ — قۇرئاندىكى شۇ ئايەتكە ئىشارە («مۇشكۇللۇك ئىككى ئاسانلىق ئارىسىدا»).

② ھۇش ئەزدەم — ھەمىشە ھوشيارلىق.

ئەگەر بىردەم غەپلەت بىلەن ئۆتسە، ئۇنى گۇناھ سانايدۇ، بىر كېچە ـ كۈندۈز يىگىرمە تۆت سائەت، ھەر سائەتتە مىڭ تىنىق چىقىدۇ، بىر كېچە ـ كۈندۈزدە يىگىرمە تۆت مىڭ تىنىق چىقىدۇ. ھەرۋاقىتتا ھازىر بولۇپ تۇرۇش لازىم. مېنى چاققان زەھەرلىك يىلاننى سىلەرنى چاقمايدۇ، دېگىلى بولمايدۇ ...

شائىر مىرزا شاھ خوجا ئورنىدىن تۇردى ۋە ئاپاق خوجىغا ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل يۈزلىنىپ:

— كەمىنە دۇئاگۇي بەندىنىڭ قولى يېتىدىغىنى — نەزمىكەشلىك بىلەن سانا خانلىق تۆھپىسىدىن باشقا ئەمەستۇر، — دېدى ۋە مىسكىن تىترەك ئاۋاز بىلەن تۆۋەندىكى شېئىرنى ئوقۇدى:

پادىشاھىم ھەممە شەھەردە ئىنتىزار مۇخلىسلىرىڭ،
كۆزلىرى ئىشقىڭ يولىدا تايەتىدۇر ئىنتىزار.
قىل تۇزۇكلە پەرۋىرىش تاپقان مۇرىدلەرگە رەھىم،
قىلىدۇ چىن كۆڭلى بىرلە مەقدە مىڭگە جان نىسار.
خوجەلەر پىراقىدىن كەلدى لىبىمگە بۇ جېنىم،
ئى بۇرادەرلەر قولۇمدىن كەتتى بۇ سەبرۇ قارار.

ئەنە شۇنداق شېرىن ـ سۇخەن سۆزلەر، ھاياجانلىق شېئىرلار بىلەن سىردىشىش ۋە خوشلىشىش شۇ كۈنى يېرىم كېچىگىچە داۋاملاشتى.

ئەتىسى — مىلادىيە 1671 ـ يىلى ياز ئايلىرىنىڭ ئوچۇق بىر ئەتىگەنلىكى ئۇلار پىر ـ ئۇستازى ئاپاق خوجىنى يىغا ـ زار ئىچىدە ئۇزىتىپ قالدى. شائىر مىرزا شاھ خوجىنىڭ شۇ كېچىسى يازغان تۆت مىسرا غەزىلى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن خېلى يەرلەرگىچە ئەكس سادا بولۇپ ئاڭلىنىپ تۇردى:

www.uyghurkitap.com

ئوت بىلەن تولغان دىلىمىز ئۇنىڭ ھىجرى داغىدا،
دائىما ھەسرەتتەدۇر دىل ئايرىلىشنىڭ چاغىدا.
...
چىمەندىن كەتتى شاخ ئەرغىۋانىم،
باھارىم كەتتىيۇ قالدى خازانىم ...

سۇبھى كۆتۈرۈلۈپ ئاسماننىڭ شەرق تەرىپى تاڭ شەپىقى بىلەن قىزىرىشقا باشلىغان چاغدا، ئاپاق خوجا ۋە ئۇنىڭ بەش - ئالتە نەپەر مۇخلىسى — موللا ئەزھەر، مەۋلانە موللا نەقى، موللا باقى سەمەرقەندى، بابا خوجا ئاخۇن قاتارلىقلار ئىسمائىل خان تەيىنلىگەن ئوردا بەگلىرى بىلەن بەش يۈز لەشكەرنىڭ ھەيدەكچىلىكىدە يەكەندىن ئايرىلىپ، ئۇن بىرىنچى كۈنى كانجۇت[①] چېگرىسىدىن قوغلاپ چىقىرىلدى! ...

① كانجۇت — شۇ دەۋردە سەئىدىيە خانىدانلىقىغا تەۋە رايونلارنىڭ بىرى.

سەككىزىنچى باب

ۋاباغا ئوخشايدىغان ئادەم

1

كەچ كۈزنىڭ ئاخىرقى ئىللىق نۇرلىرىمۇ ئاخىرلىشىپ، ئېرىق - ئۆستەڭلەردە كېچىسى پاختەك تۇخۇمىنىڭ شاكىلىدەك يۇپقا مۇز توڭتى.

هايات گويا بۇرۇنقىدەك : هەر كۈنى مەزىنلەر ئېگىز لاي پەشتاقلارغا چىقىپ بەش قېتىم ئەزان ئېيتاتتى؛ رەستىلەردە دۇكاندارلار ماللىرىنى يېيىپ قويۇشۇپ، ئاۋازى پۈتۈپ كەتكۈچە خېرىدار چاقىرىشاتتى؛ گۈزەرلەردە، تار كوچىلاردا پۇقرالار توختاۋسىز ئۆتۈشۈپ تۇراتتى. لېكىن، پۈتۈن شەھەرنىڭ تۆت قىرغاق، سەككىز گىردابىدا سودا - سېتىق ۋە ھۈنەر - كاسىپ ئىشلىرى كۈندىن - كۈنگە سۇسلىشىپ كېتىۋاتاتتى. چوڭ رەستىلەرنى يېزىلاردىن ئېقىپ كەلگەن دېھقان ساھىللار قاپلاپ كەتكەنىدى. هايات گويا زاۋاللىققا يۈز تۇتۇۋاتقاندەك، پۈتۈن شەھەر ۋە يېزىلارنى نامراتلىق، ئەنسىزلىك ۋە خامۇشلۇق قاپلاپ كەتكەنىدى.

قول ئىلكىدە يوق هالسىز خەلق قەدەممۇقەددەم بېسىپ كېلىۋاتقان قىش ۋەھىمىسىنىڭ ھەلەكچىلىكىدە قالغانىدى.

ئاپاق خوجا بولسا، ئۆز پۇقرالىرىنىڭ نېمە كويدا يۈرۈۋاتقانلىقىدىن بىخەۋەر، تېخىچە ئالتۇن تەخت، ئالتۇن تاج ۋە شاھانە تۇرمۇشنىڭ مەستخۇشلۇقى بىلەن مەستانە هالەتتە يۈرەتتى.

ئۇ بۇرۇنقىدەك خانىقالارغا كۆپ بارمايتتى. ھەرقايسى چوڭ خانىقا،
مەدرىسە ۋە جامائەلەرگە ئۆزىنىڭ ئىشەنچلىك سوپا ـ ئىشانلىرىنى قو-
يۇپ شۇلارنىڭ قولى بىلەن مۇرىت ـ مۇخلىسلىرىنى ۋە جەمئىيەت
ئىشلىرىنى ئىدارە قىلىۋاتاتتى. ئاپاق خوجا ئادەملەردىكى ئىچكى مەنىيە-
ئەت تۇيغۇسىنى چوڭقۇر كۆزىتىپ، شۇ تۇيغۇغا تايانغان ھالدا ئۇلارنى
ماھىرانە باشقۇرۇش سەنئىتىگە ئىگە قاغىدالما شەخس ئىدى. شۇڭا،
ئۇنىڭ جاي ـ جايلارغا تاللاپ قويغان ئادەملىرى ئۇنىڭ ھەقىقىي
كۆز ـ قۇلىقىغا ۋە سادىق چاكىرىغا ئايلىنىپ كەتكەنىدى.

ئاپاق خوجا خانىقالارغا كۆپ بارالمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ يېقىن
يارەنلىرى كۈندە بولمىسىمۇ، ئىككى ـ ئۈچ كۈندە بىر قېتىم ئۇنى ئىز-
دەپ كېلىپ سالام بېرەتتى ۋە ئۇنىڭ مەسلە ـ مەرۇپ قىلىپ بېرىشى-
نى تەلەپ قىلاتتى، ئۇلار ئۇنىڭ زىكىر ـ سۆھبەتلىرىنى ئاڭلاشقا
خۇشتار ۋە خۇمار ئىدى. كۈنلەپ تاماق يېمەي ئاچ قېلىشقا رازى ئىدى-
دىكى، بىرەر قېتىم ئۇنىڭ سۆھبىتىدىن مەھرۇم بولۇپ قېلىشقا
كۆڭلى قىيمايتتى.

بۈگۈن كەچتە، ئەنە شۇنداق يېقىن مۇخلىسلاردىن ئون نەچچىسى
ئاقساراينىڭ يېنىدىكى سالامخانىغا يىغىلىپ، ئاپاق خوجىنىڭ كىرىشى-
نى كۈتۈپ تۇرۇشاتتى.

سالامخانا گىرىمسەن بولۇپ، تۆر تەرەپكە ئالتۇن كۇرسى قويۇلغا-
نىدى. تورۇستىكى كۈمۈش قەندەللەردە بىر نەچچە شام يېنىپ تۇراتت-
تى. شاملارنىڭ لىپىلداپ، تەۋرىنىپ تۇرغان شولىسى رەڭدار كا-
ھىشلار بىلەن قاپلانغان تاملاردا، قۇببىسىمان تەكچە ـ ئويۇقلاردىكى
ئېسىل بېزەكلەردە سۇس تاۋلىنىپ، سالامخانىغا بىر خىل سىرلىق
تۇس بېرىپ تۇراتتى.

ئاپاق خوجا يىراقتىنلا ھەشەم ـ دەرەم بىلەن كىرىپ كەلدى. ئۇنى
كۈتۈپ ئولتۇرغان سوپىلار گۇررىدە ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ قول
باغلىدى ۋە ياي شەكلىدە ئېگىلىپ تاكى ئۇ تۆردىكى ئالتۇن كۇرسىغا
بېرىپ ئولتۇرغىچە تەزىمدا تۇردى.

— قېنى، قېنى، ئولتۇرۇڭلا، — دېدى ئاپاق خوجا قولىنى يېيىپ كۆك سىلكىپ، ئارقىدىن ئىككى قولىنى بىر - بىرىگە ئۇرۇۋېدى، كۆك كىيىملىك، يۈزىگە نىقاب تارتقان بويلۇق بىر ئادەم يان ئىشىكتىن كىرىپ تىزلاندى، ئاپاق خوجا ئۇنىڭغا بۇيرۇدى، — ھېلىقى نەرسىنى ئېلىپ كىر.

كۆك كىيىملىك مۇلازىم ئورنىدىن تۇرۇپ، قېنىق گىلاس رەڭلىك باغدات گىلىمىنىڭ ئۈستىدىن شىپىرلاپ ماڭغىنىچە چىقىپ كەتتى ۋە ھايال ئۆتمەي كۈمۈش پەتنۇس ئۈستىگە قويۇلغان يوغان كۈمۈش جامنى ئەكىرىپ، ئاپاق خوجىغا ئىككى قوللاپ ئۇزاتتى. ئاپاق خوجا كۈمۈش جامنى قولىغا ئالدى ۋە ئۇنىڭدىكى قىزىل ياقۇتتەك جۇلالىنىپ تۇرغان مەينى — «شەربەتىل ھايات»① نى بىر نەچچە يۇتۇم سۈمۈرگەندىن كېيىن، روھلىنىپ، خۇش كەيىپ بولۇپ سۆزلەشكە باشلىدى.

— ئەۋلىيا ئۈچۈن شاراب بولۇش لازىم، شاراب ئىچكەندىن كېيىن مەست بولۇش كېرەك. مەست بولغاندىن كېيىن سەكرەش كېرەك. جەھرە - سۆھبەت قىلغاندىن كېيىن، تەلەپ قىلىش كېرەك. تەلەپ قىلغان ئادەم ئەلۋەتتە تاپىدۇ، خۇدانى تاپقان ئادەم بىلەن خۇدانىڭ ئارىلىقىدا نېمە پەرق بولىدۇ؟ سىلەر بۇ ھەدىس قۇدسىنى ئوقۇغانمۇ: «مېنىڭ ئالدىمدا بىر شاراب باركى، ئەۋلىيالار ئۇنى ئىچسە مەست بولىدىلەر، مەست بولسىلەر خۇشاللىنىدىلەر، خۇشاللانسىلەر تەلەپ قىلدىلەر، تەلەپ قىلسىلەر تاپىدۇرلەر، تاپسىلەر يېتىدۇرلەر، يەتسىلەر ئۇلانىدۇرلەر، ئۇلانسىلەر مەن بىلەن ئۇلار ئارىسىدا پەرق يوق.»② ئەمما قەلبى ئاللادىن غاپىل بولغان ھالدا ئاللا دېگۈچىلەرگە ھەر ئىككى دۇنيادا ئاللا خەسمدۇر③ چۈنكى، ئۇنداقلار ئاللانى تونۇمىغان بولىدۇ. كىمكى تونۇدى، ئۇ بىلىدۇركى، ئاللا ھازىر - نازىردۇر. مانا بۇ نەزمگە

---

① «شەربەتىل ھايات» - ھەر خىل دورىلارنى ئانار، بېھى شەربەتلىرىگە ئارىلاشتۇرۇپ ياسالغان يېنىك كەيپ قىلغۇچى ئىچىملىك.
② پارسچە «ھىدايەتنامە»، ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى، 18 - بەت.
③ خەسم — قارشى، دۈشمەن.

قۇلاق سېلىڭلار :

كىمكى غاپىل ھەقتىن بىر زاماندۇر،
كاپىردۇر شۇ زامان، ئەمما ناھاندۇر.[①]
ھەر ئۆلكى بىر تۇتاشلا بولسا غاپىل،
ئېتىكلىكتۇر ئۇڭا ئىسلام ئىشكى بىل.

ئاپاق خوجا سۆزلىگەنسېرى قىزىشتى، قىزىغانسېرى مۇرىت ـ مۇخلىسلىرىنىڭ نەزىرىدىكى ھېكمەتلەرنى تۆكۈشكە باشلىدى. ئەلپازىدىن ئۇنىڭ ئۆزىمۇ گەپ سېغىنىپ قالغاندەك، ئۇيلىغانلىرىنىڭ ھەممىنى دەۋەتمىسە ئىچى بوشىمايدىغاندەك قىلاتتى.

ــــ ئاللانى تونۇغان، ئاللانى دوست تۇتقان ئادەمنىڭ بۇ دۇنيالىقى جاپا ـ مۇشەققەتتە، ئۇ دۇنيالىقى راھەت ـ پاراغەتتە ئۆتىدۇ، ــــ دەپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى ئۇ بەئەينى ئەرۋاھتەك قېتىپ ئولتۇرغان مۇخلىسلىرىغا قاراپ، ــــ بىر دانىشمەن زاتنىڭ ئەھلىيەسى[②] گۇستاخلىق قىلىپ[③] ئېرىگە دەپتۇ : «سىز خۇدانى دوست تۇتىسىز، لېكىن خۇدا بۇ دۇنيادا ئۆيىڭىزنىڭ ئېھتىياجىدىنمۇ چىقمايدۇ.» «ئى بىچارە، ئەھلىيەم، ھەرگىز ئۇنداق دېمە، مەن ساڭا بىر ھېكايە ئېيتىپ بېرەي : بىر مەستۇرە ئايالنى بىر زالىم پادىشاھ زىندانغا تاشلاپتۇ. ئايال زار ـ زار يىغلاپ نالە قىپتۇ : «ئى خۇدا، كىم سېنى دوست تۇتسا، سەن ئۇنى دۈشمەننىڭ زىندىنىغا تاشلامسەن؟» ئاللادىن ئاۋاز كەپتۇكى : «ئى خالىس ئايال، ئادەم ئەلەيھىسسالام دوستلۇق داۋاسى قىلىۋىدى، دۇنيا جاپاسىغا گىرىپتار قىلدىم؛ ئىبراھىم دوستلۇق قىلىۋىدى، نەمرۇد ئوتىغا ئۇچراتتىم؛ زىكرىيا مېنى دوست تۇتقانىدى، ھەرە بىلەن ھەرىلىتىپ ئىككى پارە قىلدۇرۇۋەتتىم. كىمكى مەخلۇقنى دوست تۇتسا، مەخلۇق ئۇنى

① ناھان ــــ ئويغاق، بىدار.
② ئەھلىيە ــ خوتۇنى.
③ گۇستاخ ــ ئەدەپسىز، ئېتائەتسىز.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ئەركىلىتىدۇ. كىمكى بىزنى دوست تۇتسا، جاپا ـ مۇشەققەتتە ئېرىتىپ ئېتىمىز؛ كىمكى مەخلۇقنى دوست تۇتسا دەپنە ـ دۇنيا بېرىدۇ، بىزنى دوست تۇتسا، بالا ـ مېهنەت بېرىمىز؛ كىمكى مەخلۇقنى دوست تۇتسا، ئۆي ـ ماكان، كىيىم ـ كېچەك، خوتۇن ـ بالا بېرىدۇ، بىزنى دوست تۇتسا، ئۆي ـ ماكانسىز، كىيىم ـ كېچەكسىز، بالا ـ چاقىسىز قىلىمىز! ...» بۇنى ئاڭلاپ ھېلىقى ئايال يىغلاپ، پاتىھە تەلەپ قىلىپتۇ ۋە بۇنىڭدىن كېيىن ھەرگىز گۇستاخلىق قىلماسلىققا ۋەدە بېرىپتۇ...

يەنە ئېيتقانلىرىكى، ھەزرىتى خوجا ئەھرارنىڭ ئىتلىرىنىڭ يالىقى ئالتۇندىن بولغان. بۇ زاتلارنىڭ نەزىرىدە، مال ـ دۇنيا كۆكنار ئۇرۇقچىلىك ئەمەس ئىدى، ئۇلار مال ـ دۇنيانىڭ مۇھەببىتىنى تۇتمايتتى. دىل ۋە ھەممە ئەزاسىدا پەقەت خۇدانىڭلا ئىشقى بار ئىدى. سوپى ـ دەرۋىشنىڭ بىردىنبىر سەرمايىسى ئىشق ـ مۇھەببەتتۇر. بىر ئۇلۇغ ئېيتقان: سوپى ـ سالۇكقا ئىشقتىن ئارتۇق شەيئ يوق. ئىشقتىدا قىلغۇچىغا خۇدانى تونۇشنىڭ دەلىلى ئىشقتۇر. كىمدە كىم ئىشق سەرمايىسى بولمىسا بۇ يولنى يۈرەلمەيدۇ. ئاشىق مەشۇققا ئىشق بىلەن يېتەلەيدۇ. ئىشق قانچىلىك كامىل بولسا، مەشۇقنىمۇ شۇنچە كامىلراق كۆرەلەيدۇ. خۇدانىڭ ئاشىقلىرىنىڭ كۆڭلى ساپ، دىل ئەينىكى جۇلالىقتۇر ... بۇ نەزم ئېسىڭلاردا بولسۇن:

يۈز ئەگەر قانچىكى زىبا ۋە پەرى يۈز بولسۇن،
بولمىغاي كۆرگىلى گەر ئاينەدە نۇر يوقتۇر.
ئابىدۇ،[1] زاھىدۇ،[2] سوپىيۇ بارى يولدا سەبىي،
تەڭرىنى بىلگۈچىدىن باشقا يەنە مەرد يوقتۇر.

ئاپاق خوجا سۆزدىن توختاپ، مۇخلىسلارنىڭ مەدھىيە ـ تەشەك-

① ئابىد ـــ خۇداغا قۇللۇق قىلىدىغانلار.
② زاھىت ـــ دۇنيا قوغلاشمايدىغانلار.

كۆزلىرى ئەمدىلا باشلىنىۋىدى، سالامخانىنىڭ قاپارتما نەقىشلىك ئې-
شىكى يېنىك ئېچىلىپ، بوسۇغىدا دەرۋىش خوجا پەيدا بولدى. ئاپاق
خوجا ئۇنى زىكىر - سۆھبەتكە كېچىكىپ قالغان چېغى دەپ ئويلاپ:
— سۆھبىتىمىز ئاياغلىشاي دېگەندە كەپسىزغۇ؟ — دېدى ئۇنىڭغا
سوئال نەزىرىدە قاراپ.
— شۇ ئەمەسمۇ، — دېدى مۇخلىسلاردىن بىرى تاڭلىيىنى چې-
كىپ، — بۈگۈن ئەجەب شېرىن سۆھبەت بولدى، گويا ئوت،
ئوت ... ھۆل - قۇرۇق دېمەي ھەممىنى دېمىگە تارتتى.
— كەمىنە قۇللىرى ھەزرىتىمگە مۇھىم بىر خەۋەرنى ئېيتقىلى كې-
لىۋىدىم، — دېدى دەرۋىش خوجا بېشىنى ئەگكەن پېتى تەزىمدە تۇ-
رۇپ.
— قېنى ئېيتىڭ، قانداق خەۋەر ئۇ؟ — ئاپاق خوجا دەرۋىش خو-
جىغا يۈزلەندى.
دەرۋىش خوجا ئۆزىنى رۇسلىدى، چىرايىدىن جىددىيلىك ۋە مە-
يۈسلۈك چىقىپ تۇراتتى، ئاۋازىمۇ تىترەپ، غۇدۇدۇڭ ئاڭلاندى:
— بىز كۆيدۈرگەن «ئالتۇنلۇق مەدرىسى» نىڭ باش مۇدەررىسى
ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى تېخى ھايات ئىكەن ...
— نېمە؟! — ئاپاق خوجا ئالتۇن كۈرسىتىن چاچراپ تۇرۇپ كەت-
تى. كۆزلىرى چەكچىيىپ، چىرايىمۇ بىر نەرسىدىن قاتتىق چۆچۈگەن
ئادەمدەك دەسلەپ سارغىيىپ، كېيىن قارىدىدى، ئۆسكىلەڭ قاشلىرى
توختىماي لىكىلداپ، چىشلىرى غۇچۇرلىدى.
— شەھەر قامال قىلىنىشتىن بىر ھەپتە بۇرۇن، باغئاۋات يېزىسىدىن
كەلگەن كىشىلەر ئۇنى كۆزلۈك يېزا سەيلىسىگە ئېلىپ كەتكەنى-
كەن، — دەپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى دەرۋىش خوجا ئۆزىنى ئاران -
ئاران تۇتۇپ، — مەن بۇ خەۋەرنى بايا شۇ يۇرتتىن كەلگەن بىر مۇ-
رىتتىن ئاڭلىدىم.
سالامخانىنى سۈرلۈك جىمجىتلىق باستى. ئاپاق خوجا تېخىچە شۇ
ھالەتتە — تۇيۇقسىز پەيدا بولغان غەزەپ ۋە ئەلەمدىن ئۆزىنى يوقاتقان

ھالەتتە سوكۇتتە ئولتۇراتتى. باشقىلارمۇ ئۇنىڭ جىددىي ئەلپازىغا قاراپ، نېمە قىلارىنى بىلەلمەي ھاڭۋېقىپ قالغانىدى.

كۇتمىگەن يەردىن پەيدا بولغان بۇ شۇم خەۋەر ئاپاق خوجىنى ھەيقىقەتەنمۇ ساراسىمىگە سېلىۋەتكەنىدى. ئۇ ئاللىقاچان ئۆلۈپ، جىسمىمۇ، روھىمۇ كۆيۈپ كۈلگە ئايلاندى، دەپ جەزملەشتۈرگەن ئادەمنىڭ خۇددى ئاسماندىن چۈشكەن ئەرۋاھتەك يەنە خەلق ئارىسىدا پەيدا بولۇشى ئۇنىڭغا بىر تۈرۈپ غايىبانە سىردەك، بىر تۈرۈپ تەقدىر پېشانىدەك بىلىنىپ كەتتى. ئۇ ھاياتلا بولىدىكەن، ئاپاق خوجىغا ھامان خاتىرجەملىك ۋە كۆڭۈل ئازادىلىكى بولمايتتى. ھەمىشە ئۇنىڭ بىلەن تىركىشىپ، ئېتىشىپ، روھىي جىددىيلىك ئىچىدە ئۆتۈشكە توغرا كېلەتتى. ئەڭ يامىنى، قۇتلۇق مەۋلىۋى دېگەن بۇ «بۆرە سويىمىسى» ئادەم تەڭ كېلىش تەس بولغان زۇۋاندار، بىلەرمەن شەخس ئىدى. ئۇ بىرلا ۋەز ئېيتىش بىلەن نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ كۆڭلىنى ئۇۋۇلاپ ئۆزگە قارىتالايتتى.

ئىشقىلىپ، ئۇنىڭ ھايات يۈرۈشى ئاپاق خوجا ئۈچۈن بىر تەھدىت ھېسابلىناتتى، ئۇ گويا ئۇنىڭ بوغدىيىكىگە قادالغان قاتتىق سۆڭەكتەك ھەمىشە ئۇنىڭ كۆڭۈل ئارامىنى بۇزاتتى.

— باغئاۋات سىزنىڭ يۇرتىڭىز ئەمەسمۇ، دەرۋىش خوجا؟ — سورىدى ئاپاق خوجا تۇساتتىن ئۆزىنى ئوڭشاپ.

دەرۋىش خوجا دەرھال جاۋاب قايتۇردى:

— شۇنداق ھەزرىتىم، شۇنداق، ھېلىمۇ يادىلىرىدا بار ئىكەن، مەن ئەنە شۇ يۇرتتىن ئۆزلىرىگە ئەگىشىپ ھىدايەت يولىغا ماڭغانمەن...

ئاپاق خوجا بىر ئاز ئويلانغاندىن كېيىن، دەرۋىش خوجىغا خانلىق پەرمانى سۈپىتىدە مۇنداق دېدى:

— بۇ ۋەزىپىنى سىز ئادا قىلىڭ! سىپاھلاردىن بىر نەچچىنى ئېلىپ باغئاۋاتقا بېرىڭ، قانداق قىلىشنى ئۆزىڭىز بىلىسىز. ئۇ «بۆرە سويىمىسى» نى ئۇ دۇنيا، بۇ دۇنيا كۆزۈم كۆرمىسۇن!

دەرۋىش خوجا «خوپ!» دېگىنىچە ئېگىلىپ تەزىم قىلدى ۋە پىر -

www.uyghurkitap.com

ئۇستازىنىڭ ئۆزىگە ئىشىنىپ بۇنداق مۇھىم ۋەزىپىنى تاپشۇرغانلىقىدىن زىيادە خۇشال بولدى.

2

تاللانغان ئون سوپى كۈنپېتىشقا يېقىن قارا تەرگە چۆمگەن ئاتلىرىنى دۆكۈرلەتكىنىچە باغئاۋات يېزىسىغا كىرىپ كەلدى. بۇ، بىر يېقى چەت ـ چېتىگە كۆز يەتمەيدىغان قامغاقلىق جاڭگال، يەنە بىر يېقى ئۆزۈندىن ئۆزۈنغا سوزۇلغان كۆجۈم مەھەللە ئىدى. ئۇلار مەھەللىگە كىرىش بىلەن ھەممىسىنىڭ بۇرنىغا يېڭىلا پىياز بىلەن جىگىردەك قوشۇپ پىشۇرۇلغان زاغرا ناننىڭ پۇرىقى ئۇرۇلۇپ، ئېغىزلىرىغا سېرىق سۇ كەلدى، ئۇلار بۇ يەردىن تىلىنى تامشىتىپ تېزلا ئۆتۈپ كەتتى. تېزەك ۋە نەم تارتىپ قالغان يۇڭنىڭ پۇرىقى بىر ئالغان، ئۇ يەر ـ بۇ يەردە ئىتلار قاۋاۋاتقان ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل كوچىلاردىن ئۆتۈپ، لاي پەشتاقلىق بىر مەسچىتنىڭ يېنىغا كەلگەندە، ئاتتىن چۈشۈشتى. ئۇلارنىڭ ئاتلىرىمۇ ئىككى كۈندىن بېرى توختىماي يول يۈرۈپ جۇلۇقى چىقىپ كەتكەنىدى.

ئۇچىسىغا جەندە، باشلىرىغا ئۆچكە تېرىسىدىن تىكىلگەن ئۇچلۇق كۇلاھ كىيگەن، قوللىرىدا ساپايى تۇتقان بۇ ئون سوپى ئەمدى دەرۋىش خوجىنىڭ باشچىلىقىدا ئەسلىي قىياپەتلىرىگە قايتتى، ئۇلار ئاتلىرىنى يېتىلەپ باشلىرىنى بىردەك چايقىشىپ، ساپايى سوقۇپ، ئېغىزلىرىدىن تۈكۈرۈك چاچرىتىپ، ھۆكمەت ئېيتىشقا باشلىدى:

يائاللا دوست، يائاللا!
ھەق دوست، يائاللا!
گۇناھلىرى ھېسابسىز،
قىيامىتى مەدەتسىز،
يائاللا دوست، يائاللا!

ئۇلار شۇ تەرىقىدە مەھەللە ئارىلاپ كېلىشكە باشلىدى. بىر مۇنچە يېرىم - يالىڭاچ يېزا باللىرى قى - چۇ قىلىشىپ ئۇلارغا ئەگىشىۋالدى.

بۇنداق قىلىش دەۋرىش خوجىنىڭ ھىيلىسى ئىدى، ئۇ مۇشۇ ھىيلە بىلەن ھەم ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنى چۆچۈتۈۋەتمەيمەن، ھەم ئۇنىڭ نەدىلىكىنى ئاسانلا بىلىۋالىمەن، دەپ ئويلايتتى. لېكىن، ئۇنىڭ بۇ ئىشلىرى بىھۇدە بولۇپ چىقتى.

شۇ تاپتا، ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى دەل دەرۋىش خوجىنىڭ ئۆيىدە — ئىككى - ئۈچ يىلدىن بېرى بىرەر قېتىممۇ يوقلاپ باقمىغان قېرى ئاتا - ئانىسىنىڭ يېنىدا ئىدى.

بېشىغا ياغاق داۋىغان تۇماق، ئۇستىگە سەرگەز چاپان، پۇتىغا يۇمشاق چورۇق كىيىۋالغان، يېشى ئاتمىشتىن ئاشقان بۇ تۇغما دېھقانىنىڭ ئىسمى موللا مۇسا بولۇپ، ئۆزى كەمبەغەل بولسىمۇ، تەقۋادار، ئاق كۆڭۈل، مېھماندوست ئىدى. ئۇ بۈگۈن مۇشۇ يۇرتتا بىرەر ئايدىن بېرى دېھقانلار بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇپ كېلىۋاتقان ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنى بەش نەپەر شاگىرتى بىلەن بىللە بىر پىيالە چايغا تەكلىپ قىلدى. ئۇ مېھمانلارنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن، كاتتىنىڭ ئاستىغا تىقىپ قويغان ئاق ئۇندا بىر نەچچە قاتلىما ياقتى، بىر خورازنى قان قىلىپ، قۇتلۇق مەۋلىۋىنىڭ دۇئاسىنى ئالدى.

قارا سۇۋاق تامغا ھەممەزەك زەدىۋال تارتىلغان ئاددىيغىنە مېھمانخانا ئۆيدە شەھەردىن چىققان مېھمانلاردىن باشقا، يەنە يېزىنىڭ ئىمام - مەزىنى ۋە بىر نەچچە دېھقان بولۇپ لىق ئادەم ئولتۇراتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بېشىغا مۇدەررىسلەر كىيىدىغان ئۇچلۇق مەخمەل تەقىيە كىيىپ، ئۇستىدىن كىچىكرەك سەللە ئورىغان، ئۇچىسىغا چىرمان يوللۇق بەقەسەم تون كىيىۋالغان كىشى ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇراتتى. ئەللىك سەككىزلەرگە بېرىپ قالغان بۇ ئادەمنىڭ قەددى - قامىتىدىن، ئاپئاق، سوزۇنچاق يۈزىدىن، ھەتتا كىيىملىرىدىنمۇ ئاللىقانداق يوشۇرۇن بىر گۈزەللىك چىقىپ تۇراتتى. ئۆزى ۋىجىك بولسىمۇ، لېكىن زوۋۇلىسى پىششىق، كۆزلىرى ئۆتكۈر ئىدى. ئۆز ۋاقتىدا ئاپاق خوجا ئۇنىڭ ئاشۇ

www.uyghurkitap.com

ۋىجىك بەستى ـ بويىغا قاراپ، ئۇنى «بۆرە سويىمىسى» دەپ كەمسىتكەندى.

ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنىڭ ئىككى تەرىپىدە، يېشى بىر ـ بىرىدىن ئانچە پەرقلەنمەيدىغان رەڭگىرويى پاكىز بەش نەپەر تالىپ ئولتۇراتتى. ئۇلارنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىدىن، ھەرىكەت ـ قىلىقلىرىدىن ئۇستازىغا بولغان ھۆرمىتى، ئىززىتى ۋە مۇھەببىتى روشەن كۆرۈنۈپ تۇراتتى. دېمىسىمۇ، بۇ ئۇستاز ئاللانىڭ ئىنايىتى بىلەن ھەممىشە ئۆز ئەتراپىدىكى ياشلارغا شەپقەت، دوستلارغا كەرەم، چوڭلارغا ئىززەت كۆرسىتەتتى. ئۇ ھەرقانداق ۋاقىتتا ھەقىقەتتىن قورقۇشنى ئەستىن چىقارمايتتى، بېشىغا مۇشەققەتلەر چۈشكەندە، سەۋر ھەم چىدام بىلەن ئاللاغا سىغىناتتى. شۇڭا، تالىپ ـ شاگىرتلارنىڭ نەزىرىدە، بۇ مۇدەررىس كۆكسىدە جاھاننىڭ يۈرىكى ئۇرۇپ تۇرىدىغان كامالەت ئىگىسى ئىدى!

مانا، ئۇنىڭ بۇ يۇرتقا كەلگىنىگە بىر ئايدىن ئاشتى. يۇرتنىڭ بىر نەچچە مۆتىۋەرلىرى بىر ئاينىڭ ئالدىدا ئۇنى بەش نەپەر شاگىرتى بىلەن بىللە بۇ يەرگە ئېلىپ كەلگەنىدى. مەقسىتى، ئۇنى يېزىنىڭ كۈز ۋاقتىدىكى ساپ ھاۋاسىدىن، تۈرلۈك ـ تۈمەن نېمەتلىرىدىن بەھرە ئالدۇرۇش، شۇ قاتاردا، ئۇنىڭ مەنىلىك، ھېكمەتلىك ئەمرىمەرۇپلىرىنى ئاڭلاپ ئىمانىنى قۇۋۋەت تاپقۇزۇش، مۇشۇنداق ئارىسال مەزگىللەردە يېزىلاردا بولۇپ تۇرىدىغان مەۋلۇت، زاراخەتمە دېگەندەك پائالىيەتلەرگە بۇ كاتتا زاتنى قاتناشتۇرۇش ئىدى.

يېزا ـ يېزا، يۇرت ـ يۇرتلاردىن بولۇپ تۇرىدىغان بۇنداق تەكلىپ، چاقىرىق ۋە زىيارەتلەر يىلدا ئىككى ـ ئۈچ قېتىم بولۇپ تۇراتتى. ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىمۇ ئۇلارنىڭ لەۋزىنى يەردە قويماي «چاقىرغانغا بار، چاققاندىن قاچ» دېگەن ئەقىدە بويىچە چاقىرغان يەرلەرگە باراتتى ۋە كاج تەلەي دېھقانلارنىڭ ئارىسىدا يۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ھال ـ مۇڭىغا يېتەتتى، شۇ جەرياندا، ئۆزىمۇ تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق ـ چۈچۈكىنى تېتىپ، ھايات سىرلىرىنىڭ تېگىگە يېتەتتى.

ئۇ بۇ قېتىمقى سەپەرنىڭ كۈتمىگەن يەردىن ئۆز جېنىنى قۇتقۇزۇپ قالغانلىقىغا ھەيران بولدى. بۇ تۇرمۇشتىكى تاسادىپىي توغرا كېلىشمۇ ياكى ئەزەلدىن پېشانىسىگە پۈتۈلگەن تەقدىر قىسمەتمۇ، نېمىلا بولمىسۇن، ئۇ ھاياتتىكى رىزقىنىڭ تېخى تۈگىمىگەنلىكىنى ھېس قىلدى، ئاللانىڭ ئۆزىگە قىلغان بۇ ھىممەت - شاپائىتىگە شۈكۈر - سانا ئېيتتى. لېكىن، مىڭدەك بىگۇناھ ئادەم بىللە كۆيۈپ، بۇ دۇنيادىن ئىزناسى يوقالغان «رەشىدىيە مەدرىسى» نى ئويلىسا، ئۇنىڭ يۈرەك - باغرى ئېزىلىپ، بۇ دۇنيادا ھايات قالغانلىقىغا ئۆكۈنۈپ كېتەتتى. مەدرىسە ئۇنىڭ ئىسسىق ئۆيى، ئىلىم تەھسىل قىلىدىغان ماكانى ۋە ئەۋلادلارنى كامالەتكە يەتكۈزىدىغان مەرىپەت ئوچىقى ئىدى. بۇ يەرگە ئۇنىڭ ئون نەچچە يىللىق ئەقىدە - ئىخلاسى، قان - تەرى ۋە ئۆمۈر بويى يىغقان بىلىم جەۋھىرى سىڭگەنىدى. ئۇنىڭ قولىدا تەربىيىلەنگەن سان - ساناقسىز ئىقتىدارلىق كىشىلەر ھازىر مۇشۇ ئانا تۇپراقنىڭ بەخت - ئىقبالى ئۈچۈن جان تەسەددۇق قىلىۋاتاتتى.

مانا شۇنداق بۈيۈك، خاسىيەتلىك، ئادەملەرنىڭ قەلبىنى ئىلىم - مەرىپەت گۆۋھىرى بىلەن نۇرلاندۇرىدىغان مۇقەددەس بىر ئورۇن ئاشۇ بىر نەچچە جاھالەت پىرلىرىنىڭ قولىدا كۆيۈپ كۈلگە ئايلانغانىدى. بۇ مۇدھىش پاجىئەنى ئويلىسا، ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنىڭ ئاپاق خوجىغا بولغان غەزىپى چەكسىز ئۆرلەيتتى، ئۇنىڭدىن گويا يىرىڭلىق بىر جاراھەتتىن يىرگەنگەندەك يىرگىنەتتى، ئۆچمەنلىكى كۈچىيىپ تاشاتتى.

«ھەي ھىدايىتۇللا، ھەي ھىدايىتۇللا! — دەپ ئويلايتتى ئۇ ھەسرەت - نادامەتنى باسالماي، — سەن ئاللا ئۆلچەپ بەرگەن چەكلىك ئۆمرۈڭنى نېمىلەرگە سەرپ قىلىۋاتىسەن؟ سېنىڭ ئىككى قولۇڭ بىگۇناھ خەلقنىڭ قېنى بىلەن بويالدى، ئىككى كۆزۈڭ خەلقنىڭ بەخت - سائادىتىگە قادالدى! خەلقنىڭ بەخت - سائادىتىنى، مەملىكەتنىڭ تىنچ - ئاسايىشلىقىنى ئويلىماي، باشقىلارنى بويسۇندۇرۇش، خارابلىك ئۈستىدە ھاكىمىيەت قۇرۇش، ئاۋامنى قۇل قىلىش ھېسابىغا

شان ـ شۆھرەت قازانماقچى بولغان ئادەمنىڭ تاجۇ تەختى ئۇزۇنغا بارارمۇ ؟! ياق، ھەرگىز ئۇزۇنغا بارمايدۇ. چۈنكى، ئۇلاردىن خەلققە ياخشىلىق يوق، قىلغان ئىشى ئادالەت ئەمەس! سەن بارلىق مۇسۇلمانلارغا يېغى بولدۇڭ. كىمكى ئەل ـ يۇرتنىڭ غېمىنى يېمەي، بىر ئۆزى ئۈچۈنلا كۆيۈپ پىشسا ئۇنى يەر يۇتىدۇ، ئۇ ئىنسان ئەمەس، بەلكى ئۇ بىر قورال، ئۇ قورالنى ھەر كىم ئۆزى خالىغانچە ئىشلىتىۋېرىدۇ ... ھەي ھىدايىتۇللا، سەن بۇگۈن ئاشۇ رەھىمسىز جۇڭغارلارنىڭ قورالى بولۇپ، خەلقىڭگە، يۇرتۇڭغا ئاسىيلىق قىلمىدىڭمۇ ؟!

بولغۇسى دۇنيا يامان پېئىلىڭ بىلەن زىرۇ زەبەر،
سەن ئۆزۈڭ قىلغان بۇ ئىشنى قىلمىغان ھېچبىر بەشەر!

ئاسىينىڭ يۈزى قارا، ياتقان گۆرى تار بولىدۇ، ئاققان قانلار، كۆيگەن ئوتلار، شىددەتلىك قىيانغا، گۈلدۈرلىگەن لاۋاغا ئايلىنىپ، ئاخىر ئۆزۈڭنىڭ تەختى ـ بەختىڭنى گۇمران قىلىدۇ، كۆيدۈرۈپ كۈلۈڭنى كۆككە سورۇيدۇ!...»

ھەر خىل يوللار بىلەن پايتەختتىن كەلگەن شۇم خەۋەرلەر بۇ يىراق، خىلۋەت يۇرتتىكى دېھقانلارنىمۇ ۋەھىمىگە سېلىپ، ئالاقزادە قىلىۋەتكەنىدى. «رەشىدىيە مەدرىسى» نىڭ كۆيدۈرۈلگەنلىكىنى ئاڭلىغان كۈنى پۈتۈن يېزىدا ئېغىر مۇسىبەت بولغانىدەك، ھازىدارلىق ھالەت شەكىللەنگەنىدى. بۇنىڭغىمۇ ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنىڭ مەسچىتتە سۆزلىگەن تەسىرلىك سۆزى سەۋەب بولغانىدى.

شۇ كۈنى ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان ئادەملەرنىڭ يۈرىكى ئېرىپ، پۈتۈن ۋۇجۇدىغا يىغا ئولاشقانىدى. ئۇنىڭ سۆزى كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىغا ئىلىم ـ مەرىپەتنى يالماپ كۆيۈۋاتقان ئۇلۇغ ئوتنى، ئوت ئىچىدە ئىڭراۋاتقان مەزلۇمە ئاجىزلارنىڭ، سەبىي بالىلارنىڭ، بىگۇناھ شەھەر خەلقىنىڭ ئېچىنىشلىق قىياپەتلىرىنى نامايان قىلغان ۋە ئۇلارنىڭ قەلبىدە ئاشۇ بىھۇدە كۆيۈپ كېتىۋاتقان ئەزىز جانلارغا نىسبەتەن

كۈچلۈك ھېسداشلىق بىلەن ئادامەت تۈيغۇسىنى ئويغاتقانىدى.

ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى شۇ كۈنى زادىلا چىداپ تۇرالماي، شەھەرگە قايتماقچى، بېشىغا ھەرقانداق كۈن كەلسىمۇ، يۈز بېرىۋاتقان ئىشلارنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمەكچى بولغانىدى. لېكىن، يۇرت خەلقى ئۇنىڭ ئالدىنى توستى، ئۇنىڭ بىلەن ئاپاق خوجىنىڭ كونا ئاداۋىتىنى بىلىدىغان بەزى يۇرت ئاقساقاللىرى بولسا، ئۇنىڭ قايتىشىغا تېخىمۇ يول قويمىدى. ئۇلار ھەقىقىي ئىسلام يولىدىكى بۇنداق بىلىملىك، كەمتەر ۋە ئالىيجاناب ئادەمدىن ۋاقىتسىز ئايرىلىپ قېلىشنى ھەرگىز خالىمايتتى.

ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى قايتىشقا ئامالسىز قالدى، يۇرت خەلقىنىڭ ياخشى كۆڭلى ئۇنى بىر قېتىملىق قاراملىقتىن توسۇپ قالدى. لېكىن، ئۇ بۇ كۈنگە كەلگەندە، ئاپاق خوجىنىڭ ئۇنى يەنە تىنتىپ، پېيىگە چۈشۈشىنى ۋە ئادەم ئەۋەتىپ تۇتماقچى بولۇشىنى خىيالىغا كەلتۈرمىگەنىدى.

3

قوللىرىغا پىچاق، خەنجەرلىرىنى ئېلىۋالغان ئون سوپى خۇددى ئوغرى ـ قاراقچىلاردەك گۇلدۇرلەپ ھويلىغا كىرگەندە، بۇلۇڭدىكى پاخال ئۈستىدە ياتقان تۆت كۆزلۈك قاۋان ئىت زەنجىر سىلكىپ قاۋاپ كەتتى.

ئىتنىڭ ئەنسىز ئاۋازىنى ئاڭلىغان موللا مۇسا ئاخۇن ئىچكىرى ئۆيدىن ھويلىغا چىقتى. قاش قارايغان چاغ ئىدى. شۇڭا، ئۇ ھويلىدا پىچاقلىرىنى پارقىرىتىپ دېۋەيلەپ تۇرغان بىرمۇنچە بەتبەشىرە ئادەملەرنى كۆرۈپ ھودۇقۇپ قالدى ۋە بىرئاز زەن سېلىپ قاراپ، توپنىڭ ئالدىدا تۇرغان ئۇزۇن چاچ، چاڭگا ساقال دەرۋىشنىڭ ئۆز ئوغلى ئىكەنلىكىنى تونۇپ، بايىقى قورقۇش ۋە ئالاقزادىلىكى بىردىنلا ھاياجانغا

ئۆزگەردى. چۈنكى، ئۇ ئۆزىدىن بىر نەچچە قەدەم بېرىدا تۇرغان بۇ بالىسىنى ئۈچ يىلدىن بېرى كۆرمىگەن، ھەتتا ئىز ـ دېرىكىنى قىلىپمۇ خەۋىرىنى ئالالمىغانىدى. شۇڭا، ئۇ قوللىرىنى سوزۇپ: «بالام ھاپىز ئاخۇن، سەن بار ئىكەنسەن ...» دېگىنىچە ئالدىغا ئىككى قەدەم چامدىۋېدى، دەرۋىش خوجا خۇددى بىر نەرسىدىن سەسكەنگەندەك ئارقىغا داجىپ تۇرۇپ:

ــ مېنىڭ ئىسمىم ھاپىز ئەمەس، دەرۋىش خوجا! ــ دېدى ئاخشامقى بەڭنىڭ تەسىرى تېخى تۈگىمىگەن تالغىن كۆزلىرىنى دادىسىغا خامۇشلۇق بىلەن تىكىپ.

ــ بالام ... ئوغلۇم ...، ــ دېدى موللا مۇسائاخۇن يەنىلا ئاتىلىق مېھرى بىلەن ئۇنىڭغا قاراپ، ــ مەن سېنى جاينامازدا يۇمىلىتىپ ئوڭ قۇلىقىڭغا ئەزان، سول قۇلىقىڭغا تەكبىر ئېيتىپ قويغان ئىسمىڭ ھاپىز تۇرسا ...

شۇ چاغدا، ئۆيدىكى مېھمانلار چاي داستىخىنىنى يىغىشتۇرۇپ بولۇپ، ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىدىن ئىلىم ـ ھېكمەت دۇردانىلىرىنى ئاڭلاۋاتاتتى. مېھمانخانىنىڭ تۆرىدە، كونا شايى كۆرپە ئۈستىدە ئولتۇرغان بۇ ئادەم دەسلەپ قۇرئاندىن سۈرە ـ ئايەتلەرنى ئوقۇپ، كېيىن پارس تىلىدا «فىقھ»[1] ئىلمىنىڭ قانۇنلىرىنى يېشىپ چۈشەندۈرگەنىدى، ئەمدى بولسا، تۈرمۈش ھېكمەتلىرىدىن زىكىر ـ سۆھبەت قىلىۋاتاتتى.

ــ ئىنساندىن كېيىن ھايۋاناتنىڭ ئۇلۇغىراقى ئاتتۇر، ــ دېدى ئۇ ئالدىدىكى ھېجىردىن بىر قوشۇق قېتىقنى ئوتلىۋېتىپ، ــ پەسرەكى ئىتتۇر. ھېكمەت نېمىكى، كىشىلەر نېمىشقا ئۇلۇغراق ھايۋان ئاتنى ئەتىۋارلىماي، پەسرەك ھايۋان ئىتنى ئەتىۋارلايدۇ؟ بۇنىڭغا جاۋاب شۇكى، گەرچە ئاتتا چىرايلىق قەددى ـ قامەت بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ۋاپا ئوتلىقىدا ئوتلىمىغان، ھەق شىناسلىق يولىقىدىن سۇ ئىچمىگەن.

---

① فىقھ ــ قانۇنشۇناسلىق.

گەرچە ئىت ناپاكلىق بىلەن مەئرۇف[1] بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ۋاپادار، ھەق گۇزاردۇر. مۇبادا، ئىگىسى ئۆلۈپ قالسا، ئۇ ناھايىتى ئىزتىراپ قىلىپ كېتىدۇ، ئۆزىمۇ ئۆلۈمنى ئارزۇ قىلىدۇ. ۋەھالەنكى، بىزنىڭ بەزى ئادەملىرىمىز مانا مۇشۇ ئەقىلسىز ئىتتەكمۇ بولالمايدۇ، ئۇلار ۋاپاغا جاپا قىلىدۇ، ھەتتا بېشىنى سىلىغان ئىگىسىنى ئالىدۇ! ئادەمزاتنىڭ ئەڭ پەس، ئەسكىسى شۇكى، مال ـ دۇنيا ئۈچۈن، مەنسەپ ـ شۆھرەت ئۈچۈن، ئەزىز يۇرتىنى خار قىلىدۇ...

شۇ چاغدا، ھويلىدا ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ كۆتۈرۈلۈپ، ئۇلارنىڭ سۆھبىتى بۆلۈندى. ھەممەيلەننىڭ دىققىتى ھويلىغا ئاغدى.

— نېمە ؟! سەن تېخى ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنى تۇتماقچىمۇ ؟ — موللا مۇسا ئاخۇننىڭ ئاۋازى تىترەپ كەتتى، — ئۇنداق قارا كۆڭۈللۈك قىلما، ئۇ دېگەن ئۇلۇغ كىشى، ئادەم تۇگۇل، چىۋىنىگىمۇ ئازارى يوق! سەن بېرىپ خوجايىنىڭغا تاپالمىدىم، دېگىن بالام...

ئۇ تاتلىق بىر ئۈمىد، ئوتتەك قىزىق بىر ئۈمۈنۈش ئىچىدە ئوغلىنىڭ كۆزلىرىگە مۆلدۈرلەپ تىكىلدى. لېكىن، ئوغلى ھەيكەلدەك جىم، سوغۇق قان ھەم شەپقەتسىز ئىدى.

— سەن بۇ ئىشقا ئارىلاشما! — دېدى ئۇ چالۋاقىغاندەك ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ، — جاندىن كەچسەم كېچىمەنكى، پىرىمنىڭ ئىشەنچىنى يەردە قويمايمەن. ئۇ زاتنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈش ئۆلۈم بىلەن تەڭ ماڭا!

— سەن مەۋلىۋىنى راستتىنلا تۇتماقچىمۇ ؟ — ئەمدى موللا مۇسا ئاخۇنمۇ يىپلىنىش ـ يالۋۇرۇش بىلەن ئىش پۈتمەيدىغانلىقىنى چۈشەنگەنىدى، — بۇگۈن ئۇ مېنىڭ ئەزىز مېھمىنىم، قېنى، ئۇنىڭ بىر تال مويىغا تېگىپ باقە!

موللا مۇسا ئاخۇن يۈگۈرۈپ بېرىپ، ئايۋان ئىشكىنىڭ كېشەكلىرىنى يوغان، يىرىك قوللىرى بىلەن كەگەنلەپ تۇتۇۋالدى.

دەرۋىش خوجا قولىدىكى خەنجىرىنى پارقىراتقىنىچە ئۇنىڭغا دېۋەي-

① مەئرۇف — مەشھۇر، داڭلىق.

www.uyghurkitap.com

لەپ تۇراتتى.

— سەن مېنىڭ دادام بولساڭ يولۇمنى توسما! — دېدى ئۇمۇ گۈر-كىرەپ، — مەن بۈگۈن ئۇ نابىكار ئازغۇننى تۇتماي قويمايمەن!

موللا مۇسا ئاخۇننىڭ غەزەپ - نەپرىتى تېخىمۇ ئۆرلىدى:

— جۆيلۈمە، تۈزكور! ئەگەر تۇتۇشقا توغرا كەلسە، تۇتىدىغان ئا-دەم ئۆز يېنىڭدا تۇرۇپتۇ، ماڭ، بېرىپ خۇدانىڭ ئاشۇ ئاسىي بەندىسى ئاپاق خوجىنى تۇت! ئۇ بىزنىڭ يۇرت - ماكانىمىزنى نېمە قىلىۋەتتى، پۇقرالارنى نېمە كويلارغا سېلىۋاتىدۇ؟ مەن ئۇنىڭ بۇنداق ئادەملىكىنى بىلگەن بولسام، ئۆز ۋاقتىدا ھەرگىز سەن بەتبەختنى ئۇنىڭغا قوشۇپ بەرمەيدىكەنمەن. مەن تېخى سېنى ئۇلۇغلارنىڭ پېشىگە ئېسىلىپ، ياخشى ئادەم بولار دەپ ئويلاپتىكەنمەن، نەدىكىنى، سەنمۇ ئۇنىڭ ئە-زىنغا دەسسەپسەن، ئۇنىڭ ئىزىدىن گۈل - گىياھ ئەمەس، زەھەرلىك شۇمبۇيا ئۆسىدىكەن ...

ئاددىي دېھقان موللا مۇسا ئاخۇننىڭ بۇ سۆزلىرىدە، ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنىڭ نەچچە كۈندىن بېرىقى ئەمرىمەرۇپ ۋە ناماز خۇتبىلىرىدە ئوقۇغان زىكىر - سۆھبەتلىرىنىڭ تەسىرى بار ئىدى. ئۇ بىر قېتىملىق سۆزىدە مۇنداق دېگەنىدى: «ئەقىل ۋە ئىلىم ئادەم ۋۇجۇدىدا شەب-چىراغ گۆھەرىدۇر. ياخشى - يامانلىق، پايدا - زىيان، توغرا - خاتا بارلىقى مانا شۇ ئىككى گۆھەر بىلەن ئۆلچىنىپ، ھىدايەت ناۋاسى ھا-سىل بولىدۇ.

دەرىخ ... مىڭ دەرىخ! ئارىمىزدىن ئىسمائىل خان، ھاۋازبەگ، ئەر-كابەگكە ئوخشاش ۋۇجۇدىدا شەبچىراغ گۆھىرى يانغان ئېسىل ئادەم-لىرىمىز كېتىپ قالدى. بۇ غەددار پەلەك دەۋرىدە، بۇنداق ساھىبقىران، ساھىبخۇرۇچ ئادەملەر قايتا چىقامدۇ؟ يوق، يوق! قانخور سىتىلمىلار ئۇلاردىن قورقتى، نابىكار زالىملار ئۇلاردىن ئەيمەندى. ئۇ كىشىلەرنىڭ باتۇرلۇق، ئادىللىق خىسلەتلىرى ھەممە شەھەرلەرگە تارالغان، غازاتتى-كى غەيرىتى، ئىسلام يولىدىكى شجائىتى ھەممە شەھەرلەرگە مەشھۇر ئىدى ... شۇڭا، ئادەم ۋەھشىي جەمئىيەتتە ياشاپ ئەرك تىلەشتىن ئاۋۋال، دىللاردىكى ۋەھشىيلىكتىن — جاھالەت ۋە نادانلىقتىن قۇتۇلماق

كېرەك ...»

ساۋاتسىز قارىتۇرۇك دېھقانلار بۇ سۆزلەرنىڭ مەنىسىگە دەماللىققا يېتەلمىسىمۇ، لېكىن، ئۇلار ئىلىم ــ مەرىپەتنىڭ نۇرلۇق چىراغ، جاھالەت ۋە نادانلىقنىڭ قاپقاراڭغۇ زۇلمەت ئىكەنلىكىدىن ئىبارەت ئاددىي ھەقىقەتنى چۈشىنىپ يەتكەنىدى. شۇڭا، ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ئاپاق خوجا ۋە ئۇنىڭ تەلۋە سوپىلىرى ئەنە شۇ ئىلىم ــ مەرىپەتنى ۋەيران قىلىپ، جاھالەت بىلەن نادانلىقنى يامرىتىۋاتاتتى ...

دادىسى موللا مۇسا ئاخۇننىڭ ئاپاق خوجىنى چىشلەپ تارتىشى ۋە ئۇنىڭغا ھاياسىزلارچە تىل تەگكۈزۈشى دەرۋىش خوجىنىڭ ئوغسىنى قايناتتى. ئۇ ئەزەلدىن پىر ــ ئۇستازى توغرىسىدا قىلىنغان ھەرقانداق يامان سۆزنى ــ مەيلى ئۇنى كىم دېگەن بولسۇن، ھەرگىز كەچۈرمەيتتى، شۇڭا ئۇ، دادىسىنىڭ ئالدىغا ئوقچۇپ بېرىپ ئۆكىدى:

ــ ئاغزىڭنى يۇم! بۇنداق سۆزنى ئىككىنچى قىلىدىغان بولساڭ، تىلىڭنى كېسىۋالىمەن!

ــ نېمە! ــ موللا مۇسا ئاخۇن ھەم ئاچچىق، ھەم تەئەججۇپ بىلەن ئوغلىغا تىكىلدى، ــ نېمە دەۋاتىسەن، مەن سېنىڭ نېمەڭ؟

ــ مەن بىلەن ئىيتىشما دادا، ــ دېدى دەرۋىش خوجا يەنە شۇنداق قوپاللىق بىلەن، ــ ئىشىكنى بوشات، مەن ئۇنى تۇتىمەن، چوقۇم تۇتىمەن.

موللا مۇسا ئاخۇنمۇ بوش كەلمىدى:

ــ قېنى، تۇتە، تۇتۇپ باقە! سەن مېنىڭ ئۇستۇمدىن دەسسەپ ئۆتۇپ، ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنى تۇتماقچىمۇ؟

ئاتا بىلەن بالا تىركىشىپ قالدى، ھەر ئىككىسى بىر ــ بىرىگە قىلچە يول بەرمەيۋاتاتتى. دادا ئۆزىنىڭ دادىلىق سالاھىيىتىنى پەش قىلىپ، ئوغلىغا ھەيۋە قىلاتتى، ئوغلى بولسا ئۆزىنىڭ پىر ــ ئۇستازىغا بولغان ئەقىدە ــ ئىخلاسىنى، ساداقىتىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن، ھەرقانداق يامانلىقلاردىن يانمايدىغاندەك قىلاتتى. شۇنداق بولسىمۇ، ھېچكىم ئۇنىڭ ئۆز دادىسىغا تىغ كۆتۈرىدىغانلىقىنى ئويلىمىغانىدى.

ــ ئىشىكنى بوشات، مەن ئۇنى تۇتىمەن!

ــ ياق، ئۇ مېنىڭ مېھمىنىم، ھەرگىز ساڭا تۇتقۇزمايمەن!

مانا شۇ بۇيرۇق سۆزلەر بىرقانچە قېتىم تەكرارلاندى، ئاخىرقى قېتىم ئېيتىلغاندا، دەرۋىش خوجىنىڭ كۆزلىرىدە شەپقەتسىزلىكنىڭ ياۋايى نۇرلىرى چاقنىدى، قېلىن، كۆكۈچ لەۋلىرىنى قاتتىق ھىملىدى، شالاڭ بۇرۇتلىرى دىڭگايدى. ئەنە شۇ چاغدا ئۇنىڭ قولىدىكى ئۆتكۈر خەنجەر خىرە ـ شىرە قاراڭغۇلۇقتا «يالت» قىلىپ سوغۇق بىر نۇر چاچراتتى ـ دە، موللا مۇسا ئاخۇنىنىڭ بوينىدىكى چوڭ تومۇرنى ئۈزۈۋەتتى. گەۋدىسى يوغان، بەستلىك بۇ ئادەم «ۋاي ...» دېگىنىچە ئاستا سىيرىلىپ يەرگە يىقىلدى. ئۇنىڭ بويۇن تومۇرىدىن ئوقتەك چاچراپ چىقىۋاتقان قان ئىشىك ۋە تاملارنى قىپقىزىل بوياۋەتتى.

دەرۋىش خوجا جان تالىشىۋاتقان دادىسىغا قاراپ بەزدەك بېزىرىپ تۇراتتى. دەسلەپ ئۇنىڭ قارام يۈرىكى دۈپۈلدەپ ئۇرغان بولسىمۇ، كېيىن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، گويا كۈچلۈك بىر رەقىبىنى مەغلۇپ قىلغان قەھرىماندەك گىدىيىپ مەيدىسىنى كەردى.

ئەتىگەندىن بېرى قازان بېشىدا ھەپىلىشىپ يۈرگەن ئانا تۇيۇقسىز ھويلىدا كۆتۈرۈلگەن ئالا ـ چۇقاننى ئاڭلاپ يۈگۈرۈپ چىقتى ۋە بوسۇغىدا قانغا مىلىنىپ ياتقان ئېرىنىڭ سوۋۇشقا باشلىغان گەۋدىسىگە ئۆزىنى تاشلاپ زارلاشقا باشلىدى. ئۇ ئېرىغا خەنجەر ئۇرغان ئادەمنىڭ باشقا بىرسى ئەمەس، دەل ئۆزلىرى قىزىل قۇرتتەك ۋاقتىدىن تارتىپ، ئوتتا كۆيدۈرمەي، سۇدا ئاققۇزماي، كۆزىنىڭ قارىقىغا دەسسىتىپ چوڭ قىلغان ئوغلى ئىكەنلىكىنى بىلگەندە، بايىقى زەئىپ مەيۈس يىغىسى ئەمدى ئاچچىق ئەلەمگە تولغان چەكسىز پەريادقا ئايلاندى:

ــ ئاھ خۇدا، مەن بالا ئەمەس، بالا ـ قازا چوڭ قىپتىمەن، ئۇ قارا يۈز ئۆزىنى ئۆلتۈرۈپتۇ، ئۆزىنىڭ كىملىكىنى ئۆلتۈرۈپتۇ! ئۇ ئاتا قاتىلى بولدى، ئۇ ئىككىلا دۇنيالىق قارغىشقا، لەنەتكە قالدى، ئاھ خۇدا ... كۆزۈڭ بولسا قارىغىن! ...

يىغا ۋە دەرد ـ ئەلەمدىن ئانىنىڭ مادارى ئۈزۈلدى، ئۇمۇ ئاستا ـ ئاستا ھوشسىزلىنىپ، ئېرىنىڭ جەسىتى ئۈستىدە يېتىپ قالدى.

دەرۋىش خوجا تېخىچە قانغا بويالغان خەنجىرىنى ئېگىز كۆتۈرگەن

پېتى دېۋەيلەپ تۇراتتى. ئۇ بايا ئۆزىنى ئاپىرىدە قىلغان پۇتۇن ـ سۇ-رۇك دادىسىنى ئەمەس، بەلكى بىر چىچقاق پاقىلانىنى بوغۇزلىۋەتكەن-دەك، شۇنداق خاتىرجەم، خىرامان ھەم ئىپادىسىز ئىدى. ئۇنىڭ كۆز-لىرىدە ياۋايىلىق ۋە خۇنخورلۇقنىڭ مۇدھىش نۇرلىرى چاقناپ تۇرات-تى. شۇ تۇرقىدا ئۇ ئالدىنى توسقان ھەرقانداق ئادەمنى خەنجەر ئۇرۇپ پارە ـ پارە قىلىۋېتىدىغان ۋەھشىيانە ئەلپازدا ئىدى ...

دەرۋىش خوجا پىچاقچى سوپىلىرىنى باشلاپ مېھمانخانىغا بېسىپ كىردى، لېكىن ئۇ يەردە بىرمۇ ئادەم يوق ئىدى.

ئەسلىدە ئۇلار خېلى بۇرۇنلا ھويلىدىكى دەتالاشنى ئاڭلاپ سە-گەكلەشكەن ۋە ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنى مېھمانخانىنىڭ ئارقا دېرىز-سى ئارقىلىق باغقا چۈشۈرۈپ شۇ يەردىن ئېلىپ قاچقانىدى.

دەرۋىش خوجا مەقسىتىگە يېتەلمەي چىچاڭشىپ كەتتى. ئۇ ئۆلۈك دادىسىنى كۆڭلىدە قارغاپ ھويلىغا چىقتى.

بۇ چاغدا، ئۆلۈم خەۋىرىنى ئاڭلىغان مەھەللىدىكى خەلق قوزغى-لىپ، ئارا ـ گۇرجەكلىرىنى كۆتۈرۈشكەن ھالدا «قاتىلنى تۇتايلى» دەپ ۋارقىراشقان پېتى ھويلىغا باستۇرۇپ كىرىۋاتاتتى. بۇنى كۆرگەن خوجا بىلەن ئۇنىڭ سوپىلىرى ھودۇقۇپ قالدى، لېكىن ئۇلارغا ھەممە يەرنى تەكشى باسقان ئاي قاراڭغۇلۇقى ياردەم قىلدى، دەرۋىش خوجا چاققانلىق بىلەن ھويلىنىڭ بۇلۇڭىدىكى ئىتنى بوشىتىۋەتتى، زەنجىر-دىن بوشانغان ئىت ئالا ـ چۇقان بىلەن ھويلىغا باستۇرۇپ كىرىۋاتقان ئالىمانغا ئېتىلدى، پۇرسەتتىن پايدىلانغان سوپىلار غولغۇن ئىچىگە ئا-رىلىشىپ، ئانچە ـ مۇنچە تاياق ـ توقماق يېگەن بولسىمۇ، يەنىلا بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلاردا ئۆمىلەپ يۈرۈپ ساق ـ سالامەت قۇتۇلدى، كې-يىن ئاتلىرىنى تېپىشىپ، كېچىلەپ شەھەرگە يۈرۈپ كەتتى.

ئۇلار گەرچە يۈرۈپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ يامان، قە-بىھ نامى يۇرت ـ يۇرتلارغا تاراپ كەتتى. بولۇپمۇ، دەرۋىش خوجىنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىغان ھەرقانداق ئادەم گويا سېسىق نىجاسەتتىن يىرگەن-گەندەك يىرگىنىدىغان، ۋابادىن قاچقاندەك قاچىدىغان بولۇپ قالدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېگانە ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

توققۇزىنچى باب

بىرىنچى سەھىپىلىك ئەسلىمە

1

دەرۋىش خوجىنىڭ باغئاۋات يېزىسىدىن قۇرۇق قول قايتىپ كېلىشى ئاپاق خوجىنىڭ كەيپىنى ئۇچۇرۇۋەتتى. «ئۇ يەنە هايات قاپتۇ، — دەپ ئويلىدى ئۇ ئاچچىق ئەلەم بىلەن، — ئۇنداق ئادەملەر ئۆلۈمگە لايىق ئىدى، پەقەت ئۆلۈملا ئۇنداقلارنى كۇپۇر نىجاسىتىدىن پاك قىلالايدۇ. لېكىن، ئۇ قېچىپتۇ، ئۇنىڭ قېچىپ يۈرۈشى ياخشىلىقتىن بېشارەت ئەمەس، ئۇ جىم تۇرمايدۇ ...»

مانا شۇ خىياللار ئۇنى بىئارام قىلاتتى، هاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنىڭ «جىم تۇرمايدىغان» ئادەم ئىكەنلىكى ئۇنى ئەندىشىگە سالاتتى. بۇنىڭدىن سەككىز - توققۇز يىل بۇرۇنمۇ، بۇ «بۆرە سويمىسى» ئاپاق خوجىنى ئەنە شۇ «جىم يۈرمەيدىغان» پۇتى ۋە «جىم تۇرمايدىغان» ئاغزى ئارقىلىق خېلى كۆپ ئاۋارىچىلىكلەرگە مۇپتىلا قىلغانىدى. شۇ چاغدىكى كۆڭۈل ئاغرىقلىرى تېخىچە ئۇنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتمىگەنىدى.

ئاپاق خوجىنىڭ خىيال قۇشلىرى پەرۋاز قىلىپ، ئىختىيارسىز هالدا، ئاشۇ يىللاردىكى كۆڭۈللۈك ھەم كۆڭۈلسىز خاتىرىلەر ئىچىگە كىرىپ كەتتى ...

2

ھىجرىيىنىڭ 1078 ـ يىلى زۇلقەئدە[1] ئېيىدا قەشقەر نائىبى يولۋاسخان دادىسى ئابدۇللاخان بىلەن ئىنىسى ئابدۇمۆمىنىنى ئاغدۇ-رۇپ، سەئىدىيە تەختىدە خان بولۇپ ئولتۇردى. بۇ خەۋەر ئاپاق خو-جىنىڭ بېشىنى كۆككە يەتكۈزدى. چۈنكى، يولۋاسخان ئۇنىڭ قەش-قەردە يېتىشتۈرگەن ئىشەنچلىك مۇرىتى ئىدى. ئۆز مۇرىتىنىڭ بىر-دىنلا كۆتۈرۈلۈپ، پادىشاھلىق تەختىگە ئولتۇرۇشى ئۇنىڭ كېيىنكى ئىشلىرى ئۈچۈن داغدام يولنىڭ ئېچىلغانلىقىدىن بېشارەت ئىدى. شۇڭا ئۇ، قەشقەردىن ئالدىراپ يەكەنگە كەلدى ۋە يېڭى خاننىڭ ھۇ-زۇرىغا كىرىپ قەلبىنى ئىزھار قىلدى:

«ئەي پەلەكنىڭ پادىشاھى ساڭا كۈندۇر تەخت ماكان،
ئالەم سېنىڭ ساقلىشىڭدىن خاتىرجەمدۇر ھەر ئامان.
تىلەيمەن جان دىلىم بىلەن خۇدا ۋەندى جاھاندىن،
بولساڭ يۈز يىل سەن پادىشاھ، مەن پاتىھە ئوقۇسام.»

ئاپاق خوجا ئوقۇغان بۇ شېئىر مىلادىيە 1619 ـ يىلدىن 1630 ـ يىللار ئارىلىقىدا تەختتە ئولتۇرغان سۇلتان ئابدۇلتىپ خان زامانىدى-كى ئاخۇن خوجا نەسىر دېگەن شائىرنىڭ شېئىرى ئىدى. ئۇ خۇددى «مۇشۇ كۈن ئۈچۈن لازىم بولىدۇ» دېگەندەك بۇ شېئىرنى يادلاپ، كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە ساقلاپ قويغانىدى. دېگەندەك «لازىم بول-دى»، لازىم بولدىلا ئەمەس، جانغا تازا ئەسقاتتى. يولۋاسخان شېئىرنى ئاڭلاپ قاتتىق تەسىرلەندى، ھاياجانلاندى، تېخى ھېچكىم ئۇنىڭ خان-لىق سەلتەنىتىنى بۇنداق چىرايلىق، ئۇلۇغۋار سۆزلەر بىلەن ئالقىشلاپ،

[1] مىلادىيە 1668 ـ يىل 4 ـ ئاي.

مەدھىيىلەپ باقمىغانىدى. شۇڭا ئۇ، ئاپاق خوجىنى يېنىدا ئولتۇرغۇزۇپ، دۆلەتنىڭ چوڭ ئەربابلىرى ئالدىدا ئۇنىڭغا كاتتا ئىلتىپات ۋە ھىممەت كۆرسەتتى. ئۇنى «مېنىڭ ئۇلۇغ پىر ـ ئۇستازىم، ئەقىلدار يولباشچىم» دەپ ماختىدى ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى ھەرقانداق ئىشقا پادىشاھلىق سالاھىيىتى ۋە پەرمانى بىلەن «ھەمدەم» بولىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

ئاپاق خوجىنىڭ كۈتكىنىمۇ دەل شۇ ئىدى، ئۇ بىر كۇپلېت شېئىر بىلەن خاننىڭ كۆڭۈل قۇشلىرىنى قارچىغىدەك ئوۋلىغانىدى. ئۇ بۇرۇنمۇ، ئۆزىنىڭ «سەئىد» لىكىنى ئەنە شۇنداق چىرايلىق، پاساھەتلىك سۆزلەر بىلەن چۈشەندۈرۈپ، يولۋاس خاننى مۇرىتلىققا مايىل قىلغانىدى. ئۇ شۇ چاغدا ئۆزىنىڭ نەسەب قۇرۇلمىسىنى مۇنداق ئىزاھلاپ، «سەئىد» لىكىنى ئىسپاتلىغانىدى: «مۇھەممەد پەيغەمبەردىن كېيىن بىرىنچى يۈزدە تۆت چاھار يار، ئىككىنچى يۈزدە داۋۇدەتائىد، ئۈچىنچى يۈزدە زۇننۇن مىسرى، تۆتىنچى يۈزدە ئوبۇل ھەسەن خەرقانى، بەشىنچى يۈزدە ئابدۇقادىر جىلانى، ئالتىنچى يۈزدە مەۋلانە جالالىدىن رۇمى، يەتتىنچى يۈزدە خوجا باھاۋىدىن نەقشبەندى، سەككىزىنچى يۈزدە مەۋلانە ياقۇپ چەرخى، توققۇزىنچى يۈزدە خوجا ئۇبەيدۇللا ئەھرار، مىڭدە ھەزرىتى ئىمامى رەببانى، بىر مىڭ بىر يۈزدە مەخدۇم ئەزەم، بىر مىڭ ئىككى يۈزدە خوجا ھىدايىتۇللا ئىشانغا ئىسلامغا ئىگە — مۇئەككەل بولۇش نېسىپ بولغان ۋە نېسىپتۇر! ...»

يولۋاس خان مانا شۇ چاغدىن تارتىپ ئۇنىڭغا چوقۇنىدىغان، ئۇنىڭغا ئىخلاسمەن مۇرىت بولۇپ، نۇرغۇن ئىشلارنى ئۇنىڭ پىلانى، ئەقلى ۋە يېتەكلىشى بىلەن قىلغانىدى. دادىسى — سەئىدىيە خانىدانلىقىنىڭ ئونىنچى خانى ئابدۇللاخان بىلەن بولغان سۈركىلىش، يىرىكلىشىش ۋە ئاخىر بېرىپ دۈشمەنلىشىش پاجىئەلىرىمۇ ئەنە شۇ ئاپاق خوجىنىڭ «ئەقىل» ئۆگىتىشى بىلەن بولغانىدى ...

ئەنە شۇ ئادەم يەنە بىر قېتىم يولۋاس خاننىڭ قولتۇقىغا كىرىپ، يېڭى پىلانى — مۇرىت ـ مۇخلىس كۆپەيتىش ئارقىلىق، ھەر جەھەت-

تىكى تەسىر دائىرىسىنى كېڭەيتىش مەقسىتىنى ئىشقا ئاشۇرماقچى بولۇۋاتاتتى.

خاننىڭ ھىمايىسىگە ئىگە بولغاندىن كېيىن، ئۇ ناھايىتى تېز ھەرىكەتلىنىپ، تەرەپ ـ تەرەپكە خاس مۇخلىسلىرىنى، سۆزمەن ۋائىزلىرىنى، ئىشەنچلىك چاپارمەنلىرىنى ئەۋەتىپ، مۇرىت توپلاش پائالىيىتىنى كەڭ باشلىۋەتتى. بۇنىداق ئەۋزەل شارائىت، غالىب پۇرسەتنىڭ تۈرتكىسى بىلەن قىسقىلا ۋاقىت ئىچىدە، ئاپاق خوجىنىڭ «مۇرىدىل ھىدايەت» لىرىنىڭ سانى بۇرۇنقىدىن نەچچە ھەسسە كۆپىيىپ، يېزىدىن شەھەرگىچە، زەرداردىن گادايغىچە بولغان تەركىدۇنيا سوپى ـ دەرۋىشلەرنىڭ «ئاللاھۇ» لىرى بىلەن ساپايى ئاۋازلىرى جاھاننى بېشىغا كىيدى.

ئاپاق خوجام ئۆزىنى قەشقەرىيە تەۋەسىدىكى نەچچە ئون مىڭ مۇرىت ـ مۇخلىسلىرىنىڭ «قۇتبىل ئەقتابى» دەپ ئېلان قىلىپ باش كۆتۈرگەندىن كېيىن، ئۆز مۇرىتلىرىنى «ھەرقانداق ئىشتا پەقەت خوجىنىلا مەركەز قىلىش، خوجا ماڭغان يولغا مەڭگۈ سادىق بولۇش، خوجىدىن ھېچقانداق نەرسىنى سىر تۇتماسلىق، خوجا باشلىغان ھەرقانداق غازاتتىن يانماسلىق، بۇ دۇنيانىڭ راھەت ـ پاراغەتلىرىنى پۈتۈنلەي تەرك ئېتىپ، خۇدانىڭ ئىشقىغا ئۆزىنى ئاتاش ...» دېگەندەك «ئالتە مىزان» بىلەن تەربىيىلەپ، پەقەت ئاپاق خوجىنىڭ «ئىشقىيە» سۈلۈكى ئۈچۈنلا جان كۆيدۈرۈپ، شۇ يول ئۈچۈن جېنىنى پىدا قىلىدىغان خۇدايى قۇللارغا ئايلاندۇرۇۋەتتى.

ئاپاق خوجىنىڭ مۇرىت ـ مۇخلىسلىرىنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، ئۇنىڭ مال ـ دۇنياسىمۇ كۆپەيدى. ئۇنىڭدىن دۇئا ئالغانلار ئالتۇن ـ كۈمۈش، قوي ـ كالا، ئۆي ـ بىسات، ئاشلىق ـ تۈلۈكتىن تارتىپ ئادەمگىچە بار ئىدى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا كېچە ـ كۈندۈز خىزمەتتە بولۇۋاتقان نەچچە ئون چۆرە ـ دېدەكلەرنىڭ كۆپىنچىسى يۇرت ـ يۇرتلاردىن دۇئاغا كەلگەن نارەسىدە قىزلار ئىدى.

بىر قېتىم ئاپاق خوجا ئاتۇش تىجەندىكى چوڭ ئىشان سابىت

مەخسۇم ھاجىنىڭ قايتا ـ قايتا تەكلىپى بىلەن ئۇ بەرگە ئەنجۈر شەپ-لىسىگە چىقتى. سابىت مەخسۇمنىڭ ئۆي خىزمەتكارى پەرمانقۇل بۇنداق كاتتا زات بىلەن كۆرۈشكەنلىكىدىن ھاياجانلىنىپ، ئەمدىلا ئون ئۈچ ياشقا كىرگەن قىزى زۆھرەنى ئاپاق خوجىغا دۇئاغا تۇتتى ۋە شۇ ئارقىلىق ئۆزىنىڭ بىلىپ ـ بىلمەي قىلغان گۇناھلىرىنى تىلىدى. ئاپاق خوجا جىگدە يىلىمى بىلەن پاتلانغان سۇمبۇل چاچلىرى تال ـ تال ئۆرۈلگەن، قاپقارا كۆزلىرى يوغان ئېچىلىپ، نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلمەي ھاڭۋېقىپ قالغان سەبىي قىزنىڭ ئوماق، يۇمران چىرايىغا قى-زىقىپ ئۇزۇندىن ـ ئۇزاق دۇئا قىلدى ۋە شۇ كېچىسى نىكاھىغا ئال-دى. ئۈچ كۈندىن كېيىن بالاغەتكە يەتمەي تۇرۇپلا چوكان بولۇپ قالغان زۆھرەنى ئۆزىنىڭ خاس مۇرىتلىرى ئىچىدىكى تۆۋەن تەبىقىلىق بىرىگە قايتا نىكاھ قىلىپ قويۇپ ئاتۇشتىن قايتتى.

ئاپاق خوجا قونۇپ مېھمان بولغان سابىت مەخسۇم ھاجىنىڭ ھوي-لىسىنى شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئۇنىڭ مۇرىت ـ مۇخلىسلىرى «ئۇلۇغ ھويلا» دېگەن نام بىلەن شەرەپلەيدىغان بولدى.

«ئالتۇن چىشى بار ئادەم كۈلگۈنچەك كېلىدۇ» دېگەندەك، ئاپاق خوجا ئۆزىنىڭ ئىناۋىتىنىڭ ۋە مال ـ دۇنياسىنىڭ ئېشىشىغا ئەگىشىپ تېخىمۇ غادىيىپ كەتتى. بۇرۇنقى مەنمەنچىلىكى، كىبىرى ۋە سىرلىق قىياپىتى تېخىمۇ ئەدىدى، ئۆزىنى بۇ دۇنيادىكى «خۇدادىن تۆۋەن، بەندىدىن يۇقىرى» بىردىنبىر زات ھېسابلىدى. شۇنىڭ بىلەن، كىشى-لەرنىڭ نەزىرى ئۇنىڭغا تىكىلدى، قىلغان ۋە قىلىۋاتقان ئىشلىرى ئې-غىزدىن ئېغىزغا، قۇلاقتىن قۇلاققا ئاڭلىنىپ، ھەممە ئادەم گېپىنى قى-لىدىغان مۇھىم شەخسكە ئايلىنىپ قالدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە تونۇلغان شەرىئەت ھۆكۈملىرى، يۇرت ئاقساقاللىرى، ئىلىم ـ مەرىپەت پېشۋالى-رى ۋە دىنىي مۆتىۋەرلەر بار ئىدى.

بىر كۈنى مۇشۇنداق ئادەملەر يىغىلغان بىر سورۇندا، بىر مۇنچە كىشىلەر ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىگە ئاپاق خوجا ئۈستىدىن شىكايەت قىلدى. ئۇلار تەبىئىي يوسۇندا، ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنى ئۆزلىرىنىڭ

سەمىمىي سىردىشى، ئەقىلدارى ۋە روھىي تۈۋرۈكى دەپ قارايتتى. بۇنداق قاراش ئۇلارنىڭ قەلبىدە ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى بىلەن بولغان ئۇزۇن يىللىق ئارىلىشىش جەريانىدا تەدرىجىي شەكىللەنگەنىدى. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە، بۇ ئادەم رەھىم ـ شەپقەت ۋە ئادىمىي خىسلەتنىڭ مەنبەسى ئىدى. دېمىسىمۇ، ئۇ ئۆزىنى چەكلەش ئارقىلىق، ۋۇجۇدىدا شۇنداق بىر ئىرادە ۋە جاسارەتنى يېتىشتۈرگەنىدىكى، ئۇنىڭدىكى بۇ خىسلەت ئۇنىڭ بىلەن يېقىن ئۆتىدىغان ھەمسۆھبەتلىرىنىمۇ ھەيران قالدۇراتتى. ئۇ ئۆز دەۋرىنىڭ ئەڭ مەلۇماتلىق كىشىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن، تەييارغا ھەييار ئىلىمخورلاردىن ھەزەر ئەيلەيتتى. ئۇ ھەقىقەتنى باشقىلارنىڭ بىساتىدىن ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ ئەمەلىيىتىدىن ئىزدەيتتى. ئۇ مۇنداق ئىرادە ـ جاسارەت بىلەن ئەقىل ـ خىسلەتنى ئۇزۇن يىللىق مۇساپىرلىق، بىلىم ئىگىلەش ۋە جاھان كېزىش جەريانىدا يېتىلدۈرگەنىدى.

بۇ ئادەم ئون سەككىز ياش ۋاقتىدا، دادىسى بىلەن بىللە ھەج تاۋاپ قىلىپ، ھەجدىن كېيىن قاھىرەدىكى «ئەزھەر» دارىلفۇنۇنىدا ئوقۇش ئۈچۈن قېپقالدى. ئۇ يەردە تۆت يىل ئوقۇغاندىن كېيىن ھىندىستانغا كېلىپ، «دېھلى دارىلئولۇم» دا ئىلىم تەھسىل قىلدى، ئۇنىڭدىن كېيىن ئىرانغا بېرىپ، «ئىسپىھان دارىلفۇنۇنى» دا ئۈچ يىل شەرق ئەدەبىياتى ۋە ئىسلام تارىخى بويىچە مەخسۇس بىلىم ئاشۇردى. شۇنداق قىلىپ، يىگىرمە سەككىز ياشقا تولغان يىلى نۇرغۇن كىتاب ۋە خاتىرىلەرنى ئېلىپ يۇرتىغا قايتىپ كەلدى. دەسلەپ، قەشقەردىكى «خانلىق مەدرىسى» دە مۇللىلىق قىلدى. بۇ جەريانىدا، ئۆزىنىڭ ياش بولۇشىغا قارىماي، مىجەزىنىڭ تەمكىن، خۇشخۇيلۇقى، ئىگىلىگەن بىلىمىنىڭ كەڭ ۋە چوڭقۇرلۇقى بىلەن باشقا موللا ۋە تالىپلار ئارىسىدا تېزلا شۆھرەت قازاندى. بۇ يەردە بەش يىلدەك ئىشلىگەندىن كېيىن، قېرىپ قالغان دادىسىنىڭ تەلىپى بىلەن يەكەنگە يۆتكىلىپ، «كۆك مەدرىسە» دە مۇدەررىسلىك قىلدى. بۇ يەردىمۇ ئۆزىنىڭ ئالىيجانابلىقى بىلەن تېزلا كىشىلەرنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولدى. كېيىنكى كۈن-

www.uyghurkitap.com

لەردە، سۇلتان ئابدۇللاخان چوڭ جامەئەدىكى بىر نەچچە جۈمە نامە-
زىدا، ئۇنىڭ خۇتبىسىنى ئاڭلاپ قايىل بولدى، قۇرئان ۋە ھەدىسلەرگە
بەرگەن تەپسىرىنىڭ چوڭقۇر، جانلىق ۋە توغرىلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ
بىلىم ئىقتىدارىغا قىزىقتى ۋە ئۇنى بىر مەزگىل كۆزەتكەندىن كېيىن،
مىلادىيە 1666 ـ يىلى ئۇنى خاس يارلىق بىلەن داڭلىق «رەشىدىيە
مەدرىسى» نىڭ باش مۇدەررىسى ــ ئەللامە قىلىپ تەيىنلىدى، بۇ
چاغدا، ئۇ ھەممە جەھەتتىن تەڭ يېتىلىپ كېلىۋاتقان قىرىق سەككىز
ياشلىق شەرىئەت ئۆلىماسى، دىنىي ئالىم ئىدى. بۇ ئادەم قاھىرەدە،
دېھلىدە ۋە تېھراندا ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا، ھەمىشە ئىلىم ئەھلىلىرىنىڭ
قىزغىن زىكىر ـ سۆھبەتلىرىگە قاتناشتى، ھىدايەت يولىدىكى رەھنەما
ماشايىقلارنىڭ ئىلمىنى ئۆگەندى ۋە ھەر دائىم بۇ پاك كامىللار گۇرۇ-
ھىغا ئىخلاس بىلەن مۇلازىمەتتە بولدى.

ئۇ ياش چاغلىرىدىن تارتىپ يېتىشتۇرگەن مانا شۇ پاك، سەمىمىي
خىسلىتىنى، ئىزدىنىشكە باي جاپاكەش روھىنى ھازىرغىچە داۋاملاشتۇ-
رۇپ كېلىۋاتاتتى. شۇڭا، زامانداشلىرى بىلەن تەڭتۇشلىرىدىن تارتىپ
ياش تالىپلارغىچە ئۇنى ياخشى كۆرەتتى. ھۆرمەتلەيتتى، ئۇنىڭ بىلەن
ھەمسۆھبەت بولۇشنى، پىكىر ئالماشتۇرۇشنى چىن كۆڭلىدىن ئىس-
تەيتتى. بۈگۈنكى بۇ سورۇنمۇ ئەنە شۇنداق كۆڭۈل ئىزدەش تۇيەيلى-
دىن تەبىئىي يوسۇندا شەكىللىنىپ قالغانىدى.

ــ ئۆزىنى «قۇتبىل ئەقتاب»، «سەئىد ئەۋلادى» دەپ يۈرگەن بۇ
ئادەم زادى نېمە قىلماقچى؟ ــ دېيىشتى بىرنەچچە شەرىئەت پېشۋا ـ
مۆتىۋەرلىرى تۇشمۇ تۇشتىن سۆز ئېلىپ، ــ ھازىر شەھەردىن تارتىپ
سەھراغىچە خەلقىمىز ئاشۇ سوپى ـ ئىشانلارنىڭ ئازدۇرۇشى، دۇئايى
سۈپكۈچلىرى بىلەن بۇرۇنقى ئۆملۈك، ھەمدەملىك ۋە يەكدىللىق ئا-
دەتلىرىنى بۇزۇپ، ئەھلى شەرىئەت ئەھكاملىرىدىن چىقىپ، غەلىتە
مۇسۇلمانچىلىق قىلىشىدىغان بولۇپ قالدى. يۇرتىمىزنى گۇرۇھۋاز-
لىق، تەپرىقچىلىق، سۇخەنچىلىك، جاھانى بېشىغا كىيىدىغان مۇتتە-

ھەملىكلەر قاپلاپ كەتتى. قانداقتۇر «ئىشقىيە» چى «داستار» لار سىپى تۈزۈلدى. ئۇلار جاي ـ جايلاردا «ئىشقىيە خانىقاسى»، «تۈنەكخانا» دېگەندەك ئورۇنلارنى ئاۋامغا ئالۋان قىلىپ سالدۇرۇپ، جەھرە ـ ساما سېلىشىۋاتىدۇ...

ـــ ئۇلار بەندىلەرنى يۇرتسىز، ماكانسىز، قوۋم ـ قېرىنداشسىز، نەسلى ـ نەسەبسىز، غۇرۇر ـ ئىستەكسىز، بەتقىلىق، بەدەۋى پاسىق پېقىرلارغا ئايلاندۇرۇۋەتتى!...

ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى بۇ شىكايەتلەرنى باش لىڭشىتىپ ئاڭلىدى. ئۇنىڭسىزمۇ، بۇ ئىشلار ئۇنىڭ كۆڭلىگە خېلىدىن بېرى ئايان ئىدى. رەڭگارەڭ جەمئىيەت ھادىسىلىرىنى كۆزىتىپ ماھىيىتىگە يېتەلەيدىغان، كىشىلەرنىڭ گەپ ـ سۆز، ئىش ـ ھەرىكەتلىرىگە قاراپ، ئۇنىڭ نىيەت ـ ئىقبالىنى بىلەلەيدىغان زېھنى ئۆتكۈر، بىلىمى چوڭقۇر بۇ ئادەم ئاپاق خوجىنىڭ ئاللىقاچان ئىسلام ئەقىدىسىدىن، شەرىئەت ئەھكاملىرىدىن چەتنەپ، بىر تۈركۈم تەركىدۇنياچى دەرۋىشلەرنىڭ باشپاناھى بولۇپ قالغانلىقىنى سەزگەنىدى.

ـــ بىر بەندىگە شۇنچە كۆپ ئادەمنىڭ چوقۇنۇپ ئىخلاس قىلىشى ياخشى ئىقبالدىن ئەمەس، ـــ دېدى ئۇ خىيالدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ سۆھبەتداشلىرىغا، ـــ مۇسۇلمان بەندىلىرى بىلەن ئاللاتائالا ئوتتۇرىسىدا ھېچقانداق «ۋاستە» يوق. بەزىلەرنىڭ بۇ ئوتتۇرىغا «ۋاستە» بولۇپ قىستۇرۇلۇشى پۈتۈنلەي ساختا دىندارلىقتۇر! بىز بۇ ساختا نىقابنى ئېچىپ تاشلىساقلا، قايمۇققانلار ئويغىنىدۇ ...

مانا شۇ سۆھبەتتىن ئۈچ كۈن كېيىن، شەھەرنىڭ قازىكالانى ئۆزىنىڭ باغ ھويلىسىدا كاتتا زىياپەت تەييارلاپ، شەھەرنىڭ كاتتا ئۆلىما ـ پېشىۋالىرىنىڭ ھەممىسىنى مېھمانغا چاقىردى. بۇنىڭ ئىچىدە ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى بىلەن ئاپاق خوجىمۇ بار ئىدى. ئۇلار چاي داستىخىنىدىن كېيىنلا تۇتۇشۇپ قالدى. بۇنىڭغا ئاپاق خوجىنىڭ مۇنۇ سۆزى سەۋەب بولدى:

www.uyghurkitap.com

— بىزنىڭ خوجىلار خانىدانى تەسەررۇپ[1] ئىگىلىرىدۇر، كۆڭلى نىيمىنى خالىسا شۇنىڭغا ئىگە بولىدۇ، ئۇلار بىر كىشىگە تەۋە بولمايدۇ.

— ھەزرىتىم تەسەررۇف قىلغان نەرسىلەر بەك زىيادە بولۇپ كەتتىمۇ قانداق؟ — دېدى ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى ئۇنىڭ سۆزىنى ئۆزىگە سوئال قىلىپ، — ئىشانەم، ئۆزلىرىدىن مەخپىي ئەمەسكى، مۇسۇلمانلارنىڭ خۇدا يولىدا ئىزدەپ يۈرۈپ زاكات، سەدىقە ۋە پىتىر ھېسابىدا دۇئا قىلدۇرۇشى — دۇئا ئېلىشى ھالال. ۋەھالەنكى، دۇئاغا زورلاپ، مۆمىنلەردىن مەنپەئەتلىنىشى ھارام. قۇرئان كەرىمدە، سۈرە ئەنفالنىڭ قىرىق بىرىنچى ئايىتىدە :« (ئى مۆمىنلەر!) بىلىڭلاركى، سىلەر ئالغان غەنىيمەتنىڭ بەشتىن بىرى ئاللاغا، پەيغەمبەرگە، پەيغەمبەرنىڭ خىش - ئەقرىبالىرىغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، ئىبنى سەبىللەرگە خاستۇر ...» دېگەن. سىلى بۇنى ئورۇندىلىمىكىن؟! ئۆزىنى سوپى - ئىشان دەپ يۈرگەنلەر ئەلۋەتتە ئالدامچىلاردىن، سىپاھلاردىن[2] ئۈستىن بولۇشى كېرەك. چۈنكى، سوپى - ئىشانلارنىڭ تەگرىدىن ئالغان نېسىۋىسى «تەن» ۋە «جان» دۇر. ئۇلار ئۆزىنى زاھىت دەپ ئاتىغانىكەن، ئۆز ھاياتىنىمۇ شۇ سۆزىگە لايىق ئۆتكۈزۈشى كېرەك. كىشىلەرگە ئۆز نەپسىنى دەپ ھەرخىل پەتىۋالارنى ئۆگەتمىسۇن، كىشىلەرگە زىيانلىق پەتىۋالارنى ئۆگىتىش خەلققە ياۋۇزلۇق بولىدۇ. كىمدە كىم دىن مەسىلىلىرىنى ھەقىقىي، توغرا بىلسە، ئۇنى رەئىيەتكە تەمەسىز ئۆگەتسۇن، ئۇنى مال - دۇنياغا ساتمىسۇن! تەمەگەر سوپى - ئىشانلارنىڭ كىشىلەردىن خەير - ئېھسان يولى بىلەن يىغقان بۇنداق بايلىقتا ئەل ھىممىتى بولمايدۇ، قەيەردە ھەددىدىن زىيادە بايلىق بولىدىكەن، ئۇ يەردە مۇقەددەس نەرسە يوق!

ئاپاق خوجا كۈتمىگەن يەردىن ئۆزى ئۈچۈن بۇنداق بىر كۈچلۈك رەقىبنىڭ چىقىپ قېلىشىنى ئويلىمىغانىدى. ئۇ ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋد-

---

① تەسەررۇپ — ئىگىلەش، قولغا كىرگۈزۈش، ئۆزلەشتۈرۈش.

② سىپاھ — ئەسكەر، چېرىك.

نىڭ ۋىجىك، كۆرۈمسىز جىسمىغا يەر تېگىدىن مەڭسىتمىگەندەك ئالـ
يىپ قاراپ قويدى، لېكىن ئۇنىڭ كۆزلىرى بىلەن كۆزى ئۇچراشقاندا
بولسا، سەل ـ پەل ئەيمىنىپ قالدى. چۈنكى، مەۋلىۋىنىڭ بىر جۈپ
جاۋاھىر ئالمىدەك تىنىق كۆزلىرىدىن چاقناپ تۇرغان نۇر شۇنداق
كۈچلۈك، ئۆتكۈر ۋە ھارارەتلىك ئىدىكى، ئاپاق خوجا ئۇنىڭغا ئۇزاق
تىكىلىپ قاراشقا بەرداشلىق بېرەلمىدى. ئۇ گويا ئۇنىڭ سۆزى ئۆزىگە
مۇناسىۋەتسىزدەك، ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىشنىڭ قىلچە زۆرۈرىيىتى يوقـ
تەك، ئۆزىنى خاتىرجەم ۋە بىمالال تۇتۇپ ئولتۇراتتى. لېكىن، ئىچكى
دۇنياسىدا بولسا، گويا دەريانىڭ ئاستىدىكى شىددەتلىك ئېقىندەك
ياۋايى بىر كۈچ ئۇنىڭ يۈرەك ـ باغرىنى مۇجۇپ ئازابلاۋاتاتتى. ئۇ
ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم مۇشۇنداق چوڭ سورۇندا ئۆزىنىڭ ھودۇقۇپ،
تەمتىرەپ، قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى ھېس قىلدى. بۈگۈن
ئۇنىڭ نەدىن گەپ قىلسا، شۇ يەردىن سۆزلەيدىغان زۇۋاندار ئاغزىمۇ
تۈزۈك گەپكە كەلمەي قالغانىدى. ئۇچۇقىنى ئېيتقاندا، نېمە دېيىشنى
بىلەلمەي قالغانىدى. شۇ تاپتا ئۇ، ئۆزىنىڭ قوقاس ئىچىدە يېنىپ ياتـ
قان يوشۇرۇن بىر چوغقا ئېھتىياتسىزلىقتىن تېگىپ كېتىپ، بەدىنىنى
كۆيدۈرۈۋالغانلىقى ئۈچۈن ئۆزىنى ئۆزى كايىماقتا ئىدى. ئاخىر ئۇ،
ئۆزىدىن بىر نەچچە رەت تۆۋەندە ئولتۇرغان خاس مۇرىتى — نەگە
بارسا بىللە بارىدىغان سايىسى موللا ئالىم ياركەندىگە قاراپ: «سەن
بىر نېمە دەپ ئاۋۇ بۆرە سويىمىسىنىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلا!» دېگەندەك ئىـ
شارەت قىلدى. ئۇنىڭسىزمۇ موللا ئالىم ياركەندى ئۆز خوجايىنىنىڭ
قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، بىر نەچچە ئېغىز سۆز
بىلەن ئارىدىكى ئوڭايسىزلىقنى كۆتۈرۈۋەتمەكچى بولۇپ تۇراتتى.
شۇڭا ئۇ، ئاپاق خوجىنىڭ ئىشارىتى بىلەن تەڭلا ئېغىز ئاچتى:

— بۇ مۇبارەك زاماندا مەرتىۋىسى ئاسماندەك ئېگىز ھەزرىتى ئىشاـ
نىمىزنىڭ قىلنى قىرىققا يارىدىغان ساپ تەبىئەتلىك بەندىلىرى ناھايىـ
تى نۇرغۇن. ھەزرىتى ئىشانىنىڭ قولىدا نەچچە ئون مىڭ كىشى ئاخىرـ
قى ئۆمرىگىچە تۇۋا قىلىپ، گۇناھتىن قايتىپ، تەرىقەت يولىغا مېڭىپ

بەھرە ئالغان. ئۇنىڭ زېھنى، ئىدراكى ۋە بەرىكىتى بىلەن ھەممە راۋاج ۋە روناق تاپقان. زامانە ئەھلى، خاس ئام ئۇنىڭ مۇبارەك، سائادەتلىك شەۋكىتى سايىسىدە، راھەت بۆشۈكىدە خاتىرجەم ياتماقتا. شۇنىڭ بەدىلى ھېسابىغا بەزى ساخاۋەتلىك مۇرىت ـ مۇخلىسلارنىڭ ھەزرىتى ئىشانىمىزگە ئۇنى ـ بۇنى دۇئا ئالدۇرۇشى بەرھەقتۇر. بۇنىڭغا كۆز قىزارتىش، مېنىڭچە، ياخشى نىيەتتىن ئەمەس ...

ئاپاق خوجا بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئەتراپتىكىلەرگە تەمەننا كۆلكىسى بىلەن جىلمىيىپ قاراپ قويدى. موللا ئالىم ياركەندىنىڭ تەسىرلىك سۆزلىرى ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى بايىقى غەشلىكلەرنى خېلى كۆتۈرۈۋەتكەنىدى. ئۇ يەر ئاستىدىن ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىگە قارىدى، ئۇنىڭ چىرايىدا ھودۇقۇش، تەمتىرەش دېگەنلەردىن ئەسەر يوق ئىدى. ئۇ، قولىدىكى بىر كېسىم كۆك ئەتلىك قوغۇننى ئىشتىھا بىلەن يەۋاتاتتى. ئۇ قوغۇننى يەپ بولۇپ، بېلىدىكى شايە رومالچىنىڭ ئۇچى بىلەن ئاغزىنى، قولىنى سۈرتتى، ئاندىن موللا ئالىم ياركەندىگە قاراپ مىيىقىدا كۈلدى:

— سىز، بەزىلەر ئىشانەمىنىڭ مال ـ مۈلۈكىگە كۆز قىزارتىۋاتىدۇ، دەپ ئويلاپ قاپسىز تەقسىر، ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، خاتىرجەم بولغايسىز. مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم ئۆزىنى سوپى ـ ئىشان، تەقۋادار دەپ ئاتايدىغانلار بۇ دۇنياغا پەقەت كىشىلەرگە دۇئا قىلىشقىلا يارىتىلغانلار ئەمەس، ئۇلارنىڭ ئىنسانچىلىقى، رىزقى دۇئا بىلەن ئەمەس، بەلكى تۇۋا بىلەن قارار تاپىدۇ. ئۇلار ئۇلۇغ ئەمەس، پەقەت ئۇلۇغ تەڭرىلا ئۇلۇغ! ھەدىس ئىلمىدە: بەندىچىلىك رىزقىنى تەڭرىدىن ئەمەس، تەڭرى نامىدا دۇئا بىلەن مۆمىن بەندىلەردىن ئۇندۇرمەكچى بولغانلار شەررىلىك[1] قىلغۇچىلارغا كىرىدۇ، دېيىلگەن. بىلىشىمچە، سىز بىلەن بىز ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىلار، ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىلار دۇنيا تەلەپ قىلىش بىلەن مەشغۇل بولسا، ئاللا ئۇنى ئازابلايدۇ. بۇ ئازاب

① شەررىلىك — ئاچ كۆزلۈك، دەپنە ـ دۇنياغا ھېرىسمەنلىك، ئازدۇرغۇچى.

شۇ بولىدۇكى، خۇدا ئۇنىڭ دىلىدىن تائەتنىڭ ھالاۋىتىنى كۆتۈرۈۋې-
تىدۇ. ھېچقانداق ئىبادەتتىن ھالاۋەت تاپمايدۇ. ئىبادەتتىن ھالاۋەت
تاپمىغاندىن كېيىن تائەتتە ھورۇنلىشىپ، ياخشىلىقلاردىن قېچقالىدۇ،
شۇنىڭ بىلەن ئاخىرەت ئازابىغا مۇپتىلا بولىدۇ. پەيغەمبىرىم: «جاھىل
ئۇچۇن بىر ۋاي، ئالىم ئۇچۇن يەتمىش ۋاي»[①] دېگەن. يەنى قىيا-
مەت كۈنى نادان بىر ۋاي – ۋايلىسا، ئالىم يەتمىش مەرتىۋە ۋاي
ۋايلايدۇ! ...

بۇ سۆزلەردىن كېيىن، موللا ئالىم ياركەندىمۇ جىم بولدى. ھاجى
قۇتلۇق مەۋلىۋىنىڭ يۇقىرىقى سۆزلىرىگە رەددىيە بېرىش ئەمدى ئوڭاي
ئەمەس ئىدى. چۈنكى، ئۇنىڭ سۆزلىرى قۇرئان ئايەتلىرى بىلەن ھە-
دىستە دەلىللەنگەن، تەستىقلانغان بولغاچقا، قارىسىغا سۆزلەش بىلەن
ئۇنى لەت قىلغىلى بولمايتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ يەردە ئولتۇرغانلار-
نىڭ كۆپىنچىسى قۇرئان ئايەتلىرىنى قەتئىي ھۆججەت، ھەدىسنى رو-
شەن ھەقىقەت، دەپ بىلىدىغان ئىسلام پېشۋالىرى ئىدى.

قازىكالاننىڭ باغ ھويلىسىدىكى شۇ كۈنكى زىياپەت ئاپاق خوجا
ئۈچۈن ئاھانەتلىك بىر خاتىرە بولۇپ قالدى. بۇ ئاھانەت ئۇنى ھاجى
قۇتلۇق مەۋلىۋىگە يوشۇرۇن قول سېلىپ، كۆزدىن ئەبەدىي يوق قى-
لىشقا ئۈندەتتى. لېكىن، ئۇ بۇنىڭغا ھەم پۇرسەت تاپالمىدى، ھەم جۈر-
ئەت قىلالمىدى. ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنىڭ تۇرىدىغان يېرى نەچچە
يۈز تالىپنىڭ ئارىسىدىكى خاس ھۇجرا ئىدى، كۈندۈزلىرى بىر يەرگە
بارسىمۇ، ئۇنىڭ چۆرىسىدىن زادىلا ئادەم ئۈزۈلمەيتتى. كېچىسى قول
سالاي دېسە، «رەشىدىيە مەدرىسى» ئىچىدە بۇنداق يوشۇرۇن قان
تۆكىدىغان قارامىلىقلارنى ئالدىراپ قىلىشقا بولمايتتى.

ئۇنىڭ ئۈستىگە، ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى يىراق – يېقىندا نام چى-
قارغان، ئەھلى – ئۆلىمالارنىڭ نۇرلۇق چىرىغى، شۇ دەۋردىكى شەرى-
ئەت ئەھلىنىڭ سەردارى ئىدى. ئۇنىڭ ھەممە يەردە يېتىشتۈرگەن

① پارسچە «ھىدايەتنامە»، ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى 10 – بەت.

يارىملىق، قابىل شاگىرتلىرى بار ئىدى. شۇڭا، ئۇنىڭغا چېقىلىپ قويۇپ ھۆددىسىدىن چىقماقمۇ ئاسانغا توختىمايتتى.

مانا شۇلارنى ئويلاپ يەتكەن ئاپاق خوجا كېيىنكى قەدىمىنى قانداق بېسىش توغرىسىدا يېڭى پىلان تۈزدى. بۇ پىلان بويىچە، ئۇ بارلىق خاس مۇخلىسلىرىنى ئىشقا سېلىپ، ئۆزى ئۈستىدىكى تەشۋىق ـ تەرغىباتنى كۈچەيتىش، شۇ ئارقىلىق ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنى نام ـ ئاتاق، شان ـ شۆھرەت ۋە ئورۇن ـ مەرتىۋە جەھەتتىن بېسىپ چۈشۈش مەقسىتىگە يەتمەكچى بولدى. ئۇ بىرنەچچە يارەنلىرىنى يىغىپ مۇنداق دېدى:

— مەلۇم بولغايكىم، مەئنىلەر تىلسىماتلىرىنى ئاچقۇچى، ۋۇجۇد گۆھەرلىرىنى چىقارغۇچى، مەقسەت ئاسمانىنىڭ ئۈستۈن پايەلىك يۇلتۇزى — سۆزدۇر، ھەم يېڭى، ھەم كونا بولغان پاساھەتلىك سۆزدۇر. خۇدا: «بىر نەرسىنىڭ بولۇشىنى خالىسام، بول دەيمەن بولىدۇ»[1] دېگەن. بۇنىڭدىن خۇدا ئالەمنى يارىتىشتا، سۆزنى ئىشقا سالغانلىقى بىلىنىدۇ، مانا بۇنىڭدىن سۆز قەدرىنىڭ ئۈستۈنلۈكى مەلۇم بولدى.

3

شۇنداق قىلىپ، تەشۋىق — سۆز جېڭى باشلاندى. مەسچىت، مەدرىسە، خانىقا، ئىشقىلىپ ئادەم توپلانغان سورۇنلارنىڭ ھەممىسىدە شىددەتلىك ئېلىشىش ۋە تالىشىش كۈرىشى داۋام قىلدى.

ئاپاق خوجىنىڭ تاللانغان، پىشقان ۋائىزلىرى ئۇنى ماختاپ، كۆككە كۆتۈرۈپ، پەيغەمبەر مەرتىۋىسىگە يەتكۈزدى.

شائىر مىرزا شاھ خوجا ئازنا مەسچىتىدىكى بىر قېتىملىق پېشىن نامىزىدىن كېيىن، جامائەتنى ئاغزىغا قارىتىپ مۇنداق دېدى:

---

① پارسچە «ھىدايەتنامە» ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى، 62 ـ بەت.

ــ ھەزرىتى ئىشانىمىز خوجا ھىدايىتۇللا بەئزىنىڭ نەزىرىدە پەيغەمـ
بەر، بەئزىنىڭ نەزىرىدە ئەۋلىيادۇر. بەئزىنىڭ نەزىرىدە ئەھمەت، بەئزىـ
نىڭ نەزىرىدە ئەھەد[1] دۇر. بىزنىڭ ئىبادەتلىرىمىز تۈرلۈك، ئەمما ماھىـ
يەتتە بىر. نەزمدە ئېيتىلىدۇركى:

بىر ئىرۇر ئەمما يوق ئۇنىڭدا ساناق،
بىر سەمەردۇر نىياز[2] ئۇنىڭغا يىراق ...

ئاپاق خوجىنىڭ يېقىن مۇخلىسى، يىراق يەردىن ئۇنى پاناھ تارتىپ
كەلگەن بوياقچىنىڭ ئوغلى موللا ئاتاجان تاشكەندى «كۆك مەدرىسە»
دە بولغان بىر قېتىملىق چوڭ سۆھبەتتە مۇنداق دېدى:

ــ ئىسلام ھېچقاچان بۇ زات زامانىدەك قۇدرەت تاپقان ئەمەس،
ھېچ كىشى ئىلىم ــ مەرىپەتنى خوجا ھىدايىتۇللادەك مەزبۇت[3] ۋە مەرـ
بۇت[4] بايان قىلغان ئەمەس! بۇ زاتنىڭ نىيەت، دالالەت ۋە بېشارىتىدىن
بەھرە ئەمگۈچىلەرنىڭ مۇراد ــ مەقسەتلىرى بىتەھقىق ھاسىل بولغان،
ئۇنىڭ دالالەت، دۇئا، نەزەر ۋە ئەمرىمەرۇپلىرى بىلەن بۇ ديار بېھىش
قىياپىتىدە راۋاج تاپقان، خىزىر ئەلەيھىسسالامنىڭ بەرىكەتلىرىگە قاندـ
غان، ئىمانغا، رىزىق ــ مەئىشەتكە تولغان. پىرىم رازى ــ خۇدا رازىـ
دۇر، پىرپەرەس بولمىساڭ، خۇداپەرەس بولالمايسەن! پىر يول كۆرسەـ
تىدۇ، مەھشەر كۈنى سىنى جەننەتكە باشلاپ كىرىدۇ! پىرىمىزدىن
تەخسىرات كەتكەنلەر ھەر ئىككىلا ئالەمدە بەتبەخت، بىئىمان
كېتىدۇ...

ئۇلار يالغۇز بۇنداق دەبدەبىلىك ماختاش سۆزلىرى بىلەنلا قالمىـ
دى، بەلكى يەنە قىسقا ــ قىسقا ھېكايەتلەر ئارقىلىق، ئاپاق خوجىنىڭ

---

① ئەھەد ــ يەككە ــ يېگانە، بىر دېگەن مەنىلەردە بولۇپ، خۇدانىڭ سۈپەتلىرىـ
نىڭ بىرسى.
② نىياز ــ موھتاجلىق، ھاجەتمەنلىك، ئۆتۈنۈش، يالۋۇرۇش.
③ مەزبۇت ــ مۇكەممەل، چوڭقۇر.
④ مەربۇت ــ چۈشىنىشلىك، راۋان.

ئەۋلىيالىق كەشپۇ كارامەتلىرىنى سۆزلەپ، ئاددىي، نادان خەلقنىڭ كۆڭلىدە ئۇنىڭغا نىسبەتەن سىرلىق، ۋەھىمىلىك تۇيغۇ ــ تەسىراتلارنى پەيدا قىلىشقا ئۇرۇندى. بۇنداق قىسقا ھېكايەتلەرنى ئېيتىشقا ئۇستا مەدداھلارنىڭ بىرى، ئۇنىڭ خوتەنلىك خاس مۇرىتى باباخوجا ئاخۇن ئىدى. ئۇ پىر ـ ئۇستازىدىن بىر مەزگىل ئايرىلىپ قالغاندا، مۇنداق بىر شېئىرنى يېزىپ، ئۆزىنىڭ ئۇنىڭغا بولغان ساداقىتى بىلەن ئەقىدە ـ ئىخلاسىنى ئىپادىلىگەنىدى:

سەن جېنىمنىڭ ئىچىدە تۇتقىل ئورۇن قايتىپ كېلىپ،
دىلدە تۇتقاندەك ئورۇن كۆزۈمدە تۇرغىل جاي ئېلىپ.
كەل بۇ دىلسىز ئاجىزنىڭ پىكرىنى ئاچ تېزدىن يانا،
يا جاپا تىغى بىلەن ئۆلتۈر مېنى بىسمىل[1] قىلىپ.

ئۇ ئەنە شۇنداق پىداكار مۇخلىس ئىدى.

بېشىغا قارا مەخمەل كۇلاھ، ئەگىنىگە مىسىر بەقەسەمدىن تىكىلگەن كالامپاي تون، پۇتىغا ئىسكىلاچ مەسە كىيگەن ئوتتۇرا بوي، ياداڭغۇ، قارا ساقال بابا خوجا ئاخۇن ھەرقانداق پۇرسەتنى قولدىن بەرمەيتتى. ئۇ مەسچىت، مەدرىسە ۋە خانىقالاردىن باشقا، جامائەت توپلانغان يەرلەرنىڭ ھەممىسىدە ــ توي ۋە نەزىر سورۇنلىرىدىمۇ ھەممىنى ئۆزىنىڭ ئاغزىغا قارىتىپ ۋەز ـ نەسىھەت ئېيتاتتى. ئۇنىڭ ھەمىشە قولتۇقىغا قىستۇرۇۋالىدىغان كۆن مۇقاۋىلىق يوغان كىتابى، بىلىكىگە ئۆتكۈزۈۋالىدىغان ئۇزۇن كەھرىۋا تەسۋىيى، تېخى مۇكچەيمەي تۇرۇپلا قولىغا ئېلىۋالغان پۇتاقلىق ھاسىسى ھەممەيلەننىڭ قىزىقىشىنى قوزغايتتى.

بىر كۈنى ئۇ ھەيدەرباغ مەھەللىسىدە ئۆتكۈزۈلگەن چوڭ بىر سودىگەرنىڭ يەتتە نەزىرىسىدە، پاتىھەدىن كېيىنلا سۆز باشلاپ مۇنداق دېدى:

---

① بىسمىل ــ بوغۇزلاش.

— بۇ دۇنيادا مانا بۇ گۇنكىدەك، مورىسىدىن ئۆلۈم تۇتۇنى چىقمىغان بىرەر ئۆي بولغانمۇ؟ مۇنارى يىقىلمىغان بىرەر قەسىرمۇ كۆرۈلگەنمۇ؟ ئەمىر - سۇلتانلاردىن تارتىپ تاكى پاسىق پېقىرغىچىلىك بۇ ئالەمدە بارابەردۇر! ئى يارەنلەر، ھەمىشە پەخەس بولۇڭلار، ئۇلۇغلار ئىككى بىسلىق قىلىچتۇر! ئۇلارنىڭ نەزىرى ئاپەتلىرىدىن خۇدا ساقلىسۇن، ئاسماندىن يىقىلىش ئۇلۇغلار نەزەرىدىن يىقىلغاندىن ئاساناراق. ھەزرىتى ئىشانىمىز خوجا ھىدايىتۇللا كەشپۇ كارامەتلىك ئەۋلىيالاردىن، ھەرگىز بۇنداق ئۇلۇغ ئەۋلىيالارغا غەپلەت كۆزى بىلەن قاراپ سالماڭلار. ئاللانىڭ بۇنداق ۋەلىلىرىگە نىسبەتەن جاھالەت ۋە نادانلىق بىلەن قىلىنغان ھەربىر ئىش ناھايىتى خەتەرلىك ئاقىۋەت بېرىدۇ، شۇبھە ۋە گۇمان بىلەن قىلغان ھەربىر ئىش زور خەتەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بىر قېتىم ھەزرىتى ئىشاننى ئىنكار قىلغۇچى مۇرتەدلەرنىڭ باشلىقلىرى بىلەن ئەمىرلىرى يىغىلىپ بۇ زاتنىڭ مۇخلىسلىرىغا، ھەتتا ئۇ قۇتبى زامان، غەۋسى دەۋراننىڭ ئۆزىگە زىيانكەشلىك قىلماقچى بولۇشقان. ناگاھ، بۇ بەتكارلارنىڭ يامان نىيىتى ھەزرىتى ئىشانغا كەشىف بولدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ زات ئۆزىنىڭ نەچچە ئونلىغان يېقىن مۇرىت - مۇخلىسلىرىنى يىغىپ، ئۇ دەۋزىخىلەرگە قارشى تەۋەججۇھ① بىلەن شۇغۇللاندى. بۇ دەۋزىخىلەرنىڭ باشلىقى بۇرخانىيەگ بىلەن ئىسفەندىيار بەگلەر ئىدى، ئۇلار تەرىقەت ۋە دىن دۇنياسىنىڭ زىيانكارلىرى ئىدى. بۇ ۋەقە پەيىز بىلەن تولغان رامزان ئېيىدا بولدى. ھەزرىتى پىرىم قىلىۋاتقان سۆھبەت شۇنداق قىزىدىكى، مۇرىت - مۇخلىسلار بەئەينى چالا بوغۇزلانغان قۇشتەك تىپىرلىشاتتى، بەزىلىرى ساما سالاتتى، بەزىلىرى ئۆزلىرىنى تامغا ئۇراتتى. ھېچ كىشى خۇدىنى بىلمەيتتى. يېرىم كېچە بولغاندا، ھەقىقەت ئاسمانىنىڭ قۇتبى ھەزرىتى ئىشانەم روھىيەت ئالەمدىن جىسمانىيەت ئالىمىگە قايتىپ كەلدى ۋە خاس يارەنلىرىگە ئىنايەتمەندىچىلىك قىلىپ ئېيتتىلەركى، ئى يارەنلىرىم، ئانىھەزرەت سەل-

① تەۋەججۇھ — يۈزلىنىش، تىكىلىش، قادىلىش، تەلمۈرۈش.

www.uyghurkitap.com

لەللاھۇ ئەلەيھىسسالامنى كۆردۈم، بىر جامائەت ساھابىلەر بىلەن ئىبگىز پەشتاق ئۇستىدە ھەلقە قۇرۇپ ئولتۇرۇپتۇ. مېنىڭ كۆڭلۈمنىڭ غەشلىكىنى كۆرۈپ، مېھرىبانلىق، بەندە ناۋازلىق قىلىپ ئېيتتىلەر كى: «ئى پەرزەنت، كۆڭلۈڭنى غەش قىلما، سېنىڭ دۈشمەنلىرىڭنى مەۋلانە رۇمىغا بۇيرۇق قىلدۇق!» ناگاھ، شۇ ئارادا مەۋلانە رۇمىنى كۆردۈمكى، قولىدا كامان بىلەن بىر نەچچە تال ئوق بار ئىدى. ھېلىقى نامى ئاتالغان ھەقىقەت مۇنكىرلىرى، ئەھلى تەرىقەت مۇرتەدلىرى يەنە بىر سۇپا ئۇستىدە ھەممىسى كۆرۈندى. ھەزرىتى مەۋلانە قاتتىق غەزەپ بىلەن ئۇلارغا ئوق ئاتاتتى، شۇ چاغدا، بىر قىسمى ئۆلدى، بىر قىسمى چالا ئۆلۈك بولۇپ سۇپىدىن يىقىلدى ...

بۇ ۋەقەنى سىلەرگە ئېيتىشتىن مۇراد شۇكى، ھېلىقى بۇرخانىبەگ دېگەن مەلئۇن شۇ يىلى ئارا ئاينىڭ بەشىنچى كۈنى كېسەل بولۇپ كالىدەك ھۆركىرەپ ئۆلدى، ئىسفەندىياربەگمۇ شۇ ئاي ئىچىدە ئازاب بىلەن ئۆلدى ... ئى تىرىكلىك خۇشلۇقىغا مەنزۇر بولغۇچىلار، ئاگلاڭلاركى، ھەر كامالنىڭ ئارقىسىدا بىر زاۋال بار. سېنىڭ ئىچىڭنىڭ يامانلىقى ھەقنىڭ خاسلىرىغا روشەندۇر، سېنىڭ سىرتىڭنىڭ ناپاكلىقى ئۇلارغا زاھىردۇر. «قىلما پىرىڭنى ئازار، خانامانىڭنى بۇزار!» دېگەن گەپ بىكار ئېيتىلمىغان. ئىشانەمنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇش — بىز پېقىرلارغا ۋاجىپتۇر. چۈنكى، بىزنىڭ نېسىۋىمىز ۋە ھوسۇلىمىز ئىشانەمدىندۇر!

ھەزرىتى ئىشان كاشغەر ۋە ئارتۇچ دىيارىدا تۇرغان ۋاقىتلىرىدا، ئۇ يەردىكى ھەممە مەدرىسە، خانىقالارنىڭ ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىلىرى ئەئلەم، مۇفتى، قازى بولسۇن، ئىشانەمنىڭ سۆھبىتىدە تەرك قىلماستىن داخىل بولۇپ تۇراتتى. ئەگەر ئامى[1] سۆھبەتكە داخىل بولسا، ئالىم بولاتتى، ئالىم سۆھبەتكە كەلسە، ئەللامە بولاتتى، ئەگەر ئەللامە كىرسە مۇجتەھىد بولاتتى. ئەگەر قايسى بىر ناقىس، بەتگۇمان كۆڭلىدىن

① ئامى — ئاددىي ئادەم، ئاۋام.

ئازغىنە شەك ـ شۇبھە ئۆتكۈزسە، شۇ زامان ئىشانەمگە كەشىي بولات- تى. ئىشانەم ئۇنى ئاشكارە قىلىپ، ئۇنىڭ شۇبھەسىنى تۈگىتەتتى ۋە ئېيتاتتى: «بىزنىڭ سۆھبىتىمىزدە بىرقانچە تائىپە باردۇر. بىر گۇرۇھ باركى، ئىچى تېشىدىن ياخشىراق. يەنە بىر گۇرۇھكى، ئىچى ـ تېشى بارابەردۇر، ئۇلار ئالىملاردۇر. يەنە بىرى، جاھىللاردۇركى، ئۇلارنىڭ تېشى ئىچىدىن ياخشىراقتۇر. بەزىلىرى ئۆزلىرى ئىنساپ قىلماي، باش- قىلاردىن ئىنساپ تەلەپ قىلىدۇ» ۋە يەنە ئېيتاتتىكى: «ئى يارانلار، پەخەس بولۇڭلار، دىل دىلغا ئەينەكتۇر. ھەدىستە: مۆئمىن، مۆئمىننىڭ ئەينىكىدۇر[1]، دېيىلگەن. قانداق ئىنكار ۋە شۇبھەدە بولساڭلار، ئۇ بىز ئۇلۇغلارغا مەلۇم بولۇپ تۇرىدۇ.» بۇنداق گۈزەل خىسلەتلەرنى ۋە مەرغۇب[2] ئۇلۇغلۇقلارنى ھەزرىتى ئىشانىمىزدەك ساخاۋەتلىك ۋۇ- جۇدلاردا بەرپا قىلغان ئاللاغا شۈكرى!

بابا خوجا ئاخۇننىڭ بۇنداق ئۇزۇندىن ـ ئۇزاق ھېكايەتلىرى بىلەن ۋەز ـ نەسىھەتلىرى بىر نەچچە سورۇندا سۆزلەندى، ھەر سۆزلىگەندە، يېڭى مەزمۇن، يېڭى ئىبارىلەر قوشۇلۇپ تۇردى. كېيىن، كىشىلەر ئار- قىلىق ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا كۆچۈپ، خۇددى «ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا كۆچسە يىڭنىمۇ تۆۋرۈككە ئايلىنىدۇ» دېگەندەك، ئاپاق خوجىنىڭ كەشپۇ كارامەتلىرى كىشىلەرنىڭ ئېڭىدا تېگىگە يەتكىلى بولمايدىغان سىرلىق ۋە سۈرلۈك تەسىراتلار قاينىمىغا ئايلىنىپ كەتتى. نۇرغۇن كىشىلەر بۇ قايىنامدا يا ئۈياقتا، يا بۇياقتا چىقالماي پىرقىراپ يۈ- رەتتى . . .

ھەقىقىي روھىي ئۇلۇغلۇقنىڭ نېمىلىكىنى ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە بى- لىپ يەتمىگەن مەمەدان، كەيپخور مۇرىت ـ مۇخلىسلارنىڭ تەلۋىلەر- چە ئېلىپ بارغان يۇقىرىقىدەك تەشۋىق ـ تەرغىباتى نادان خەلق ئا- رىسىدا خېلى زور تەسىر قوزغاپ، ئاپاق خوجىنىڭ شان ـ شۆھرىتى

[1] پارسچە «ھىدايەتنامە» ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى 99 ـ بەت.
[2] مەرغۇب ـــ كۆڭۈلگە ياقىدىغان، خوپ كۆرىدىغان.

راسا كۆتۈرۈلۈۋاتقان بىر چاغدا، خۇددى تۇيۇقسىز كەلگەن تاغ كەلكۈنى ھەيۋەتلىك تۇغاننىڭ ئاللىقانداق بىر يەرلىرىنى بۆسۈپ كەتكەندەك، كۆڭۈلسىز بىر ئىش يۈز بەردى.

بۇ دەل جۈمە كۈنى ئىدى. چوڭ رەستىدىكى ئازنا مەسچىتىنىڭ سۈپۈرۈلۈپ، سۇ سېپىلگەن كەڭ سەيناسىغا شەھەر ۋە يېقىن ئەتراپتىكى يېزا ـ سەھرادىن بولۇپ نەچچە يۈز نامازخان يىغىلغانىدى. جۈمە نامىزى ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى مەسچىت تۆرىدىكى مەرمەر پەلەمپەيلىك مۇنبەرگە چىقتى. شۇنچە كۆپ نامازخاننىڭ ھەممىسى جىمجىت، سۈكۈتتە ئولتۇراتتى. بۇنىڭ ئىچىدە يۇرتنىڭ كاتتا بايلىرى، سودىگەرلىرى، بەگ ـ ئەمەلدارلىرىدىن تارتىپ، ئەڭ تۆۋەن تەبىقىدىكى ھۈنەرۋەن ـ كاسىپ ۋە دېھقانلارغىچە بار ئىدى. سەپنىڭ ئالدىدا ئولتۇرغان مۆتىۋەرلەرنىڭ ئىچىدە، خوجا ھىدايىتۇللا ئىشاننىڭ خاس مۇرىتلىرىدىن بىر نەچچىسى قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇپ، ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنىڭ قانداق خۇتبە ئوقۇيدىغانلىقىنى كۈتۈپ سەگەك تۇرۇشاتتى. ئومۇمىي جىمجىتلىقتا مەۋلىۋىنىڭ ياڭراق، خۇش نەپەس ئاۋازى ئاخىر ئاڭلاندى:

ــ جامائەت، مەن سىلەرگە قۇرئان كەرىمنىڭ «سۈرە ئال ئىمران» كەلىمىسىنى يېشىپ بېرەي: «ئى ئەھلى كىتاب (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) پەقەت ئاللاغىلا ئىبادەت قىلىش، ئاللاغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەسلىك، ئاللانى قويۇپ، بىر ـ بىرىمىزنى خۇدا قىلىۋالماسلىقتەك ھەممىمىزگە ئورتاق بولغان بىر سۆزگە (يەنى بىر خىل ئەقىدىگە) ئەمەل قىلايلى! ...»[1]

لېكىن، ھازىر بەزىلەر ئاللانىڭ يولىدىن، قۇرئان كەرىمنىڭ ھۆكمىدىن، ئىسلام دىنىنىڭ ئەھكاملىرىدىن ئېزىۋاتىدۇ. ئۇلار ھە دېسە ئۆزىگە مۇرىت توپلاپ ئۆز يولىدا خۇداغا بەندىچىلىك قىلىۋاتقان مۆمىنلەرنى تەركىدۇنياچىلىققا، كەيپخورلۇققا، دىۋانە ـ دەرۋىشلىككە دەۋەت

① قۇرئان كەرىم، سۈرە ئال ئىمراننىڭ 64 ـ ئايىتى.

قىلىۋاتىدۇ. بىزنىڭ نۇرغۇن ياخشى ئادەملىرىمىز ماتا شۇ يولدا جاھا-
لەتكە، زاۋاللىققا يۈزلىنىۋاتىدۇ. دۇنيانى دوست تۇتمايدىغان، ئىز-
زەت ـ ئابرۇينى دوست تۇتمايدىغان، تىرىكچىلىك ئۈچۈن ئىش ـ
ئوقەت قىلمايدىغان، دۇنيانىڭ پايدىسىدىن زىيىنىنى ياخشى كۆرىدى-
غان، غۇرۇر ـ شۆھرەتتىن كۆرە، دەككە ـ خورلۇقنى خوپ بىلىدىغان
مۇنداق ئىنسانىي ۋىجدان، ئىنسانىي مۇھەببەت، ئىنسانىي مەسلەك،
ئىنسانىي غايە ـ ئىستىكى يوق، ۋەتەن تۇتمايدىغان لاماكانلارنى مۇ-
سۇلمان بەندىسى دېگىلى بولامدۇ؟ ئاللاتائالا مۇشۇنداق قىلىقلىق سۇ-
رىتى ئادەملەرنى بەندەم، پەيغەمبىرىم بولسا، ئۈممىتىم دەرمۇ؟ مۇسۇل-
مانچىلىقنىڭ ئەقەللىي بەش پەرزىنى ئادا قىلمىغان مۇسۇلماننى مۇسۇل-
مان دېگىلى بولامدۇ؟! بۇنداق دۇئا بىلەن نان، دۇئا بىلەن ئىمان، دۇئا
بىلەن ۋەج، دۇئا بىلەن ئابرۇي تاپقان دۇئاگۇيلارنى ھەرگىزمۇ ئاللانىڭ
مۇسۇلمان بەندىسى دېگىلى بولمايدۇ! بىزنىڭ ئىسلام دىنىمىز مۇنداق
ئازغۇنلۇققا ھەرگىز يول قويمايدۇ! ئىسلام دىنى ئەقىل ھەم بىلىم دىنى-
دۇر، ئەخلاق ۋە ئەدەپ دىنىدۇر. تىنچلىق ۋە تۈزۈم دىنىدۇر، ھاياتلىق
ۋە ياشاش دىنىدۇر! ئۇنىڭ دەستۇرى بولغان قۇرئان كەرىم بولسا، يو-
رۇقلۇقتۇر، نۇردۇر، ئېرپان ۋە ھىدايەت مەنبەسىدۇر. ئۇنىڭ ھۆكمى
قىيامەتكە قەدەر داۋام قىلىدۇ.

بەزىلەر تېخى تەپ تارتماستىن، ئۆزىنى مەھشەر كۈنى مۇرىت ـ
مۇخلىسلىرىنى جەننەتكە باشلاپ كىرىدىغان ئەۋلىيا قىلىپ كۆرسىتى-
ۋېتىپتۇ! ئەۋلىيامىش ... نەدىمۇ بەندە بەندىنى قوغدىيالىسۇن؟! بۇ
دۇنيادا بەندىنىڭ ئىجابىتىنى بەجا كەلتۈرىدىغان ھۆددىگەر پىرىم،
ھۆددىگەر مازار دېگەن نەرسىلەر بولمايدۇ! ھەتتا پەيغەمبىرىمۇ مەھ-
شەر كۈنى ئاللانىڭ ھىممەت ـ شاپائىتىگە، ئىزناسىغا ئېرىشەلمىسە،
بەندىلەرنى قوغدىيالمايدۇ. بەندىنىڭ تەلەپ ـ ئارزۇسىنى قاندۇرۇشقا
بىرلا ئاللا ئۆزى قادىر!

ئى يارەنلەر، ئېسىڭلاردا بولسۇن، ئادەمنىڭ ھالاكىتى ئىككى نەر-
سىدە: بىرى، نەفسى ئەمەللەر بىلەن مەشغۇل بولۇپ، پەرزىنى

www.uyghurkitap.com

تاشلاش؛ يەنە بىرى، ئەزالىرى ئەمەل قىلىپ، دىلى ئۇنىڭغا مۇۋاپىق بولماسلىق. خۇدانىڭ دوستىغا دوست بولۇپ، دۈشمىنىگە دۈشمەن بولغان كىشى ھەقىقىي ۋەلى ھېسابلىنىدۇ. بۇ دۇنيادىكى ياخشى سۆز ئۈچلا: بىرى، خۇدانىڭ سۆزى؛ يەنە بىرى روسۇلنىڭ سۆزى؛ ئاخىرقىسى، ئۇلۇغ ۋەلىلەرنىڭ سۆزىدۇر! ئاللا ئۆز بەندىلىرىنىڭ ئەقىل ـ ئىدراكى، نىيەت ـ ئىقبالىنى سىناش ئۈچۈن شەيتاننى ياراتقان، ئۇلار ھەر خىل تۈس، ھەر خىل قىياپەتكە كىرەلەيدۇ، ئۇلارنىڭ سۆزلىرى شېرىن، قىلىقلىرى تاتلىق، ھەممىنى مەپتۇن قىلىش ماھارىتىگە ئىگە. لېكىن، ئەقىللىق، مۆمىن بەندىلىرىم، ئېسىڭلاردا بولسۇن، جەننەتنى بېرەي دېسىمۇ شەيتانغا ئالدانماڭلار! ...

ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنىڭ مانا شۇنداق زورۇقماي، تەمكىنلىك ۋە جاسارەت بىلەن سۆزلىگەن سۆزى شۇنچە كۆپ نامازخاننىڭ يۈرىكىنى ئىللىتتى، كۆزلىرىگە نۇر زەررىسى بولۇپ قوشۇلۇپ، نەزىرىنى روشەنلەشتۈردى. ئۇنىڭ سۆزىمۇ بىر نەچچە كۈنگىچە ئېغىزدىن ئېغىزغا كۆچۈپ، پۈتۈن پايتەخت شەھىرىنى زىلزىلىگە كەلتۈردى.

ئەڭ يامىنى، ئۇنىڭ سۆزىنىڭ تەسىرى تېخى تۈگىمەي تۇرۇپلا، «رەشىدىيە مەدرىسى» دىكى ئەزەمشاھ ئىسىملىك بىر تالىپ يازغان «يوقمۇ بىزدە» ناملىق بىر پارچە مۇخەممەس خۇددى ئوت ئۇستىگە ياغ چاچقاندەك، غۇژغۇن ۋەزىيەت شەكىللەندۈردى. بىر نەچچە تالىپلار شېئىرنى قولمۇقول ئون نەچچە نۇسخا كۆچۈرۈپ، شەھەرنىڭ ئادەم كۆپ قايناق يەرلىرىگە چاپلىۋەتتى. نۇرغۇن كىشىلەر بۇ مۇخەممەسنىڭ ئىچىدىكى:

«توندا ئەمەس، مۇسۇلمانىنىڭ ئىمانى ئاق دىلدا بولۇر،
مۆئمىنلىكنى قويدا كۆردۇق، چوڭلۇق لەھەڭ ـ پىلدا بولۇر.
چاپان بويدا، كۇلاھ باشتا، باش ئىززىتى تىلدا بولۇر،
قوي سەمرىگەن كۈنى ئەمەس، مەۋلۇت ئېيى يىلدا بولۇر،
ئاللا ئۈچۈن ئىبادەتتە چىن ساداقەت يوقمۇ بىزدە؟!

بەزىلەر چاچ ئۆستۈرۈپ، كىيىپ جەندە خۇرجۇن ئاسقان،
دەيدۇ، ئاللا، پۇل تىلەيدۇ، ھەر دوقمۇشتا سىلىپ داسقان.
نەشە چوغلاپ، كەچتە گۇمبەز ئىچىنى ئىس - تۈتەك باسقان،
قارنى ئاچسا يوق پۇلى، نەق كۆرسە كىمنى يولدا توسقان،
شەنىمىزنى بۇلغايدىغان يات قاباھەت يوقمۇ بىزدە؟!

ئوخشىتىپ سەن خىيال قىلما پەيغەمبەرگە سىياقىڭنى،
نەپكە ئەمەس، ئەل ئىشىغا يېنىك قىلغىن ئاياغىڭنى،
ئىمان نازۇك كۆتۈرمەيدۇ كىبىر تەمە قورساقىڭنى،
تارت قولۇڭنى ۋەخپە مالدىن كۆزلە مەھشەر ئۇزاقىڭنى،
ئەلدىن يۇلۇپ يىغقان پۇلدىن ئەلگە خىزمەت يوقمۇ بىزدە؟! ...»

دىگەندەك كۇپلېت مىسرالارنى يادلىۋېلىپ، بىر - بىرلىرىگە يەتكۈزۈپ، تېخىمۇ تەسىر ۋە داغدۇغا پەيدا قىلدى.

ئارقا - ئارقىدىن يۈز بەرگەن بۇ ئىشلار ئاپاق خوجىغا بەكمۇ ھار كەلدى. ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنىڭ شۇنچە كۆپ جامائەت ئالدىدا قىلغان زەردىلىك سۆزىمۇ، كىچىككىنە تالىپ ئەزەمشاھىنىڭ دوقمۇش - دوقمۇشقا چاپلىۋەتكەن قۇتراتقۇ شېئىرىمۇ ئاپاق خوجىنىڭ نام - نەسەبىگە، شان - شۆھرىتىگە ۋە ئۇ قىلىۋاتقان «مۇقەددەس» ئىشلار شەنىگە قاتتىق تەگكەنىدى. شۇڭا، ئۇنىڭ سەۋر - تاقىتى چېكىگە يەتتى، ئۇ ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنى كۆزدىن يوقاتماي، ئۆزىنىڭ مەڭگۈ خاتىرجەم بولالمايدىغانلىقىنى بىلىپ يەتكەنىدى. ئەمدى ئۇ ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنى خانىنىڭ قولى ئارقىلىق يوقىتىش نىيىتىگە كەلدى. ئەگەر خان كىچىككىنە ئىما - ئىشارەت قىلسىلا، ئۇنىڭ ئاتارمەن - چاپارمەنلىرى مەۋلىۋىنى بىر كېچىدىلا ھەر باب بىلەن بۇ دۇنيادىن يوقىتىۋېتەتتى. شۇڭا ئۇ، يولۋاس خان بىلەن ئىككى قېتىملىق كۆرۈشۈش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ، ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنى تازا سۆك-

www.uyghurkitap.com

تى، ئۇنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىنى «ئازغۇنلۇق، ھاكىمىيەتكە تەھدىت» دەپ كۆپتۈرۈپ، خاننىڭ كۆڭلىگە قوقاق سالدى، ئاپاق خوجىنىڭ باشقا مۇرىت ـ مۇخلىسلىرىمۇ ئوردىدىكى چوڭ ـ كىچىك ئەمەلدارلارغا ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى ئۈستىدە شىكايەت قىلىپ، ئۇنىڭ نام ـ ئابرۇيىنى يەرگە ئۇرۇشقا باشلىدى. نامى چىققان بۇ سوپى ـ دەرۋىشلەرنىڭ نەزىرىدە، ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى ئەقلى ناقىس، تۇزكورمىش، ھەقىقەتنىڭ روھىغا ئەمەس، شەكلىگە ئېسىلىۋالغانمىش، تەرىقەت ئەھلىنى ۋە ئۇلارنىڭ پەيغەمبەر نەسەبلىك پىر ـ ئەۋلىيالىرىنى ھاقارەت قىلارمىش..

ئەگەر، پەلەك چاقى مۇشۇ پېتى ئايلىنىۋەرگەن بولسا، ئېھتىمال، ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى ئەنە شۇ پىتنە ـ پاسات ۋە ھىيلە ـ نەيرەڭلەرنىڭ قۇربانى بولۇپ كەتكەن بولاتتى...

لېكىن، تۇيۇقسىز ئاپاق خوجىنىڭ ئامىتى قېچىپ، ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنىڭ تەلىيى ئوڭدىن كېلىپ قالدى. ئوردىدا يۈز بەرگەن بىر كېچىدىكى قانلىق ۋەقە ھەممە ئىشلارنى ئاستىن ـ ئۈستىن قىلىۋەتتى!

يولۋاس خان سەككىز يېشىدا قەشقەرگە نائىب خان بولۇپ ئۇ يەردە ئوتتۇز يىل ھۆكۈمرانلىق قىلىش جەريانىدا، قەشقەر خەلقىنىڭ يىلىكىدە سۇ ئىچىپ، يۇرتنى ۋەيران قىلىۋەتكەنىدى. كېيىن ئۇ دادىسىنى قوغلاپ، ئىنىسىنى يوقىتىپ ئۆزىنى سەئىدىيە خاندانلىقىنىڭ سۇلتانى دەپ ئېلان قىلىش بىلەن ۋۇجۇدىغا ئاچ كۆزلۈك، تەبىئىتىگە زۇلۇم شۇنداق ئورۇنلىشىپ كەتتىكى، زۇلۇم يايانىدا، ھۇججاجمۇ[1] ئۇنىڭ ئالدىدا خىجىل، پىتنە ـ پاساتتا شەيتانمۇ ئۇنىڭ ئالدىدا ئەيىبلىك ئىدى!

ئۇ مۇسۇلمانلارنىڭ ئارقىسىغا پايلاقچى سالدى، پۇقرالاردىن تۈلكە تېرىسى بىلەن قىزىل ئالتۇن تەلەپ قىلدى. خەلقنىڭ دادىغا ھېچكىم يەتمىدى، مەملىكەت پۈتۈنلەي خاراب بولۇشقا قاراپ يۈزلەندى.

① ھۇججاج ـ زالىملىق بىلەن دۇنياغا نامى تارالغان قانخور پادىشاھ.

شۇنداق كۆنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇنىڭ دۆلىتىنىڭ تۆۋرۈكى بولغان مىرزائەلى شاھنىڭ بىر تۇغقىنى داۋۇت خوجىنى يولۋاس خان بۇيرۇق بىلەن ئۆلتۈرگۈزۈۋەتتى. بۇ دەردنى ئىچىگە سىغدۇرالمىغان مىرزائەلى شاھ ئەركابەگكە ھال ئېيتتى. ئەركابەگ: «مۇسۇلمانلار بېشىدىن بۇ زالىمنى دەپئى قىلماي بولمايدۇ، ئۇنى دەپئى قىلىش ھەر بىر كىشىنىڭ مەجبۇرىيىتى، سىلى غەم قىلمىسىلا، خالىس خۇدا رىزالىقى ئۈچۈن بولغان ئىشتا خۇدا ئۆزى ياردەم بېرىپ، ئۆزى ساقلايدۇ» دېدى ۋە ئەتىسىلا ئۇلار بىرلىكتە قول سېلىپ، ئانا يەرنى ئۇ زالىمنىڭ نىجىس ۋۇجۇدىدىن قۇتۇلدۇردى. زۇلۇم ۋە پىتنە ـ پاساتلاردىن خالاس بولغان خەلق ئاتاقلىق ئەمىر ئەركابەگ ۋە مىرزا ئەلى شاھلار ھەققىدە دۇئايى خەيرلەر قىلىشتى ...

مانا شۇ تۇيۇقسىز يۈز بەرگەن قانلىق ۋەقە ئاپاق خوجىنى كاتتا يۆلەنچۈكتىن ئايرىپ، شېرىن ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى يوققا چىقىرىۋەتتى. ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنى بولسا، قىل ئۈستىدىكى ئۆلۈم خەۋپىدىن ساقلاپ، داۋاملىق خۇتبە ئوقۇش بەختىدىن بەھرىمەن قىلدى.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ئونىنچى باب

مېھرى ئىسسىق يوچۇن كىشى

1

قەھرىتان قىش قىستاپ كەلمەكتە. قوشراپ تاغلىرىنىڭ يىل بويى پارقىراپ تۇرىدىغان كۆمۈش رەڭلىك چوققىلىرىدىن يۇلقۇنۇپ چىققان جۇت ـ شىۋىرغان يېزا ـ قىشلاقلارنى سۈر ـ توقاي قىلىپ، نامراتلارنىڭ يالاڭ كېسەك ئۆيلىرىدىن تارتىپ، بايلارنىڭ ھەشەمەتلىك ئىمارەتلىرىگىچە بېسىپ كىرىشكە باشلىدى.

ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنىڭ قوشراپ تاغلىرى ئارىسىدىكى ئاراتاش يېزىسىغا كېلىپ ماكانلاشقانلىقىغا خېلى كۈنلەر بولۇپ قالدى. ئۇ ئاشۇ كۈنى موللا مۇسا ئاخۇننىڭ ئۆيىدىن ــ ئاتا قاتىلى دەرۋىش خوجىنىڭ چاڭگىلىدىن قېچىپ باغئاۋاتقا قوشنا بولغان ئالمەت يېزىسىدىمۇ تۇرماستىن، كېچە ـ كۈندۈز توختىماي يول يۈرۈپ، ئەڭ يىراقتىكى تاغلىق يۇرت قوشراپقا كەلگەنىدى. باتۇر، مېھماندوست تاغ خەلقى ئۇنى قۇچاق ئېچىپ قارشى ئالدى. بۇرۇن ئۇنىڭ نامىنى، داڭقىنى ئاڭلىغان خەلق نە ـ نەلەردىن ئۇنى يوقلاپ كېلىپ زىيارەت قىلدى.

بۇ كۈنلەردە ئاپاق خوجىنىڭ ئۇنى داۋاملىق ئىزدەپ تۇتۇشقا چولىسى تەگمەي قالغانىدى. چۈنكى، خوتەننىڭ ئۇيەر ـ بۇيېرىدە بولۇۋاتقان ئىسيان ۋە كۆتۈرۈلۈشلەر ئۇنىڭ يېڭى ھاكىمىيىتىگە ئېغىر تەھدىت بولۇپ تۇرۇۋاتاتتى. خۇددى «كۆتەككە پالتا چۈشكۈچە ئارام» دېگەندەك، ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى مانا شۇ پۇرسەتتىن پايدىلى-

نىپ، قوشراپتا بېغىر بېسىپ تۇرۇپ قالدى. تاغىلقلار گويا ئۇنى ئـاسـ-
ماندىن چۈشكەن خىزىردەك ئەتىۋارلىدى، ئىززەتلىدى، ئۇنىـڭغا ئىسـ-
سىق ماكان بەردى، ئۆزلىرى يېيىشكە قىيمىغان ئېسىل تائـاملار بىلـەن
مېھمان قىلدى. ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىمۇ ئۇلارغا ئۆز يولىدا ئادىمەتچى-
لىك قىلدى، ھۆرمەت ياندۇردى. بۇ ئادەم شۇنداق ئۇلـۇغ مەرتىۋە ئـىـ-
گىسى تۇرۇقلۇق، شۇنچە كىچىك پېئىل، تۇپراق سۈپەت ئىدىكى، كىم
كـەلسە ئورنـىدىن قوپـۇپ، ئىسسـىق چىراي قـارشى ئېلـىپ دىدارلـىق
قىلاتتى، بۇ كىشـىنىڭ نـەزىرىدە ئـادىمىي خىسـلەت ھەمـمىدىن ئـەلا،
مال ــ دۇنيا بولسا، خەسچىلىكمۇ ئەتىۋارغا ئىگە ئەمەس ئىدى.
بۈگۈن پەيشەنبە، كۈن ئوچۇق ئىدى. يېـڭىلا كۆتـۈرۈلگەن قـىش
قۇياشى تاغ چوققىلىرى ئۈستىدىكى قار ــ مۇزلار ئۈستىدە جۇلالىنىپ
كۆزلەرنى چاقاتتى. ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى مانا بۈگۈن ئۆزۈندىن بـېـ-
رى كۆڭلىگە پۈككەن خالىس بىر ئىشـنى قىلـىۋاتاتتـى. ئۇ باغئـاۋات
يېزىسىدا يۈرگەن چېغىدىلا، «رەشىدىيە مەدرىسى» بىلەن بىللە كۆيۈپ
ئۆلگەن شۇنچە كۆپ بىگۇناھ جانىنىڭ روھىغا ئاتاپ، خالىس بىر نەزىر
بېرىشنى ئويلىغان بولسىمۇ، لېكىن كۆڭلىنىڭ ئارامىدا بولمىغانلىقـى ۋە
ئۆزىنىڭمۇ خەۋپ ئىچـىدە تۇرۇۋاتقانـلىقى سـەۋەبىدىن، بـۇ ساۋابلـىق
ئىشنى قىلىشقا نېسىپ بولمىغـانىدى. كېـيىن ئۇ بـاغئاۋات يېـزىسىدىــن
قېچىپ كېتىۋېتىــپ، موللا مۇسـا ئاخۇندەك شـۇنداق ساددا، ئاق كـۆ-
ڭۈل، تەقۋادار بىر ئـادەمنىڭـمۇ ئۆز ئوغـلىنىـڭ قولىدا ئـۆلگەنلـىكىنـى
ئاڭلاپ، ئەس ـ ھوشىنى يوقىتىپ قويۇشقا تاس قـالدى. شۇ چاغـدا،
ئۇنىڭ كاللىسىغا ئەڭ قاتتىق تەسىر قىلغان نەرسە ــــ نادانلىق ۋە جـا-
ھالەتكە پاتقان ئادەمنىڭ يىرتقۇچ ھايۋاندىنمۇ بەتتەر ۋەھشـىي بولـىدى-
غانلىقى ئىدى. دەرۋىش خوجا ئەنە شۇنداق بولدى. ئۆزىنى بۇ دۇنياغـا
ئاپىرىدە قىلغان ئەڭ ئۇلۇغ، سۆيۈملـۈك ئادىمى ــــ پۈتۈن ـ سـۈرۈك
بىر دادىسىنى ئۆز قولى بىلەن خەنجەرلەپ ئۆلتۈرۈپ، يىرتقۇچ ھايـۋان-
دىنمۇ بەتتەر ۋەھشىيلىك قىلدى. ئىككى دۇنيالىق لەنەتكە قالدى! مانـا
بۇ، ئۆزىنى «پىر ـ ئەۋلىيا» دەپ ئاتىۋالغان ئاشۇ كىشـلەرنىڭ سـاددا

خەلقنى نادانلىق، جاھالەت ۋە مەھكۇملۇق پاتقىقىغا سۆرەپ كىرگەنلىكىنىڭ پاجىئەلىك ئاقىۋىتى ئىدى. ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنىڭ نەزىرىدە، بۇنداق ئادەملەرنىڭ ئۆزىمۇ ئاخىرقى ھېسابتا ئەنە شۇ نادانلىق، جاھالەتنىڭ بىچارە قۇربانلىرىغا ئايلىنىپ كېتەتتى. چۈنكى، ئۇنداقلاردا ئىنسانلىق غۇرۇر، مۇستەقىل ياشاش ئىقتىدارى دېگەن نەرسىلەر يوق بولاتتى. ئۇلار بەئەينى ئۇرۇقى قايسى دەرەخنىڭ تۈۋىگە چۈشسە شۇنىڭغا يامىشىپ ياشايدىغان رەزگى يۆگىمەچلەر ئىدى.

بۇ ئادەمنىڭ ئەنە شۇ چاغدا — باغئاۋات يېزىسىدا يۈرگەن ۋاقتىلىرىدا كۆڭلىگە پۈككەن خالىس ئىشى — مانا بۈگۈن قوشراپتا ئەمەلگە ئاشتى. ئۇ تۈنۈگۈن يېنىدىكى تالىپلىرىنى ئەتراپقا يۈگۈرتۈپ، چارۋىچىلاردىن ئىككى قوي، بىر تورپاق سېتىۋالدى، دېھقانلارغا نەق تەڭگە بېرىپ، ئون بەش چارەك ئاق ئۇن ۋە ئىككى تاغار قوناق ئۇنى يىغدى.

بۈگۈن ئەل - يۇرتقا خالىس نەزىر بېرىدىغان بۇ ئىش قوشراپنىڭ جايۋاغ مەھەللىسىدىكى باغ - ۋارانلىق چوڭ بىر ھويلىدا بولۇۋاتاتتى. ھويلىنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى بۇلۇڭىغا يوغان داش قازان ئېسىلغانىدى. چاچ - ساقاللىرى ئۆسۈپ قالغان بىر تالىپ يىگىت تۆمۈر ئارا بىلەن دۈملىمە ئوچاققا قۇرۇق يانتاق تاشلايتتى، ئوتتۇرا ياشلىق بىر دېھقان سىرتتىن جىگدە كەسلەندىلىرىنى قۇچاقلاپ - قۇچاقلاپ ئوچاق بېشىغا توشۇۋاتاتتى. داش قازاندا گۆش، سەۋزە، چامغۇر ۋە يەنە ئاللىقانداق نەرسىلەر پىتقىلاپ قايناۋاتاتتى. ھويلىنىڭ يەنە بىر چېتىدە يۈزىنى داكا رومال بىلەن مەھكەم ئوراپ، كۆزىنىلا ئوچۇق قويغان بىرنەچچە بۇۋى ئاياللار تارتقۇدا ئۇن تاسقىماقتا، ئاپئاق كۆمەمىقوناق ئۇنى تارتقا ئاستىدىن خامىسىغا قاردەك لەپىلدەپ ئۇچۇپ چۈشمەكتە. باغ ئىچىدىكى يوغان تونۇر بېشىدا بېشىغا داكا شال ئوراپ، ئۈچىسىغا شاتىۋا چاپان كىيىۋالغان بىرنەچچە ئايال ئالدىراپ نان ياقماقتا، يۈزىگە پىياز يېپىشتۇرۇلغان ئاق توقاچنىڭ مەززىلىك ھىدى ھويلىنى بىر ئالغانىدى.

توگۈلگانلارنىڭ ئىسسىنىشى ئۈچۈن، هويلىنىڭ بىرنەچچە يېرىگە گۈلخان يېقىلغانىدى، گۈلخاننىڭ ئۈستىگە ئىسلىغان قاپقارا مىس قۇمغانلاردا پورۇقلاپ چاي قايناپ تۇراتتى.

چۈشكە يېقىن كەڭتاشا باغ ــ هويلا ئادەمگە لىق تولدى، خالىس نەزىرگە داخىل بولۇش ئۈچۈن، يىراق تاغ ئارىلىرىدىن ئەتىگەن سەھەردە يولغا چىققان توپ ــ توپ جامائەتمۇ ئاللىقاچان كېلىپ بولغانىدى.

بېشىغا داۋغان تۇماق، ئۈچىسىغا موۋۇت بىلەن تاشلانغان ئەلتېرە جۇۋا كىيىۋالغان هاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى يىراق ــ يېقىندىن كەلگەن جامائەتنىڭ ئالدىغا ئۆزى چىقتى، ئۇلار بىلەن دىدارلىشىپ سىرداشتى، كېيىن كەمزۇلىنىڭ تۆش يانچۇقىدىن كۈمۈش قاپلىق قىيام سائەتنى ئېلىپ قاراپ:

— قېنى جامائەت، بىرلىكتە ئىككى رەكەت نەپلە ناماز ئوقۇيلى، ئاندىن نەزىر ئېشىغا ئېغىز تېگەيلى، — دېدى ۋە جامائەت سەپ تۈزگۈچى بولغان ئارىلىقتا قىسقىلا ئەمرىمەرۇپ قىلدى، — كائىناتنىڭ ئەڭ ئۈستۈن مەۋجۇدىيىتى ئىنساندۇر. سانسىز گۈزەللىكلەرگە ئىگە بولغان ئىنسان ئاللانى تونۇش، ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىش ۋە ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن يارىتىلغان. كەلىمە شاھادەتتىن قالسا، ئىسلامنىڭ ئاساسىي ئىبادىتى نامازدۇر. ناماز ئاللانىڭ بىزگە بەرگەن سان ــ ساناقسىز نېمەتلىرى ئۈچۈن، ياراتقۇچىمىزغا بولغان مىننەتدارلىق ۋە قۇللۇق بۇرچىمىزدۇر.

شۇ سۆزلەردىن كېيىن، ئۇ تەكبىر ئېيتىپ، ئىككى رەكەت نەپلە نامازنىڭ ئىمامىلىقىنى قىلدى.

نامازدىن كېيىن جامائەتكە تاماق تارتىلدى، يېڭى پىشقان توقاچ نانلار جۈپ ــ جۈپ ئالدۇرۇلدى. گۆش ۋە شورپا ئۈستىگە چېلىنغان ئۇماچ شۇنداق مەززىلىك، ئىچىشلىك ئىدىكى، سوغۇقتا دۈگدەرەپ كەتكەن يالاڭتۆش دېھقانلار ئۇنى «پۈۋ ــ پۈۋ» لەپ ئۇلتۇرۇپ بىر ــ نەچچە قاچىدىن ئىچىپ راھەتلەندى. گۆشنى يېيىشكە كۆزى قىيمىغان-

www.uyghurkitap.com

لىرى نانىنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ، ئۆيىدىكى بالا - چاقىلىرىغا زەللە قىلدى.

تاماقتىن كېيىن، ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى ئۆزى ئوتتۇرىغا چىقىپ قىرائەت قىلدى، ئۇنىڭ سۈزۈك، يېقىملىق، خۇش نەپەس ئاۋازىدا ئادەمنىڭ قەلبىنى ئېزىدىغان مۇڭلۇق كۈيدەك ئېغىر بىر مەيۈسلۈك بار ئىدى. ئۇنىڭ قىرائىتى قىسقا ۋە تەسىرلىك بولدى، قىرائەتتىن كېيىن دۇئاغا قول كۆتۈرۈپ ۋەزمىن ئاۋازدا مۇنداق دېدى:

— ئاپاق خوجا جىمى مۇسۇلمانلارغا يىغا ئېلىپ كەلدى، ئاۋات يۇرتىمىز زاۋاللىققا يۈزلەندى. نۇرغۇن بىگۇناھ جانلارنىڭ ئىسسىق قېنى بىھۇدە ئاقتى، بۇنىڭغا ئاخىر نېمە دېگۈلۈك! سەۋر قىلىش لازىم، ھەممە كېتىدۇ، ھەممە توپا بولىدۇ، بۇنى ئاسمانىي تەقدىر، رەببانىي قازا دېيىشتىن باشقا ئامال يوق! ئەبەدىي ئۆمۈر ھېچ كىشىگە بېرىلگەن ئەمەس، مەڭگۈلۈك تىرىكچىلىك ھېچ كىشىگە بەخش ئېتىلمىگەن. ئاللاتائالا ئەل - يۇرت يولىدا قۇربان بولغان پەرىشتە سۈپەت ئۇ ئوغلانلىرىمىزنىڭ، بىگۇناھ ئاجىز بەندىلىرىمىزنىڭ پاك روھىنى ئاسمان پەرىشتىلىرى بىلەن ياندىش قىلىپ ئۇلۇغلىغاي! ئانا تۇپرىقىمىز ئۈچۈن، ھەقىقىي ئىسلام ئەقىدىلىرى ئۈچۈن قازا بولغان ئىسىل ئەرلىرىمىزنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولغاي! نەۋرە - چەۋرىلىرىمىز مۇشۇ تۇپراقتا دەريا بولۇپ ئاققان پاك قانلارنى مەڭگۈ ئېسىدىن چىقارمىغاي، ئامىن! ...

نەچچە يۈز ئېغىزدىن بىرلا ۋاقىتتا چىققان «ئامىن» دېگەن ئاۋاز كۆككە كۆتۈرۈلۈپ، گويا ھاۋا گۈلدۈرلىگەندەك قۇدرەتلىك بىر سادا شەكىللەندۈردى.

يىراقتىكى تاغ خەلقىنىڭ يۈرەك قېتىدىن ئۇرغۇپ چىققان بۇ قۇدرەتلىك سادادا ئانا تۇپراقنى قوغداش يولىدا قۇربان بولغان سانسىز سەئىدىيە باتۇرلىرىغا، پايتەخت شەھىرىنىڭ ئار - نومۇسى ئۈچۈن ئەزىز جانلىرىنى پىدا قىلغان نامسىز شېھىتلارغا، شانلىق «رەشىدىيە مەدرىسى» بىلەن بىللە كۆيۈپ كۈلگە ئايلانغان ئىلىم - پەن ھامىيلى-

رىغا بولغان ھۆرمەت ۋە ئېچىنىش، ئىپتىخار ۋە ھازىدارلىق تۇيغۇسى بىلەن بىللە، بۇ پاك زېمىننى ئاياغ ئاستى قىلغان ياۋايى باسقۇنچىلارغا، جاھالەت ئۇرۇقىنى چاچقۇچى مەرىپەت دۈشمەنلىرىگە بولغان چەكسىز غەزەپ ۋە نەپرەت تۇيغۇسى تەڭ مۇجەسسەملەنگەنىدى.

پاتىھەدىن كېيىن، يىراقتىن كەلگەن جامائەت بىر ـ بىرلەپ قايتىشقا باشلىدى. ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى ئۇلار بىلەن خوشلىشىپ ئىشىك ئالدىغىچە ئۇزىتىپ چىقتى. ئۇ ئاخىرقى توپ بىلەن جامائەتنى ئۇزىتىپ سىرتقا چىققاندا، تۆۋەن تەرەپتىن ئېشەكلىك كېلىۋاتقان يوچۇن كىشىگە كۆزى چۈشتى. ئۇ يوغان سۇر ئېشەككە چۈچىلىق گىلەم خۇرجۇننى ئارتىپ ئۈستىگە مىنىۋالغانىدى. پۇتىدا ئورۇسنىڭ «غىرس ـ غىرس» ئۆتۈكى پارقىراپ تۇراتتى.

ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى ئۇزىتىپ چىققان جامائەتنى خوشلىشىپ يولغا سالغۇچە، ئېشەكلىك يوچۇن ئادەممۇ ئۇنىڭ يېنىغا يېقىنلاپ كەلدى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، — دېدى ئۇ ئىككى ـ ئۈچ قەدەم نېرىدىنلا ئېشەكتىن ئىرغىپ چۈشۈپ، — ئىنشائاللا، ئۆزلىرىنى ئاسانلا تېپىۋالدىم.

قىرىق ياشلارغا يېقىنلىشىپ قالغان بەستلىك، بېجىرىم بۇ ئادەم بېشىغا ئاق دۇمچە تۇماق كىيىپ، پاختىلىق كالتە كەمزۇلىنىڭ بېلىگە چۇۋەر بەلۋاغ باغلىۋالغانىدى. قاپقارا ساقال ـ بۇرۇت باسقان يۈزى تاغ شىۋىرغىنىدا قىزارغان، لەۋلىرىنى بولسا، نېپىز بىر قەۋەت گەز باغلىغانىدى.

ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى ئۇنىڭ بىلەن قول ئېلىشىپ ئىللىق چىراي سالاملاشتى ۋە:

— رىزىق غايىب دېگەن مانا شۇ، بۇ خالىس نەزىرگە ئۆزلىرىنىڭمۇ ئېغىزى تېگىدىغان بولدى، — دېدى ئۇنى داستىخاننىڭ تۆرىگە باشلاپ.

يوچۇن مېھمان داستىخان ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇردى ۋە ھاجى

قۇتلۇق مەۋلىۋى ئۇزاتقان ئىسسىق چاينى ئىلىۋېتىپ:

— ئىسمىم قۇبات، كىشىلەر مېنى قۇبات مىرزا دەيدۇ. كاچۇڭدىن كېلىشىم. ئۆزلىرىنى مۇشۇ يەردە دەپ ئاڭلاپ سالامغا كەلدىم، — دېدى تەۋازۇ بىلەن.

— رەھمەت، ئىنىم ...، — دېدى ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى خىجىل بولغاندەك تەلەپپۇزدا، — سوغۇقتا ئۆزلىرىنى مالال قىپتۇق ...

— يوقسۇ، يوقسۇ! ...، — دېدى قۇبات مىرزا ئورنىدىن سەل - پەل قوزغىلىپ، — ئۆزلىرى بىلەن دىدارلىشىش بىز ئۈچۈن چوڭ بىر غەنىيمەت. سىلى پېقىرنى تونۇمايلا، مەن كۆپرەك قاغىلىقتا لەشكىرىي ئىشلار بىلەن تۇرغان. ھەر قېتىم ئاستانىگە كەلگەندە، ئۆزلىرىنىڭ سۆھبەتلىرىدە بولغانمەن. «نىجات مەنزىلىگە ئىلىم نۇرى بىلەن يول تاپقىلى بولىدۇ، ئەقلىنىڭ شولىسى بىلەن زامان تەسەررۇپىدىكى تەجرىبىلەرنى بىلگىلى بولىدۇ ...» مانا بۇ سۆزلىرى ھازىرغىچە كۆڭۈل دەپتىرىمگە پۈتۈكلۈك ...

ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قارىدى، كىرپىكلىرى تىككىدە تۇرغان نۇرلۇق، قايقارا بۇ كۆزلەردە ساختىلىق، خۇشامەت ۋە ھىيلە - مىكىر دېگەنلەردىن ئەسەر يوق ئىدى. سەممىيلىك بىلەن مۆلدۈرلەپ تۇرغان بۇ كۆزلەردە بىر خىل جاسارەت، مەردانىلىك ۋە ئۆزىگە بولغان ئىشەنچ ھۆكۈمران ئىدى. شۇ چاغدا، ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنىڭ كۆڭلىدىن ھەمىشە كىشىلەرگە باھا بەرگەندە ئىشلىتىدىغان سۆز مىزانى ئۆتتى: «كۆز دىلنىڭ ئەينىكى، دىل روھنىڭ ئەينىكى، روھ ئىنسانىي ھەقىقەت ئەينىكىدۇر!»

2

ئۆينىڭ قىبلە تام تەرىپىدە ياغاچ ياغىچىدىن ياسالغان ئويما گۈللۈك ساندۇق بار ئىدى. ساندۇقنىڭ ئۈستىگە تىزىلغان سېرىق ۋە

www.uyghurkitap.com

جىگەررەڭ چەم مۇقاۋىلىق يوغان ـ يوغان كىتابلار قارا چىراغنىڭ يورۇقىدا سۇس كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ئاتا مىراس بۇ ساندۇق بىلەن ئەرەب، پارس ۋە ھىندى يېزىقىدىكى ھەرخىل دۇردانە كىتابلار ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنىڭ نەگە بارسا بىللە ئېلىپ ماڭىدىغان مۇھىم بىساتلىرى ئىدى.

ئۇ ئۆزىنىڭ ئاددىي سەرەمجانلاشقان مانا شۇ خىلۋەت ھۇجرىسىدا قۇبات مىرزا بىلەن تۇن نىسپىگىچە پاراڭلىشىپ ئولتۇردى. ئۇلارنىڭ پاراڭ تېمىسى كەڭ ۋە چوڭقۇر ئىدى. ئۇلار سەئىدىيە خاندانلىقىنىڭ گۈللەنگەن ئالتۇن دەۋرىدىن تارتىپ، ھازىرقى زاۋاللىققا يۈز تۇتقان مەھكۇم دەۋرىگىچە بولغان ئۇزاق تارىخنى ئەسلەپ چىقتى، ئاقسارايدىكى تۆگمەن بېشىدا ۋەھشىيانە ئۆلتۈرۈلگەن سەكسەن بىر ئادەمدىن تارتىپ، ئەڭ ئاخىرى پالتا بىلەن چاناپ ئۆلتۈرۈلگەن بارات ئەلەمگىچە بولغان بىر قاتار ئازابلىق، مۇدھىش ۋەقەلەرنى تىلغا ئېلىپ، ئىختىيارسىز كۆز يېشى قىلىشتى ....

— «يۈك ئېغىر بولسا، نار تۆگىمۇ بۆركىرەيدۇ » دېگەندەك، بۇ قاتمۇ قات ئازاب ـ ئوقۇبەتلەرنى كۆتۈرگىلى بولمىدى، تەقسىر، — دېدى قۇبات مىرزا ئېغىر خۇرسىنىپ تۇرۇپ، — خەلقنىڭ سەۋر قاچىسى تولدى. ھازىر بۇ يۇرتتا سەللا ھوش كاللىسى بار پۇقرا ئۇچۇن يا ئۆلۈم، يا قۇل بولۇشتىن باشقا يول يوقلۇقى كۆرۈنۈپ قالدى. ئەلۋەتتە، قۇل بولۇش — ئۆلۈمدىن يامان!

— بۇ دۇنيادا ئازاب ـ ئوقۇبەت، بالا ـ قازا دېگەن نەرسىلەردىنمۇ ئانچە قورقۇپ كەتمىسە بولىدۇ، ئىنىم، — دېدى ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى بىر خىل تەسەللى تەلەپپۇزى بىلەن، — بۇ ئۆزى ئۆتنە ئالەم، بۇگۈن بىرىگە زۇلۇم سالغان كىشى ئەتىسى ئۆزى خورلۇق كۆرىدۇ. تۈلكە ھەرقانچە ھىيلىگەر بولسىمۇ، چاشقان ئوۋلاۋېتىپ، ئوۋچىنىڭ ئۆزىنىڭ پېيىگە چۈشكەنلىكىنى سەزمەيدۇ. ھالبۇكى، ئوۋچىمۇ ئۆزىنىڭ ئارقىسىدا يوشۇرۇنچە كېلىپ، ئۇنى بېسىۋالماقچى بولۇپ تۇرغان يولۋاسنى سەزمەيدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدە قايسىسىنىڭ بۇرۇن ئۆلۈشىنى

هېچكىم دەپ بېرەلمىسىمۇ، ئەمما، ھامان بىرى بۇرۇن ئۆلىدۇ.

— توغرا ئېيتتىلا تەقسىر، — دېدى قۇبات مىرزا مەۋلىۋىنىڭ سۆزىدىن تەسىرلىنىپ، — بىز ھازىر دەل ئاشۇ ئاجىزلارنى ئۇۋلىماقچى بولغان نائىنساپ ئوۋچىنىڭ پېيىگە چۈشكەن يولۋاس بولماقچىمىز. مەن سىلىدىن يوشۇرمايمەن، بىزنىڭ ئادەملىرىمىز ھازىر ئىشقول، زەرەپشان، ئوداللىق، بەشكەن قاتارلىق جايلاردا توپلىنىپ ھازىرلىق كۆرۈۋاتىدۇ. مەن بۇ قېتىم كاچۇڭغا ئۆز ۋاقتىدا يېتىپ كەتكەن لەشكەرلىرىمنى يىغقىلى كەلدىم. ئەمدىكى مۇھىم بىر ئىش، ئۇچتۇرپان ھاكىمى مۇھەممەدئىمىن خاننىڭ قوللىشىنى ۋە ياردىمىنى قولغا كەلتۈرۈش.

— ئۇ كىشى تېخى ھاكىمىيەت سۈرۈۋاتامدۇ؟ — سورىدى ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى سەل ئەجەبلەنگەندەك.

— شۇنداق، تېخىچە ئۇچتۇرپاننىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى قىلىۋاتىدۇ، — دەپ ئالدىرىماي چۈشەندۈردى قۇبات مىرزا، — ئاپاق خوجا گەرچە ئۇ كىشىنىڭ ئىسمائىل خاننىڭ جىيەنى ئىكەنلىكىنى بىلسىمۇ، لېكىن تېخى ئۇ تەرەپلەرگە قول سوزۇپ، ئۆزىنىڭ روھانىي سەلتەنىتىنى ئورنىتىشقا ئۈلگۈرەلمىدى. ئۇ پەقەت قەشقەردىن خوتەنگىچە بولغان زېمىنلارنى ئىگىلەپ تۇرۇۋاتىدۇ. بىز ھازىر دەل مۇشۇ بوشلۇقتىن پايدىلىنىپ ھەرىكەتنى تېزلەتمەكچى، مەن يېقىندا مۇھەممەدئىمىن خانغا بىر پارچە مەكتۇپ پۈتۈپ، ئىككى ئادەمنى ئەلچى قىلىپ ئەۋەتتىم. پات ئارىدا ئۇ تەرەپتىن خەۋەر كېلىدۇ. ئەگەر مۇھەممەدئىمىن خان لەشكەر تارتىپ چىقسىلا، بىز بۇ تەرەپتىن ماسلىشىپ، ئۇ كىشىنى ھەقلىق يوسۇندا خانلىق تەختىگە ئولتۇرغۇزىمىز. بۇ ھەقتە ئۆزلىرىنىڭ يەنىمۇ ياخشى ئەقىل كۆرسىتىشلىرىگە موھتاجمەن.

قۇبات مىرزا كەمتەرلىك ۋە ئىتائەتمەنلىك بىلەن بېشىنى ئەگدى. ئۇ ئەمدىلا قىرانلىق يېشىغا يەتكەن ئەقىللىق، بىجىرىم ئەر بولسىمۇ، لېكىن كىشىلەر ئالدىدا مەنمەنلىك قىلىپ ئۆزىنى كۆرسىتىشنى، كىبىر ۋە تەمەگەرلىكنى ياخشى كۆرمەيتتى. ئۇ ئىسمائىل خان دەۋرىدە، ئۇنىڭ

قاغىلىقتا تۇرۇشلۇق ھەربىي قوشۇنى ئىچىدىكى بىر سەركەردە بولۇش سۈپىتى بىلەن، لەشكىرىي ئىشلارغا پىششىق، تەدبىرلىك ھەم پىداكار بىر ئەزىمەت ئىدى. كېيىن ئىسمائىل خان ئاغدۇرۇلۇپ، جۇڭغار قوشۇنلىرى قاغىلىققا ھۇجۇم قىلغاندا، ئۇ لەشكىرىي كۈچىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، قول ئاستىدىكى بىر تۈركۈم لەشكەرلىرىنى تارقىتىۋېتىپ، ئۆزىمۇ قاراقۇرۇم تاغلىرى ئارىسىغا كىرىپ كەتكەنىدى.

مانا ئۇ بىر ئايدىن بېرى، بەزىدە سودىگەر، بەزىدە چار بازارچى ۋە بەزىدە دىۋانە سىياقىدا ياسىنىپ، يۇرت كېزىپ، ئاپاق خوجا ھاكىمىيىتىگە قارشى يوشۇرۇن كۈچ توپلاۋاتاتتى. بۇنداق خەتەرلىك ھەم جاپالىق ئىشقا ئۇنىڭ يۈرىكىدىكى ھەققانىيلىقى بىلەن كەسكىنلىكى ۋە خەلقپەرۋەرلىك تۇيغۇسى تۈرتكە بولغانىدى. ئۇ مانا شۇ تۇيغۇ ۋە تۈرتكىنىڭ كۈچى بىلەن ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، لېكىن ھازىر زۇلۇم بىلەن جاھالەت قاپلىغان بەختسىز زېمىندا يېڭى ۋە ئۈمىدۋار بىر دۇنيا ئاچقانىدى.

— ئىنىم، خۇدا ھەممە نەرسىگە دانا گۇۋاھتۇر، — دېدى ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى بىردەملىك سۈكۈتتىن كېيىن بىردىنلا جانلىنىپ، — سىز شۇنداق بىر ئۇلۇغ، خەيرلىك ئىشقا تۇتۇش قىپسىز. ئۇلۇغلار ئاستانىسىدىن تىرىشىپ ئورۇن ئالغان ئادەم ئەبەدىي ئازابتىن نىجاتلىق تاپىدۇ. كىمكى راست كۆڭلى بىلەن مەزلۇملارنىڭ دەردىگە يېتىپ، بېشىنى سىلىسا، ئاللاتائالا ئۇنىڭغا ھېسابسىز تەۋپىق بېرىدۇ. ئىنىم، غەيرەت قىلىڭ، ئانا تۇپرىقىمىزنى ناپاك ۋۇجۇدلاردىن ئېرىغداش ھەممىمىزنىڭ ئۇلۇغ ئاللا ئالدىدىكى بۇرچىمىز. بالا - قازادىمۇ، بەخت - ھالاۋەتتىمۇ ئەل بىلەن بىللە بولماق ئاللا رىزالىقىدۇر، ئىنىم ...

— تەقسىر، ئۆزلىرى ئەل - يۇرتنىڭ پەخرى، ئەھلۇللا نەزىرىگە چۈشكەن ئادەم، — دېدى قۇبات مىرزا مەۋلىۋىنىڭ مەدەت بېرىشىدىن خۇشال بولۇپ، — بىزگە سىلىنىڭ مەدەتلىرى، دۇئالىرى لازىم. بىز ئۇلۇغلارنىڭ ئاشۇ دۇئالىرى بىلەن خۇدا خالىسا كۆزلىگەن مەقسەتكە چوقۇم يېتىمىز! ھازىر ئاپاق خوجىنىڭ ئارقا ھويلىسىغا ئوت تۇتىشىۋا-

تىدۇ. قاراقاشتىكى خالداربەگ قوزغىلىپ قالدى. مەن غالدانىنىڭ ئوردىدىكى ھەربىي سەركەردىسى دالجە تۆرەنى ئۇقۇشۇپ كۆردۈم، ئۇ ئىنتايىن ئاچ كۆز، دۇنياپەرەس ئادەم ئىكەن. بىز يېقىندا يولۋاسخان تەرىپىدىن ئۆلۈمگە مەھكۇم قىلىنغان تۇرۇمتاي بەگنىڭ قەشقەردىكى «بامگىر» قەبرىستانلىقىغا يوشۇرۇپ قويغان ئالتۇن ـ كۈمۈش، ئۈنچە ـ مارجانلىرىنى قولغا چۈشۈردۇق. بىز شۇنىڭ بىلەن دالجە تۆرىنى سېتىۋالماقچى. سائىتى كېلىپ بىز قەلئەگە تېگىش قىلغاندا، ئۇ قول ئاستىدىكى لەشكەرلىرى بىلەن جىم تۇرۇپ بەرسىلا بولدى...

ئۇلار ئەنە شۇنداق قىزغىن، سەممىي پاراڭلار بىلەن تاڭ ئاتقانلىقىنىمۇ تۇيماي قالدى.

تۇمان كۆتۈرۈلۈپ، ئاسماننىڭ كۈنچىقىش تەرىپى سۈزۈلۈپ، ئۇپۇق بىردەمدە راسا ئۆلغايغان گۈلخاندەك لاۋۇلداپ يېنىشقا باشلىدى، يىراقتىكى قارلىق تاغلار ئاستا كۆتۈرۈلۈۋاتقان قۇياش نۇرىدا كۈمۈشتەك يالتىرايتتى، قوشراپ تاغلىرىدىن ئادەمنى ئەندىكتۈرگۈچى سوغۇق شامال ئۇرۇپ تۇراتتى.

3

ئاقسارايدىكى ئوردىسىدىن چىققان ئاپاق خوجا زىمىستان قاپلىغان باغ يولىنى ئارىلاپ، غالدانىنىڭ تۇرالغۇسىغا قاراپ ماڭدى. ئۇ بېشىغا ئالما ئۇرۇقى رەڭلىك مەخمەل بىلەن تاشلانغان بۆلغۇن تۇماق، ئۇچىسىغا قۇندۇز ياقىلىق سۆسەر جۇۋا كىيىۋالغانىدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئۈچ نەپەر ئوردا ئەمەلدارى ـــ ئۆزىنىڭ يېقىن مۇخلىسلىرى ئەگىشىپ كېلىۋاتاتتى، ئەڭ ئاخىرىدا بولسا، قېرىسال بىر ئادەم يىپەك داستىخانغا ئورالغان يوغان بىر زەللىنى كۆتۈرۈۋالغانىدى.

ئاپاق خوجا ھەشەمەتلىك كىگىز ئۆينىڭ ئالدىغا كەلدى، ئۆينىڭ كىگىز مەلەڭزىلىك ئىشىكى ئالدىدا قورالىق ئىككى نۆكەر قېتىپ

تۇراتتى. ئۇلار ئاپاق خوجىنى كۆرگەندىن كېيىن، بىرى مەلەڭزىنى قىيا قايرىپ ئىچىدىكىلەرگە بىر نەرسە دېدى ۋە ھايالشىمايلا ئاپاق خوجىنى چېدىرغا باشلىدى. چىدىر ئىچى ھۆپپىدە ئىسسىق ئىدى، ئاتەشداندا لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان ئوتتىن ئۆرلۈك ۋە بىھى ياغاچلىرىنىڭ خۇشبۇي ھىدى بۇخسۇپ تۇراتتى. چاراسلاپ يانغان ئوت ئۇچقۇنلىرى بىلەن ئاقۈچ تۇتۇنلەر ئاستا ـ ئاستا لەيلەپ، كۆتۈرۈلۈپ، كىگىز ئۆيىنىڭ چاڭغىرىقىدىن چىقىپ كېتىۋاتاتتى.

غالدان سىرىن ئۆينىڭ تۆرىدە توققۇز قەۋەت ئاق كىگىز ئۈستىدە يانپاشلاپ ياتاتتى، بېشىنىڭ تېگىدە بۇغا تېرىسى قاپلانغان ياستۇق، ئاياغ ئاستىدا كۆل رەڭ ئېيىق تېرىسى سېلىنغانىدى. ئۇ ئاغزىنى شۇنچىكى مىتىلدىتىپ قويۇپ، ئاپاق خوجىنى ئولتۇرۇشقا ئىشارەت قىلدى. ئاپاق خوجا ئاتەشداننىڭ يېنىغا سېلىنغان بىر پارچە قارا سۆسەر تېرە ئۈستىگە يەكتىز بولۇپ ئولتۇردى، ئۇنىڭ ھەمراھلىرىمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىغا تىزىلىپ يۈكۈندى. غالداننىڭ يېنىدىمۇ ئىككى ھەمراھى بار ئىدى. ئۇنىڭ بىرى، يېشى ئەمدىلا ئوتتۇزدىن ئاشقان بولسىمۇ، ئەمما كۆپ ئۇرۇشلارغا قاتنىشىپ سۆڭەكى قاتقان زەڭگى قونتەيجى ئىسىملىك تاش يۈرەك، كاداك بىر سەركەردە ئىدى. يەنە بىرى، قىرىق ياشلار ئۆپچۆرىسىدىكى ئورا كۆز، قاشلىرى قويۇق ۋە كۆتمەك، بۇرنى ياپىلاق، چاسا يۈز كەلگەن دالجە تۆرە ئىسىملىك سەركەردە ئىدى.

ئاپاق خوجا ھېلىقى داستىخان كۆتۈرۈپ كەلگەن قىرىسال ئادەمگە ئىشارەت قىلدى، ئۇ لىككىدە ئورنىدىن تۇرۇپ، يىپەك داستىخاندىكى زەللىنى ئىككى قوللاپ كۆتۈرۈپ بېرىپ، غالداننىڭ ئالدىدا قويۇپ ئاچتى. داستىخان ئېچىلىش بىلەن چېدىر ئىچىنى مەززىلىك، خۇشپۇراق غىزا ھىدى قاپلىدى. ھەممەيلەن داستىخانغا قاراپ، كۈمۈش لېگەن ئۈستىدە خۇددى بىر پارچە ساپسېرىق ئۈيۈل ئالتۇندەك تۇرغان تائامنى كۆرۈپ ھەيران قېلىشتى.

بۇ ئاپاق خوجىنىڭ ئوردا ئاشپەزلىرىگە مەخسۇس بۇيرۇتۇپ ئەتتۇرگەن شاھى پولۇسى ئىدى. پولۇ زەپە يېغى بىلەن كالا يىلىكىدە

www.uyghurkitap.com

ئېتىلگەن بولۇپ، ئۇستىگە ئالتۇن ۋەرەق يېپىلغانىدى.

— ئۆزلىرىنى تاۋى يوق بوپقاپتۇ، دەپ ئاڭلاپ كېلىشىم، — دېدى ئاپاق خوجا غالدانغا خۇشامەتگۈيلۇق بىلەن باش ئۇرۇپ تۇرۇپ، — قېنى، بۇ تائامدىن بىر - ئىككى لوقما يەپ باقسىلا، تەقۋا قىلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس.

غالدان «رەھمەت» دېگەندەك بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى. شۇ تاپتا، ئۇنىڭ ھەقىقەتەنمۇ تاۋى يوق ئىدى. چىرايىدىن چوڭقۇر مۇڭ ۋە ئىزتىراپ چىقىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بىر چاغلاردىكى سېمىز، قىپقىزىل يۈزى ھازىر ياداپ، قارا ئۆپكىدەك سولىشىپ كەتكەنىدى. مۇڭ ۋە ھەسرەتكە تولغان كۆزلىرىدىن پولات تىغنىڭ يالتىراق جۇلاسىدەك سوغۇق بىر نۇر ئەلەڭگىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ روھى ۋە جىسمىدىكى بۇنداق زور ئۆزگىرىش تېخى بىر ھەپتىنىڭ ئالدىدىكى جەڭدە ئوغلى جەندەرغۇندىن مەڭگۈگە ئايرىلىپ قېلىش بىلەن باشلانغانىدى.

قاراقاش ھاكىمى خالدار بەگ قوزغىغان خەلق ئىسيانى ناھايىتى تېز لا خوتەننىڭ باشقا يەرلىرىگىمۇ يامراشقا باشلىدى. ئەگەر ۋاقتىدا بۇنىڭ ئالدىنى ئالمىسا، ئاپاق خوجا بىلەن غالداننىڭ يېڭى ھاكىمىيىتى خەۋپ ئىچىدە قالاتتى. شۇڭا، غالدان يىراق - يېقىندىكى لەشكەرلىرىنىڭ ھەممىسىنى توپلاپ، قاراقاشنىڭ پىيالما دېگەن يېرىدە خالدار بەگنىڭ بەش - ئالتە مىڭ كىشىلىك خەلق قوشۇنىغا قارشى سەككىز كۈن جەڭ قىلدى. جەڭ شىددەتلىك بولدى، جېنىدىن تويغان خەلق پىداكارلىق بىلەن ئېلىشىپ، غالداننى ئېغىر تالاپەتكە ئۇچراتتى. لېكىن، ئەڭ ئاخىر يەنىلا غالداننىڭ تەربىيە كۆرگەن، تولا ئۇرۇشۇپ رەھىم - شەپقەت دېگەننى ئۇنتۇپ كەتكەن تەلۋە لەشكەرلىرى خەلق قوزغىلىڭىنى باستۇرۇشقا مۇۋەپپەق بولغان بولسىمۇ، ئەمما غالدان بۇ ئۇرۇشتا ئۆزىنىڭ بىردىنبىر سۆيۈملۈك ئوغلى جەندەرغۇندىن ئايرىلىپ، بىر ئۆمۈرلۈك ھەسرەت - نادامەتتە قالدى. ئوغلىنىڭ جەسىتىنى، ھەتتا بىرەر پارچە نام - نىشانىنى تاپالمىغانلىقى ئۇنى تېخىمۇ قاتتىق ئازابقا سالدى. غەزەپلەنگەن قوزغىلاڭچى خەلق جەندەرغۇننى ئۆلتۈرۈپ، جەسىتىنى بۇردا - بۇردا قىلىپ تاشلىغانىدى.

بۇنداق پاجىئەلىك يوقىتىش غالدانىنىڭ روھىنى چۈشۈرۈپ، ھەممە ئىشتا رايىنى قايتۇردى. ھازىر ئۇ بۇنداق نەس باسقان زېمىندىن تېزرەك كېتىشنىڭ كويىغا چۈشكەنىدى.

— ياخشى كەپسىز، ھەزرىتىم، مەنمۇ سىزنى چاقىرتاي دەپ تۇرۇۋېدىم، — دېدى غالدان ياتقان ئورنىدىن ئۆرە بولۇپ، — بۇ يەردىكى ئىشلار بىر قۇر ئىزىغا چۈشتى، ئەمدى مېنىڭ قايتىش ۋاقتىم بولۇپ قالدى، قايتىشتىن بۇرۇن سىز بىلەن قىلىدىغان بەزى ئىشلار بار ...

— ھەممىگە تەييارمەن، ئالىيلىرى، — دېدى ئاپاق خوجا غالدانغا بېرىم ئېگىلىپ تۇرۇپ، — ھەممە ئىش كۆڭۈللىرىدىكىدەك بولىدۇ ...

ئەمدى ئۇلار مەززىلىك ھىدى ئېغىزلىرىغا سېرىق سۇ يىغقان ئاشقا ئېغىز تەگكەچ سۆزلەشتى.

— مەنمۇ شۇنداق بولۇشىغا تىلەكداش، — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى غالدان قولىدىكى ماي يۇقى بىلەن بۇرۇتلىرىنى سىلاپ قويۇپ، — مەن بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئويلىنىپ، ئاپاق خان ھەزرىتىمنىڭ تەلىپى بويىچە، زەڭگى قۇنتەيجىنى قەشقەرىيىگە جۇڭغار ئىستېلاسىنىڭ ئەڭ ئالىي ۋەكىلى — شاھنە قىلىپ تەيىنلىدىم. دالجە تۆرىنى بولسا، ئاستانىدە تۇرۇشلۇق قوغدىغۇچى قىسمىنىڭ سەركەردىسى قىلىپ بېكىتتىم. بۇنىڭدىن باشقا، جاي - جايلاردا ئېركەخان، قاراخان، ئامبۇن ۋە شۇكەملەر① تۇرغۇزۇلدى. بۇلار ئاپاق خان ھەزرىتىمنىڭ سەلتەنىتىنى مۇستەھكەملەش ۋە باج - سېلىق — ئولپان يىغىش ئىشلىرىدا ياردەملىشىدۇ. ھەزرىتىم بۇلارنىڭ ھەر ئايلىق تەمىناتلىرىنى ئۆكسۈتمەي بېرىپ تۇرۇشلىرى لازىم. ئۇنىڭدىن باشقا، قەشقەرىيىنىڭ بۇيۇك جۇڭغار خانلىقىغا تۆلەيدىغان ھەر يىللىق ئولپان ئىشلىرى توغرىسىدا كېلىشىۋالساق ...

— بۇ ھەقتە بىشەۋكەتى خان ئالىيلىرىنىڭ كۆڭلىگە پۈككەنلىرى بولسا ئاڭلاپ باقايلى، — دېدى ئاپاق خوجا ئالدىراپ، — بىز ھەرقانچە قىلساقمۇ جانابلىرىنىڭ مېھىر - شەپقىتىنى ياندۇرالمايمىز.

غالدان سېرىن راسا بىرنى كېكەردى، ئاندىن خونچىلاپ كەلتۈرۈل-

① ئېركەخان، قاراخان، ئامبۇن، شۇكەم — جۇڭغارلارنىڭ جاي - جايلارغا قويغان باسقاق بەگلىرىنىڭ ئەمەلدارلىق نامى.

گەن پىيالىدىكى چايدىن بىر يۇتۇم ئوتلىۋېتىپ، يېنىدىكى زەڭگى قۇنتەيجىگە قارىدى. زەڭگى قۇنتەيجى ئۇنىڭ سىرلىق كۆزىدىكى مەنىنى چۈشىنىپ، ئاپاق خوجىغا يۈزلەندى ۋە ئورنىدىن يېرىم قوزغىلىپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى:

— بىشەۋكەتى خان ئالىيلىرىنىڭ كۆڭلىچە بولغاندا، قەشقەرىيەنىڭ بۈيۈك جۇڭغار خانلىقىغا تۆلەيدىغان ھەر يىللىق ئولپان مىقدارى: تۆت مىڭ سەر يامبۇ، تۆت مىڭ پاتمان ئاشلىققا تەيىن تاپتى، بۇنىڭغا ئاپاق خان ئالىيلىرىنىڭ پىكرى قانداقكى؟!

— قۇللۇق، قۇللۇق ...، — دېدى ئاپاق خوجا قىلچە ئويلىنىپ تۇرماستىن، — بىشەۋكەتى خان ئالىيلىرى كۆڭلىگە پۈككەن بۇنچىلىك نەرسىگە پالان - پۈستان دېيىشكە نېمە ھەددىمىز.

شۇنداق قىلىپ، يۇقىرىقى سان بويىچە، ئىككى تىلدا — ئۇيغۇرچە ۋە موڭغۇلچە توختامنامە پۈتۈلدى، ئاپاق خوجا بىلەن غالدان تار ۋە ئۈزۈن سەمەرقەند قەغىزىگە پۈتۈلگەن توختامنامىگە خانلىق مۆھۈرلىرىنى بېسىشتى، ئەتراپتىكىلەرمۇ گۇۋاھلىقى ئۈچۈن بارماقلىرىنى باستى. شۇ دەقىقىدە، ئۇلار بىر نەچچە ئېغىز سۆز بىلەن ھېچقانداق تالاش - تارتىشسىز، ئوڭايلا ۋۇجۇدقا كەلگەن بۇ توختامنامىنىڭ قانچىلىغان ھۈنەرۋەن - كاسىپلارنى ۋەيران قىلىدىغانلىقىنى، قانچىلىغان يوقسۇل - نامراتلارنى يۇرت - ماكانلىرىدىن ئايرىپ، سەرسان - سەرگەردان قىلىدىغانلىقىنى خىيالىغا كەلتۈرمەيتتى، توغرىراقى، خىيالىغا كەلتۈرۈشنى خالىمايتتى. يەيدىغانىنى يەپ، ئالىدىغانىنى ئېلىپ جۇڭغارىيىگە قايتىش ئالدىدا تۇرغان غالدان ئۈچۈن بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى بىرىبىر ئىدى. ئۇنىڭغا پەقەت ئاپاق خوجىنىڭ ھەر يىلى تۆلەيدىغان ئاشۇ ئالتۇن - كۈمۈشى بولسىلا بولاتتى، ئۇ شۇنىڭ ھېسابىغا تەسىر دائىرىسىنى كېڭەيتىپ، يەنىمۇ چوڭ ۋە بۈيۈك جۇڭغار ئىمپېرىيىسى قۇرۇشنى ئويلايتتى. ئاپاق خوجا بولسا، دۆلەت ۋە خەلقنىڭ ئۆلۈپ - تىرىلىشىدىن قەتئىينەزەر، جۇڭغارلارنىڭ پاناھلىقىدا ئۆز سەلتەنىتىنى قوغداپ، بۇ دۇنيانى ماكانسىز جاھانكەزدى دەرۋىشلەرنىڭ ھۆكمەت ئېيتىپ، جەھرە - ساما سالىدىغان، نەشە تارتىپ خۇدا ئىشقىدا مەست - ئەلەس بولىدىغان بىكار تەلەپ مۇرت - مۇخ-

لىسلار سورۇنىغا ئايلاندۇرۇشنى ئويلايتتى. شۇڭا، بۇنداق «بۇيۇك ئىلاھىي» ئىشلار ئالدىدا، دۆلەتنىڭ مۇنقەرزى، خەلقنىڭ كۆز يېشى ئۇنىڭ نەزىرىدە ھېچنېمىگە ئەرزىمەيتتى.

— ئالىيلىرى، خاتىرجەم بولغايلا، — دېدى ئاپاق خوجا توختام ئىشلىرى پۈتكەندىن كېيىن، — ھەرقانداق مۇشكۈلات ئىچىدە قالسام-مۇ، ئىنشائاللا، جۇڭغارىيىگە ئەۋەتىدىغان ئولپاننى ھەر يىلى مۇشۇ توختامنامىدە پۈتۈلگەن مۆھلەتتىن بۇرۇن يەتكۈزۈپ بېرىمەن.

غالدان ئۇنىڭ ئىرادىسى بىلەن سەمىمىيىتىدىن تەسىرلەندى بولغاي:

— مۇبادا سەلتەنىتىڭىزدە بىرەر كۈتۈلمىگەن ۋەقەلەر يۈز بېرىپ قالسا، ئىلبالىققا ئادەم چىقارسىڭىز، بىز يەنە ياردەمدە بولىمىز، — دېدى ئاپاق خوجىنىڭ كۆڭلىنى تىنچىتىپ.

— تەشەككۈر، — دەپ ئورنىدىن قوزغىلىپ تەزىم قىلدى ئاپاق خوجا، — ئالىيلىرىنىڭ ياخشى نىيەت-ئىقبالىغا تەشەككۈر، پېقىر ھەربىرلىرىنىڭ قۇدرەتلىك قولىنىڭ بىر بارمىقى، بارماق قولدىن ئايرىلىپ نەگە بارالايتتى ...

مانا شۇ سۆھبەتتىن ئۈچ كۈن كېيىن، غالدان سېرىن ئاساسلىق قوشۇنى بىلەن ئىسمائىل خاننىڭ ئاستانىدىكى پۈتكۈل جەددى-جەمەتىنى ئېلىپ جۇڭغارىيىدىكى ئۆز ماكانىغا — ئىلبالىققا قاراپ يولغا چىقتى. ئۇلار ئاتلىنىدىغان چاغدا، ئاپاق خوجا غالدانغا:

— ئەھلى مەملىكەتنىڭ مەشۇرىتى بىلەن قۇرۇق يانمىغايلا، — دەپ، تۆت مىڭ سەر تەڭگە بىلەن تۆت مىڭ ياقىلىق سەرپاينى يوللۇق تۇتتى.

تىنچ، ئاۋات، خىرامان بىر يۇرتنى ئۈچ-تۆت ئايغىچە پاراكەندە قىلغان، ھېسابسىز قانلارنى تۆككەن تاش يۈرەك، داڭدار بۇ سەركەردە ئۆز ۋاقتىدا بۇ يۇرتقا قانداق سۈر-ھەيۋە بىلەن كەلگەن بولسا، يەنە شۇنداق ھەيۋەتلىك ئەلپازدا بۇرغا-كانايلىرىنى ياڭرىتىپ قايتتى. ئۇنىڭ ئارقىدا پالاكەت باسقان كەڭرى زېمىن مۇڭ بىلەن قويۇق چاڭ-توزانغا كۆمۈلۈپ قالدى.

بۇ، ھىجرىيىنىڭ 1089-يىلى[1] قارا قىش مەزگىلى ئىدى.

① مىلادىيە 1678-، 1679-يىللىرىغا توغرا كېلىدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
كىتابلارنىڭ يېگانە ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئىككىنچى قىسىم

قارغىشقا تولغان ئالەم

www.uyghurkitap.com

بىرىنچى باب

ئوت ۋە ئوقيا

1

مىلادىيە 1679 ـ يىلىنىڭ باھار پەسلى.

ئاسماندا ئىللىق قۇياش نۇر چېچىپ، تۇرنىلار سەپ تارتىپ ئۇچاتتى، يەردە بولسا، باھار تاشقىنى كۆۋەجەپ، ئېتىز ـ ئېرىقلارنى ياپيېشىل ئوت ـ چۆپلەر قاپلىغانىدى. تېرەكلەر پوتلا تاشلاپ، قىزىلگۈللەر دەسلەپكى غۇنچىلار بىلەن ياسانىدى. قاراڭغۇلاشقان باغلاردىن كاككۇك ناۋاسى ياڭرايتتى.

تەبىئەت شۇنچە گۈزەل، ئىللىق ۋە ئارامبەخش ئىدى، لېكىن نېمە ئۈچۈندۇر ئاپاق خوجىنىڭ كۆڭۈل ئارامى يوق ئىدى. باھارنىڭ ئىللىق تەپتى ئۇنىڭ مۇزلىغان تېنىنى ئىسسىتالمايتتى، چاھار باغلاردىكى جانلىنىش، گۈزەللىك ئۇنىڭ زوقىنى قوزغىيالمايتتى، تاڭ سەھەردە چىمەنلەر ئارىسىدىن ئاڭلىنىپ تۇرغان كاككۇك ناۋاسى بىلەن بوز تورغايلارنىڭ نالىسى ئۇنىڭ مەيلىنى تارتالمايتتى. ئىشقىلىپ، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنى غەمدىن خالاس قىلالمىدى، ئۇ ھامان خىيال دەرياسىنىڭ خەتەرلىك دولقۇنلىرى ئىچىدىن چىقالمايتتى، ھۇۋۇلداپ تۇرغان ئېگىز سارايلارنى بىكاردىن ـ بىكار ئايلىنىش بىلەن كۈن ئۆتكۈزەتتى.

ئاپاق خوجىنىڭ بۇنداق پاراكەندە بولۇشىدىكى سەۋەب: ئۈچ

كۆنىنىڭ ئالدىدا ئاڭلىغان بىر شۇم خەۋەر بىلەن شۇ كۈنى كېچىدە كۆرگەن قاباھەتلىك بىر چۈشتىن بولغانىدى. ئۇ ئۈچ كۈنىنىڭ ئال-دىدا، ئىشەنچلىك مۇخلىسلىرىدىن «ئاستانە ئەتراپىدا مۇھەممەدئىمىن خاننىڭ لەشكەرلىرى بىلەن ھەريانىدىن توپلانغان غەلىيانچىلار پەيدا بولدى» دېگەن شۇم خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن بۇيان، قاتتىق بىئارامچى-لىق ئىچىدە قالغانىدى. ئۇ مۇھەممەدئىمىن خاننى بۇرۇن بىر قېتىم كۆرگەن بولسىمۇ، لېكىن داڭقىنى كۆپ ئاڭلىغانىدى، ئۇنىڭ ئۈچتۇر-پاندا ئىناۋىتى يۇقىرى خان، شۆھرەتلىك سەركەردە ئىكەنلىكىنى بىلەتتى. ئەڭ يامىنى، ئۇ ئىسمائىل خاننىڭ جىيەنى ئىدى. ئۇنىڭ بۇ ئەتراپتا پەيدا بولۇشى قانداقتۇر زىيارەت ياكى ساياھەت ئەمەس، بەلكى تاغىسى ئۈچۈن ئىنتىقام ئېلىش ئىكەنلىكى ئۆز - ئۆزىدىن ئېنىق ئىدى.

ئاپاق خوجا مانا شۇنداق پاراكەندىچىلىك ئىچىدە تۇرغاندا، بۇنى ئاز دېگەندەك، شۇ كۈنى كېچىسى قارا باسقاندەك كۆرگەن قاباھەتلىك بىر چۈش ئۇنىڭ كۆڭۈل ئارامىنى تېخىمۇ بۇزۇپ، قاتتىق ساراسىمىگە سېلىپ قويغانىدى. ئۇ بۇ جەھەتتە ھېچكىمگە چىش يېرىپ گەپ قىل-مىدى، راستىنى ئېيتقاندا، گەپ قىلىشقا يۈرىكى پېتىنمىدى. بۇ شۇم خەۋەر بىلەن قاباھەتلىك چۈشنىڭ ئۆز بېشىغا قانداق سەۋدالارنى سالىدىغانلىقىنى ئويلاپ ھەسرەت چېكەتتى.

... قەتل مەيدانىمىش. ناغرا - سۇنايلارنىڭ شاۋقۇنلۇق ساداسى ئىچىدە جاللاتلار رەھىمسىزلىك بىلەن باشلارنى كەسمەكتە، قىپقىزىل كىيىم كىيگەن بەستلىك بىر جاللات قان تەپچىپ تۇرغان بىر كاللىنى نەيزە ئۇچى بىلەن كۆتۈرگەن ھالدا، تەختتە گىدىيىپ ئولتۇرغان ئاپاق خوجىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى. ئاپاق خوجا نەيزىگە سانجىلغان باشقا قاراپ قەھ - قەھ ئۇرۇپ كۈلەرمىش... چۈنكى، بۇ باش بىر تۇ-رۇپ ئىسمائىل خاننىڭ كاللىسىغا، بىر تۇرۇپ ھاجى قۇتلۇق مەۋلىنۇد-نىڭ كاللىسىغا ئوخشارمىش... بىر چاغدا، ئاپاق خوجىنىڭ كۈلكى-

دىن قىسىلغان كۆزلىرىگە ھېلىقى كاللا تۇيۇقسىز جان كىرىپ مىدىر-لىغاندەك، تېخى بايىلا شېشىدەك قېتىپ تۇرغان خۇنسىز كۆزلەردە ئاجايىپ بىر يالتىراق نۇر پەيدا بولغاندەك كۆرۈنگەنمىش ۋە ئارقىدىنلا ھېلىقى كاللا نەيزىنىڭ ئۇچىدىن كۆتۈرۈلۈپ، ھاۋادا ئۇچۇپ يۈرەر-مىش... بۇ مۆجىزىدىن دەھشەتكە چۈشكەن ئادەملەر نەپەسلىرىنى ئىچىگە يۇتۇپ، يەلكىلىرىنى قىسىپ، باشلىرى ئۈستىدە ئۇچۇپ يۈرگەن قانلىق كاللىغا ھەيرانلىق ئىچىدە قاراپ تۇرارمىش. ئاپاق خوجا بولسا، يەنىلا قەھ ـ قەھ ئۇرۇپ كۈلۈپ، ئۇچۇپ يۈرگەن كاللى-نى تاماشا قىلارمىش. كۈتۈلمىگەندە، ھېلىقى جاللاتنىڭ قولىدىكى نەيزە قولىدىن چىقىپ كېتىپ قۇشقا ئايلانغانمىش. چاڭگىلىدىن قان تېمىپ تۇرغان سۈربەتلىك بۇ قۇش تەخت ئۈستىدە چەرخ ئۇرۇپ ئۇچۇۋاتقانمىش. ئاخىرىدا، كۆزلىرىدىن ئوت چاچرىتىپ قىرقىرىغان قۇش ئاپاق خوجىنىڭ بېشىدىكى تاجىنى ئېلىپ كەتكەنمىش... ساراسىمىگە چۈشكەن ئاپاق خوجا تاجىنى ئالىمەن دەپ قوللىرىنى ئارۋاڭ ـ سارۋاڭ قىلىپ قۇشنىڭ ئارقىسىدىن ئۇچماقچى بولغانمىش ۋە يەرگە پالاققىدە يىقىلىپ ئويغىنىپ كەتكەنمىش...

مانا شۇ كۈندىن باشلاپ ئاپاق خوجىنىڭ يۈرىكىگە ۋەھىمە ئولاش-تى، مۇدھىش بىر گۇماندىن ئۇنىڭ تېنى سىرقىرايتتى. لېكىن ئۇ، بۇنداق زەئىپ، چۈشكۈن ھالىتىنى ھېچكىمگە سەزدۈرمىدى، كۆرۈ-نۈشتە ئۆزىنى يەنىلا مەغرۇر، سۈرلۈك كۆرسىتىشكە تىرىشتى.

كۆڭلىگە ۋەسۋەسە چۈشكەن ئاپاق خوجا شۇ كۈنىلا ئىشەنچلىك بىر چاپارنى ئوردىغا چاقىرتىپ، زەڭگى قۇنتەيجىنى ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن خوتەنگە يولغا سالغانىدى. زەڭگى قۇنتەيجى بۇنىڭدىن ئون كۈن بۇرۇن، لوپتا يۈز بەرگەن يەرلىك خەلق بىلەن جۇڭغار ئەمەلدار-لىرى ئوتتۇرىسىدىكى قانلىق ماجىرانى تىنچىتىش ئۈچۈن خوتەنگە كەلگەن ۋە بۇ ماجىرانى تىنچىتىش ئۈياقتا تۇرسۇن، ئىشنى چوڭايتى-ۋېتىپ، ئۆزىمۇ بۇ قايناملىقنىڭ ئىچىدىن چىقالماي قالغانىدى. لېكىن،

شۇ كۈنلەردە ئاپاق خوجا ئۇنىڭ ئۆز يېنىدا بولۇشىغا تولىمۇ تەقەززا ئىدى. چاپارنىڭ كەتكىنىگە مانا بۈگۈن ھەپتە بولدى. نەدە بولمىسۇن ئاللىقاچان كېلىشى كېرەك ئىدى، قىرىنشقاندەك، ئۇنىڭ ئۆزىمۇ، خەۋىرىمۇ يوق! ئاپاق خوجىنىڭ پاراكەندە كۆڭلىگە ھەر خىل گۇمانلار چۈشتى، گۇمان ئۇنى تېخىمۇ قاتتىق ساراسىمىگە سالدى. «قاراقاشلىقلارنى باسساق، لوپلۇقلار قوپتى. خوتەنلىكلەر تولىمۇ جاھىل، تىنىچىماس بىر خەق، زەڭگى قۇنتەيجى ساق ـ سالامەتمىدۇ؟ ئەگەر غەلىيانچىلار ئۇ يەردىمۇ پەيدا بولغان بولسا، ئۇنىڭ ئاستانىگە قايتىش يولىنى ئېتىپ قويغانمىدۇ؟ ئەستاغپۇرۇللا... ھېلىقى چاپارغا زادى نېمە بولدى، نېمە ئۈچۈن خەۋەر يوق؟ ئۇمۇ يولدا تۇتۇلۇپ قالدىمۇ ـ يا...»

ئاپاق خوجا ئۆزىنىڭ سوئالىدىن ئۆزى چۆچۈپ ئەندىكىپ كەتتى. لېكىن ئۇ، ئىشنى يامانغا جورۇشتىن ئۆزىنى ھەرقانچە قاچۇرسىمۇ، ئەمما بولار ئىش بولغانىدى، ئۇنىڭ ئىشەنچلىك چاپارى ئاللىقاچان قاغىلىقتىكى قۇبات مىرزا بەگنىڭ ئىسيانچىلىرى تەرىپىدىن قولغا چۈشكەن ۋە ئۇنىڭ ئاخباراتى بويىچە، خوتەندە پاتقاققا پېتىپ قالغان زەڭگى قۇنتەيجىنىڭ ئاستانىگە قايتىش يولىمۇ ئۈزۈلۈپ تاشلانغانىدى.

ئاپاق خوجا زېرەك ئادەم ئىدى، ئەمدى ئۇ ھاكىمىيەتنىڭ بىلەن ۋاقىتنى بىھۇدە ئۆتكۈزۈشنىڭ ئىنتايىن خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى دەرھاللا ھېس قىلدى. شۇڭا، جىددىي كېڭەش چاقىرىپ، مۇھەممەدئىمىن خان بىلەن ئىسيانچىلارنىڭ ھۇجۇمىغا قانداق تاقابىل تۇرۇشنى مۇھاكىمە قىلماقچى بولدى.

خوداغا شۈكۈر، بۇ ئىشتا ئۈمىد خېلى چوڭ ئىدى، زەڭگى قۇنتەيجى بولمىسىمۇ، ھەرھالدا ئاستانە قەلئەسىنى قوغداشقا مەسئۇل دالچە تۆرە بىلەن ئۇنىڭ سەرخىل قوشۇنى ئاپاق خوجىنىڭ يېنىدا ئىدى. بۇنىڭغا مىڭلىغان پىداكار پىچاقچى سوپى، دەرۋىشلەرنى قوشقاندا، ھەرقانچە زور قارا بورانمۇ قەلئەنىڭ مەزمۇت تاملىرىدىن ھالقىپ

ئۆتەلمەيتتى.

ئاپاق خوجىنىڭ كۆڭلى خېلى ئارامغا چۈشتى، ئۇنىڭ ۋەھىمە ياماشقان يۈرىكىدە تاج ۋە تەختىنى قوغداپ قېلىش ئىشەنچى كۈچەيگەنىدى.

2

مۇھەممەدئىمىن خاننىڭ ئون مىڭ كىشىلىك ئاتلىق قوشۇنى يەكەننىڭ «ئۇزۇن قۇم» دېگەن يېرىگە چۈشكۈن قىلغانىدى. تاغنىسغا ئوخشاش بويلۇق، تەمبەل كەلگەن بۇ ئادەم قۇلا ئايغىرنىڭ ئۈستىدە مەزمۇت ئولتۇرۇپ، بۇ قېتىمقى يۈرۈشكە ئۆزى قوماندانلىق قىلىۋاتاتتى.

بىر نەچچە كۈندىن بېرى بۇ يەرگە قۇبات مىرزابەگ قوزغىغان ئىسيانچىلار توپى تەرەپ - تەرەپتىن ئۈزۈلمەي ئېقىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇزۇنغا قالماي ئۇلارمۇ خۇددى تارامىلار قوشۇلۇپ ساي، سايلار قوشۇلۇپ ئەزىم دەريا بولغاندەك، غايەت زور بىر قوشۇن بولۇپ تەشكىللەندى.

خەلق ئىچىدىكى جېنىدىن تويغان پىداكارلار بىلەن جەڭگاھتا پىشقان لەشكەرلەردىن بەرپا بولغان بۇ زور قوشۇن ئىككى كۈن ياخشى دەم ئېلىپ رەتكە سېلىندى. ئەمدى ئۇلار ھەرقانداق جەڭگە تاشلانسا، يولۋاستەك ئەلپازدا ھۇجۇمغا ئۆتەلەيتتى.

— بۇگۈن كېچە يۈرۈشنى باشلايلى، — دېدى مۇھەممەدئىمىن خان كەچلىك غىزادىن كېيىن قۇبات مىرزابەگكە، — تاڭغا يېقىن قورغانغا تېگىش قىلىمىز.

قۇبات مىرزا بەگ ئويلىنىپ قالدى، ئويچان كۆزلىرىنى مۇھەممەدئىمىن خانغا تىكتى. يېشى ئەللىككە ئۇلىشىپ، چاچ - ساقاللىرىغا ئاق سانجىغان مۇھەممەدئىمىن خاننىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىدىن كۈچ - قۇۋۋەت، قاپقارا يوغان كۆزلىرىدىن ئىرادە ۋە ھۆكۈمرانلىق نۇرلىرى

چاقناپ تۇراتتى.

— شامال چىقىۋاتىدۇ، — دېدى قۇبات مىرزا بەگ ئارىسالدىلىق بىلەن، — بەلكىم كېچىچە بورانغا ئۆزگىرىشى مۇمكىن، يۈرۈشىمىز مۇشكۈل بولارمىكىن.

مۇھەممەدئىمىن خان مىيىقىدا كۈلدى، ئۇنىڭ كۈلكىسى سەمىمىي ئىدى.

— بورانلىق كېچە ھەربىي يۈرۈشنىڭ ياخشى پەيتى، — دېدى ئۇ قۇبات مىرزا بەگنىڭ يەلكىسىگە قولىنى قويۇپ، — بۇنچىلىك مۇشكۈلات بىزنىڭ لەشكەرلەر ئۈچۈن ھېچ گەپ ئەمەس، ئەمما سىزنىڭ ئىسيانچىلىرىڭىز قانداق بولاركىن؟

— مېنىڭچە، ئۇلارمۇ لەشكەرلەردىن قېلىشمايدۇ، — دېدى قۇبات مىرزا مۇھەممەدئىمىن خاننىڭ مۇددىئاسىنى سەل - پەل چۈشىنىپ، — ھەممىسى تۇرمۇشنىڭ جاپا - مۇشەققىتىدە پىشقان كىشىلەر.

— ئۇنداق بولسا، يۈرۈشكە تەييارلىنايلى، — دېدى مۇھەممەدئىمىن خان بۇيرۇق ئاھاڭىدا.

ئۇزۇن ئۆتمەي بۇرغا - كانايلار چېلىنىپ، ھەربىي يۈرۈشنىڭ سىگنالى بېرىلدى. بىردەملىك ئوپۇر - توپۇردىن كېيىن، ھەممەيلەن ئۆز رېتى بويىچە سەپكە تىزىلىپ، ئاخىرقى بۇيرۇقنى كۈتۈشكە باشلىدى.

لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان ئوتقاشنىڭ يورۇقىدا مۇھەممەدئىمىن خان سەپنىڭ ئالدىغا چىقتى. ئۇنىڭ بېشىدا دۇبۇلغا، ئۈچىسىدا ساۋۇت، يېنىدا كۈمۈش ساپلىق شەمشەر بار ئىدى، ئاستىدىكى قۇلا ئايغىر پۇشقۇرۇپ، تىپىچەكلەپ، شوخشۇپ تۇراتتى. مۇھەممەدئىمىن خان ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ، پۈتىنى كۈمۈش ئۈزەڭگىگە تىرەپ، سەل - پەل ئۆرىدىدى ۋە گەۋدىسىنى كېرىپ تۇرۇپ، بار ئاۋازى بىلەن مۇنداق دېدى:

— لەشكەرلەر، ئىسيانچىلار، بارلىق ئەزىمەتلەر! بىز ھازىر ھەممىمىز

www.uyghurkitap.com

ئۇچۇن ئەھمىيەتلىك، خاسىيەتلىك بىر يۇرۇشنى باشلايمىز. ئۆز ۋاقتىدا بىز دەسسەپ تۇرغان بۇ زېمىن ناھايىتىمۇ تىنچ، گۈزەل ۋە باياشات ئىدى. قاچانكى، ئاپاق خوجا جۇڭغار باسقۇنچىلىرىنىڭ كۆچى بىلەن خانلىق تەختىنى ئىگىلىگەندىن كېيىن، سەلتەنەت رىشتىلىرى چەك ـ چېكىدىن بۆسۈلۈپ، يۇرت بارغانسېرى خارابلاشتى، پۇقرالار ئازاب ـ ئوقۇبەت ئىچىدە قالدى. مەملىكەتنىڭ شەۋكىتى سەلتەنەت ساھىبىنىڭ قۇدرىتىگە باغلىقتۇر. قايسى يۇرتنىڭ سۇلتانى زەبەر ـ دەس بولسا، شۇ يۇرت مۇستەھكەم ۋە ئاسايىشتۇر. ۋەھالەنكى، سەلتەنەت تەختىدە ئولتۇرغان ئاپاق خوجا ۋە ئۇنىڭ يۇرت سوراۋاتقان بەگ ـ سىپاھلىرى دىيانەتتە سۇس، پائالىيەتتە ئاجىز بولغانلىقى ۋە ساپلا قان ھەم قىلىچ يولىنى تۇتقانلىقى ئۈچۈن، بۈگۈنكى كۈندە مەملىكەتنى زاۋاللىققا، رەئىيەتنى نادانلىققا باشلاپ، ئاللا تائالا ئالدىدا كەچۈرگىسىز گۇناھ قىلدى! ئۇلار جاھالەت پاتقىقىغا پاتقان، ئۇلار بۇرنىدىن نېرىنى كۆرمەيدۇ، كۆرۈشنىمۇ خالىمايدۇ، ئەل بېشىدا مۇشۇلارلا بولىدىكەن، لايقا ئاققان سۇ ھەرگىز سۈزۈلمەيدۇ! بىز بۈگۈن ئاللانىڭ ئىرادىسى بىلەن بۇ خاسىيەتلىك يۈرۈشكە نىيەت قىلدۇق. ئىنشائاللا، ئاللادىن زەپەر ۋە نۇرى ھىدايەت ياغقان كۈن — يۇرت ئىشلىرى راۋاج تاپىدىغان كۈن بولغاي! ئىلاھا ئامىن، ئاللاتائالا يولىمىزنى يورۇق، ئىمانىمىزنى كامىل، يۈرۈشىمىزنى زەپەردەس قىلسۇن، ئاللاھۇ ئەكبەر!

يەر ـ ئاسماننى لەرزىگە كەلتۈرگۈدەك نەچچە مىڭ ئاۋاز گۈرۈلدەپ، مۇھەممەدئىمىن خانغا قۇدرەتلىك سادا قوشتى.

يۈرۈش باشلاندى. ئەڭ ئالدىدا مۇھەممەدئىمىن خاننىڭ خىللانغان ئاتلىق لەشكەرلىرى يولغا چىقتى. بۇ چاغدا، ئەتىيازنىڭ قۇرغاق شامىلى كۆچىيىپ بورانغا ئايلانغانىدى. ئاتنىڭ ئايىغىدىن كۆتۈرۈلگەن ئەشمە قۇملار ۋىشىلداپ ئۇچۇپ كۆزنى ئاچقۇزمايتتى، شور تۇپراقلىق زېمىندىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ ـ توزانلارمۇ ئېغىز ـ بۇرۇنلارغا كىرىپ

جاننى قاقشتاتتى. لېكىن، مۇھەممەدئىمىن خاننىڭ بايىقى سۆزلىرىدىن تەسىرلىنىپ كۆچكە تولغان قوشۇن قاتتىق بورانغا پەرۋا قىلماي جېدەللەپ ماڭدى. كۆتۈمى ياخشى ئاتلارمۇ ئۆزىگە قامچا تەگكۈز- مەيتتى. ئۇلار تاڭ ئېتىشتىن بۇرۇن پايتەختتكە كىرىپ، قورغانغا تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىشنى كۆڭۈللىرىگە پۈككەنىدى.

*　　　*　　　*

سۇبھى بىلەن تەڭ باشلانغان جەڭ چۈشكە قەدەر داۋام قىلدى. ھەر ئىككى تەرەپ قاتتىق ئېلىشتى. مۇھەممەدئىمىن خاننىڭ لەشكەر- لىرى قەلئەنىڭ بەش دەرۋازىسىغا تەڭلا ھۇجۇم قىلغانىدى. سېپىلنىڭ ئۈستىدىكى جۇڭغار لەشكەرلىرى بىلەن ئۆزىنى شېھىتلىققا ئاتىغان سوپى - دەرۋىشلەر ئېگىزدىن ئوقيا بىلەن تاش بوران ياغدۇرۇپ، ئۇلارغا ئاراملىق بەرمىدى، ئۇلار خېلى قاتتىق جانبازلىق قىلغان بول- سىمۇ، لېكىن قەلئەنىڭ ھېچ يېرىدىن يوچۇق ئاچالمىدى. ئۇلار ئامال- سىز جەڭنى ۋاقىتلىق توختاتتى.

شۇ چاغدا، قەلئەنىڭ ئالتۇنلۇق دەرۋازىسىدىن بىر تۈركۈم سوپى - دەرۋىشلەر قارا قاغىدەك يوپۇرۇلۇپ چىقىپ، دەرۋازا ئالدىدىكى مەيداندا سەپ تۈزۈپ توختىدى ۋە بىرسى قولىنى كاناي قىلىپ ۋارقىرىدى:

— مۇھەممەدئىمىن خاننىڭ پالۋانى مەيدانغا چۈشسۇن، ئىككى تە- رەپنىڭ پالۋانلىرى ئېلىشسۇن، قايسى تەرەپنىڭ پالۋانى يېڭىلسە، شۇ تەرەپ ئۆزىنى چەتكە ئالسۇن.

سوپى - دەرۋىشلەر ئىچىدىن تۆگە سۇلتان ئىسىملىك بىرسى ئال- دىغا چىقتى. ئۇ ھەقىقەتەنمۇ ئىسمىغا يارىشا بەستلىك، تەتۈر ئۇستى- خان، قوپال ئادەم ئىدى. ئۇ ئاق قاشقىلىق قارا ئايغىرنىڭ ئۈستىدە جىگدە كۆتىكىدەك مەزمۇت ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ قولىدىكى ئۇزۇن ساپ-

لىق ئايپالتا قوياش نۇرىدا يالت ـ يۇلت قىلىپ سوغۇق نۇر چاچاتتى. قارشى تەرەپتىكى سەپ ئىچىدىن سۇبھانقۇل ئىسىملىك بىر يىگىت جەدە ئارغىماقنى ئويناقلىتىپ ئالدىغا چىقتى. بۇ ئات ئۆزىنىڭ شاش ۋە چىرايلىقلىقى بىلەن باشقىلىرىدىن پەرقلىنىپ تۇراتتى. ئۇ سۆڭەكلىكى قاملاشقان، غاز بويۇن، قومۇش قۇلاق بولۇپ، يالى يىپەكتەك يەلپۈنۈپ تۇراتتى. سۇھانقۇل رەقىبىدەك بەستلىك، قاۋۇل بولمىسىمۇ، ئەمما جەسۇر، چاققان، تەپسە تۆمۈر ئۈزگۈدەك تېۋى بار كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ ئوڭ قولىدا قىلىچ، سول قولىدا پولات سۇپەر بار ئىدى.

ئىككى پالۋان مەيدانغا چۈشتى، ئىككى تەرەپ روبىرو بولۇشتى. تۆگە سۇلتان مەگسىتمىگەندەك، سۇبھانقۇلغا ئاۋۋال ئۇرۇشنى تەكلىپ قىلدى، لېكىن سۇبھانقۇل نۆۋەتنى تۆگە سۇلتانغا ئۆتۈندى. تۆگە سۇلتان ئېتىنى چاپتۇرۇپ، پالتىنى ئوينىتىپ، قارشى تەرەپكە تىغ تاشلىدى، سۇبھانقۇل چاققانلىق بىلەن يانداپ ئۆزىگە تىغ تەگكۈزمەدى. ئىككى تەرەپ شۇ يوسۇندا ئات چاپتۇرۇپ، تىغ ئوينىتىپ، بىر ـ بىرىگە بىرقانچە قېتىم ھەملە قىلدى، لېكىن بىر ـ بىرىدىن چاققان، بىر ـ بىرىدىن ئۇستا چىقتى. تۆگە سۇلتان دەرغەزەپكە كېلىپ، تۆتىنچى قېتىم پالتا ئۇرغاندا، سۇبھانقۇل قىلىچ بىلەن پالتىنىڭ زەربىسىنى ياندۇرغان بولسىمۇ، لېكىن ئۆتكۈر تىغ قايتىش يولىدا جەدە ئارغىماقنىڭ يالى بىلەن قوشۇپ بىر قۇلىقىنى كېسىپ تاشلىدى، شاش ئات قاتتىق كىشنەپ، ئالدى پۇتى بىلەن بىر قانچە قېتىم ئۆرىدەپ كەتتى. يارىلانغان ئاتنىڭ ئەلەمى بىلەن غەزەپكە كەلگەن سۇبھانقۇل پۇتىنى ئۈزەڭگىگە قاتتىق تىرەپ، پۈتۈن كۈچى بىلەن تۆگە سۇلتانغا قىلىچ ئۇردى. تۆگە سۇلتان بېشىغا قاراپ كېلىۋاتقان قىلىچتىن قوغدىنىش ئۈچۈن چەبدەسلىك بىلەن بېشىغا قالقان تۇتۇۋالدى، لېكىن شۇ دەقىقىدە تۆگە سۇلتاننىڭ ھاسىرىغان ئېتى مۈدۈرۈپ كېتىپ، قالقاننىڭ قىرغىقى ئۇنىڭ بېشىدىكى يېشىل داستارنى چۈۋۈۋەتتى. سوپى تەمتىرەپ قالدى، ئەنە شۇ دەقىقە ئىچىدىكى ئارىسالدى پۇرسەتتىن پايدىلا-

غان سۇبهانقۇل قىلىچنى ئىككىنچى قېتىم تۆگە سۇلتاننىڭ بېشىغا شۇنداق ئۇردىكى، سوپىنىڭ چاڭگىلىشىپ كەتكەن چۇپۇر بېشى ئىك-كى پارچە بولۇپ كەتتى.

سۇبهانقۇلنىڭ سەپداشلىرى بارىكاللا ئېيتىپ، قىيقاس - چۇقان كۆتۈردى. باشلىرى ساڭگىلىغان سوپى - دەرۋىشلەر بولسا، بۇ چاغ-قىچە هېچكىمگە بوي بەرمەي كەلگەن تۆگە سۇلتاننىڭ قان بىلەن تو-پىغا مىلىنىپ ياتقان كالامپاي بەستىگە قاراپ ياقىلىرىنى تۇتۇشتى.

شۇ چاغدا، سوپىلار ئارىسىدىن چىققان بىر سەپكە قايتىش ئۈچۈن ئېتىنىڭ بېشىنى بۇرىغان سۇبهانقۇلنىڭ يولىنى توستى ۋە قولىدىكى بۆرە چىشلىق ئومۇتنى ئويىنىتىپ ئۇنىڭغا هەملە قىلدى.

— سەن كىم؟ — دېدى سۇبهانقۇل ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تار-تىپ، — بىر گەپ بىر دېگەننى ئاڭلىمىغانما؟

— مانا هازىرمۇ بىرگە بىرغۇ، دوستى ئۈچۈن ئىنتىقام ئېلىش هەق دېگەننى سەن ئاڭلىمىغانما؟!

— بولدى قىل سوپى، — دېدى سۇبهانقۇل ئۇنى تەلۋە نىيىتىدىن ياندۇرۇش مەقسىتىدە، — جېنىڭغا ئىچىڭ ئاغرىسۇن!

— جان! — دېدى سوپى غەلىتە بىر قىياپەتتە ئۆرىدەپ، — قۇتبىل ئەقتاب پىر هەزرىتىم ئاپاق خوجىنىڭ سەلتەنىتى، شان - شەۋكىتى ئالدىدا مېنىڭ بۇنداق سېسىق جېنىم نېمىگە ئەرزىيتتى!؟ مەن بۇ جانىنى ئاللىقاچان ئۇنىڭغا ئاتىۋەتكەن، ئۇنىڭ هىدايەت يولى ئۈچۈن ئۇن جې-نىم بولسىمۇ تەسەددۇق!

ئۇ شۇ گەپلەرنى قىلىپلا، قولىدىكى ئومۇتنى سۇبهانقۇلنىڭ بېشىغا چەنلەپ شىلتىدى، لېكىن ئاللىقاچان هوشيار هالەتتە تۇرغان سۇبهان-قۇل سۇپەرنى قالقان قىلىپ ئومۇتنىڭ زەربىسىنى ياندۇردى.

خۇنخورلۇق نىيىتىدە كۆزلىرى قىزارغان، ئېتىنى تەلۋىلەرچە چاپتۇرۇپ، قولىدىكى ئومۇتنى ئارۋاق - سارۋاق پىرقىرىتىپ يۈرگەن قىساسچى بۇ ئادەم دەرۋىش خوجا ئىدى. ئۇ تۆگە سۇلتاننى چوقۇم

يېڭىدۇ دەپ ئىشەنگەنىدى، تۆگە سۇلتان ئۇنىڭ نەزىرىدە، باتۇر، پالۋانلا ئەمەس، بەلكى ئاپاق خوجا تەرىقىتىنىڭ پاسىبانى، ئىشقىيە سۇلۇكىنىڭ سادىق قوغدىغۇچىسى ئىدى. شۇڭا، ئۇنىڭ تۇيۇقسىز ئۆلۈمى دەرۋىش خوجىغا ئالەمچە يوقىتىشتەك بىلىندى. ئۇنىڭ يۈرىكى چىدىمىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ سۇبھانقۇلغا تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىنى بىلسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ نەشىنى تولا چېكىپ گاراڭشىپ قالغان كاللىسى هازىر كۆپ نەرسىلەرنى ئويلىيالمايتتى. ئۇنىڭدا پەقەت «ئىنتىقام، قان تۆكۈش» دېگەن بىرلا مۇدھىش خىيال هۆكۈمران ئىدى. تېخى ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدە پىر ــ ئۇستازى ئاپاق خوجىنىڭ تۈنۈگۈن ئېيتقان مۇنۇ سۆزلىرى قايتا جاراڭلاپ، ئۇنى هەرقانداق بالا ــ قازادىن يانمايدىغان ئەسەبىي هالەتكە كەلتۈرگەنىدى: «ئى ئىخلاسمەن مۇرىتلىرىم، شېھىتلىق مەرتىۋىسى مىڭدىن بىر ئادەمگە مۇيەسسەر بولىدۇ، بۇنداق غەنىيمەت پۇرسەتنى ئۆتكۈزۈۋەتمەڭلار!...»

دەرۋىش خوجىنىڭ بىرنەچچە قېتىم ياندىن هەملە قىلىپ هۇجۇمغا ئۆتمەكچى بولغانلىقىدىن چارىسىز قالغان سۇبھانقۇل، ئاخىر ئاتنىڭ بېشىنى بۇراپ دەرۋىش خوجىغا يۈزلەندى. بايا تۆگە سۇلتاننىڭ پالتىسى تېگىپ يارىلانغان جەدە ئارغىماقنىڭ باش ــ كۆزى قانغا بويىلىپ تۇرغاچقا، كۆتۈلمىگەندە دەرۋىش خوجىنىڭ ئېتى ئۈركۈپ كەينىگە داجىدى، دەرۋىش خوجىنىڭ سول قولى ئېگەرنىڭ قۇشبېشىدىن ئاجراپ كەتتى ۋە ئاجرىشى هامان، ئېغىر، پالاكەت گەۋدىسى ساقىيىپ كېتىپ، قارا مەخمەل كۇلاهى بېشىدىن چۈشۈپ، داق يەردە يۇمىلاپ كەتتى. ئۇنىڭسىزمۇ چاپچىپ تۇرغان شاش ئات قاتتىق ئۈركۈپ مۆڭگىدى، ئىلاهىي تەقدىر بىلەن دەرۋىش خوجىنىڭ بېشى تۆۋەن بولۇپ قالدى، سۇبھانقۇل زەرب بىلەن ئۇنىڭغا قىلىچ ئۇردى. دەرۋىش خوجىنىڭ تېنى بوشىشىپ ئاتتىن سىيرىلدى، ئۈركۈگەك ئات ئۇنى سۆرىگەن پېتى دالا تەرەپكە ئېلىپ قاچتى، بىر پۇتى ئۈزەڭگىدە قالغان دەرۋىش خوجىنىڭ دارقىراپ كېتىۋاتقان نىمجان تېنىدىن خۇددى

قىزىل شوينىدەك ئۇزۇندىن ئۇزۇنغا سوزۇلغان قان ئىزى قالدى.

3

شەھەرنىڭ «قوچقار ئاتا» كوچىسىدا، خىش پەشتاقلىق، خېلى كۆركەم بىر ئازنا مەسچىت بار ئىدى. يېقىندىن بېرى ئۇ يەرنى يىگىر- مىدەك سوپى - دەرۋىش ئىگىلەپ، ئۆزلىرىنىڭ جەھرە - ساما سالـ- دىغان، بەڭ چېكىپ ئاللانى ياد ئېتىدىغان تۈنەكخانىسىغا ئايلاندۇ- رىۋالدى. ئۇلارنىڭ كېچە - كۈندۈز «ھۇ - ھۇ» لاپ ساما سېلىشى، ھاسىلىرىنى «دوق - دوق» ئۇرۇپ ھۆكمەت ئېيتىشى بىلەن مەسچىت- نىڭ تىنچلىقى بۇزۇلۇپ، نامازخانلار ئۇچۇن سېلىنغان زىلچا - گىلەملەر تىتىلىپ ئۆتمىتۆشۈك بولۇپ كەتتى. ئەڭ يامىنى، ئۇلار چەككەن نەشىنىڭ ئۆتكۈر پۇرىقى مەسچىت تاملىرىدىن ھالقىپ مەھەللىنى بىر ئالاتتى، بۇنداق ھارام پۇراقتىن كۆڭلى ئاينىغان ئاياللار، تەقۋادار كىشلەر ئۇلارنى كۆڭلىدە قارغاپ، دەردىنى ئىچىگە يۇتاتتى.

سوپى - دەرۋىشلەر كۈندە دېگۈدەك قوللىرىغا تېگى ئاق، چۆرد- سىگە كۆك چىلتەك تۇتۇلغان ئۇچبۇرجەكلىك كىچىك تۇغ - ئەلەم- لەرنى كۆتۈرۈشۈپ، مەھەللىلەرنى چۆرگىلەيتتى ۋە سەل - پەل گۇمانلىق تۇيۇلغان ئادەملەرنى كۆرسە، تۇتۇپ ئەدىپىنى بېرەتتى. شۇنىڭ ئۇچۇنمىكىن، بۇ سوپى - دەرۋىشلەرنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن «ھۇ - ھۇ» لاپ زىكىر - ساما قىلىشلىرى ئادەمگە بىر خىل سىر - ۋەھىمە بولۇپ تۇيۇلاتتى. ئۇلار گويا ئاللاغا ھەمدۇسانا قىلىش ئەمەس، بەلكى كىمگىدۇر ھەيۋە قىلىۋاتقاندەك بىلىنەتتى. ئۇلار كوچا چۆرگىلەپ يۈرگەن چاغلىرىدا، ئۆزلىرىنى ئاپاق خوجىنىڭ مەھەللە - كويلارغا قويغان «خوجا پاششاپ»، «خوجا مىرشاپ» لىرى دەپ ئاتايتتى، ئۇلار ئەنە شۇ ئاتاق بىلەن پۇقرالارغا ھەيۋە قىلىپ قورقۇ-

تۇپ، ئۆزلىرى ئۈچۈن تۆمە ① يىغاتتى. بەزىدە تەلىيى ئوڭدىن كېلىپ قالسا، بىرەر ـ يېرىم چىچقاق پاقلان، ئىككى ـ ئۈچ توخۇ، بىرەر قاپ ئۈن ـ گۈرۈچكە ئىگە بولۇپ قالاتتى. بۇنداق كۈندە، ئۇلار مەسچىتتە-نىڭ هويلىسىغا داشقازان ئېسىپ، هويلىدىكى باراقسان ئۈجمە دەرى-خىنىڭ شاخلىرىنى چاتاپ بولۇشىغا قالايتتى. تاماق پىشقاندىن كېيىن، ئاغزى ـ بۇرنىدىن چىققۇچە يەپ، كېكىرىپ، ئاندىن مەسچىت-نىڭ هۇجرىلىرىغا تىقىلىپ، بەس ـ بەس بىلەن چىلىم تارتاتتى.

ئۇلارنىڭ ئاچ كۆز، بەتقىلىق ۋە بەتخۇيلۇقىدىن پۈتۈن بىر مەھەللە ناماز ئوقۇپ، ئىبادەت قىلىدىغان كۆركەم بىر مەسچىت بىرنەچچە كۈن ئىچىدىلا بىزەپلىشىپ ۋەيران بولۇپ كەتتى.

بۈگۈن جۈمە كۈنى ئىدى، مەھەللىدىكى بىر تۈركۈم هۈنەرۋەن ياشلار جۈمە نامىزى ئوقۇش باهانىسى بىلەن مەسچىتكە كىردى. ئۇلار بۈگۈن سوپى ـ دەرۋىشلەر بىلەن بىر تۈتىشىپ باقماقچى، ئىش ئوڭ-دىن كەلسە، ئۇلارنى مەسچىتتىن قوغلاپ چىقارماقچىدى. يىگىتلەر مەسچىتنىڭ هويلىسىغا كىرىش بىلەن، تېخى بايىلا چىلىم تارتىپ، بەڭنىڭ كۈچىدە كۆزلىرى غىلايغان بىرنەچچە سوپى هۇجرىلاردىن چىقىپ ئۇلارنىڭ ئالدىنى توستى.

ــ نەگە، ئېزىپ قالدىڭلارمۇ؟ ــ دېدى چۈپۈرباش بىر سوپى قول-لىرىنى ئېگىز ـ پەس شىلتىپ، ــ بۇ يەر خالىغان ئادەم كىرىپ ـ چىقىدىغان دەڭ ئەمەس!

ــ بىز جۈمە نامىزى ئوقۇغىلى كىردۇق، ــ دېدى بىر يىگىت مۇلايىملىق بىلەن ئالدىغا بىر قەدەم سىلجىپ، ــ بۇ مۇشۇ مەھەللىنىڭ مەسچىتى، بىزنىڭ ئىبادەتخانىمىز.

ــ بىز ئىبادەت قىلىساق بولمامدىكەن؟ ــ دېدى هېلىقى چۈپۈر باش سوپى يىگىتكە دېۋەيلەپ، ــ سىلەر جۈمە نامىزى دېگەننى بىر هەپتە-

① تۆمە ــ يېمەك ـ ئىچمەك.

دە بىر قېتىم ئوقۇيسىلەر، بىز بولساق ھەر كۈنى جەھرە ـ ساما سېلىپ، ئاللانى ياد ئېتىمىز. قايسىمىزنىڭ ئىبادىتى كۈچلۈككەن؟

— نەشە چېكىپ، ئۇسسۇل ئويناشنى قانداق ئىبادەت دېگىلى بولىدۇ؟ — دېدى «تىوقۇناق» لەقەملىك بىر يىگىت زەردىلىك ئاۋازدا، — تۇرقۇڭ ئاشۇ، غۇسۇل ـ تاھارەت دېگەننى بىلمەيسەن. بەدەن پاكلىقى بەدەنگە، روھ پاكلىقى روھقا ھايات بېغىشلايدۇ، دېگەن ھېكمەتنى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟

— پاھ ـ پاھ، قارا بۇ چېچەن پاكىزنىڭ گېپىنى، — دېدى «مايماق سوپى» دەپ ئاتىلىدىغان ئوتتۇرا ياشلاردىكى بىر دەرۋىش مەسخىرىلىك كۈلۈپ، — ئوبدان سۆرتۈلمىسە مەرۋايىتمۇ پارقىرىمايدۇ. سەن بىزنىڭ تۇرقىمىزغا قارىما، بۇ ئەسكى جەندىنىڭ ئىچىدە گۆھەر بار جۇمۇ، سەنلەرگە ئوخشاش تېشى پال ـ پال، ئىچى غال ـ غاللاردىن ئەمەسمىز.

يىگىتلەرنىڭ ئىچىدىكى تۇرەك ئىسىملىك قىزىق قان، غورۇرلۇق بىر يىگىت چىداپ تۇرالماي ئاغزىنى قويۇۋەتتى:

— ئاغىنىلەر، بۇنداق يىلىكى سۇيۇق، چاۋىسى سېسىپ كەتكەن بەتخۇي ئادەملەر بىلەن گەپ تالىشىپ نېمە قىلىمىز. ھېلى بىكار نامازقازا بولىدۇ. يۇرۇڭلار، ئىچكىرى كىرىپ نامىزىمىزنى ئوقۇيلى.

تۇرەكنىڭ گېپى «مايماق سوپى» غا ئېغىر كەلدى بولغاي، ئۇ خۇددى تەتۈر تولغاق كەلگەندەك بىر تولغىنىۋېتىپ تۇرەكنىڭ ئالدىنى توستى:

— نەگە بارىسەن؟ سەن تېخى بىزنىڭ تىنچلىقىمىزنى، ئىبادىتىمىزنى بۇزماقچىمۇ؟ ھەددىڭ ئەمەس، بىز دېگەن ئاللەمپاناھ ئاپاق خوجىنىڭ مۇرىتلىرى، ئاپاق خوجام كىچىك ئادەم ئەمەس، ئۇنىڭ بىر چۇشكۇرۇكىمۇ سەندەك ئادەمدىن ئۇننى شامالدىتىپ قويىدۇ، جۇما!

بۇ زۇۋاندار «مايماق سوپى» نىڭ زەھەرخەندە گەپلىرى يىگىتلەرنىڭ ئوغىسىنى قايناتتى. ھەممىسىنىڭ جەھلى قېتىپ، ئىختىيارسىز

www.uyghurkitap.com

مۇشتلىرى تۈگۈلدى. «توقۇناق» لەقەملىك يىگىت «مايماق سوپى» غا بىگىزدەك قادىلىپ تۇرۇپ:

— سەن پىر - ئۇستازىڭنى ھەرقانچە چىرايلىق گەپ بىلەن كۆككە كۆتۈرگىنىڭ بىلەن يۇرت سورىغۇچىلارنىڭ ياخشى - يامىنىنى مانا بىز — خەلق ئۆلچەيمىز! — دېدى ۋە تېخىمۇ قايناپ داۋام قىلدى، — سەنلەرنىڭ مۇشۇ مەسچىتنى خاراب قىلىپ، مۇتتەھەملىك قىلىشلىرىڭ قايسى شەرىئەت، قايسى تەرىقەتتە بار؟ مۇشۇمۇ ئاپاق خوجىنىڭ ئۇلۇغلۇقىما؟!

— تىلىڭنى تارت! — دېدى ئارىدىن بىر سوپى ھاسىسىنى پۇلاڭلىتىپ، — ھەزرىتى پىرىمىزغا تىل تەگكۈزگەن ئادەمنىڭ تىلىنى سۇغۇرۇۋالىمىز!

شۇ گەپ بىلەن تەڭ بىرنەچچە سوپى - دەرۋىش «توقۇناق» قا يېپىشتى. قېنى قىزىپ تۇرغان يىگىتلەرمۇ تەڭلا يوپۇرۇلدى. ۋارقىراش - جارقىراشلار مەسچىتتىن ھالقىپ، مەھەللىنىڭ ئىچكىرىسىگە تارالدى.

— ھاساڭنى تارت، سىيا پەلەڭ تاز.

— ئۇرە، ئاۋۇ ئەۋرەزدىن چىققان چاپاقنى.

— نېمە دەيدا، ماۋۇ كۆك كالپۇك دىۋانە.

— تازا قوي!...

— خامىرىنى چۇۋۇۋەت!...

— ...

ئۇر - يىقىت، قىيا - چىيا ئەۋجىگە چىقتى. تەرەپ - تەرەپتىن جۇمە نامىزىغا كېلىۋاتقان كىشىلەر بىر - بىرلەپ بۇ يەرگە توپلاندى.

نەچچە ۋاقىتتىن بېرى دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ تاشلاپ تۇرغان خەلق گويا قىيان سۈيىدەك يوپۇرۇلۇپ كېلىپ، ھەددىدىن ئاشقان سوپى - دەرۋىشلەرنى ئۇر - ئۇر قىلدى. بېشى يېرىلغان، پۇتى سۇنغان، قولى قايرىلغان، خامىرى مىجىلغان بۇ بەڭگى قەلەندەرلەر

مەسچىتتىن چىقىپ ئۇدۇل كەلگەن تەرەپكە قاراپ قېچىشتى. ئارقىدىن قوغلاپ ماڭغان خەلقنىڭ بىرى ئون، ئونى يۈز بولۇپ، بىرنەچچە كوچا ـ مەھەللىلەردە سوپى ـ دەرۋىشلەرنى سۈر ـ توقاي قىلىدىغان قانلىق ۋەقە يۈز بەردى. شۇ كۈنى كەچتە، غەزەپكە ئۆرلىگەن خەلق ۋاپۇرۇش بازىرى بىلەن چارسۇ كۆل كوچىسىدىكى ئىككى خانىقاغا ئوت قويۇۋەتتى. ئوت يالقۇنى بارغانسېرى ئۆلغىيىپ، كېچىچە زۇلمەت باسقان شەھەرنى يورۇتۇپ چىقتى.

* * *

تەرەپ ـ تەرەپتىن كېلىۋاتقان سوغۇق خەۋەرلەرنىڭ جۇت شىۋىرغىنىدىن ئاپاق خوجىنىڭ بەدىنى ئۈيۈشتى:

ـــ شەھەر پۇقرالىرى قوزغىلىپ كەتتى...

ـــ «تېرەكباغ دەرۋازىسى» نى قوغداۋاتقانلار بەرداشلىق بېرەلمەي قالدى...

ـــ جۇڭغار لەشكەرلىرى بېشىنى ئېچىگە تىقىۋالدى!...

ـــ ...

كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ، چوڭقۇر خىيال ئىچىدە ئولتۇرغان ئاپاق خوجا كۆرۈنۈشتە تىنچ، ئېغىر ـ بېسىق بولغان بىلەن ئىچىدە ۋولقان يانغاندەك بىئارام ئىدى.

ئۇ بىر هازادىن كېيىن ئېغىرلاشقان بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئۆزىگە تەلمۈرۈپ تۇرغان بىر نەچچەيلەنگە قاراپ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن كىمنىدۇر ئىزدىدى ۋە بىردىنلا خامۇش كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ:

ـــ قابىل خوجا قېنى؟ ئۇ نەدە؟ تېز چاقىرىڭلار! ـــ دەپ ۋارقىرىدى.

ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى قېرىسال، قاتاڭغۇر، چوقچا ساقاللىق ئوردا

دەرۋازىسىنى شىپىرلاپ چىقىپ كەتتى، ئۇزۇن ئۆتمەي ئالدىراپ كىرىپ، قابىل خوجىنىڭ كەلگەنلىكىنى مەلۇم قىلدى.

قابىل خوجا ئوردا بېگى ئىدى. ئوتتۇز ياشلاردىن ھالقىغان خام سېمىز، سۆلەتۋاز بۇ ئادەم ئاپاق خوجىنىڭ ئۇزۇن يىللىق ئۇلپىتى، سەپەردىشى ئاخۇن موللا ئەزھەرنىڭ ئوغلى بولۇپ، ئاپاق خوجا ئۇنى كۇچادا ۋاپات بولغان ئاشۇ مەسلەكداش بۇرادىرىنىڭ يۈز - خاتىرىسى ئۈچۈن، ئۆز يېنىدا ئوردا بېگى قىلىپ قويغانىدى.

قابىل خوجا ئېگىز پاشنىلىق قىزىل ئۆتۈكى بىلەن تاقىلداپ كىرىپ كەلدى. ئۇ يوغان قورسىقىنى ئېسىل ياقۇت كۆزلەر بىلەن زىننەتلەنگەن كەڭ كەمەردە باغلاپ، ئۇنىڭغا سۆڭەك ساپلىق ھىندى خەنجىرىنى قىستۇرۇۋالغان، ئۇستىگە كۈمۈش تۈگمىلىك كۆك يىپەك تونىنى يېپىنىۋالغانىدى، تونىنىڭ ئوچۇق ياقىسىدىن ئۇقا تۇتۇلغان كەمزۇلىنىڭ كۆركەم ياقىسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ئاپاق خوجا خۇددى بىرى ھېلىلا ئېلىپ قاچىدىغاندەك ئەنسىزلىك بىلەن بېشىدىكى ئالتۇن تاجىنى بېسىپ - بېسىپ قويۇپ، يۇمشاق، لېكىن مۇڭلۇق ئاۋاز بىلەن:

— خوش، قابىل خوجا، تېمە ئىش قىلىپ يۈرىسىز؟ — دەپ سورىدى.

— ئېلىشىۋاتىمىز، ئالەمپاناھ ھەزرىتىم... جان تىكىپ ئېلىشىۋاتىمىز! ... — دېدى ئۇ بېشىنى ئېگىپ.

— ئۇنداق بولسا، ياخشى خەۋەرلەرنى ئېيتىپ بېقىڭا، بوتام، — دېدى ئاپاق خوجا كۆزلىرىنى مۇلايىم چىمىلدىتىپ.

— ياخشى خەۋەرلەر... ھەزرىتى خان ئالىيلىرى...، — دېدى قابىل خوجا تىلىنى چايناپ، — ئەھۋال ئانچە ياخشى ئەمەس... خۇدا بەردى خەلپە قەشقەرنى قولدىن بېرىپ قويۇپتۇ... مىرزا قاراقچىبەگمۇ يېڭىسارنى تارتتۇرۇپ قويدى... بايا كەلگەن خەۋەردە قاغىلىقمۇ قولدىن

كەتكەن ئوخشايدۇ...

ــ قاغىلىق!؟ ــ بۇ خەۋەردىن ئاپاق خوجىنىڭ تېنى شۈر كۆنۈپ كەتتى. ئۇ ئۆزى ئۆچۈن چېكىنگۈدەك بىرەر پىنھان يەرنىڭمۇ قالمىغان-لىقىنى ئويلاپ چوڭقۇر ھەسرەتلەندى.

ــ جۇڭغارلار نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ؟ دالجە تۆرە قېنى؟ ــ دەپ چالۋاقىدى ئۇ كۆزلىرىنى كىشى ھېيىققۇدەك چەكچەيتىپ.

ــ جۇڭغارلار سېپىلدىن چۈشۈپ، قۇرخانىغا[1] بېكىنىۋېلىشتى، ــ دېدى قابىل خوجا ھودۇققىنىدىن ئاۋازىنى ئالىتاغىل چىقىرىپ، ــ دالجە تۆرە: «ئەمدى كۈچىمىز يەتمەيدۇ، ئىچى بىلەن تېشى تەڭ قوز-غالدى، ئادەملىرىمىزنى بىھۇدە ئۆلۈمگە تۇتمايمەن...» دەپ جەڭ قى-لىشتىن يالتىيىۋالدى.

دالجە تۆرىنىڭ بۇنداق قىلىشى تاسادىپىي ئەمەس ئىدى، بۇنىڭدىن بىرەر ئاي بۇرۇن، قۇبات مىرزا بەگنىڭ ئەلچىسى ئۇنىڭ بىلەن مەخپىي ئۇچرىشىپ، نۇرغۇن ئالتۇن ـ كۈمۈش بىلەن ئۇنى ئۆزلىرىگە قارى-تىۋالغانىدى. ئۇ دەسلەپ، ئۆز بۇرچىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن، قورغاننى قوغداش جېڭىنى خېلى ئاكتىپ، جانلىق ئۇيۇشتۇرغان بولسىمۇ، لېكىن ۋەزىيەتنىڭ كېيىنكى تەرەققىياتى ئاپاق خوجا ئۈچۈن پايدىسىز تەرەپ-كە قاراپ يۈزلەندى، بولۇپمۇ شەھەر پۇقرالىرىنىڭ، ھۈنەرۋەن ـ كا-سىپلارنىڭ قوزغىلىپ كېتىشى لەشكەرلەر ئىچىدە چوڭ داۋالغۇش پەيدا قىلدى. كۆپ ئۇرۇشلارغا قاتنىشىپ، يېڭىش ـ يېڭىلىش ۋەزىيە-تىنى مۆلچەرلەشكە ئۇستا بولۇپ كەتكەن دالجە تۆرە دەرھال ئۆزىنى ئوڭشاپ، بېشىنى ئىچىگە تىقىۋېلىش تاكتىكىسى ئارقىلىق قارشى تە-رەپكە پۇرسەت بەرمەكچى بولدى. دېگەندەك، ئۇنىڭ بۇ تاكتىكىسى ياخشى ئۈنۈم بەردى: مۇھەممەدئىمىن خاننىڭ لەشكەرلىرى بىلەن ئىسيانچىلار شىددەتلىك ھۇجۇمغا ئۆتتى.

[1] قۇرخانا ــ سېپىلنىڭ ئاستىدىكى ھۇجرىلار.

www.uyghurkitap.com

قابىل خوجىنىڭ گەپلىرى ئاپاق خوجىنى گاڭگىرىتىپ قويدى. بۇ خەۋەر گويا مەھشەر گۈرزىسىدەك، ئاپاق خـوجىنىـڭ باش ــ كۆزىنى ئايلاندۇرۇۋەتكەنىدى.

ــ ئەستاغپۇرۇللا... ئەستاغپۇرۇللا! ــ دەپ قولىنى بىـر ـ بىرىگە ئىشقىلىدى ئۇ ئىچى تىت ـ تىت بولۇپ، ــ زەڭگى قۇنتەيجىنىڭ يوقـ لۇقى ئەجەب بىلىندى ـ ھە! ــ ئاندىن ئۇ ئىككى قولىنى ئېگىز كۆتۈـ رۈپ ئاللاتائالاغا تېۋىنىپ مۇراجىئەت قىلدى:

ــ ئىلاھـا، پاكا پەرۋەردىـگارا، ئەھەدا، سـەمەدا، مەلەكـا، پادىشاھـا گىردىگارا... ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغايسەن! سېنىـڭ زېھنىـڭ، ئىدراكىـڭ ۋە بەرىكىتىڭ بىلەن بىز راۋاج، روناق تاپىمىز. زامان ئەھلى، خاس ئام سېنىڭ مۇبارەك، سائادەتلىك شەۋكەتىڭ سايىسىدا، راھەت بۆشۈكىدە تۇرالايدۇ! ــ ئاندىن ئۇ زېھنىنى يىغىپ، چەكچەيگەن كۆزلىـرىنى بىـر نۇقتىغا تىكىپ، ئۆزىدىن ئىـككى ـ ئۈچ قـەدەم نېرىدا ــ شاھ سۇپـىـ سىدا قول باغلاپ، باش ئېگىپ تۇرغان يارەنلـىرىگە قـاراپ بۇ نەزمىنـى ئوقۇدى:

گۈل كېتىپ، بولسا گۈلىستانلىق خاراب،
گۈل ھىدىنى بەرگۈچى نەرسە گۈلاپ[1].
كەتسە ئاپتاپ، كۆڭلىمىزدە قالسا داغ،
چارە يوقتۇر، ئۆزگە ياقماستىن چىراغ...

ــ يـارەب... ئـالـەم بىـلەن تـەڭ يـاشاڭ ھەزرىتىـم! ــ دېيىشتـى مۇرىت ـ مۇخلىسلار ئورىدا ئىچىنى گۈرۈلدىتىپ.

ئاپاق خوجىنىڭ ئىرادىسى، نىيـىتى ۋە دەرد ـ ھەسـرىتى مۇجەسـ سەملەنگـەن بۇ شېئىـرنى ئۇ يـاخشى كۈنـىنىڭ يامـىنىنـى ئويلاپ، بىـر

---

① گۈلاپ ــ گۈل سۈيى، قىزىلگۈلدىن قىلىنغان ئىچىملىك.

نەچچە كۈننىڭ ئالدىدا كۆكلىدە پىشۇرۇپ قويغاندەك قىلاتتى.

ئاپاق خوجا ۋە ئۇنىڭ يارەنلىرى شېئىرنىڭ سېھرىي كۈچىدە سېھىرلىنىپ، ھۇزۇرلىنىپ تۇرغان بىر پەيتتە، چىرايلىرى تاتىرىپ، ئۆڭسۈلى قالمىغان ئىككى خەۋەرچى ھولۇقىقان، ھاسىرىغان ھالدا ئوردىغا كىرىپ كەلدى ۋە ئېگىلىپ تەزىم قىلىشنىمۇ ئۇنتۇپ، ئۆندەرگەندەك ۋارقىرىدى:

— «ئالتۇنلۇق دەرۋازىسى» بىلەن «مەسخىرە دەرۋازىسى»[①] قولدىن كەتتى... دۈشمەنلەر قارا چۈمۈلىدەك بېسىپ كىردى!...

ئاپاق خوجا ئۆڭگەن ھالدا ۋارقىرىدى:

— يوقىلىش!

ھەشەمەتلىك ئوردا ئىچىنى ئېغىر سۈكۈنات باستى...

① «مەسخىرە دەرۋازىسى» — ئۆز ۋاقتىدا، ھەر خىل گۇناھ ۋە خاتالىقلارنى ئۆتكۈزگەن ئادەملەرنى كىشىلەرگە ئىبرەت قىلىش ئۈچۈن، مۇشۇ دەرۋازىدىن سازايى قىلىپ ئۆتكۈزۈش بەلگىلەنگەن. شۇنىڭ بىلەن تارىختا بۇ دەرۋازا «مەسخىرە دەرۋازىسى» دەپ ئاتالغان.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېگانە ئادرېسى

ئىككىنچى باب

نىكاھ ۋە سەلتەنەت

1

مۇھەممەدئىمىن خان تەختكە چىقتى. ئۇنىڭ ئۇچىسىدا پەش ۋە ياقىلىرىغا تەتىللادىن پەۋاز تۇتۇلغان شايى تون، بېشىدا ئالتۇن قۇببىلىك تاج بار ئىدى. بېلىدىكى ئالماس كۆز قويۇلغان كەمەرگە كۈمۈش غىلاپلىق خەنجەر ئېسىلغانىدى. خۇددى تاغىسىغا ئوخشاش بويلۇق، پالۋان قامەت، خۇشخۇي بۇ ئادەمگە ئالتۇن تەخت تولىمۇ ياراشقانىدى.

ئۇ تەخت ئالدىدا ئىككى قاش بولۇپ سەپراس تۇرغان ئوردا ئەمەلدارلىرىنى بىر قۇر كۆزدىن كەچۈردى ۋە يانىدىكى ئەگمە ئىشىك تەرەپكە قاراپ يەڭگىل چاۋاك ئۇردى. ئىچكىرىدىن ھۆدەيچى تەزىم بىلەن ئېگىلىپ چىقتى، ئۇنىڭ قولىدا يوغان كۈمۈش پەتنۇس بار ئىدى، ھەممەيلەننىڭ كۆزى پەتنۇستىكى ئېسىل شاھانە تونغا چۈشتى. قائىدە بويىچە، خان بۇ توننى كىمگە كىيگۈزسە، شۇ كىشى خاندىن كېيىنكى ئەڭ يۇقىرى مەنسەپ — ئالىي ئەمىرلىك مەرتىۋىسىگە ئىگە بولاتتى. شۇڭا، بۇ يەردە تۇرغانلارنىڭ ھەممىسىنىڭ تەمەدىن كۆزلىرى پارقىراپ، ھاياجاندىن يۈرەكلىرى سوقۇپ كېتىۋاتاتتى. بولۇپمۇ، سەپنىڭ بېشىدا تۇرغان ئاتابېگى مىرزا سالىھ بەگ جوراس بىلەن چوڭ دىۋانبېگى مىرزاماناپ بەگلەرنىڭ تەمەسى چوڭ، ئىشەنچى قاتتىق ئىدى. شۇڭا، ئۇلارنىڭ خانغا تەلمۈرۈپ تۇرغان

كۆزلىرىدە خۇشامەتگۈيلۇق، چىرايىدا غەلىتە بىر خىل تەبەسسۇم جىلۋە قىلىپ تۇراتتى.

— ئى ئەزىزلەر، ھەر كىشىگە دۆلەتنى خۇدايىتائالانىڭ ئۆزى بېرىدۇ، — دەپ سۆز باشلىدى مۇھەممەدئىمىن خان ۋەزمىن ئاۋازدا، — بىز بۇ گۈن خۇدايىتائالانىڭ ھىممەت - شاپائىتى بىلەن بۇ دۆلەت-نىڭ ساھىبى بولدۇق، لېكىن ھاكىمىيەتنى باشقۇرۇش ئۇنداق ئوڭاي ئىش ئەمەس. ئۇ خۇددى دەھشەتلىك قىيانلار ئىچىدە ئۈزۈپ يۈرگەن كېمىگە ئوخشاش خەتەرلىك. سەللا بىخەستەلىك قىلىنسا، كېمە يوشۇرۇن خادا تاشلارغا ئۇرۇلۇپ، كۇكۇم - تالقان بولىدىغان گەپ! شۇڭا ھەممىمىز بۇ سەلتەنەتنىڭ رەۋنەقى، راۋاجى ئۈچۈن ھەر ۋاقىت قايىم تۇرۇشىمىز، ھالاللىق ۋە سەمىمىيلىك بىلەن رەئىيەتكە خىزمەت قىلىشىمىز لازىم. ئەلۋەتتە، يۇرت سورىغۇچىلارنىڭ ياخشى - يامىنىنى تارىخ سىنايدۇ، ئاۋام خەلق ئۆلچەيدۇ! مەن ھەممىمىزنىڭ بۇ سىناق ۋە ئۆلچەمدىن تولۇق رەقەم بىلەن ئۆتۈشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

مۇھەممەدئىمىن خان شۇ سۆزلەردىن كېيىن، ئەزىزىنى تۆۋەنگە ئاغدۇردى ۋە ئەمىر - ئەركانلار سىپىنىڭ ئەڭ چېتىدە تۇرغان قۇبات مىرزابەگنى قول ئىشارىتى بىلەن ئالدىغا چاقىردى. قۇبات مىرزابەگ بۇ ئىشارەتتىن سەل - پەل ھودۇققاندەك بولۇپ، ئارقا - ئالدىغا قارىدى ۋە قورۇنغان ھالەتتە ئاستا قەدەملەر بىلەن خانىنىڭ ئالدىغا كەلدى. خان تەختتىن چۈشتى، ھۆدەيچىنىڭ قولىدىكى شاھانە توننى ئېلىپ، زەر قىياقلىرى جۇلالاپ تۇرغان يىپەك تونىنى قۇبات مىرزابەگكە كىيگۈزدى. قۇبات مىرزابەگ كۈتۈلمىگەن بۇ چوڭ ئىلتىپاتتىن ھايا-جانغا چۆمۈپ، نېمە دېيىشنى بىلمەي تۇرۇپ قالدى. شۇ دەقىقىدە ئۇنىڭ خىجىللىق ۋە قورۇنۇش ئىلكىدە مۆلدۈرلىگەن كۆزى مىرزا سالىھ بەگ جوراس بىلەن مىرزا ماناپ بەگلەرنىڭ چەكچەيگەن كۆزلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. بۇ كۆزلەردىن قانداقتۇر ھەسەت ۋە ئۆچمەنلىكنىڭ سوغۇق ئۇچقۇنلىرى چاچراپ تۇراتتى. قۇبات مىرزابەگ بۇ تونىنىڭ ئۆزىگە بۇنچىلىك ئاداۋەتلىك قاراشلارنى پەيدا

www.uyghurkitap.com

قىلىدىغانلىقىنى زادىلا ئويلىمىغانىدى. شۇڭا، ئۇنىڭ كاللىسىدا تۇيۇقسىزلا «بۇ تونىنى كىيمەسلىك كېرەك» دېگەن پىكىر تۇغۇلدى. لېكىن، ۋاقىت ئۆتكەنىدى، خان ئۆز قولى بىلەن كىيگۈزگەن تونىنى ھەرگىز سېلىۋەتكىلى بولمايتتى. قۇبات مىرزا بەگ بۇ تونىنى كىيىشى بىلەنلا ئالىي ھوقۇق ـ مەنسەپ ئورنىغا ئولتۇرۇپ بولغانىدى. خاننىڭ ھوشيار كاللىسى قۇبات مىرزابەگنىڭ ئىچىدىكى تەڭقىسلىق بىلەن ئوردا بەگلىرى ئارىسىدىكى داۋالغۇشنى سەزگەندەك، كەسكىن، ئەمما سىپايە ئاۋازدا مۇنداق دېدى:

— قۇبات مىرزا بەگ ھاكىمىيىتىمىزنىڭ بىر تۈۋرۈكى، ئۇ رەئىيەتنىڭ ئىشەنچىگە ئېرىشكەن، سەلتەنەتكە سادىق بىر سەركەردە. مەن ھەممەيلەننىڭ ئاشۇنداق بولۇشى ئۈچۈن بىر دۇئا بېرەي: خۇدايىتائالا بارلىق سەلتەنەت ساھىبلىرىنىڭ دىلىغا پايدىلەر بەخش ئەتكەي، زەۋق بېغىشلىغاي، مەھكەم ئەمەل، شامىل دۇئا، كامىل تەۋپىق ئاتا قىلغاي، ئامىن ئاللاھۇ ئەكبەر!

ھەممەيلەن دۇئاغا سادا قوشتى، مۇھەممەدئىمىن خان ئەمدى دۆلەتنىڭ كېيىنكى ئىشلىرى توغرىسىدا سۆزلەشكە ئېغىز ئېچىۋىدى، ئوردا بېگى يۈگۈرۈپ كىرىپ، ئۇنىڭ دىققىتىنى بۆلدى.

— ئوردا ئالدى مالىمانلىشىپ كەتتى، شاھىم، — دېدى ئۇ ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ تۇرۇپ، — بىر توپ ئادەملەر «خان بىلەن كۆرۈشىمىز» دەپ چۇقان سېلىشىۋاتىدۇ.

— نېمە گەپكەن؟ — سورىدى مۇھەممەدئىمىن خان بىر ئاز تەرىنى تۈرۈپ:

— خۇن دەۋاسى...، — دېدى ئوردا بېگى ئالدىراپ، — ئۇلار ئاپاق خوجىدىن خۇن داۋاسى تەلەپ قىلىدىكەن.

مۇھەممەدئىمىن خان ئىشنىڭ تېگى ـ تەكتىنى چۈشەندى. شۇ ئارىدا، ئەمىرلەردىن بىرى: «لەشكەر چىقىرىپ قوغلىۋېتەيلى» دېۋىدى، باشقىلارمۇ دەرھال ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ: «دۇرۇس، قوغلىۋېتەيلى، غوۋغاچىلارنىڭ باشلىقلىرىدىن بىر ـ ئىككىنى تۇتۇپ ئەدىپىنى بېرىپ

قويايلى » دېيىشتى، لېكىن مۇھەممەدئىمىن خان ئۇلارنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىگە ئېرەن قىلماي بىر پەس ئويلاندى ـ دە، كېيىن تەختتىن لىككىدە تۇرۇپ :

ـــ مەن ئۆزۈم چىقاي، ـــ دېدى ئىشىككە قاراپ مېڭىپ، ـــ ئۇلارنىڭمۇ تەلەپ ـ ئارزۇلىرىنى ئاڭلاپ باقايلى.

بىرنەچچەيلەن خانغا ئەگىشىپ سىرتقا ماڭدى. ئوردا ياساۋۇل بېگى بىر توپ لەشكەرلەرنى ئېلىپ ئارقىدىن كېلىۋىدى، خان ئۇنىڭغا :

ـــ ھاجىتى يوق، بىرمۇ لەشكەر چىقمىسۇن، ـــ دەپ بۇيرۇق قىلدى.

مۇھەممەدئىمىن خان ئوردا دەرۋازىسى ئالدىغا چىقىشى بىلەن مالىمان تىنچىدى، لېكىن ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بىرنەچچەيلەن تۇشمۇتۇشتىن ۋارقىراشتى :

ـــ خان ئالىيلىرى، ئاپاق خوجىدىن خۇن تەلەپ قىلىمىز!

ـــ ئاپاق خوجا نۇرغۇن ياخشى كىشىلەرنىڭ جېنىغا زامىن بولدى!

ـــ مېنىڭ دادامنى يەپ كەتتى...

ـــ مېنىڭ ئوغلۇم قېنى؟!

ـــ مېنىڭ قىزىمنى، نەۋرەمنى بىھۇدە كۆيدۈرۈۋەتتى، ئۇ زالىم!...

ـــ ئۇلۇغ ئۇستاز، ئەللامىلىرىمىزنى بىر كېچىدە يوق قىلىۋەتتى ئۇ قانخور...

ـــ خان ئالىيلىرى، ئاپاق خوجىنى تۇتۇپ كېلىپ، قانغا قان، جانغا جان ئېلىپ بەرگەيلا!...

ـــ قانخورلارنى ئۆلتۈرۈپ، ئۆلۈكىنى ئەگۈنلەرگە ئېسىپ بەرگەيلە...

ئەتراپنى يىغا ـ زار، نالە ـ پىغان قاپلاپ كەتتى. مۇھەممەدئىمىن خاننىڭمۇ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، خېلى ۋاقىتقىچە سۈكۈتتە تۇردى، كېيىن يىغا ـ زار پەسەيگەندە، دەرۋازىنىڭ يېنىدىكى سۇپىغا چىقىپ، نەچچە يۈز ئادەم ئاڭلىغۇدەك ياڭراق ئاۋازدا مۇنداق دېدى :

ـــ ئى خالايىقلار، شەرىئەت ۋە سەلتەنەت ئۇدۇمى بويىچە، ئاپاق

خوجىدەك ئادەملەرنىڭ جازاسىنى بېرىشكە تېگىشلىك! لېكىن، بۇ ئىشقا ھازىر ۋاقتى ئەمەس، سىلەر سەۋر قىلىڭلار، پەيغەمبىرىمىز «ئەسسەبىرۇ مىفتا ھۇلفەبىرەھ! »[1] دېگەن. بىز ھەممىمىز بىر دىن، بىر مەزھەپتىكى ئادەملەردۇرمىز. خەقلەرنى يامانلىق قىلدى، دەپ بىرمۇ يامانلىق قىلىپ ئۆزىمىزنى بۇلغىمايلى. قېنى كېلىڭلار، ھەممىمىز قولىمىزنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئاللادىن بۇنداق ئادەملەرنىڭ جازاسىنى بېرىشنى تىلەيلى، ئاللا ھەممىگە گۇۋاھ، ھەممىنى بىلگۈچى! بۇ دۇنيادا كېرەملىك كىشى قەيەردە بولسىمۇ ئەزىز ۋە مۇكەررەم بولىدۇ، سەتەمكار كىشى دائىم ئەلنىڭ لەنىتىگە گىرىپتار بولىدۇ...

ئاللانىڭ نامى، پەيغەمبەرنىڭ سۆزىنى شىپى كەلتۈرۈپ قىلىنغان بۇ سۆزلەر ھەر ھالدا كىشىلەر ئىچىدە تەسىر قوزغىدى. ئۇلار دۇئاغا قول كۆتۈرۈپ، ئاللادىن ئاپاق خوجىدەك ئادەملەرنىڭ جازاسىنى بېرىشنى تىلەپ ئۇزاق تېۋىندى ۋە ئاستا - ئاستا ئوردا دەرۋازىسى ئالدىدىن تارقاپ كەتتى.

مۇھەممەدئىمىن خان ئاقسارايغا قايتىپ كىرگەندىن كېيىن، بايىقى كېڭەشنى داۋاملاشتۇرالمىدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ كاللىسىنى ئاپاق خوجا توغرىسىدىكى پىكىرلەر ئىگىلەپ ئالغانىدى.

ئاپاق خوجىنىڭ جۇڭغار ئاقسۆڭەكلىرىگە تايىنىپ ھېسابسىز قان تۆككەنلىكى راست، نۇرغۇن گۇناھسىز كىشىلەرنى بىھۇدە ئۆلتۈرگەنلىكىمۇ راست، ئۇ ھەقىقەتەنمۇ ئۆز ھاكىمىيىتىنى ھېسابسىز قان تۆكۈش بەدىلىگە ئورناتقان. شۇڭا، بۇ ھاكىمىيەت بەر قارار تۇرالمىدى، ئۇزۇنغا بارمايلا خەلق تەرىپىدىن ئاغدۇرۇپ تاشلاندى. ھازىر مۇھەممەدئىمىن خاننىڭ ئالدىدىكى ۋەزىپە: يەنە قان تۆكۈپ، كىشىلەرنى ساراسىمىگە سېلىشمۇ ياكى يۈرىكى زېدە بولغان خەلقنىڭ كۆڭلىنى تىنچىتىپ، ۋەيران بولغان ئىگىلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشمۇ؟!

---

① «سەۋر — خۇشاللىقنىڭ ئاچقۇچىدۇر.»

مۇبادا، قان تۆكۈشكە توغرا كەلسە، مۇھەممەدئىمىن خان ئۇچۇن ئاپاق خوجا بىلەن ئۇنىڭ بىرنەچچە شېرىكلىرىنى تۇتۇپ كېلىپ ئۆلتۈرۈش ھېچقانچە ئىش ئەمەس، بىرلا پەرمان بىلەن ھەممە ئىش كۆڭۈلدىكىدەك ئادا بولىدۇ. لېكىن، بۇنىڭلىق بىلەن جاھان تىنچىپ ئىشلار ئوڭشىلارمۇ؟

مۇھەممەدئىمىن خان ئاپاق خوجىنىڭ قەشقەرىيە تەۋەسىدىكى ئىناۋىتىنى، تەسىرىنى ياخشى بىلەتتى، ئۇ بۇنى بۇنىڭدىن توققۇز يىل بۇرۇن ئاپاق خوجا بىلەن تۇنجى قېتىم كۆرۈشكەندىلا ھېس قىلغانىدى. ئۇ چاغدا، ئاپاق خوجا بىر بۆلەك مۇرىت ـ مۇخلىسلىرى بىلەن ئاقسۇ سەپىرىدە ئۇچتۇرپانغا چۈشۈپ ئۆتكەنىدى. شۇ چاغدا، مۇھەممەدئىمىن خان بىر قېتىملىق كاتتا سورۇندا ئۇنىڭ ئەمرىمەرۇپلىرىنى ئاڭلىغان ۋە ئۇنىڭ بىلىمىگە، ئەقلىگە، نۇتقىغا ھەيران قالغانىدى. سورۇندىكى نۇرغۇن كىشىلەرمۇ ئۇنىڭ ئاجايىپ سۆزلىرىدىن تەسىرلىنىپ، يىغا ـ زار قىلىشقان، ھەتتا بەزىلەر بىھوش بولۇپ كەتكەنىدى. بىر نەچچە كۈندىن كېيىن، ئاپاق خوجا ئۇچتۇرپاندىن قايتقاندا، ئۇنىڭغا مۇرىت بولۇپ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن تەركىدۇنيا بولۇپ كەتكەنلەر ئۇچتۇرپاندىلا بىرمۇ يۈزگە يەتكەنىدى.

مۇھەممەدئىمىن خان بۇ ئىشلارغا ھەيرانۇ ھەس بولۇپ يۈرگەندە، ئۇچتۇرپاندىكى چوڭ بىر ئىشان ئۇنىڭغا روسۇلىللانىڭ مۇنۇ بىر ھەدىسىنى ئېيتىپ، ئاپاق خوجىغا باھا بەرگەنىدى: «مەن بىر قوۋمنى تونۇيمەنكى، ئۇلار خۇدا يېنىدا مېنىڭ دەرىجەمدىدۇر. ئۇلار پەيغەمبەر ئەمەس، شېھىتمۇ ئەمەس، لېكىن پەيغەمبەر بىلەن شېھىتلار ئۇلارنىڭ خۇدا ئالدىدىكى دەرىجىلىرىنى ئارزۇ قىلىشىدۇ، ئۇلار دوست تۇتقۇچىلاردۇر»[①].

مۇھەممەدئىمىن خان ئەنە شۇ چاغدا، ئاپاق خوجىنىڭ ئادەتتىكى ئادەم ئەمەس، بەلكى ئاشۇ ھەدىستە ئېيتقاندەك، خۇدانىڭ ئالاھىدە

---

① پارسچە «ھىدايەتنامە»، ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى 73 ـ بەت.

بەندىسى ــ ئاپتاپتەك نۇرلۇق، كەشپۇ كارامەتلىك ۋەلىيۇللا ئىكەنلىكىنى بىلگەنىدى.

كېيىن، ھېلىقى چوڭ ئىشان يەنىمۇ ئىچكىرىلەپ، ئاپاق خوجىنى مۇھەممەدئىمىن خانغا تېخىمۇ سىرلىق، ئۇلۇغ ۋە مۇقەددەس زات قىلىپ كۆرسىتىۋەتكەنىدى: «بەرھەق، بۇنداق ۋەلىلەر پەيغەمبەرنىڭ ئۇممەتلىرى ئىچىدە بەئەينى تاماقتىكى تۇزدەك بولىدۇ، تۇزسىز تاماقتا خۇش تەم بولمىغاندەك، ئۇممەتلەر تائىپىسىمۇ ۋەلىسىز قالسا يول تاپالمايدۇ، ھاياتى مەنىسىز بولىدۇ. ئادەم پىرپەرەس بولمىسا، خۇداپەرەس بولالمايدۇ، پىر يول كۆرسىتىدۇ. دەۋزەخنىڭ كۆۋرۈكى تەرىقەت يولىدۇر، دۇنيادا كىمكى تەرىقەت يولىدا ماڭسا، سىرات مۇستەقىمىدە تۇرغان بولىدۇ، كىمكى خاتا قىلسا، ئۆز ھەقىقىتىنى يوقاتقان بولىدۇ...

نۇرى خەلق چاچقاي قاچان نۇر، نۇرى ھەقنىڭ ئالدىدا،
پارقىراپ كۆرۈنەرمۇ يۇلتۇز ئاپتاپنىڭ ئالدىدا.
زەررىلەر ئۇ ئاپتاپتىن كەلتۈرەر دۇئا سالام،
ئاپتاپ بۇ زەررىلەرگە دائىما دۇرلەر غۇلام![1]...»
.....

مانا شۇنداق ئىچكى ۋە سىرتقى تەسىرلەر تۈپەيلىدىن، ئاپاق خوجىنىڭ ئوبرازى مۇھەممەدئىمىن خاننىڭ قەلبىدە خېلى بۇرۇنلا يۈكسەك ئورۇنغا چىققانىدى. ئۇ ھەمىشە: «ئاپاق خوجا ئاللانىڭ ئەمرى بويىچە، مۇسۇلمان مۆمىنلەرگە پىر ــ ئۇستاز بولۇش ئۈچۈن كەلگەن ئەۋلىيا ئىكەن، شۇڭا ئۇنىڭ سۇلۇكىگە كىرگەن ئادەمنىڭ ئورۇن ــ مەرتىۋىسى ئېشىپ، ئالانىڭ زاتىغا ئۇلىشىدىكەن...» دەپ ئويلايتتى.

دەرۋەقە، كېيىنكى بەزى ئىشلار: ئاپاق خوجىنىڭ ئىسمائىل خان

---

[1] غۇلام ــ خىزمەتكار، مۇلازىم.

تەرىپىدىن قوغلىنىشى، نەچچە يىل چەت ئەللەردە سەرگەردان بولۇپ يۈرۈشى، كېيىن جۇڭغار قوشۇنلىرىنى باشلاپ كېلىپ، ئەل - يۇرتنى ۋەيران قىلىشى، خانلىق تەختكە ئولتۇرۇپ ھاكىمىيەت سورىشى ۋە ئۆچ ئېلىش مەقسىتىدە قانلىق قىرغىنچىلىق يۈرگۈزۈشى قاتارلىق بىرمۇنچە زور ئىشلار مۇھەممەدئىمىن خاننىڭ كاللىسىدا بەزىبىر چىگىش سوئال - سوراقلارنى پەيدا قىلغان بولسىمۇ، ئەمما ھەرقانداق ئىشنى ئىلاھىي تەقدىرگە باغلايدىغان تەقۋادار بۇ مۇسۇلمان ھەممىنى «ئاللانىڭ ئىرادىسى »، «ئاللا ئىنايەت قىلغانلارنى ئازدۇرغىلى بولمايدۇ، ئاللا ئازدۇرغانلارغا ئىنايەت قىلغىلى بولمايدۇ!...» دېگەن ساددا قاراش بىلەن كاللىسىدىكى چىگىشلەرنى يېشىپ تاشلىدى. كېيىنكى قۇبات مىرزابەگنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى، خەلقنى قوزغىشى ۋە ئۆزىگە خەت يېزىپ ھاكىمىيەتنى تارتىۋېلىشقا ئۈندىشى ۋە ئاخىر ئاپاق خوجىنىڭ تەختتىن غۇلاپ، ئۆزىنىڭ تەختكە چىقىشى قاتارلىق ئىشلارنىمۇ يەنە شۇ ئەقىدىگە باغلاپ شەرھلىدى.

بۈگۈن — ئوردا دەرۋازىسى ئالدىغا توپلىنىپ، ئاپاق خوجىدىن خۇن دەۋاسى تەلەپ قىلغان كىشىلەرنىڭ كۆچلۈك دەۋرىشى ئۇنى دەسلەپ بىر ئاز جىددىيلەشتۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ يەنىلا شاھلارغا خاس تەمكىنلىك بىلەن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، غوۋغانى ئۆز جايىدا ئوكۇشلۇق جىمىقتۇردى. ئەمما، بۇ ئىشنى شۇنىڭ بىلەن تۈگىدى دېيىشكە بولمايتتى، زەردىگۈش بولغان خەلق يەنە قوزغىلىشى مۇمكىن ئىدى، ئۇ چاغدا قانداق قىلىش كېرەك؟ ئەگەر ئۇ خەلقنىڭ كۆچلۈك تەلىپى بىلەن راستتىنلا ئاپاق خوجىنى تۇتۇپ كېلىپ ئۆلتۈرسە، چوقۇم يەنە بىر تۈركۈم كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە «پىر - ئەۋلىيانى ئۆلتۈرگەن قاتىل!» دېگەن بەتنامغا قېلىپ، ئاللانىڭ غەزىپىگە ئۇچرىشى مۇمكىن. ئۆلتۈرمەي دېسە، خەلقنىڭ تەلىپى كۆچلۈك، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاپاق خوجىنى كۆنلەرنىڭ بىرىدە يەنە باش كۆتۈرۈپ چىقمايدۇ، دېگىلى بولامدۇ؟!...

مۇھەممەدئىمىن خاننىڭ راستتىنلا بېشى قاتتى، ئاپاق خوجا ھامان

ئۇنىڭ كاللىسىدا بۇرۇنقى ئوبرازى بىلەن جانلىنىپ تۇراتتى، ھەرقانچە قىلىپمۇ ئۇنىڭ سېھرىي كۈچىنى ئاجىزلىتالمىدى. ئاخىر ئۇ، بۇ توغرىدا ئوردا ئەمەلدارلىرىنىڭ پىكىر ـ قاراشلىرىنى ئاڭلاپ بېقىش مەقسىتىدە جىددىي كېڭەش چاقىردى، ھالبۇكى كېڭەشتىكى پىكىرلەرمۇ بىر خىل بولمىدى، ھەتتا بەزى پىكىرلەر ئادەمنى چوڭقۇر ئويغا، ۋەھىمىگە سالاتتى.

— ئۇلۇغ شاھىم، — دېدى ئاتا بېگى مىرزا سالىھ بەگ جوراس، — كەمىنىلىرىنىڭ قارىشىچە، قۇتبىل ئەقتاب ھەزرىتى ھىدايىتۇللا ئاپاق خوجىنى قەتل قىلىشقا ھەرگىز بولماس! مۇبادا، ئول زات قەتل قىلىنسا، خانىدانلىقىمىزدىن نارازى بولغۇچىلار كۆپىيىپ كېتىدۇ، ھازىر پۈتكۈل قەشقەرىيەدىكى نۇرغۇن ئەھلى مۇسۇلمانلار ئول كىشىنىڭ مۇرت ـ مۇخلىسى. ئالىمادىس، ئول زات پەتىۋا بېرىپ، مۇرىت ـ مۇخلىسلىرىنى ئىشقا سالسا، چوڭ غەلىيان كۆتۈرۈلۈپ كېتىشى مۇمكىن. شۇڭا، بۇ ئىشتا سالماق، سەۋرلىك بولمىقىمىز، ئەقىل بىلەن ئىش كۆرمىكىمىز جائىزدۇر...

— پېقىر قۇللىرىمۇ شۇنداق قاراشتا، دانا شاھىم، — دەپ ئۇنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلىدى مىرزا ماناپ بەگ، — ئەگەر بۇ ھەقتىكى غەلۋە ـ غەلىيانلار كۆپىيىپ كەتسە، ئۇ چاغدا، جۇڭغار قالماقلىرىنىڭ خانىدانلىقىمىزغا يېڭىۋاشتىن تاجاۋۇز قىلىپ كىرىشىگە ئوبدان باھانە بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. چۈنكى، ئاپاق خوجا مۈلكى قەشقەرىيەگە ئۇلارنىڭ قولى بىلەن تىكلەنگەن خان، شۇڭا ئۇلار ھەرگىزمۇ ئۇنىڭ پاجىئەلىك تەقدىرىگە قاراپ تۇرمايدۇ. مەن بۇ پىر ـ ئەۋلىيا زات بىلەن ئىتتىپاق ئۆتۈشنى بىردىنبىر دانا تەدبىر دەپ قارايمەن.

— ھەيھات... ھەيھات! — دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى يېڭىلا قەشقەرگە ھاكىم قىلىپ تەيىنلەنگەن مىرزا مۇھەممەد شاھبەگ، — خان ئالىيلىرى، ئويلاپ كۆرگەيلا، سەلتەنەت ئۈچۈن دىندىن، ئاخىرەتتىن يۈز ئۆرۈپ، قوۋم ـ قېرىنداشلىرىنىڭ ھاياتىنى، مېھرىنى دوغا تىككەن

www.uyghurkitap.com

ئۇنداق تۇزكور بىلەن بىللە ياشاش ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس. ئۇنى بىر كۈن يوقاتمىساق، خانىدانلىقىمىز ئۈچۈن بولىدىغان ۋەھىمە ــ تەھدىت بىر كۈن يوقالمايدۇ. شاھىم، ئادەمزاتنىڭ ئەڭ تۆۋەن، پەسكەشلىرى شۇكى، ئۇلار مال ــ دۇنيا ئۈچۈن، مەنسەپ ــ شۆھرەت ئۈچۈن ئەزىز يۇرتىنى، سۆيۈملۈك قوۋم ــ قېرىنداشلىرىنى خار قىلىدۇ. ئاپاق خوجا ئەنە شۇنداق بەتكار، بەتخۇي، ئاسىي مۇناپىق! دەريايى ئىسلام سۈيىنى لايلاتقۇچى بۇنداق زەھەرلىك يىلانلارنى قوينىمىزدا ئاسراپ، غەپلەتتە قالمىغايلا، شاھىم!...

كېچە خېلى ئۇزاق داۋام قىلدى، ۋاقىت ئۇزارغانسېرى قارىمۇ-قارشى پىكىرلەر كۆپىيىپ، كەسكىن بەھس تۇسىنى ئېلىپ كەتتى. مۇھەممەدئىمىن خان كېچەشكە قىسقىلا يەكۈن ياساپ يىغىننى توختاتتى. بىر ــ بىرىدىن كۈچلۈك، بىر ــ بىرىدىن يوللۇق مۇنازىرە ئورامىدىن مۇھەممەدئىمىن خان شۇنى ھېس قىلدىكى، ئوردا ئىچىدىكى ۋەزىر ــ ۋۇزرا، ئەمىر ــ ئۆمىرالار ئىچىدە ئاپاق خوجىنى يوشۇرۇن ئۇلۇغلايدىغان، ئۇنىڭ كەشپۇ كارامەتلىرىدىن ئەيمىنىدىغان، ھەتتا ئۇنىڭغا چىن دىلى بىلەن چوقۇنىدىغانلار ئاز ئەمەس ئىكەن، بۇنداق خاھىش مۇھەممەدئىمىن خاننىڭ كاللىسىدىكى ئەسلىي مۇددىئاغا ئۇيغۇن كەلگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇ ئۆز پىكىر ــ قاراشلىرىنىڭ كۆپ سانىدىكى كىشىلەرنىڭ كۆڭۈل ئارزۇسى بىلەن رېئال ھەقىقەتكە يېقىنلاشقانلىقىدىن كۆڭلى تەسكىن تاپقانىدى.

2

ئاشۇ كۈنى مۇھەممەدئىمىن خاننىڭ لەشكەرلىرى بىلەن قۇبات مىرزا بەگنىڭ ئىسيانچى قوشۇنلىرى قەلئەگە باستۇرۇپ كىرگەندە، ئالاقزادە بولغان ئاپاق خوجا قىرىق ــ ئەللىكتەك مۇرىت ــ مۇخلىسلىـ

www.uyghurkitap.com

رىنى ئەگەشتۈرۈپ «مەسخىرە دەرۋازىسى» دىن قېچىپ چىققانىدى. ئەسلىدە، ئۇنىڭ ئامان ـ ئېسەن قۇتۇلۇپ كېتىشى ئۈچۈن مۇھەممەد ئىمىن خان ئاستىرتتىن قولايلىق يارىتىپ بەرگەنىدى.

ئاپاق خوجا شۇ قاچقانچە كېچە ـ كۈندۈز توختىماي يول يۈرۈپ، تەكلىماكاننىڭ گىرۋەكلىرىدىكى چۆل ـ جەزىرىلەرنى بويلاپ، مەكتىنىڭ شىھتدۆڭ دېگەن يېرىگە كېلىپ چۈشتى. بىرنەچچە يۈز ئۆيلۈك ئاۋات، كۆجۈم بۇ يۇرت ئۆز ۋاقتىدا، ئۇنىڭ مەرھۇم قېيناتىسى ــ چاغاتاي ئۇلۇسىنىڭ مەكىتلىك ئەۋلادلىرىدىن بولغان ئوبۇل ھادىبەگنىڭ تارخانلىقى ئىدى.

ئاپاق خوجا مىلادىيە 1647 ـ يىلى، مۇرىت توپلاش ئۈچۈن بۇ يەرگە كېلىپ، دۇنيانى دوست تۇتمايدىغان خۇدايى ئىشان قىياپىتىدە سۈلۈك تەرغىباتىنى تەۋرەتكەنىدى. ئوبۇل ھادىبەگ ئىخلاسمەن ئىشقىيە مۇرىتى بولغاچقا، ئاپاق خوجىنىڭ ئىشلىرىغا يېقىندىن ھەمدەمدە بولغان ۋە بۇ جەرياندا ياش، قابىل، زېھنى ئۆتكۈر ئاپاق خوجىغا كۆچلۈك ئەقىدە باغلاپ، ئۇنى ئۆز ئۆيىدە تۇرغۇزغانىدى. ئوبۇل ھادىبەگ ئەسرا بولۇش، سىردىشىش ئارقىلىق، ھىدايىتۇللا ئىشاننىڭ «سۈلۈك تۇتۇپ ئىشقىيە تەرىقىتىنى تەۋرىتىش» يولىدا جان قىقىپ، تېخىچە ئۆيلۈك ـ ئوچاقلىق بولمىغانلىقىنى بىلىپ، ئۇنىڭغا چوڭقۇر ھېسداشلىق قىلغان ۋە بويىغا يېتىپ قالغان ئوماق، ھايالىق قىزى قەمەربانۇنى ئۆز قولىچە ئۇنىڭغا ھالال جۈپ قىلىپ نىكاھلاپ بەرگەنىدى.

ئاپاق خوجا بۇ قېتىم شىھتدۆڭدە پەيدا بولغاندا، بۇرۇنقىدەكلا قىزغىن قارشى ئېلىندى. كونا مۇرىت ـ مۇخلىسلار ئايىغى ئۈزۈلمەي ئۇنى تاۋاپ قىلدى. ئۇ بۇنىڭدىن يىگىرمە يىللار بۇرۇن ئۆزى سالدۇرغان ئاق خانىقادا بۇرۇنقىدىنمۇ چوڭقۇر، تەسىرلىك ھېكمەتلەر بىلەن مەسلە ـ مەرۇپ قىلىپ، جەھرە ـ ساما سېلىپ، كىشىلەرنى

ئۆزىگە تېخىمۇ مايىل قىلدى. ئۇ تېخى بىرنەچچە كۈننىڭ ئالدىدا تەختتىن چۈشۈپ، قوغلاندى بولغان قاچاق پادىشاھ بولسىمۇ، لېكىن بۇ يەردىكى ئاق كۆڭۈل، ساددا كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە، ئۇ يەنىلا خىزىر سۈپەت كاتتا ئىشان، مۇسۇلمانلارنى ھىدايەت يولىغا باشلايدىغان پىر ـ ئەۋلىيا ئىدى.

ئاپاق خوجا بۇ قېتىم مەرھۇم قېيناتىسىنىڭ ھوزۇرىدا كۆپ تۇرمىدى، ئۇنىڭ كۆڭلى قەشقەرگە ـــ قەشقەردىكى «ياغدۇ»[1] زاراتگاھلىقىغا تارتاتتى. ئۇ يەردىكى بۇزرۇكۋار دادىسى مازار پادىشاھىنىڭ تەنھا مەقبەرىسىنى تاۋاپ قىلىپ، كۆڭلىدىكى دەرد ـ ئەلەملىرىنى تۆكۈپ، ئۇنىڭ روھىدىن كۈچ ـ مەدەت ئالماقچىدى. شۇ نىيەت بىلەن ئۇ، بۇرۇنقى مۇرىت ـ مۇخلىسلىرىغا مەكتۇپ قوشۇلغان بىرەر يۈزدەك دەرۋىشنى قوشۇپ، جەھرە ـ ساما بىلەن قەشقەرگە يۈرۈپ كەتتى.

*　　　*　　　*

ئىمتالىقتا چۆمگەن كېچە، ئوچۇق دالىدىن سالقىن شامال ئۆرۈپ، باغ ـ ۋاران، ئېتىز ـ ئېرىقلاردىن نەمخۇش باھار ھىدىنى ئېلىپ كېلىدۇ. تولغان ئاي قارا بۇلۇتلارنىڭ ئارىسىغا يوشۇرۇنغان، ئۇ يەر، بۇ يەردە نۇرسىز يۇلتۇزلار پىلىلدايدۇ. قېرى قارىياغاچلار بىلەن ئورالغان ياغدۇ قەبرىستانلىقىنى سۈر باسقان، ئاندا ـ ساندا سايرىغان ھۇۋقۇشلارنىڭ ئاۋازى بۇ يەرنى تېخىمۇ سۈرلۈك ۋە پىنھان ھالەتكە كەلتۈرگەنىدى.

ئاپاق خوجا تۆت ـ بەش مۇخلىسىنى ئەگەشتۈرۈپ بۇ يەرگە كەلدى. ئۇ زەر چۈچىلىق يوپۇق بىلەن چۈمكەلگەن مەيىتنىڭ قارا مەخمەل پەردىسىنى قايرىپ سىرتقا قارىدى ۋە ئاللىقاچان ئۆزىنى يۆلەپ

[1] ياغدۇ ـــ ھازىرقى قورغان يېزىسىغا تەۋە ھەزرەتنىڭ ئۆز ۋاقتىدىكى ئاتىلىشى.

چۇشۇرۇشكە تەييار تۇرغان ئىسەن بۇقىنىڭ يەلكىسىگە تايىنىپ ئاستا يەرگە چۈشتى. ئۇ دەرۋىش خوجا ئۆلگەندىن كېيىن، ئىسەن بۇقىنى ئۆز يېنىدىن ئاجراتماي كېلىۋاتاتتى. ئىسەن بۇقا ئۇنى قولتۇقلاپ، مازار تەرەپكە ئېلىپ ماڭدى. بۇ چاغدا مازارغا قارايدىغان شەيخلەرمۇ چىراغ كۆتۈرۈپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىققانىدى. شەيخلەر ئاپاق خوجىنىڭ ئالدىغا تىزلىنىپ، ئۇنىڭ پەشلىرىنى سۆيدى ۋە ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن ئامانلىق سورىدى، ئاپاق خوجا خۇددى كىچىك باللارنى پەپىلىگەندەك، ئۇلارنىڭ يەلكىسىگە يەڭگىلگىنە ئۇرۇپ قويدى.

ياغدۇ قەبرىستانلىقى ئانچە چوڭ ئەمەس ئىدى، ئۇ يەر، بۇ يەردە چوقچىيىپ تۇرغان كونا ـ يېڭى قەبرىلەر بىلەن ئاغزى ئوچۇق بىر نەچچە شام گۆرلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تىكەن بىلەن شىۋاق باسقان بىر پارچە يەردە خېلى چوڭ ھەيۋەتلىك بىر گۈمبەز قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى، كۆك كاھىشلىق بۇ گۈمبەز باشقا قەبرە ـ مازارلاردىن پەرقلىق ھالدا كەڭ دائىرىلىك ياغاچ رېشاتكا ئىچىگە ئېلىنغانىدى. ئويما نەقىش بىلەن بېزەلگەن بۇ ئىشىك، رېشاتكىلار ۋە گۈمبەز يېنىدىكى تىلاۋەتخانا ھېلىقى شەيخلەرنىڭ ھىمايىسىدە كېچە ـ كۈندۈز بىخەتەر تۇراتتى، شەيخلەر نۆۋەت بىلەن خەتمىقۇرئان قىلىپ، بۇ سۈرلۈك، خىلۋەت قەبرىستانلىقتا بىر خىل ھاياتلىق سۈرى بېغىشلايتتى.

ئاپاق خوجا دەسلەپ تىلاۋەتخانىغا كىرىپ، ئۇزۇندىن ئۇزاق سۈرە ـ ئايەت ئوقۇپ، دۇئا ـ تىلاۋەت قىلدى. ئاندىن مەقبەرە ئالدىغا كېلىپ يۈكۈندى ۋە يۈزىنى سوغۇق، سىلىق كاھىشقا يېقىپ تۇرۇپ:

— ئى قۇتبىل ئەقتابى، سەئىددىل ھەزرىتى پەدەرى پىرىم! — دېدى دىلى ئۆكسۈگەن ھالدا پۈچىلىنىپ، — بىمەھەل تاشلاپ كەتكەن ئوغلىڭىزغا قەدرىڭىز ئەجەب ئۆتتۈلدى. روھىي يۆلەك ـ مەدىتىڭىز بىلەن سىز ئارزۇ قىلغان مۇراد ـ مەقسەتكە يەتكەنىدىم. ۋادەرىخا، غەددار پەلەك ئىشىمنى ئاخىرىغا يەتكۈزمەي ئارماندا قويدى، — ئەمدى

www.uyghurkitap.com

ئۇنىڭ يۈرىكىدىكى دەرد ـ ئەلەملىرى كۆز يېشى ئىچىدە شېئىر ـ نەزمىگە ئايلىنىپ كەتتى :

دەريا مەۋج ئۇرماقتا، غەم ـ قايغۇ ئۇندا تۈگىگۈسىز،
زۇلۇمنىڭ كەلكۈنىدىن باشىمدا توپان تۈگىگۈسىز.
يۈرەكىمدە دەرد تولا، قىلماق داۋا مۇمكىن ئەمەس،
دەرۇ داۋاسىز، كىمگە دەيمەن قايغۇ، غەمدۇر تۈگىگۈسىز!

ئاپاق خوجا ئۆكسۈپ يىغلاپ ئىچ ـ قارنىنى بوشاتقاندىن كېيىن، بىردىنلا جانلىنىپ قەددىنى رۇسلىدى ۋە ئالدىدىكى قەبرىگە قەسەم بېرىۋاتقاندەك ئەلپازدا سۆزىنى داۋام قىلدى :

ـــ لېكىن، پەدەرى بۇزرۇك، خاتىرجەم بولغايسىزكى، ئوغۇل ئەرجۇمەندىڭىز ھاياتلا بولىدىكەن، سىز باشلاپ بەرگەن ھىدايەت يولىنى ئاخىرىغا ئېلىپ چىقماي قويمايدۇ! نامىم بىلەن قەسەمكى، بۇ يۇرتنى مەن سورىيالمىغانىكەنمەن، باشقىلارغىمۇ سوراتمايمەن! ئى بۇزرۇكۋار ئاتا، زامانىنىڭ ھادىسىلىرىدە، دەۋرنىڭ ئاپەتلىرىدە، پېقىر ئوغلىڭىزنىڭ ئاداۋەتلىك دۈشمەنلەردىن نىجات تېپىشىدا كامىل مۇرشىد ۋە مۇكەممەل پىر بولۇشىغا يۆلەك بولغايسىز. تەرىقىتىمىزنىڭ مۇستەھكەم بىناسى ئۈچۈن، سۇلۇكىمىزنىڭ ھەقىقىي راۋاجى ئۈچۈن، تەھقىق روھى مەدەتكار بولغايسىز!...

ئاپاق خوجا بۇ كېچىنى ئۈچ ھەسسە قىلىپ، بىرىدە قۇرئان تىلاۋەت قىلدى، بىرىدە ناماز ئوقۇدى، بىرىدە مۇناجات قىلىپ، ئۆزى بىلەن ئۆزى ناله ـ زار قىلدى. تاڭغا يېقىن ئۇنىڭ قۇلىقىغا گويا دادىسىنىڭ قەبرىسى ئىچىدىن چىققاندەك زەئىپ بىر ئاۋاز ئاڭلانغاندەك بولدى :

يارەب، ساڭا بەخت كۆزى روشەن بولغاي،
خۇشلۇق بەزمى ھەمىشە گۈلشەن بولغاي.

www.uyghurkitap.com

دۆلەت قەسرى ساڭا تۇرار جاي بولغاي،
بۇ ھەممىسىدىن كۆزۈم نەسپدار بولغاي!...

ئاپاق خوجا ھاياجانلاندى، جانلاندى ۋە ئىچ ـ ئىچىدىن ئۈمىدكە، كۈچكە تولدى. ئۇ جىمجىت، پىنھان تاڭ سۈبھىسى ئىچىدە تۇيۇقسىز قۇلىقىغا ئىشىتىلگەن بۇ ئاۋازنى ھەقىقەتەنمۇ ئۆزۈندىن بىرى سوغۇق قەبرە ئىچىدە ياتقان «قۇتبى زامان، غەۋسى دەۋران» دادىسى مازار پادىشاھىمىنىڭ جەننەتتىن كەلگەن ئاۋازى، ئوغلىنىڭ بۈگۈنكى ئەھۋالىغا ئىچىنىپ، ئۇنىڭغا كۈچ، مەدەت ۋە ئىشەنچ ئاتا قىلىش ئۈچۈن، روھىي زېمىندا پەيدا قىلغان كەشپۇ كارامىتى دەپ ئىشەنگەندى. شۇڭا، ئۇنىڭ بىردىنلا روھى تېتىكلىشىپ، جىسمى كۈچ ـ قۇۋۋەتكە تولغاندەك بولغانىدى. ئەمما ئۇ، «جەننەتتىن كەلگەن» بۇ ئاۋازنىڭ دەل ئۆز ۋۇجۇدىدىكى ھارغىنلىق بىلەن خامۇشلۇقتىن كېلىۋاتقان ئەكس سادا ئىكەنلىكىنى، يۈرىكىدىكى دەرد ـ ھەسرەتلەرنىڭ يىغا بىلەن ئېرىپ تۆكەپ، ئۇنىڭ ئورنىدا پەيدا بولغان ئەسلىي نىيەت ـ مۇددىئانىڭ ئۆزىمۇ تۇيمىغان ھالدا ئاغزىدىن نەزم شەكلىدە چىقىپ كەتكەنلىكىنى بىلەلمەي قالدى. چۈنكى، ئۇ قاتتىق چارچىغان، نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئوقۇپ، ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلەپ كاللىسىمۇ گاراڭشىپ قالغاچقا، ئۆز ئاۋازىنى دادىسىنىڭ ئاۋازى دەپ بىلىپ، رېئاللىق بىلەن ھېس ـ تۇيغۇنى ئارىلاشتۇرۇۋەتكەنىدى.

ئاپاق خوجا تۈنۈگۈن كېچىدە ياغدۇ قەبرىستانلىقىغا روھسىز، ئۈمىدسىز ھالدا غەم ـ قايغۇغا پېتىپ چىققان بولسا، بۈگۈن سەھەردە، روھلۇق، ئۈمىدلىك ھالدا، شاد ـ خۇراملىققا چۆمۈپ قايتىپ كىردى. ئەمما، ئۇنىڭ شاد ـ خۇراملىقى ئاران ئىككى كۈنگە پايلىدى.

ئاپاق خوجا دادىسىنىڭ مازىرىنى يوقلاپ كىرگەن كۈنىنىڭ ئۈچىنچى كۈنى، ياغدۇ قەبرىستانلىقىدا قانلىق ۋەقە يۈز بەردى. ئاپاق خوجىنىڭ مەزھەپ رەقىبلىرى بىلەن خۇن دەۋاگەرلىرى خۇددى

«ئىشەككە كۈچۈك يەتمىسە، ئۆر توقۇمىنى» دېگەندەك پىچاق، كالتەك بىلەن قەبرىستانلىقتا دەۋرەپ چىقىپ، بىر دەمدە ئاپاق خوجىنىڭ دادىسى مۇھەممەد يۈسۈپ مازار پادىشاھىمنىڭ ھەيۋەتلىك گۈمبىزى — «ھەزرىتى مازار» نى بۇزۇپ تاشلىدى، ياغاچ ئىشىك، ۋادەكلەر بىلەن تىلاۋەتخانىغا ئوت قويدى. ئۇلارنىڭ بۇنداق تۇيۇقسىز زوراۋانلىقىغا قارشى چىققان ئۈچ شەيخنى باغلاپ، قەبرىستانلىق يېنىدىكى كاداك ئۈجمىلەرگە ئېسىپ بولۇشىغا ئۇردى ۋە ئاخىرىدا ئۇلارنىمۇ ئۈجمە دەرەخلىرى بىلەن قوشۇپ كۆيدۈرۈۋەتتى.

بۇ ۋەقە شۇ كۈنى كەچتە ئاپاق خوجىغا ئاڭلاندى، كۈتۈلمىگەن شۇم خەۋەردىن گويا ئۇنىڭ روھى تېنىدىن چىقىپ كەتكەندەك ئازابلىنىپ كەتتى، تاج - تەختتىن ئايرىلىشنى ئاز دېگەندەك ئۈستىلەپ قوشۇلغان بۇ خورلۇق، ئاھانەت شۇ ھامان ئۇنىڭ يۈزىگە، كۆزىگە چىقتى. بىرنەچچە كۈن ئىچىدىلا، ئۇنىڭ گۆشلۈك قوۋۇزلىرى شىپىيدە چۆكۈپ، مۈڭ - ھەسرەتكە تولغان كۆزلىرى نۇرسىز پىلدىرلاپ قالدى. ئۇ قاراڭغۇ ھۇجرىغا بېكىنىۋېلىپ، ئۆزى بىلەن ئۆزى بوغۇنۇقۇپ، پۇچىلىنىپ ياتتى. پەقەت ھەپتىدىن كېيىن، ئۇ بىردىنلا ئەس - ھوشىنى يىغىپ، ئەقىل - ئىدراكىنى ئىشقا سالدى. ئۇ ئۆزىنىڭ بۇنداق كېتىۋەرسە بولمايدىغانلىقىنى دەرھال ھېس قىلدى، بۇنداق كېتىۋەرسە، ئاخىر ئۆزىنىمۇ قوغداپ قالالمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى. ئۇ ئەزەلدىن ئاجىزلىقىنى، پاراسەتسىزلىكنى يامان كۆرەتتى، بېشىغا ھەرقانداق مالامەت تاشلىرى ياغقاندىمۇ، ئۆزىنى روھلۇق، ئۈمىدۋار تۇتۇشقا تىرىشاتتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، ئالەمنى ئالغۇچى ھەممىشە ئەلەم تارتىشقا تەييار تۇرۇشى، ئاشىق ئىكەن، مەشۇقىنىڭ جاپاسىنى تارتىشقا، ئۇنىڭ تايىقىدىن لەززەتلىنىشكە تەييار تۇرۇشى لازىم ئىدى. بولمىسا، ئىشق دەۋاسىدا سادىق بولغىلى، ۋىسال دەشتىدە زاھىت بولغىلى بولمايتتى.

www.uyghurkitap.com

ئاپاق خوجا دەسلەپ مۇھەممەدئىمىن خاندىن خاۋاتىرلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن ھازىر ئۇنىڭدىن كۆڭلى خاتىرجەم ئىدى. ئەگەر ئۇ ئاپاق خوجىنىڭ ئىزىغا چۈشكەن بولسا، ئۇنى ئاللىقاچان تۇتۇپ قىلار ئىشنى قىلغان بولاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بەزى كىشىلەرنىڭ ئاغزىدا ئېقىپ يۈرگەن مىش - مىشلارغا قارىغاندا، مۇھەممەدئىمىن خان ئاپاق خوجىنى پۈتۈنلەي ئەپۇ قىلىپ، ئۆز خاھىشىغا قويۇۋەتكەنىدى. بۇ ھال مۇھەممەدئىمىن خاننىڭ ئاپاق خوجىنى ئۆز مەيلىگە قويۇۋەتكەنلىكىلا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ كاتتا ئىشانلىق ئورنى بىلەن پىر - ئۇستازلىق مەرتىۋىسىنى ئېتىراپ قىلغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. مانا بۇ ئاپاق خوجىنىڭ قايتىدىن باش كۆتۈرۈپ، دادىل ھەرىكەت قىلىشى ئۈچۈن ياخشى پۇرسەت ۋە ئەۋزەل شارائىت ئىدى. شۇڭا ئۇ، بىر نەچچە كۈنگىچە بارلىق ئەقىل - پاراسىتىنى ئىشقا سېلىپ ئويلاندى، ئىزدەندى، ئاخىر كۆڭلىدىكى ئوي - پىكىرلىرىنى پىشىلدۇرۇپ، يېقىن يارەنلىرىدىن بىرى بولغان ئۇلۇغ موللامنى يېنىغا چاقىرتتى. ئۇلۇغ موللام ھايال بولماي ئۇنىڭ بوسۇغىسىدا پەيدا بولدى.

ياش جەھەتتە تەڭ دېمەتلىك كېلىدىغان، سېمىزرەك، مىجەزى ئېغىر، كەم سۆز، ئەمما كۆزلىرىدىن چېچەنلىك چىقىپ تۇرىدىغان بۇ ئادەمنى كىشىلەر «ھەزرىتى ئىشاننىڭ سايىسى» دەيتتى. ئۇنىڭ ئەسلى ئىسمى موللا نەدىر بولۇپ، ئاپاق خوجىنىڭ ئەتراپىدىكىلەر ئۇنىڭ بىلىم جەھەتتىكى ئۈستۈنلۈكىگە قاراپ، «ئۇلۇغ موللام» دەپ نام بېرىشكەنىدى.

بىر قېتىم بەزىلەر ئۇنى سىناش ئۈچۈن:

— موللام، بەندە خۇداغا قاچان يېتىدۇ، بىلەمدىلا؟ — دەپ سورىغاندا، ئۇ قىلچە دۇدۇقلىماستىن:

---

① فىنا — يوق بولماق، ئۆلمەك. تەسەۋۋۇپتا، ئۆزلۈكنى يوق قىلىپ، ھەق ۋۇجۇدىدا ئېرىپ كېتىشنى كۆرسىتىدۇ.

— بەندە بەندىلىكتە ئۆزىدىن فەنا① بولغاندا خۇداغا يېتىدۇ، — دەپ جاۋاب بەرگەن ۋە ئارقىدىنلا مەۋلانە رۇمىنىڭ تۆۋەندىكى بېيىتىنى ئوقۇپ ئۆز پىكرىنى ئىسپاتلىغاندى:

«بولمىغان چاغىڭدا سەن بولغاندى ھەممە خۇدا،
قالمىغان چاغىڭدىمۇ قالغاي بولۇپ ھەممە خۇدا!»

ئاپاق خوجا ئۇلۇغ موللام بىلەن قىزغىن سالاملاشتى ۋە يېنىغا ئولتۇرغۇزۇپ، كۆڭلىدىكى گەپلەرنى ئادىتى بويىچە ئەمرىمەرۇپلەر بىلەن باشلىدى:

— موللام، بىز ئەزەلدىن پەيغەمبىرىمىزنىڭ سۈننەتلىرىگە ئەگىشىپ كەلدۇق، — دېدى ئۇ سىپايە ئاۋازدا، — پەيغەمبىرىمىز بىزگە دۇشمەننى يېڭىش ئۈچۈن ئۈچ يول كۆرسەتكەن: توۋا قىلىش، كۆز ياش تۆكۈش ۋە سەدىقە بېرىش... ئىنسان توۋا قىلسا، ئاللائائالا ھەرقانداق گۇناھنى مەغپىرەت قىلىدۇ. لېكىن، بىز مەيلى خۇدا، مەيلى بەندە ئالدىدا توۋا - ئىستىغپار ئېيتقۇدەك گۇناھ قىلمىدۇق، تۇتقان يولىمىز خۇدانىڭ يولى، قىلغان سۆزىمىز خۇدانىڭ سۆزى بولدى. ئەمدى سەدىقە بېرىشكە كەلسەك، پۈتۈن ئۆمرىمىز ئاللا يولىدا، ئىسلام يولىدا سەدىقە بېرىش بىلەن ئۆتۈپتۇ. شۇڭا، ئاللامۇ ئۆز يولىدا بىزگە ئەبەدىي سائادەت، قابىلىيەت، لاياقەت ۋە ئاسمانى تەۋپىق بېرىپ، كامالىي ئەقىل ۋە بىلىم بىلەن ئۇلۇغلاپ، چىرايلىق سۈپەتلەر، مۇبارەك لۇتفلار بىلەن مەرتىۋىگە يەتكۈزدى. لېكىن، ئى يارەن، بۇ جاھاننىڭ گۈلى تىكەن بىلەن، شارابى خۇمار بىلەن، راھىتى زەخمەت بىلەن ھەمخانە ئىكەن! شۇڭا، كۈتۈلمىگەندە، بېشىمىزغا ئېغىر كۈنلەر چۈشتى. بۇنىڭدىن قانداق قۇتۇلماق كېرەك؟ مەن پەيغەمبىرىمىز كۆرسەتكەن ئاشۇ «كۆز ياش تۆكۈش يولى» بىلەن بۇنىڭدىن قۇتۇلۇش قارارىغا

كەلدىم. بۇنىڭدىن باشقا يول كارغا كەلمەيدىغاندەك قىلىدۇ. ھەزرىتى غالدانىنىڭ ئالدىغا بارايلى دىسەك، ئۇ يىقىندىلا قازاقلاردىن يىڭىلىپ قايتىپ كەتتى، بۇ ھالدا ئۇنىڭ يەنە بىزگە قارىغۇدەك ماجالى بولماسلىقى مۇمكىن. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۆزىمىزنىڭ كۈچىمۇ چىچىلىپ ھالسىز ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدۇق، شۇڭا مەن ئاشۇ يولنى تاللىدىم. بۇ توغرىدا ئۇلۇغ موللامنىڭ پىكرى قانداقكىن، ئاڭلاپ باقاي دەيمەن.

ئۇلۇغ موللام ئاپاق خوجىنىڭ مەقسىتىنى چۈشەندى، ئۇنىڭ شۇنچە ئەگىتىپ قىلغان گەپ - سۆزلىرىنىڭ پوسكاللىسى «گەپنى يىلىنىشتىن، ئىشنى دوستلۇقتىن باشلاپ، يۈرەككە سىڭىپ كىرىش» ھىيلىسى ئىدى. ئۇلۇغ موللام ئەزەلدىن ئاپاق خوجىنىڭ ئىرادىسىگە خىلاپ ئىش قىلغان ئەمەس، بەلكى ئۇنى خىزىر، ئەۋلىيا سۈپىتىدە ئۇلۇغلاپ، ئاغزىدىكى ھورىنىمۇ زايە قىلمايتتى. بۇ قېتىممۇ شۇنداق بولدى، ئۇنىڭسىزمۇ ئاپاق خوجىنىڭ ئويلىغانلىرى ۋە تۇتقان يولى توغرا ئىدى، خاننى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن جەزمەن ئۇنىڭغا يىلىنىش كېرەك، بۇ خۇددى يۇمشاق قۇرتنىڭ قاتتىق ياغاچنى يىيىشىگە ئوخشاش ئىش ئىدى. خاننى ماختاپ كۆككە كۆتۈرگەندىلا، ئاندىن يۈرىكىنى ئىللىتىپ، قوينىغا كىرگىلى بولاتتى. قوينىغا كىرىۋالغاندىن كېيىن، باشقا ئىشلار ئۆز يولىدا يۈرۈشۈپ كېتەتتى...

شۇڭا، ئۇلۇغ موللام ئاپاق خوجىنىڭ پىكرىگە قايىل بولدى ۋە ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي ئالقىشلىدى. ئاخىرىدا، ئاپاق خوجىنىڭ كۆڭلىگە ياقىدىغان يەنە بىر مەسلىھەتنى بەردى:

— ھەزرىتىم، كەمىنە قۇللىرىنىڭ ئاڭلىشىچە، مۇھەممەدئىمىن خاننىڭ بى بى مۆھتەرەم خېنىم ئىسىملىك رەسىدە بولغان بىر ھەمشىرىسى بارمىش، بىز ئۇنى ئۆزلىرىگە ھالال جۈپلۈككە تەلەپ قىلساق، ئىنشائاللا، تەلىپىمىز بەجا بولۇپ قالسا، ئىشىمىز تېخىمۇ ئوڭغا تارتاتتى، سۇلۇكىمىزنىڭمۇ جەمئىيەتتە زەرەرگە ئۇچرىغان نام - ئابرۇيى

كۆتۈرۈلۈپ، ئاسمانى تەۋپىق تاپاتتى.

ئاپاق خوجا ئاغزىنىڭ ئۇچىدىلا مۇنداق دېدى:

— زاھىتلار دۇنيانىڭ غېرىبلىرىدۇر، موللام، ئادەمنىڭ نەپسى مۇسۇلمان بولمىغۇچە، شەيتان دىلىدە ئورۇن ئالىدۇ، قېنى كۆرەرمىز، ئاللاتائالا غېرىبلارنىڭ پاناھى...

ئۇ ئاغزىدا شۇنداق دېگەنىبىلەن، كۆڭلىدە غايىبانە ھالدا بى بى مۆھتەرەم خېنىمنىڭ يېشىنى، تەقى - تۇرقىنى، رەڭگى - رۇخسارىنى ئويلاپ، ئىچ - ئىچىدىن خۇشال بولۇۋاتاتتى ۋە مۇنداق شېرىن مەسلىھەتنى بەرگەن ئۇلۇغ موللامنىڭ ئەقلىگە بارىكاللا ئېيتىۋاتاتتى.

ئۇلۇغ موللام قايتىش ئالدىدا يەنە شۇ گەپنى تىلغا ئېلىپ:

— ھەزرىتى ئىشانەم، ئەگەر سىلى لايىق كۆرسىلە، مەن بۇ ئىشنى چوڭقۇرراق بىلىپ باقسام قانداق؟ — دېۋىدى، ئاپاق خوجا چوڭ سۈپەتلىك بىلەن:

— قېنى، ئۆزلىرى قاراپ بىر ئىش قىلالا، — دېدى ۋە ئۇلۇغ موللامنى ئۇزىتىپ قويۇپ، دەرھال پىكرىنى يىغىپ، مۇھەممەدئىمىن خانغا يازىدىغان مەكتۇپ ئۈستىدە ئويلىنىشقا باشلىدى.

3

مۇھەممەدئىمىن خان ئوردىدا بېجىرگەن بىر كۈنلۈك ئېغىر ئىشتىن چارچاپ، ھاۋالىنىش ئۈچۈن باغقا چىقتى، ئەتراپنى كەچكى شەپەق قاپلىغانىدى. باغدىكى ھەممە نەرسە — ئاق، بىنەپشە ۋە ھال رەڭدە چېچەكلىگەن مېۋىلىك دەرەخلەر، رەڭگارەڭ ئېچىلىپ تۇرغان گۈل - گىياھلار، گۈلزار ئوتتۇرىسىدىكى گۈمبەزسىمان ھاۋارەڭ شىپاڭ ۋە ئېرىقلاردا شىلدىرلاپ ئېقىۋاتقان سۈزۈك سۇلار شەپەق شولىسىدا ئاجايىپ گۈزەل بىر مەنزىرە پەيدا قىلغانىدى.

خان سىلىق تاش ياتقۇزۇلغان، ئىككى تەرىپىدىكى قىرقىم ئارچىلار تەكشى كۆكىرىپ تۇرغان ئاياغ يولنى بويلاپ ئاستا كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى باھار پەيزىگە تولغان خۇشبۇي زېمىننى ھەرخىل قۇشلارنىڭ نەغمىسى چاڭ كەلتۈرۈۋەتكەنىدى.

مۇھەممەدئىمىن خان راسا راھەتلەندى، تەبىئەتنىڭ بۇ گۈزەللىكى ۋە سېخىيلىقى ئۇنىڭغا ھوزۇر بېغىشلىغان، روھىنى كۆتۈرۈپ، ۋۇجۇدىغا كۈچ ۋە ئارام ئاتا قىلغانىدى. ئۇ قولىنى ئارقىغا تۇتۇپ، بەستىلىك گەۋدىسىنى سەل - پەل ئېگىپ، بىردەم يەردىكى گۈللەرگە، بىردەم كۆكتىكى قۇشلارغا قارىغىنىچە ئۇدۇل كەلگەن تەرەپكە قاراپ كېتىۋاتاتتى.

شۇ چاغدا، كىمدۇر بىرىنىڭ ئارقا تەرەپتىن شىپىرلاپ كېلىۋاتقان ئاياغ تىۋىشى ئاڭلانغاندەك بولدى، مۇھەممەدئىمىن خان گەۋدىسىنى يېرىم بۇراپ ئارقىغا قارىۋىدى، ئېگىز بوي، كوسا يۈز ھۆدەيچىنىڭ قولىدىكى كۈمۈش پەتنۇسنى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ، تەزىمدە تۇرغانلىقىنى كۆردى. پەتنۇستا قىزىل لېنتا بىلەن چىگىلگەن يۆگەكلىك بىر مەكتۇپ تۇراتتى. خان دەرھال ئارقىغا بۇرۇلۇپ:

— ھە، نېمە گەپ؟ — دەپ سورىدى ھۆدەيچىدىن.

— خان ئالىيلىرىغا ئاپاق خوجىدىن مەكتۇپ كەپتۇ، — دېدى ھۆدەيچى پەتنۇسنى خان تەرەپكە سۇنۇپ.

خان ئەندىككەندەك بىر دەقىقە تۇرۇۋېلىپ، ئاندىن خەتنى ئالدى ۋە شەپەق نۇرىدا جۇلالىنىپ تۇرغان شىپاڭ تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

مۇھەممەدئىمىن خان خەتنى ئالدىراپ ئاچمىدى. ئۇنىڭ كاللىسىدا ھەر خىل پىكىرلەر ئايلىنىپ يۈرەتتى. «ئاپاق خوجا نېمە ئۈچۈن خەت يازدى؟ خەتتە نېمە دېگەندۇ؟ ماڭا باش ئەگكەنمىدۇ ياكى مەن بىلەن سەلتەنەت ئۈستىدە سودىلاشماقچىمۇ؟...»

بۇ كۈتۈلمىگەن مەكتۇپ خاننىڭ ئارامىنى بۇزۇپ، پەيزىنى قاچۇر-

غانىدى. بايىقى كۆڭۈل ئازادىلىكىنى ھەر خىل گۇمانىي پىكىرلەر ئىگىلەپ ئالدى. ئاخىر ئۇ، بىر خىل تىت ـ تىتلىق ۋە ئارىسالدىلىق ئىچىدە خەتنى ئاچتى. خەت مۇنداق سۆزلەر بىلەن باشلانغانىدى :

«ئۇلۇغ شاھىم، ئاللاتائالا ئۆزلىرىنى بىزنىڭ بۇ مۇقەددەس يۇرتقا ئاتا قىلغان. شۇڭا، ئۆزلىرى سەلتەنەت تەختىدە ھەقلىق ئولتۇرغۇچى ئۇلۇغ سۇلتان، زور قەھرىمان!

بۇ زاتىنىڭ ۋەسفىنى قىلماققا مەندە نىمە ھەد بولسۇن،
ئېگىز ئاسماننى ئۆلچەشكە زېمىندا ئىقتىدار قايدا ؟!

ئى پەزىلەتلىك شاھىم! ئاللانىڭ ئاشىقلىرىدىن، دەرگانىڭ تالىپلىرىدىن مەخپىي قالمىغايكى، بۇ ئالەم ھادىسىلىرىدىن ھېچكىم قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. قۇدرەتلىك ئاللا ئۆز بەندىسىگە نېمىنى ئىرادەت قىلغان بولسا، شۇنى كۆرمەي ئامال يوق. سەئىدلەرگە ئىتائەت مۇلازىمىتىدە بولماق، دۇئاسىنى ئالماق، نەزەر ـ ئېتىبارلىرىدىن ئۆتمەك ــ ئاللا رىزاھلىقىدۇر!

ئاللا بىلەن قەسەمكى، مېنىڭ پېشمىنى تۇتقان ھەممە ئەھلى ئۇممەت تەھقىق بېھىش ساۋابىنى كۆرگەي، ھەر ئىككىلا ئالەملىك دەرد ـ ئەلەم، زەخمە ـ نادامەت، ھەسرەت ـ خۇسۇمەتلەردىن پاك، خالىي، بەتگۇمان بولغاي... قادىر ئاللاغا بولغان ئىشق تەقدىرى مەندەك بىر ناتىۋاننى ۋەيران ـ سەرسان قىلدى، مۇبادا، ئاللانىڭ ئىرادىسى بويىچە، مېنىڭ تەقدىر ـ قىسمىتىم غېرىبلىق ئىچىدە ۋەيران بولۇش بولىدىغان بولسا، بۇنىڭغا مەن تەييار! ئەمما، كۆڭلۈمگە ئايانكى، مېھىر ـ شەپقەتلىك شاھ ئالىيلىرى بۇنىڭغا قاراپ تۇرمايدۇ، پېقىرنى غېرىب ـ مىسكىنلىك ئازابىدىن تارتىپ چىقىپ، ساخاۋەت ئاپتاپىدىن بەھرىمەن قىلىدۇ. چۈنكى، جەننەت ــ كىشىلەرنىڭ سەۋەنلىكلىرىنى ئەپۇ

قىلغۇچىلارنىڭ جايىدۇر! مەن شۇ تاپتا ئىلتىجا قولۇمنى شاھ ھەزرەتلىرىنىڭ خاسىيەتلىك ئېتىكىنى تۇتۇشقا سوزدۇم، ناتىۋان ۋۇجۇدۇم سەردارلار بېشىغا تاج بولغان ئۇلۇغ ئاستانىنىڭ تۇپرىقىنى بۆسە قىلىش ئۈچۈن تەلپۈنمەكتە... پېقىر ئەنە شۇ ئاستانىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا جانابىي ھەقنىڭ ئىبادىتىنى قىلىپ ئۆمۈر ئۆتكۈزۈشكە رازىدۇرمەن. ئالىي خانىمىز ئۆزلىرى بولغايلا، قان تۆكمەك مۇتلەق جائىز ئەمەستۇر...

ھەق سۇبھانەھۇۋەتائالا ئۆز ياخشىلىقى ۋە ساخاۋىتى بىلەن ئالىي سۈپەت خان ئالىيلىرىنىڭ ئۇلۇغ ۋۇجۇدىنى بارلىق بالايىئاپەتلەردىن ساقلىغاي، ئامىن ئاللاھۇ ئەكبەر...»

مۇھەممەدئىمىن خان خەتنى ئارقا ـ ئارقىدىن ئىككى قېتىم ئوقۇدى، خەتتىكى چىرايلىق مەدھىيىلەر، شېرىن ـ سۇخەن سۆزلەر گويا تاتلىق مېھرىگىياھ سۈيىدەك ئۇنىڭ ماختاشقا كۆنگەن يۈرىكىنى ئىللىتىپ، ۋۇجۇدىغا ھۇزۇر بېغىشلىدى. ئاپاق خوجىمۇ ئۇنىڭ قەلبىدە بۇرۇنقى ئوبرازى بىلەن نامايان بولۇشقا باشلىدى.

«توغرا، ‹ئېسىلدە خاتا يوق، بىئېسىلدە ۋاپا› دېگەن گەپ جايىدا ئېيتىلغان، — دەپ ئويلىدى ئۇ ئاپاق خوجىغا قايىل بولۇپ، — بۇنداق ئالىي نەسەبلىك، بىلىمى چوڭقۇر، ئەخلاقلىق ئادەملەر ئۆزىنى بىلىشكە، ئۆزىنى سوراشقا ماھىر بولىدۇ. ئاپاق خوجىمۇ بۇ قېتىمقى مەغلۇبىيەتتىن ھوشىنى تېپىپتۇ. ئۇ راستىنىلا سەلتەنەتنى تەرك ئېتىپ، تەرىقەتنى پاناھگاھ قىلىمەن دېسە، ئەلۋەتتە ئاستانىغا قايتىپ كېلىپ ئىشانلىقنى قىلسا بولىدۇ. چۈنكى، سەلتەنەت باشقا ئىش، تەرىقەت باشقا ئىش...»

ئۇ يەنە تۇرۇپلا ئۆز پىكرىدىن ئۆزى گۇمانلىنىپ قالدى. «مۇبادا، بۇ بىر ھىيلە ـ مىكىر، قىلتاق بولسىچۇ؟ — دېگەن خىياللارغا كەلدى ئۇ سەگەكلىشىپ، — ئۇ چاغدا ئوردىدىكى بەزى بەگ ـ سىپاھلارنىڭ ئۇ توغرىدىكى پىكىرلىرى ھەق بولۇپ قالىدۇ، ئاخىر مەنمۇ لېۋىمنى

چىشلەپ قالىمەن. ياللا، مۇنداق غەپلەتتىن خۇدا ساقلىغاي...»

خان ئەنە شۇنداق گۇمان ۋە دېلىغۇللۇق ئىچىدە ئاپاق خوجىنىڭ مەكتۇپىنى جىممىدە باستۇرۇپ قويدى، ئۇ ھەقتە ھېچكىمگە گەپ قىلمىدى، پەقەت ئۆزى ئويلاش، مۇلاھىزە قىلىش ۋە ئاپاق خوجىنى ئاستىرتىن كۆزىتىش بىلەن ئۆتتى. ئاپاق خوجمۇ قەشقەردىكى «گۈلباغ» تۇرالغۇسىدا، خانغا يازغان خەتنىڭ جاۋابىنى كۈتۈپ، كىتاب مۇتائىلە قىلىش بىلەن جىم ياشىدى.

ئارىدىن بىر ئاي ئۆتكەندە، يۇرىكى تۇيغۇن ئاپاق خوجا مۇھەممەد-ئىمىن خانغا ئىككىنچى مەكتۇپىنى يازدى. بۇنى ئۇ «سىنچايدىن كېيىنكى مەززىلىك تائام» دەپ ئاتىدى. دېگەندەك، بۇ «مەززىلىك تائام» مۇھەممەدئىمىن خانغا بەكمۇ ياقتى. ئىككىنچى مەكتۇپتا مۇنداق گەپلەر يېزىلغانىدى:

«... ئۇلۇغ شاھىم! سەلتەنەتلىرى بەر قارار، ئەدلى ـ ئادالەتلىرى تىللاردا داستان بولسۇن! ھەزرەتلىرىنىڭ خىزمەتلىرىدە ھەر ۋاقىت قايىم تۇرماق پېقىر ئۈچۈن شەرەپتۇر. ئاجىزە ھەمشىرىلىرىنى ئەمرىمگە ئېلىپ، ئۆزلىرىگە خۇدايى ھەمراھ بولماق ماڭا خۇدايىتائالا تەرىپىدىن زاھىر بولدى. پېقىر سابىت قەدەم، سادىق نىيەت، ساپ تەبىئەت ۋە پېتەرلىك ئىرادە بىلەن ئۆزلىرىگە بۇ تەلەپنى قويدى. ئىنشائاللا، سىلىنىڭ سەلتەنەت سايىلىرى باش ئۈستىمىزدە قىيامەتكىچە داۋام قىلغاي. بۇ كەلىمەلەرنىڭ زىكرى ۋە تەسىرى بىلەن دوستلار ۋە مۇخلىسلارنىڭ تىل ـ قۇلاقلىرى مۇنەۋۋەر[1] ۋە مۇئەتتەر[2] بولغاي!...»

بۇ خەت مۇھەممەدئىمىن خاننىڭ كۆڭلىدىكى گۇمانلارنى كۆتۈرۈۋەتتى. ئاپاق خوجىنىڭ دوستلۇق، بۇرادەرلىكتىن ھالقىپ، ئەمدى تۇغقان بولۇش نىيىتىگە كەلگەنلىكى ئۇنى خېلى خاتىرجەم ھالەتكە

① مۇنەۋۋەر ـــ نۇرلۇق، روشەن، پارلاق.
② مۇئەتتەر ـــ خۇش پۇراق، خۇشبۇي.

كەلتۈرگەنىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، مۇھەممەدئىمىن خان ئاپاق خوجىنىڭ ئۆزىگە كۆيئوغۇل بولىدىغانلىقى ئاللادىن كەلگەن بېشارەت ئىكەنلىكىگە شۈبھى قىلمىدى. چۈنكى، ئۇنىڭ سىڭلىسى بى بى مۆھتەرەم خېنىم ئاللىقاچان ياتلىق بولۇش يېشىدىن ھالقىپ، يىگىرمە نەچچە ياشلارغا بېرىپ قالغان، نۇرغۇن ئەلچىلەرنى ياندۇرۇپ، مۇھەممەدئىمىن خانىمۇ بىزار قىلغان، «ئەركەك جىنى بار» قىز ئىدى. ئۇ ھەمىشە ئەرەنچە ياسىنىپ شىكارغا چىقاتتى، قىلىچۋازلىقنى مەشىق قىلاتتى. ئۇنىڭ تۇمشۇقى ئاق، يۈزى چىرايلىق بولغان بىلەن، مىجەزى ئۇسال، قىلىقى سەت ئىدى. ئۇ ئاچچىقى كەلسە، غەزەپلەنسە، خاپا قىلغان ئادەمنىڭ كاللىسىنى ئېلىشتىن يانمايدىغان بەتخۇي، بىشەم قىز ئىدى.

كۆتۈلمىگەندە، چاچ ـ ساقىلى ئاقىرىشقا باشلىغان ئاپاق خوجىنىڭ ئەنە شۇنداق بىر قىزنى ئەمرىگە ئالىمەن دەپ چىقىشى ــــ ھەقىقەتەنمۇ ئاللانىڭ بېشارىتى، غايىبتىن كەلگەن نىكاھ ئىدى. شۇڭا، مۇھەممەدئىمىن خان ئاپاق خوجىنىڭ بۇ مەكتۇپىغا تېزلا جاۋاب خەت قايتۇردى ۋە بى بى مۆھتەرەم خېنىمغا ئەلچى ئەۋەتسە بولىدىغانلىقى توغرىسىدا ئاغزاكى پەرمان چۈشەردى. لېكىن، بۇ خەۋەر ئوردىغا تارقالغاندىن كېيىن، يەنىلا ئاز ـ تولا غۇلغۇلا پەيدا قىلدى. بەزىلەر بۇنى «ئاپاق خوجىنىڭ ھىيلە ـ مىكرى» دەپ نارازى بولۇشتى. قۇبات مىرزابەگ ئۆزىنىڭ ۋە باشقىلارنىڭ پىكىرلىرىنى يىغىنچاقلاپ خانغا يەتكۈزدى. خان ئۇنىڭ بىلەن ئاقسارايىنىڭ يېنىدىكى قوبۇلخانىدا ئايرىم سۆزلەشتى.

ــــ خان ئالىيلىرى، ئاقىل كىشى دۈشمەن ھىيلىسىگە ئىلتىپات قىلماسلىق كېرەك، ــــ دېدى قۇبات مىرزا بەگ ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن، ــــ دانا دۈشمەن ئۆزىنى ئوكلاپ ئالماق ئۈچۈن يۇمشاقلىق كۆرسىتىدۇ، شېرىن ـ سۇخەن سۆزلەرنى قىلىدۇ. ئەمما، ئۇنىڭ ئاستىدا تۈرلۈك ھىيلە ـ مىكىر يوشۇرۇنغان بولىدۇ. شۇ مۇقەررەركى،

مىنىڭ دوست ئاز، بىر دۈشمەن كۆپتۇر، ئويلاپ ئىش قىلغايلا!...

مۇھەممەدئىمىن خان بىر پەس سۈكۈتتە ئولتۇردى، كېيىن خىيال بىلەن يۇمۇلغان كۆزلىرىنى لەپپىدە ئېچىپ، قۇبات مىرزا بەگكە مۇنداق دېدى:

— مەن بۇ ئىشنى كۆپ ئويلاندىم، بۇ خەت ئاپاق خوجىنىڭ تۇنجى خېتى ئەمەس، بۇنىڭدىن بىر ئاي بۇرۇن بىر خەت يازغان، مەن شۇ چاغدا ئۇنى نۇرغۇن گۇمانىي خىياللار بىلەن باستۇرۇپ قويغان. ئەمدى ئويلاپ قارىسام، گۇمانلىرىم بىھۇدە ئىكەن. ئاللانىڭ ۋەلىلىرىگە نىسبەتەن جاھىللىق ۋە نادانلىق بىلەن قىلغان ھەرقانداق ئىش ناھايىتى يامان ئاقىۋەت تۇتىدۇ. بىزنىڭ ئىچىمىزنىڭ يامانلىقى ھەقنىڭ خاسلىرىغا روشەندۇر. ئاللاتائالا: «مېنىڭ ئەۋلىيالىرىم پەردە ئىچىدە، ئۇلارنى مەندىن باشقىسى تونۇمايدۇ»[1] دېگەن. ئاپاق خوجا پەردە ئىچىدىكى ئەۋلىيالاردىن، ئۇنىڭ كۆڭلى نېمىنى خالىسا، شۇنداق بولىدۇ. شۇڭا، بۇنداق زاتلارغا گۇمان ۋە ھاقارەت كۆزى بىلەن قاراشقا بولمايدۇ، ئۇنداق ئادەملەرنى تەگلىكتە قويۇش مۇناسىپ ئەمەس، ئەۋلىيالارنىڭ تەڭ دىل بولۇشىدىن ھەزەر ئەيلەش كېرەك! ئى بۇرادەر ئەزىز، ئۇلۇغ ئادەملەرنى ھاياتلىق ئالىمىدە كىشىلەر ياخشى تونۇيالمايدۇ. چۈنكى، ئادەمنى تونۇش قىيىن، يۇرۇش - تۇرۇشتا، يەپ - ئىچىشتە ئوخشاش بولغانلىقتىن قارايدۇكى، ئۇلارمۇ يەپ - ئىچىدۇ، لېكىن يەپ - ئىچىشتە پەرق بار، ئۇلار يەيدۇ، ئىچىدۇ، نۇر بولىدۇ:

«ئۇ بىرى يېسە بولۇر نۇرى ئەھەد،[2]
بۇ يېسە بولغاي بوتۇن بوغزۇ ھەسەد...[3]»

---

① پارسچە «ھىدايەتنامە»، ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى، 78 ـ بەت.

② ئەھەد — خۇدانىڭ نام، سۈپىتى.

③ ھەسەد — قىزغىنىش، كۆرەلمەسلىك.

www.uyghurkitap.com

دېگەن مەسنەۋى ئەنە شۇنىڭغا قارىتىلغان. بىر كىشىنىڭ كۆڭلى رەقىبتىن ئازار يېسە، كۆڭلى ئارام تاپمايدۇ، چۈنكى ئۇنىڭدا ئاداۋەت ئىزلىرى، غۇم ساقلاش باقىي قالىدۇ. ئۇلۇغلار ئېيتىپتۇ: «دوستى قانچە كۆپ بولسا، بالايىئاپەتنىڭ ھۇجۇمى شۇنچە ئازىيىدۇ، ۋاپاسىز مېھىر نەدە كۆپ بولسا، شۇ يەردە ھۇزۇر ساپا كۆپىيىدۇ...»

قوبۇلخانىدىكى سۆھبەت خېلى ئۇزاق داۋام قىلدى. قۇبات مىرزا بەگ خاننىڭ پىكىر ۋە قاراشلىرىنى ئەقلەن قوبۇل قىلالمىسىمۇ، لېكىن ئىتائەت ۋە ھۆرمەت يۈزىسىدىن ئۇنىڭغا يول قويدى ۋە ئۆز پىكرىنى قايتا تەكىتلىمىدى. ئۇ خاننىڭ سۆزلىرىدىن ئۇنىڭ ئاپاق خوجىغا بولغان ئېتىقادىنى، تەسىرىنى ۋە ئۇنى ھەقىقىي ئەۋلىيا دەپ چوقۇنىدىغانلىقىنى تونۇپ يەتكەندى. بۇ ھالدا ھەرقانداق يوللۇق، ياخشى گەپلەرنىڭمۇ ئۇنىڭغا تەسىر قىلىشى ناتايىن ئىدى. شۇڭا، قۇبات مىرزا بەگ خان بىلەن بولغان سۆھبەتنى ئۇنىڭ رايى بويىچە ئاخىرلاشتۇردى.

*　　　*　　　*

بى بى مۆھتەرەم خېنىمغا ئەلچى ماڭغۇزۇش تەرەددۇتى باشلاندى. ئاپاق خوجا بۇنىڭغا ئەڭ مۇۋاپىق دەپ، مەۋلانە موللا نەقىنى تاللىدى. قەشقەردە تۇغۇلغان، «تۆگە» لەقەملىك، مۇلايىم تەبىئەتلىك، يۇمشاق تىللىق بۇ ئادەمنى ئاپاق خوجا «قولىدىن ئىش كېلىدىغان، ساھىب ماقام، كارامەت ئىگىسى» دەپ بىلەتتى. ئۇ «نەزمىي تەرىق»① دېگەن كىتابچىنىڭ مۇئەللىپى ئىدى.

ئاپاق خوجا بىلەن ئۇلۇغ موللام ئۇنى ياز ئايلىرىنىڭ چىرايلىق بىر ئەتىگەنلىكى ياخشى تىلەك – ئارزۇلار بىلەن قەشقەردىن يەكەنگە يولغا سالدى.

---

① نەزمىي تەرىق — تەرىقەت يولىنىڭ نەزمىسى.

مەۋلانە موللا نەقى ئۇلاردىن ئايرىلىپ، بەش كۈندىن كېيىن، بىبى مۆھتەرەم خېنىمنىڭ چار بېغىدا پەيدا بولدى. بۇ ئىشلاردىن ئاللىقاچان خەۋەر تاپقان قىزنىڭ چۆرە ـ دېدەكلىرى موللا نەقىنى مېھمانخانىغا باشلاپ، مەلىكىگە خەۋەر قىلىش ئۈچۈن چۇرقىرىشىپ چىقىپ كەتتى.

بىر چاغدا، قەددى ـ قامىتى كېلىشكەن، شوخ، مەغرۇر بىر قىز شەھلا كۆزلىرىدىن ئۇچقۇنلار چېچىپ، بويىدىن مۇشكى ئەنبەر پۇرىتىپ مېھمانخانىغا كىرىپ كەلدى ۋە ئۆزى ئۈچۈن مەخسۇس ياسالغان چىملىدىق ئىچىگە كىرىپ ئولتۇردى. موللا نەقى بىلەن قىزنى نېپىز شايى پەردە ئايرىپ تۇراتتى.

موللا نەقى ئورنىدىن تۇرۇپ قىزغا سالام بەجا كەلتۈردى ۋە كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قىزغا سەپسالدى. قىزنىڭ ئاپئاق بۇلۇت ئارىسىدا ئۆرۈپ يۈرگەن تولۇن ئايدەك قىزارغان يۈزى يىپەك رومال ئىچىدە ئوتتەك يېنىپ، ئەيمەنگەن كۆزلەرنى ئۆزىگە تېخىمۇ تارتاتتى. ئۇنىڭ بەش ئەزايى راۋۇرۇس، بىر جۈپ تىنىق كۆزى خۇددى بىر جۈپ جاۋاھىر تاشئالمىدەك، بويىدا چاقناپ تۇرغان مەرۋايىت، مارجان ۋە يېشىل رەڭ جىلۋە قىلىپ تۇرغان ئالماس كۆزلۈك ئۈزۈكى بىلەن رەڭ ۋە ھۆسن تالىشىپ تۇراتتى. زىننەت بۇيۇملىرىغا ئوخشاش، گىرىملىرىمۇ ئۆزىگە شۇنداق ياراشقانىدى: قاشلىرىغا كۆپكۆك ئوسما قويۇلغان، كۆزلىرى سۈرمىدىن قاپقارا، خېنە ياققان قوللىرى سىرىق ئەتلەس كۆڭلەك بىلەن سىڭىشىپ كەتكەنىدى. قىسقىسى، ئۇنىڭ گۈزەللىكى ۋە چېھرىدىكى سىرلىق كۈلكىسى كىشىنىڭ ئەقلىنى لال قىلاتتى.

موللا نەقى دەرھال قىزدىن كۆزىنى ئۈزۈپ يەرگە قارىغان پېتى ئۆزىنىڭ كېلىش مەقسىتىنى قىسقىچە چۈشەندۈردى، ئاندىن قوينىدىن قىزىل دۇخاۋىغا ئورالغان كىچىككىنە خەتنى ئېلىپ، ئىككى قوللاپ قىزغا سۇندى، قىز شايى پەردىنىڭ بىر چېتىنى قايرىپ ئامانەتنى

قولىغا ئالدى. بۇ ئاپاق خوجىنىڭ بىبى مۆھتەرەم خېنىمغا يازغان تۈنجى مۇھەببەتنامىسى ئىدى.

قىز خەتكە مەنىستىمىگەندەك نەزەردە كۆز يۈگۈرتتى. خەت ھەم دېگەندىلا مۇنداق چىرايلىق گەپلەر بىلەن باشلانغانىدى:

«ئى قىبلەگاھ! ئاكىڭىز شاھ ئالىيلىرىنىڭ پېقىر نامىگە مېھرىبانلىق ۋە دىل سوراش يۈزىسىدىن يېزىلغان زوق ئارىلاش، شەۋق قوزغار مەكتۇپنامىسى يېتىپ كېلىپ، مەزمۇنىدىن ۋاقىپ بولۇندى، خۇشلۇق ئۈستىگە خۇشلۇق ھاسىل بولۇپ، غەملىك كۆڭۈللەر شادىمان بولدى... ئاللاتائالا سىزنىڭ مۇبارەك نامىڭىزنى دىلىمغا ساپتۇ. ھېچبىر بەندە ئەزەلىي قىسمەتتىن، ئاللانىڭ ئىرادىسىدىن غەيرىي ئىش قىلالمايدۇ. مەن سىزنىڭ ئاللا نېسىپ قىلغان بۇ يۈرەك سۆزلىرىمنى قوبۇل قىلىشىڭىزنى ئىستەر ئىدىم:

چۇشۇمدە روي زىباسى كۆرۈندى،
ئاشىق جاندىن سەبىر تاقەت ئېلىندى.
تېنىمدا تەپ، دىلىمدا تاب ئۈنىڭدىن،
كۆزۈمدۇر غەرقى بىر خۇناب ئۈنىڭدىن.
ئالەمدىكى قىبلەگاھىم، جايىم ئۇدۇر،
جېنىم بولسۇن پىداسى، جانانىم ئۇدۇر...

بىبى مۆھتەرەم خېنىم خەتنى تۇتقان پېتى ئولتۇرۇپ قالدى، ئۇنىڭ قوللىرى سېزىلەرلىك تىترەۋاتاتتى، قەلبىنى مۇڭلۇق كۈيدەك ئىللىق بىر تۇيغۇ بەند قىلىۋالغانىدى. ئۇ شۇنچە يىللاردىن بېرى ئۆز تۇرمۇشى، تەقدىرى ۋە ئىستىقبالى توغرىسىدا بۇنچىلىك تەسىرلىك گەپلەرنى، ياشقىلارنىڭ يۈرەك سىرلىرىنى ئاڭلاپ باقمىغانىدى. بۇنى ئاز دېگەندەك، موللا نەقىنىڭ چىرايلىق، سىپايە سۆزلىرى ئۇنى تېخىمۇ

مۇ ھاياجانغا سېلىپ قويدى:
— خانقىز، بىزنىڭ ھەزرىتى ئىشانىمىز ئىشق ـ مۇھەببەتكە تولغان ئالىي نەسەب بىر زات، — دېدى ئۇ ۋەزمىن ئاۋازدا، — ھەممىشە بىزگە مۇنداق دەيتتى: مۇھەببەت جەۋھىرى بىر ئېسىل جەۋھەردۇر، ئۇ ھەر دەريادا توختىمايدۇ، ئۇ شۇنداق ئەزىز بىر رەيھانكى، ھەر بوستاندا ئۈنمەيدۇ، ئالىي ھىممەت بىر قۇشكى، ھەر شاختا ئاشيانە قۇرمايدۇ. مۇھەببەتنىڭ شارابى زەھەر بىلەن ئارىلاشتۇرۇلغان، جاپا تىكىنىگە چىدىيالمايدىغان ئادەم مۇھەببەت شارابى چۆرىسىگە يولىماسلىقى كېرەك... ئاللاتائالا سىزنى ئۇ زاتقا چۈشىدە كۆرسىتىپتۇ. خانقىز، بۇ سىزنىڭ بەخت ـ ئىقبالىڭىزدىن دېرەك بېرىدۇ. كىمكى بۇ پىر ـ ئەۋلىيالارنىڭ كەمتىرىن خادىملىرىغا ئۇلانسا، ئىككى جاھانلىق مەقسەتلىرىگە يېتىدۇ. كىمكى مۇسۇلمان تۇغۇلۇپ، مۇسۇلمان ئۆلۈش-نى خالىسا ۋە ھەقنىڭ رەھمىتىگە يېتىشنى ئويلىسا، مۇشۇ خانىدانغا ئېسىلىشى كېرەك. شۇنداق قىلغاندىلا، ئۇلار ئەھلۇللانى تېپىپ، يامان سۈپەتلىرى ياخشى سۈپەتكە ئۆزگىرىدۇ، خۇدا ھەممە نەرسىگە دانا گۇۋاھتۇر!...
بى بى مۆھتەرەم خېنىم ئاپاق خوجا توغرىسىدا بۇرۇنمۇ نۇرغۇن گەپ ـ سۆزلەرنى ئاڭلىغانىدى. ئۇنىڭ نۇرغۇن ئادەملەر چوقۇنىدىغان كاتتا ئىشان، كەشپۇ كارامەتلىك پىر ـ ئەۋلىيا ئىكەنلىكىنى ئەقلەن ھېس قىلىسىمۇ، لېكىن ئۇنى كۆرۈپ باقمىغانىدى. شۇڭا، دەقىقە ئىچىـ دە ئۇنىڭ ساددا كۆڭلىدىن «بۇ كاتتا زات ياشمىدۇر ـ قېرىمىدۇر؟ قاۋۇلمىدۇر ـ ئاۋاقمىدۇر؟ ئېگىزمىدۇر ـ پاكارمىدۇر؟...» دېگەندەك خىياللار ئۆتۈپ كەتتى. ئۇ خېلى ئۇزاق جىمىقتىن كېيىن، ئۇزۇندىن بېرى كۆڭلىدە ئويلاپ يۈرگەن گەپلەرنى ئېيتتى، تېگى ـ تەكتىدىن ئالغاندا، بۇ ئۇنىڭ ئاپاق خوجىغا قويغان سىنىقى ئىدى.
— مېنىڭ ئۈچ شەرتىم بار، — دېدى ئۇ ئاۋازىنى پەس قىلىپ،

لېكىن ئۇنىڭ ھاياجانلىق ئاۋازىدا بىر خىل لەززەت ۋە بېسىلغۇسىز خۇمارلىق بار ئىدى، — سىلى ئاپاق خوجامغا يەتكۈزسىلە. مۇبادا، قوبۇل تۇتسا، ئاندىن ئۇل زاتنىڭ خىزمىتىدە بولسام...

— قېنى، ئېيتقايلا خانقىز، — دېدى موللا نەقى، — قۇلىقىم سىلىدە، شەرتلىرىنى ھەزرىتى ئىشانغا ئەينەن يەتكۈزگەيمەن.

— بىرىنچى شەرتىم شۇكى، — دەپ گېپىنى باشلىدى بى بى مۆھتەرەم خېنىم، — بىرەر كىشىگە غەزەپ قىلسام، ئاسانلىقچە گۇناھىدىن ئۆتمەيمەن، بۇنداق چاغدا ئارىغا چۈشمىسە؛ ئىككىنچى شەرتىم، مېنىڭ پادىشاھزادە تۇغقانلىرىم بار، ئۇلارغا ھەر نەرسە بەرسەم، ئىنئام قىلسام، ئۇنى قىسقۇالماي بەرسە، كارى بولمىسا؛ ئۈچىنچى شەرتىم، پېشقەدەم ئۆلىما - ئالىملاردىن ئاڭلىشىمچە، بۇ دۇنياغا ھەزرىتى مۇھەممەد سەللاللاھۇئەلەيھى ۋەسسەللەمنىڭ ۋەلىلىرى كېلەرمىش. ئەنە شۇ ۋەلىلەرنىڭ سۇلتانى، ئەۋلىيالارنىڭ ئۈۋەيسى① مېنىڭ ۋۇجۇدۇمدىن زۆھۇر② غا كەلسە، جان - دىلىمنى، مال - دۇنيايىمنى شۇنىڭ يوللىرىغا سەرپ قىلسام، مۇرادىم ھاسىل بولىدۇ!...

بى بى مۆھتەرەم خېنىم شۇ گەپلەرنى قىلىپلا، موللا نەقىگە خوش ئېيتىپ مېھمانخانىدىن چىقتى، دەھلىزدە كۈتۈپ تۇرغان بىر نەچچە چۆرە قىزلار چۇرقىرىشىپ ئۇنىڭ قولىغا ئېسىلدى ۋە ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي ئۇنى تەبرىكلەپ، تويي خۇشاللىقى توغرىسىدا سۆزلىشىپ كەتتى.

— بولدى قىلىڭلار، قىزلار، — دېدى بى بى مۆھتەرەم خېنىم ئۇلارغا كايىغاندەك قىلىپ، — تويي قىلىپ، ئۆي تۇتۇپ تويىمىز تېخى. ئەرنى كۆتۈش، بالا تۇغۇش، ئۆينىڭ تۈگىمەس ئىشلىرى دېگەنلەر ئايالالارنىڭ گۈزەللىكىنى، ياشلىق باھارىنى ئوغرىلاپ قاچىدۇ.

---

① ئۈۋەيسى — چوققى، نوچىسى.
② زۆھۇر — تۆرىلىش، دۇنياغا كېلىش.

دىغان يالماۋۇز!

بۇ گەپلەر راستتىنلا ئۇنىڭ يۈرەك سۆزى ئىدى. ئۇ مۇشۇنداق قاراش ۋە مۇشۇنداق ئەقىدە بىلەن نۇرغۇن ياخشى پۇرسەتلەرنى ئۆتكۈزۈۋەتكەنىدى. ئەمدى بۇ قىممەتلىك پۇرسەتنىمۇ ئۆتكۈزۈۋېتىشكە ئاكىسى ئالدىدا پېتىنالمايتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئاپاق خوجىنىڭ ئىشق ـ مۇھەببەتكە تولغان سۆيگۈ خېتى ئۇنىڭ يۇمران ۋە تەشنا قەلبىگە ئورنىشىپ، ئۇنى تۇرمۇشنىڭ ئۆزى تېخى كۆرۈپ باقمىغان سىرلىق ئالىمى ئىچىگە سۆرەپ كېتىۋاتاتتى...

مەۋلانە موللا نەقى ئەلچىلىككە بارغانلىقىنىڭ ئۈچىنچى كۈنى، بى بى مۆھتەرەم خېنىم سوۋغا قىلغان «ئۈچ شەرت» نى كۆتۈرۈپ قەشقەرگە قايتتى.

بۇ شەرتلەر، بولۇپمۇ، ئۈچىنچى شەرت ئۇنىڭ نەزىرىدە، خۇددى «بەرمەس قىزنىڭ تويلۇقى ئېغىر» دېگەندەك، بەندىنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغان مۇشكۈل ئىش ئىدى. ئەمما، نېمىلا بولمىسۇن، ئۇ بۇ ئامانەتنى ئەينەن يەتكۈزمىسە بولمايتتى.

مەۋلانە موللا نەقى ئالدى بىلەن ئاپاق خوجىغا بى بى مۆھتەرەم خېنىمنىڭ ھۆسن ـ جامالى جەھەتتىكى تەرىپىنى قىلىپ بەردى. بۇ چاغقىچە ئۆزى غايىبانە تەسەۋۋۇر قىلىپ كەلگەن قىزنىڭ ئۆزى ئويلىغاندىنمۇ گۈزەل، لۈۋەن ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئاپاق خوجىنىڭ ئاغزىغا سېرىق سۇ كەلدى، كۆزلىرى بولسا، يوشۇرۇن شەھۋانە تۇيغۇدىن پارقىراپ كەتتى. لېكىن، ھەرقانداق شارائىتتا ئۆزىنى تۇتۇشنى بىلىدىغان بۇ قاغدالما ئىشان دەرھال ئۆزىنى ئوڭشاپ، مۇخلىسلىرى ئالدىدا بۇرۇنقىدەكلا سۇرلۇك ۋە جىددىي قىياپەتكە كىرىۋالدى ۋە:

— ئالدىنقى ئىككى شەرتكە مەن رازى، قولۇمدىن كېلىدۇ، — دېدى بىردەملىك جىملىقتىن كېيىن تەمكىنلىك ئىچىدە، — ئەمما، ئۈچىنچى شەرتى مۇشكۈل، بۇنداق ئىشنىڭ ھەل بولمىقى تەستۇر، زۆھرىي ئەۋلىيا كەلمەك خۇدايىتائالانىڭ ئىرادىسى ۋە خاھىشى بىلەن بولىدىغان

ئىش، مەن بۇنىڭغا ئاجىز، بى بى مۆھتەرەم خېنىمنىڭ بىزنى مۇنداق تەس كېچىككە سالغانلىقى نېمىسى؟!...

لېكىن، ئۈ ئۈچ كۈندىن كېيىن، ئۇلۇغ موللام بىلەن موللا نەقىنگە ئاجايىپ بىر خۇش خەۋەرنى يەتكۈزدى:

— ئىشقى بار دىل — بۇ دۇنيادا ئۇلۇغ دىلدۇر! — دېدى ئۇ مۇخلىسلىرىغا ھاياجانلىنىپ، — بەندىگە تەس بولغان بىلەن خۇداغا ئاسان ئىكەن، تۈنۈگۈن كېچە ھەزرىتى مۇھەممەد سەللاللاھۇۋەسسەلەمگە تەۋەججۇھ قىلىۋىدىم، سەللاللاھۇۋەسسەللەم كۆز ئالدىمدا ھازىر بولدى ۋە: «ئەي پەرزەنت، مالال بولماڭ، بۇ ئىش سىزدىن مۇيەسسەر بولغۇسىدۇر» دەپ بېشارەت بېرىپ، ئالدىمدىن غايىب بولدى. ئەمدى بى بى مۆھتەرەم خېنىمغا خۇش خەۋەر يەتكۈزۈڭ، مەۋلانە موللا نەقى، زۆھۇرى ۋەلىيۇللا بىزدىن كەلگۈسىدۇر...

«خۇش خەۋەر» چاقماق تېزلىكىدە يەتكۈزۈلدى، بى بى مۆھتەرەم خېنىم موللا نەقىگە زەرباب تون كىيدۈرۈپ سۆيۈنچە بەردى، شۈكۈرانىسى ئۈچۈن ئىككى رەكەت ناماز ئادا قىلدى. مۇھەممەدئىمىن خانمۇ «ئىش ئېپىگە كەلگەندە، غەيرەتنى بوشاشتۇرماسلىق كېرەك» دېگەن ئەقىدىسى بويىچە، دەرھال تويغا تۇتۇش قىلدى ۋە بىر ھەپتىدىن كېيىن، تەرەپ - تەرەپلەرگە قازان ئېسىلىپ، مىڭلىغان كالا - قويلارنىڭ كاللىسى كېسىلىپ، ناغرا - سۇناي، دەھۇل - دۇمباقلارنىڭ ساداسى ئىچىدە شاھانە توي ئۆتكۈزۈلدى...

ئۈچىنچى باب

قانغا بويالغان يىگىرمە بىرىنچى جۈمە

1

چوڭ خانىقا ئالدىدا ئالىمان كۆپ ئىدى. قارىغاندا، ئۇلار ئىچكىرىگە كىرەلمىگەن، شۇ سەۋەبتىن توپ - توپى بىلەن رۇخسەت كۈتۈپ تۇرماقتا ئىدى. بىر تەرەپتە ھاجەتمەن پەرەنجىلىك ئاياللار، بىر ياندا شىپا تىلەپ كەلگەن كېسەللەر ئىچكىرىگە قاراپ ئىنتىلەتتى، ھەر كۈنى كېلىپ تۇرىدىغان ئادەتتىكى زىيارەتچىلەر ۋە ھەپتىسىگە ئىككى كۈن تارقىتىلىدىغان تاماقتىن ئۈمىدۋار ئاچ يېتىم - يېسىرلار بىتاقەت بولۇپ تۇرۇشاتتى.

بۈگۈن چارشەنبە خانىقانىڭ بەزمە كۈنى بولۇپ، ھەپتىنىڭ پەقەت شۇ كۈنىلا پىر - ئەۋلىيا ئاپاق خوجا قەدەم تەشرىپ قىلاتتى. شۇڭا، بۇ كۈنى يەرۇ كۆككە ئادەم سىغماي كېتەتتى.

ئاپاق خوجا بى بى مۆھتەرەم خېنىمغا ئۆيلىنىپ، مۇھەممەدئىمىن خان بىلەن قۇدا - باجا بولغاندىن كېيىن، پايتەختتىكى ئابرۇيى يەنە بىردىنلا كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، مۇھەممەدئىمىن خان بىلەن «ھاكىمىيەتكە ئارىلاشماسلىق، پەقەت ھەر جۈمە كۈنى جاماـ ئەتكە ئىماملىق قىلىپ، باشقا ۋاقىتتا ئۆز ئىبادىتىدە بولۇش» كېلىشىمى بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ سۈلۈك پائالىيىتى يەنە جانلىنىپ كەتتى. كىشىلەر تەرىپىدىن «جۈمە كۈنى شەھەرنى شېرىك سوراش كېلىـ

شىمى» دەپ ئاتالغان بۇ كىلىشىم ئۇنى خېلى چوڭ ئىشتىياق ۋە پۇرسەت بىلەن تەمىن ئەتكەندى. ئۇ ھەر كۈنى، بولۇپمۇ چارشەنبە كۈنى خانىقالاردا بولىدىغان «ئۆز ئىبادىتى» نامىدىكى جەھرە ـ ساما پائالىيىتىدە، ۋەزخانلىق بىلەن كىشىلەرنى ئۆزىگە مايىل قىلىش ۋە مۇرىت كۆپەيتىشنى جىددىي ئېلىپ باردى. ئۇنىڭدىن باشقا، ئۇنىڭ سۆزمەن ۋائىز مۇخلىسلىرى ھەممە يەردە: «ھەزرىتى ئەۋلىيا ئىشانىنىڭ نەپسى ئەيسا پەيغەمبەردەك، ئۇنىڭ مۇبارەك نەپسىگە مۇيەسسەر بولغان ھەرقانداق كېسەل دەرھال شىپا تاپىدۇ. تەرىقەت ئۇلۇغلىرى شۇنداق بۇيرۇردۇرلەركى، ئارىف ـ ئەۋلىيالاردا ھەممە ئۆلۈكلەرنى بىر يولىلا تىرىلدۈرگۈدەك كۈچ ـ قۇدرەت باردۇر. ئەمما لېكىن، ئاللانىڭ سۈننىتى بۇنداق جارى بولمىغاندۇر! ۋادەرىخ... بىز قايسى تىل بىلەن پىر ـ ئۇستازنىڭ تەۋسىپلىرىنى سۆزلەپ تۈگىتەلەيمىز، قايسى ئىبادەت بىلەن ئۇنىڭ ئىشتىياق شەرھىيىنى ئادا قىلالايمىز؟!...» دەپ سۆزلىشىپ، نادان، ئاجىز خەلقنىڭ نەزىرىدە، ئاپاق خوجىنى گويا ھەممە پېشكەل، پالاكەتچىلىكتىن قۇتقۇزغۇچى نىجات يۇلتۇزى قىلىپ كۆرسىتىۋەتكەندى. شۇڭا، ھەر يەر ـ ھەر يەردىن كەلگەن كېسەل، ئاجىز مېيىپلارمۇ بۇ «قۇتقۇزغۇچى ئەۋلىيا» نىڭ دەم سېلىپ قويۇشىنى، دەمىدە قىلىپ بېرىشىنى تىلەپ، كۈنلەپ ـ كۈنلەپ ئۇنىڭ بوسۇغىسىغا باش قويۇپ ياتاتتى.

بۈگۈن چارشەنبە كۈنى بولغاچقا، خانىقادا ئادەملەر ئەنە شۇنداق كۆپ ئىدى. چوڭ ئاشخانا ئوتتۇرىسىدىكى تۈۋى ئالتۇندىن سوقۇلغان داش قازانغا ئوت يېقىلغانىدى. خانىقانىڭ كاتتا ھويلىسىدىكى ئۆرۈك، شاپتۇل ۋە گىلاس دەرەخلىرىنىڭ سايىسى ئاستىدىكى يېشىل مايسىلىق يەرلەرگە زىلچا ـ گىلەملەر سېلىنىپ، كۆرپە ـ يېكەندازلار يېيىلغانىدى.

ئاشخانىدىن تەرلەپ ـ پىشىپ، ساقال ـ بۇرۇتلىرىنى مايلاپ كېكىرىشىپ چىققان سوپى ـ دەرۋىشلەر دەرەخلەر سايىسىدە

يانپاشلاپ، چىلىم تارتقاچ تاماق سىگدۈرۈۋاتاتتى.

پېشىن نامىزىدىن يانغان نامازخانلار توپ ـ توپ بولۇشۇپ خانىقا هويلىسىغا كىرىشكە باشلىدى. خانىقانىڭ كەڭتاشا جەھرە ـ ساماخا. نىسى بولۇپ، ئۇنىڭ تۆرىدىكى خىشتىن قوپۇرۇلغان شاھ سۇپىسىغا گىلەم سېلىنغانىدى.

بىر نەچچە خاس مۇرىتلىرىنىڭ «پوش ـ پوش» لىرى ئىچىدە زىكىرخانىدىن چىقىپ كەلگەن ئاپاق خوجا بىر تۇپ باراقسان ئۆرۈك دەرىخى سايە تاشلاپ تۇرغان شاھ سۇپىسىدىكى تەتىللا يېكەنداز ئۈستىگە باداشقان قۇرۇپ ئولتۇردى.

ئۇ بۈگۈن ئىشانلىق كىيىمى ــ ئىخچام هاۋارەڭ سەللە ۋە كىرتىك ياقىلىق ئاق شايە كۆڭلەك ئۈستىدىن كالتە يەڭ يېشىل خىرقە[1] كىيگەنىدى. ئۇ تۆت تەرىپىگە نەزەر تاشلاپ، شاھ سۇپىسىدا سالاپەت بىلەن گىدىيىپ ئولتۇراتتى. چاچ ـ ساقاللىرى چارلاشقان ئوتتۇرا بويلۇق، ئاق يۈزلۈك بۇ ئادەمنىڭ چىرايىدىن بەزىدە خۇشخۇيلۇقى چىقىپ تۇراتتى، ئەتراپقا سىنچىلاپ قارايدىغان ئۆتكۈر كۆزلىرىدىن بولسا، ھەمىشە بىر خىل ئويچانلىق ۋە هۆكۈمرانلىق نەزىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئىككى يېنىدا ۋە ئارقىسىدا بىر تۈركۈم سادىق مۇرىت. لىرى ئىتائەتكارلىق بىلەن قول باغلاپ تۇراتتى.

ئاپاق خوجا ئولتۇرۇشى بىلەن، دۈپۈرلەپ ئۆرە ـ تۆپە بولغان كىشىلەر بىر ـ بىرىنى قىستىشىپ ئالدىغا ــ ئاپاق خوجىنىڭ دىدارىنى كۆرۈش ئۈچۈن، ئۇنىڭ هۇزۇرىغا يېقىنلىشىشقا ئىنتىلەتتى. ئاپاق خوجا ئۆز ئەتراپىدا تۇرغان سانجاق ـ سانجاق كىشىلەر ئورۇنلىشىپ بولغاندىن كېيىن دۇئاغا قول كۆتۈردى:

ــ ئىلاھا ئامىن، ئاللاتائالا سۇلۇكىمىزگە مەدەت، ئىمانىمىزغا قۇۋۋەت بەرسۇن، ئاللاھۇ ئەكبەر!

يەر ـ ئاسماننى لەرزىگە كەلتۈرگۈدەك نەچچە يۈز ئاۋاز تەڭلا

---

① خىرقە ــ ئىشانچە كىيىم.

گۇرۇلدەپ، ئاپاق خوجىغا سادا قوشتى.

سورۇن جىمىغاندىن كېيىن، شاھ سۇپىسىنىڭ سول تەرىپىدە تۇرغان مىرزا شاھ خوجا بىرنەچچە قەدەم ئالدىغا كېلىپ، جامائەتكە يۈزلەندى، ئۇ ھاۋانىڭ شۇنچە ئىسسىق بولۇشىغا قارىماي، چۇپۇر چاچ بېشىغا ئېگىز كۇلاھ كىيىپ، كۇلاھنىڭ ئۈستىدىن سارغۇچ سىماۋى سەللە ئورىۋالغانىدى. ئۈچىسىدا مەللەرەڭ ئىشانچە تون بار ئىدى. ئۇ ھەمىشە بۇنداق چوڭ سورۇنلاردا، پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي شېئىرىي نەزم ئوقۇپ، ئاپاق خوجىنىڭ ماختىشىغا، سوپى ـ دەرۋىشلەرنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشەتتى. شۇ تاپتا ئۇ ئىلھامى قوزغىلىپ ھاياجانغا كەلگەنىدى. جامائەتمۇ ئۇنىڭ شاھ سۇپىسىنىڭ ئالدىدا پەيدا بولغان ئېگىز، ئورۇق بەستىگە ۋە قىزارغان كۆزلىرى بىلەن ئۆمەللىنىپ تۇرغان ئاغزىغا قاراپ بىرەر نەرسە ئوقۇيدۇ، دېگەن ئىشەنچ بىلەن جىم تۇرۇشاتتى. راست دېگەندەك، ئۇ ھايال ئۆتمەي گەۋدىسىنى كېرىپ، قوللىرىنى يايدى، ئاۋازىنى رىتىم ۋە قىرائەتكە كەلتۈرۈپ ياڭراق سادا بىلەن ئوقۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ تەلەپپۇزى ئوچۇق، سۆزلىرى راۋان، ئاۋازى يېقىملىق ۋە دولقۇنلۇق ئىدى:

مەسنەۋى ئېيتىپ ھىدايەت ئەيلىگەي ئاپاق خوجام،
قاتمۇ قات پايىدا[1] ياتقان بەندىلەر نالەندىدۇر.
سۈلۈكى ئىشراقى ئىشقىيە تۇتارلار روھىنى،
كاشىغەرۇ، ھىندى، خوتەننىڭ تەختى ئول خاقاندىدۇر.

شېئىر تۈگىشى بىلەن تەشەككۈر ـ تەسەننا سادالىرى تەر پۇراپ كەتكەن خانىقا ئىچىنى بىر ئالدى.

مىرزا شاھ خوجىنىڭ نەزمىسى گويا باشلىنىش بۇيرۇقىدەك، بىردىنلا كەڭرى سەينادا جەھرە ـ ساما باشلىنىپ كەتتى. سوپى ـ

① پايە — پەلەمپەي، باسقۇچ.

دەرۋىشلەر باشلىرىنى ئالدى ـ ئارقىغا تاشلاپ، ھەۋەس ھەم جەزبە بىلەن ساما سالاتتى. بابايى زەڭگى ئىسىملىك قىرىسال بىر سوپى دوناي ھاسىسىنى يەرگە دوق ـ دوق ئۇرۇپ قويۇپ ھۆكمەت ئېيتاتتى. باشقىلار ئۇنىڭ نەقىراتىنى تەكرارلاپ ئوقۇيتتى ۋە «يائاللاھۇم، يائاللا » بىلەن بەزىسى چالا بوغۇزلانغان قۇشتەك داق يەردە يۇمىلايتتى، بەزىسى ئويۇنچى كەپتەردەك چەرخ ئۇراتتى، بەزىسى ھەسرەت ـ نادامەتتىن يېشىنى تۆكەتتى ۋە بەزىسى ياقىسىنى يىرتىپ نالە قىلاتتى...

ئاپاق خوجىمۇ ئۆزىنى باسالماي ساماغا چۈشتى، ئۇنىڭ ئارقىدىنلا، بىر چەتتە تۇرغان چىلگە مەخسۇملارمۇ ئاۋازىنى بوش چىقىرىپ، لەرزان تەۋرىنىپ جەھرە سىيلىشقا باشلىدى:

ئۈشۈل تونىنى كىيەر بولساڭ،
ياقاسى يا يەڭلىرى يوقتۇر.
ئۈشۈل ئۆيگە كىرەر بولساڭ،
ئىشىكى يا تۈڭلۈكى يوقتۇر.
يائاللا ھۇم... يائاللا ... ھۇم... ھۇم يائاللا ...

ئاپاق خوجا بىرنەچچە دەۋر ئايلىنىپلا ئىسسىقتىن ھاسىراپ قالدى، كىيىملىرىمۇ تەردىن چۆپ ـ چۆپ بولۇپ كەتتى، ئىسەن بۇقا بىلەن موللا شاھباز ئۇنى قولتۇقىدىن يۆلەپ شاھ سۇپىسىغا چىقىرىپ قويدى. ئۇ تەرلىرىنى سۈرتكەچ ھاسىراپ تۇرۇپ، يېنىدىكى مۇخلىسلىرىغا مۇنداق دېدى:

ـــ ساما بەندىگە ھەقنىڭ نىداسىدۇر، بەزىلەر سامانى ئىنكار قىلىپ كاتتا خاتا قىلىدۇ. بىر ئادەم نىجاسەت بىلەن بۇلغانسا، ئۆزىدە پاسكىنىلىق ھېس قىلسا، ئەگەر يۈز يىل سۇنىڭ نامىنى ئېغىزغا ئالغان بىلەن پاك بولمايدۇ، ئەگەر كۆلنىڭ بېشىغا بېرىپ چۆرگىلىسە ۋە پۈتۈن ئۆمرىدە مۇشۇ ئىشنى قىلسىمۇ پاك بولمايدۇ. ئۇ پاك بولۇشى ئۈچۈن،

كىيىمىنى سېلىپ، ئۆزىنى كۆلدىكى سۇغا تاشلاپ يۇيۇنۇشى لازىم. ئۇ ئاشۇ چاغدىلا پاك بولۇپ، پاكىزلىقنىڭ ئەسرىنى ئۆزىدە كۆرىدۇ. جەھرە ـ ساما ئەنە شۇ كۆلگە ئوخشاش كىشىلەرنى روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن پاكلايدىغان ئېسىل سورۇن!...

جەھرە ـ ساما ئاستا ـ ئاستا بېسىقتى، ھارغان، ھوشسىزلانغان ۋە مادارىدىن كەتكەنلەر تەرەپ ـ تەرەپتە خىرقىراپ، ئېغىناپ يېتىشىپ كەتكەنىدى.

ئوتتۇرا ياشلىق بىر سوپى توپ ئىچىدىن سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ، ئاپاق خوجىنىڭ ئالدىغىراق كەلدى ۋە يۈكۈنۈپ تەزىم قىلغاندىن كېيىن:

— ھەزرىتىم، بىزلەر كۆز يېشىمىزنى تۇتالماي، قاينا ـ قاينام ئىچىدە قېلىپ، بىھوش بولساق، تاھارىتىمىز سۇنۇپ كېتەمدۇ ـ قانداق؟ — دەپ سورىدى.

توساتتىن سورالغان بۇ سوئال تۇرغۇن كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى قوزغىدى. چۈنكى، ھەممىشە جەھرە ـ ساما سېلىپ تۇرىدىغانلار ئىچىدە نامازخانلار كۆپ ئىدى. بەزىلەر بولسا بۇ سوئالغا ئاپاق خوجىنىڭ نېمىدەپ جاۋاب بېرىدىغانلىقىغا قىزىقىپ قۇلاقلىرىنى دىڭ قىلىپ تۇرۇشاتتى.

— جەھرە ـ ساما بەزمىسىدە تۆكۈلگەن كۆز ياش ئاللاغا بولغان سېغىنىشنىڭ نىشانىسىدۇر، — دەپ جاۋاب بەردى ئاپاق خوجا تېنەپ ـ تەمتىرىمەي، — ئۇنىڭ نۇرى جىلۋىسىدىن ئاللاغا بولغان ئىشق تۇغۇلىدۇ. لېكىن، كۆزىگە ياش كەلمەيدىغان باغرى قاتتىق بەندىنىڭ ئالغان تاھارىتى ھارام، ئاللا ئىشقىدا كۆيگەن ئاشىقنىڭ بولسا، ھەق يولىدا تۆككەن ھەر قەترە كۆز يېشى ئابىھاياتتۇر!

تەرەپ ـ تەرەپتىن:

— يارەب!

— تەسەننا!

— ئالەم بىلەن تەڭ ياشاڭ ھەزرىتىم...، — دېگەن سادالار ئاڭلىنىپ، ئاپاق خوجىغا ئالقىش ياغدى. بۇنىڭدىن تەسىرلەنگەن ئاپاق خوجا كۆپچىلىكنى ئىلھاملاندۇرۇپ مۇنداق دېدى:

— بىزنىڭ تەرىقىتىمىز سۆھبەتتۇر. مېنىڭ ئىلىمىدىن سورىساڭلار، مەن يەنە بۇ ئالەمگە نازىل بولمىغان تۇرغۇن ھەدىسنى بىلىمەن، ھەرقانداق مۇشكۈل سۆزۈڭلار بولسا سوراڭلار، ۋەسىل قىلۇرمەن.

پىر ـ ئۇستازنىڭ بۇ سۆزى كىشىلەرگە مەدەت بولدى، ئەيمىنىپ، ئىككىلىنىپ تۇرغان بىرنەچچەيلەن دىدىللەشتى. بۇنىڭ ئىچىدە، موللا ئەۋەز ئاخۇن ئىسىملىك بىر ئادەم خېلىدىن بېرى بىر سوئالنى كۆڭلىگە پۈكۈپ يۈرەتتى. ئۆزىنى يەكەن ئالىملىرى قاتارىدا سانايدىغان ئېگىز بوي، يوغان سەللە ئوراپ، چىرايلىق كىيىملەر بىلەن ئۆزىنى ياساپ يۈرىدىغان، ئەمىرلەر يوسۇنىدا ئالتۇن كەمەر باغلايدىغان بۇ ئادەم خېلى ئىنتىلىشچان، بىلىمگە تەشنا ئىدى. شۇغىنىسى، دىمىغى ئۈستۈن، مەمەدانىراق ئىدى. ئۇ ئۇزۇندىن بېرى ئويلاپ يۈرگەن بۇ سوئالى ئارقىلىق، ئاپاق خوجىنى دەڭسەپ باقماقچىدى.

— ھەزرىتىم، — دېدى ئۇ تەۋازۇ بىلەن قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ، — بۇ ھەدىس ئۆزلىرىگە يەتكەنمىكىن: «ئۈممىتىمنىڭ بۇدەلا[1] لىرى قىرىقدۇر، ئون ئىككىسى ئىراقتا، يىگىرمە سەككىزى شامدا.»

— يەتكەندۇر، — دېدى ئاپاق خوجا ھودۇقماي، — يەتكەن.

— ئۇنداقتا ھەزرىتىم، ماڭا شۇ نەرسە مۇشكۈل، ھەل بولماي كەلمەكتىكى، — دېدى موللا ئەۋەز ئاخۇن سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — نېمە ئۈچۈن بۇدەلا قىرىق بولۇپ، ئون ئىككىسى ئىراقتا، يىگىرمە سەككىزى شامدا بولىدۇ؟ ھەممىسىلا ئىراق بىلەن شامدا بولامدۇ؟

ئاپاق خوجا تەمكىن ئىدى، ئۇ ئەۋەز ئاخۇنغا مەڭستىمەسلىك نەزىرى بىلەن قاراپ قويۇپ، قول ھەرىكىتى بىلەن سۆزلەشكە باشلىدى:

---

① بۇدەلا — تەسەۋۋۇپتا كۆرسىتىلىدىغان ئۇلۇغ كىشىلەر.

— پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام پۈتۈن ئالەمنى ئىككىگە ئايرىپ، يېرىمىنى ئىراق، يېرىمىنى شام دەپ ئاتىغان. ئىراقتىن خۇراسان، ھىندىستان، تۈركىستان، ياركەنت، كاشەغەر ۋە باشقا مەشرىق شەھەرلىرى مەقسەتتۇر. شامدىن مىسىر، مەغرىب ۋە ھەممە شام ياقلىرى مەقسەتتۇر. يەرنىڭ بۇ يەتتە تەبىقىسىنىڭ تۆت قىرغاق، سەككىز گىرداپ دەپ نامى بار. بۇلار ناسىك، مەنسىك، ھابىل، بابىل، مەشرىق، مەغرىب، جابىلقا، جابىلسا دەپ ئاتىلىدۇ...

موللا ئەۋەز ئاخۇن قايىل بولدى، ئۇ بۇنى بىلىپ تۇرۇپ ئەمەس، بەلكى بىلىۋېلىش ئۈچۈن سورىغانىدى. راستتىنلا بىلىۋالدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئۇنىڭ ئاپاق خوجىغا بولغان ئەقىدە — ئىخلاسى بۇرۇنقىدىن چەندان ئاشتى.

سوئال — جاۋاب داۋام قىلدى. ئاپاق خوجا بۈگۈن خۇشخۇي ۋە كەمتەر ئىدى. شۇڭا، زېھنى ئۆتكۈر، سۆزلىرىمۇ راۋان ۋە مەنىلىك بولۇۋاتاتتى.

* * *

شەھەرنىڭ ئاۋات يېرىگە سېلىنغان ياسىداق بۇ ئىمارەت ئاپاق خوجىنىڭ بۇ ئاستانىدىكى يېڭى تۇرالغۇ جايى ئىدى. بۇ ئىمارەتنىڭ ئىچىدىكى ئۆيلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۈستى ۋاسا جوپ، ئاستى تاختايلىق ئىدى. مېھمانخانا، ساراي، قەپەس ئايۋان، تىلاۋەتخانا، ئىشان بىلەن خېنىمنىڭ خاس ئارامگاھى، چۆرە — دېدەكلەر ھۇجرىسى، ئاشخانا، ھەتتا مۇستەھەپخانا دېگەنلەرنىڭ تام — تورۇسلىرىغا ئاجايىپ نەپىس گەج نەقىشلەر ئويۇلغانىدى. ھويلا خېلىلا كەڭتاشا بولۇپ، قىرىق — ئەللىك سوپى — دەرۋىش بىمالال ھۆكمەت ئېيتىپ، جەھرە — ساما سالالايتتى.

پېشىن نامىزىدىن كېيىن، بىرمۇنچە ئالا يەكتەكلىك، مەللە چاپانلىق، بەقەسەم تونلۇق، چوڭ — كىچىك سەللىلىك ئادەملەر بۇ ھەشە-

مەتلىك بارگاھقا قەدەم تەشرىپ قىلىشقا باشلىدى.
ئاپاق خوجا پېشايۋاندا قات ـ قات كۆرپە ئۈستىدە پەر ياستۇققا يۆلىنىپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئالىم موللائاخۇن ياركەندى، مەۋلانە موللا نەقى، مىرزا شاھ خوجا ۋە ئىسەن بۇقا قاتارلىق خاس مۇخلىسلار قول باغلاپ، پەرمان كۈتۈپ تۇرۇشاتتى.
ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئىككى پارچە بورا سېلىنغان بولۇپ، بورا ئۈستىدە يىگىرمىگە يېقىن ياش ۋە ئوتتۇرا ياش ئادەملەر يۈكۈنۈپ ئولتۇراتتى. ئۇلارنىڭ تۇرقىدىن دېھقان، ھۈنەرۋەن ۋە شەھەر تىجا-رەتچىلىرى ئىكەنلىكى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇلار بۈگۈن ئۆز رازى ـ رىزالىقى بىلەن ئاپاق خوجىغا مۇرىت بولۇشقا كەلگەنلەر ئىدى. بۇنداق سۇرلۇك ۋە سىرلىق تۈس ئالغان غەيرىي رەسمىي مۇراسىملار بەزىدە خانىقادا، بەزىدە مۇشۇ ھويلىدا پات ـ پات ئۆتكۈزۈلۈپ تۇراتتى.
ئاپاق خوجا يىنىدىكىلەرگە «باشلايلى» دېگەندەك كۆز ئىشارىسى قىلدى. موللا نەقى پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ پېشايۋاننىڭ لېۋىگە كەلدى ۋە بورا ئۈستىدە يۈكۈنۈپ ئولتۇرغانلار بىلەن ھويلىدا لىق تۇرغان جامائەتكە قاراپ مۇنداق دېدى:
— ئۇلۇغ پىرىمىنىڭ تەۋەررۈك ئېتەكلىرىنى سۆيۈپ، تاۋاپ قىلماق مۇسۇلمان بەندىلەرنىڭ كۈچىگە كۈچ، ئىمانىغا ئىمان قوشىدۇ. ئۇنىڭ سۆزلىرى تەرىقەتتە ھۆججەتتۇر ۋە ھەممە فىرقەلەرگە خاستۇر. ئۇنىڭ ھاياتى باشتىن ـ ئاخىر بارلىق خەلققە مەقبۇلدۇر![1] پىر تۇتۇش، ئىبا-دەتنى پەقەت پىر ئارقىلىقلا ئادا قىلىش، پىر ئۇچۇن ھاياتلىرىنى ئاتاش شەكسىز شەرتتۇر! بۈگۈن سىلەر سۇلكى ئىشقىيە سەردارلىرى ئالدىدا، ئەنە شۇ پىرى تەرىقەت خوجا ھىدايىتۇللا ئاپاق خوجىغا قول بېرىپ، مۇرىت بولۇشنى ئارزۇلاپ بۇ يەرگە كەپسىلەر، ئىنشائاللا، تىلىكىڭلار ئىجابەت بولغۇسى. ئاللا سىلەرنىڭ دىلىڭلارغا ئىشق ئوتىنى ساپتۇ، قايسىبىر ئەل ئوغلى ئەنە شۇنداق ئىشق ئوتى بىلەن يانسا، ئۇلارغا

---

① مەقبۇل — قوبۇل قىلىنغان، ئەرزىيدىغان، تەۋە بولغان.

www.uyghurkitap.com

ئۇلۇغ ئاستانىنىڭ تامامى دەرۋازىلىرى ئوچۇقتۇر. كەلمىش ئاشىقلارنى ئۆز تەمىناتىمىز ۋە ھىماتىمىز ئاستىغا ئالىدىغانلىقىمىزغا تەڭرى ئالدىدا گۇۋاھمىز!

مولىلا نەقى شۇ سۆزلەردىن كېيىن، قولىدىكى بىر ۋاراق تىزىم بويىچە بىر سىنىڭ ئىسمىنى چاقىردى:

— سەئىد ئىسمائىل، قېنى پىر - ئۇستازىنىڭ ئالدىغا بارغىن.

يەتتە ئەزايى ساق، تەن قۇرۇلۇشى بىجىرىم، يىگىرمە بەش ياشلار ئەتراپىدىكى بىر يىگىت ئورنىدىن تۇردى ۋە ئەدەپ بىلەن ئاپاق خوجىنىڭ ئالدىغا بىرىپ تىز چۆكتى، ئاندىن ئۇنىڭ ئاپئاق يەكتەكىنىڭ پەشلىرىنى كۆزلىرىگە سۈرتتى.

— زاھىر كۆزىڭىزنى يۇمۇپ، باتىن كۆزىڭىزنى ئېچىڭ، بوتام، — دېدى ئاپاق خوجا يۇكۈنۈپ ئولتۇرغان يىگىتنىڭ سىدام بېشىنى سىلاپ قويۇپ ۋە يېنىدىكىلەرگە قاراپ داۋام قىلدى، — قېنى، بۇنى كىيىندۈرۈڭلار.

شۇ ھامان يىگىتنىڭ ئۇچىسىغا سوپى - دەرۋىشلەر كىيىدىغان ئالىبالداق مەللە يەكتەك، سىدام بېشىغا يېشىل شەيدايى دوپپا كىيگۈزۈلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن شائىر مىرزا شاھ خوجا قولىدىكى قەغەزلەردىن بىرىنى ئۇنىڭغا ئۇزاتتى، چىرايلىق خەتلەر يېزىلغان بۇ قەغەز مىرزا شاھ خوجا تەرىپىدىن تەييارلانغان يېڭى مۇرىتلارنىڭ قەسەم ئېتىقاد يارلىقى ئىدى.

— بوتام، — دەپ يىگىتنىڭ بېشىنى يەنە سىلىدى ئاپاق خوجا يۇمشاق قوللىرى بىلەن، — سەن ھازىر سۇلكى ئىشقىيە بورىسىدا ئولتۇرىسەن، تىلىڭغا ھەرقانداق گەپ كەلسە، دىلىڭدىن چىقسۇن، ھەرگىزمۇ يالغانچىلىق ئوتى بىلەن ئاستىڭدىكى بورا كۆيۈپ كەتمىسۇن!

«پىرنىڭ قۇدرىتى — ئەل كۆزىدە مۇرىتىنىڭ ياۋايى ئىرادىسىنى سۇندۇرۇش ۋە ئۇنى ئۆز ئىزىغا دەسسىتىشتە كۆرۈنىدۇ» دەپ ئويلىدى ئاپاق خوجا. ئۇ مۇرىتلارنى ھەمىشە ئەنە شۇنداق مىزان بويىچە

تەربىيىلەيتتى.

— ئۇقتۇم ھەزرىتىم، — دېدى سەئىد ئىسمائىل قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ، ئۇنىڭ بىر قولىي ئاستىدىكىي كىچىك بىر پارچە بورىنى تۇيدۇرماستىن قورقۇش ئىچىدە سىلاپ باقتى، بۇنىي كۆرگەن ئاپاق خوجا كۆزلىرىنى ھەييارلارچە قىسىپ كۈلۈپ تۇراتتى، ئۇنىڭ كۈلكىسىدىن كۈچ ئالغان سەئىد ئىسمائىل قەسەم يارلىقىنى ئوقۇشقا باشلىدى:

«بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم:

مەنكىم ئىسمائىل بارلاس ئوغلى سەئىد، شەھىرى ياركەنتنىڭ كىچىك ئالتۇنلۇق مەھەللىسىدىندۇرمەن. مۇرىتى سۈلكى ئىشقىيە بولماققا، ھەق ۋەسلىنى تىلەپ، مەقامىتى كۈللىيا سەھراسىدا بىتاقەت ئاشىقى سەرسەرى[①] يۈرمەككە، خوجا ھىدايىتۇللا ئىشانغا مۇرىت بولماققا مۇقەددەس ئاستانىگە باش ئۇرۇپ، قەسەم داخىل ئېتىمەن. مەللە يەكتەك، شەيدايى دوپپا كىيىش بىلەن قۇتلۇق دەرگاھ سوپىسى بولدۇم. بۇ كىيىملەر روھىمدا تۇغ ـ ئەلەم بولغاي، پىرىم ئېتىكىگە ئىخلاسۇ ئىتائەت يىپى بىلەن باغلانغايمەن. ھەرقاچان پىرىم ئۈچۈن جان تەسەددۇق قىلغايمەن. تەرىقەت يولىدا جىھاد قىلىپ، ئەھلى مۇنكىر، ئازغۇنلارغا قارشى تۇرىمەن ۋە ئىشقىيە ئاشىقلىرى شەنىنى ھىمايە قىلىمەن. نەدە بولسام، تەرىقەت يولىنى تۇتىمەن، كىشىلەرنى سۈلكى ئىشقىيە تۇغى ئاستىغا جەم قىلىش ئۈچۈن ئەجىر قىلىمەن، ئاللاتائالا ئاتا قىلغان بارلىق ئىقتىدارىمنى ئىشقا سېلىپ، شەھىرى ياركەنت ۋە كاشغەر تەۋەسىدىكى سۈلكى ئىشقىيە نامى ئۈچۈن بىر ئۆمۈر قان ـ تەر تۆكىمەن!

ئاللا نامى بىلەن قەسەم ئىچتىم.»

سەئىد ئىسمائىل قەسەمنامىنى سۆيۈپ كۆزلىرىگە سۈرتتى، ئاندىن ئىككى قوللاپ ئاپاق خوجىغا ئۇزاتتى. قەسەمنامىگە بىر قۇر كۆز

① سەرسەرى — يۇرتمۇ يۇرت ئېقىپ يۈرۈش.

يۈگۈرتكەن ئاپاق خوجا مەمنۇنلۇق بىلەن كۈلۈمسىرىدى. موللا تەقى قەسەمنامىگە سەئىد ئىسمائىلنىڭ بارمىقىنى باستۇردى.

— كىمنىڭ دىلى بۇلاق كۆزىگە ئوخشاش پاك بولسا، ئۇنىڭ تىلى راۋان، يولى يورۇق بولىدۇ، — دېدى ئاپاق خوجا ھەممەيلەن ئاڭلىغۇدەك ياڭراق ئاۋازدا، — ئۈمىد ئاللادىن. ئاسايىشلىق بولسا، زىكىر - سامابىلەن ئاللانى ياد قىلماقتىن كېلىدۇ، بوتىلىرىم.

مۇرىت قوبۇل قىلىش ئەنە شۇ يوسۇندا خېلى ۋاقىتقىچە داۋام قىلدى. ھەرقايسى خانىقالار بىلەن تەرەپ - تەرەپلەردە جىددىي ئېلىپ بېرىلىۋاتقان بۇ پائالىيەت ئاپاق خوجىنىڭ تېخى ھېچكىمگە ئاشكارىلىمىغان «ئۇلۇغۋار» پىلانىنىڭ دەسلەپكى بىر قىسمى ئىدى.

2

خانلىق قەبرىستانلىقى ھېسابلىنىدىغان «ئالتۇنلۇقۇم» مازىرىنىڭ كۆنپېتىش تەرىپىدىكى «ئالتۇن مەسچىت» ھەقىقەتەنمۇ ئىسمىغا يارىشا ئازادە، كۆركەم ۋە رەڭدار ئىدى. ياغاچ ئويما نەقىش ۋە گەج ئويما نەقىش بىلەن ئىشلەنگەن زەڭگەر كاھىشلار ۋە ھەر خىل نۇسخىدا ياسالغان ياغاچ پەنجىرىلەر سەئىدىيە خانلىقىنىڭ ھۈنەر - سەنئەت ماھارىتىنى نامايان قىلىپ تۇراتتى.

بۈگۈن جۈمە ئىدى. يىراق - يىراقلاردىن بۇ مەسچىتنى پاناھ تارتىپ كەلگەن ئادەملەر سانجاق - سانجاق ئولتۇرۇپ كەتكەنىدى. بۇنىڭ ئىچىدە، بۈگۈنكى جۈمە نامىزىغا ئاپاق خوجىنىڭ ئىماملىق قىلىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئاتايىن شۇنىڭغا ئىقتىدا قىلىش ئۈچۈن كەلگەنلەرمۇ ئاز ئەمەس ئىدى.

ئاپاق خوجىنىڭ ئىمامەتچىلىكىدە نەچچە يۈز نامازخاننىڭ جۈمە نامىزى ئادا بولدى. نامازخانلار ئىچىدە ئوردا ئەمەلدارلىرىمۇ بار ئىدى. نامازدىن كېيىن ھەممەيلەن قوزغالماي سۈكۈت ئىچىدە ئاپاق خوجىنىڭ خۇتبە ئوقۇشىنى كۈتۈپ ئولتۇرۇشتى. ئاپاق خوجىمۇ ئەزەلدىن

بۇنداق پۇرسەتنى زادىلا بوش كەتكۈزمەيتتى.

باشتىن - ئاياغ ئاپئاق كىيىنگەن ئاپاق خوجا سالاپەتلىك بەستىنى لەرزان تەۋرىتىپ مېھرابقا چىقتى ۋە ئۆزىگە تىكىلىپ تۇرغان نەچچە يۈز جۈپ كۆزگە بىر قۇر نەزەر ئاغدۇردى. ئۇنىڭ تەمەننا كۈلكىسى بىلەن جىلمىيىپ تۇرغان كۆزلىرىدە تەكەببۇرلۇق ۋە ھۆكۈمرانلىقنىڭ سوغۇق نۇرى ئەلەڭگىپ تۇراتتى.

ئۇ دەسلەپ ئاۋازىنى ئەمرىسمەرۇپقا كەلتۈرۈپ، ئەرەب ۋە پارس سۆزلىرى قويۇق ئارىلاشقان تىل بىلەن مازارى - ماشايىخلار توغرىسىدا ئۇزاق سۆزلىدى ۋە ئاخىرىدا:

— ھەزرىتى شەيخ جۇنەيدىن باغدادى «ماشايىخلارنىڭ ھېكايەتلىرى خۇدانىڭ لەشكەرلىرىدىن بىر لەشكەردۇر» دېگەن، — دەپ چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى، — يەنى، كىشىلەر ئۇنىڭدىن: «ئۇلۇغلارنىڭ بۇ ھېكايەتلىرىنىڭ مۇرىتلارغا نېمە پايدىسى بار؟» دەپ سوراشتى. ئۇ جاۋاب بەردى: «خۇدا بۇيرۇيدۇكى، پەيغەمبەرلەرنىڭ قىسسەلىرىنى ۋە خەۋەرلىرىنى ساڭا ئوقۇيمەن، ئۇلارنىڭ ئەھۋاللىرىدىن سېنى خەۋەردار قىلىمەن، تا ئۇنىڭ بىلەن دىلىڭغا سۇبات بولغاي، كۈچ كۆپەيگەي، ئەگەر بەندە بولسا، ئازاد بولىدۇ، ئەگەر ئازاد بولسا، خوجا بولىدۇ، خاتۇن بولسا، ئەر بولىدۇ، مەرد بولسا، مەردان بولىدۇ، ئەگەر ساڭا بالا ۋە رەنج يەتسە، ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ئاڭلىساڭ، ئويلىساڭ، بۇنداق بالا ۋە رەنجلەرنىڭ ئوخشىشى ئۇلارغىمۇ يېتىپتىكەن، دەپ سەۋر قىلىسەن!...» مانا شۇنىڭدەك، پىرلەر، ئۇلۇغلار سۆزلىرىنى ۋە ئۇلار ھالىدىن بولغان ھېكايە - نەقىللەرنى ئاڭلاش مۇرىت - مۇخلىسلار دىلىغا تەربىيەت بولىدۇ، قۇۋۋەت بولىدۇ. قۇۋۋەت بولسا ئىستىقامەتنى زىيادە قىلىدۇ. ئابدۇللا ئەنسارى ئۆز قوۋملىرىگە ۋەسىيەت قىلىدۇكى، ھەر ئۇلۇغدىن بىر سۆز ياد ئېتىڭلار، ئەگەر قادىر بولالىساڭلار، ئۇلارنىڭ ناملىرىنى ياد قىلىڭلاركى، ئۇنىڭدىن پايدا تېگىدۇ...

ئاپاق خوجا سۆزدىن توختىشى بىلەن ئۇ يەر - بۇ يەردىن:

www.uyghurkitap.com

— ھەق راست...

— يارەب...، — دېگەن سادالار بىلەن ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنغان ۋە مىشىلدىغان ئاۋازلار ئاڭلاندى.

ئاپاق خوجا «تۆمۈرنى قىزىقىدا سوقۇش» روھى بىلەن سۆزىنى يەنە داۋام قىلدى. بايىقى كۆپ سۆزلەشتىن ئۇنىڭ قوۋۇزلىرى بوشاپ، ئېڭەك گۆشلىرى خالتىلىشىپ قالغاندەك كۆرۈنسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ روھى تېتىك، ئاۋازى يەنىلا ياڭراق ئىدى:

— دۇنيادا دىنىي ئىسلامدىن پاك ئېتىقاد، ئاللادىن قۇدرەتلىك زات، سۇلكى ئىشقىيەدىن يارقىن يول يوق! ئاللاتائالا تەرىقەت ئەھلىنىڭ يىلتىزىنى يەردە مەھكەم، شېخىنى ئاسماندا بەلەند قىلغان! چۈنكى، بۇ تەرىقەت پەيغەمبىرىمىز سەللەللاھى ئەلەيھى ۋەسسالام ۋە ئۇنىڭ ئەسھابلىرىنىڭ تەرىقىتىدۇر، بۇ تەرىقەت چىلىڭ تايانچتۇر! شۇڭا، كىمكى بىزنىڭ تەرىقەت يولىمىزدىن يۈز ئۆرۈپ چەتنىسە، ئۇنىڭدا كۇپپارنىڭ قورقۇنچىسى باردۇر! كىمكى خۇدانى دوست تۇتسا، روسۇللىلانى دوست تۇتماي چارە يوق، روسۇللىلانى دوست تۇتقان كىشى ئۆز پىرىنى دوست تۇتمىسا بولمايدۇ. بۇ كەمىنە بەندىنىڭ قولى يېتەكىدىغىنى، پاك دىل بىلەن دۇئاگۇيلۇق ۋە ساناخانلىقتىن باشقا ئەمەستۇر! — ئاپاق خوجا بىر ئاز تۇرۇۋېلىپ ئېغىر بىر تىنىدى، ئاندىن قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ مۇراجىئەت تەرىقىسىدە داۋام قىلدى، — ئاللاتائالا مۇقەددەس زاتى ھۆرمىتى بىلەن بۇ زېمىنغا نۇر غۇن بۇزرۇكۋارلارنىڭ پاك روھىنى چاچتى. ئۇلار ئۇلۇغلۇق ئاسمىنىنىڭ كۈنى، كامالەت ۋە ساخاۋەت ئەۋجىنىڭ ئاپتىپى سۈپىتىدە بۇ گۇناھكار زېمىنىڭ باغرىنى بېسىپ ياتماقتا، ئۇلارغا سېغىنىش، ياد ئېتىش، ئۇلارنىڭ قەبرە ـ مازارلىرىنى تاۋاپ قىلىش، زىيارەتتە بولۇش — بىزنىڭ زىممىمىزدىكى مۇرىت ـ مۇخلىسلىق بۇرچىمىزدۇر! يالغۇز مەككە مۇكەررەم، مەدىنە مۇنەۋۋەرىمگىلا ئەمەس، ئەتراپىمىزدىكى مۇقەددەس چوڭ مازارلارغا بارماقمۇ پەرزدۇر!...

مانا بۇ، ئاپاق خوجىنىڭ تەشەببۇسى، دەۋىتى ۋە شوئارى ئىدى. ئۇ

ئۆزۈن يىللىق پائالىيىتى جەريانىدا، «مۇقەددەس مازارلار» نى تاۋاپ قىلىشنى ئۆزىنىڭ ئۇدۇم ـ ئادىتىگە ئايلاندۇرغان ۋە ئۇ يەرلەردە سۇلۇك تەرغىباتى يۈرگۈزۈپ كۆپ نەپ ئالغانىدى. ئۇنىڭ تېخى ئاتىسىنىڭ قەبرىسىنىمۇ چوڭ، ھەشەمەتلىك مازار قىلىپ تىكلەپ، پۈتكۈل قەشقەرىيە مۇسۇلمانلىرىنىڭ قەلبىدىكى «مۇقەددەس ئابىدە» قىلغۇزۇش نىيىتى بار ئىدى.

ئەمما، بۇگۈن كۈتۈلمىگەندە، ئۇنىڭ بۇ دەبدەبىلىك سۆزلىرى بىلەن ئۇلۇغۋار نىيىتى ناھايىتى قاتتىق خىرىسقا دۇچ كېلىپ قالدى.

— ئەي غاپىل بەندىلەر! — دېگەن ئاچچىق بىر ئاۋاز بىلەن ۋىجىك-كىنە بىر گەۋدە جامائەتنىڭ ئارىسىدىن لوككىدە كۆتۈرۈلدى، — نەقشە بەندى ھەزرەتلىرى: «ئۇلۇغلار قەبرىگە سېغىنغۇچە ئۇلارنىڭ تەلىملىرىگە ئەمەل قىل!» دېگەن. بۇ دۇنيادىكى سەجدە بىردۇر، ئۇ بولسىمۇ ئاللاغىدۇر! پىر ـ ئەۋلىيالارغا تېۋىنىش بىزگە شامانلاردىن[①] قالغان ئادەت. كىمدە كىم بولسۇن، ئىنسان زاتىغا سېغىنمايلى، ھەركىم ئۆزىگە ـ ئۆزى تەۋرروك، ھەزرىتى رۇمى:

«ھېچ نەرسە يوقكى غەيرىي بىر ئالەم ئىرۇر،
ھەرنە ئىستەرسەن ئۆزۈڭدە جەم ئىرۇر.»

دېگەن، بۇنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالمايلى!...

ئاپاق خوجىنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، چىرايى ئالىپاساق بولۇپ كەتتى. ئەلەم ۋە ئىزادىن ئۇنىڭ ئاغزى گەپكە كەلمەي، بۇرۇت ـ ساقاللىرى دىردىيىپ كەتكەنىدى. ئۇ، بۇنداق كاتتا سورۇندا ئۆز رەقىبىنىڭ بۇنداق تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ قېلىشىنى زادىلا ئويلىمىغانىدى. ئۇنىڭ غەزەپ بىلەن چەكچەيگەن كۆزلىرى رەقىبىنىڭ

① شامان — تارىخىمىزدا ئەجدادلار ئېتىقاد قىلغان شامان دىنى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

www.uyghurkitap.com

مەسخىرە ئارىلاش جىلمىيىپ تۇرغان نۇرلۇق كۆزلىرىگە قادالغاندا، گويا كۆچلۈك چېقىنغا دۇچ كەلگەندەك ئۆزلۈكىدىن بوشىشىپ كەتتى.

ئاپاق خوجىنىڭ ئالدىدا بېشىنى سىڭايان قىلىپ سوغۇققىنە ھىجىيىپ تۇرغان بۇ ئادەم باشقا بىرسى ئەمەس، دەل ئۇنىڭ كونا رەقىبى — تېخى بىرەر يىلنىڭ ئالدىدا ئۇنىڭ قانلىق چاڭگىلىدىن قېچىپ قۇتۇلغان «قاچقۇن» ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى ئىدى.

ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى ھازىر قۇبات مىرزابەگنىڭ ھىمايىسى بىلەن «كۆك مەدرىسى» نىڭ مۇدەررىس كالانى بولۇپ ئىشلەۋاتاتتى.

شۇ تاپتا، ئاپاق خوجىنىڭ يۈرىكىنى ئاچچىق پۇشايمان ۋە قىساس ھەسرىتى چۇلغىۋالدى. ئۇ ھەتتا، ئۆزى ئۈچۈن شېرىن جېنىنى قۇربان قىلىپ بەرگەن دەرۋىش خوجىنىڭ روھىنىمۇ قارغاپ كەتتى، ئۆز ۋاقتىدا دەرۋىش خوجا ئۇنى تۇتۇپ، تەقدىرىنى بىر ياقلىق قىلىۋەتكەن بولسا، بۇ تىلى زەھەر «بۆرە سويىمىسى» بۈگۈن بۇ يەردە بۇ پىر ـ ئەۋلىيانىڭ ئالدىنى توسۇپ گەپ قىلالامتى؟! يەنە كېلىپ شۇنچە كۆپ جامائەتنىڭ ئالدىدا ـ ھە... ئەستاغپۇرۇللا... خەپ، خەپ!...

— تىلغا كەلگەن ھەر نېمىنى دېمەك دىۋانىلىكتۇر! — دېدى ئاخىر ئاپاق خوجا چالۋاقىغاندەك ئەلپازدا.

ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىمۇ بوش كەلمىدى:

— تىلغا كەلگەننى دېمەسلىك كاززاپلىق ئەمەسمۇ، ھەزرىتىم!

ئاپاق خوجىنىڭ يەنە دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.

ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى ئۆز پىكىرلىرىنىڭ تەستىقىنى ھەمىشە قۇرئان بىلەن تەۋرۈك كىتابلاردىن ئىزدەيتتى. شۇڭا، ئۇنىڭ ئاساسى كۈچلۈك، پىكرى چوڭقۇر، سۆزلىرى دەلىللىك ئىدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، ئۆزىنى ـ ئۆزى چۈشەنگەن ۋە ئۆز شەخسىيىتىنى ئۇنتۇغان پاك ۋە ھالال ئادەم — كامىل، مۇكەممەل ئىنسان ئىدى، بۇنداق ئىنسان ئالەمنىڭ گۈلتاجى ھېسابلىناتتى. ئۇ شۇنىڭغا ئىشىنەتتىكى، ئۆزىدىكى ئازغىنە كەمتەرىن ھەقىقەتنى تاپالىغان كىشى ئۇلۇغ ھەقىقەتلەرنىمۇ

تاپالايتتى. ئۇنىڭ نەزىرىدىكى ھەقىقەت — يۇرتنى ئەدلۇ ئادالەت بىلەن سوراش ۋە كىشىلەرگە كەڭ قورساقلىق بىلەن سەمىمىي، غەرەزسىز مۇئامىلە قىلىش ئىدى.

— ئىشانەم، سىزگىمۇ ئايان، ھەرقانداق نەرسە تۈزەلسە، ئىلىمدىن تۈزىلىپ، بۇزۇلسا، ئىلىمداردىن بۇزۇلىدۇ، — دېدى ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى، بۇ قېتىم ئۇنىڭ پۈتۈن جىسمى غەزەپ بىلەن سۆزگە ئايلاندى، قولى ئېگىز كۆتۈرۈلدى، — ئەھلى كالام ۋە ئەھلى دانىش كىشىلەر ئىنسانىي كامىل بولماققا سازاۋەردۇر. ھەزرىتى جامى: «كامىل ئىنسان ئاللانىڭ ئىسمىدۇر» دېگەن. لېكىن، ھەزرىتىم، سىزنىڭ بەزى سۆز ـ كالاملىرىڭىز بۇنداق سۈپەتكە مۇناسىپ بولماي قالدى. سىز رەئىيەتنى ئۆزىگە ئوخشاش بەندىنىڭ مازار ـ گۈمبەزلىرىگە چوقۇنـدۇرۇپ نېمە مۇددىئاغا يەتمەكچى؟! ھەرقانداق ئۇلۇغ، بۇزرۇكۋار بولسىمۇ، مازارلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ھۆكۈمى بىر. پەقەت زىيارەت قىلىپ بېرىشقا بولىدىغان ئۈچ يەر بار. بۇنى بىزگە مۇھەممەد پەيغەمبىرىمىز ئېيتقان: بىرى، مەدىنىدىكى مەسچىتى ئەلنەبى؛ ئىككىنچىسى، مەككىـدىكى مەسچىتى ئەلھەرەم؛ ئۈچىنچىسى، قۇددۇس شېرىپتىكى مەسچىـتىل ئەقسا. بۇ ئۈچ يەرگە سەپەر قىلىش ۋە ئۇنى تاۋاپ قىلىش جائىز ۋە سۈننەتتۇر. ئۇنىڭدىن باشقا ھەرقانداق مازار ۋە ئۇلۇغلار جايىنى تاۋاپ قىلىمەن، زىيارەت قىلىمەن دەپ بارسا بولمايدۇ، ئۇنداق قىلسا بىدئەتتۇر! ياخشىلىقنىڭ ياخشىسى — سۈننەتكە ئەگىشىشتە، يامانـلىقنىڭ يامانى بىدئەتكە ئېسىلىۋېلىشتا. بىدئەت كۆرۈنۈشتە ئىبادەت تەرىقىسىدە كۆرۈنسىمۇ، لېكىن ئۇ زالالەتتۇر①، ئۇنى ئىبادەت دېگىلى بولمايدۇ!...

مانا شۇ سۆزلەردىن كېيىن، ئاپاق خوجا خۇددى رەقىبىدىن تېپىك يېگەن خورازغا ئوخشاش ھۈرپىيىپ بويىنىنى ئىچىگە تارتتى.

— خەير... خەيرىيەت!...، — دېدى ئۇ ئۆكسۈنگەن قىياپەتتە، —

① زالالەت — گۇمراھلىق، توغرا يولدىن ئېزىش.

www.uyghurkitap.com

ھەر نەرسىنىڭ ئىپتىداسى بولغانغا ئوخشاش، ئۇنىڭ ئىنتىھاسىمۇ بولىدۇ، مەۋلىۋى.

ئاپاق خوجىنىڭ بۇ سۆزلىرىگە ئۆچمەنلىك، قىساسخورلۇق ۋە پۇرسەتپەرەسلىكنىڭ كۈچلۈك ھەسرىتى يوشۇرۇنغانىدى. ئۇنىڭ يۈرىكىدىكى دەردنى تېخىمۇ تىرنىلاپ ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى مۇنداق دېدى:

— شۇنچە ھەيۋەتلىك شارقىرىغان سۇلارمۇ ئاخىر بېرىپ، دېڭىز - ئوكيان باغرىدا تىنىدۇ، ئىشانەم!

*　　　*　　　*

نەچچە يۈز نامازخان «ئالتۇن مەسچىت» دىن كۈچلۈك غۇلغۇلا ئىچىدە قايتتى. بۇ غۇلغۇلا بەئەينى تارام - تارام تاغ سۇلىرىدەك، شەھەرنىڭ ھەممە بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىغا قاراپ شىددەت بىلەن ئاقماقتا ئىدى.

ئاپاق خوجا ئەڭ ئاخىرىدا قالدى. بىر نەچچە خاس مۇرىت - مۇخلىسلىرى ئۇنىڭ ئەتراپىدا كۆگۈل ياساپ، تەسەللى بېرىپ، «بۆرە سويمىسى» ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى بىلەن غايىبانە ئېلىشىۋاتاتتى:

— ھۇ ئۆزىنى بىلمىگەن بىئەدەپ!

— ھەددىدىن ئاشقىنىنى ئۇ تۇزكورنىڭ...

— ئەدىپىنى يەيدۇ ئۇ....

— بېشىنى يەيدۇ ئۇ...

شۇ ئەسنادا، ئاپاق خوجىنىڭ يېنىدا سۆلەتلىك ئىككى ئادەم پەيدا بولدى، ئۇلار ئاپاق خوجا بىلەن قىزغىن كۆرۈشۈپ، ھال - ئەھۋال سورىدى، ئاپاق خوجىمۇ ئۇلارنى بۇرۇن كۆرمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ باش - ئايىغىغا قاراپلا ئوردا ئەمەلدارلىرى ئىكەنلىكىنى بىلىۋالدى. دەرۋەقە، ئۇلار مۇھەممەدئىمىن خاننىڭ يېنىدىكى سىپاھلاردىن مىرزاسالىھ بەگ جوراس بىلەن مىرزاماناپ بەگلەر ئىدى.

— ھەزرىتىم، ناھايىتى ياخشى خۇتبە ئوقۇغان ئىدىلە، — دېدى مىرزا سالىھ بەگ جوراس ئاپاق خوجىنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈپ، — لېكىن، ھېلىقى قۇتلۇق مەۋلىۋى دېگەن بەتخۇي ئادەم تۈپەيلىدىن مەززىلىك ئاشقا چىۋىن چۈشكەندەكلا ئىش بولدى، ھەرگىز كۆڭۈللىرىنى غەش قىلمىغايلا...

— يوقسۇ ئەزىزلىرىم، يوقسۇ، — دېدى ئاپاق خوجا قوڭۇر كۆزلىرىگە كۈلكە يۈگۈرتۈپ، لېكىن ئۇنىڭ كۈلكىسى دەرد ئىچىدە چىقىۋاتقان ئازابلىق كۈلكە ئىدى، — ئاللانىڭ زاھىتلىرى بۇ دۇنيانىڭ غېرىبلىرىدۇر. شۇڭا، ئۇلار ئەپۇچان، كەڭ قورساق كېلىدۇ، ئۇنچىلىك ئىشلارغا ھېچقىسى يوق. بەگ - سىپاھلارغا مەخپىي ئەمەسكى، بىزنىڭ تەرىقىتىمىز سۆھبەتتۇر، سۆھبەتتە شۆھرەتتۇر، شۆھرەتتە ئاپەتتۇر! بۇ خۇددى كاندىن گۆھەر كۆپ چىققانسېرى، كانچى ئۇنىڭ كۆكسىنى شۇنچە پارە - پارە قىلغانغا ئوخشاش ئىش. بىز بۇنداق مالامەتلەرگە كۆنۈپ قالغان، ئەزىزلىرىم.

— تەھسىن - تەھسىن، ئىشانەم، — دېدى مىرزا ماناپ بەگ ھاياجاندىن قوللىرىنى ئىشقىلاپ، — بۇنچە ئالىيجاناب، كەمىنە - كەمتەرىن ئىكەنلىكلىرىنى كۆرۈپ، ئۆزلىرىگە بولغان ئەقىدە - ئىخلاسىم تېخىمۇ ئاشتى.

— ئاشۇرۇۋەتتىلە، جانابلىرى، — دېدى ئاپاق خوجا ئۆزىنى تېخىمۇ كىچىك پېئىل كۆرسىتىشكە تىرىشىپ، — خۇدايىتائالانىڭ ئاشىقلىرىنىكى، دىلى ساپ، ئاينەسى جۇلالىقتۇر، ھەممە ئاۋازلاردىن، بەلكى ھەممە مەۋجۇداتتىن لەززەت تاپىدۇ. جانابىي ئاللا ھەممە مەخلۇقاتنى جۈپ ياراتقان. شۇڭا، مۇھەببەت نەشتەرسىز ئەمەس، ساپ مەيدىمۇ دۇغ بولىدۇ، خۇشلۇق غەم بىلەن ھەمخانە، باھار خازان بىلەن ئاشىيانە، دۆلەت كامالى زاۋال بىلەن ئالمىشىدۇ...

بۇ سۆزلەر ئىككى ئەمىرنىڭ كۆڭۈللىرىگە ناھايىتى ياقتى، ئۇلارنىڭ ئاپاق خوجىغا بولغان بۇرۇنقى غايىبانە قىزىقىش - ھۆرمىتى ئەمدىلىكتە چوڭقۇر ئەقىدە - ئىخلاسقا ئايلانغانىدى.

www.uyghurkitap.com

ئۇلار يېقىندىن بېرى ئوردا ئىشلىرىدىن، بولۇپمۇ، خان بىلەن قۇبات مىرزا بەگدىن قاتتىق نارازى بولۇپ كېلىۋاتاتتى، قاچاندا، قۇبات مىرزا بەگ پەيدا بولدى، شۇنىڭدىن بېرى خان ئۇلارنى بۇرۇنقىدەك ئەتىۋارلاپ ئىشلەتمىدى، ھازىر ھەممە ئىشتا قۇبات مىرزا بەگنىڭ دېگىنى دېگەن، قىلغىنى قىلغاندى، خانمۇ دۆلەتنىڭ تىزگىنىنى ئۇنىڭغا تۇتقۇزۇپ، ئوۋ ـ شىكار، ئويۇن ـ تاماشا قاينىمىغا كىرىپ كەتكەنىدى.

تېخى بىرنەچچە كۈننىڭ ئالدىدىكى ئوردا كېڭىشىدە، قۇبات مىرزا بەگ تەپ تارتماستىن بۇ ئىككى ئەمىرنى «ئەل ئىشىدا سۇس، ئەپسانەيەتچىلىكتە قىزغىن» دەپ، خاننىڭ كۆزىچە تەنقىد قىلىپ، ئوردىدىكى بەگ ـ سىپاھلار ئارىسىدا ئىناۋىتىنى تۆكتى. بۇنداق خۇسۇمەتكە، ئىزا ـ ئەلەمگە قانداق چىدىغىلى بولسۇن؟! قۇبات دېگەن بۇ قاغدالما ھەمىشە ھېلىقى بەتخۇي، زۇۋاندار قۇتلۇق مەۋلۇۋى بىلەن ئۇچرىشىپ، يوشۇرۇن مۇقۇلدىشىدۇ، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا قانداق ھىيلە ـ مىكىر، سىر ـ ئەسرا بار كىم بىلىدۇ. ئۇلار بەلكىم ھاكىمىيەتنى ئۆزلىرى ئوگچە باشقۇرۇشنىڭ چوتىنى سوقۇۋاتامدۇ، تېخى... ئىشقىلىپ، جاھان تىنچ ئەمەس، ھەممىنىڭ كاللىسىدا بىر خىيال بار، غەپلەتكە پېتىپ قېلىشقا بولمايدۇ، غەپلەتتە قالساڭ ئۆزۈڭنىمۇ يوقىتىپ قويىسەن. دەرھال ھوشۇڭنى تاپ، ھەي، جوراس قوۋمىنىڭ بېگى مىرزا سالىھ!...

مانا شۇ ئۇچرىشىشتىن ئۈچ كۈن كېيىن، ئىسەن بۇقا ئاپاق خوجىنىڭ كەشمىر قەغىزىگە پۈتكەن بىر مەكتۇپىنى تۇمارچە پۈكلەپ قوينىغا سېلىپ، «نورۇز دۆڭ» سەيلىگاھىغا قاراپ ماڭدى. ئۇ يولنى توپتوغرا يۈرمەي، دەسلەپ ھۈنەرۋەن ـ كاسىپلار توپلانغان غۇژ ـ غۇژ بازارنى ئارىلاپ ئۆتتى، ئاندىن سودىگەرلەر، گەزمالچىلار باداشقان قۇرۇپ، چاي ئىچىشىپ ئولتۇرۇشقان ئۈستى يېپىق لاپاسلاردىن ئۆتۈپ، ۋاپۇرۇشلار رەستىسىگە چىقتى، ئۇ يەردە بىر ئاز ئايلىنىپ يۈرۈپ، كۈن قايرىلغان چاغدا «نورۇز دۆڭ» سەيلىگاھىغا كەلدى ۋە

بۇ يەردىكى ئاشپۇزۇل، چايخانىلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدىغان ھەشەمەتلىك بىر كۆكنار خانىغا كىرىپ، قويىنىدىكى ھېلىقى مەكتۇپنى شۇ يەردە كۆكنار ئىچىپ ئولتۇرغان مىرزا ماناپ بەگكە تاپشۇردى. شۇ ئىشتىن ئىككى كۈن ئۆتۈپ، مىرزا ماناپ بەگنىڭ چىنغۋاندىكى[1] باغ ـ ھويلىسىدا ئۈچ كىشىنىڭ ئالاھىدە ئۇچرىشىشى بولۇپ ئۆتتى. بۇ ئۇچرىشىش بۇرۇنقىدەك ئاشكارا ئەمەس، بەلكى ناھايىتى مەخپىي ھەم سىرلىق ئىدى. ئاپاق خوجىمۇ بۇ يەرگە بۇرۇنقىدەك ئىبسىل مەپىلەردە ھەشەم ـ دەرەم بىلەن ئەمەس، بەلكى قوتۇر ئات قوشۇلغان، لەمبۇق مەلەگزىلىك، شاتىۋار سايىۋەنلىك ئەبجەق مەپىدە ھېچكىمگە كۆرۈنمەي غىپپىدە كەلگەنىدى. باغ ھويلىنىڭ ئىچ ـ تېشىنىمۇ نۇرغۇن پىچاقچى سوپىلار مۇھاپىزەت قىلدى.

ئاپاق خوجا بىلەن مىرزا سالىھ بەگ جوراس ۋە مىرزا ماناپ بەگلەر-نىڭ سۆھبىتى باغ ھويلىنىڭ ئىچكىرىسىدىكى ئاددىي بىر ھۇجرىدا خېلى ئۇزۇن داۋام قىلدى. ئۇلارنىڭ نېمە دېيىشكىنىنى ھېچكىم بىلمە-دى. پەقەت ئېغىر ئەلپاتقۇ ۋاقتىدا چىنغۋاندىن قايتقان ئاپاق خوجىنىڭ قىياپىتى ۋە ئەلپازىدىن سۆھبەتنىڭ ناھايىتى مۇھىملىقىنى ۋە ئۇنىڭ دېتىغا ياققانلىقىنى كۆرگىلى بولاتتى. چۈنكى، ھېلىقى مەپە ئىچىگە يوشۇرۇنۇپ ئولتۇرغان ئاپاق خوجىنىڭ كەيپى چاغ، مىيىقىدا كۈلكە، كۆزلىرىدە بولسا، قانداقتۇر بىر شۇملۇقنىڭ ئەلەڭگىسى ئوينىاپ تۇراتتى....

3

ئېرىق ـ ئۆستەڭلەردىكى لايقا سۇلارنىڭ يۈزىنى غازاڭ ـ غۇزاڭلار قاپلاپ ئاقىدىغان سۆرۈن شامالىلىق كۈز ئايلىرى باشلاندى. ئەنە، بۇگۈنكى كۈنمۇ ئۇن ئىككى قىيام سائەتلىك مۇشكۈل سەپىرىنى

---

[1] چىنغۋان — شەھەردىن ئىككى كىلومېتىر يىراقلىقتىكى يېزا.

www.uyghurkitap.com

ئاخىرلاشتۇرۇپ، ھەرەم دېرىزىلىرىنىڭ ئارقىسىدىكى باغنىڭ كەينىگە ئاستا ـ ئاستا پاتماقتا. ئوردا تاملىرىدىكى يېشىل كاھىشلار كەچكى شەپەق نۇرى بىلەن قىزغۇچ ھال رەڭگە كىرگەندەك بولۇپ قالدى. باغقا ئۆگەنگەن كۆك كەپتەرلەر بىلەن شىپاڭ ئاراچىلىرىغا ئۇۋا سالغان پاختەكلەر ئېگىز گۈمبەزنىڭ ئەتراپىدا گۇگۇلشىپ، كېچىلىك قونالغۇغا تەييارلىق قىلىشماقتا ئىدى.

ئاسمان تۇتۇق، ئاي خىرە ـ شىرە، يۇلتۇزلارمۇ ئاندا ـ ساندا پىلدىرلاپ تۇراتتى.

مۇھەممەدئىمىن خان دۆلەت ئىشلىرى بېجىرىلىدىغان چوڭ سارايدىن چىقىپ، كىشىلەرنى ئايرىم قوبۇل قىلىدىغان كىچىك ساراي — سالامخانىغا كىردى. بېزىلىش جەھەتتە چوڭ سارايدىن پەرقلەنمەيدىغان بۇ كىچىك ساراي ناھايىتى جىمجىت بولۇپ، سۇرلۇك كۆرۈنەتتى. سالامخانىنىڭ بىر چېتىگە باغدات قىزىل ئۆچكىسىنىڭ يۇمران تېرىسى قاپلانغان كۈمۈش كۇرسىلار قويۇلغانىدى.

بۇ كۇرسىلارنىڭ بىرىدە ئوتتۇرا ياشلىق بىر كىشى ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ كۆتمەك ساقىلى قىتاتلانغان، بېشىغا ئاپئاق شايى سەللە يۆگىگەن، قارا كۆك تونىنىڭ مۈرىلىرىگە كالاۋۇتۇندىن نەقىشلەر چېكىلگەنىدى.

ھاتەم بەگ ئىسىملىك بۇ كىشى مۇھەممەدئىمىن خانىنىڭ ئۈچتۇرپاندىن كەلگەن مېھمىنى ئىدى. ئۇ تۈنۈگۈن كەلگەن بولۇپ، بۈگۈن بىر كۈن قۇبات مىرزا بەگنىڭ ھەمراھلىقىدا ئەل ـ يۇرت ئارىلاپ، تېخى بايىلا سالامخانىغا قايتىپ كەلگەنىدى.

— ساقلىتىپ قويدۇم، بۇرادەر ئەزىز، — دېدى مۇھەممەدئىمىن خان سالامخانىغا كىرىپلا، — كىم بىزنى خان بولسۇن دەپتۇ ـ ھە. بەئەينى يوغان كۆتەك ھارۋىنى سۆرىگەن ئورۇق ئاتتەك ھالىمىزغا ۋاي، ئەل ـ يۇرت ئىشى چوڭ ئىش ئىكەن، ئىشلىسەڭ ـ ئىشلىسەڭ تۈگىمەيدۇ...

— شۇنىڭ ئۈچۈن خان ـ پادىشاھلارنى ئاللانىڭ يەردىكى سايىسى دەيمىزدە، — دېدى ھاتەم بەگ ئورنىدىن تۇرۇپ سالاملىشىپ، —

ئەل ـ يۇرت، پۇقرا دېگەنلەر ئاللاتائالانىڭ پادىشاھلارغا تاپشۇرغان ئامانەتلىرى ھېسابلىنىدۇ. بۇنى ئوبدان ئاسراش ۋە ساقلاش ۋاجىپ. ئەگەر بۇ ئامانەتلەرگە خىيانەت قىلىنسا، ئۇنداق ئادەمدە ئىمان بولمايدۇ.

— پاھ ـ پاھ، قاتتىق يەردىن تۇتتىڭىزغۇ، ھاتەم بەگ، — دېدى مۇھەممەدئىمىن خان قايىل بولۇپ، — ئىنساننىڭ يىلتىزى ئىمان تۇرسا، ئۇنىڭغا خىلاپ ئىش قىلىپ بولامدۇ، دەيسىز...

ئۇلار ئەنە شۇنداق دوستانە، سەممىي كەيپىياتتا بىردەم سىرداشتى.

ۋاقىت بىر يەرگە بېرىپ قالغانىدى، ھاتەم بەگمۇ بۈگۈن بىر كۈن ئات ئۈستىدە ئولتۇرۇپ يۇرت كەزگەچكە ھارغىن، ئېزىلەڭگۈ كۆرۈ-نەتتى. شۇڭا، ھەر ئىككىسى ئۆز ھۇجرىلىرىغا كىرىپ ئۇخلاشنىڭ تەرەددۇتىغا چۈشتى. ئەمما، نېمە ئۈچۈندۇر مۇھەممەدئىمىن خاننىڭ يۈرىكى بىر نەرسىدىن ئۈركىگەندەك، سول قاپىقى لىپىلداپ بىر ئىشتىن بېشارەت بېرىۋاتقاندەك، ئىچىدە بىر نەرسە غىلدىرلاپ بىئارام قىلىۋات-قاندەك تۇيۇلۇپ، ھۇجرىدا ئۇياقتىن ـ بۇياققا ئايلىنىشقا باشلىدى.

شاھانە تۆشەكنىڭ يىپەك پەردىسى ئارقىسىدىكى كۈمۈش شامداندا بىر جۈپ شام پىلىلداپ يېنىپ تۇراتتى، ئۇنىڭ زەئىپ نۇرى پەنجى-رىدىن كىرىۋاتقان يۇمشاق شامالدا تىترەيتتى.

شام ئەنە شۇ يوسۇندا تىترە ـ تىترە ئاخىر بېرىپ خۇددى بىرى پۈۋلىگەندەكلا لاپپىدە ئۆچۈپ قالدى، ئۆچكەن پىلىكتىن كۆتۈرۈلگەن قاڭسىق ئىس ئۆيگە تارالدى.

مۇھەممەدئىمىن خان پۈتۈن بەدىنىدە قاتتىق ھارغىنلىق سەزدى. كاللىسىدا ھېس قىلغان بايىقى غەلىتە تۇيغۇلارنىمۇ ئەنە شۇ ھارغىنلىققا جورىدى ۋە كۇسۇر ـ كۇسۇر قىلىپ «ئايەتەلكۇرسى» نى ئوقۇدى ـ دە، كېيىمىنى چالا ـ بۇلا يېشىپلا ئۆزىنى كارىۋاتقا تاشلىدى. ئۇ ھەقى-قەتەنمۇ ئىككى كۈندىن بېرى قاتتىق ئىشلەپ چارچىغانىدى.

شۇ دەقىقىدە، تاشقىرىقى ئوردىنىڭ بېدىشلىكى ئاستىدا ئىككى

گەۋدە پەيدا بولدى.
— ھەممە ئىشلار پۈتتى، — دەپ شىۋىرلىدى بىر گەۋدە يەنە بىرىگە يېقىنلىشىپ، — ئەمدى ھەرىكەتلەنسەك بولار.
بوغۇلۇپ، خىرقىراپ چىقىۋاتقان بۇ ئاۋاز ئىگىسى — چوڭ دىۋان بېگى مىرزا ماناپ بەگ ئىدى.
— خانىمۇ، مېھمانىمۇ ئۆز ھۇجرىسىغا كىرىپ كەتتى، — دېدى يەنە بىر گەۋدە پۇشالداپ، — بۇ چاغقىچە ئۇخلىغاندۇ، ئەمدى باشلىساق بولار...
پۇشۇلدىغان بۇ ئاۋاز ئىگىسى — ئاتا بېگى مىرزا سالىھ بەگ جوراس ئىدى.
— ھېلىقى قۇبات دېگەن بىرنېمىچۇ؟ — ئەنسىرەپ سورىدى مىرزا ماناپ بەگ، — ئۇ بەكمۇ تۈيغۇن، ھىيلىگەر نەرسە...
— ياق، مەن ئالغان خەۋەرگە قارىغاندا، ئۇ بۈگۈن ھېلىقى مېھمان بىلەن بىر كۈن يۈرت كېزىپ ھالىدىن كېتىپتۇ، بۇ چاغقىچە لايىدەك ئۇخلاپ كەتكەندۇ.
— ئەمىسە، مەن سىپىلنىڭ سىرتىدىكىلەرگە بەلگە بېرەي، ئۇلار ئوردىغا چۈشسۇن...
— لەشكەرلەرچۇ؟ ئۇلارنىڭ ئىشىنى قانداق قىلدىڭىز؟
— ھەممىسىنى توغرىلاپ قويدۇم...
— ئىشنى يەنىمۇ پۇختىراق قىلايلى، بولمىسا، ئۆزىمىزگە چاشقاننىڭ ئىنى مىڭ تەڭگە بولۇپ قالمىسۇن يەنە، — دېدى مىرزا سالىھ بەگ جوراس ۋە قويۇن يانچۇقىدىن تەنىلادا تىكىلگەن ھەميانىنى ئېلىپ، ئىچىدىن بىر سىقىم تىللانى ئالىقىنىغا تۆكتى، — سېخىي بول خىزىر بېرىدۇ، دېگەن گەپ بار. مانا بۇنى سەگەكرەك لەشكەرلەرگە تارقىتىپ بېرىڭ.
مىرزا سالىھ بەگ جوراس شۇ گەپلەرنى قىلىپ بولۇپ، بىدىشلىكنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى ئوچۇقچىلىققا قاراپ قويدى. ئۇ يەردىكى بىر تۈپ قېرى چىنارنىڭ تېگىدە ئېگەرلەنگەن ئىككى ئارغىماق باغلاقلىق

تۇراتتى، بۇ ئۇلارنىڭ ھەر ئېھتىمالغا قارشى قىلىپ قويغان تەييار-لىقى ئىدى.

ۋاقىت ئېغىر جىملىق ۋە سوكۇت ئىچىدە ئۆتمەكتە. گىرنمسەن ئايمۇ بۇلۇتلار ئارىسىدا غايىپ بولغان، ئەتراپنى قاپقارا زۇلمەت قاپلىغانىدى.

شەھەر ئىچىدىن جىمەكچىلەرنىڭ ئاندا - مۇندا تاقىلداقلىرىنى تاقىلدىتىپ «سەگەك ... سەگەك!...» دېگەن ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ قالاتتى. شۇ چاغدا، ئوردا سېپىلىنىڭ سىرتىدىن بىر تال ئارغامچا پەسكە تاشلاندى، ئارقىدىنلا بىر ئادەم ئارغامچىغا ئېسىلىپ ئوردا ئىچىگە چۈشتى. ئەتراپتىكى ئارىلاپ قويۇلغان قاراۋۇللارنىڭ بەزىسى غەپلەت ئۇيقۇدا، بەزىسى بولسا، كۆزىنى يۇمۇپ، قۇلىقىنى يوپۇرۇپ تۇگۇلۇۋېلىشقانىدى. بايا چۈشكەن ئادەمنىڭ ئارغامچا ئارقىلىق بەرگەن بەلگىسى بىلەنلا، ھەش - پەش دېگۈچە ئېگىز سېپىلنىڭ ئۇ يەر - بۇ يەرلىرىدىن ئارغامچىغا ئېسىلىپ چۈشكەنلەرنىڭ سانى كۆپەيدى. بۇ ئادەملەرنىڭ ھەممىسى ئۈستىگە قارا كىيەن كىيىشىپ، يۈزىنى قارا لاتا بىلەن ئوراپ ئېلىشقانىدى. بىردەمدە ئەللىك نەچچە ئادەم سىركىچە-لەردەك چاققانلىق بىلەن ئوردا ئىچىگە چۈشۈپ بولدى. ئۇلار بىردەم كۇسۇرلاشقاندىن كېيىن، ئىككى بۆلەككە ئايرىلدى، چوڭراق بىر بۆلەكنى مىرزا سالىھ بەگ جوراس باشلاپ، مۇھەممەدئىمىن خاننىڭ ھۇجرىسى تەرەپكە قاراپ ماڭدى. قالغان بىر بۆلەكنى مىرزا ماناپ بەگ باشلاپ كەتتى.

مىرزا سالىھ بەگ ئادەملىرىنى ئېھتىيات بىلەن يېتىلەپ ئىچكىرى ئوردىغا كىردى، ئاقسارايىنىڭ ئەتراپىدا ھېچكىم كۆرۈنمەيتتى. پەقەت گۈلزار ئوتتۇرىسىدىكى ئۈستى گۈمبەزسىمان ھاۋارەڭ شىپاڭدا ئىككى نۆكەر ئۇزۇن جۇۋىلىرىغا يۆگىنىپ ئۇخلاپ قالغانىدى. مىرزا سالىھ بەگ باشلاپ كەلگەن قارا ئەرۋاھلار بۇ يەردىن تۇيدۇرماي ئۆتۈپ كەتتى. ئەمدى خاننىڭ ھۇجرىسى ئەتراپىدىكى نۆكەرلەرنى بىر تەرەپ قىلىشلا قالغانىدى. بۇنىڭدا مىرزا سالىھ بەگ ئۇستىلىق ئىشلەتتى، ئۇ

پەقەت ئىككىلا ئادەمنى ئۆزىگە ئەگەشتۈرۈپ، قالغانلارنى ئەتراپتىكى دەرەخلىك بىلەن گۈلزارلىقلارغا بۆكتۈرمە قىلىپ قويۇۋەتتى. ئۇلارنىڭ ۋەزىپىسى مىرزا سالىھ بەگ قاراۋۇللارنىڭ ئالدىدىن تىنچ ـ ئامان ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، تۇيدۇرماي كېلىپ ئۇلارنى ئۇجۇقتۇرۇۋېتىش ئىدى.

مىرزا سالىھ بەگ ھۇجرىغا يېقىنلاشقاندا، ئىككى نۆكەر ئۇنىڭ ئالدىنى توستى.

— كىمسەن، نەگە بارىسەن؟

— مەن ... مەن، ئاتا بېگى مىرزاسالىھ بەگ جوراس، — دېدى ئۇ ئەمىرلىك تەلەپپۇزى بىلەن، — خانغا مەلۇم قىلىدىغان مۇھىم ئىش بار.

— جانابلىرى...، — دېدى قاراۋۇل سالام بەجا كەلتۈرۈپ، — خان تېخى بايىلا ئۇخلىغان... ئەتە مەلۇم قىلىشقا بولماسمۇ؟

— ئەتە مەلۇم قىلسا بولىدىغان ئىشنى بۈگۈن پالاقلاپ كېلىپ مەنمۇ ئەخمەق ئەمەس! — دېدى مىرزا سالىھ بەگ دوق قىلغاندەك، — بۇ كېچىكتۈرۈشكە بولمايدىغان مۇھىم ئىش...

ئۇ شۇ گەپلەرنى قىلىپلا قولىنى سىلكىپ ھۇجرا تەرەپكە ماڭدى. ئىككى نۆكەر ئىلاجسىز شۈمشەرەپ قالدى، ئۇلارنىڭ ئاشۇ بىخۇدلۇق ھالىتىدىن پايدىلانغان ھېلىقى ئىككى قارا كەۋدە ئۇلارنىڭ بويىندىن تولغاپلا ھەلقۇمىغا تىغ ئۇرۇۋەتتى، بىچارە نۆكەرلەر «ئاھ» دېيىشكىمۇ ئۈلگۈرمەي جان بەردى. بۇ چاغدا بۆكتۈرمىدىكىلەرمۇ ئالىلقاچان ئۆۋىلىرىدىن چىقىپ، ئەتراپتىكى قاراۋۇللارغا ھۇۋقۇشتەك تاشلاندى.

مىرزا سالىھ بەگ خان ھۇجرىسىنىڭ ئىشىكى ئالدىدا توختىدى، ئۇنىڭغىچە ھېلىقى ئىككى قارا سايىمۇ ئۇنىڭ يېنىدا پەيدا بولدى.

— ھۇجرا ئىشىكى تاقاق ئىكەن، قانداق قىلىسىلەر؟ — سورىدى مىرزا سالىھ بەگ ئىككىسىگە شىۋىرلاپ.

— پەنجىرىچۇ؟ — دېدى ئۇلارنىڭ بىرسى، — مەن بېرىپ قاراپ باقاي.

ئۇ هايال بولماي قايتىپ كەلدى:

— پەنجىرىنىڭ بىر قانىتى ئوچۇق ئىكەن، مەن چۈشەي.

ئۇ پەنجىرە تەرەپكە كەتتى، مىرزا سالىھ بەگ بىلەن بىر قارا ئەرۋاھ هۇجرا ئىشىكى ئالدىدا قالدى.

تاتلىق ئۇيقۇدا ياتقان مۇھەممەدئىمىن خان قانداقتۇر تىرىقشىغان بىر ئاۋازدىن ئويغىنىپ كەتتى.

— كىم؟ قايسىڭ سەن؟ — دەپ ئۆندەرىگەندەك ۋارقىرىدى ئۇ ۋە خىرە - شىرە ئاي يورۇقىدا پەنجىرە تەكچىسىدە تۇرغان يوغان بىر گەۋدىگە كۆزى چۈشۈپ بىردىنلا سەگەكلەشتى، — پاسىبان! هاي قايسىڭ بار؟!

سىرتتىن هېچقانداق سادا كەلمىدى، خان ئەھۋالنىڭ چاتاقلىقىنى هېس قىلىپ، دەرھال ياستۇق ئاستىدىكى شەمشەرنى قولىغا ئالدى. ئۇنىڭغىچە پەنجىرىدىكى هېلىقى يوغان گەۋدىمۇ سەكرەپ چۈشۈپ، خاننىڭ ئۈستىگە تاشلاندى. ئۇلار يومىداقلىشىپ، ئېلىشىپ، تۆشەك-تىن يەرگە دومىلاپ چۈشتى. خاننىڭ يېرىم يالىڭاچ تېنى هېلىقى يوغان گەۋدىنىڭ ئاستىدا قالدى. ئۇ تاقىر بېشىنى خاننىڭ ئېڭىكى ئاستىغا كەپلەپ، تىرەپ تۇرۇۋالغانىدى، خاننىڭ دېمى كېسىلىپ خىرقىراپ قالدى، شۇنداقتىمۇ سول قولى بىلەن رەقىبىنىڭ پىچاق تۇتقان قولىغا ئېسىلىپ، ئۇنىڭ بېغىشىنى ئامبۇردەك قىسىۋالدى ۋە ئوڭ قولىنى سەل - پەل بوشتىپلا، ئۈستىدىكى ئېغىر گەۋدىنىڭ ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە خەنجەر ئۇردى، ئۇنىڭ قىسقا ئارىلىقتىن ئۇرغان خەنجىرى گەرچە رەقىبىنىڭ ساغرىسىغا كىرىپ، ئانچە زەخمەت يەتكۈزەلمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ قاتتىق كىرىشكەن بەدىنىنى خېلىلا بوشاشتۇرۇۋەتتى، دېمى كېسىلگەن خانمۇ چوڭقۇر بىر نەپەس

www.uyghurkitap.com

ئېلىشۋالدى. ساغرىسىدىن قان ئېقىپ، ئۆزىنىڭ بارغانسېرى بوشىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى سەزگەن رەقىب بوغۇق ئاۋاز بىلەن خىرقىراپ تووۋلىدى:

— موللا ساقى... تېز... تېز... پەنجىرە بىلەن كىرسىلە...

خېلىدىن بېرى ئىشىكنىڭ ئېچىلىشىنى كۈتۈپ، ھۇجرا بوسۇغىسىدا تۇرغان يەنە بىر قارا ئەرۋاھ — موللا ساقى ھەمراھىنىڭ خىرقىرىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپلا ئۆزىنى پەنجىرە تەرەپكە ئاتتى. شۇ دەقىقىدە مۇھەممەدئىمىن خاننىڭ كاللىسىدىن «موللا ساقى... ئاپاق خوجىنىڭ ئادەملىرى...» دېگەن خىيال چاقماق تېزلىكىدە ئۆتتى ۋە ئاپاق خوجىنىڭ مېيىقىدا ھىجىيىپ تۇرغان سۈرۈن تەلەتى قاراڭغۇلاشقان كۆز ئالدىدا نامايان بولدى.

«دەرىخا! خاتا قىلىپتۇرمەن... ھېيلىگەر مەلئۇن مېنى ئازدۇرۇپتۇ... ئەمدى ئۆزۈمنىڭ ئۇزرىنى يازىدىغانغا قەلەم، ئېيتىدىغانغا ئادەم نەدە؟...»

خان ئۆزىنى ئوڭشىۋېلىشقا ئۈلگۈرەلمىدى، پەنجىرىدىن تاقلاپ چۈشكەن موللا ساقى ئۇنىڭ ماڭلىيىغا پىچاق ئۇردى. ئۇنىڭ ئۈستىدىكى ئېغىر گەۋدىمۇ جان ئاچچىقىدا سوقا بېشىنى ئۇنىڭ ئېڭىكىگە تېخىمۇ قاتتىق تىرەپ، خاننىڭ نەپسىنى قىسىۋەتتى.

شۇنچە كۆپ يۇرۇش، جەڭلەردە باھادىرلىق كۆرسىتىپ، سەلتەنەت تەختىدە نۇسرەت تاپقان مۇھەممەدئىمىن خان ئەڭ ئاخىر بىرەر ئادەمگە بىر ئېغىز سۆز قالدۇرالماي، بۇ يورۇق دۇنيانىڭ بىرەر بۇرجىكىگە ئاخىرقى نەزىرىنىمۇ ئاغدۇرالماي، ھەسرەت - نادامەت بىلەن جىممىدە ئۇ دۇنياغا كەتتى.

خان ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ھۇجرىسى بىلەن ئاقسارايغا نەچچە تۇلۇم ياغ چېچىلىپ ئوت قويۇلدى، قۇبات مىرزا بەگ بىلەن ھاتەم بەگلەر قەتل قىلىنغان ھۇجرىلارمۇ، خانىش بىلەن خاننىڭ ئۈچ

پەرزەنتىمۇ بۇ مۇدھىش ئوت يالقۇنىدىن ئامان قالمىدى.
«ئوت كەتكەن كېچە» دەپ ئاتالغان بۇ ۋەقە مىلادىيە 1681 ـ يىلى كۈز ئايلىرىنىڭ بىر جۈمە ئاخشىمى يۈز بەرگەنىدى. بۇ جۈمە ــ مۇھەممەدئىمىن خان بىلەن ئاپاق خوجا ئەھدۇ پەيمان قىلىشقان «جۈمە كېلىشىمى» نىڭ دەل يىگىرمە بىرىنچى جۈمە كېچىسى ئىدى.
ئەتىسى، ئاپاق خوجا ئىككى ـ ئۈچ يۈزدەك سوپى ـ دەرۋىشلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ، ئات بىلەن ئوردىغا گۈلدۈرلەپ كىردى ۋە ھېچنېمىنى بىلمىگەندەك، پۈتۈن قەشقەرىيە تەۋەسىگە: «ئالەمپاناھ شاھىمىز مۇھەممەدئىمىن خان كۆتۈلمىگەن ئوت ئاپىتى بىلەن ئەجىلى مۇئەللەق بولدى!» دەپ جاكارلىدى ۋە مىرزا سالىھ بەگ جوراس بىلەن مىرزا ماناپ بەگلەرنىڭ ھىمايىسى ئاستىدا، خانلىق تەختىگە قايتىدىن ئولتۇردى...

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىگانە ئادرېسى

تۆتىنچى باب

شانلىق قەبرە

1

بۈگۈن بازار كۈنى ئىدى، ئەمما گۈزەر ـ رەستىلەر بۈرۈنقىدەك ئاۋات ئەمەس، شالاڭ يۈرگەن كىشىلەرمۇ گويا بىر نەرسىدىن ئەنسىدىككەندەك، چۆچۈگەندەك ئەنسىز يۈرۈشەتتى. بۈرۈنقىدەك سودا ـ سېتىقنى جانلاندۇرۇۋەتكەن ھىندىستانلىق، پاكىستانلىق، كەشمىرلىك، كابۇللۇق، ئەنجانلىق سودىگەرلەرنى، ئەرەب، پارس، پەرەڭ بايلىرىنى كۆرگىلى بولمايتتى. بازار ـ رەستىلەردىن بۈرۈنقىدەك گۆل پۈرىقى، قوغۇن پۈرىقى، ئىپار ـ ئەنبەر ھىدى، كاۋاپ ـ سامسا ھىدى ئەمەس، بەلكى ئۇ يەر ـ بۇ يەردە پولۇ ئىتىش، بېلىق پىششۇرۇش ئۈچۈن چۈچۈتۈلۈۋاتقان زاغۇن يېغى بىلەن، ئۈكىلىنىۋاتقان كالىلا ـ پاچاقلارنىڭ ئاچچىق، قاڭسىق ھىدى بۇخسۇپ تۇراتتى. ساتار چېلىپ مۇقام توۋلاۋاتقان، دوست تارتىپ جەڭنامە سۆزلەۋاتقان مۇغەننىلەر بىلەن مەدداھلارغا قىزىقىدىغان ئادەملەرمۇ بۈرۈنقىدەك كۆپ ھەم قىزغىن ئەمەس ئىدى. بەزى ھەۋەسمەن دۇكاندارلارنىڭ ئۈنچە ـ مارجانلار بىلەن زىننەتلەنگەن قەپەسلىرىدىكى تۇمۇچۇق، بوز تورغاي ۋە شاتۇتىلارمۇ بۈرۈنقىدەك زوققا تولۇپ سايرىمايتتى. كوچا ياقىسىدىكى كانارىلارغا ئېسىلغان قوي، كالا ۋە ئۆچكە گۆشلىرىنى، غالتەك-

لەردە سۆرەپ يۈرگەن مەززىلىك توخۇ ۋە قىرغاۋۇل گۆشلىرىنى، كەپتەر ۋە كەكلىك كاۋاپلىرىنى بۇرۇنقىدەك چاپ ـ چاپ ئالىدىغان ئادەم بولمىغاچقا، چىۋىن بېسىپ، ھەرە غوڭۇلداپ تۇراتتى. قىسقىسى، بازار بۇرۇنقىدەك غۇژ ـ غۇژ، قاينام ـ تاشقىن ئەمەس، ئۆلۈك ھەم خاراموش ئىدى.

پېشىنگە يېقىن، ئوردا تەرەپتىن چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقان چوڭ ئالىمان كۆرۈندى. ھايال ئۆتمەي، ئۇلار بازارنىڭ مەركىزىدىكى غولغۇن ئىچىگە كىرىپ كەلدى. شۇ چاغدىلا كىشىلەر بۇ چوڭ ئالمان-نىڭ ئاپاق خوجىنى مۇھاپىزەت قىلىپ كېلىۋاتقان لەشكەر بىلەن سوپى ـ دەرۋىشلەر ئىكەنلىكىنى بىلدى. كاتتا ئىشاننى مۇھاپىزەت قىلغۇچى بۇ كىشىلەر ئىككىگە بۆلۈنگەن، بىر قىسمى ئالدىدا يۈرۈپ بازارنىڭ مەركىزىي كوچىسىدىن ئۆتۈپ، تاماشىچىلارنى قامچا، دەررە بىلەن ئۇرۇپ ھەيدەيتتى، قالغان قىسمى بولسا، ئاپاق خوجىنى ئوراپ ماڭغانىدى. ئۇنىڭ بوينى ئۇزۇن، كۆكسى كەڭ، پۇتلىرى يوغان ئاۋ-غان ئېتىنى ئىككى سوپى چۇلۋۇرىدىن يېتىلىۋالغانىدى. ئاتنىڭ ئالتۇن ـ كۈمۈش يالتىلغان ئېگەر ـ جابدۇقلىرى كۈن نۇرىدا يالتىرايتتى.

زەرباب تونغا ئورالغان ئاپاق خوجا ئارغىماق ئۈستىدە شاھانە سالا-پەت بىلەن گىدىيىپ ئولتۇراتتى. يولدا ئۇچرىغان ھەر بىر كىشى ئۇ-نىڭغا ئېگىلىپ تەزىم قىلاتتى. ئۇلار سەئىدىيە خانىدانلىقىنى ئۇزۇل ـ كېسىل ئاغدۇرۇپ، شاھلىق تەختىنى يەنە بىر قېتىم تارتىۋالغان بۇ ئۇ-لۇغ ھۆكۈمرانغا يېقىندىن تىكىلىپ قاراش ھوقۇقىدىن مەھرۇم ئىدى.

يېڭى خان ــ نامى ھەممىگە تونۇشلۇق بولغان ئاپاق خوجىنىڭ بۇگۈن ئوردىدىن چىققانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇنى كۆرۈش ئۈچۈن يولنىڭ ئىككى قاسنىقىغا توپلانغان شەھەر ئاھالىسى ئىچىدە ئاپئاق ساقاللىق قېرى بوۋايلار، تال ـ چىۋىقنى ئات قىلىپ مىنىۋالغان ئۇششاق باللار، ھەر خىل ئەمەل تۇتقان بەگ ـ سىپاھلار، چېگرا ئاتلاپ تىجا-

رەت قىلىدىغان سودىگەرلەر، دىنىي قانۇن يۈرگۈزىدىغان قازىكالانلار بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ بەزىسىنىڭ قولىدا خىلمۇخىل سوۋغا ــ سالاملار بىلەن تولغان كۈمۈش پەتنۇسلار بار ئىدى. بەزىلەر بولسا، توپ ــ توپ ئېسىل گەزلىمىلەرنى قۇچاقلاپ تۇرۇشاتتى. ئۇلارنىڭ بېشىدىكى قازاندەك يوغان سەللىلىرى، ئۈستىدىكى ئېسىل تونلىرى ۋە رايىش قىياپەتلىرى ئۇلارنىڭ ھەقىقەتەنمۇ ئىخلاسمەن سوپى، تەقۋادار موللا، ئەقىدىلىك ئىشانلار ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى.

ئاپاق خوجا ئۇلارنىڭ پۈكۈلۈپ قىلغان تەزىملىرى بىلەن قوش قوللاپ سۇنغان سوۋغىلىرىغا بەزىدە قول ئىشارىتى بىلەن، بەزىدە يەڭگىل باش سىلكىش بىلەن جاۋاب ياندۇرۇپ بىنەزەر ھالەتتە كېتىۋاتاتتى. لېكىن، سوۋغىلارنى بولسا، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن سوكۇلداپ كېلىۋاتقان بىر نەچچە خاس مۇرىتلار يىغىپ، تاغار ــ مىشكاپلارغا قاچىلاپ كېلەتتى.

ئاپاق خوجا ھېچ يەردە توختىمىدى، شۇ ماڭغانچە بەزىدە ئاستا، بەزىدە تېز مېڭىپ، ئاخىر رەستە ــ كوزىرلەردىكى غولغۇن ئىچىدىن ئۆزۈپ چىقتى. ئەمدى ئۇ ئاتنىڭ بېشىنى ئوڭغا ــ شەھەردىن ئىككى چاقىرىم يىراقلىقتىكى ئاۋات، كۆجۈم يېزا مىشا تەرەپكە بۇرىدى، ئۇ بۈگۈن شۇ يەردىكى «ھەزرىتى پىرىم خانىقاسى» غا بېرىپ، بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئۆزىنى كۈتۈپ تۇرغان يېڭى مۇرىت ــ مۇخلىسلىرى بىلەن زىكىر ــ سۆھبەت قىلماقچىدى.

قۇم توپىلىق يېزا يولى باشلاندى، تار يولغا غازاڭدىن قىزغۇچ پايانداز سېلىنغانىدى. يولنىڭ بىر تەرىپى ئاختارما قىلىنغان ئېگىز ــ پەس ئېكىنزارلىق، يەنە بىر تەرىپى ئەگرى ــ بۈگرى كەتكەن مىشا ئۆستىڭى ئىدى. كەچ كۈز پەيتى بولغاچقا، ئۆستەڭ تەرەپتىن سوقۇۋاتقان سوغۇق شامالدا يالىڭاچلىنىپ قالغان دەرەخلەر نالە قىلغاندەك ھۇشقىيتاتتى.

ئاپاق خوجا ئۆستەڭ بويىدىكى «چايخانا» دەپ ئاتىلىدىغان

كۆجۇم مەھەللىگە كىرىشى بىلەن ئاچچىق بىر ئەندىكىش ئىچىدە بىر قىسما بولۇپ تۇرۇپ قالدى. چۈنكى، يېقىنىلا يەردىن ئۇنىڭ سەگەك قۇلىقىغا مۇڭلۇق نەغمە ـ ناۋا بىلەن دىلكەش مۇقام كۈيى ئاڭلانغانىدى...

ئەگەر ئاشىقلىقىم ئېيتسام، كۆيۈپ جانۇ جاھان ئۆرتەر،
بۇ ئىشق سىرىن بايان ئەتسەم، تېخى ئۇل خانۇمان ئۆرتەر...

مۇقامچىنىڭ مۇڭلۇق، ياڭراق ناخشىسى ئىسسىق، ئازادە چايخانىدىكى ئوتلارنىڭ چاراسلاپ كۆيۈشى، ئاستا، رىتىملىق چېلىنىۋاتقان داپنىڭ ساداسى، سىرتتىكى ئاتلارنىڭ پۇشقۇرۇشى ئىچىدە ئالاھىدە ئاڭلىنىپ، جىمىپ قالغان مەھەللىنىڭ ئۈستىدە ئەركىن پەرۋاز قىلاتتى. ساتار بىلەن تەمبۇرنىڭ قوشۇلمىسىدىن ئاجايىپ بىر دىلكەش ناۋا ياڭرىماقتا ئىدى:

ھېچكىمە مەلۇم ئەمەس ھالى پەرىشانىم مېنىڭ،
ئاسماننى پارە قىلدى ئاھۇپىغانىم مېنىڭ!...

ئاپاق خوجىنىڭ قوشۇمىسى تۈرۈلدى، ئۆسكىلەڭ قاشلىرى بىردەم غۇژمەكلىشىپ، بىردەم يېيىلاتتى. ئۇ يېنىدىكى ئىسەن بۇقا بىلەن موللا شاھبازدىن دەرغەزەپ بولۇپ سورىدى:

— نەدىن چىقىۋاتىدۇ بۇ شۇم ئاۋاز؟!

— ئاۋۇ چايخانىدىن، — دېدى موللا شاھباز قولى بىلەن ئۆزلىرىدىن ئون نەچچە قەدەم نېرىدىكى بىر ئۆينى كۆرسىتىپ.

دېگەندەك، ئۆينىڭ سىرتىدىنلا ئۇنىڭ خېلى خېرىدارلىق بىر چايخانا ئىكەنلىكىنى كۆرگىلى بولاتتى. ئىشىك ئالدى بورا بىلەن چەللە ـ باراڭ قىلىنىپ، چەللە ـ باراڭغا بىر غۇلاچ كەڭلىكتە كۆك

لەمبۇقتىن لەپلىمە تارتىلغانىدى. چەللە ـ باراڭنىڭ ئاستىغا بىر نەچچە كارىۋات قويۇلغان بولسىمۇ، لېكىن ھازىر ھاۋا سوغۇق بولغاچقا بوش تۇراتتى. ئادەملەرنىڭ ھەممىسى چايخانىنىڭ ئىچىگە تىقىلىشقانىدى. ئوچۇق ئىشىكتىن تۇرۇلۇپ ـ تۇرۇلۇپ چىقىۋاتقان ئاپئاق ھوردىن چايخانا ئىچىنىڭ ھەقىقەتەنمۇ قىزىپ كەتكەنلىكىنى كۆرگىلى بولاتتى.

— چايخانىدا نەغمە ـ ناۋا، ئويۇن ـ تاماشا راسا قىزىپتۇ ـ دە، — دېدى موللا شاھباز خۇددى ئۇ يەرگە كىرگۈسى باردەك ئۈمىدلەنگەن تەلەپپۇزدا.

— بولدى، ئاغزىڭنى يۇم! — دەپ چالۋاقىدى ئاپاق خوجا، ئۇنىڭ بۇرۇن تۆشۈكلىرى كېرىلىپ، كۆز قارىچۇقلىرى چانىقىدىن چاچراپ چىقىپ كەتكۈدەك پولتايغانىدى، — نەغمە ـ ناۋا، ناخشا ـ غەزەل دېگەنلەر دەۋزىخى بەتبەختلەرنىڭ بۇ ئالەمدىكى كۆڭۈل خۇشى، شەيتاننىڭ چوڭى! بۇنداق ئادەملەر دەۋزەخكە چۈچۈلا بولىدۇ، شۇڭا ئۇلارنى بۇ دىياردىن قوغلاش كېرەك!

ئۇ شۇ گەپلەرنى قىلىپلا ئاتنى دېۋىتتى، سۆلەتلىك ئارغىماق يالىنى سىلكىپ، چايخانىغا قاراپ ماڭدى ۋە چەللە ـ باراڭ ئالدىغا كەلگەندە ئۆزلۈكىدىن توختىدى. ئاپاق خوجىنىڭ قاش ـ قاپىقىغا قاراپلا ئۇنىڭ نېمە ئويلاۋاتقانلىقىنى ۋە نېمە قىلماقچى ئىكەنلىكىنى چۈشىنىدىغان خاس مۇرىتلىرىدىن بىرنەچچىسى دۈكۈرلەپ چايخانا ئىچىگە كىرىپ كەتتى، ھايال ئۆتمەي نەغمە ـ ناۋا توختىدى، ئارقىدىنلا ئۆرە ـ تۆپە بولغان، ۋارقىرىغان ـ جارقىرىغان، ھەتتا قوپال تىللاشقان، مۇشت ـ تېپەك زەربىدىن چىرقىراپ ئاللا ـ توۋا كۆتۈرگەن ئاۋازلار ئاڭلىنىشقا باشلىدى. لېكىن، بۇ ھالەت ئۇزۇنغا بارمىدى، پىچاقلىرىنى يالىڭاچلاپ، كالتەك ـ چوماقلىرىنى كۆتۈرۈۋالغان سوپى ـ دەرۋىشلەر چايخانىدىن بىرنەچچە ئادەمنى سۆرەپ چىقتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئۈچ ئادەم ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بىرى، بايىز ئاخۇن بولۇپ،

يىراق - يېقىندىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنى «بايىز مۇقام» دەيتتى. ئۇنىڭ قولىدا كونا ساتار بار ئىدى. يېشى قىرىقلاردىن ئەمدى ھالقىغان، ساقال - بۇرۇتلىرى قاپقارا بۇ ئادەم تولىمۇ رايىش، مېھرى ئىسسىق كۆرۈنەتتى. يەنە بىرى، تەمبۇر كۆتۈرۈۋالغان بولۇپ، كىشىلەر ئۇنى ئاشۇ ئالاھىدىلىكى بويىچە «روزەك تەمبۇر» دەپ ئاتايتتى. ئۇنىڭ يېشى ئەللىككە ئۇلىشىپ قالغاچقا، شالاڭ چاچ - ساقاللىرى ئاقىرىشقا باشلىغانىدى. ئۇلارنىڭ ئۈچىنچىسى، ئەمدىلا بۇرۇتى خەت تارتقان ئون ئالتە ياشلاردىكى ئۆسمۈر بالا ئىدى. ئۇنىڭ قولىدىكى كىچىك داپقا قارىغاندا، ئۇ مۇشۇ سورۇننىڭ داپچىسىدەك كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ ئىسمى ئەلى ئاشار بولۇپ، بايىز مۇقامنىڭ ئوغلى ئىدى. بايىز مۇقاممۇ ئاشۇ يېشىدا دادىسى ئابلا ساتارنىڭ ئارقىسىدا يۈرۈپ، دەسلەپ داپچىلىقنى، كېيىن ساتار بىلەن تەمبۇر چېلىشنى ئۆگەنگەنىدى. ئۇنىڭ ئاۋازى ئوچۇق، راۋان ھەم ياڭراق بولغاچقا، كېيىنكى يىللاردا دادىسى ئۆزىنىڭ بارلىق ئۇدۇمىنى ئۇنىڭغا مىراس قالدۇرۇپ كەتكەنىدى.

پىچاقچى سوپىلار بۇ ئۈچەيلەننى گەجگىلىرىدىن بېسىپ يەرگە يۈكۈندۈرگەنىدى. لېكىن، ئۇلار باشلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، سازلىرىنى مەھكەم قۇچاقلىۋالغانىدى. ئاپاق خوجا ئۇلارغا يىرگىنچ نەزىرى بىلەن بىر قۇر قاراپ چىقتى. ئۇنىڭ قوڭغۇر كۆزلىرى غەزەپلىك، تەلەتى سۈرۈن ئىدى.

— نېمە ئۈچۈن خانىقاغا كىرىپ، زىكىر - ساما قىلماي، بۇ يەردە شەيتاننىڭ ئىشىنى قىلىشتىڭ؟ — سورىدى ئاپاق خوجا ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ.

بۇ ئارىلىقتا، چايخانىدىكى ۋە مەھەللىدىكى نۇرغۇن ئادەملەر بۇ يەرگە توپلىنىپ، بۇ كۈتۈلمىگەن ئىشلارنىڭ قانداق ئاقىۋەتلەرنى ئېلىپ كېلىدىغانلىقىغا قاراپ تۇرۇشاتتى.

بايىز مۇقام ناھايىتى تەمكىنلىك بىلەن ئاپاق خوجىنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەردى:

www.uyghurkitap.com

— ئۆزلىرى ئەھلىي تەرىقەتچىلەرگە رەھنەما، ھەزرىتىم. مەن بولسام، دەردمەنلەرنىڭ رەھنەمىسىمەن، شۇڭا قىلىدىغان ئىشىم ھايىزلىق، يۈرىدىغان جايىم بەزى شەھەر، بەزى سەھرا! مەن خانىقاغا كىرمىسەممۇ، مانا شۇ جەندە چاپىنىمنى جايىناماز، سازىمنى تەسۋى قىلىپ، مۇسۇلمانچىلىقنى ئادا قىلۇرمەن...

— ھەي ناشۇكۇر بەندە، — دەپ تووۋلىدى بىر سوپى ئۇنىڭ گەجگىسىدىن تېخىمۇ قاتتىق دۈشكەللەپ، — تووۋا قىلىپ، ئۇلۇغ خانىغا قۇللۇق قىل، شۇنىڭدا جېنىڭ ئامان قالىدۇ.

— يوقسۇ، تەقسىر، — دەپ باش سىلكىدى بايىز مۇقام، — پېقىر تىز چۆككەندىن كۆرە، ئۆلۈمنى ئەۋزەل كۆرىمەن. چۈنكى، مەن ئەزەلدىن ئەركىنلىكنى، ھۆرلۈكنى كۈيلىگەن بۇلبۇلمەن. ئېگىز شاخلار ئارىسىدا ياشىغان بۇلبۇل ھەرگىز ئۇنداق ئىشلارنى قىلمايدۇ.

ئاپاق خوجا غەزەپتىن يېرىلاي دەپ قالدى. ئۇ ئەزەلدىن ئۆزىگە تىك قارىغان ۋە مەنمەنلىك بىلەن سۆز ياندۇرغان ئادەملەرنى بوش قويۇۋەتمەيتتى. لېكىن ئۇ، يەنە تۇرۇپلا بايىز مۇقامنىڭ جاسارىتىگە، غۇرۇرىغا قايىل بولغاندەك بولۇپ قالدى. ئەگەر مۇنداق ئادەملەرنى يامان يولدىن قايتۇرۇپ، ئۆز ئىزىغا دەسسىتەلىسە، ئۇلاردىن ھەسسىلەپ ۋاپا ھەم ياخشىلىق كۆرگىلى بولاتتى.

شۇ خىياللار بىلەن ئۇنىڭ غەزەپ - ئاچچىقى سەل بېسىلغاندەك بولدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، نەغمە - ناۋاغا ھېرىسمەن شۇنچە خالايىقنىڭ كۆزى ئالدىدا بايىز مۇقامغا ئېغىر جازا بېرىش تازا دانالىق بولمايدىغاندەك قىلاتتى. شۇڭا، ئاپاق خوجا سۆز مۇقامنى دەرھال ئۆزگەرتىپ:

— بولدى، بۈگۈنكى ئىش مۇشۇ يەرگىچە بولسۇن، — دېدى ھەممەيلەنگە تەكشى نەزەر تاشلاپ، — بۈنىڭدىن كېيىن ھەرقانداق سورۇندا — مەيلى چايخانا، مەيلى رەستە - بازارلاردا بولسۇن نەغمە - ناۋا قىلىپ، ناخشا - غەزەل ئېيتىش قەتئىي مەنئى قىلىنىدۇ. خىلاپلىق قىلغۇچىلار قاتتىق جازالىنىدۇ. بۈگۈنكى ئىش ھەممەيلەنگە ساۋاق

بولسۇن!

ئاپاق خوجىنىڭ سۆزى تۈگىشى بىلەن ئارىدىن بىرسى يۇقىرى ئاۋازدا ۋارقىرىدى:

— خالايىق، ئاڭلىمىدىم دېمەڭلار، خانىنىڭ ئەمرى پەرز! كىمدە كىم خىلاپلىق قىلىدىكەن، ياتار يېرى زىندان بولىدۇ!

كىشىلەر توپى تەۋرەندى، ئۇلار ئېغىز يېرىپ بىر نەرسە دېيەلمىسە-مۇ، لېكىن كۆڭۈللىرى غەزەپكە تولدى. ئۇلار جاھىل ھۆكۈمدار ئاپاق خوجىنىڭ قىلىۋاتقان شۇنچە قىڭغىر ئىشلىرى ئاز كەلگەندەك، ئەمدى كېلىپ خەلق دىلىدىكى ئاشۇ كىچىككىنە مۇھەببەتكىمۇ رەھىمسىزلىك بىلەن چاڭ سالغانلىقىدىن قاتتىق نارازى بولدى. لېكىن، ئاپاق خوجا بىر نەرسىنى بىلەلمەيتتى، ئۇنىڭ چاڭگىلى خەلقنىڭ ئاغزىنى ئېتىشكە يەتسىمۇ، لېكىن ھۆرلۈك ۋە سۆيگۈ ماكانى بولغان يۈرەكنى مەڭگۈ ئىشغال قىلالمايتتى!...

2

ئوردا ئىچىدىكى ئازادە بىر خانىدا ئاپاق خوجىنىڭ يېقىن يارەنلىرى-دىن بولغان موللا ئالىم ياركەندى ئولتۇراتتى. ئۇ ھەمىشە ئاپاق خوجى-غا ئەگىشىپ يۈرگەچكە، كىشىلەر ئۇنى «پىرنىڭ سايىسى» دەپ ئاتايتتى. بۈگۈن ئۇ كىمخاب تون كىيىپ، قولىغا كەھرىۋا تەسۋى تۇتۇپ، ئۆيىنىڭ تۆرىدىكى قات ـ قات يېكەنداز ئۈستىگە يانپاشلىغا-نىدى. پەگاھ تەرەپتە قوللىرىنى تىزىغا تىرەپ يۈكۈنۈپ ئولتۇرغان بەش ـ ئالتە سوپى ـ دەرۋىش دىققەت بىلەن ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراپ ئولتۇراتتى.

موللا ئالىم ياركەندى تەسۋىنى بىر ئايلاندۇرۇپ قويۇپ، بايا ئۈزۈ-لۈپ قالغان ۋەز ـ نەسىھەتنى داۋام قىلدى:

— قەشقەردىكى ۋاقىتىمىز ئىدى، بىر كۈنى ناماز خۇپتەن ۋاقتىدا،

www.uyghurkitap.com

ھەزرىتى ئىشانەمنىڭ يېنىدىن مېنى چاقىرىپ بىر دىۋانە كەلدى، بارىدىم. خىلۋەت خانىغا يەتكىنىمدە خاس ھۇجرىنىڭ دەھلىزىدە جىنلاردىن بىرقانچىسىنى كۆردۈم. ئۇلار ئىززەت بىلەن سالام قىلدى، مەن ھاسامنى كۆتۈرۈپ ھەملە قىلىپ ئېيتتىم: «ئى جىن ـ پەرىلەر، بۇ يەر سىزلەرنىڭ جايىڭلار ئەمەس، نېمىشقا كەلدىڭلار؟!» ئۇلار تەۋازۇ بىلەن دېدى: «بىز مۇسۇلمانلاردىنمىز، روسۇلۇللاغا ئىمان ئېيتقانمىز. بىز بىرقانچە تەندۇرمىز، ھەر ئايدا بىر مەرتىۋە قۇتبىنى[1] زىيارەت قىلىشقا كېلىمىز، كەلمىسەك مۇسۇلمانچىلىققا خىلاپ قىلغان بولىمىز. بىز بىرقانچە تائىپە، بەزى تائىپە تەرسا، بەزىسى جوھۇد، بەزىلىرى كاپىر. بىز مۇسۇلمان تائىپىسىدىن، بىزنىڭ چوڭلىرىمىز ھازىرقى كۈننىڭ قۇتبىسى ھەزرىتى ئىشان دەپ خەۋەر بەرگەنلىكتىن بىز كەلدۇق. بىزنىڭ ئەھۋالىمىزدىن ھەزرىتى ئىشاندىن باشقىسىنىڭ خەۋىرى يوق!...»

جىن كۆزۈمگە كۆرۈنگەندىلا، مەن كۆزۈمنى ئۇنىڭدىن ئۈزمىگەنىدىم، شۇڭا ئۇلار كۆزۈمدىن غايىب بولۇپ كېتەلمىدى، مەھبۇستەك ئۆز جايىدا توختىدى. ئىلگىرى ھەزرىتى ئىشاندىن شۇنداق قىلىشنى ئاڭلىغانىدىم. جىنلار بىلەن خوشلىشىپ، ھەزرىتى ئىشان قېشىغا كىردىم. ئىشان: «تاشقىرىدا نېمە كۆردىڭىز؟» دەپ سورىدى. مەن كۆرگەنلىرىمنى ئېيتتىم. شۇنىڭ بىلەن ھەزرىتى ئىشان جىن ـ پەرىلەر توغرىسىدا بىرمۇنچە مەرىپەت قىلىپ مۇنداق دېدى: «جىننىڭ ئىبلىس (شەيتان) نەسلىدىن ئىكەنلىكى توغرىسىدا ئىختىلاپ باردۇر. ھەقىقەت شۇكى، جىن ئىبلىستىن غەيرىيدۇر. ئىبلىس ئۇلاردىن بىرىدۇر. جىننىڭ دادىسى خۇنسا[2] دۇر. ئىككى يوتىسىنى بىر ـ بىرىگە سۈركەشتىن پەرزەنت تۇغۇلدۇ. ئۇلارنىڭ تەركىبى ئوتتىندۇر. ئوت

① قۇتبى ــ تايانچىسى، كاتتىسى.

② خۇنسا ــ ئەر ـ ئايال ئارىسىدىكى مەخلۇق.

يېنىك جىسىم بولغانلىقتىن، ئۇلارمۇ يېنىك جىسىمدۇر. بولۇپمۇ، روھ ئۇنىڭغا قوشۇلغاندىن كېيىن، ئۇلار ناھايىتى يەڭگىل، تېز ھەرىكەت بولۇپ كېتىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۆمرى قىسقا بولىدۇ. ئازغىنە ئازار بىلەن ئۆز - ئۆزىدىن تۆكۈلۈپ ھالاك بولىدۇ. جىن يارىتىلىشتا ئادەمدىن ئىلگىرىدۇر. جىنلار ئارىسىدا ئىلىم - بىلىم كەم، مەنىۋى ئىشلاردا ئۇلارنىڭ ئىدراكى ناھايىتى چولتا، بولۇپمۇ خۇدانى تونۇشتا شۇنداق. ئۇلارنىڭ تولىسى پەلىد[1] ، بىپەھىم بولىدۇ، ئۇلار بىلەن ئارىلىششتا ئانچە پايدا يوق، ئادەمنىڭ كاللىسىدا ئۇلاردىن كىبىر ھاسىل بولىدۇ. چۈنكى، ئۇلار ئوت - ھاۋادىن ئاپىرىدە بولغاچقا، تەركىبىدە ئوت غالىب، ئوت يۇقىرىغا ئۆرلىگۈچىدۇر. ئۇلار ئۆلسە، ئالىمى بەرزەخكە[2] يۆتكىلىدۇ، ئۇ دۇنياغا قايتالمايدۇ. ئۇلارنى ئۇ يەردە سوغۇقلۇق بىلەن ئازابلايدۇ...»

موللا ئالىم ياركەندى ئىشكىنىڭ تۇيۇقسىز ئېچىلىشى بىلەن سۆزدىن توختىدى. بوسۇغىدا موللا شاھباز پەيدا بولدى، ئۇ بېشىغا تۆلكە تۇماق، ئۇچىسىغا كۆك يوللۇق مىسىر بەقەسىمدىن تون، پۇتىغا قىزىل كۆندىن تىكىلگەن غاس - غاس ئۆتۈك كىيىۋالغانىدى.

— خوش، موللا شاھباز، نېمە گەپ؟ — سورىدى موللا ئالىم ياركەندى سەل - پەل ئۆرىدەپ.

— تەقسىر، مۇھىم بىر خەۋەر كېلىپ قالدى، — دېدى موللا شاھباز ھولۇقۇپ، — ھېلىقى قۇتلۇق مەۋلىۋى دېگەنىنىڭ ئەمدى پەيمانى توشقان ئوخشايدۇ. بۇگۈن كەچقۇرۇن ئۆيىدە نەغمە - ناۋا قىلىپ كۆڭلىنى ئاچىدىكەن. بۇ قىلمىشى ھەزرىتى خان ئالىيلىرىنىڭ مۇقەددەس پەرمانىغا تۈپتىن خىلاپ، بىز ئۇنى مۇشۇ نەق جىنايەت ئۈستىدە

① پەلىد — پاسكىنا، ئىپلاس.

② بەرزەخ — ئىككى دۇنيانىڭ ئوتتۇرىسى، پانىي دۇنيا بىلەن باقىي دۇنيا ئارىلىقىدىكى يەر.

قولغا چۈشۈرسەك دەيمەن...

بۇ گەپلەر موللا ئالىم ياركەندىنىڭ كۆڭلىگە ياقتى. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىسا، ئاپاق خوجىنىڭمۇ خۇش بولىدىغانلىقىغا ئۇ ئىشىنەتتى. چۈنكى، ئۇ ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنى خەلقئالەم ئالدىدا بىرەر يوللۇق باھانە سەۋەب بىلەن قولغا چۈشۈرۈپ ئۇجۇقتۇرالمىغانلىقى ئۈچۈن، قەۋەتلا ئۆكۈنۈپ، پۇچىلىنىپ يۈرەتتى. شۇڭا، موللا ئالىم ياركەندى ھېلىقى سۆھبەتنى شۇ يەردىلا توختىتىپ، موللا شاھبازنى باشلاپ ئاپاق خوجىنىڭ ھۇزۇرىغا كىردى.

دېگەندەك، ئاپاق خوجىنىڭ گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ كەتتى.

— ئەقلىڭىزگە بارىكاللا، موللا شاھباز، — دېدى ئۇ قولىدىكى ئالتۇن سەۋلىجانىنى ئوينىتىپ، — قۇۋ تۈلكە بۇرنىدىن ئىلىنار، دېگەن شۇ. قۇتلۇق دېگەن بۇ بۆرە سويىمىسىنىڭ ئايىغى تەگكەن يەردىن شۇمبۇيا، ئاغزى تەگكەن يەردىن تىكەن ئۈنۈپ چىقىدۇ. شۇڭا، ئۇنى تۈپ يىلتىزى بىلەن يۇلۇپ تاشلاش كېرەك! بېرىڭ، موللا شاھباز، قانچىلىك ئادەم لازىم بولسا شۇنچە ئېلىپ، ئۆز پىلانىڭىز بويىچە ئىشلەڭ، سىزگە دۇئايىم مەدەت بولىدۇ!

* * *

يوغان ئايۋاندا ئادەم جەم، ھەممىنىڭ دىققىتى تۆردە باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرغان بايىز مۇقام، روزەك تەمبۇر ۋە ئۇلارغا تەڭكەش قىلىپ داپ ئۇرۇۋاتقان مەسۇم يىگىتتە. ھاپىزنىڭ كۈچلۈك ۋە يېقىملىق ئاۋازى ھەممىنى لەرزىگە كەلتۈرگەن. تەمبۇرنىڭ چىرتمە زەربىسى يۈرەك تارىلىرىنى يۇلقۇپ ئۆتسە، ساتارنىڭ شۇۋىرلىغان نالىسى غەمكىن كۆڭۈللەرنى ئەللەيلىتىدۇ.

ساز ۋە ناخشا ساداسى تۇتاش ھويلىلاردىن، گۈللۈك شىپاڭلاردىن، لاي كۈملاچ ئېگىز تاملاردىن ھالقىپ يىراقلاردا ئەكس سادا

پەيدا قىلماقتا.

بۇگۈن ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى ئۆزىگە تەئەللۇق مانا شۇ ئۆيىدە بىر نەچچە دوست ــ بۇرادىرىنىڭ تەلىپى بىلەن بەزمە ــ باراۋەت ئۆتـ كۈزۈۋاتاتتى. ئۇ بايىز مۇقام بىلەن كونا تونۇشلاردىن ئىدى، ئۇنىڭ بىلەن كۆپ سورۇنلاردا ھەمداستىخان بولۇپ، ئۇنىڭ ساتارى بىلەن ناخشىسىغا مەپتۇن بولۇپ قالغانىدى. تونۇگۈن ئۇ بايىز مۇقامنى ئىزـ دەپ تېپىپ ئۆز ئۆيىگە تەكلىپ قىلغاندا، بايىز مۇقام خانىنىڭ بۇيرۇـ قىنى ئەسكەرتىپ ئۆزرە ئېيتتى. لېكىن، ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى كەسـ كىن تۇردە:

ــ خاتىرجەم بولۇڭ، بۇرادەر، نەغمە ــ ناۋا مېنىڭ ئۆيۈمدە بولىدۇ، ئۇنىڭغا ھېچكىم دەخلى ــ تەرۇز قىلالمايدۇ، ــ دەپ ئۇنىڭ ئۆزرىسىنى رەت قىلىۋەتكەنىدى. ئۇنىڭسىزمۇ نەچچە كۈندىن بېرى ساز چالماي، ناخشا ئوقۇماي، ئىچى سىقىلىپ، بىتاقەت بولۇپ يۈرگەن بايىز مۇقامغا ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنىڭ بۇ مەدەتكارلىقى خوپ ياققانىدى.

شۇڭا ئۇ، ئىچ ــ ئىچىدىن پىغان بولۇپ كۆتۈرۈلۈۋاتقان مانا شۇ سېغىنىش ۋە سۆيگۈ ئىستىكىنى مۇقامنىڭ مۇڭلۇق، مەيۇس ئاھاڭلىرىغا يۇغۇرۇپ، قولىدىكى ساتار تارلىرىنى گويا يىغلىتىشقا باشلىغانىدى.

خۇش قالىڭ، مەن ئەمدى كەتتىم، ئەي يارەنلەر، ئەلۋىدا،
چۇشۇپ شامى غېرىبلىق، دىلدا ئارمانلار، ئەلۋىدا!

ئۇ ساتارنى سايرىتىپ، ئەتراپىدىكىلەرگە يىڭى ــ يىڭى غەزەللەرـ نى، يىڭى ــ يىڭى ھېكمەتلەرنى تەقدىم قىلاتتى، مۇقام توۋلاپ ئۆزىـ نىڭ ئادەملىكىنى، ئادەملىك ھېس تۇيغۇسىنى نامايان قىلاتتى.

پۈتكۈل ۋۇجۇدى كۆز ۋە قۇلاققا ئايلانغان ئاڭلىغۇچىلارمۇ ئۆزلىـ رىنى ئۇنتۇغان ھالدا مۇقامغا بېرىلگەنىدى.

بايىز مۇقامىنىڭ بېشى ئېگىلگەن، تاشتەك قاتقان ۋۇجۇدىدا ھېچبىر ھەرىكەت سېزىلمەيتتى. بەلكى، بۇ سورۇندا پەقەت ئۇنىڭ ئاشۇ تەمەكىن جىسمىلا مەۋجۇت، روھى بولسا، ئەرشىئەلاغا پەرۋاز قىلىپ، ھېچقانداق پىر ـ ئەۋلىيالارمۇ يېتەلمىگەن ھۆر ـ غىلمانلار ئارىسىدا ئۇسسۇلغا چۈشكەنىدى.

ئاڭلىغۇچىلار ئىچىدە كىمدۇر نىگاھىنى يىراق ـ يىراقلارغا تىككەن، كىمدۇر بېشىنى ئەگكەن، كىمدۇر كۆزلىرىنى ھاپىزغا تىكىپ، ئۇنىڭغا ئوخشاش تولغانغان، يەنە كىمنىڭدۇر كۆزلىرى ياش يۇقى...

غەزەل ئەۋجىگە چىقىپ، ئەتراپقا ئاجايىپ بىر مەردانە، ھاياجانلىق نىدا تارالماقتا ئىدى:

ئەجەب مەجنۇندۇرمەن، ھەردەشتۇ، ھەرسەھراغا سىغماسمەن،
دىلىم دەريايى نۇردۇر، مەۋج ئۇرۇپ دۇنياغا سىغماسمەن!...

بۇ نالە كىشىلەر ۋۇجۇدىنى تېشىپ ئۆتكەنىدەك بولدى. بەزىلەرنىڭ قولى ئىختىيارسىز كۆكسىگە بېرىپ، قامىتى ئېگىلىپ تىترىدى.

ساز ۋە غەزەل سېھرى پاراكەندە دىللارنى ئاستا ـ ئاستا ئۆز پەنجىگە ئېلىپ، ئۇلارنىڭ روھى ۋە جىسمىنى تەڭلا ئويغاتتى. تىك تۇرغان گەۋدىلەر تولغىنىپ، باشلار تەۋرىنىمەكتە ئىدى. سازنىڭ دىلكەش ناۋاسى بىلەن غەزەلنىڭ مۇڭلۇق ئاھاڭى ھەربىر ئاتەش دىللارنى سىلىكىپ ئويغىتىپ، كۆڭۈللەرگە غۇرۇر ئوتىنى ياقاتتى.

ناخشا تۈگەپ، ھاپىزنى ئالقىشلاش باشلىنىشى بىلەن تەڭ، سالاپەتلىك بىر ئادەم توپنى يېرىپ ئۆتۈپ، بايىز مۇقامىنىڭ ئالدىغا كېلىپ يۈكۈندى. بۇ ھالەتتىن جىددىيلىشىپ قالغان بايىز مۇقام لىككىدە ئورنىدىن تۇرۇپ، ھېلىقى ئادەمنىڭ قوللىرىدىن تۇتتى.

ـــ سىلىگە تەشەككۈر، ـــ دېدى ھېلىقى ئادەم، ئاندىن ئەگىنىدىكى ياقا ۋە پەشلىرىگە زەر تۇتۇلغان كىمخاب توننى سېلىپ، بايىز مۇقام-

www.uyghurkitap.com

نىڭ يەلكىسىگە يايتى ۋە تەكەللۇپ بىلەن سۆزىنى داۋام قىلدى، — مەزۇر تۇتقايسىز، تەقسىرىم، قوللىرىڭىز دەرد كۆرمىسۇن، دىلىمىزنى غۇباردىن پارىخ[1] ئەتتىڭىز. ئاللا سىزگە بۇلبۇل ئاۋازى بىلەن ئارسلان نەرەسىنى ئاتا قىلغانىكەن. پىقىرنى ئانىدىن تۇغما ئەتتىڭىز، زىكىر - ساما، جەھرە - سۆھبەت قۇيۇنى ئىچىدىن تاپالمىغان دىدارغا يەتكۈزدىڭىز...

— توغرا، بەرھەق توغرا، — دەپ بۇرادىرىنى قۇۋۋەتلىدى ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى، — سەنئەتنىڭ قۇدرىتى شۇ يەردىكى، ئۇ تاشنىمۇ ئېرىتىدۇ، گۈزەل ئاۋاز جاننى روشەنلىتىدۇ. ساز بىلەن سۆز بىرلەشكەن ھامان، ئادەم بىھوش بولۇپ، ئىككى ئالەمگە سىغماي قالىدۇ...

مانا شۇ چاغدا — ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى يۈرەك سۆزلىرىنى ئېيتىپ، سەنئەتنىڭ قۇدرىتىنى ئۇلۇغلاۋاتقان شۇ دەقىقىدە، موللا شاھباز باشلاپ كەلگەن ئون نەچچە لەشكەر بىلەن پىچاقچى سوپىلار ئۆينى پۈتۈنلەي قورشاپ، ھويلىغا بېسىپ كىرگەنىدى. ھويلىنى بىر نەچچە يەرگە يېقىلغان پانۇسلار خىرە يورۇتۇپ تۇراتتى.

ئۇلار بايا ھويلىغا كىرىشتە، چوڭ دەرۋازىنى ئاچقان بىر تالىپ بىلەن ئۇتىشىپ قالدى. تالىپ بەستلىك، تەپسە تۆمۈرنى ئۈزگۈدەك قۇۋۋەتلىك يىگىت ئىدى. ئۇ دەرۋازا قېقىلغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئىشىكنى ئاچتىيۇ، لېكىن كەلگەن ئادەملەرنىڭ يامان غەرەزدە ئىكەنلىكىنى بىلىپلا، ئىشىكنى تاقىۋالماقچى بولدى، ئەمما ئۈلگۈرەلمىدى، بىر سوپى قولىدىكى چوماق بىلەن ئۇنىڭ بېشىغا بىرنى سالدى، چوماق تەگكەن يەردىن قان بۇلدۇقلاپ ئېقىشقا باشلىدى. تالىپ خۇددى ئېيىقتەك قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، جان ئاچچىقىدا ۋارقىرىدى - دە، بەئەينى ئوق يىلاندەك ئېتىلىپ بېرىپ، ھېلىقى سوپىنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنى تاشلىدى. سوپى قولىدىكى چوماق بىلەن بىللە ئۇنىڭ كەڭ كۆكسى

[1] پارىخ — ئادالاش، بوشىتىش، بىكار قىلىش.

www.uyghurkitap.com

ئاستىدا خۇددى باسماققا چۈشكەن قۇشقاچچەك بولۇپ قالدى. تالىپ بار كۈچىنى ئاغزىغا يىغىپ، سوپىنىڭ يۈز ـ كۆز، باش ـ قۇلاقلىرىنى قاساشقا باشلىدى. سوپى دەسلەپ توڭگۇزدەك چىرقىرىدى، كېيىن خىرقىراشقا باشلىدى، ھېچكىم ئۇنى تالىپنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتقۇزۇپ چىقالمىدى، سوپىنىڭ يۈزى تالىپنىڭ ئۆتكۈر چىشلىرىدا قىيمىلىنىپ قانتالاش بولۇپ كەتتى. تالىپ ئەڭ ئاخىرىدا كۈچلۈك قوللىرى بىلەن سوپىنىڭ ۋارقىراۋاتقان ئاغزىغا ئۇردى، ئۇنىڭ چويۇندەك مۇشتى سوپىنىڭ ئاغزىدا قالدى، تالىپ شۇ ھالەتتە قانسىراپ جان بەردى، سوپى ئۇنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلۇپ چىققاندا، چالا ئۆلۈك ھالغا چۈشۈپ قالغانىدى...

بۇ ئىشلاردىن ئايۋاندا نەغمە ـ ناۋا بىلەن ئولتۇرغانلار پۈتۈنلەي خەۋەرسىز ئىدى. موللا شاھباز ھويلىغا شەپىسىز بېسىپ كىرگەندىن كېيىن، قوللىرىدىكى قورالىرىنى يالىڭاچلاپ، سۈر ـ ھەيۋە بىلەن ئايۋانغا ئۆزىنى ئاتتى ۋە پوقىقى يېرىلغۇدەك ئاۋازدا :

— ھەزرىتى ئالەمپاناھ خاننىڭ ئەمرىگە قارشى چىققان ھەرقانداق ئادەم ئۆلۈمگە مەھكۇم! — دەپ ۋارقىراپ، ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنىڭ بوغۇزىغا تىغ تەڭلىدى.

ئۆي ئىچى ئۆرە ـ تۆپە بولۇپ كەتتى، ئىچكىرى ئۆيدىن ئاياللارنىڭ، باللارنىڭ قىيا ـ چىيا قىلىشقان ئاۋازلىرى ئاڭلاندى. موللا شاھباز ئادەملىرىگە بۇيرۇپ، ناھايىتى تېزلىكتە بايىز مۇقام بىلەن روزەك تەمبۇرنى باغلاتتى، ئۆزى ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىنىڭ قولىنى باغلاپ، بوينىغا ئارقان سېلىپ تالاغا سۆرەپ ماڭدى.

تېخى ھېلىلا ناخشا ـ ساز بىلەن شادلىققا، سۆيگۈ ـ مۇھەببەتكە تولغان قاينام ـ تاشقىنلىق قورۇ ئىچى ئەمدىلىكتە قايغۇ ـ ئەلەم، يىغا ـ زار بىلەن چۆلدەرەپ قالدى...

3

ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى ھامان بىر كۈنى ئاپاق خوجا بىلەن مانا

شۇنداق ھايات ـ ماماتلىق ئېلىشىدىغانلىقىنى بىلەتتى. ئاپاق خوجىنىڭ ئاداۋەتچى، قىساسخور پەيلىدىن بۇ ئىش ھامان بىر كۈنى يۈز بېرەتتى. شۇڭا ئۇ، ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ، قېچىپ يۈرۈشنى ئويلىمىدى، قېچىپ يۈرۈشنىڭمۇ ئورنى يوق ئىدى، قېچىپمۇ نەگە باراتتى؟! شۇ كۈنلەردە قەشقەرىيىنىڭ ھەممە يېرىدە ئاپاق خوجىنىڭ تەلۋە سوپى ـ دەرۋىشلىرى چۈمۈلىدەك ئاۋۇپ كەتكەنىدى.

ئۆتكەندە، مۇھەممەدئىمىن خانغا ئەل بولغان جۇڭغار لەشكەرلىرىمۇ ھازىر قايتىدىن باش كۆتۈرۈپ، يەنە ئاپاق خوجىنىڭ قوغدىغۇچىلىرىغا ئايلانغانىدى. شۇڭا، ئەمدى ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى ئۈچۈن باشقا كەلگەننى كۆرمەكتىن باشقا ئامال يوق ئىدى. ھەزرىتى جالالىدىن رۇمى توغرا ئېيتقان:

ئالدىمدا تۇرسا قاچامدا قېتىق،
جاھان شەربەتلىرى نە كېرەك ماڭا.
گەرچە مەن ئاچ، قىينار ئۇ مېنى،
تېگىشمەسمەن ئەركىمنى قۇللۇق ساڭا!

شۇنداق، ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى ئۆزىنى بىلەتتى، ئۆز تەقدىرىنى، ئىستىقبالىنى چۈشىنەتتى. ئىستىقبال ئۇنىڭغا ھەمىشە قاراڭغۇ كېچىدەك خىرە ھەم ۋەھىملىك تۇيۇلاتتى. شۇڭا ئۇ، تېخى يېقىندىلا بىرنەچچە ئىخلاسمەن تالىپلىرىغا ساۋاق ئارىسىدا قايسىبىر ئۇلۇغنىڭ مۇنۇ شېئىرىنى نەقىل قىلىپ، ئۆز تەقدىرىدىن بېشارەت بەرگەنىدى:

مەن ئۆلگەن كۈنى ھەرگىز قىلماڭلار غەم،
ئۇنى ھىجران كۈنى دەپ ئويلىماڭلار ھەم.
بۇ ھىجران ئەمەس ئەسلا، ۋەسلى ـ ۋىسالدۇر،
ۋىسالدا غەم يېيىش ـــ كۇپرى ـ ئۇۋالدۇر.

قۇياش پاتسا يەنە بولغۇسى پەيدا،
تۆكۈلسە يەرگە دان ـــ بولغاي ھۇۋەيدا①.

ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى تۇتۇلۇپ، ئۈچ كۈندىن كېيىن ئاپاق خوجا بىلەن يۈزلەشتى. ئاپاق خوجا شاھانە كىيىملەر بىلەن ئالتۇن تەختتە ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ قىياپىتىدىن تەكەببۇرلۇق، چىرايىدىن سۇر ـ ھەيۋە چىقىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئۇلۇغ موللام، موللا ئالىم ياركەندى، مەۋلانە موللا نەقى، موللا باقى سەمەرقەندى قاتارلىق خاس مۇرىت ـ مۇخلىسلار قول باغلاپ تۇرۇشاتتى.

ئاپاق خوجا گەپنى يىراقتىن ئەگىتىپ سۆز باشلىدى:

ـــ ئاللاتائالا تۇنجى ئاتا ـ ئانىمىز بولغان ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانىغا ياخشى ـ يامانىنى پەرق ئېتىش كۈچىنىڭ مېۋىسىنى يېمەسلىكنى بۇيرۇغانىدى، بۇ كۆچەت خۇدانىڭ ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانا ئۈچۈن بىنا قىلغان ئەدەن باغچىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىدى، ئەگەر ئۇلار ئىتائەتسىزلىك قىلىپ بۇ مېۋىنى يېسە، ئۆلىدىغانلىقىنى ئېيتتى. ئەمما، باغچىغا يىلان شەكلىدە كىرگەن شەيتان ھاۋا ئانىنى ئازدۇرۇپ مېۋىنى يېيىشكە كۆندۈردى، ھاۋا ئانا ئادەم ئاتىغا بەردى ۋە ئۇمۇ يېدى. تۇنجى ئاتا ـ ئانىمىزنىڭ بۇ ھەرىكىتى ئاددىي بىر خاتالىق، چۈشەنمەي ئۆتكۈزگەن سەۋەنلىك ئەمەس، بەلكى ئاللانىڭ ئەمرىگە قارشى ئاگاھلىق ھالدا قىلىنغان بىر ئىسيان ئىدى. ئۇلار خۇدانىڭ ئىرادىسىگە بويسۇنۇشنى خالىمىدى، نەتىجىدە قانداق بولدى؟ ئاللاتائالا ئۇلارنى جازالىدى ۋە جەننەتتىن قوغلاپ چىقاردى. ئۇلار چەكسىز جەننەت ھۇزۇرىدىن مەھرۇم بولۇپ، دۇنيا تارلىقىغا كەلدى، سالامەت ساھىلىدىن مالامەت گىردابىغا يۈز تۇتتى، خۇشلۇق گۈلشىنىدىن غەم گۈلخىنىغا يۈزلەندى، نېمەت گۈلزارىنى مۇشەققەت يانتاقلىقىغا تېگىشتى، راھەت

① ھۇۋەيدا ـــ زاھىر بولماق، ئۇنۇپ چىقماق.

چوققىسىدىن جەبىر ـ جاپا ئازگىلىغا غۇلاپ چۈشتى...

ئاپاق خوجا سۆزدىن توختىدى ۋە كۆزلىرىنى ئۇچبۇرجەك قىسىپ، هاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىگە قادالدى. ئۇنىڭ بۇ ئۆتكۈر نەزىرىدىن «قانداق، سۆزۈمنىڭ تېگىگە يېتىۋاتامسەن؟!» دېگەن مەنىلەر چىقىپ تۇراتتى. ئاپاق خوجا ھەقىقەتەنمۇ، ئۇستىلىق بىلەن سۆز ئويۇنى قىلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ مەقسەت ـ مۇددىئاسىنى ئاللىقاچان چۈشىنىپ يەتكەن هاجى قۇتلۇق مەۋلىۋىمۇ بوش كەلمىدى، ئۇمۇ گەپنى دەل ئاپاق خوجىنىڭ سۆز ئىزىدىن باشلىدى:

— تەقسىر، بىلىش كېرەككى، ئادەم ئاتىنى ئۇنىڭغا يېقىنلىششتىن تۇسۇغان دەرەخ — مۇھەببەت كۆچىتى ئىدىكى، مېۋە دەرىخى سۈرىتىدە جىلۋىلەندۈرۈلگەنىدى. ئاللاتائالا ئەسلىدە ئۇنى ئادەم ئاتا ئۈچۈن ئەگكەنىدى. ئىشق ـ مۇھەببەتنى ئەنە شۇنداق مەنئى قىلىنغان، توسۇلغان دەرەخ سۈرىتىدە ئۇنىڭغا كۆرسەتتى، ئادەم ئاتا ئۇنىڭ جامالىغا شەيدا بولدى، ئۇنىڭ بىلەن ۋىسال ئەھدە باغلاشنى ئىستىدى؛ چۈنكى، ئىنسان توسۇلغان نەرسىگە هېرىسمەن بولىدۇ، ئىنساننىڭ تەبىئىتى مەنئى قىلىنغان نەرسىگە هېرىسلىقنى تەقەززا قىلىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭدىن توسىمىغان بولسا، ئادەم ئاتىمىز نەفسى مۇراتلىرىدىن بىهاجەت، هۇزۇر ـ هالاۋەتلىرى كامىل بولغانلىقىدىن، مۇھەببەت مېۋىسىگە پەرۋا قىلماس ئىدى. ۋەھالەنكى، مۇھەببەت روھىي غىزادۇر، ئۇنىڭ ماكانى — ئاللانىڭ شەۋقى گۆھىرىگە سەدەپ بولغان ۋاپادار دىلدۇر! ئاللانىڭ ئارىفلىرى سۆزىدە ئېيتىلىشىچە، ئەبجەد هېسابىدا — «ئىلىف» بىردۇر، «ب» ئىككىدۇر، ئەمما ئىشق هېسابىدا «ئىلىف» ئۇدۇر، «ب» سەندۇرسەن، ئەبجەد هېسابى بارماق بىلەندۇر، ئىشق هېسابى مۇشتدۇر!...

ئاپاق خوجىنىڭ تەرى تۈرۈلدى، تەختىنىڭ گىرۋىكىنى تۇتۇۋالغان قولى سېزىلەرلىك تىترەپ كەتتى.

— ئەي مەۋلىۋى، سىنىڭ ئەيىبىڭ دىلىڭدە، زەھىرىڭ تىلىڭدە! —

دېدى ئۇ ئاخىر قولىدىكى سەۋلىجاننى نوقۇپ تۇرۇپ.

هاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى يېپەك سەللىسىنىڭ پەتتىسىنى ئارقىغا سىلكىپ تاشلاپ بېشىنى لىڭشىتتى:

— توغرا، زەھىرىم تىلىمدا بولسا، ھەقمەن! ئىشانەمگە ئوخشاش، دىلىدىكىنى پىنھان تۇتىدىغان ھۆنەردىن بىخەۋەرمەنلــ ئاندىن ئۇ يېنىدىكى بايىز مۇقام بىلەن زورەك تەمبۇرگە قارىدى ۋە ئۇلارنى ئىشارە قىلىپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — مېنى تۇتۇش سىلەرنىڭ ئەسلىي مۇددىئايىڭلاردىكى ئىش. لېكىن بۇلارچۇ؟ بۇلارنىڭ گۇناھى زادى نېمە؟

— بۇلار خانىنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلدى، — دەپ ئالدىراپ چۈشەندۈردى موللا باقى سەمەرقەندى، — ئۇلار ساز چېلىپ، ناخشا توۋلاپ، شەيتانىنىڭ ئىشىنى قىلدى، ئۇلار دوزاخقا لايىق...

— قىزىق!...، — دەپ مىيىقىدا كۈلۈپ بېشىنى چايقىدى ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى، — ئەمدى كېلىپ ساز چېلىپ، مۇقام ئېيتىشمۇ گۇناھ بولدىمۇ؟ بۇ دۇنيادا ئادەمزات ياراتقان مۆجىزىلەرنىڭ بىرى ساز بولسا، يەنە بىرى كىتابتۇر! ئىنسان بالىسى دۇنياغا يالغۇز يېيىش - كىيىش ئۈچۈن كەلمەيدۇ. دۇنيادا ئىلىم دەيدىغان، ساز ۋە سەنئەت دەيدىغان روھىي نەرسىلەر باركى، ئۇلارغا ئېرىشمەك كىشىلەرگە بەخت كەلتۈرىدۇ. سىلەر ھەمىشە ئاغزىڭلاردىن چۈشۈرمەيدىغان شەيخ ئەبۇلھەسەن خەرقانى مۇنداق دېگەن: «ئەگەر بىر كىشى نەغمە قىلىپ، ئۇنىڭ بىلەن خۇدانى دېسە، قۇرئان ئوقۇپ ھەقنى دېمىگەندىن ياخشىراقتۇر. چۈنكى، نەغمە ئىشقنىڭ قامچىسىدۇر، گۈزەل ئاۋازلار خۇدانىڭ بەندىگە قىلغان خىتابلىرىدىندۇر.» بۇ سۆزلەرنى ئىشانەمنىڭ بىلمەسلىكى مۇمكىنمۇ؟ شۇنچە كاتتا پادىشاھنىڭ مۇشۇنداق چوڭ يۇرتتا قىلىدىغان ئىش تاپالمىغاندەك، كىشىلەرگە روھىي غىزا، تۇرمۇشقا شادلىق ۋە شادىمانلىق ئېلىپ كېلىدىغان مۇشۇنداق رايىش، ئاددىي، لېكىن خىسلەتلىك ئادەملەرنى تۇتۇپ خانىۋەيران قىلىشى

ئادىللىق بولارمۇ!؟...

ئاپاق خوجىنىڭ تاقىتى - تاق بولدى، غەزەپتىن ساقال - بۇرۇت-لىرى دىردىيىپ، كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى.

— زەھەر تىلىڭنى يىغ! — دېدى ئۇ ۋارقىراپ، — ئاشۇ زەھەر ئاقىۋەت ئۆزۈڭنىڭ جېنىغا زامىن بولىدىغان بولدى!

— ئادەم ھامان ئۆلىدۇ، ئىشانەم، — دېدى ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى ئۆزىنى تەمكىن، مەردانە تۇتۇپ، — لېكىن ئۇنىڭدىن باقىي قالىدىغان نەرسە — سۆزدۇر. سەن ھازىر چوڭ ھۆكۈمدار، نېمە قىلىمەن دېسەڭ قىلىسەن. سەن مېنى مەيلى ئاس، مەيلى چاپ، بەربىر مەقسىتىڭگە يېتەلمەيسەن. چۈنكى، ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى بۇ ئالەمدىن بەھرىسىز، نام - نىشانسىز كەتمەيدۇ!...

— ئۇنداقتا، سەندىن نېمە قالىدۇ بۇ دۇنيادا؟ — سورىدى ئاپاق خوجا مەسخىرىلىك قىياپەتتە قوپاللىق بىلەن.

— مەندىن يەر - زېمىن، مال - دۇنيا ئەمەس، بەلكى ئادىمىيلىك، ھالاللىق، غۇرۇر ۋە ئادالەت قالىدۇ! — دېدى ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى ۋە ئارقىدىنلا خىسراۋ دېھلىۋىنىڭ:

«تېنىڭمۇ كېتىدۇ، بارۇ يوقىڭ ھەم،
بەختلىكتۇر ياخشى نام قالدۇرغان ئادەم.
كىمنىڭ ياخشى نامى قالسا يادىكار،
ئەرزىيدۇ دۇنيادىن كەتسە بەختىيار!»

دېگەن شېئىرىنى ئوقۇپ، «قانداق، ئاڭلىدىڭمۇ؟» دېگەندەك قولىنى شىلتىپ قويدى.

ئاپاق خوجىنىڭ چىرايى قارىداپ، بۇرنىنىڭ ئۇچىدا تەر تامچىلىرى پەيدا بولدى. ئۇ خامۇش كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، قولىدىكى ئالتۇن

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

سەۋلىجاننى پولاگىلىتىپ:

— يوقال، يوقىلىش! — دەپ ئەلەم بىلەن ۋارقىرىدى.

*　　*　　*

ئەتىسى كەچتە، خانىنىڭ يارلىقىغا ئاساسەن، ئۈچ «مەھبۇس» — ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى، بايىز مۇقام ۋە روزەك تەمبۇرلەر ئوردا سېپىلىنىڭ يېنىدىكى كىچىك بىر ئۆيگە يالىڭاچلىنىپ سولاندى. ئىشەنچلىك تۆت سوپى كېچىچە ئۆينىڭ ئىشىك ـ تۈڭلۈكلىرىنى مەھكەم ئېتىپ، ھەممە يېرىنى سامانلىق كاكىل لاي بىلەن قات ـ قات سۇۋاپ چىقتى. ئۆي بەئەينى قەبرىستاندىكى گۈمبەزلەرگە ئوخشاپ قالدى.

ئۇلار تىرىك پېتى ئەنە شۇ قەبرە ـ گۈمبەزگە دەپنە قىلىندى. ئۇلار ئاچلىق ۋە سوغۇق ئىچىدە ھەسرەت ـ نادامەت بىلەن بۇ دۇنيادىن ئايرىلدى. بۇ ئايرىلىش — مەڭگۈلۈك ئادا ـ جۇدالىق ئىدى. ئەرك ۋە ھۆر پىكىر تەرەپدارلىرى بىلەن جاھالەت ۋە زالالەت تەرەپدارلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئەبەدىلئەبەدلىك مەسلەك ئۈزۈلۈشى ئىدى!

كېيىنچە، كىشىلەر زىندانغا، تۇزاققا ۋە دوزاخقا ئايلانغان ئاشۇ ئۆيدىن كۆزلىرىنى ئالالماي قالدى. چۈنكى، ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا ھەمىشە ئاپئاق بىر نۇر يالتىراپ ئويناپتتى ۋە شۇ نۇر ئىچىدە ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى بىلەن بايىز مۇقامنىڭ نەرە تارتقان ئوتلۇق سىيماسى جىلۋە قىلغاندەك بولاتتى...

ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى ھەمىشە ئاللاتائالاغا ئىلتىجا قىلىپ: «ئاللا سەندىن ئۈمىد قىلىمەنكى، جانابىي پەيغەمبەر ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامۇ ئاتمىش ئۈچ يېشىدا پانىي دۇنيادىن باقىي ئالەمگە سەپەر قىلغانىكەن. مەنمۇ شۇ ئۇلۇغ سۈننەتتىن ئېشىپ قالمىسام» دەيتتى. لېكىن، ئۇنىڭ مۇنداق شۈكۈر ـ قانائەتكە تولغان، كەمىنە ـ

كەمتەرىنلىك بىلەن قىلغان ئىلتىجاسىمۇ ئاللاغا يېتىپ بارالمىدى. ئۇ ئاشۇ باغرى تاش خۇنخورلارنىڭ قولى بىلەن سولانغان لەھەتتەك ئۆيدە ئاچلىقتىن، سوغۇقتىن ئازابلىنىپ جان ئۈزۈۋاتقان ۋاقتىدا، تېخى ئاتمىش ياشقىمۇ توشمىغانىدى...

ئۇيغۇر كىتاب تورىبكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

بەشىنچى باب

سەرمازار ھاشىرى

1

قىشنىڭ چىللىسى ئەۋجىگە چىقىپ، جۇدۇن كۆتۈرۈلگەنىدى. شامال ئۇچۇرغان قار ئۇچقۇنلىرى خۇددى يىلاندەك ۋىشىلداپ، سويلاپ ئەتراپقا چېچىلاتتى.

بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە، بۇرۇنقى ئاۋات رەستە - بازارلار خۇددى «ھۇۋقۇشلارغا ئۇۋا، جىن - پەرىلەرگە ماكان» بولغاندەك چۆللىشىپ كەتكەنىدى.

مانا شۇنداق بىر كۈندە، خۇددى چىدىمىساق ئۆلۈۋال دېگەندەك، ئاپاق خوجا ئاجايىپ بىر ھەيۋەتلىك خان يارلىقىنى جاكارلىدى. «سەرمازار ھاشىرى» دەپ ئاتالغان بۇ يارلىق ئاران كۈن ئۆتكۈزۈۋاتقان بىتەلەي خەلقنىڭ ھاياتلىق دېمىنى ئۈزۈپ قويۇشقا تاس قالدى.

ئۆتكەن ئايدا، ئاپاق خوجا قەشقەرگە بېرىپ، ئۇدۇل «ياغدۇ» غا چىقتى ۋە دادىسى «مازار پادىشاھىم پەيزىلئەنۋار» نىڭ قەبرىستانلىقىغا چۈشتى.

بۇ چاغدا، قەشقەردە ئۇنىڭ چوڭ ئوغلى يەھيا خوجا سەلتەنەت تەختىدە ئىدى. ئۇ دادىسىنىڭ كېلىشىدىن خەۋەر تېپىپ، ھەممە تەييارلىقلارنى تەق قىلىپ قويغانىدى. ئاپاق خوجا دادىسى مۇھەممەد

يۇسۇپ ــ مازار پادىشاھىمنىڭ مەقبەرىسىنى زىيارەت قىلىپ، ئۆزى يالغۇز ئۇزاققىچە قۇرئان تىلاۋەت قىلدى. ئەتىسى يوغان داش قازان ئېسىپ، يۇرتقا نەزىر بېرىپ، دۇئا ـ تەكبىر ئۆتكۈزدى. بۇ ئىشلار تۈگىگەندىن كېيىن، ئاپاق خوجا يېرىم كۈنگىچە قەبرىستانلىقنى ئايلىنىپ، خىيال سۈرۈپ، ئاخىرىدا يەھيا خوجىغا مۇنداق دېدى:

ــ ئەي پەرزەند ئەرجىمەند، دۇنيا مەيدانى فەنا ھويلىسىدۇر، بۇ خارابىدە تۇرغۇچىلار ھەممىشە يۆتكىلىش ئالدىدىدۇر. ئەبەدىي ئۆمۈر ھېچ كىشىگە بېرىلگەن ئەمەس، ھاياتلىق لىباسى بەندىلەر ئۈچۈن ئارىيەت، شۇنىڭ ئۈچۈن شائىرلار:

«مۇشۇ تۇپراقتا بىلگىلكىم ئامانلىق بۇلۇڭى يوقتۇر،
مۇشۇ ئۇسقان ئىچىدە بىل ۋاپانىڭ مەغىزلىرى يوقتۇر!»

دەپ ناھايىتى توغرا ئېيتقان، كىمكى يوقلۇق دەرۋازىسىدىن ۋۇجۇد سەھراسىغا قەدەم قويسا، شۇبھىسىز ئۇ فەنا گورىغا قەدەم قويىدۇ. كاتتا سۇلتانلاردىن تارتىپ تاكى پاسىق پېقىرغىچىلىك بۇ ئالەمدە باراۋەردۇر. شۇڭا، تىرىكلىكىمىزدە ئاخىرەتلىكىمىزنى ئويلىماي بولمايدۇ. مەن بۇ يەرلەرنى ئايلىنىپ كۆرۈپ چىقتىم. بۇزرۇكۋار ئاتام ياتقان بۇ يەر ھەممە يەردىن ئوبدانىراق بىلىنىۋاتىدۇ. سىز بۇ يەرگە كاتتا بىر گۈمبەز بىنا قىلىڭ، بۇ گۈمبەز تاكى دەۋرى قىيامەتكىچە بۇزۇلمايدىغان، كىشىلەر ئۇنى ئەۋلادتىن ئەۋلادقىچە تاۋاپ قىلىدىغان بولسۇن، ئۇنىڭ نامىنى «مازارى شاھان» دەپ قويايلى.

يەھيا خوجا دادىسىنىڭ سۆزىنى ئەدەپ بىلەن زېھىن قويۇپ ئاڭلىدى. ئۇ ئېگىز بوي، شۇدى بار، ئەلپازىدىن كىشى ئەيمىنىدىغان قەھرلىك يىگىت ئىدى. لېكىن، شۇ تاپتا ئۇ، بېشىنى ئېگىپ، رايىش، بىچارە قىياپەتتە تۇراتتى، ئەسلىدىكى ھەيۋىسىدىن، قەھرىدىن ئەسەرمۇ قالمىغانىدى. ئۇ دادىسىنىڭ سۆزىگە تەزىم بىلەن قۇللۇق بىلدۈردى. ئۇ دادىسىنىڭ بۇ سۆزلەرنى قىلىشتىكى مۇددىئاسىنى تولۇق چۈشەنگە-

ىندى. دادىسى يىراقنى كۆرەرلىك بىلەن بۇ يەردە ئۆزى ۋە ئەۋلادلىرى ئۈچۈن مەڭگۈلۈك بىر ئابىدە تىكلەشنى كۆزلەۋاتاتتى. شۇڭا بۇ سۆزلەر يەھيا خوجىغىمۇ ناھايىتى ياقتى. چۈنكى، كەلگۈسىدە ئۇنىڭمۇ بۇ يەردە بىر كىشىلىك ئورنى ۋە نامى بولاتتى. شۇڭا ئۇ، خان دادىسىنى خاتىرجەم قىلىپ:

— سىلىنىڭ سۆزلىرىنى تولۇق بەجا كەلتۈرۈش مەن ئۈچۈن پەرز، خان ئاتا. خاتىرجەم بولغايلا، بۇ يەردە ئۇزۇنغا قالماي، ئالەمدە يېگانە كاتتا بىر مازار پەيدا بولىدۇ، — دېدى ئىشەنچ بىلەن.

— ناھايىتى ياخشى، ناھايىتى ياخشى، — دېدى ئاپاق خوجا ئوغلىنىڭ ئىرادىسىدىن خۇشال بولۇپ، — چىللە كۆتۈرۈلۈش بىلەن ئىشنى باشلاۋېرىڭ، پۇل لازىم بولسا، ئادەم لازىم بولسا، خانلىق يارلىقى بىلەن ئالۋان - سېلىق قىلىپ يىغىمىز. بۇ ئىشتا ئېسىلزادىلەر ئەقلىنى ئىشلەتسۇن، تېگى پەسلەر قارا كۈچىنى ئىشلەتسۇن، مەھكۇملار ھاكىملارنىڭ قولىغا تەلمۈرۈپ ئۆتسۇن... تەقدىر دېگەن مانا شۇ، ئوغلۇم.

ئاپاق خوجا قەشقەردە ئوغلىغا مانا شۇ ئىشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، نۇرغۇن ۋەز - نەسىھەتلەرنى ئېيتىپ، ئۈچ كۈندىن كېيىن يەكەنگە قاراپ يولغا چىقتى. يەكەنگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ھېلىقى «سەرمازار ھاشىرى» يارلىقىنى — يەنى، «پۇلى بارلار پۇل، ئاشلىقى بارلار ئاشلىق، كۈچى بارلار كۈچىنى» چىقىرىدىغان خان پەرمانىنى چىقارغانىدى. بۇ پەرماننىڭ ئېغىرلىق نۇقتىسى يەنىلا شەھەردىكى ئۇششاق ھۈنەرۋەن - كاسىپلار بىلەن يېزىدىكى كاج تەلەي دېھقانلارغا چۈشتى. بىر تەرەپتىن، زىمىستان قىشىنىڭ، يەنە بىر تەرەپتىن يوقسۇللۇق، قەھەتچىلىكنىڭ دەردىنى تارتىۋاتقان بىچارە خەلقنى بۇ پەرمان بەئەينى «چايان قىسماق» قا ئوخشاش قاتتىق ۋە زەھەرلىك قىسقانىدى...

بۇ ھاشاردىن ئاپاق خوجىنىڭ يېقىن ئادىمى، ياش مۇرىتى ئىسەن بۇقىنىڭ دادىسى يۇنۇس تامچىمۇ خالىي قالمىدى. ئاپاق خوجا ئىسەن

بۇقا ئارقىلىق ئۇنىڭغا ئالاھىدە خەۋەر يەتكۈزدى: «سەرمازار قۇرۇلۇ-
شى ئۇچۇن تۇرپاندىن سالىم ۋە سەلىم ئىسىملىك ئىككى ئۇستا نەققاش
كېلىدۇ، دادىڭىزغا ئېيتىڭ، ئىسەن سوپىم، ئۇ كىشى مۇشۇلارغا باش
بولۇپ، مازارنىڭ بېزەكچىلىك ئىشلىرىنى ئۈستىگە ئالسۇن، مۇنداق
خەيرلىك ئىشقا قاتناشقانلىقى ئۈچۈن، يۈنۈس ئۇستامنىڭ نامى مۇبا-
رەك بولۇپ، كاتتا ئىنئاملارغا ئىگە بولغۇسى!...»

يىراق - يېقىندىكى ئۆي - ئىمارەت قۇرۇلۇشلىرىغا تولا قاتنىشىپ
هاردۇق يەتكەن يۈنۈس تامچىغا ئاپاق خوجىنىڭ بۇ ئىلتىپاتى تازا
ياقمىدى، يەنە شۇ ئىسسىق ئۆيدىن ئايرىلىپ، ئاشۇ لاي - پاتقاقلارغا
مىلىنىپ يۈرۈش ئېغىر كەلدى. شۇنداقتىمۇ، ئۇ خاننىڭ لەۋزىنى،
ئۇنىڭ يېنىدا تۇرۇۋاتقان ئوغلىنىڭ تەقدىر - ئىستىقبالىنى ئويلاپ، بۇ
ئىشقا نائىلاج قاتنىشىش قارارىغا كەلدى ۋە قېرىلىق يەتكەن پۇتلىرىنى
تەسلىكتە سۆرەپ قەشقەرگە يۈرۈپ كەتتى.

بۈگۈن ئاپاق خوجا ئوردا سالامخانىسىدا، ئۇلۇغ موللام بىلەن سەر-
مازار هاشىرى ۋە قۇرۇلۇشى توغرىسىدا پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى.

— ئۇ زاتنى قانچە ئۇلۇغلاپ يادلىساق ئەرزىيدۇ، — دېدى ئۇلۇغ
موللام خۇشامەتگۈيلۇق بىلەن، — ئۇ ياخشى پەزىلەتلىك، تۇرۇقى سا-
ئادەتلىك، مۇھەممەد خۇيلۇق، ئوسمان هىلىم لىك ①، ئەلى تەبى-
ئەتلىك ②، هاتەم سۇپەتلىك كىشى ئىدى، ئۇلۇغلۇق تەختىگە لايىق
ئىدى. لېكىن بىمەھەل، بىئەجەل كېتىپ قالدى...، — ئۇلۇغ موللام
ئېغىر بىر تىنىپ، پۇشۇلداپ بىر پەس سۈكۈتتە ئولتۇردى، گويا شۇ
تۇرۇقى بىلەن ئۇ زاتقا يەنە بىر قېتىم تەزىيە بىلدۈرۈۋاتقاندەك مىسكىن
هالەتتە ئىدى. بىر هازادىن كېيىن ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ سوئال نەزى-
رىدە ئاپاق خوجىغا قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — خان هەزرەتلى-
رى، مەن ئويلايمەن، بۇ كاتتا مازار قەشقەردە ئەمەس، خانلىق ئاستا-

① هەزرىتى ئوسماندەك مۇلايىم، يۇمشاق تەبىئەتلىك دېمەكچى.
② هەزرىتى ئەلىدەك باتۇر، قەيسەر تەبىئەتلىك دېمەكچى.

www.uyghurkitap.com

نىسى بولغان ياركەندە ياسالسا، تېخىمۇ ياخشى بولماسمىدى؟ مەرھۇمنىڭ ياركەندە نام ـ ئابرۇيى قەشقەردىن كىچىك ئەمەس ئىدى.

— ئۇغۇ شۇنداق، — دېدى ئاپاق خوجا باش لىڭشىتىپ، — مەرھۇم بۇزرۇكۋار ئاتامنىڭ مۇبارەك نامىشەرىپلىرى پۈتۈن قەشقەرىيەگە تارالغان، ئۇ بۇ دىياردىكى قەدىمىي مۇخلىسلارنىڭ قۇتىبۇل ئەقتابى غەۋسى دەۋرانى ئىدى. لېكىن موللام، سەرمازارنىڭ قەشقەردە ياسىلىشى ئاتامنىڭ ئىرادىسى ھەم ۋەسىيىتى بىلەن بولدى...

— مۇنداق دېسىلە، خان ھەزرىتىم، — دېدى ئۇلۇغ موللام ئاپاق خوجىغا ئىلتىجالىق نەزىرى بىلەن تىكىلىپ.

— شۇنداق، — دېدى ئاپاق خوجا ۋە ئالدىرىماي چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى، — سەتەمكار، نابكار، تۈزكورلار ئاتامنى قەستلەپ زەھەر بەرگەندە، مەن قەشقەردە ئىدىم، ئاتام ياركەنتتىن يولغا چىقىپ، توپلۇققا① كەلگەندە بولالماي قاپتۇ. ئول كېچە توپلۇقتا يېتىپتۇ، مەن ئەتىسى ئۇلگۇرۇپ باردىم، ئاتام ئاخىرقى تىنىقلىرىدا مېنىڭ قولۇمنى تۇتۇپ: «ئەي پەرزەنت ئەرجىمەنىم، ھەقتائالادىن سىزنىڭ جامالىڭىزنى كۆرۈۋېلىشقا مۆھلەت تىلەپ ئىردىم، ئىنشائاللا، كۆرۈشتۇق، مېنىڭ ۋەسىيىتىم ۋە نەسىھەتىم شۇلدۇركى، مۇستاپا سەللاللاھۇ ئەلەيھى ۋەسسەللەم مېنىڭ يەرلىكىم توغرىسىدا يارمۇھەممەد باي بىزگە نەزىر قىلىپ بەرگەن يەرنى بېشارەت قىلدى. ئۇ كىشى ئون ئىككى پەرسەڭلىك② يەرنى ماڭا بېغىشلىغان ئىدىلەر. مەن مۇرت ـ مۇخلىسلىرىم بىلەن شۇ يەردىن قوپقايمەن، مېنى يارمۇھەممەد باينىڭ خامىنىنىڭ ئورنىدا — ئەرشىدىن نۇر تەجەللى بولغان يەردە قويۇڭلار. ماڭا شۇنچە قەدىر ـ كارامەت بېرىلدىكى، قەبرەمنىڭ ھەر تەرىپىدىن يۈز پەرسەڭ جايغىچە دەپىن قىلىنغانلارغا مەن شاپائەت قىلىمەن!» دەپ ۋەسىيەت قىلىپ، توپلۇقتا ئالەم پانىيدىن ئالەم باقىيغا رىھلەت قىلدى.

① توپلۇق — يېڭىسارنىڭ بىر يېزىسى.

② بىر پەرسەڭ — يەتتە كىلومېتىرغا تەڭ كېلىدۇ.

مەن مېيىتنى توپلۇقتىن قەشقەرگە ئېلىپ بېرىپ، ياغىدۇدىكى ئاشۇ يەرگە — پەلەكتىن نۇر ئەپشان تەجەللى قىلغان خامان ئورنىغا دەپنە خاك قىلدىم، بۇ ئالەمدە خۇدا ئۆز دوستلىرىغا كۆپ ئىنايەتلەرنى قىلغان، ھەربىر سائادەتمەن كىشى مېھىر - شەپقەت، ئادالەت ئۇرۇقىنى رەئىيەت كۆڭلىنىڭ بوستانلىقىغا تېرىيالىسا، ئۇ ئەبەدىي سەرمايىغا ئىگە بولىدۇ. ئاتامغا شۇنىڭ ئۈچۈن يۈز پەرسەڭلىك شاپائەت مەرتىۋىسى بېرىلگەن...

ئاپاق خوجا بىردىنلا سۆزىدىن توختاپ خىيالغا چۆمۈپ قالدى. دادىسى توغرىسىدا سۆزلەۋېرىپ، خىيالى ئۆتكەن ئىشلارغا كېتىپ قالغانىدى. ئاخىر سۆزدىن سۆز، خىيالدىن خىيال تۇغۇلۇپ، يىراق ئۆتمۈشتىكى خىرە خاتىرىلەر بىردىنلا ئۇنىڭ كۆڭۈل ئېكرانىدا جانلىنىپ كەتتى...

2

ئاپاق خوجا بوۋىسى مۇھەممەدئىمىن خوجا — ھەزرىتى ئىشان كالاننى كۆرۈپ باقمىغانىدى. بۇ ئادەم مىلادىيە 1542 - يىلى سەمەرقەندتە، ئۆزىنىڭ ئاتا بىر، ئانا باشقا ئىنىسى ئىسھاق ۋەلى تەرىپىدىن ھوقۇق، نام - ئابروي تالىشىش يولىدا زەھەرلىنىپ ئۆلتۈرۈلگەن. ئۇ جان ئۈزۈش ئالدىدا، ئوغلى خوجا مۇھەممەد يۇسۇپكە :

— ئەي پەرزەندى ئەرجەمەند، زىنھار بۇ دىياردا تۇرماڭ، تاغىڭىز ئىسھاق ۋەلى خوجىنىڭ ئاداۋىتى، ھەسىدى بىزدىن تاكى دەۋرى قىيامەتكىچە كەتمەيدىغان ئوخشايدۇ. سىز موغۇلىستان دىيارىغا بېرىڭ، ئۇ دىيارنىڭ ھىدايەت ئاچقۇسىنى ھەق سۇبھانەۋەتائالا سىزنىڭ قولىڭىزغا بەرگەن، ئول دىيارنىڭ خەلقلىرىنى خۇدايىتائالا تەرىپىگە ئۈندەش سىزنىڭ نەسىۋىڭىزدۇر. سىزنىڭ ئەۋلادىڭىز ۋە ئەسھابىڭىز ئول دىياردىن چىقىدۇ، ياتىدىغان سەرخاك، مازاراتلىرىڭىزمۇ موغۇلىستان دىيارىدا بولۇر...

خوجا مۇھەممەد يۇسۇپ بۇ دۇنيادىن ۋاقىتسىز كەتكەن ئاتىسىنىڭ ئەنە شۇ ۋەسىيىتى بويىچە، مىلادىيە 1620 ـ يىلى سەمەرقەندنىڭ دەھبىت دېگەن يېرىدىن قەشقەرىيە زېمىنىگە كىرىپ، ئاۋۋال قۇمۇلغا ئورۇنلاشتى. ئۇنىڭ قۇمۇلغا كېلىپلا تونۇشقان ئادىمى مىرسېيىد جېلىل قەشقەرى دېگەن ئادەم بولدى.

مىرسېيىد جېلىل ئەسلىدە، قەشقەر بەشكېرەم قاراساقاللىق بولۇپ، يۇرت كاتتىلىرى بىلەن چىقىشالمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۆي ـ ماكان، يەر ـ زېمىنلىرىنى تاشلاپ، قۇمۇلغا كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغانىدى. خوجا مۇھەممەد يۇسۇپ بۇ ئادەمنى ئۆزىگە پاناھ قىلىپ، ناھايىتى تېزلا سوپى ـ ئىشانلىق ھەرىكىتىنى باشلىۋەتتى. ئۇ ياش بولۇشىغا قارىماي، بىلىدىغان نەرسىلىرىنىڭ كۆپلۈكى، ناتىقلىقى ۋە مۇناسىۋەتتىكى رايىشلىقى بىلەن ئۇزۇنغا قالماي يىراق ـ يېقىندا نام چىقاردى. نۇرغۇن كىشىلەر ئۇنىڭغا مۇرىت بولۇپ، ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ پىر ـ ئەۋلىياسى قىلىۋالدى. مىرسېيىد جېلىلمۇ ئاستا ـ ئاستا ئۇنىڭغا قايىل بولۇپ چوقۇندى ۋە ئاخىر ئۆزىنىڭ گۈزەل، ئەتىۋارلىق قىزى زۇلەيخا بېكىمنى ئۇنىڭغا ئۆمۈرلۈك جورا قىلىپ قوشۇپ قويدى.

زۇلەيخا بېكىم ئۇزۇنغا قالماي، يەنى مىلادىيە 1626 ـ يىلى تۇنجى پەرزەنتى خوجا ھىدايىتۇللا ئىشان ــ ئاپاق خوجىنى تۇغدى. خوجا مۇھەممەد يۇسۇپ بۇ تەۋەللۇتتىن خۇشال بولۇپ، ئۆز ئەتراپىدىكى سوپى ـ دەرۋىشلەرگە ۋە يىراق ـ يېقىندىكى مۇرىت مۇخلىسلىرىغا كاتتا نەزىر ۋە سەدىقە بېرىپ، ئوغلىغا ئۆمۈر ۋە كامال تىلىدى...

ئاپاق خوجا ئون ئىككى ياشقا كىرگەن يىلى دادىسى خوجا مۇھەممەد يۇسۇپنىڭ كۆڭلىدە قەشقەرگە بېرىش ئىستىكى تۇغۇلۇپ قالدى. چۈنكى ئۇ، قۇمۇلدا يۈرگۈزۈپ راۋاج تاپقان ئىشقىيە «سۇلۇك» تەرغىباتىنى ئەمدى قەشقەر تەرەپلەرگە كېڭەيتىش خىيالىغا كېلىپ قالغانىدى. بۇ ھەقتە، ئۇ ئۆزىنىڭ يېقىن مۇرىت ـ مۇخلىسلىرىغا مۇھەممەد پەيغەمبەرنى شىپى كەلتۈرۈپ مۇنداق دېدى:

ــ ئۆتكەن جۇمە كېچىسى بۇ ئۇلۇغ زاتنىڭ روھىناتلىرىنى

چۈشۈمدە كۆردۈم. ئۇ ماڭا: «ھەي پەرزەنت ئەرجىمەند، ئەمدى قەشقەرگە بارسىڭىز بولىدۇ. نۇرغۇن مۇسۇلمان سىزگە مۇرىت ـ مۇخلىس بولىدۇ. ئۇلارنى ھىدايەتكە باشلاڭ، ئۇلار كامالەت ھاسىل قىلىدۇ، نەچچىلىرى ئەھلى ۋىلايەت بولىدۇ، نەچچىلىرى ئەۋلىيا، كامىل بولىدۇ. ئىسلامى تەرىقەتنى ئاباد قىلۇرسىز، تەخىر قىلماي بارغايسىز!...» دەپ بىشارەت بەردى. ئەمدى كېچىكسەم بولمايدۇ، پەيغەمبەر سەللاللاھۇ ئەلەيھى ۋەسسەللەم ماڭا قەشقەرنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ قويدى!...

خوجا مۇھەممەد يۈسۈپنىڭ بۇنداق ئالدىرىشى بىكار ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، قەشقەر — دىن بىلەن ھاكىمىيەت گىرەلىشىپ كەتكەن، سوپى ـ ئىشانلىق ئەۋجىگە چىققان، كىمنىڭ نام ـ ئابرۇيى يۇقىرى بولسا، شۇ دەۋران سۈرىدىغان، تەسىرى كۈچلۈك، قاينام شەھەر ئىدى. بۇ يەردە پۇت تىرەپ تۇرۇش — ئەڭ چوڭ ھوقۇق، ئىمتىيازدىن، ئەڭ يۇقىرى نام ـ ئابرۇيدىن دېرەك بېرەتتى. شۇڭا، خوجا مۇھەممەد يۈسۈپ قېيناتىسى مىرسېيىد جېلىلنىڭ رازى ـ رىزالىقىنى ئېلىپ، مىلادىيە 1638 ـ يىلى قەشقەر سەپىرىگە ھازىرلاندى.

ئۇ يولغا چىقىش ئالدىدا، يىغا ـ زار بىلەن ئۇزاتقىلى كەلگەن توپ ـ توپ مۇرىت ـ مۇخلىسلىرىغا ئۆزىنىڭ ئۆزۈندىن بېرى ئىشلىتىپ كەلگەن ئىشانلىق ھاسىسى بىلەن جايينامازنى تەۋەررۇك ئورنىدا قالدۇرۇپ:

— ئازنا ۋە دۈشەنبە كۈنى يىغىلىپ، بۇ ھاسا بىلەن جايينامازنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، مەسنەۋى شېرىفنى ئوقۇساڭلار، گويا مېنىڭ سۆھبىتىمدە بولغاندەك بولىسىلەر، — دەپ، نادان خەلقنىڭ كۆڭلىنى ئاشۇ دوناي ھاسا بىلەن كونا جايينامازغا باغلاپ قويۇپ كەتتى.

ئۇ ئات ـ ئۇلاغ بىلەن بىر نەچچە ئاي يول يۈرۈپ، شۇ يىلى كۈز پەسلىدە قەشقەرگە كېلىپ، قېيناتىسى مىرسېيىد جېلىلنىڭ بەشكېرەم قاراساقالدىكى ئۆي ـ ئىمارىتىگە چۈشۈپ، ئىستىقامەتتە بولدى، ئۇنىڭ نامىنى ئاڭلىغان نۇرغۇن كىشىلەر تەرەپ ـ تەرەپتىن تاۋاپ ـ زىيارەتكە كەلدى.

www.uyghurkitap.com

بۇ چاغدا، سەئىدىيە خانىدانلىقىنىڭ تەختىدە ئابدۇللاخان ئولتۇرغان بولۇپ، سەككىز ياشلىق ئوغلى يولۋاس خاننى قەشقەرنىڭ نايىبى قىلىپ بەلگىلىگەنىدى. مىرزا شاھباز بەگ ئىسىملىك بىر كىشى ئۇنىڭ ئاتىلىقى ئىدى. ئوغلى يولۋاس خان تېخى كىچىك بولغاچقا، ئابدۇللاخان ئاستانە يەكەندىن پات ـ پات قەشقەرگە كېلىپ، خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈرەتتى ۋە ھەر كەلگەندە نەچچە كۈنلەپ تۇرۇپ قالاتتى.

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ــ ئېرىقلارغا ئەگىز سۇلىرى تولۇپ، يەرلەر ئەكچىپ، ئۆرۈكلەر قىزىل كوس بولغان بىر مەزگىلدە، ئابدۇللاخان قەشقەر بۇلاقبېشىدىكى ئېگىز راۋاق ئۈستىگە چىقىپ، كۆڭۈل خۇشى ئۈچۈن بىر سورۇن تۈزدى. سورۇنغا قەشقەردىكى ئەھلى ـ ئۆلىمالارنى يىغىپ، زىياپەت ئۆتكۈزۈپ، ئاخىرىدا ئۆزى خوجا ھاپىز شىرازىنىڭ پارسچە ئىككى مىسرا بېيىتىنى ئوقۇپ:

ــ كىمكى مۇشۇ بېيىتكە كۆڭلۈم قانائەتلەنگۈدەك مەنە ئېيتىپ مېنى رازى قىلسا، ئۇنىڭغا كاتتا ئىنئام بېرىمەن، ــ دەپ ئويۇن چىقاردى.

ئابدۇللاخان ئوقۇغان بېيىت مۇنداق ئىدى:

«تازە مەيخانە ۋەھى پەرمىغان خۋاھەد بود،
سەما خاكىرە پەرمىغان خۋاھەد بود.»

بىر نەچچە موللا، ئۆلىمالار بېيىتكە خېلى چوڭقۇر مەنە ئېيتقان بولسىمۇ، لېكىن ئابدۇللاخاننىڭ كۆڭلى دېگەندەك قانائەت ھاسىل قىلمىدى. ئۇنىڭ چىرايىدىن ئۈمىدسىزلىك، خامۇشلۇق چىقىپ تۇراتتى. شۇ چاغدا ئوردا مۇلازىملىرىدىن بىرى ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ خان ئالىيلىرىغا مەلۇم بولغايكى، بەشكېرەم تەرەپتىن دەرۋىش سۈپەت ئۆلىما، پازىل بىر كىشى ھەر جۈمە كۈنى شەھەرگە نامازغا كېلىدۇ، مەن بۇ كىشىنى ئالىيلىرىغا كۆرسىتەي، بۇ بېيىتكە شۇ كىشى

كۆڭۈلدىكىدەك مەنە ئېيتىپ بەرسە ئەجەب ئەمەس، ــــ دەپ مەلۇمات بەردى.

شۇ كۈنلەردە، ئابدۇللاخانمۇ ئوردىدىكى بەزى ئۇزۇن قۇلاق سىداھلاردىن «بەشكېرەم تەۋەسىگە كۆزلىرىدىن نۇر ياغدۇرۇپ، ئاغزىدىن ئوت ـ ئاتەش چېچىپ، تىللىرىدىن دۇرۇت، قوللىرىدىن تەسۋى چۇشۇرمەي، ئۇلۇغلارنىڭ مازارلىرىنى تاشلىماي، بىتاھارەت يەرگە دەسسىمەي، دۇنيانىڭ جىمى مەئىشەتلىرىدىن خالىي تۇرۇپ، پەقەت مۆمىن بەندىلەرنىڭلا ئىككى ئالەملىك غېمىنى يەيدىغان بىر ئۇلۇغ زات پەيدا بوپتۇ...» دېگەن گەپلەرنى ئاڭلاپ قالغانىدى. شۇڭا، ئۇ ھېلىقى مۇلازىمنىڭ مەلۇماتىغا قىزىقتى. ئەتىسى جۈمە ئىدى.

دېگەندەك، خوجا مۇھەممەد يۈسۈپ شەھەرگە كىرىپ جۈمە نامىزىنى ئادا قىلدى، ئاندىن ئادىتى بويىچە، ئاپاق خوجىنى ئاتنىڭ ئارقىسىغا مىنگەشتۈرۈپ، تۈمەن دەريا بويىنى بويلاپ ماڭدى. بۇ چاغدا ئابدۇللاخان راۋاق ئۈستىدە شەھەرنىڭ جۈمە نامىزىدىن كېيىنكى قاينام ـ تاشقىنلىق مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىپ تۇراتتى، ھېلىقى مۇلازىم قوللىرىنى سوزۇپ ئۇنىڭغا كۆرسەتتى:

ــــ خان ئالىيلىرى، مەن ئۆزلىرىگە دېگەن ھېلىقى ئۆلىما، پازىل كىشى ئەنە ئاۋۇ مەللە چاپان كىيگەن، مەركەب[1] مىنىۋالغان كىشى شۇ!

ئابدۇللاخان بىر قولىنى سايىۋەن قىلىپ تۆۋەنگە ــــ تۈمەن دەرياسى تەرەپكە كۆز تىكتى. ئۇنىڭ كۆزىگە خوجا مۇھەممەد يۈسۈپنىڭ ئات ئۈستىدىكى تەقۋادار كۆرۈنۈشى ــــ قولىدا تەسۋى سىيرىپ، ئاغزىدا نېمىلەرنىدۇر ئوقۇپ، ھۆرۈپ كېتىۋاتقان ئۆلىما سۈپەت ھالىتى تولىمۇ ئىسسىق كۆرۈندى، شۇڭا ئۇ دەرھاللا مىراخورنى[2] چاقىرىپ بۇيرۇدى:

① مەركەب ــــ ئات، ئۇلاغ.
② مىراخور ــــ ئات باققۇچى.

www.uyghurkitap.com

— مېنىڭ ئالتۇن ئېگەر ـ جابدۇقلىرىمنى توفچاق ئىراقىغا[1] تو-قۇپ، ئاۋۇ ئادەمنى مىنگۈزۈپ كېلىڭلار!

ھايال ئۆتمەي بىر نەچچە مۇلازىم خوجا مۇھەممەد يۈسۈپنى ئىز-زەت ـ ئىكراملار بىلەن خانىنىڭ ھۇزۇرىغا باشلاپ كىرىشتى.

قىزغىن سالام ـ سەھەتتىن كېيىن، ئىختىيارىي زىكىر ـ سۆھبەت باشلاندى.

سۆھبەت ئارىلىقىدا، يولۋاس خانىنىڭ ئاتىلىقى مىرزا شەھباز بەگ خوجا مۇھەممەد يۈسۈپتىن سورىدى:

— نېمە سەۋەبتىن خان سارايلىرىغا چۈشمەي، سەھرادا تۇرۇپ قالالا، تەقسىر؟

— بىز مۇساپىر ئالىمدۇرمىز، — دېدى خوجا مۇھەممەد يۈسۈپ جاۋابەن، — مۇساپىر ئالىم خانىقا ياكى مەدرىسىگە چۈشىدۇ. بىزنىڭ پادىشاھقا ھاجىتىمىز يوق، ئەگەر بىۋەجە پادىشاھنىڭكىگە بارسام، پادى-شاھ مالال بولۇر.

مىرزا شەھباز بەگ گەپنىڭ تېگىگە يېتىش ئۈچۈن، ئاسماقچىلاپ سورىدى:

— پادىشاھنىڭ نېمىسى كەم، نېمىگە مالال بولۇركىن، تەقسىر؟

— مېنىڭ ۋۇجۇدۇمدا ئۈچ پەزىلەت بار، — دېدى خوجا مۇھەممەد يۈسۈپ كۆڭلىدىكىنى يوشۇرماي، — بىرى، ئەۋلادى پەيغەمبەر-دۇرمەن؛ ئىككىنچى، ئالىمدۇرمەن؛ ئۈچىنچىسى، خوجازادەدۇرمەن. مۇبادا، پادىشاھ قەدرىمنى بىلمىسە، كىچىك چاغلاپ ھۆرمەت قىلمىسا، زەھى ھەر ئىككى تەرەپكە مالالدۇر. شۇڭا، مەن ئۆزۈمنىمۇ، باشقىلار-نىمۇ مالال قىلىشنى خالىمايمەن.

مىرزا شەھباز بەگ بېشىنى لىڭشىتىپ قايىللىقنى بىلدۈردى، سو-ئال ـ جاۋابمۇ شۇنىڭ بىلەن ئاخىرلاشتى. ئاز جىملىقتىن كېيىن، ئۆ-لىما سۈپەت بىر ئادەم خوجا مۇھەممەد يۈسۈپنى چاقىرىپ كېلىشتىكى

---

[1] توفچاق ئىراقى — ئىراقنىڭ پاكار، چىرايلىق ئېتى.

ئەسلىي مۇددىئانى ئېيتىپ، ھېلىقى بېيىتنى ئوقۇدى.

— غەلىتە ئوقۇدىڭىز، تەقسىر، دۇرۇس ئوقۇغايسىز، — دېدى خوجا مۇھەممەد يۈسۈپ جىددىي تەلەپپۇزدا ۋە بېيىتنى ناھايىتى چىرايلىق ئاھاڭ بىلەن قايتىدىن ئۆزى ئوقۇدى:

«تازە مەيخانە ۋە مەيى پىر مىغان خۋاھەد بود،
سىرما خاك پەرى مىغان خۋابەد بود.»

بېيىتتىكى «تازە مەيخانە» دىن مۇراد — بۇ ئالەمدۇر؛ «ۋەمەيى» دىن مۇراد — كالامۇللا (قۇرئان) دۇر؛ «پەرى مىغان» دىن مۇراد — ھەزرىتى مۇھەممەد رەسۇلىللا سەرۋەرى ئالەمدۇر. بۇلارنىڭ مەنىسى شۇكى، مەن بۇ ئالەمگە كەلدىم، قۇرئاننى ئوقۇدۇم، قۇرئان شاراپىتىدىن سەرۋەرى ئالەم سەللاللاھۇ ئەلەيھى ۋەسسەللەمنى تاپتىم، ئۇلارنىڭ شەرىئەتلىرىنىڭ دەرگاھىغا بېشىمنى قويدۇم!...

خوجا مۇھەممەد يۈسۈپنىڭ سۆزى تۈگىشى بىلەن ئابدۇللاخان ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ بېيىتكە ئېيتقان مەنىسى خاننىڭ كۆڭلىگە ياققانىدى. بولۇپمۇ، خوجا مۇھەممەد يۈسۈپنىڭ مىجەزىدىكى ئوچۇق - يورۇقلۇق بىلەن گەپ - سۆزىدىكى پاساھەتى خاننى قايىل قىلغان ۋە ئۇنىڭغا بولغان ئىخلاس - ئېتىقادىنى ئاشۇرۇۋەتكەنىدى.

خان ئەنە شۇ قايىللىق ۋە ھاياجان بىلەن شۇ كۈنى خوجا مۇھەممەد يۈسۈپنىڭ ئەجرى ۋە كەلگەن قەدەملىرىنىڭ مۇكاپاتى ئۈچۈن، كەڭ ۋە گۈزەل بەشكېرەم يېزىسىنى ئۇنىڭغا ئىنئام قىلىپ بەردى، بۇ كاتتا ئىلتىپات ئۈچۈن خوجا مۇھەممەد يۈسۈپ خانغا ئۇزۇندىن ئۇزاق دۇئا قىلدى.

ئابدۇللاخان بىلەن بولغان مانا شۇ تاسادىپىي ئۇچرىشىشتىن كېيىن، خوجا مۇھەممەد يۈسۈپنىڭ نام - ئابرۇيى بىردىنلا كۆتۈرۈلۈپ، ئىشلىرى تېخىمۇ راۋان يۈرۈشۈپ كەتتى.

بۇ چاغلاردا، ئۇنىڭ ئۆز قولىچە تەربىيىلەپ يېتىشتۈرگەن ئوغلى

www.uyghurkitap.com

ھىدايىتۇللا ئىشان — ئاپاق خوجىمۇ خېلى چوڭ بولۇپ، ئۇنىڭ ياراملىق يانتاياقلىرىدىن بولۇپ قالغانىدى. ئۇغلى توغرىسىدا ئۇ ھەمىشە مۇرىت - مۇخلىسلىرىغا مۇنداق دەيتتى:

— مەن تەلەپ قىلغان پەرزەنت شۇ ئىدى. مېنىڭ بۇ پەرزەنتىم ھېلىم - ھايادا ھەزرىتى ئوسمانىغا ئوخشايدۇ، ئۇ بۇ خانىدانىنىڭ يېڭى چېچەكلىگەن شېخى، خوجىلارنىڭ يېڭى غۇنچىلىك بېغى، دانىشمەنلىك زەنجىرىنىڭ ئۇچى، ئاقىللىق ئاساسىنىڭ سەر ھەلقىسى بولۇپ قالدى. ئىنشائاللا، مېنىڭ بۇ ئوغلۇم شەرىئەتنى راۋاجلاندۇرۇپ، تەرىقەتكە رەۋنەق بەرگەي، ھەممە ئۇنىڭ پەرمانىغا باش قويغاي، ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى ئۇلۇغلاردىن كەلمىگەن ئىشلار ئۇنىڭدىن ۋۇجۇدقا كەلگەي...

مانا شۇ سۆزلەر بولۇپ ئۇزۇن ئۆتمەي، مىلادىيە 1667 - يىلى خوجا مۇھەممەد يۇسۇپ — مازار پادىشاھىم ئۆزىنىڭ بىر نەۋرە تۇغقىنىنىڭ قولىدا زەھەرلىنىپ ئۆلدى. دادىسىدىن قىرىق بىر يېشىدا ئايرىلىپ روھى پۇچىلانغان بولسىمۇ، ئاپاق خوجا دادىسى باشلىغان ئىشنى جان - جەھلى بىلەن داۋاملاشتۇردى. ئۆز مەقسىتىگە يېتىش يولىدا ئۇ ھېچ نەرسىدىن باش تارتمىدى، قان كېچىپ يۈرۈپ، ئاخىر بۈگۈنكى سەلتەنەت تەختىدە ئولتۇردى. ئۇ ھەقىقەتەنمۇ دادىسىنىڭ ئۈمىدىنى يەردە قويمىدى. بۇلارنى ئويلىسا، ئۇ ھەمىشە دادىسىدىن پەخىرلىنەتتى، دادىسىنى بۇ دۇنيادىكى ئەڭ ئەقىللىق، بىلىملىك، ساھىبى دىل دەپ ئۇلۇغلايتتى، دادىسى بىلەن ئۆتكەن كۈنلەرنى «قۇياش نۇرىغا چۆمۈلگەن خاسىيەتلىك كۈنلەر» دەپ ھېسابلايتتى. شۇڭا، ئۇ بەزى چاغلاردا ئۆز ئەتراپىدىكى يېقىنلىرىغا بەخت تۇيغۇسى بىلەن مۇنداق دەيتتى: «مەن ھېچبىر ئۇستاز ئالدىدا ساۋاق ئوقۇمىغان، ھېچكىمنىڭ مېنىڭ گەدىنىمدە ئۇستازلىق ھەققى سابىت ئەمەس، مەن ھەقىقەتتە ئۆز ئاتامنىڭ شاگىرتى ئىدىمكى، بارلىق بىلىمنى ئۇنىڭدىن ئۆگەنگەنمەن. ئۇزۇن كېچىلەردە، دەريادەك بولغان تەسەۋۋۇپ كىتاب-

لىرىدا، ئاتام مېنى غەۋۋاسلىق قىلدۇراتتى، ھەر دەريادىن بىر دۇر، ھەر گۈلزاردىن بىر گۈل ئىلىشىمغا ياردەم قىلاتتى...».

3

ئاپاق خوجىنىڭ دادىسى خوجا مۇھەممەد يۇسۇپنىڭ قەبرىگاھىنى مەركەز قىلىپ يېڭىدىن قۇرۇلىدىغان «مازارى شاھان» قۇرۇلۇشى خەلقنىڭ جېنىغا پاتتى، «سەرمازار ھاشىرى» ئۇلارنى ھالىدىن كەتكۈزدى، پاختا - يىپەك توقۇمىچىلىقى بىلەن مەشھۇر بولغان بۇ خەلقنىڭ ئەمدى دەستىگاھلىرى توختاپ، بازارلارنى ئاۋاتلاشتۇرغان شايى - ئەتلەس، كىمخاب، بەقەسەم، تاۋار - دۇردۇنلار ئورنىدا ئارغامچا - توقۇناق، پىچاق - خەنجەر قاتارلىق قاتىللىق، خۇنخورلۇق تاۋارلىرى قاپلاپ كەتكەنىدى. بۇنى ئاز دېگەندەك، زىرائەت تېرىلىدىغان يەرلەرمۇ چۆل - جەزىرىگە ئايلىنىپ، دېھقانلار تەرەپ - تەرەپكە پىتىراپ كەتتى، داللار ھۇۋلاپ، باغلار قاقاسلىققا ئايلاندى...

ئەلنىڭ جان ۋە مېلىنى ئوۋلاش — ھۆكۇمدارلارنىڭ ھۇزۇرى ۋە مۇرادى بولۇپ قالدى. ھەقىقەتەنمۇ، ئېغىر ۋە مۇشەققەتلىك يىللار باشلانغانىدى. بۇ ھەقتە پىغانى ئۆرلىگەن بىر شائىر مۇنداق يازدى:

ئېكىنزارلىق بولدى ئاتقا چارۋا مەيدان،
يەر، مەھەللە ھالى كېتىپ بولدى ۋەيران.
قەھەت بېسىپ، ئەل - جامائەت بولدى سەرسان،
ئەتراپ چۆل، ھۆكۈم سۈردى مۇندا بوران!

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىردىنبىر تور ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئالتىنچى باب

چۆلدىكى يالغۇز كەپە

1

يازنىڭ ئۇزۇن كۈنى پاتقانىدى، ئەمما يىراقتىكى ئۇپۇق يۈزىدە شەپەق تېخى ئۆچمىگەن، پايانسىز چۆل ــ جەزىرىنىڭ تاش ــ داڭگاللىرىلا ئەمەس، ھەتتا ياۋا گۈل ــ گىياھلىرىمۇ ئالتۇندەك جۇلالىنىپ مەيىن تاۋلىناتتى. كۆكتە ــ كۆز يەتمەيدىغان ئېگىزلىكتە سوپتورغايلار ۋىچىرلايتتى، دۆڭلۈكلەر ئۈستىدە كەكلىكلەر سايرايتتى، يۇلغۇن، شىۋاقلىقلار ئارىسىدىن گاھى ــ گاھىدا قىرغاۋۇللار پۇر ــ پۇر ئېتىلىپ چىقاتتى.

قۇياش پاتقان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ قورغاق چۆلگە سىڭىپ كەتكەن ھىل ــ ھىل تەپتى يەنىلا بەدەننى قىزدۇرۇپ، يۈزلەرنى يېلىنجىتاتتى.

مانا شۇ پايانى يوق، سۇرلۇك چۆلدە ئىسسىقتىن ھۆپۆلدەپ كەتكەن قەلەندەر سىياق بىر ئادەم كېلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ چاچ ــ ساقاللىرى ئۆسكەن، يۈزى ئاپتاپ ۋە شامالدىن قارىداپ پۈچۈلگەن، لەۋلىرى ئۇسسۇزلۇقتىن گەز باغلاپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ يەلكىسىدە كونا، مايلىشاڭغۇ تورۋا، قولىدا دوناي ھاسا، ئۇچىسىدا پىششىق كاناپتىن تىكىلگەن ئۇزۇن كۆڭلەك بار ئىدى، كۆڭلەكنىڭ ئەسلىدىكى ئاق سېرىق رەڭگى ھازىر مەينەتچىلىكتىن قارا رەڭگە ئۆزگىرىپ كەتكەنىدى. ئۇ باش ــ ئاخىرى كۆرۈنمەيدىغان مۇشۇ چۆلدە ئۈچ كۈندىن

بېرى بىرلا نىشانى — جەنۇب تەرەپنى كۆزلەپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ، بۇ نىشانى كېچىسى ھۆكەرگە، كۈندۈزى قۇياشقا قاراپ پەرق ئېتەتتى.

مانا بۈگۈنمۇ كۈن پاتتى، ئۇ تېخى ئادەمزات ياشايدىغان بىرەر مەنزىلگە يېتىپ كېلەلمىدى. ئادەمنى غەم ۋە غېرىبلىق بىلەن قىينايدىغان كۆڭۈلسىز كېچە باشلىنىش ئالدىدا تۇراتتى. ئۇنىڭ تۇلۇمغا ئېلىۋالغان سۈيى بۈگۈن چۈشتىلا تۈگىگەن، ئەگەر ئۇ ئەتىگىچە بىرەر ھاياتلىق بىلەن ئۇچرىشالمىسا، بۇ پايانسىز چۆل - دالىدا ئۆلۈمدىن باشقا يول قالمىغان بولىدۇ. لېكىن، ئۇنىڭ زادىلا ئۆلگۈسى يوق، بىر ئايدىن بېرى شۇنچە ئېغىر، مۈشكۈل يوللارنى بېسىپ، گۆر ئازابىنى تارتىپ، ئەمدىلا يۇرتىنىڭ بوسۇغىسىغا قەدەم قويغاندا ئۆلۈپ كەتسە، كۆزى ئوچۇق كەتمەمدۇ؟! ئۇنىڭ يىگىرمە يىلدىن بېرى كۈتكەن ئارزۇ - ئارمانى، يۈرەك قېتىدا ساقلىغان سۆيگۈ - مۇھەببىتى، شۇ تۈپەيلى تارتقان ئازاب - ئوقۇبەتلىرى مۇشۇنداق يول ئۈستىدە — ئادەمسىز چۆل - جەزىرىدە، نام - نىشانسىز ئۆلۈپ كېتىش ئۈچۈنمىدى؟!

ياق، ھەرگىزمۇ ياق! ئۇ يىگىرمە يىلدىن بېرى، بېشىغا ھەرقانداق ئېغىر قىسمەتلەر چۈشسىمۇ، پەقەت مۇشۇ بىر كۈن — تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئانا يۇرت باغرىغا قەدەم قويىدىغان ئاشۇ ۋىسال كۈنى ئۈچۈن ياشىدى!

ئۇ ئېغىر مۇساپىرچىلىقتا ئۆتكەن يىگىرمە يىلدىن بېرى، بەزىدە چۈشىدە، بەزىدە خىيالىدا بولسىمۇ، ئەنە شۇ ئانا يۇرت تۇپرىقىنى تۇتىيادەك كۆزلىرىگە سۈرتتى، ئۇنىڭ ھۇزۇر بەخش ھاۋاسىدىن قېنىپ - قېنىپ نەپەسلەندى، ئۇنىڭ ئابىزەمزەم سۇلىرىنى دۈم يېتىپ ئىچتى، ئۇنىڭ گۈزەل باغۇ ئېرەملىرىدە قىيغىتىپ ئوينىدى، ئانا يۇرت ئۇنىڭ ئۈچۈن گويا بىر - بىرىگە تەلپۈنۈپ تۇرغان تەشنا قەلب، بىر - بىرىسىز تۇرالمايدىغان ئاشىق دىل، بىر - بىرىدىن ئايرىلىش ئازابىنى سىغدۇرالمايدىغان مەپتۇن كۆڭۈلگە ئوخشاش، ئۇنىڭ پۈتكۈل ۋۇجۇدىغا ۋە ئېڭىغا سىڭىپ كەتكەنىدى.

شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ، يىگىرمە يىللىق مۇساپىرلىق، تەنھالىق، يىگىرمە يىللىق خارۇ زارلىق، يىگىرمە يىللىق ئەركىسىزلىك ئۇنى ھېچنېمە قىلالمىدى، تۈرمۈشنىڭ ئەڭ ئېغىر، مۇدھىش پەيتلىرىدە، ئۇنى ئەنە شۇ ئارزۇ ـ ئارمان، ئەنە شۇ سۆيگۈ ـ مۇھەببەت بىلەن ھاياتلىق ئۈمىدىنى تاپتى، ياشاشقا ئىنتىلدى، زۇلمەت ئىچىدىن يورۇقلۇق ئىزدىدى...

بۈگۈن ئۇ ھېچقاچان ھېس قىلىپ باقمىغان ھارغىنلىق ۋە ئۇسسۇزلۇق ئازابىنى تارتىۋاتاتتى. ئاچلىق ئۇنى ھېچنېمە قىلالمايتتى، كېتىۋېتىپلا بىرەر توشقان، كەكلىك ياكى قىرغاۋۇلنى پەم بىلەن تۇتۇۋېلىپ، خالتىسىدىكى چاقماق تاش بىلەن ئوت يېقىپ، مەززىلىك قۇش كاۋاپلىرىنى يېيەلەيتتى، بۇ ئىش ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۆيىنىڭ ئورنىدا ئىدى، ئۇ يول بويى ئەنە شۇنداق جان بېقىپ كەلگەنىدى. لېكىن، ئۇسسۇزلۇق...

تاسادىپىي ئۇنىڭ كۆزىگە ئالدى تەرەپتىن ئاسمانغا لەيلەپ كۆتۈرۈلۈۋاتقان سۈس، ئىنچىكە تۈتۈن كۆرۈنگەندەك بولدى. ئۇ قەدىمىنى چىپپىدە توختاتتى، ئوڭ قولىنى ماڭلىيىغا تىرەپ، كۆزلىرىنى قىستى ۋە زەن سېلىپ ئۇزاق قارىدى. دەرۋەقە، كۆزلىرى ئۇنى ئالدىمىغانىدى، قارىغانسېرى، تۈتۈن ئۇنىڭ كۆزىگە يوغان ھەم قويۇق كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ئۇنىڭ قارىداپ، يىرىكلىشىپ كەتكەن چىرايى بىردىنلا يۇمشاپ، كۆزلىرىدە ئۈمىد ۋە خۇشاللىق جىلۋىلىرى پەيدا بولدى. ھارغىن پۇتلىرىغا يېڭىۋاشتىن جان كىردى، يۈرىكى يۇرت ھىدىنى، ھاۋاسىنى سەزگەندەك خۇشال تىپچەكلەپ كەتتى، ئىشقىلىپ، ئۇ قاراڭغۇ چۈشكۈچە قانداقلا بولمىسۇن، بىر ھاياتلىق نىشانىنى، ئارام مەنزىلىنى — پايانسىز بۇ چۆلدىكى بىردىنبىر ئۈمىد ساھىلىنى تاپقانىدى!

ئۇ ئىت قوغلايدىغان ھاسىسىنى يەرگە دوق ـ دوق ئۇرۇپ، قەدەملىرىنى يوغان ـ يوغان ئېلىپ ئاشۇ نىشانغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى. كۆپ يۈرمەيلا — بىر دۆمبەلدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ كۆزىگە ئەمدى

تۇتۇنلا ئەمەس، ئەسكى ـ تۇسكىلەر بىلەن قۇراشتۇرغان ئاددىيغىنە بىر كەپە كۆرۈندى. ئۇ تېخى كەپىگە يېقىنلاشماي تۇرۇپلا، سالپاڭ قۇلاق، تاغىل بىر ئىت ئۇنىڭ ئالدىغا ھۇرۇپ كەلدى. لېكىن، ئۇنىڭ قەلەندەر سىياق تەقى ـ تۇرقىغا، قولىدىكى دوناي ھاسىغا قاراپ، ئىتمۇ ئۇنىڭغا يېقىنلىشىشقا جۈرئەت قىلالماي توختاپ قالدى.

ئىككىسى ئون نەچچە قەدەم ئارىلىقتا بىر ـ بىرىگە خىرىس قىلىشىپ تۇرۇشاتتى. شۇ ئارىلىقتا، كەپىدىن دەسلەپ ئون ياشلار چامىسىدىكى بىر ئوغۇل بالا بىلەن سەككىز ياشلار چامىسىدىكى بىر قىز بالا يۈگۈرۈپ چىقىشتى. ئۇلارنىڭ يۈت ـ قوللىرى قاسماق، ئۇستۋاشلىرى جۇل ـ جۇل ئىدى، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئۇستۈپىشى يېرىم يالىڭاچ دېگۈدەك بىر ئادەم ئۇزۇن ساپلىق بىر ئاپالتىنى كۆتۈرۈپ چىقتى. ئىككى ئوتتۇردا بىر پەس جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى. ئىت يەنىلا خىرىس قىلىپ تۇراتتى. ئاپالتىنى كۆتۈرۈپ چىققان ئادەم بالىلىرىنى ئارقىغا ئۆتكۈزۈۋېتىپ، يەنە ئىككى ـ ئۈچ قەدەم ئالدىغا ماڭدى. شۇ چاغدا قەلەندەر سىياق ئادەم ناھايىتى سەمىمىي ۋە رايىشلىق بىلەن مۇنداق دېدى:

ـــ ئىنىم، يىراق سەپەردىن كېلىشىم، بۇگۈن چۆلدە سۇسىز قالدىم، ماڭا ئازراق سۇ بەرسىڭىز، يۇرتقا سالامەت يېتىۋالاي...

ـــ سەن زادى كىم، نەدىن كېلىپ، نەگە بارماقچى؟ ـــ ئاپالتىلىق ئادەم قوپال ۋارقىرىدى.

ـــ ئىسمىم دوستمۇھەممەد، تىبەتتىن كېلىپ، ئارسلانباغقا بارماقچى، ـــ دېدى قەلەندەر سىياق ئادەم مۇلايىم ئاۋازدا.

ـــ دوستمۇھەممەد؟! ـــ ئاپالتىلىق ئادەم خىيال بىلەن تۇرۇپ قالدى، بۇ ئىسىم ئۇنىڭغا تونۇش بىلىندى، شۇنداقتىمۇ ئۇ يەنە گۇمان بىلەن ئاسماقچىلاپ سورىدى، ـــ داداڭ كىم، ئاناڭچۇ؟

بۇ سوئال ـ سوراقلارغا دوستمۇھەممەد ئېرىنمەي، بىر ـ بىرلەپ جاۋاب بەردى:

ـــ دادامنىڭ ئىسمى ھارۇن، يۇرتتىكىلەر ھارۇن ئىمام دەيتتى،

ئانامنىڭ ئىسمى شەرۋانىخان...

بۇ گەپلەرنى قىلغۇچە دوستمۇھەممەدنىڭ چىرايىدا چوڭقۇر بىر ئېچكى ئازاب نامايان بولدى، بۇ ئۆزگىرىشلەرنى ئايپالتىلىق ئادەممۇ كۆرۈپ يەتتى.

— ئارسلانباغدىكى توختى تارغاق ئىسىملىك بىرىنى بىلەمسەن؟ — دەپ يەنە سورىدى ئايپالتىلىق ئادەم ئاۋازىنى بۇرۇنقىدىن سەل سىلىقلاشتۇرۇپ.

دوستمۇھەممەد دۇدۇقلىمايلا جاۋاب بەردى:

— بىلىمەن، ئوبدانلا بىلىمەن. ئۇ مەندىن ئىككى - ئۈچ ياشلا كىچىك ئىدى، بىز بىللە پادا باقاتتۇق، زەرەپشان دەرياسىغا بىللە چۆمۈلەتتۇق، كەچتە مەنسۇر شەيخنىڭ قولىدا بىللە ھەپتىيەك ئوقۇيتتۇق... سىز... سىزمۇ ئۇنى تونۇمسىز؟

ئايپالتىلىق ئادەمنىڭ پۈت - قوللىرى بوشىشىپ كەتتى، قولىدىكى پالتىمۇ ئاستا - ئاستا سىرغىپ يەرگە چۈشتى. بۇنداق تۇيۇقسىز، تاسادىپىي ئۇچرىشىشتىن ئۇنىڭ ۋۇجۇدى لەرزىگە كەلگەنىدى.

— دوستمۇھەممەد! ... ئاكا... دوستۇم!...، — دېدى ئۇ ئالدىغا بىر - ئىككى قەدەم چامداپ، لېكىن ھاياجاندىن پۇتلىرى لاكاسلاپ دەلدۈگۈنۈپ كەتتى، دوستمۇھەممەد تېزلا كېلىپ ئۇنى يۆلىۋالدى، خېلىدىن بېرى خىرىس قىلىپ تۇرغان ئىتمۇ بۇ ھاياجانلىق كۆرۈنۈشتىن تەسىرلەندىمۇ قانداق، غىڭشىغىنىچە يەرگە زوڭزىيىپ، قۇيرۇقىنى شىپاڭشىتتى.

دوستمۇھەممەد ئايپالتىلىق ئادەمنى يۆلەپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ يۈز - كۆزلىرىگە يېقىندىن سەپسالدى. قويۇق ساقال باسقان، چۆلنىڭ ئىسسىقى بىلەن قۇرغاق شامىلىدا كۆيۈپ قارىداپ كەتكەن بۇ غەمكىن يۈز بىلەن مۇڭ باسقان ئەنسىز كۆزلەردىن ئۇ ئاستا - ئاستا بىر خىل يېقىنلىق بىلەن ئىللىقلىقنى سەزدى. توغرا، يىگىرمە يىل بۇرۇنقى قاپقارا، دۈگىلەك، چېچەن كۆزلەر شۇ ئەمەسمۇ؟! ئاۋۇ رەتسىز ئۆسكەن، يىرىك بۇرۇتلار ئاستىدىكى «توشقان كالپۇك» چۇ؟! ئۇ

www.uyghurkitap.com

چاغلاردا، بۇ كالپۇك تېخى يۇمران، قىزىل ۋە ئوچۇق ئىدى، بۇنداق يېرىك ۋە قويۇق يۇڭلار ئاستىغا يوشۇرۇنمىغانىدى. شۇڭا، تەڭتۇشلىرى بىلەن ئەل - ئاغىنىلىرى ئۇنى ئىسمىنى ئاتاشتىن كۆرە، «توشقاق كالپۇك» دەپ ئاتاشنى ياخشى كۆرەتتى، ئۇمۇ بۇنىڭغا كۆنۈك ئىدى.

دوستمۇھەممەد مانا شۇ چاغدىلا، ئۇنىڭ بابا ئىسمى ئاتالغان يۇرتدىشى ۋە دوستى توختى تارغاقنىڭ دەل ئۆزى ئىكەنلىكىنى بىلدى ۋە ئۇنى تېخىمۇ چىڭ باغرىغا بېسىپ، ئىچ - ئىچىدىن ئۆكسۈپ يىغلاپ كەتتى.

ئۇلار شۇ يوسۇندا خېلى ئۇزاق تۇرغاندىن كېيىن، بىر - بىرىنى يېتىلىشىپ كەپىگە كىردى.

كەپە دەپ ئاتالغان بۇ يەر بەئەينى تۆت تەرىپىنى ئەسكى - تۈسكىلەر بىلەن توسۇپ قويغان ۋەيرانە مال قوتىنىغىلا ئوخشايتتى. بىر چېتىگە ئەسلىي رەڭگىنىڭ قانداقلىقىنى بىلگىلى بولمايدىغان بىر پارچە ياغاق تېرە سېلىنغانىدى، قالغان يېرىگە بولسا، چۆلنىڭ قۇرۇق ئوت - چۆپلىرى سېلىنچا قىلىپ تاشلانغانىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىككى سامان تەكيە بىلەن ئىككى قۇراق كۆرپە ۋە يوغان بىر ئاشلانغان جۇۋا قاتلاپ قويۇلغانىدى. كەپە ئىشىكىنىڭ يېنىدا كىچىك بىر قازان بىلەن ئۈچ - تۆت ھېجىر تاۋاق ۋە چەپچەكلىرى پۇچۇلۇپ كەتكەن بىر قارا چۆگۈن قىڭغىيىپ تۇراتتى.

دوستمۇھەممەد توختى تارغاقنىڭ ئىلتىپاتى بىلەن ھېلىقى ياغاق تېرىنىڭ ئۈستىگە باداشقان قۇرۇپ ئولتۇردى ۋە ئۆشنىسىدىكى خالتا بىلەن ئىت قوغلايدىغان ھاسىسىنى يېنىغا قويدى. كەپە ئىشىكىدىن ھېلىقى قاسماق باسقان ئىككى بالا قىزىقسىنغان ھەم ئەندىككەن كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ ماراپ تۇرۇشاتتى.

يېشى ئوتتۇزغا بارمايلا ئىككى چېكىسىگە ئاق كىرىپ كەتكەن كەپە ساھىبى — ئازغىن بىر ئايال ئۇلارغا دەسلەپ ئىسسىق چاي بەردى،

كېيىن يۇلغۇن ياغىچىغا ئۆتكۈزۈپ، سۆكسۆكتە پىشۇرغان كەكلىك گۆشى كاۋىپى بىلەن مېھمان قىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئىككى دوست كەپە ئالدىدىكى تۆپىلىككە چىقىپ، داق يەرگە يانپاشلىغىنىچە پاراڭغا چۈشتى. بۇ چاغدا، چۆل ئاسمىنىدىكى تولۇن ئايمۇ بىر پارچە بۇلۇت ئارىسىدىن شۇڭغۇپ چىقىپ، بەختلىك قىزلارنىڭ نۇرلۇق يۈزىدەك پارقىراشقا باشلىغانىدى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا — ئاستا - ئاستا يۈز ئاچقان ئاسماننىڭ ھەممە يېرىدە يۇلتۇزلارمۇ چاقناشقا باشلىغانىدى. ئىسسىق چۆل شامىلى ئاستا سوقۇپ، يىراقلاردىن دىماغنى غىدىقلىغۇچى گۈل - گىياھلارنىڭ ھىدىنى ئېلىپ كېلەتتى.

— نېمىدېگەن بەختلىك كېچە بۇ، — دېدى توختى تارغاق چوڭ-قۇر بىر ئۇھسىنىپ قويۇپ، — يۇرتتا بىزگە بۇنچىلىك ئازادىلىك، بۇنچىلىك ئەركىن نەپەس ئېلىش نەدە؟! يۇرتتا بىزگە ئۆلۈمدىن باشقا ھېچقانداق چىقىش يولى قالمىغانىدى. خانلىقتا پەشۋا، شەرىئەتتە دۇمبا! بۇنداق باش - ئاخىرى يوق ئازابقا كىم چىدايدۇ؟! شۇڭا، بۇ ئىگە - چاقسىز چۆل - دالىغا چىقىۋالدۇق، ئاكا. خۇداغا شۈكۈر، قۇلىقىمىز تىل - ھاقارەتتىن، بەدىنىمىز تاياق - توقماقتىن قۇتۇلۇپ قالدى. ئاچ قالساقمۇ، ئەركىن، ئازادە تۇرۇۋاتقانلىقىمىزدىن خۇشال-مىز، — ئۇ بىر ئاز تۇرۇۋېلىپ، يەنە شۇنداق ئىچكى ئازاب ۋە بىزارلىق تۇيغۇسى بىلەن داۋام قىلدى، — بابا مەن ئايپالتىنى كۆتۈرۈپ چىققاندا، سېنى دەمچىلەر[1] نىڭ دورغىسى ئوخشايدۇ، دەپ چانىۋەت-كىلى تاس قالدىم ئاكا، ئۇلار بىزنى جېنىمىزدىن جاق تويغۇزدى. ئاپاق خوجا دېگەن بۇ بالاخورنىڭ نەپسىنى تويغۇزالمىدۇق. مەن بىر باجگىرنىڭ دورغىسىنى ئۇرۇپ قويۇپ قورقۇپ بۇ يەرگە قېچىپ چىقتىم. باج - سېلىق، سەيسە - ھاشار دېگەنلەرنىڭ كۆپلۈكىدىن باش كۆتۈرگىلى بولمايدۇ. بىردەم «ساھىب جام»، «سەرمازار»، «خانىقا»، «سەرانە»، «قۇتبىخانا»؛ بىردەم «قوش پۇلى»، «سامان

① دەمچى — باجگىر، خانلىقنىڭ باج - سېلىق يىغقۇچى خادىمى.

پۇلى »، «دېيەك پۇلى »، «تاناپ پۇلى »، «تەركە پۇلى »، «ئوتۇن پۇلى »، «يول پۇلى »؛ بىردەم «مۆھۆر ھەققى »، «تەرى قارا »...[1] ئاھ خۇدا، ساناۋەرسەك ئايىغى يوق بۇنىڭ! مانا شۇ قاتمۇقات دەرد ـ ئازابلارغا چىدىمىغان كىشىلەر ئاخىر يۇرت ـ ماكانلىرىنى تاشلاپ، بېشى قايغان، ئۇششۇقى تايغان تەرەپلەرگە چۇراپ چىقىپ كەتتى. يەنە بىر مۇنچە كىشىلەر ئاپاق خوجىغا مۇرىت بولدۇق، دەپ بالا ـ چاقا، ئۆي ـ ماكانلىرىنى تاشلاپ، خۇدايى ئاشىق سىياقىدا يۇرتمۇ يۇرت مازار كېزىپ يۈرۈيدۇ... يەرلىرىمىزنىڭ مۇنبەت خۇۋەينىلىرى خانىقالارنىڭ ۋەخپىسى بولۇپ كەتتى، بۇ ئىشلارغا پالان ـ پۇستان دەپ، ئىككى ئېغىز لىللا گەپ قىلىپ قويغانلارنىڭ ھالىغا ۋاي... ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئاپاق خوجىنىڭ «خوجا پاششاپ، خوجا مىرشاپ » دەيدىغان پىسەندى غالچىلىرى تەرىپىدىن تىلى كېسىلىپ، كۆزى ئويۇلۇپ، پۇت ـ قولى چېقىلىپ، كېرەكسىز بەدەنگە ئايلاندۇرۇۋېتىلدى، بەزىلەر بولسا، «غالچا يىگىت »، «غالچا چوكان » نامى بىلەن يۇزلەپ ـ مىڭلاپ ئېلىنغا پالاندى قىلىندى، بەزىلەر بولسا، «ئەلگە ئىبرەت » ھۆكمى بىلەن چالما كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈلدى! ھەي... دوستمۇھەممەد ئاكا، بۇلارنى ساڭا سۆزلەپ نە قىلاي، ئۇنىڭسىزمۇ سېنىڭ دەردىڭ ئازمىتى؟! ئاناڭنىڭ، داداڭنىڭ يۈزىنى كۆرەلمىدىڭ، ئۇلار سېنىڭ بۇ دۇنيادا بار ـ يوقلۇقۇڭنى بىلەلمەي، ھەسرەت ـ نادامەت بىلەن كەتتى...

— دادام قانداق ئۆلدى؟ — دىلى قاتتىق پۇچىلانغان دوستمۇھەممەد ناھايىتى تەسلىكتە سورىدى، ئۇنىڭ ئاۋازى تىترەپ كەتتى، كۆز چانىقىدا لىغىرلاپ تۇرغان ياش ئاي نۇرىدا يالتىرىدى.

توختى تارغاق ئەينەن ئەھۋالنى سۆزلەپ بەردى:

— داداڭنىڭ بېشىغا ھېلىقى «سەر مازار ھاشىرى » دېگەن جان ئالغۇر ھاشار زامىن بولدى. يۇرتتىكىلەر داداڭنىڭ ياشىنىپ قالغانلىقى-

---

[1] ئاپاق خوجا ھاكىمىيىتى قەشقەرىيەدە يولغا قويغان باج ـ سېلىقلارنىڭ نامى.

نى، ئۇ كەتسە، جامائەتكە ئىمامەتچىلىك قىلىدىغان تۈزۈك كىرەك ئادەم قالمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ جىق ھەپىلەشتى. لېكىن، ئوردىدىن چىققان ئەمەلدارلار: «سەرمازار قۇرۇلۇشى ھارۇن ئىمامدەك تەقۋادار ئادەملەر قاتنىشىدىغان خاسىيەتلىك قۇرۇلۇش، بۇ ھەزرىتى ئالەمپاناھ ئاپاق خوجامنىڭ ئەمرى!» دەپ مەجبۇرىي ئېلىپ مېڭىشتى. ئۇزۇن ئۆتمەي، داداڭنىڭ ئۆلۈم خەۋىرى كەلدى، ئاڭلىشىمىزچە، يېڭىلا ياسالغان گۈمبەزنىڭ ئۈستى گۈمۈرۈلۈپ چۈشۈپ، نۇرغۇن ئادەملەرنى بېسىۋاپتۇ. داداڭنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى ئاڭلاپ يالغۇز قالغان ئاناڭمۇ بولالماي قالدى، ئىككىنچى يىلى ئۇمۇ داداڭنىڭ ئارقىدىن كېتىپ قالدى. ھازىر يۇرتتا ئاناڭنىڭ ئىنىسى بابا قازى بار. مەن بۇ يەرگە چىقىپ كېتىدىغان چاغدا ئۇ يەر تېرىپ قالغان. دوستمۇھەممەد ئاكا، مەن بەك جىق سۆزلەپ كەتتىمغۇ دەيمەن، ئەمدى سەنمۇ ئۆز بېشىڭدىن ئۆتكەنلەرنى سۆزلەپ باققىنە، يىگىرمە يىلدىن بېرى نەلەردە يۈرۈپ، نېمە ئىشلارنى قىلدىڭ؟

— نېمە ئىشلارنى قىلدىڭ؟! — ئۆز - ئۆزىگە سۆزلىگەندەك، ئەلەم بىلەن پىچىرلىدى دوستمۇھەممەد، — مەن نېمە ئىشلارنى قىلالىتتىم؟! يىگىرمە يىللىق ئۆمرۈم پۈتۈنلەي تۇتقۇنلۇق، قۇللۇق، مۇساپىرلىق ئىچىدە ھايۋاندىن بەتتەر ئۆتتى. مەن ئۇ كۈنلەرنى ئەسلەشنىمۇ، سۆزلەشنىمۇ خالىمايمەن، ئۇكام... ئۇ كۈنلەر مەن ئۈچۈن قاباھەتلىك بىر چۈش!... مەن ھەمىشە ئۇيقۇدىن ئويغانسام، ئەسلىمگە كېلىمەن دەپ ئويلايتتىم، لېكىن قاراڭغۇ تۈن بەكمۇ، بەكمۇ ئۇزۇن بولدى، بۇ قاباھەتلىك چۈشمۇ ئاسان تۈگىمىدى...

دوستمۇھەممەد ئۈچۈن «قاباھەتلىك چۈش» تەك بىلىنگەن بۇ يىگىرمە يىل ھەقىقەتەنمۇ ئۇنىڭ ئەسلىشىگە ۋە سۆزلىشىگە ئەرزىمەيتتى. چۈنكى، تۇتقۇنلۇق، قۇللۇق — ئىنسان ھاياتىدىكى ئەڭ چوڭ پاجىئە. پەقەت ئۆز ئەركى ئىچىدە ھۆر ياشايدىغان ئىنسانلار پاراغەتلىك، غەيرەتلىك ۋە شىجائەتلىك بولالايدۇ. ئىنسان ئەركىنلىك سايىسىدىلا ئۆزىگە كېلىدىغان ھەرقانداق زەرەر ۋە زۇلۇمدىن پاناھ تاپالايدۇ، يىللار

يۈكى يەلكىسىگە ئارتىلغان ئادەمگە پەقەت ئەركىنلىكلا قانات بولالايدۇ! قۇللۇقنى بويىنىغا ئالغان ۋە شۇنىڭ بىلەن خورلانغان ئادەم ۋەتەنسىز، ئېتىقادسىز، ھىمايىسىز بىچارە جاندەك، مىسكىن ۋە ناتىۋان بولىدۇ...

دوستمۇھەممەد يىگىرمە يىلنى ئەنە شۇنداق ئۆتكۈزدى.

مىلادىيە 1665 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى تاڭغۇتلار[1] قاراڭغۇ تاغنى[2] بېسىپ ئۆتۈپ، خوتەننىڭ كېرىيە تەۋەسىگە بېسىپ كىرگەندە، ئۇ تېخى يىگىرمە ئۈچ ياشلىق باتۇر لەشكەر بېشى ئىدى. ئەينى چاغدا، سەئىدىيە خانىدانلىقىنىڭ سۇلتانى ئابدۇللاخان يەكەندىن ئۆزى لەشكەر تارتىپ كېلىپ جەڭگە قوماندانلىق قىلدى. دوستمۇھەممەد بۇيرۇققا بىنائەن، ئۆزىنىڭ ئەللىك كىشىلىك ئالدىن يۈرەر لەشكەرلىرىنى باشلاپ، كېچىلىك جەڭگە كىردى، ئۇنىڭ ۋەزىپىسى تۇيۇقسىز ئالىچۇقان كۆتۈرۈپ دۈشمەننى ئالاقزادە قىلىش ئىدى. ئۇ ۋەزىپىسىنى كۆڭۈلدىكىدەك ئورۇندىدى، كېيىن ئىككى تەرەپتىن كەلگەن چوڭ قوشۇنىنىڭ ياردىمى بىلەن تاڭغۇتلارنى چېكىندۈردى، ئەمما ئۇ يېنىك يارىدار بولۇپ، چېكىنىۋاتقان تاڭغۇتلارنىڭ قولىغا ئەسىر چۈشۈپ قالدى، ئۇنى جەڭ ھارۋىسىنىڭ ئارقىسىغا باغلاپ تىبەتكە ئېلىپ كەتتى. مانا شۇ كۈندىن باشلاپ، ئۇنىڭ تۇتقۇنلۇق، قۇللۇق ھاياتى باشلاندى.

ئۇ دەسلەپ، تىبەتنىڭ بىر تاغلىق رايونىدا لەشكەرلەرنىڭ ئات باقارى بولدى، بۇ چاغدا ئۇ ئۆزىنىڭ نەگە كېلىپ، نەدە تۇرۇۋاتقانلىقىنىمۇ بىلمەيتتى. تۆت تەرىپى ئۈچما چوققىلىق قىيا تاغ ۋە تۈۋى قاراڭغۇ كۆرۈنىدىغان چوڭقۇر جىرا ئىدى. تىل بىلمىگەچكە ھېچكىم بىلەن سۆزلەشمەيتتى، پەقەت ئىما ـ ئىشارە بىلەنلا جان باقاتتى.

مانا شۇ كۇھىقاپتەك يەردە، ھەش ـ پەش دېگۈچە ئۇنىڭ ئالتە ـ يەتتە يىللىق ئۆمرى ئۆتۈپ كەتتى. كېيىن لەشكەر بېشى ئۇنى لاسا‐

① تاڭغۇت ــ تىبەتلىك زاڭزۇلار.

② قاراڭغۇ تاغ ــ قاغىلىقنىڭ غەربىدىكى تاغ.

دىن كەلگەن بىر تىجارەتچى سارايۋەنگە خېلى كۆپ پۇلغا سېتىۋەتتى، سارايۋەن ئۇنىڭ ئىشچان، ياۋاش ھەم چەبدەسلىكىگە قىزىققانىدى.

ئۇ لاساغا كەلگەندىن كېيىن، بىرنەچچە قېتىم قېچىپ كېتىشكە ئۇرۇنغان بولسىمۇ، لېكىن قەشقەرىيە تەرەپتىن كېلىدىغان بىرەر سودا كارۋىنىنى ئۇچرىتالمىدى، ئۇ چاغلاردا، پات - پات بولۇپ تۇرىدىغان ئۇرۇش ۋە جەڭگە - جېدەل تۈپەيلىدىن، سودا يوللىرى تاقىلىپ، بېرىش - كېلىش ئۈزۈلۈپ قالغانىدى. شۇڭا ئۇ، يول بىلمىگەنلىكى ۋە خوجايىنىنىڭ قول ئورنىدا قاتتىق تۇتقانلىقى سەۋەبىدىن، قېچىپ كېتىش خىيالىنى ئىشقا ئاشۇرالمىدى. ئۇزۇن ۋاقىت يۇرتتىن ۋە يۇرتلۇقلىرىدىن ئايرىلىپ، گويا باشقا بىر دۇنيادا ياشاۋاتقاندەك، مەھكۇملۇق ۋە غېرىبلىق ئىچىدە، ئاستا - ئاستا ئۆزىنى ئۇنتۇشقا باشلىدى. پەقەت، مىلادىيە 1677 - يىلى ئاپاق خوجا دالايدىن نىجاتلىق تىلەپ تىبەتكە بارغاندىلا، تاسادىپىي ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىپ، يۈرىكىدە يۇرت - ماكان، ئەل - جامائەت دېگەن مۇقەددەس تۇيغۇ قايتىدىن باش كۆتۈرۈپ، ۋۇجۇدى ۋەتەن ئىشقى بىلەن يانغانىدى...

يىگىرمە يىللىق ئېغىر جۇدالىق بىر - بىرىنى تونۇغۇسىز قىلىۋەتكەن ئىككى دوست شۇ كېچە كەپە ئالدىدىكى تۆپىلىكتە ئۇزاق پاراڭلاشتى، توختى تارغاق يۈرىكىدە يىغىلىپ زەردابقا ئايلانغان دەرد - ئەلەملىرىنى بىراقلا تۆككەچكە، يېنىكلەپ قالغاندەك، تۈن ھەسسىسىدىن ئۆتكەندە، شۇ يەردىلا سوزۇلۇپ تاتلىق ئۇيقۇغا كەتتى. لېكىن دوستمۇھەممەد ئۇخلىيالمىدى، تاڭ ئاتقۇچە كىرپىك قاقماي خىيالغا پېتىپ چىقتى. ئۇ نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئويلىدى، ئەسلىدى، ئۇنىڭ خىيال قۇشلىرى ناھايىتى ئەركىن ۋە تېز پەرۋاز قىلاتتى. بىردەم دادىسى ھارۇن ئىماممىنىڭ خۇش پېئىل، سەممىي، جاپاكەش قىياپىتى كۆز ئالدىدىن ئۆتسە، بىردەم ئانىسى شەرۋانىخانىنىڭ تۇرمۇش مۇشەققىتى بىلەن ۋاقىتسىز ئاقارغان چاچلىرى، جىرىم - جىرىم قورۇق چۈشكەن نۇرانە يۈزلىرى خىيال ئېكرانىدا گەۋدىلىنىپ، ئۇنى ئوغۇللۇق بۇرچىنى ئادا قىلالمىغانلىق ھەسرىتى بىلەن ئازابلايتتى.

ئۇ يەنە تۇرۇپلا، لاسادىكى ئاپاق خوجا بىلەن تۇنجى قېتىم ئۇچراشقان چاغلىرىنى — ئۇ ئادەمنىڭ شۇ چاغدىكى بىچارە، مىسكىن قىياپىتىنى، ئۆزىگە قىلغان نۇرغۇن ئەھدۇ پەيمانلىرىنى، ئەل - يۇرتنى گۈللەندۈرۈش توغرىسىدا ئېيتقان ئۇلۇغۋار پىلانلىرىنى ئەسلەپ قاتتىق ئۆكۈنەتتى. ئاپاق خوجىنى «ۋاپاسىز، تۇزكور، بەتنىيەت...» دەپ ئىچ - ئىچىدىن قارغايتتى...

ئىشقىلىپ، ئانا يۇرتقا قەدەم قويغان بۇ تۇنجى كېچە دوستمۇھەممەدنىڭ يىگىرمە يىللىق قارا ھىجراندا ئۆرتەنگەن يۈرەك - باغرىنى تېخىمۇ ئەزگەن، ھايات، تۇرمۇش ۋە ئادەملەر توغرىسىدا تېخىمۇ چوڭقۇر ئويغا سالغان ھەسرەتلىك، ئەمما ئۇنتۇلماس بىر كېچە بولدى...

2

دوستمۇھەممەد چۆلدىكى يالغۇز كەپىدىن ئايرىلىپ ئارسلانباغقا يەتكۈچە، يەنە نۇرغۇن ئىشلارنى كۆردى، نۇرغۇن گەپلەرنى ئاڭلىدى، نۇرغۇن خىياللارنى سۈردى.

ئۇ يىگىرمە يىلدىن بېرى ئارزۇلاپ، ئوتىدا كۆيۈپ، سۆيىدە ئېقىپ، مىڭ بىر جاپادا كەلگەن بۇ يۇرتنىڭ ھەممە يېرى تولىمۇ ئەنسىز، قالايمىقان ھەم نامرات ئىدى. ھايات ھەممە جايدا گويا لېيىغان دەريا سۈيىگە ئوخشاش مىسكىن ئاقاتتى. ھەتتا، بىر زامانلاردا بوراندەك گۈركىرەپ ئۆركەشلەپ، شادىمان ئاقىدىغان ئانا دەريا زەرەپشانمۇ ھازىر خۇددى بېشىغا قارا كۈنلەر چۈشۈپ، ئېغىر مۇسىبەتكە چۆمگەن ئادەمدەك ئېغىر - بېسىق ھەم يىغلاڭغۇ كۆرۈنەتتى...

دوستمۇھەممەد دەريا بويلاپ كېتىۋاتاتتى. قۇياش پېتىپ، ئاي چىققانىدى. ئۆز ئېقىنى بىلەن تاغ ھىدىنى ئېلىپ كەلگەن دەريا يۈزىدىن سالقىن، ئارامبەخش شامال ئۇرۇپ تۇراتتى. كەڭ يېيىلغان دەريا سۈيى ئاينىڭ كۈمۈش رەڭ نۇرىدا تاۋلىناتتى، سۈتتەك ئاي يورۇقىدا

سۈر بىلەن تولغىنىپ ئېقىۋاتقان دەريا سۈيى يىراقتىكى ئېكىنزار-داللارغا قاراپ سوزۇلغانىدى.

ئاي نۇرىغا پۈركەنگەن جىمجىت زەرەپشان ساھىلىدىن كىمدۇر بىرىنىڭ مۇڭغا تولۇپ ئېيتقان لەرزان ناخشىسى ئاڭلىنىشقا باشلىدى:

خۇدانىڭ بەندىسى كۆپتۇر،
مېنىڭدەك بولغىنى يوقتۇر.
مېنىڭدەك بولغىنى بولسا،
كۆيۈپ كۈل بولغىنى يوقتۇر...

دەريا شاۋقۇنى گويا بۇ ناخشىغا جور بولغاندەك ھەسرەتلىك شارقىرايتتى.

دوستمۇھەممەد ئېغىر ئەلياتقۇ بىلەن تۇغۇلۇپ ئۆسكەن مەھەللىسىگە يېتىپ كەلدى. قىشلاقتا ھۇۋۇلدىغان خارابە ئۆيلەرنى ماكان قىلغان لالما ئىتلاردىن باشقا تىرىك جان كۆرۈنمەيتتى. ئاي نۇرىدا زومچەك - زومچەك كۆرۈنىدىغان قىڭغىر - سىڭغىر يېزا ئۆيلىرى تىمتاس ۋە خامۇش ئىدى.

دوستمۇھەممەد تاغىسى بابا قازىنىڭ ئۆيىنى تېنىمەيلا تېپىۋالدى، ئۆز ۋاقتىدىكى ئىشىك ئالدىدا نىشان بولۇپ تۇرىدىغان بىر تۈپ نۆۋەي ئۈجمە دەرىخى ھازىر كاداڭشىپ، غول شاخلىرى قۇرۇپ كەتكەنىدى. بابا قازىنىڭ ئۆز ۋاقتىدىكى قوش قاناتلىق ئازادە دەرۋازىسى ھازىر ئادەم ئېگىلىپ كىرىدىغان كىچىك بىر ئىشىككە ئۆزگەرتىلگەنىدى، ھويلىنىڭ تاملىرىمۇ تۆكۈلۈپ كەتكەچكە، بىرنەچچە يېرىدىن غوجا تام سېلىنغانىدى.

دوستمۇھەممەد قارا چىراغنىڭ يورۇقىدا تۇغقانلىرى بىلەن كۆرۈشتى، يىغا - زار قىلىشتى، يېرىم كېچىگىچە ھال - ئەھۋال ئېيتىپ ئولتۇرۇشتى.

دوستمۇھەممەد ئەتىسى يۇرت ئارىلىدى، يۇرتداشلىرى بىلەن

كۆرۈشتى. بىرنەچچە كۈن ئەنە شۇ يوسۇندا تېزلا ئۆتۈپ كەتتى.
بۈگۈن دوستمۇھەممەد تاغىسىنىڭ بۇغداي خامىنىدا ئىشلەۋاتاتتى، ئۇنىڭ يېنىدىكى قوشنا خاماندىمۇ بىر تۇل ئايال ئون بەش ياشلىق ئوغلى بىلەن خامان سورۇپ، چەش تەييارلاۋاتاتتى.
چۈشتىن كېيىن، خاماندا خۇددى باغاق يېزىپ چىللىغاندەك چەش ئېلىشقا ئۈلگۈرۈپ مەككە خوجا پەيدا بولدى. ئۇنىڭ ئارقىدا ئۆكۈز قوشۇلغان كۆتەك هارۋا بىلەن ئىككى دورغىسى بار ئىدى.
يېشى قىرىقلارغا يېقىنلىشىپ قالغان، خاپان باش، رېپىدە قۇلاق، كىرپە تۇمشۇق، كوسا يۈز مەككە خوجا ھەزرىتى خان ئاپاق خوجىنىڭ مۇشۇ تەۋەلىككە قويغان زاكاتچىسى ئىدى. ئۇ بېشىغا ئىشانچە بۆك، ئۇچىسىغا خارەزم شايىسىدىن تىكىلگەن يەكتىل، سالقىن يەكتەك كىيىۋالغانىدى.
ئۇ بىر يىلدا ئىككى قېتىم — يازلىق يىغىم بىلەن كۈزلۈك يىغىم ۋاقتىدا، ئاشلىقلار تەييار بولۇپ، تاغارلارغا ئۇسۇلىدىغان چاغدىلا، گويا يەردىن ئۈنگەندەك خامانلاردا پەيدا بولاتتى. ئۇ يېتىپ كەلمىگىچە، دېھقانلارمۇ تەييار بولغان چەشلىرىنى بۇزۇشقا پېتىنالمايتتى. ئۇ خۇددى قېچىرغا ئوخشاش جاھىل، غەلۋىخور ئادەم ئىدى. ئاچچىقى كېلىپ تەرسالىقى تۇتسا، ئاتا - ئانىسىغا تىل سېلىشتىنمۇ يانمايتتى.
ئۇ تۇل ئايال زۇبەيدىخانىنىڭ خامىنىغا كىرىپ، ئاتتىن چۈشمەيلا ۋارقىرىدى:
— ھەي خوتۇن، خامىنىڭ تەييار بولدىمۇ؟ خان خوجام ئۈچۈن خامانىڭ چەش بۇرنى ئايرىپ قويۇلمسا، خاماندىن چىققان ئاشنىڭ ھالال بولمايدىغانلىقىنى بىلسەنغۇ؟
— بىلىمەن، زاكاتچى بېگىم، بىلىمەن، — دېدى ئايال قورققىنىدىن تىترەپ، — مانا، خان خوجامغا چەش بۇرنى شۇ يېتى ئايرىپ قويۇلدى، ئۆزلىرى ئىلتىپات قىلغايلا...
مەككە خوجا ئاتتىن چۈشمەيلا دورغىلىرىغا بۇيرۇدى:
— قېنى، چەشنى ئايرىڭلار، بەشتىن ئىككىسى قالماق خوجامنىڭ

ھەققىگە، يەنە ئىككىسى ھەزرىتى ئاپاق خوجامنىڭ دۆلەتخانىسىغا بىرى ئۆزىگە!

دورغىلار يۈگۈرۈپ كېلىپ، چەشنى كۆرە بىلەن ئالمان - ئالمان ئايرىشقا باشلىدى، چەش بىردەمدە ئۈچكە بۆلۈنۈپ، زۆبەيدىخانغا ئاتىلغىنى بىر تاغار كەلمەيدىغان بۇغداي بولدى. ئايالنىڭ يۈرەكلىرى تارتىشىپ، كۆزىگە ئاچچىق ياش كەلدى.

— زاكاتچى بېگىم، بىزگە ئىچىڭ ئاغرىسۇن، — دېدى زۆبەيدىخان مەككە خوجىنىڭ ئۈزەڭگىگە تىرىۋالغان پۇتىغا ئېسىلىپ يىغلاپ تۇرۇپ، — تۇل خوتۇن، يېتىم ئوغۇلغا ئىچىڭ ئاغرىسۇن، بۇ ئاشلىق بىز ئىككى جاننىڭ بىر يىللىق قان - تەرىمىز، بىزگە كۆپرەك قالدۇر، بولمىسا، بۇ يىل قىشتا ئاچلىقتىن ئۆلىمىز...

— نېمە! — دەپ ۋارقىرىدى مەككە خوجا قامچىسىنى ئۆتۈكىنىڭ قونچىغا ئۇرۇپ تۇرۇپ، — ھەي شۇم ئېغىز خوتۇن، سەن تېخى ھەزرىتى ئۇلۇغ خان ئاپاق خوجىنىڭ دەۋرىدە ئاچلىقتىن ئۆلىمىز دەۋاتامسەن؟! بۇ گەپ ئاغزىڭدىن قانداق چىقتى؟ بىلىپ قوي، خان خوجام پۇقرالىرىغا شۇنداق مېھرىبانكى، ئۇنىڭ پاراغەتلىك دەۋرىدە، كېيگىنىمىز تاۋار بىلەن دۇردۇن، يېگىنىمىز گۆش بىلەن ياغ، مىنگىنىمىز يورغا دۇلدۇل بولۇۋاتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەزرىتى خان خوجام ساڭا ھىممەت قىلىپ، شۇنچە ئاشلىقنى قالدۇردى، ئەگەر بۇنىڭغا شۈكۈر قىلماي يەنە كوتۇلدىساڭ جازاغا تارتىلىسەن...

زۆبەيدىخان يىغىدىن ھېقىق تۇتۇپ، گەپ قىلالماي تۇرغاندا، ئۇن بەش ياشلىق ئوغلى — ئورۇق، لېكىن بۇلجۇڭلىرى تارمۇشتەك قېتىپ كەتكەن، كۆزلىرى ئوتتەك يېنىپ تۇرىدىغان خۇدايار گەپكە ئارىلاشتى:

— بىزنىڭ ھەققىمىز ئۈچتىن بىرى تۇرسا نېمە ئۈچۈن بۈگۈن تۆتتىن بىرى بولۇپ قالىدۇ؟

مەككە خوجا خۇدايارغا قامچىسىنى شىلتىپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى:

— سەن ئۆلۈمتۈككە نېمە گەپ! تېرىغان يېرىڭ خاننىڭ يېرى،

www.uyghurkitap.com

سۇغارغان سۇيۇك خانىنىڭ سۆيى، شۇنداق ئىكەن، خان قانداق ئالـ-
مەن دېسە شۇنداق ئالىدۇ. بۇ يىل قالماق خوجامغا تۆلەيدىغان
ئولپان ـ سېلىق كەملەپ قالدى، شۇڭا زاكاتنى ئاشۇرۇپ ئالمىز،
قانداق؟ يەنە گېپىڭ بارمۇ؟...

خۇدايارنىڭ قېنى قىزىدى، يىگىتلىك غۇرۇرى تۇتتى، ئۇ بىر يىل
تارتقان جاپاسىغا چىدىماي ۋارقىرىدى. شۇ تاپتا، ئۇنىڭ كۆزىگە
خۇددى «يېڭى تۇغۇلغان موزاي يولۋاستىن قورقمايدۇ» دېگەندەك،
ھېچنېمە كۆرۈنمەي قالغانىدى:

— شۇنچە يوغان خان گېپىدە تۇرمىسا، بىزمۇ گېپىمىزدە تۇرمايـ-
مىز، مەن ئاشلىقنى بەرمەيمەن.

خۇدايار خۇددى ئوق يىلاندەك ئېتىلىپ بېرىپ، دورغىلار تاغارلارغا
قاچىلاۋاتقان بۇغداينىڭ ئۇستىگە ئۆزىنى تاشلاپ ياتتى، ئۇنىڭ كەڭ
يېيىلغان ئىككى قولى تاغارلارنى مەھكەم قۇچاقلىۋالغانىدى.

كىچىككىنە بالىنىڭ تۇرگۇنلۇكىدىن غەزىپى ئۆرلىگەن مەككە
خوجا دورغىلىرىغا ۋارقىرىدى:

— ئاۋۇ شۇمتەكنى كۆزۈمدىن يوقىتىش! ئۇر، توۋا قىلغۇچە ئۇر!

كالامپاي بىر دورغا هارۋا ھەيدەيدىغان زەي قامچا بىلەن خۇدايارنى
قورقۇتماقچى بولۇپ، بوشراق ئىككى ـ ئۈچنى سالدى، لېكىن خۇداـ-
يار بۇرۇنقىدىنمۇ بەك كىرىشىپ تاغارلارغا مەھكەم يېپىشتى. ئەزەلدىن
ھېچقانداق قارشىلىققا ئۇچرىماي، ئۆزى خان، ئۆزى بەگ بولۇۋاتقان
مەككە خوجىغا بۇ كىچىككىنە «شۇمتەك» نىڭ ھەرىكىتى ئەلەم قىلدى
بولغاي، ئېتىنى دېۋىتىپ كېلىپ، يىلان تىللىق قامچىسى بىلەن خۇداـ-
يارنىڭ باش ـ كۆزىگە قاتتىق سالدى. بالا چىرقىراپ تولغىنىپ كەتـ-
تى، ئۇنىڭ بېشىدا، يۈزىدە قامچىنىڭ ئىزى شەلۋەرەپ چىقتى. مەككە
خوجا يەنە ئۇرۇشقا تەمشىلىۋىدى، زۇبەيدىخان يۈگۈرۈپ كېلىپ،
ئوغلىنىڭ ئۇستىگە ياتتى ۋە يىغلاپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى:

— خۇدادىن كەلسە جانغا كېلىدۇ، سەن نېمىتىڭ؟! ھېلىمۇ ئېرىمنى

هاشارغا تۇتۇپ «قازا يولى»[1] دا ئۆلتۈرۈشتۈك. ئەمدى بىزنىمۇ ئۆلتۈرۈپ، خامانىنى بۇلاپ كەت! قۇرۇسۇن بۇنداق دەۋرىچىلەر خانلىقى، تويدۇق بۇ جاندىن!...

ئوغلىنىڭ جەسۇرلۇقى زۇبەيدىخانغىمۇ جاسارەت بېغىشلىغانىدى. ئۇ شۇ تاپتا، ھەقىقەتەنمۇ بۇنداق قەدرى يوق، خورلانغان جاندىن تويغان، بېشىغا نېمە كەلسە شۇنى كۆرۈش نىيىتىگە كەلگەنىدى.

بۇ خاماندا يۈز بەرگەن مالىمانچىلىق ۋە قىيا ــ چىيالار قوشنا خاماندىكىلەرنىڭ دىققىتىنى تارتتى. ئالدى بىلەن، بۇ ئىشلارنى خېلىدىن بېرى كۆزىتىپ تۇرغان دوستمۇھەممەد زۇبەيدىخان قامچا يېيىشكە باشلىغاندا چىداپ تۇرالمىدى، ئۇ قولىدىكى ئارىنى تاشلاپ مېڭىشقا تەمشىلىۋىدى، تاغىسى بابا قازى ئالدىنى توستى:

ــ ئىنىم، ئۇنداق بەتخۇي، مۇتتەھەم ئادەملەر بىلەن ھەپىلەشمەڭ. ئۇلار سىزنىڭ ھەرقانچە چىشىڭىزغا تېگىپ، قوۋۇرغىڭىزنى ئەگسىمۇ كارىڭىز بولمىسۇن. ھازىر زامان زورنىڭ. ئەگەر ئۇنداق ئادەملەر بىلەن تۇتىشىپ قالسىڭىز، ئۆزىڭىزنى نەس باسىدۇ.

لېكىن، دوستمۇھەممەد تاغىسىنىڭ رايىغا بارمىدى. ئۇ ئەسلىدىنلا ئەرلىك غۇرۇرى كۈچلۈك، ئىنتىلىشچان، قەيسەر ئادەم ئىدى.

ــ تاغا، مېنى توسماڭ، ــ دېدى ئۇ كېتىۋېتىپ، ــ ھەرقانچە بولۇپ كەتسەكمۇ، ئاشۇ كىچىككىنە بالا بىلەن ئاشۇ ئاجىز ئايالچىلىك بولالماسمىزمۇ. بۇ دەيۈزلەرنى ئۆز خاھىشىغا قويۇپ بەرسىڭىز بېشىمىزدا ياڭاق چاقىدۇ. بىزمۇ ئۆزىمىزنىڭ قۇل ئەمەس، ئادەملىكىمىزنى كۆرسىتىپ قويۇشىمىز كېرەك!

ئۇ شۇ گەپلەرنى قىلىپلا قوشنا خامانغا بۇرۇلدى. بۇ چاغدا، مەككە خوجا زۇبەيدىخاننى بىر تەرەپتىن تىللاپ، بىر تەرەپتىن ئۇرۇۋاتاتتى:

ــ گەپ قىلە، تۇزكور ئازغۇن، خانغا تىل تەگكۈزگەنلىكىڭ

---

① قازا يولى ــ كىشىلەر تەرىپىدىن شۇنداق دەپ ئاتالغان يول ياساش ھاشرى.

ئۇچۇن، ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتسەممۇ ئازلىق قىلىدۇ...

تۇيۇقسىز ئۇنىڭ قامچا تۇتقان قولى ھاۋادا لەيلەپ قالدى، قولىنىڭ بىغىشىمۇ زىڭگىدە ئاغرىپ كەتتى. ئۇ قايرىلىپ قاراپ، يېنىدا تۇرغان پالۋان قامەت بىر ئادەمنى كۆردى.

— سەن كىم؟ ساڭا بۇ يەردە نېمە بار؟ — دەپ چالۋاقىدى مەككە خوجا.

— بىلىپ قــوي، مېنىڭ ئىسمىم دوستمۇھەممەد، مۇشۇ يەرلىك-مەن، — دېدى ئۇ مەردانە قىياپەتتە، — سېنىڭ بۇ ئىشىڭ قاملاشمى-دى، مۇشۇ كىچىك بالا بىلەن ئاجىز خوتۇننى ئۇردۇڭمۇ، نوچى! ئىت جىنىدا ئەركىكى قانجۇقنى تالىمايدۇ، جۇما، سەن ئاشۇ ئىتچىلىكمۇ بولالمىدىڭ!

بۇ گەپ مەككە خوجىغا قاتتىق ھار كەلدى، بىر ئەبگار دېھقاننىڭ ئۇنى ئىتقا ئوخشىتىشى تۇنجى قېتىم ئىدى. ئۇ ھارسىنغان قىياپەتتە چىچاڭشىدى:

— ھەي قەلەندەر، يالاڭ تۆش، مەن كىم، بىلەمسەن؟

— بىلسەم - بىلمىسەم، تايىنلىق سەنمۇ ئاپاق خوجا دېگەن ھېلىقى بىر نېمىنىڭ تىرناقچىلىك غالچىسىغۇ، شۇ! — دېدى دوستمۇھەممەد مەنسىتمىگەندەك ئاغزىنى پۈرۈشتۈرۈپ.

مەككە خوجىنىڭ جان - پېنى چىقىپ كەتتى:

— سەن ... سەن چوڭ گۇناھكار بولدۇڭ... سېنى «كور بەندە»[①] ھەپسىلىرىدە چىرىتىۋېتىش كېرەك...

بۇ چاغدا، ئەتراپقا خېلى كۆپ ئادەم ئولاشقانىدى، كىشىلەر قامچا زەربىسىدىن بەدەنلىرى قانتالاش بولۇپ كەتكەن ئانا - بالىغا قاراپ ھەسرەت چېكىپ تۇرۇشاتتى. دوستمۇھەممەد ئۇلارغا ئىسيانكارلىق بىلەن يانغان كۆزلىرىنى تىكىپ بىرمۇبىر قارىدى. ئۇنىڭ ئالدىدا تۇرغان

① كور بەندە — «پىر - ئەۋلىيانى تونۇمىدى» دېگەن گۇناھ بىلەن ئەيىبلەنگەن گۇناھكارلار.

بۇ بىر توپ كىشىلەر تولىمۇ نامرات، مىسكىن ۋە ناتىۋان ئىدى. ئۇلارنىڭ بەزىسى قوڭىدا تۈزۈكرەك تامبال بولمىغاچقا، ئەۋرىتىنى ئەسكى تاغار - پالاس پارچىلىرىدا يۆگىۋالغانىدى. بەزىسىنىڭ ئۈچەيسىدىكى كۆڭلەك - چاپانىنىڭ نەرى ياقىسى، نەرى پەش - يېڭىماتامۇ - تېرىمۇ بىلىپ بولمايتتى.

ئۇلارغا قارىغانسېرى، دوستمۇھەممەدنىڭ ئىچى ئاچچىققا تولدى، يۈرىكىدە كۆتۈرۈلگەن غەزەپ - نەپرىتى تېخىمۇ ئۇلغايدى.

— مەن گۇناھكارمۇ، سەن گۇناھكار؟ — دېدى ئۇ مەككە خوجىنىڭ قولىدىكى قامچىنى يۇلۇپ تارتىۋېلىپ، — سەنلەر دېھقانلارنى گالۋاڭ كۆرۈپ، نېمە شۇملۇقلارنى قىلىشمىدىڭ؟! ئۈچ يۈز ئاتمىش كۈن قان - تەر تۆككەن دېھقاننىڭ ئېرىشكىنى ئاخىر زەھەر - زوقۇم. سەنلەر بولساڭ، تەييارغا ھەييار بولۇپ، دېھقاننىڭ يىلىكىدە سۇ ئىچىشىۋاتىسەن. سەنلەرنىڭ جېنىڭ جان، دېھقاننىڭ جېنى جان ئەمەسما؟ سەنلەر خۇدانىڭ بەندىسى، دېھقان دېگەن ياغاچچىنىڭ رەندىسىما؟...

— ھەي، قېنى سىلەر، — دەپ ئىككى دورغىسىغا ۋارقىرىدى مەككە خوجا، — ماۋۇ زۇۋاندارنى تۇتۇپ ئاغزىنى بېسىقتۇرۇڭلار!...

ئىككى دورغا ئالچاڭلاپ كېلىپ دوستمۇھەممەدنى تۇتماقچى بولۇۋېدى، دوستمۇھەممەد قولىدىكى قامچىنى ئىككى تەرەپكە بىردىن سىلكىپلا ئىككىسىنى ۋايجانلىتىۋەتتى. شۇ تاپتا ئۇ ئۆزىدە تەپسە تۆمۈرنى ئۈزگۈدەك بىر خىل كۈچ ۋە جاسارەتنى سېزىۋاتاتتى.

— ھەي، ئاشۇ بىر ئۆلەرمەندىنمۇ ئەيمىنىپ تۇرۇۋاتامسەن! — دەپ ئالتاغىل ۋارقىراشقا باشلىدى مەككە خوجا دورغىلىرىغا، — تازىمۇ بىر قولۇڭدىن ئىش كەلمەيدىغان لايىپۇس نېمىلەركەنسەن.

ئۇ شۇنداق دېدى - دە، ئاتنىڭ تىزگىنىنى سىلكىپ، دوستمۇھەممەدنىڭ ئۈستىگە باستۇرۇپ كەلدى. دوستمۇھەممەد چاققانلىق بىلەن

ئۆزىنى چەتكە ئېلىپ، غەزەپ بىلەن بىر نەچچە قامچا ئۇردى، قامچىنىڭ بەزىسى مەككە خوجىغا، بەزىسى ئاتقا تەگدى. ئەزەلدىن بۇنداق قاتتىق قامچا يەپ باقمىغان شاش ئات مۆڭگەكلىگىنىچە ئالدىغا قاراپ چاپتى، مەككە خوجا ئاتتىن يىقىلىپ چۈشكىلى تاس قالدى. ئۇ ئاتنىڭ بويىنىغا گىرە سېلىۋالدى، تۇيۇقى قىزىغان ئات بارغانسېرى تېز چېپىپ كېتىۋاتاتتى. ئەمدى كىشىلەر توپى يوپۇرۇلۇپ كېلىپ، ھېلىقى ئىككى دورغىنىمۇ ھارۋىسى بىلەن بىللە قوغلىۋەتتى.

شۇ كۈنى، كىشىلەر دوستمۇھەممەدنىڭ ئەقىل كۆرسىتىشى بىلەن تەييار بولغان ئاشلىقلىرىنى ئۆيلىرىگە توشۇپ، بىر قىسمىنى قازناق ۋە ھويلىلىرىغا كۆمۈۋەتتى. يۇرت بىر نەچچە كۈنگىچە تىنىچ ۋە ئاسايىش بولۇپ قالدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورپېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكەت ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

يەتتىنچى باب

ئەۋلىيانى چۆچۈتكەن خەۋەر

1

مەككە خوجا ۋەقەسى ئوردا ئىچىنى خېلى پاراكەندىچىلىككە سالدى.

«دوستمۇھەممەد» دېگەن ئىسمنى ئاڭلاش بىلەن ئاپاق خوجا سوغۇق بىر ئەندىكىش ئىچىدە چۆچۈپ كەتتى. ئۇ ئۆز ئابرۇيى، تەقدىرى ۋە ئىستىقبالى ئۈچۈن خەتەرلىك بولغان بۇ ئادەمنىڭ تۇيۇقسىز بۇ تەرەپلەردە پەيدا بولۇپ قېلىشىنى زادىلا ئويلاپ باقمىغانىدى. ئاپاق خوجا ئۇنىڭ ئاشۇ يىراق، يات ئىقلىمدىكى تاغ ـ جىرالار ئارىسىدا ئۆلۈپ، ئەبەدىلئەبەد ئىز ـ دېرەكسىز يوقاپ كېتىشىنى ئارزۇ قىلاتتى. قېرىشقاندەك، ئۇنىڭ ئاپاق خوجا ئۇلۇغ سەلتەنەت تەختىدە ئولتۇرۇپ، راسا ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان بىر پەيتتە بۇ دىياردا تاسادىپىي پەيدا بولۇشى گويا سۈتكە چۈشكەن چىۋىندەك بىر خىل كۆڭۈل غەشلىكىنى ئېلىپ كەلدى. ئۇ دوستمۇھەممەدنىڭ يۇرت ئارىلاپ، پۇقرالار ئارىسىدا يۈرۈشىنى خالىمايتتى، ئۇنىڭ ئۆتكەن ـ كەچكەن ئىشلار توغرىسىدا كىشىلەرگە بىر نەرسىلەرنى دەپ يۈرۈشىنى تېخىمۇ خالىمايتتى. لېكىن، ئۇ ھازىر ئەركىن ئادەم ئىدى، ئۇنىڭ كىشىلەرگە بىر نەرسىلەرنى دەپ يۈرمەيدىغانلىقىغا كىم كاپالەتلىك قىلالايتتى؟! ئۇ كىمگە نېمە دېگۈسى كەلسە، شۇنى دەۋرەمەمدۇ...

ئاپاق خوجا ئۆز ـ ئۆزىگە بۇ سۆزنى دېدىيۇ، تىلى تارتىلغاندەك

بولۇپ، قوللىرىنى يۇرىكى ئاستىغا باستى. ئىچ ـ ئىچىدىن ئىختىيار-سىز «ئەستاغپۇرۇللا» كالامى ئېتىلىپ چىقتى. ئاھ خۇدا، مۇبادا، بۇ شۇم ئېغىزنىڭ ئاغزىدىن ئۇ ئىشلار ئەھلى جامائەتكە يېيىلىپ كەتسە، مەندەك ئىمان دېڭىزىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا قايىم تۇرغان بىر زات ئۇ-چۇن قاتتىق سەتچىلىك ئەمەسمۇ؟! مۇرىت ـ مۇخلىسلىرىم ئارىسىدا ئۆز پىرىغا بولغان ئىشەنچ ـ ئىخلاس سۇسلىشىپ كەتمەمدۇ؟!...

لېكىن ئۇ، يەنە تۇرۇپلا ئۆز ـ ئۆزىگە تەسەللى بەردى: «خۇدايا توۋا، پۈتۈن بىر مۈلكى قەشقەرىيەنى ئالقىنىمدا پىرقىرىتىۋاتقان پادى-شاھ تۇرۇپ، ئاشۇنچىلىك ئىشتىنىمۇ ئەنسىرەمدىمەن. ناھايىتى ئۇنىڭ جاجىسى ئاغزىمىنىڭ بىر يېلىغۇ. توغرا، خان ئاغزىنىڭ كىچىككىنە يې-لى، ئۇ ئاغزىنى ئاچقۇچە، مەن ئۇنىڭ ئاغزىنى يەملىۋېتىشىم كېرەك! قانچە تېز بولسا، شۇنچە ياخشى...»

ئاپاق خوجا شۇ خىياللار بىلەن ئىشەنچلىك، باتۇر مۇرىتى ئىسەن بۇقىنى ئالدىغا چاقىرتتى. دەرۋىش خوجا ئۆلگەندىن كېيىن، ئىسەن بۇقا ئۇنىڭ مۇشۇنداق يوشۇرۇن ئىشلارغا سالىدىغان يېقىن ئادىمى بو-لۇپ قالغانىدى.

ــ ئىسەن سوپىم، ــ دېدى ئۇ خانلىق سىر ـ ھەيۋىسى بىلەن تەختتە ئولتۇرۇپ، ــ ئارسلانباغ تەرەپتە دوستمۇھەممەد ئىسىملىك بىر ئىسيانچى ئازغۇن پەيدا بوپتۇ، ئۇ دېھقانلارنى قۇترىتىپ، خانلىقنىڭ ئەمىر ـ پەرمانلىرىغا قارشى چىقىپتۇ. ئەگەر ۋاقتىدا ئۇنىڭ جاجىسىنى بەرمىسەك، دېھقانلاردىن ئۆشرە ـ زاكات، باج ـ سېلىق يىغىشىمىز مۇشكۇلگە توختايدۇ. ئۇنىڭ ئىشىنى يوشۇرۇن بىر تەرەپ قىلىش كېرەك، بولمىسا پۇقرانى چۆچۈتۈپ قويىمىز. بۇ ۋەزىپىنى سىزگە تاپشۇردۇم، قانداق قىلىشنى ئۆزىڭىز بىلىسىز، بوتام...

ئاپاق خوجا دوستمۇھەممەدنى ئۇجۇقتۇرۇشتىكى ئەسلىي مۇددىئانى يوشۇرۇپ، مەككە خوجا ۋەقەسى تۈپەيلى ئوتتۇرىغا چىققان ئومۇمىي گەپلەرنىلا قىلدى. ئىسەن بۇقىمۇ بۇنى شۇنداق چۈشەندى، شۇڭا خان بۇيرۇقىنى خۇشاللىق ۋە ئىنتائەتمەنلىك بىلەن قوبۇل قىلىپ ئورنىدىن

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ پىكى ئادرېسى

چىقتى.

* * *

ئىسەن بۇقا بۈگۈن ئەتىگەندىلا يولغا چىقىش تەرەددۇتىنى قىلدى. كەڭ شايى تامبىلىنىڭ پۇشقىقىنى قىسىپ باغلىدى، بېلىگە يوللۇق دۇردۇن بەلۋاغ ئورىدى ۋە ئۇنىڭغا كۈمۈش غىلاپلىق ئۆتكۈر شەمشىرىنى قىستۇردى. ئاندىن ئانىسى بىلەن خوشلىشىپ، ئىشىك ئالدىدا باغلاقلىق چىپار ئاتنى مىنىپ يولغا چىقتى.

ئۇ قۇيرۇقى يەرگە تېگىپ تۇرىدىغان ئۇزۇن ياللىق چىپار يورغىنىڭ تەكشى تەۋرىنىشىگە ئۆزىنى تەڭكەش قىلىپ، رەستە - بازارلاردىن ئۆتۈپ، ئاخىرىدا شەھەر سېپىلىدىن چىقتى. ئەمدى ئۇنىڭ ئالدىدا ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئېگىز - پەس يېزا يولى قۇچاق ئاچتى. ئىككى قاسنىقىدا ئېگىز سۇۋادان تېرەكلەر ئۆسكەن، ئېرىقلاردا شىلدىرلاپ سۇ ئېقىپ تۇرغان، سېغىز توپىلىق بۇ يول سالقىن ھەم ئازادە ئىدى. ئىسەن بۇقا ئاتنىڭ تىزگىنىنى قويۇۋەتتى، ئات تەكشى تۇياق تاشلاپ، قويۇق چاڭ توزۇتۇپ يورغىلاپ يۈرۈپ كەتتى.

بۇ يول ئۇزۇنغا قالماي ئىسەن بۇقىنى ھەيۋەتلىك زەرەپشان دەرياسى بويىغا ئېلىپ چىقتى. ئۇ ئەمدى دەريا بويلاپ ئېقىنغا قارشى يۈرۈشكە باشلىدى. ئۇ دەريانىڭ تاشقىنلاپ ئېقىۋاتقان لايقا سۈيىنىڭ گاھىدا كۆۋەجەپ ئوقچۇشىغا، گاھىدا ئۆرىدەپ تولغىنىپ ئېتىشىغا، گاھىدا ۋەھىمىلىك قايىنام ھاسىل قىلىپ ۋىشىلدىشىغا قاراپ كېتىۋېتىپ خىيالغا چۆمدى. خىيالىدا ئۆزى ئۇچرۇقتۇرماقچى بولغان ناتونۇش رەقىبىنىڭ تەقى - تۇرقىنى، خۇي - پەيلىنى تەسەۋۋۇر قىلدى. ئۇ تۈنۈگۈن مەككە خوجا بىلەن كۆرۈشۈپ، دوستمۇھەممەدنىڭ ئەھۋالىنى ئۇقۇشقاندا، مەككە خوجا ئەنسىزلىك بىلەن ئۇنىڭغا: «تازا بىر جېدەلخور، ياۋا تۇڭگۇزدەك نەرسە ئىكەن، پەخەس بولارسىز، سوپىم» دەپ ئاگاھلاندۇرغانىدى.

بۇ كۈنلەردە، ئىسەن بۇقا كۈچ ـ قۇۋۋەتتە ئۆزىنى ھېچكىمگە تەڭ قىلمايتتى. ھەقىقەتەنمۇ ئۇنىڭ ياشلىقى ۋايىغا يېتىپ، بەدىنى تولۇپ، بۇلجۇڭلىرى پىشقانىدى. شۇڭا ئۇ، ئۆزىدە قولىنى ئۇزارتسا ئاسماندىكى ئاينى يۇلۇۋالغۇدەك بىر خىل كۈچ ۋە جاسارەتنى سېزەتتى. بۇنداق ئەھۋالدا، دوستمۇھەممەددەك بىرەر ئادەمنى نېرى ـ بېرى قىلىش ئۇنىڭ ئۈچۈن ھېچ گەپ ئەمەس ئىدى. ئەگەر، بۇ ئاشكارا ئېلىشىش بولغان بولسا، ناھايىتى ياخشى بولاتتى. دوستمۇھەممەدنى ئۆز ئاجىزلىقىغا قايىل قىلغۇزۇپ، جان ئۈزۈش ئالدىدا شاھادەت ئېيتقۇزۇپ، چىرايلىقچە ئۇزىتىپ قويغان بولاتتى. لېكىن، ھازىر ئىسەن بۇقا ئۈچۈن قىيىن بولۇۋاتقان ئىش رەقىبىنى يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈش ئىدى. ئۇ ئەزەلدىن بىرەرسىگە ئارقا تەرەپتىن پىچاق ئۇرۇپ باقمىغانىدى، مۇنداق قىلىشنى ئۇ نامەردلىك ھېسابلايتتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، ھەرقانداق بىر ئۆلگۈچى ئۆزىنىڭ كىمنىڭ قولىدا ئۆلۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى بىلىشى ۋە ئۆلۈم ئالدىدا كەلىمە شاھادەتنى ئوقۇپ، ئىمان بىلەن كېتىشى كېرەك ئىدى. لېكىن ئۇ، بۇ قېتىم ئۆز ئەقىدىسىگە پۈتۈنلەي خىلاپ ھالدا، دوستمۇھەممەدنى يوشۇرۇن ئۆلتۈرمەكچى! بۇ، خاننىڭ پەرمانى، پىرنىڭ بۇيرۇقى! شۇڭا ئۇ بۇ ئىشنى كۆڭلىدە ھەرقانچە خالىمىسىمۇ، ئەمەلدە كەم ـ كۈتىسىز بېجىرىش كېرەك. پىرنىڭ بۇيرۇقىغا خىلاپلىق قىلىش ــ ئاللانىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلغانغا ئوخشاش...

ئىسەن بۇقا ئۆز خىيالىدىكى زىددىيەتلىك پىكىرلەرنى ئەنە شۇنداق ئېتىقاد ۋە ئىخلاس كۈچى بىلەن يەڭدى. ئەمدى ئۇ دوستمۇھەممەدنى قانداق كۆزىتىش ۋە قانداق ئۆلتۈرۈشنىڭ پىلانى ئۈستىدە باش قاتۇرۇشقا باشلىدى.

ئىسەن بۇقا شۇ كۈنى قاراڭغۇ چۈشكەندە ئارسلانباغقا يېتىپ كەلدى ۋە دوستمۇھەممەد تۇرۇۋاتقان مەھەللىدىن بىرەر چاقىرىم يىراقلىقتىكى دەرۋىشلەر خانىقاسىغا چۈشتى. تاملىرى قارىداپ، كاكۇللىرى ئۆركۈپ، ھەممە يېرىدىن ئىسرىق پۇراپ تۇرىدىغان بۇ كىچىككىنە

www.uyghurkitap.com

خانىقادا بىرنەچچە دەرۋىش ـ زاھىتلارنىڭ بەزىسى چىلىم تارتىپ، بەزىسى كۆن بويى ئىشىكمۇ ئىشىك يۈرۈپ تاپقان داچەن ۋە مىس يارماقلىرىنى ساناپ، ئىس ـ تۈتەك ئارىسىدا ھەرىدەك غوڭۇلدىشىپ ئولتۇراتتى. ئۇلار ئىسەن بۇقىنى قىيقاس كۆتۈرۈپ قارشى ئالدى. چۈنكى، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بەزىلىرى ئىسەن بۇقىنىڭ ئوردىدىن ـــ پىر ئۇستازنىڭ يېنىدىن كەلگەنلىكىنى بىلىشەتتى. ئىسەن بۇقا ئۇلار بىلەن ئاددىيلا سالاملاشتى ۋە ئاتنى ئۇلارنىڭ قاراپ قويۇشىغا تاپشۇرۇپ، ئۆزى خانىقانىڭ خالىيراق بىر ھۇجرىسىغا كىردى ـ دە، بورا ئۈستىگە سوزۇلۇپلا ئۇيقۇغا كەتتى.

2

يۇلتۇزسىز ئاسماندا پارقىرىغان ئاي ئاستا ئۈزۈپ ئۆتمەكتە ئىدى. ھەر خىل قىياپەتتىكى قوڭۇر رەڭ بۇلۇتلار ئۈزۈلۈكسىز كۆچەتتى، ئاي گەردىشىگە يېقىنلاشقان بۇلۇتلار خۇددى ئۇنىڭ يۈزىنى سىيپاپ ئۆتمەكچىدەك، ئۇنىڭ نۇرلۇق جامالىنى بىر پەس توسۇپ تۇراتتى ـ دە، يەنە ھايال قىلماي نېرىغا سىلجىپ كېتەتتى.

بابا قازى مەھەللىسىنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدىكى جاڭگالغا تۇتاشقان بىر پارچە يەرگە قوغۇن تېرىغانىدى. دوستمۇھەممەد كەلگەندىن كېيىن تاغىسىغا ياردەملىشىپ، قوغۇنلۇقنى ئوبدان پەرۋىش قىلدى، جاڭگالدىن كۆك يانتاق چېپىپ چىقىپ، چۆنەكلەرنىڭ ئالدى ـ ئارقىغا كۆمدى، كېچىسى نەلەردىن سۇ ياقلاپ كېلىپ، بىر ـ ئىككى قېتىم سۇغاردى، شۇنىڭ بىلەن قوغۇنلار بىراقلا پەلەك تارتىپ، يوغىناپ، شىرنە يىغدى.

دوستمۇھەممەد ھازىر كېچە ـ كۈندۈز ئاشۇ قوغۇنلۇقتا قاراپ ساتىمىدا ياتاتتى.

تۈن نىسپىدىن ئاشقاندا، يوغان بىر گەۋدە ئۇ يەر ـ بۇ يەرلەردە چوقچىيىپ تۇرغان جىگدىلەرنى دالدا قىلىپ ساتمىغا قاراپ

سىلجىدى.

بۇ تېخى بايىلا خانىقادىن چىقىپ، مەھەللىنىڭ سىرتىدىكى سوقماق يوللار بىلەن ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ كېلىۋاتقان ئىسەن بۇقا ئىدى. ئۇ ئىككى كۈندىن بېرى دوستمۇھەممەدنى كۆزىتىپ، يوشۇرۇن پېيىگە چۈشۈپ، بۈگۈن قول سېلىشقا تەييارلانغانىدى.

ئۇ ھايال بولماي قوغۇنلۇققا كەلدى، قوغۇنلۇقنى ئەتراپقا پىشىشقا باشلىغان قوغۇنلارنىڭ ـــ ئاق ناۋات، كۆكچى، بېشەكشۈن ۋە سەۋزە نازۇكلارنىڭ خۇشبۇي ھىدى تارايتتى، تۇرۇپ ـ تۇرۇپ پاقىلارنىڭ كۇرۇلداشلىرى بىلەن چېكەتكىلەرنىڭ چىرىلداشلىرىمۇ ئاڭلىنىپ قالاتتى.

ئىسەن بۇقا ساتمىغا يېقىنلاشقاندا، بىر پارچە قارا بۇلۇت ئاينى تو-سۇپ، جاھاننى قاراڭغۇلۇق قاپلىدى. پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن ئىسەن بۇقا غىپىلا قىلىپ ساتمىغا كىرىۋالدى. بۇ چاغدا بۇلۇت تۆۋەنگە سۈرۈلۈپ، ئاينىڭ يۈزى ئېچىلغان، ساتما ئىچىمۇ خىرە ـ شىرە يورۇ-غانىدى. ئىسەن بۇقىنىڭ كۆزى ساتمىنىڭ بىر بۇلۇڭىدىكى ئەسكى كارىۋاتقا چۈشتى. كارىۋاتتا بېشىغا ياغاق تۇماق كىيىپ، ئۈستىگە پاختىلىق سەرگەز چاپاننى يېپىنىۋالغان بىرى ياتاتتى. ئۇنىڭ قىمىر قىلماي بەخىرامان يېتىشىدىن ساتمىغا كىرگەن ئىسەن بۇقىنى قىلچە تۇيمىغانلىقى چىقىپ تۇراتتى.

ئىسەن بۇقا ئۆزىنى توختاتتى، نەپەس ئېلىشى جايىغا چۈشۈپ، پۇت ـ قولى دىدىللەشتى. ئۇ ئېھتىيات بىلەن خەنجىرىنى سۇغۇردى ۋە بىرلا قەدەم بىلەن كارىۋاتنىڭ يېنىغا كېلىپ، خەنجەرنى ئۇخلاۋاتقان ئادەمنىڭ يۈرىكىنى چەنلەپ زەرب بىلەن ئۇردى. لېكىن، ئۆتكۈر خەنجەر بوشلا بىر نەرسىنى بۆسۈپ ئۆتۈپ، ئۇچى كارىۋاتنىڭ تاختىسىغا قادىلىپ قالدى. ئىسەن بۇقا كۈتكەندەك بىرەرىنىڭ جان ئۈزۈش ئالدىدا «ۋايجان» دېگەن ئاۋازىمۇ ئاڭلانمىدى.

ئىسەن بۇقا سوغۇق بىر ئەندىكىش ئىچىدە، ئۆزىنىڭ ئالدانغانلىقىنى سەزدى. ئۇنىڭ خەنجىرى بۆسۈۋەتكەن تەكىيىنىڭ توزغاقلىرى ئۇنىڭ

باش - كۆزىدە ئۇچۇپ ئويناپ يۈرەتتى.

ئۇ بىرنەچچە دەقىقە ئەلەم ئىچىدە تۇرۇپ قالدى، ئالدىنقى، بىھۇدە ئاۋارىچىلىك ئۇنىڭغا قاتتىق ھار كەلگەنىدى. ئۇ ئۆز رەقىبىنىڭ بۇنچىلىك سەزگۈر ۋە ھىيلىگەرلىكىنى تەسەۋۋۇر قىلمىغانىدى. ئۇ بۇ قېتىم ئۆزىنىڭ ھەقىقەتەنمۇ ھەم كۈچلۈك، ھەم پەم - پاراسەتلىك بىر رەقىبكە دۇچ كەلگەنلىكىنى ھېس قىلدى. بۇنداق رەقىبلەر بىلەن ئېلىشىش ھەم كۆڭۈللۈك، ھەم قورقۇنچلۇق ئىدى...

ئىسەن بۇقا غەزەپ ۋە ئاچچىقتىن چىشلىرىنى قاتتىق چىشلىدى، ئېغىز چىشلىرى غۇچۇرلاپ، جاغ سۆڭەكلىرى بۆرتۈپ چىقتى. «خەپ توختا، دوستمۇھەممەد! — دەپ ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلىدى ئۇ، — سېنىڭ قانچىلىك كارامىتىڭ بار بىر كۆرەي. بۈگۈن كېچە نەدە بولمىسۇن سېنىڭ قېنىڭنى ئىچمەي قويمايمەن. بولمىسا، پىرىمغا قانداق يۈز كېلىمەن!؟ ئۇ سېنىڭ ئۆلۈشۈڭنى خالىغانىكەن، سەن چوقۇم ئۆلۈشۈڭ كېرەك!...»

ئۇ شۇ گەپلەر بىلەن ئارقىغا بۇرۇلۇپ، ئەمدى ساتمىدىن چىقىشىغا نەدىندۇر تاشلانغان كەمەنباغ بىلەن كانىيى بوغۇلۇپ غىققىدە بولۇپ قالدى.

— ئىنىم، بىز ئەزەلدىن تونۇشمايمىز، نېمىشقا مېنى ئۆلتۈرمەكچى بولدۇڭ؟ قېنى، ئەمدى قولۇڭدىكى خەنجەرنى تاشلىغىن! — بۇ دوستمۇھەممەدنىڭ سەمىمىي ۋە مۇلايىم ئاۋازى ئىدى.

بۇ گەپلەر ئىسەن بۇقىنىڭ قۇلىقىغا كىرمىدى، ئۇ خۇددى قاپقانغا چۈشكەن شىردەك بىر - ئىككى قېتىم قاتتىق يۇلقۇندى، ئۇنىڭ ھەدىمەيلا رەقىبىنىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ، ئۆلۈم گىردابىغا كېلىپ قالغانلىقىنى زادىلا ئېتىراپ قىلغۇسى يوق ئىدى. شۇڭا، ئۇ قولىدىكى خەنجەرنى تاشلاش تۈگۈل، ئۇنىڭ بىلەن كەمەنباغنى كېسىپ، ئۆزىنى قۇتقۇزۇشقا ئۇرۇندى. ئەمما ئۇنىڭ بۇ ئۇرۇنۇشلىرىمۇ بىكارغا كەتتى. رەقىبى كەمەنباغنى مۇنداقلا بىر سىلكىپ تارتىۋىدى، شۇ ھامان ئىسەن بۇقىنىڭ دېمى كېسىلىپ، كۆزلىرى پولتايدى، جىمى تومۇرلىرى

كۆپۈپ، ھېلىلا پارتلاپ كېتىدىغاندەك چىڭقىلىپ كەتتى.

— ئەخمەقلىق قىلما، يىگىت! — دېدى دوستمۇھەممەد يەنىلا سەـمىمىي ئاگاھلاندۇرۇپ، — بۇ كەمەنباغ نۇرغۇن ئۇرۇشلاردا پىششىپ چىققان، خالىسا ھازىرلا جېنىڭنى ئالالايدۇ، ئەمما مەن سېنىڭ تېگى ـ تەكتىڭنى ئۇقمايلا، بىھۇدە جېنىڭنى ئېلىشنى خالىمايمەن، سەن بىلەن سۆزلەشكۈم بار. ئاۋۋال خەنجەرنى تاشلا، بىز چىرايلىق سۆزلىشىپ باقايلى.

ئىسەن بۇقىنىڭ قولىدىكى خەنجەر يەرگە چۈشتى. بۇنى ئۇ ئۆزى تاشلىدىمۇ ياكى ئۇنىڭ بوشىشىپ كەتكەن قولىدىن خەنجەر سىرغىپ چۈشۈپ كەتتىمۇ، بۇنىڭغا رەقىبىمۇ دىققەت قىلمىدى. دوستمۇھەممەد كەمەنباغنىڭ بىر ئۇچىنى ئاستا ـ ئاستا تارتىپ، ئىسەن بۇقىنى ئۆزىـگە يېقىن ئەكەلدى. ئىككى ناتونۇش رەقىب يېرىم غۇلاچ ئارىلىقتا بىر ـ بىرى بىلەن يۈزلەشتى. ھەر ئىككىيلەننىڭ كۆزلىرى نۇرلۇق، چىرايىدىن سەمىمىي ـ راستچىللىقى، بوي ـ بەستىدىن باتۇر ۋە مەردانىلىكى چىقىپ تۇراتتى.

— سەن بىلەن مەن تونۇشمىسام، ئۇكام، — دەپ بايىقى سۆزىنى تەكرارلىدى دوستمۇھەممەد، — ياكى ئارىمىزدا بىرەر ئاداۋەت بولمىسا، نېمىشقا مېنى يوشۇرۇن ئۆلتۈرمەكچى بولىسەن؟

كەمەنباغ ئىسەن بۇقىنىڭ كانىيىدىن خېلى قاتتىق قىسقاچقا، ئۇنىڭ دېمى كېسىلىپ دەرمانى كەتكەن، گەپ قىلىشقىمۇ ماجالى قالـمىغانىدى.

دوستمۇھەممەد كەمەنباغنى سەل ـ پەل بوشاتتى، ئىسەن بۇقا قېـنىپ ـ قېنىپ نەپەس ئالدى.

— سېنى يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈش — پىرىمنىڭ پەرمانى! — دېدى ئاخىر ئىسەن بۇقا راست گەپنى ئېيتىپ.

دوستمۇھەممەتنىڭ تېنى شۈركۈنۈپ كەتتى:

— سېنىڭ «پىرىم» دېگىنىڭ ھېلىقى ئاپاق خوجا دېگەن ئىمانسىز، بەتنىيەت مۇناپىقمۇ؟

www.uyghurkitap.com

— هاي ـ هاي... گۇناھكار بولدۇق، ئازغۇن بەندە! — دەپ غەزەپ بىلەن خىرىلدىدى ئىسەن بۇقا. بۇ گەپلەرنى قىلغاندا، ئۇنىڭ ئىككى چېكىسىدىكى تومۇرلار كۆپۈپ، بۇرنىنىڭ تۆشۈكلىرى كېرىلىپ كەتتى.

— ئەگەر، ئۇنى تىللاش بىلەن ئادەم گۇناھكار بولىدىغان بولسا، بۇ دۇنيادا ھەقىقەت قالمىغان بولىدۇ، ئۇكام، — دېدى دوستمۇھەممەد ۋەزمىنلىك بىلەن، — ھەقىقەت شۇكى، ئاپاق خوجىنىڭ ئىمانسىزلىقى راست، بەتنىيەت، مۇناپىقلىقىمۇ راست، مەن بۇنىڭغا ئاللا ئالدىدا گۇۋاھ! شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ مېنى يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈش قەستىگە چۈشتى. ئەگەر مېنىڭ گۇناھىم بۇ يەردىن زاكاتچى مەككە خوجىنى ئۇرۇپ قوغلاپ، باج ـ سېلىقنى بەرمىگەنلىكىم بولسا، نېمە ئۈچۈن ئاپاق خوجا مېنى تۇتۇپ ئوردىغا ئاپىرىپ، سوئال ـ سوراق قىلمايدۇ؟ نېمە ئۈچۈن ئاشكارا جازا بەرمەيدۇ؟ چۈنكى، ئۇ مەن بىلەن يۈزلىشىپ قېلىشتىن قورقىدۇ. مېنىڭ ئېپلاس ئەپت ـ بەشىرىسىنى ئېچىۋېتىشىمدىن قورقىدۇ، جىنايى قىلمىشلىرىنى خەلقئالەمگە يېيىۋېتىشىمدىن قورقىدۇ!...

— سىز نېمىلەرنى دەۋاتىسىز؟ — دېدى ئىسەن بۇقا ئەمدى رەقىبىنى سىزلەپ، — مەن گاڭگىراپلا قالدىمغۇ.

— سەن تېخى ياش، نۇرغۇن ئىشلارنى بىلمەيسەن، يىگىت، — دېدى دوستمۇھەممەد ئىسەن بۇقىنى ئۆز يېنىدا ئولتۇرۇشقا شەرەتلەپ، — «پىرىڭ شەيتان بولسا، مەزھىپىڭ مەلۇم» دېگەن بىر گەپ بار. سېنىڭ ئۇ پىرىڭ ئادەم ئەمەس، دەل شەيتاننىڭ ئۆزى، ئۇكام. ئىنسانىنىڭ يىلتىزى ئىمان دېيىلىدۇ. لېكىن، سېنىڭ ئۇ پىرىڭدا ئىمان دېگەندىن قىلچە ئەسەر يوق. ئۇ بۇتقا چوقۇنۇپ، بۇتپەرەسلەرگە باش ئۇرۇپ، شۇلارنىڭ قولى بىلەن ئۆز قېرىنداش، يۇرتداشلىرىنىڭ بېشىغا بالا ياغدۇرغان مۇناپىق! سەن ئويلاپ كۆرگىنە، دوزاخ، پىلسىرات دېگەنلەر ھازىر مۇشۇ زېمىننىڭ ئۆزىدىلا مەۋجۇت ئەمەسمۇ؟! مانا شۇ جاپاكەش دېھقانلارنىڭ بېشىغا ئۇ زالىمنىڭ سالغان ئازاب ـ ئوقۇبەت

لىرى قايسى دوزاخ قىيناقلىرىدىن كەم؟! ئەتراپىڭغا قارىغىنە سوپىم، دوزاخ شۇ يەردە مەۋجۇت ئەمەسمۇ؟! ھەربىر ئادەم تىترەپ، ئۇ پەيدا قىلغان پىلسىراتتىن ئۆتۈشكە مەجبۇر ئەمەسمۇ؟! بۇ دۇنيا پەقەت ئادا-لەت ۋە ئېھسان بىلەن روناق تاپىدۇ. مۈلۈك ئادەم بىلەن، ئادەم مال بىـ-لەن، مال ئابادلىق بىلەن، ئابادلىق ئادالەت بىلەن بولىدۇ. لېكىن، بۇ يۇرتتىكى ئادالەت قېنى؟ ئۆز ۋاقتىدىكى گۈللەنگەن، ئاۋات شەھەرلەر قېنى؟ سۇلتان ۋە شاھلارنىڭ شۆھرەتلىك، سەلتەنەتلىك پايتەختى قېنى؟

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئىسمەن بۇقىنىڭ نۇرلۇق قارا كۆزلىرى قايغۇ-لۇق تۇس ئالدى. تۇيۇقسىز ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئاپاق خوجا ھاكىمىيەت ئىگىلىگەن دەسلەپكى چاغدىكى ئاشۇ مۇدھىش مەنزىرىلەر قايتا كۆ-رۈنگەندەك بولدى: ئاھ ئۇرۇپ، چۇقان سېلىپ يىغلىشىۋاتقان ئاجىز ئاياللارنىڭ نالىسى، ئاپئاق ساقاللىرىغا كۆز ياشلىرى تۆكۈلگەن ناتىۋان بوۋايلار، يىغلاپ، نالە - پەرياد ئۇرۇپ، ھوشىدىن كېتىپ يىقىلغان جىگەر - پارىلەر...

— مەن ئاپاق خوجىنىڭ بۇنچە قۇۋ، رەزىل ئادەم ئىكەنلىكىنى بىل-مەپتىمەن، ئۆز ۋاقتىدىكى ئۇنىڭ كۆپۈرانە، ساتقۇنلۇق قىلمىشلىرىنى بىچارىلىكتىن، ئىلاجسىزلىقتىن قىلىۋاتىدۇ، ئادالەت ئۇچۇن قىممەتلىك بەدەل تۆلەۋاتىدۇ، دەپ ئويلاپتىكەنمەن. ئەمدى بىلسەم، بۇ زەھەرلىك يىلاننىڭ نەشتەر ئۇرۇۋشتىن بۇرۇنقى مۈگىلۈق كۈشۈلدىشى ئىكەن! — دەپ ئۆكۈنۈش بىلەن يەنە سۆز باشلىدى دوستمۇھەممەد، — ئەگەر ئۆز ۋاقتىدا، مەن ئۇنىڭ بۇنداق ۋاپاسىز، بەتنىيەتلىكىنى بىلگەن بولسام، ھەرگىز ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلماسكەنمەن. مەن لاسادا ئۇنىڭ كۆز ياشلىرىغا، يالغان - ياۋىداق گەپلىرىگە ئىشىنىپ، ئۇنىڭ تىلماچ-لىقىنى قىپتىمەن. ئەمدى بىلسەم، مەنمۇ خەلقىم ئالدىدا گۇناھكار بوپتىمەن. ئۇ شۇ چاغدا، «زالىم، قانخور ئىسمائىل خاندىن ھاكىمى-يەتنى تارتىۋالسام، يۇرتنى گۈللەندۈرۈپ، خەلقىمنى جەننەت ھۇزۇرىغا چۆمدۈرىمەن، مېنىڭ ئادالەت ۋە شەپقىتىمدىن كەپتەرلەر قارچىغا

بىلەن، بۆرىلەر قوزا بىلەن بىللە يۈرىدىغان بولىدۇ» دەپ قەسەم ئىچكەنىدى. نەدىكىنى، ئۇ ھاكىمىيەتنى قولىغا ئېلىپلا، يۇرتنى دوزاخقا، خەلقنى قۇلغا ئايلاندۇرۇپتۇ! تېخى ماڭمۇ يۇرتقا قايتىپلا سىزنى ھۆرلۈككە چىقىرىپ ئالدۇرۇپ كېتىمەن، بىز بىلەن بەختىيار ياشايسىز، دەپ ۋەدە قىلغانىدى. نەدىكىنى، ئالدۇرۇپ كېتىش تۇگۇل، پۈتۈنلەي ئۇنتۇدى. ئاخىر ئۆزۈم جېنىمنى ئالقىنىمغا ئېلىپ قاچتىم ۋە يولدا ئۇچرىغان سودا كارۋانلىرىغا قوشۇلۇپ يۇرتقا كېلىۋالدىم. ئەمدى ئۇ مېنى قارشى ئېلىش تۇگۇل، يوشۇرۇن ئۆلتۈرمەكچى بولۇۋاتىدۇ! دۇنيادا بۇنىڭدىنمۇ يۈزسىز، تۇزكور ئادەم بولامدۇ؟!...، — قاتمۇ قات ئاچچىق يۇتقان دوستمۇھەممەدنىڭ سۆزلىرى ئىسەن بۇقىنىڭ بېشىغا بەئەينى تۆكمە يامغۇردەك ياغقىلى تۇردى، — ئۇكام، ئىسەن سوپىم، ئادەتتىكى ئادەملەرنىڭ يېقىلىپ چۈشۈشى ھېچ گەپ ئەمەس. لېكىن، ئۆزلىرىنى ئۇلۇغ، مەرتىۋىلىك ساناپدىغان ئادەملەر ئېگىز جايدىن، ئۆزلىرى مۇناپىقلىق بىلەن ئېرىشىپ كۆتۈرۈلگەن سامادىن غۇلاپ چۈشسە، پارچە - پارچە بولۇپ كېتىدۇ. ھىدايىتۇللا ئىشان — ئاپاق خوجا مانا شۇنىڭدىن قورقىدۇ. ئۇنىڭ مېنى يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈشنىكى مۇددىئاسىمۇ ئەنە شۇ، ئۇكام. تەقدىر بۇگۈن بىزنى ئۇچراشتۇردى، تونۇشتۇردى، بىز ماماتلىق ئىچىدىن ھاياتلىق تاپتۇق، ئەگەر ئاڭلىغۇڭ كەلسە، مەن ساڭا ھەممىنى بىر باشتىن ئېيتىپ بېرەي، شۇنىڭدىن كېيىن مېنى ئۆلتۈرمەن دېسەڭمۇ يەنە ئۇلگۇرىسەن. قانداق، دەريا بويىغا بېرىپ مۇڭدىشامدۇق؟ — ئۇ رەقىبىنىڭ بويىندىكى كەمەنباغنى بوشىتىۋەتتى.

— ماقۇل، سۆزلىرىڭىزنى ئاڭلاشنى خالايمەن، — دېدى ئىسەن بۇقا بىرخىل قىزىقىش ۋە رايىشلىق بىلەن.

ئىسەن بۇقا شۇ تاپتا، قانداقتۇر مۇرەككەپ ھېسلارنىڭ ئالاڭچىلىقى ئىچىدە قالغانىدى. ئۇنىڭ قەلبىدە دوستمۇھەممەدكە نىسبەتەن خۇددى تۇتۇن ئارىلاشقان ئوت يالقۇنىدەك بىر خىل غەيرىي ئىللىقلىق تۇيغۇسى پەيدا بولغانىدى.

www.uyghurkitap.com

ئۇلار بىر ھېسسىپ، ئىككى ھېسسىپ دەريا بويىغا كەلدى. ئەتراپ تۇز كەتكەن ئايدالا ئىدى. دەريا سۈيى خۇددى غەزىپى ئۆرلىگەن ئادەمدەك شارقىراپ، تۇرمەللەپ ئاقاتتى. بىردەمدە ھەممە يەرنى قاغا قانىتىدەك قاراڭغۇلۇق قاپلاپ، ئارقىدىن يەنە ئاي كۆرۈندى. ئۇنىڭ سىمابتەك يالتىراق نۇرى سۇ ئۈستىگە تەكشى يېيىلىپ، دەريا بايىقىدىن مۇلايىم، رايىش بولۇپ قالغاندەك كۆرۈندى.

ئۇلار تەبىئەتنىڭ كىشى كۆڭلىنى مەھلىيا قىلغۇچى بۇنداق سىرلىق ئۆزگىرىشلىرىگە قىزىقىپ، دەريانىڭ سېزىندى سۈيىدىن ھاسىل بولغان كىچىككىنە قۇمساڭغۇ كۆلچەك يېنىغا كېلىپ توختىدى. ئاي نۇرى بۇ توختام سۇ ئۈستىدە تېخىمۇ چىرايلىق جىمىرلاپ تۇراتتى.

ئۇلار كۆلچەك بويىدىكى ئايازلىقتا چوقچىيىپ تۇرغان خەرساڭ تاشلار ئۈستىدە يانمۇ يان ئولتۇردى. دەريا سۈيىنىڭ ئەنسىز گۈرۈلدىشىمۇ، ئۇدۇل تەرەپتىن سوقۇۋاتقان سالقىن شامالنىڭ يېقىمسىز ھۇشقىيتىشىمۇ ئۇلارنىڭ سۆھبىتىگە دەخلى قىلالمىدى.

— مەن دۇنيا كۆرگەن ئادەم، — دېدى دوستمۇھەممەد ئىچ كۆيەرلىك بىلەن ئىسەن بۇقىغا، — سۆزلىرىم گەرچە ئاچچىق تۇيۇلسىمۇ، لېكىن ساڭا شىپاسى بولار. ھاياتنىڭ ئۆزى غايەت بىر ئېغىر تاش، ئۇ كام، ئۇنى كۆتۈرۈپ يۈرۈش ھەقىقەتەن مۇشكۇل!

ئارىغا بىر مەھەل جىملىق چۈشتى. زەرەپشان دەرياسى گويا كىچە جىملىقىدىن پىغانى ئۆرلىگەندەك قەھرلىك شارقىرايتتى.

دوستمۇھەممەد سۆزىنى باشلىدى، ئۇنىڭ سۆزى ئۇزۇن ۋە قىزىقارلىق بىر ھېكايە ئىدى...

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىگانە ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

سەككىزىنچى باب

دىيانەت تەزكىرىسى

1

ئاپاق خوجا مىلادىيە 1677 ـ يىلى، بادەخشان، ھىرات، سەمەرقەند، خۇراسان، پەرغانە، كاسان، ۋاخان، شىغنان ۋە بۇخارالاردا ئۆتكەن ئالتە يىللىق سەرگەردانلىق ھاياتىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، بىرەر باشپاناھ بولغۇدەك جاي ۋە كىشى تېپىش ئۈچۈن كەشمىرگە كەلدى. بۇ چاغدا، كەشمىر بابۇرىيلار خاندانلىقىنىڭ بىر ئۆلكىسى بولۇپ، ئۇنىڭغا شاھ مۇھەممەد راجا دېگەن كىشى ھۆكۈمران ئىدى.

ئاپاق خوجا ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشتى، كۆرۈشۈپلا كۆز يېشى ۋە شېرىن ـ سۇخەن سۆزلىرى بىلەن ئۇنىڭ ھېسداشلىقىنى قوزغىدى. شاھ مۇھەممەد راجانىڭ راستتىنلا ئاپاق خوجىغا رەھىمى كەلدى، شۇڭا، ئۇ، ئىككىنچى قېتىم كۆرۈشكەندە، ئۇنىڭغا ئەقىل كۆرسىتىپ مۇنداق دېدى:

ــ بۇ كۇنلەردە قەشقەرىيە تەۋەسىگە بېرىپ، سىز ئۈچۈن ئۇرۇش قىلىپ، ئىسمائىل خاندىن ئىنتىقامىڭىزنى ئېلىپ بېرىدىغان بىرەر ئالىي ھىممەت كىشىنى تاپماق تەس. سىز ئىستەيدىغان باشپاناھ بۇ ۋىلايەتتىمۇ يوق، مەن سىز ئۈچۈن ئىستىغپار قىلدىم، ھەممە ئۇلۇغلار ئەرۋاھى سىزنى تىبەت تەرەپكە ھاۋالە قىلىۋاتىدۇ. سىزنىڭ كامال تېپىشىڭىز

شۇ جايدىدۇر. مېنىڭ بىر مەسلىھەتىم بار، ئەگەر قوبۇل كۆرسىڭىز، مەقسىتىڭىز ئەمەلگە ئېشىپ قالسا ئەجەب ئەمەس. ئەمما، بۇ ئۆزى قىيىن ئىش ــ ئەھلى كۇپپار بىلەن بولىدىغان مۇشكۇل، نازۇك ئىش!...

ــ ھەرقانچە قىيىن، مۇشكۇل ئىش بولسىمۇ، قىلىشقا تەييارمەن، ــ دېدى ئاپاق خوجا يىلىنغاندەك بىچارە قىياپەتتە، ــ قېنى ئاڭلاپ باقاي، دانا مەسلىھەتىڭىزنى ئايىمىغايسىز.

ــ مۇراد ـ مەقسىتىڭىزنى ھاسىل قىلىش ئۈچۈن، بۇ يەردىن تەبەتنىڭ پايتەختى لاساغا بارىسىز. بۇ يەر بىلەن تىبەتنىڭ ئارىلىقى ئانچە يىراق ئەمەس، ئاز كۈندە بارالايسىز. سىزنى مەقسىتىڭىزگە يەتكۈزىدىغان كىشى شۇ يەردە. ئەمما، سىز سەللە، چاپان ئورنىغا ئۇستىڭىزگە براخمانلارنىڭ كىيىمىنى كىيىشىڭىز، ناماز ئوقۇپ ئىبادەت قىلىشنىڭ ئورنىغا ئۇلارنىڭ بۇتلىرىغا باش ئۇرۇشىڭىز كېرەك!...

ئاپاق خوجا دەسلەپ چۆچۈپ گاڭگىراپ قالدى، كېيىن شاھ مۇھەممەد راجانىڭ: «بۇنىڭ ھەممىسى ۋاقىتلىق ئىشلار، ئۇلارنىڭ ئىشەنچىگە ئېرىشىش ئۈچۈن، كۆرۈنۈشتە شۇنداق قىلىش كېرەك» دېگەن ئىزاھاتىدىن كېيىن سەل ـ پەل ئەسلىگە كېلىپ، نېمىلەرنىدۇر پىچىرلاپ ئەتراپقا ھۇرۇپ قويدى.

ــ مېنىڭ ئېيتقانلىرىم بىر مەسلىھەت، ئويلىشىپ كۆرەرسىز، ــ دېدى شاھ مۇھەممەد راجا خۇشلىشىدىغان چاغدا، ــ بۇ دۇنيانىڭ ئىشلىرى بەدەلسىز بولمايدۇ، بەزىدە جانانغا يېتىش ئۈچۈن، جاندىن كېچىشكە توغرا كېلىدۇ...

ئاپاق خوجا ئۇنىڭ ھۇزۇرىدىن چوڭقۇر ئويغا چۆمۈپ قايتىپ چىقتى. سارايغا كېلىپ، ئۆز ھەمراھلىرىغا خاننىڭ مەسلىھەتىنى يەتكۈزدى. بۇنى ئاڭلاپلا، ئۇلارنىڭ ئىچىدىمۇ غۇلغۇلا بولۇپ كەتتى...

ئاپاق خوجا مىلادىيە 1671 ـ يىلى ئىسمائىل خان تەرىپىدىن قوغلاپ چىقىرىلغاندا، ئۇنىڭ بىلەن بابا خوجا ئاخۇن، مەۋلانە موللا نەقى، موللا باقى سەمەرقەندى قاتارلىق بەش ئادەم بىللە چىقىپ

كەتكەنىدى. بۇ قېتىم ئۇلارغا ئەنجاندىن موللا مۇھەممەد شەفئى ئاخۇنۇم ئىسملىك بىر مۇخلىس قوشۇلۇپ ئالتە بولدى. بۇ ئادەمنىڭ ئەنجاندا ئاپاق خوجا بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىشىمۇ ناھايىتى تاسادىپىي بولغانىدى. ئۇ بىر جۈمە كېچىسى مەدرىسىدە، بىرىنىڭ ناھايىتى چىرايلىق، مۇڭلۇق ئاۋاز بىلەن نەزم ئوقۇغانلىقىنى ئاڭلاپ قالدى. باشقىلاردىن سۈرۈشتۈرۈپ، بۇ نەزمكەشنىڭ قەشقەرىيەدىن چىقىپ قالغان خوجا ھىدايىتۇللا ئىشان ئىسىملىك بىر مۇساپىر ئىكەنلىكىنى بىلدى. ئۇ خوجا ھاپىز شىرازىنىڭ غەزەللىرىدىن مۇنۇ بېيىتنى نالە ـ پىغان بىلەن ئوقۇغانىدى:

دىلىم بۇ شەۋق كۆيەكىدىن كاباب يىراق ياردىن،
ھەمىشە خۇنى جىگەر يەيمەن پىراق داستىخانىدىن.
پىراق ـ ھىجرنى كەلتۈردى جاھانغا كىم؟ يارەب!
كى ھىجر كۈنى قارا بولسۇن پىراق خانىمانىدىن...

بۇنى ئاڭلاپ موللا مۇھەممەد شەفئى ئاخۇنۇمنىڭ ھالى ئۆزگەردى، ئۇ ئىلگىرى ئەنجاندىكى كاتتا ئىشانلاردىن ئاپاق خوجىنىڭ تەرىپىنى كۆپ ئاڭلىغان ۋە بىرقانچە قېتىم بۇ كەشپۇ كارامەتلىك ھەزرىتى ئىشاننى چۈشىدىمۇ كۆرگەنىدى. شۇڭا، ئۇ بىتاقەت بولۇپ، خوجا ھىدايىتۇللا ئىشاننىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە ئۇنىڭغا مۇرىت بولۇش ئارزۇسىنى ئېيتىپ، ئۆزىچە كامال تاپتى. ئۇنىڭ بۇنداق پىداكار روھىغا خوجا ھاپىز شىرازىنىڭ ئەنە شۇ بېيىتى بىلەن ئىشاننىڭ خۇش نەپەس ئاۋازى سەۋەب بولغانىدى...

ئاپاق خوجىنىڭ سىرداش، سەپەرداش بۇ ئالتە مۇرىتى ئۆزئارا غۇلغۇلا قىلىشىپ، زادىلا بىر پىكىرگە كېلىشەلمىدى.

بەزىلەر: «بۇتقا باش ئۇرۇپ، كۇپپاردىن مەدەت تىلەش ـ ئاللا

ئالدىدا چوڭ گۇناھ بولىدۇ. بۇ يولغا مېڭىپ بولماس» دېسە، بەزىلەر: «پۈتۈن بىر ئەل ـ يۇرتنى ھىدايەت يولىغا باشلاش، ئەھلى تەرىقەتنى روناق تاپقۇزۇش ئۈچۈن بىر ـ ئىككى ئادەمنىڭ روھىي بەدەل تۆلىشى ھېچ گەپ ئەمەس. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ كۆرۈنۈشتىكى شەكىلەن ئىشلار، ئىمان، دىيانەت ۋە ئېتىقاد دىلىمىزدا يەنە ساقلىنىدۇ» دېسە، بەزىلەر يەنە ئۇنىڭغا ئۆكتە قىلىپ: «خۇدا ئۆز ھۇزۇرىدا مۆمىن بەندىلىرى ئۈچۈن كاتتا جەننەت ھازىرلىغان. ۋەھالەنكى، خۇداغا سادىق بولمىغان بەندىلەرنىڭ جايى دوزاخ بولىدۇ، دوزاخ دېگەن خۇدانىڭ غەزەپ ـ نەپرىتىگە ئۇچرىغانلار كىرىدىغان يەر! بەندە ئۇ يەردە خۇدانىڭ نۇرىدىن، مېھىر ـ مۇھەببىتىدىن ئايرىلىدۇ. بىزنىڭ ئاللا ئىشقىدا چەككەن بىر ئۆمۈرلۈك رىيازىتىمىزمۇ بىكار كېتىدۇ...» دېيىشەتتى.

تالاش ـ تارتىش ئىككى كۈنگىچە بېسىقمىدى، بىرەر ئەھمىيەتلىك پىكىرمۇ ھاسىل بولمىدى. بۇ جەرياندا، ئاپاق خوجا ھېچنېمە دېمەي، مۇرىتلىرىنىڭ پىكىرلىرىنى مۇلاھىزە قىلدى، قاتتىق ئويلاندى. ئۈچىنچى كۈنى، تالاش ـ تارتىشتا بىر باشقا چىقالمىغان مۇرىتلىرى ئاخىر ئاپاق خوجىنىڭ ئاغزىغا قارىدى، دېمىسىمۇ ئاداققى ھۆكۈمنى شۇ چىقىرىشى كېرەك ئىدى.

— كىمكى يارىدىن مەھرۇم بولسا، شۇ پىراق چۆللىرىدە سەرگەشتە بولغانلارنىڭ ھالىنى بىلىدۇ، — دېدى ئاپاق خوجا گەپنى يىراقتىن ئەگىتىپ، — بۇ كۈنلەردە كىم بىزنىڭ ھالىمىزغا يېتىپ، بىشىمىزنى سىلىسا، شۇ بىزنىڭ ماشايىقىمىز بولىدۇ. ئى يارەنلەر، مېنىڭ بۇ ۋەز ـ نەسىھەتلىرىم گەرچە ئاڭلىماققا ئاچچىق بولسىمۇ، لېكىن ئۇ دەريايى شورغا[1] ئوخشايدۇ. دەريايى شورنىڭ سۈيى ئاچچىق، ئەمما ئاستىدا گۆھەر جىق، غەۋۋاس سۇنىڭ ئاچچىقلىقىغا قارىمايدۇ، خۇددى

① دەريايى شور — قىزىل دېڭىز، (شور دەريا).

شۇنىڭدەك، ئاسىي مۆمىن گەرچە گۇناھنىڭ ئاچچىق سۈيىگە پاتىـ-
مۇ، لېكىن دىل ئاستىدا قىممەتلىك گـۆھەر ساقلايدۇكى، ئۇ گۆھەر
خۇدانى تونۇشتۇر! خۇدا ئۆز كەرەمى بىلەن ئۇنىڭ گۇناھىغا قارىمايـ-
دۇ، بەلكى دىلىدىكى مەرىپەتكە قارايدۇ. سەجدە، رۇكۇ ۋە كېچىلىرى
ئۆرە تۇرۇشلارنىڭ ھەممىسى بەدەن ئىبادىتىدۇر. ئەمما، دىلدىكى
مەرىپەت، ئىمان باشقا نەرسىدۇر. سىلەر مۇنداق بىر رۇبائىينى
ئاڭلىمىغانمۇ:

بۇ باھالىق لەئلىنىڭ بىلگىلىكى كانى باشقىدۇر،
بۇ يېگانە ئۈنچىنىڭ بىلگىل نىشانى باشقىدۇر.
كەلتۈرمە ھەرگىز خىيالىڭغە خاتا ئەندىشەنى،
ئەقلىنىڭ ئەپسانىسىنىڭ بىل زامانى باشقىدۇر.

ساھىبدىللارنىڭ مەدھىيىسى ۋە تەئرىفى ئۈچۈن بىر نەپەس بار-
كى، ئۇنىڭ دېمى يوق، ئەقلىنىڭ تىل تېگىدە شۇنداق بىر سۆزى
باركى، ئۇنىڭ لىبى يوق. ھەزرىتى ئەلى ئېيتىدۇ: «ئاقىلنىڭ قەلبى تە-
لىنىڭ ئارقىسىدا، ئەخمەقنىڭ تىلى قەلبىنىڭ ئارقىسىدا.»
مۇھەممەد ئۆمەر ئىتابى ئۆز تەپسىرىدە شۇنداق دېگەن: «خۇدا قە-
لەمنى ياراتقاندا، ئۇنىڭغا مېنىڭ ئىلمىمنى لەۋھەگە ياز دەپتۇ. تەقدىر-
لەر قەلەمگە روشەن بولۇپ يېزىشقا باشلاپتۇ. شۇ جايغا يېتىپتۇكى،
پالان قوۋم مۇنداق گۇناھ قىلىدۇ، ئۇنى سۇغا غەرق قىلىۋېتىمەن؛
پۇستان قوۋم ئانداق گۇناھ سادىر قىلىدۇ، ئۇنى قاتتىق بوران بىلەن
يوقىتىۋېتىمەن؛ پالان قوۋم بىزنىڭ بەندىلىرىمىزگە ئازار بېرىدۇ، نا-
بىكارلىق ئۇرۇقىنى زېمىنغا چاچىدۇ، ئۇلار ئاخىر زامان ئۈممەتىدۇر...
قەلەم بۇ يەرگە كەلگەندە، ھەيران بولۇپ توختاپ قالدىكى، بۇ قوۋمگە
قانداق ئازاب بېرىلەر، دەپ. شۇ چاغدا پەرمان يەتتىكى، ياز، ئى

قەلەم، ئۇ گۇناھكار ئۇممەت، مەن بولسام، مەغپىرەتلىك خۇدا. بۇ سۆزنى ئاڭلاپ قەلەم ھەيرەتتىن يېرىلدى. بىز ئىشلىتىۋاتقان قەلەمدىكى① يېرىق شۇدۇر!...»

مۇھەممەد ئۆمەر ئىنابى يەنە ئېيتىپتۇركى :«قىيامەت كۈنى ئەھلى بېھىشت بېھىشكە بارىدۇ. پەرمان بولىدۇكى، بۇ كۈن مېنىڭ ئەھدۇۋاپا كۈنۈمدۇر، بېشىڭلارنى كۆتۈرۈڭلار، دىدارىمنى كۆرۈۋالىسىلەر، لېكىن ئۇلار شەرمەندىلىكتىن باش كۆتۈرەلمەيدۇ. يەنە پەرمان كېلدۇ :بۇ كۈن سەجدە كۈنى ئەمەس، بارلىق گۇناھىڭلارنى كەچۈردۈم. ئۇلار دېيىشىدۇ : لېكىن ئۇيات كۆڭلىمىزدىن كەتمىدى... خۇدا شامالغا بۇيرۇيدۇ، شامال چىقىپ، ئۇلارنىڭ دىلىدىن ئۇياتنى ئېلىپ كېتىدۇ...»

مانا بۇنىڭدىن روشەنكى، توۋا قىلسا، ئاللاتائالا ھەرقانداق گۇناھنى مەغپىرەت قىلىدۇ، ئاللاتائالا بىزلەرنى ھەر دائىم : ھەي،كېچىسى گۇناھ قىلغان بەندە كەل، توۋا قىل دەپ كۈندۈزى چاقىرىدۇ ؛ ھەي، كۈندۈزى گۇناھ قىلغان بەندە كەل، توۋا قىل دەپ كېچىسى چاقىرىدۇ. ئەگەر، مېنىڭ گۇناھىم ناھايىتى چوڭ، ئاللا قانداق ئەپۇ قىلىدۇ، دېسەك، ئاللاتائالانىڭ كېرەملىك ۋە ئەپۇچان سۈپىتىگە شەك كەلتۈرگەن بولىمىز! ئاللاتائالانىڭ رەھمىتى ھەرقانداق يوغان تاغدەك گۇناھلاردىنمۇ يوغاندۇر! مۇنداق بىر قىسسىنى ئاڭلىمىغانمۇسىلەر : بىر ئادەم بار ئىكەن، ئۆمرىدە ياخشى ئىش قىلماپتۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە، توقسان توققۇز ئادەمنى بىگۇناھ ئۆلتۈرۈپ، ئەمدى مەن توۋا قىلسام قانداق بولار؟ دەپ بىر قازىنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ ۋە : «مەن توقسان توققۇز ئادەمنى بىگۇناھ ئۆلتۈردۈم، ماڭا توۋا بارمۇ؟ مەن توۋا قىلسام توۋامنى ئاللا قوبۇل قىلامدۇ؟ » دەپ سوراپتۇ. ھېلىقى قازى ئېيتىپتۇكى : «ھەي، ئەخمەق، سەن توقسان توققۇز ئادەمنى بىگۇناھ

① قومۇش قەلەمنىڭ يېرىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

www.uyghurkitap.com

ئۆلتۈرسەڭ، ساڭا قانداق تووۋا بولىدۇ؟!» دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ھېلى-
قى ئادەم: «مانا ئەمسە، سەن بىلەن يۈز بولسۇن!» دەپ قارىنىمۇ
ئۆلتۈرۈپتۇ. ئاندىن بىر ئالىم كىشىنىڭ ئالدىغا بېرىپ: «تەقسىر، مەن
يۈز ئادەمنى بىگۇناھ ئۆلتۈردۈم، ماڭا تووۋا بارمۇ؟» دېگەندە، ھېلىقى
ئالىم جاۋاب بېرىپ: «سېنىڭ تووۋا قىلىشىڭنى، ئاللاتائالانىڭ مەغپىرە-
تىنى كىم توسۇيالايدۇ. سەن بۇ يەردە تۇرما، پالان شەھەرگە بار، ئۇ
يەردە ياخشىلار بار، شۇلار بىلەن بىللە بول، ئۇ يەردە تووۋا قىلىپ،
ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بول، ئاللاتائالا گۇناھلىرىڭنى ئەپۇ قىلىدۇ»
دەپتۇ. بۇ گۇناھكار شۇ سۆز بويىچە ھېلىقى شەھەرگە قاراپ مېڭىپتۇ.
يېرىم يولغا بارغاندا، ئەجەل كېلىپ ئۆلۈپتۇ. ئۇ يەرگە رەھمەت پەرىش-
تىسى بىلەن ئازاب پەرىشتىسى تەڭلا ھازىر بوپتۇ. ئىككىسى ئۇ ئادەمنى
تالىشىپ قاپتۇ، رەھمەت پەرىشتىسى: «مەن ئالىمەن، بۇ ئادەم تووۋا
قىلغىنى كېتىپ بارغان» دەپتۇ. ئازاب پەرىشتىسى بولسا: «مەن ئالى-
مەن، بۇ ئادەم تېخى تووۋا قىلمىغان، يولدا ئۆلدى» دەپتۇ. شۇنىڭ
بىلەن ئاللاتائالا ئۈچىنچى بىر پەرىشتىنى قازى ھەكىم قىلىپ، بۇلارنىڭ
تالاش - تارتىشىنى ئاجراتماق ئۈچۈن ئادەم سۈرىتىدە ئەۋەتىپتۇ ۋە
ئېيتىپتۇ: «ئۆلچەپ كۆرۈڭلار، ئەگەر تووۋا قىلىش ئۈچۈن كېتىپ
بارغان تەرىپى يېقىنراق بولسا، ئۇنى رەھمەت پەرىشتىسى ئالسۇن،
ئۇنداق بولماي، ئۆزىنىڭ يامان يېرى — گۇناھ قىلغان شەھىرى
يېقىنراق بولسا، ئازاب پەرىشتىسى ئالسۇن!»

ئۇلار ئۆلچەپ كۆرسە، دەل يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا قازا قىلغانىكەن،
لېكىن يېقىلىشىدا تووۋا قىلىش ئۈچۈن ماڭغان تەرەپكە يېقىلغانىكەن.
شۇنىڭ بىلەن ئۇنى رەھمەت پەرىشتىسى ئېلىپ، جانابىي ھەقتائالانىڭ
رەھمىتىگە چۈمدۈرۈپتۇ...

بۇ دۇنيادا قاتىللىق، خۇنخورلۇق، بىگۇناھ ئادەم ئۆلتۈرۈشتىنمۇ
ئارتۇق گۇناھ بولمايدۇ. ئاللاتائالا ئاشۇنىمۇ كەچۈرگەن يەردە، بىزنىڭ
ئادالەت ئۈچۈن، تەرىقەت ئۈچۈن ۋە رەئىيەتنىڭ سائادىتى ئۈچۈن

ئۆتكۈزگەن گۇناھلىرىمىز نېمىگە ئەرزىيتتى؟!... بىز ئەل - يۇرت ئىچىدە ئادالەت ئورنىتىش، پۇقرانى تىنچ، باياشات تۇرمۇشقا ئىگە قىلىش بىلەن ئاللانىڭ ھىممىتىگە، ئىنايىتىگە ئېرىشىمىز، ھەرقانچە قارا يۈز بولساقمۇ، ئاخىر ئۇنىڭ جامالى نۇرىدىن ئاقىرىمىز، ھەزرىتى جالالىدىن رۇمى توغرا ئېيتقان:

كۇپرىيەت ئۇممانىدىن تاپتىڭ ئەجەب دۇرى ئىمان،
جەننەتسەن، بولسىمۇ دوزاختا گەر ماكانىڭ...

ئاپاق خوجا سۆزدىن توختىدى، ئۇ جىددىي ھالەتتە زورۇقۇپ، ئۇزاق سۆزلىگەچكە، ئېڭەكلىرى خالتىلىشىپ، ياڭاق بۇلجۇڭلىرى تارتىشىپ كەتتى. ئۇنىڭ تارىختىن، ئۇلۇغلار ھېكمەتلىرىدىن ۋە تۇرمۇش قىسسىلىرىدىن مىسال ئېلىپ سۆزلىگەن جانلىق، قىزىقارلىق سۆزلىرى مۇرىتلارنىڭ ھەممىسىنى ھەيران قالدۇردى، ئۇلار تۇشمۇتۇشتىن «ھەق راست»، «بەرھەق» دېيىشىپ قايىللىقلىرىنى بىلدۈرۈشتى. ئەزەلدىن پىرىنىڭ ھۆكمىنى قەتئىي ھۆججەت، يۈزلىنىدىغان قىبلە ۋە كەھبە دەپ بىلىشىدىغان بۇ ئىتائەتمەن مۇرىت - مۇخلىسلار ئۈچۈن، ئۇنىڭ تارىختىن، ئۇلۇغلار نامىدىن، تۇرمۇش ھېكمەتلىرىدىن نەقىل قىلىپ سۆزلىگەن ۋەز - نەسىھەتلىرى گويا ئايەت ۋە ھەدىستەك مۇقەددەس ھەم شەكسىز تۇيۇلغانىدى.

ئاپاق خوجا كەشمىر خانى مۇھەممەد راجانىڭ مەسلىھەتىدىن كېيىن، ئۈچ كۈن ئويلىشىپ، ئاخىر «نېمە بولسام بولاي، پەيلىمدىن يانمايمەن!» دەيدىغان كۇپۇرانە قارارغا كەلگەنىدى. مۇرىت - مۇخلىسلىرىنىڭ تالاش - تارتىشى بولسا، ئۇنىڭ ئۈچۈن ھېچ گەپ ئەمەس ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ كۆڭۈل قويۇپ توقۇلغان بىرلا ۋەز - نەسىھەتى بىلەن ھەرقانداق دەتالاش ۋە غوۋغالارنى دەرھاللا ئۆز ئىزىغا سالالايدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى.

دىگەندەك، ئۆزلىرىنى خېلى ئەقىللىق، بىلىملىك ھەم تەقۋادار ھېسابلايدىغان بۇ ئالتە مۇرىت ئاپاق خوجىنىڭ ئاشۇ «دەريايى شۇردەك ئاچچىق» سۆزلىرىنىڭ كارامىتى بىلەن سېھىرلىنىپ، پىر ـ ئەۋلىياسى ماڭماقچى بولغان زالالەت يولىغا ئالقىشلار ياڭراتتى...

ئاپاق خوجا ئەتىسىلا يولغا چىقىش تەرەددۇتىنى قىلدى.

ئۇ ئالتە مۇرىتىدىن مەۋلانە موللا نەقى بىلەن موللا باقى سەمەرقەندىنى ئۆزىگە ھەمراھ بولۇپ تىبەتكە بېرىشقا تەيىنلەپ، قالغان تۆتەيلەننى كەشمىردە قالدۇردى. مۇرىتلار سەپەر تەييارلىقىنى جىددىي ئېلىپ باردى. ئۇلار چىدامىلىق ئافغان ئېتىدىن ئۈچنى تەييارلىدى، كەشمىرلىك يول باشلىغۇچىدىن بىرنى تاپتى، بىر تۆگە بىلەن بىر ئۆكۈزگە يېمەك ـ ئىچمەك بىلەن كىيىم ـ كېچەكلەر ئارتىلدى، يېتەرلىك ئالتۇن ـ كۈمۈش غەملەندى، يولغا چىقىدىغان ۋاقىتتا ئاپاق خوجا ئۇزاتقۇچىلار ئالدىدا دۇئاغا قول كۆتۈرۈپ ئاللاغا ئىلتىجا قىلدى:

— ئىلاھا، ئازغۇنلۇق، جاھالەت يولىدىن يىراق تۇتقايسەن! مەرىپەت ھىدايەتچىسى شەمئىنىڭ نۇرى، ئىمان چىراغىنىڭ رۇشنالىقى[1] بىلەن دۇنيا سائادىتىنى، ئاخىرەت نىجاتلىقىنى ئاتا قىلغايسەن! ئى خۇدا، بىزلەرنى مۇراد ـ مەقسەتكە يېتىش يولىدا كامىل، يۇقىرىغا ئۆرلەش يولىدا بەردەم قىلغايسەن! بارلىق ئىشىمىزدا ئەۋلىيا ـ ئەنبىيالار كارامىتىنى رىزىق ئەتكەيسەن، ئامىن!...

دۇئادىن كېيىن، ئاپاق خوجا كىچىك بىر كارۋان بولۇپ يولغا چىقتى. كەشمىردىن تىبەتكىچە بولغان يول ھەم ئۇزاق، ھەم جاپالىق ئىدى. لېكىن، بۇ ۋاقىت قاتتىق ئىسسىقمۇ ئەمەس، سوغۇقمۇ ئەمەس، دەل ئەتىياز مەزگىلى بولغاچقا، تاغ قاپتاللىرىدا بىخ يېرىپ چىققان ياپيېشىل مايسىلاردا، غۇنچىلىرى ئېچىلىشقا باشلىغان رەڭگارەڭ چۆل

① رۇشنالىق — يورۇقلۇق، نۇرلۇق.

گۈللىرىدە، ئەگەر سۇلار تېشىپ چىققان ئەگرى ـ بۈگرى يوللاردا، ھارغىنلىقتا سولاشقان، كۆكسىدە مۇساپىرلىق ھەسرىتى ئاھ ئۇرۇپ تۇرغان كارۋانلاردا كۆكلەم جىلۋىسى تەنتەنە قىلاتتى. پۈتۈن تەبىئەت زىمىستان قىش بىلەن خوشلىشىپ، چىرايلىق، ئىللىق باھار پەسلىنىڭ كەلگەنلىكىدىن خۇشال ھەم جەزبىدار ئىدى.

ئۇلار باھار پەيزىگە چۆمگەن ئەنە شۇ يوللاردا تاغ ئايلىنىپ، داۋان ئېشىپ، چۆل كېزىپ، يىگىرمە بىر كۈن بولدى دېگەندە لاساغا يېتىپ كەلدى. دېگىز يۈزىدىن ئۈچ ـ تۆت مىڭ مېتىر ئېگىزلىكتىكى بۇ ئۆزگىچە، قەدىم تۇپراققا ئاياغ قويۇش بىلەن ئاپاق خوجا ئۆزىنى گويا باشقا بىر دۇنياغا كېلىپ قالغاندەك غەلىتە ھېس قىلدى، ئۇ بىرنەچچە كۈنگىچە ئۆزىنى ھاۋا يېتىشمەي دېمى سىقىلغاندەك، ئېغىرلىقنى يوقىتىپ، يەڭگىللەپ قالغاندەك بىر قىسما سەزدى. بۇ يەردىكى ئادەملەرنىڭ قوپال يۈرۈش ـ تۇرۇشى، يېرىم ـ يارتا كىيىم ـ كېچەكى، ھەتتا كىشىلەرگە قانداقتۇر بىر خىل سوغۇق نەزەر بىلەن گۇمانسىراپ قاراشلىرىمۇ ئۇنىڭ كۆزىگە سىغمىدى، ئۇلارنىڭ ئۆزئارا تاڭغۇتچە ۋىچىرلاشلىرى ئۇنىڭ قۇلىقىغا تېخىمۇ غەلىتە ئاڭلاندى. لېكىن، كېيىنكىدىن تارتىپ ماسلىشىشچانلىق ئىقتىدارى بىلەن زېرەكلىك قابىلىيىتىنى ئويدان يېتىشتۈرگەن ئاپاق خوجا دەرھال ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ: «قايسى تاغدا بولساڭ، شۇ تاغنىڭ ناخشىسىنى ئېيتىشىڭ كېرەك، خوجا ھىدايىتۇللا، سەن بۇ يەرگە ئەل ـ يۇرت كۆرۈش، سایاھەت قىلىش ئۈچۈن كەلمىدىڭ، سەن مۇراد ـ مەقسەتكە يېتىش يولىدا، ھەرقانداق رىيازەتكە، بېسىمغا ۋە ھاياتىڭنىڭ رەڭگارەڭ سىناقلىرىغا بەرداشلىق بېرىشىڭ كېرەك، بۇ زاھىر ئالەمدە، ھەق سۇبھانەۋەتائالانىڭ ھەقىقەت ئاپتىپىدىن باشقا ھەرقانداق نەرسە جىلۋىگەر ئەمەس! سەن ھازىر ئەنە شۇ جىلۋىگەر ھەقىقەت دەرياسىنىڭ غەۋۋاسى، مەرىپەت دەرياسىنىڭ دۇرى، تەرىقەت مەيدانىنىڭ سەپ يارغۇچىسى، ئىززەت تەختىدە ھەقلىق ئولتۇرغۇچى بولۇشنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن بۇ

www.uyghurkitap.com

يەرگە كەلدىڭ! شۇڭا، سەن دوست ـ يارەنلەرنىڭ ئۈمىد ـ ئىشەنچ ناغرىلىرىنى پەلەك ئەرشى ئۈستىدە شۇنداق چېلىشىڭ كېرەككى، ئۇنىڭ ساداسى ئەزەلدىن ـ ئەبەدكىچە ياڭراپ تۇرسۇن» دەپ ئۆز ـ ئۆزىگە ئاگاھلاندۇرۇش بەردى.

ئاپاق خوجا لاسانىڭ كۆنىپىتىش تەرىپىدىكى ئوتتۇراھال بىر سارايغا چۈشكەنىدى. بۇ ساراي بۇددالا سارىيىغا خېلى يېقىن ئىدى. ئۇ بۈگۈن ئەتىگەندە، ئۆزلىرى تەييارلاپ كەلگەن يېمەكلىكلەر بىلەن ناشتىلىق قىلدى ـ دە، مەۋلانە موللا نەقىنى ئەگەشتۈرۈپ سىرتقا چىقتى. ئۇلارنىڭ ھە دېگەندىلا بېشىنى كۆتۈرۈپ كۆرگىنى ـــ مابورى تېغى ئۈستىگە جايلاشقان ھەيۋەتلىك بۇددالا سارىيى بولدى. «بۇددا دىنىنىڭ مۇقەددەس جايى، شەپقەتچى مەبۇدلار ئالىمى» دەپ تەرىپلىنىدىغان نەچچە قەۋەت ئېگىزلىكتىكى كۆركەم، ئازادە بۇ ساراي مابورى تېغىغا يۆلەپ، قورغان شەكلىدە سېلىنىغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئىككى مىڭغا يېقىن ئۆي ـ ھۇجرىسى، بەش مىڭدىن ئارتۇق راھىبخانىسى، ئون مىڭدىن ئارتۇق ھەرخىل بۇتى بار ئىدى. بۇددالا سارىيى قىزىل ساراي ۋە ئاقساراي دەپ ئىككىگە بۆلۈنگەن بولۇپ، قىزىل ساراي دالاينىڭ ئىبادەت قىلىدىغان سورۇنى، ئاقساراي بولسا، ھۆكۈمەت ئىشلىرى بېجىرىلىدىغان ئورۇن ئىدى. لامالارنىڭ تەلىماتلىرىدا، تۆر ساراي بىلەن مۇنارلار ئاق بولۇشى، راھىبخانىلار قىزىل بولۇشى، قىزىل تاملار ئاق ۋە پورەڭ بىلەن زىننەتلىنىشى، ئاق تاملارغا قارا رەڭلىك دېرىزە، قىزىل ئىشىك ئورنىتىلىشى، ئۆيلەردىكى مۇنارلار بىلەن بۇددا سارىيىنىڭ ئاساسلىق قىسىملىرىغا ئالتۇن ئىشلىتىلىشى كېرەك، دەپ بەلگىلەنگەچكە، بۇددالا سارىيىنىڭ رەڭلىرى تولىمۇ ماسلاشقان بولۇپ، كۆپكۆك ئاسمان ئاستىدا جۇلالىنىپ تۇرغان ئاق، سېرىق، قىزىل رەڭلەر كۆزلەرنى قاماشتۇراتتى. پۈتكۈل ئاسىيا تەۋەسىدىكى بۇددىستلارنىڭ تاۋاپ قىلىدىغان دىنىي مەركىزى ھېسابلىنىدىغان بۇ قۇرۇلۇش بۇنىڭدىن مىڭ يىللار بۇرۇن سېلىنىشقا

باشلاپ، بار ـ بارا كېڭەيتىلگەن، تولۇقلانغانىدى.

شۇ تاپتا، ئەتىگەنكى قۇياش شەرق تەرەپتىكى ئۇچما چوققىلىق قىيا تاغلاردىن كۆتۈرۈلۈپ، بۇددالا سارىيىنىڭ ئەڭ ئۈستىدىكى ئالتۇن سۈيى بىلەن نەقىشلەنگەن مۇنار ۋە راۋاقلارنى يورۇتىۋەتكەنىدى. نۇرغا چۆمۈلگەن، نۇر بىلەن تېخىمۇ جىلۋىدار بولۇپ كەتكەن بۇ ھەيۋەتلىك ساراي ئاپاق خوجىنىڭ كۆز ئالدىدا گويا مۇئەللەقتە تۇرغان ساماۋى بىر قەسىردەك سىرلىق ۋە يېگانە ھالەتتە گەۋدىلەنىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ كۆپ ئۆتمەي ئاشۇ سىرلىق يەرگە كىرىپ، دالاي لاما ٧ بىلەن كۆرۈشىدىغانلىقىنى ۋە ئۇ يەردە ئۆزىنى قانداق تەقدىر ـ قىسمەتلەرنىڭ كۈتىدىغانلىقىنى ئويلاپ، ئېغىر خىيالغا چۆمدى. بىر چاغدا، راۋاقتا چېلىنغان قوڭغۇراقنىڭ جاراڭلىق ئاۋازى ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدە ئەكس سادا چىقىرىپ، ئۇنى خىيالدىن سەگىتتى. بۇ ئەكس سادا ئەمدى تاغلار ئارىسىدا داۋاملىق ياڭراپ، يىراق ـ يىراقلاردىن زىل ھەم مۇڭلۇق ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ئۇلار خېلىغىچە ئۆز خىيالى بىلەن جىمجىت ھالەتتە بازار ـ كوچىلارنى، بۇددالا سارىيى ئالدىدىكى چوڭ مەيداننى ئايلاندى، ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن، مەۋلانە موللا نەقى ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويۇپ سۆز باشلىدى:

— بۇ بىر باشقا ئىقلىم ئىكەن، ھەزرىتىم، ھەممە نەرسە ئۆزگىچە، ئادەملەردىن تارتىپ تاغۇ تاشلارغىچە ئۆزگە رەڭ، ئۆزگە ھال! ئاللا بىزنى يەنىمۇ قاتتىقراق سىناش ئۈچۈن، بۇ يەرگە كېلىشىمىزنى ئىرادە قىلغان ئوخشايدۇ.

— توغرا ئېيتتىڭىز، مەۋلانەم، — دېدى ئاپاق خوجا ئۇنىڭغا يۈزلىنىپ، — دۇنيا ئاسايىش ئورنى ئەمەس، بەلكى سىناق ئورنى! ئاللانىڭ نەبىلىرى، ۋەلىيلىرى، ئەۋلىيا ـ ئەنبىيالىرى بۇ سىناق مەيدانىدا شۇنداق جاپا تارتىشى لازىمكى، جاپا ـ مۇشەققەت ئۇنىڭ تەرەققىيات خۇرۇچى، ئۆرلەش پايىسى بولسۇن! ۋاپاسىز پەلەك، جاپاكار زاماندا،

ئەقىل ۋە تەپەككۇر يولى بىلەن قىلىنغان ھەرقانداق ئىجتىھات «بەندە تەدبىر قىلىدۇ، خۇدا تەقدىر» دېگەن سۆز ھۆكمى بىلەن مۇشەققەت ۋە مەھرۇملۇققا ئېلىپ بارىدۇ! ئۇلۇغلار توغرا ئېيتقان: «زامان مۇشكۇللۇكىدىن سوڭ ئاسانلىق، كېچىنىڭ ئارقىسىدا سۇبھى، نۇر بار!»

— دېگەنلىرى بەرھەق، ھەزرىتىم، — دېدى مەۋلانە موللا نەقى تەۋازۇ بىلەن بېشىنى ئېگىپ، — يىراق خەستىلىرىنىڭ ئارزۇسى ۋىسال دەرىخى مېۋىسىدىن باشقا ئەمەستۇر. دەرھەقىقەت، كىمكى مەشۇقىنىڭ جاپاسىنى تارتمىسا، ۋىسال لەززىتىنى بىلمەيدۇ؛ كىمكى مەشۇق دەشنامىنى لۇتپ بىلمىسە، مەشۇقىدىن يىراق قالىدۇ...

ئاپاق خوجا بېشىنى لىڭشىتىپ، «شۇنداق» دېگەن مەنىنى بىلدۈردى، ئاندىن قۇياش نۇرىدا تېخىمۇ ھەيۋەتلىك، جەزبىلىك تۇسكە كىرگەن بۇددالا سارىيىغا يەنە بىر قېتىم ئۇزاق تىكىلگەندىن كېيىن، گويا ئۆز - ئۆزىگە سۆزلەۋاتقاندەك، بوش، ئەمما خۇش نەپەس ئاۋازدا:

ئىرادىمىز سارايى دوست ئاستانەسىدۇر،
نېمە كى كەلسە بۇ باشقا ئۇنىڭ ئىرادەسىدۇر...

دېگەن بېيىتنى ئوقۇپ، ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ قويدى.

مەۋلانە نەقى پىر - ئۇستازىنىڭ كۆڭلىدىكى دەريادەك چوڭقۇر خىياللارنى — قايغۇ بىلەن خۇشاللىق، ئۈمىد بىلەن ئۈمىدسىزلىك، ئىمان بىلەن كۇپۇرلۇق ۋە يەنە قانداقتۇر غېرىبلىق، ياتسىراش، دىلغۇللۇققا ئوخشاش مۇرەككەپ تۇيغۇلۇق خىياللارنى بىلگەچكە، ئۇنىڭ پىكرىنى چالغىتماسلىق ئۈچۈن، يېنىدا خېلى بىر يەرگە بارغۇچە بېشىنى ئېگىپ جىم ماڭدى. پەقەت سارايغا يېقىنلاشقاندىلا:

— ھەزرىتىم، ئۆزلىرى سەپ سالدىلىمىكىن، سارايىنىڭ بىر قارا

خىزمەتچىسى كۆزۈمگە باشقىچە ئىسسىق كۆرۈنۈۋاتىدۇ، — دېدى ئاپاق خوجىنىڭ سەمىگە سېلىپ، — ئۇنى بىز خەقتىنمىكىن دەيمەن، رەڭگىروي، يۈرۈش - تۇرۇشى بۇ يەردىكىلەرگە ئوخشمايدۇ.

— مەن دىققەت قىلماپتىمەن، — دېدى ئاپاق خوجا دەرھال قەددىمىنى ئاستىلىتىپ، — ئەگەر ئاشۇنداق بولسا، بەك بەلەن ئىش بولىدۇ. مېنىڭ بىر تىلماچتىن بېشىم قېتىپ يۈرەتتى. ئەمما... بىز خەقتىن بولسا، قانداق بولۇپ بۇ يەرلەردە تۇرۇپ قالدى؟ — ئاپاق خوجا قاشلىرىنى يىمىرىپ، كۆزلىرىنى قىسىپ بىر پەس ئويلاندى ۋە ئارقىدىنلا مەۋلانە موللا نەقىگە جېكىلىدى، — تۇرمۇشنىڭ ئۆزى بىر مۆجىزە، سىر، بۇ كەڭرى ئالەمنىڭ ھەممە يېرى ئادەملەر ئۈچۈن ھاياتلىق مەيدانى! بەلكىم تەقدىر - قىسمەت بورانلىرى قاچانلاردۇر ئۇنى بۇ يەرگە تاشلاپ كەتكەن بولغىيدى. سىز ئۇنىڭ ئەھۋالىنى ئۇقۇشۇپ كۆرۈڭ، مەۋلانەم. ئاللا ئۇنى بىزگە يەتكۈزگەن بولسا ئەجەب ئەمەس.

— خوپ ھەزرىتىم، مەن دەرھال ئۇقۇشاي.

ئۇقۇشۇشقا كۆپ ۋاقىت ھەم ئەجىر كەتمىدى. مەۋلانە موللا نەقى ئۆزى سەپسېلىپ يۈرگەن ئۇ ئادەمنىڭ تېگى - تەكتىنى ئىككى كۈنگە قالماي بىلىپ يەتتى. ئۇ مۇشۇ سارايىنىڭ خوجايىنىغا قۇل قىلىپ سېتىلغان دوستمۇھەممەد ئىدى. ئۇ يۇرتلۇقلىرى بىلەن قوچاق ئېچىپ، باغرىنى - باغرىغا يېقىپ كۆرۈشتى ۋە ئۇن نەچچە يىلدىن بۇيان تۇنجى قېتىم ئۆز ئانا تىلىدا سۆزلىگەنلىكى ئۈچۈن يۈرەكلىرى يايراپ، ھاياجانلىق كۆز ياشلىرى بۇلدۇقلاپ كەتتى. ئۇ ئاپاق خوجىغا ئۆزىنىڭ ئېچىنىشلىق سەرگۈزەشتىلىرىنى سۆزلەپ بەردى ۋە ئاخىرىدا كۆز ياشلىرىنى ئىچىگە سىڭدۈرۈپ:

— مەن ئاشۇ يۇرتنىڭ پۇقراسى، ھەرقاچان ئانا تۇپراقنىڭ خىزمىتىنى قىلىش، ئىززەت - ھۆرمىتىنى ساقلاش بۇرچۇم بار، — دېدى بىر خىل ئېتىنخارلىق تۇيغۇ بىلەن.

ئاپاق خوجا كۈتۈلمىگەندە، ئۆزىگە يېڭى بىر ھەمراھ تاپقانلىقىدىن

خۇشال بولدى. بۇ ئادەتتىكى ھەمراھ ئەمەس، بەلكى تاڭۇتچە تىلنى ئۇجۇر ـ بۇجۇرىغىچە بىلىدىغان، ئۇلارنىڭ ئۆرپ ـ ئادەت، قائىدە ـ نىزاملىرىنى پىششىق ئۆگەنگەن، ئۇزۇن يىل ئەسىرلىك، مۇساپىرلىق، قۇللۇق تۇرمۇشىنى بېشىدىن كەچۈرۈپ، بۇ دۇنيانىڭ ئاچچىق ـ چۈچۈكىنى يەتكۈچە تېتىغان ئەقىللىق، تەجرىبىلىك، پىشقان ھەمراھ ئىدى. شۇڭا، ئاپاق خوجىمۇ ئۇنىڭغا ئىشىنىپ ئۆز سەرگۈزەشتىلىرىنى سۆزلەپ بەردى. لېكىن ئۇ، پۈتۈن توقلەنەتنى ئىسمائىل خانغا ئارتىپ، ئۆزىنى ئۇنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغۇچى بىردىنبىر گۇناھسىز بىچارە قىلىپ كۆرسەتتى. بۇنى ئاز دېگەندەك، مەۋلانە موللا نەقىمۇ سۆزگە ئارىلىشىپ:

— ئىسمائىل دېگەن بۇ تۈزكۈر مەلئۇن پىر ـ ئەۋلىيالارنىڭ مەدىتى بىلەن تەختكە چىقىۋېلىپلا، ئەل ـ يۇرتنى ۋەيران قىلدى، پۇقرالارنىڭ بېشىغا بالا ياغدۇردى، مۇسۇلمانلارغا يېغى بولدى. ئۇلۇغلارغا ھاقارەت كۆزى بىلەن قاراپ، ئۇلۇغلار قەدرىنى، ئۇلۇغزادىلار ئىززىتىنى بىلمىدى، — دەپ، ئەڭ قەبىھ تىللار بىلەن ئىسمائىل خاننى تىللاپ سېپىستتى، دۇنيادىكى ئەڭ چىرايلىق تىللار بىلەن ئاپاق خوجىنى ماختاپ كۆككە كۆتۈردى، ھەتتا: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن، ئەگەر بىر كىشى پەيغەمبەر بولۇش راۋا بولسا، بىزنىڭ ھەزرىتى ئىشانىمىز راۋا بولاتتى...» دەپ، پەيغەمبەر دەرىجىسىدە ئۇلۇغلىدى...

بۇ گەپلەر دوستمۇھەممەدكە غەلىتە تۇيۇلمىدى، چۈنكى ئۇ، يۇرتىنىڭ ئەھۋالىدىن پۈتۈنلەي خەۋەرسىز ئىدى. ئۇ بىرىنەچچە كۈن ئاپاق خوجىنى كۆزىتىش ئارقىلىق، ئۇنىڭ ھەقىقەتەنمۇ ئابرۇيلۇق، بىلىملىك، رايىش ئادەم ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ يەتكەنىدى. شۇڭا، ئىسمائىل خانغا نىسبەتەن كۆڭلىدە مۇشۇنداق ئەۋلىيا سۈپەت كاتتا ئىشانغا بىھۇدە جەبىر ـ زۇلۇم سالغانلىقى ئۈچۈن، غايىبانە نەپرەت تۇيغۇسى ئويغانغانىدى...

ئاپاق خوجا سارايىۋەنگە نۇرغۇن ئالتۇن ـ كۈمۈش بېرىپ،

دوستمۇھەممەدنى ئۆزلىرى لاسادىن قايتقۇچە بولغان ئارىلىقتا، ئۆزىگە ھەمراھ بولۇش ۋە تىلماچلىق قىلىش ئۈچۈن ياللىۋالدى. دوستمۇ- ھەممەد ئەمدى كېچە ـ كۈندۈز ئۆز يۇرتلۇقلىرى بىلەن بىللە بولالايدىغان، موللا باقى سەمەرقەندى ئەتكەن مەززىلىك تائاملارنى بىللە يەپ، يۇرت ھىدى، يۇرت پۇرىقىدىن تەڭ بەھرىمەن بولىدىغان بولدى. شۇڭا، ئۇ بۇ كۈنلەردە، ئەزەلدىن ئۆزىدە كۆرۈلۈپ باقمىغان خۇشاللىق، پاراغەت تۇيغۇسى بىلەن ئەركىن ـ ئازادە يۈرىدىغان بولدى. ئۇنىڭ شادلىق چۇلغىغان كۆزلىرىگە ئاپاق خوجا ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى بەئەينى ئەرشتىن چۈشكەن پەرىشتىلەردەك شۇنداق مېھرى ئىسسىق، يېقىملىق ۋە مېھرىبان كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

بىر كۈنى كەچلىك تاماقتىن كېيىن، ئاپاق خوجا قانداق قىلغاندا دالاي لاما بىلەن تېزرەك كۆرۈشكىلى بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ، بىر- دىنلا كەشمىر خانى شاھ مۇھەممەد راجانىڭ ئۇ يولغا چىقىدىغان كۈنى ئېيتقان مۇنۇ سۆزلىرىنى ئەسكە ئالدى: «دالاي لاما ئۇ خەقنىڭ خۇدا- دەك كۆرىدىغان پادىشاھى، ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈش ئاسانغا چۈش- مەيدۇ. ئالدى بىلەن ئىخلاس ۋە ئېتىقادتا ئۇلارنى ئىشەندۈرۈش ۋە تەسىرلەندۈرۈش كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن، براخمانلارنىڭ كېيىمىنى كىيىپ، لاماسۇن بۇتخانىسىدىكى بۇرھاننىڭ[1] ئالدىدا تىزلىنىپ، چىن ئىخلاس بىلەن باش ئۇرۇش كېرەك. بۇ ئىش مەلۇم ۋاقىت داۋاملاشقاندىن كېيىن، ئۇلار تەسىرلىنىپ، دالاي لاما بىلەن ئۇچراش- تۇرۇشى مۇمكىن...»

شاھ مۇھەممەد راجانىڭ ئېيتقانلىرى ھەق ئىدى. ئاپاق خوجا ئۆزى- مۇ لاساغا كەلگەندىن كېيىن، شۇنداق قىلىش زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلغانىدى. شۇڭا، ئۇ بۇگۈن قەتئىي قارارغا كېلىپ، دوستمۇھەممەد- كە بۇيرۇدى:

① بۇرھان ــ بۇددا دىنىدىكى ئىلاھ بۇتساتۇانىڭ يەنە بىر خىل ئاتىلىشى.

— سىز ئەتە بازاردىن ماڭا مۇشۇ خەقنىڭ راھىبلىرى كىيىدىغان براخمانچە كىيىمدىن بىر قۇر ئەكىلىپ بېرىڭ، مەن ئەمدى ئىشنى باشلىمىسام بولمايدۇ.

ئەتىسى كىيىم ئېلىپ كېلىندى، ئاپاق خوجا سەللە ـ تونلىرىنى سېلىپ تاشلاپ، سېرىق رەڭلىك، يەڭسىز راھىبچە كىيىمنى كىيدى، ئاندىن لاماسۇن بۇتخانىسىغا كىرىپ، ئەڭ چوڭ بۇت بۇرھانىنىڭ ئالدىدا يۈكۈنۈپ، ئۇنىڭغا باش ئۇرۇشقا باشلىدى...

بۇ ئىش ئەنە شۇ يوسۇندا — بۇتخانىغا كىرىش، بۇت ئالدىدا يۈكۈنۈش، بۇتقا باش ئۇرۇش بىلەن ھەر كۈنى داۋام قىلىپ، كۈنلەر، ھەپتىلەر، ئايلار بىر خىل رىتىمدا ئۆتۈشكە باشلىدى... بۇ ھەقتە زاماندىش بىر شائىر مۇنداق يازدى:

«كۆرۈڭ ئەۋلادى پەيغەمبەر يۈرۈپ جۇڭغار ئارا ئۆچ ئاي،
مۇسۇلمان قەتلىچۈن قاتراپ، يۈگۈردى زادىلا تىنماي!»

ئاپاق خوجا راھىبچە كىيىنىپ، لاماسۇن بۇتخانىسىنى سەجدىگاھ قىلىپ، بۇتلار شاھى بۇرھانغا باش ئۇرۇپ، ئۆزىنىڭ چىن ئىخلاس ـ ئېتىقادىنى نامايان قىلغان توقسىنىنچى كۈنى دالاي لاما V نىڭ نەزىرىگە چۈشتى.

بۇ كۈنى براخمانلارنىڭ كاتتا يىغىلىشى بولغانىدى. يىغىلىشتا، دالاي لاما ئەھۋال سۈرۈشتۈردى. لاماسۇن بۇتخانىسىنىڭ ساقاللىق باش راھىبى ئەھۋال تونۇشتۇرۇپ مۇنداق دېدى:

— بىزنىڭ لاماسۇنغا يېڭى بىر براخمان كېلىپ قالدى. ئۇنىڭ قەيەرلىك ئىكەنلىكىنى بىلمىدۇق. ئۇ توقسان كۈندىن بېرى، بۇرھانىنىڭ ئالدىدا ناھايىتى چىڭ ئېتىقاد بىلەن باش ئۇرۇپ ئىبادەت قىلدى.

— ئۇنىڭ بىرەر تەلەپ ـ ئارزۇسى بارمىكىن؟ — سورىدى دالاي لاما.

باش راھىب ئالدىراپ جاۋاب بەردى :

— ئۇ بىزگە بىرنەچچە قېتىم : باشپاناھىم دالاي لاما ھەزرەتلىرى بىلەن كۆرۈشتۇرۇڭلار، دەپ ئىلتىماس قىلغانىدى.

دالاي لاما V قانداقتۇر قىزىقسىنغان، تەسىرلەنگەن قىياپەتتە مۇنداق دېدى :

— ئۇنداقتا، ئەتە ئۇنى ئالدىمغا باشلاپ كىرىڭلار.

— خوپ، — دېدى باش راھىب ئېگىلىپ.

ئەتىسى، باش راھىب ئاپاق خوجىنى ئەگەشتۇرۇپ، بۇددالا سارىيىنىڭ دۆلەت ئىشلىرى بېجىرىلىدىغان ئاقسارايغا باشلاپ كەلدى. دوستمۇھەممەد ئۇلار بىلەن بىللە ئىدى. سارايىنىڭ ئالدىدىكى كەڭ سەينا ناھايىتى پاكىز ۋە تىمتاس ئىدى، ئېگىز راۋاقلار بىلەن ئېگىز تالىشىپ تۇرغان قارىغاي ۋە شەمشاد دەرەخلىرى ياپيېشىل كۆكىرىپ تۇراتتى.

دالاي لاما ئاپاق خوجىنى ئۆزىنىڭ پادىشاھلىق ئوردىسىدا قوبۇل قىلدى. مىلادىيە 1653 ـ يىلىدىن بېرى «ئەرشىئەلادىكى ئاق كۆڭۈل بۇرھان ھىمايىسىدىكى ۋاجرا دولا دالاي لاما»① دېگەن يۇكسەك نام بىلەن ئاتىلىپ كەلگەن بۇ چوڭ ھۆكۈمدار ھازىر يېشى ئاتمىشتىن ھالقىپ، چاچلىرى ئاقارغان، ۋىجىك، ئازغىن بىر بوۋاي ئىدى. ئەمما، ئۇنىڭ تېخىچە زېھنى ئۆتكۈر، كۆزىنىڭ نۇرى ئۆچمىگەنىدى.

باش راھىب ئاپاق خوجىنى شاھنشىنغا باشلاپ كىرگەندە، بېشىغا ئالتۇن دېدىم② ، ئۇچىسىغا سېرىق زەرباپتىن براخمانچە يەڭسىز تون كىيگەن دالاي لاما شاھلىق سالاپەت بىلەن ئالتۇن چىرگىندا③ غادىيىپ ئولتۇراتتى.

---

① «دېڭىزدەك كەڭ قورساق نوم بىلىك ئاچارى» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

② دېدىم — شاھلار كىيىدىغان براخمانچە تاج، بۆك.

③ چىرگىن — تەخت، ئالتۇن كۇرسى.

www.uyghurkitap.com

شاھىنشىنىنىڭ بوسۇغىسى يەردىن بىر گەز ئېگىزلىكتە كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى، بوسۇغىدىن ئالتۇن چىرگىن قويۇلغان شاھ سۇپىسىنىڭ ئالدىغىچە يەتتە غۇلاچتەك بوش ئارىلىق بار ئىدى. ئاپاق خوجا خۇشاللىق ۋە ھاياجاندا ھولۇقۇپ، تەمتىرەپ، ئېگىز بوسۇغىغا پۇتلىشىپ يىقىلغىلى تاس قالدى. دوستمۇھەممەد چاققانلىق بىلەن ئۇنى قولتۇقىدىن يۆلىۋالدى.

ئاپاق خوجا شاھىنشىن ئىچىگە كىرىپ، بۇتپەرەسلەرنىڭ قائىدە-نىزامى بويىچە، يۈزىنى يەرگە يېقىپ، دالاي لاماغا يەتتە قېتىم سەجدە قىلدى ۋە يەتتە غۇلاچ بوش ئارىلىقنى بېسىپ ئۆتكۈچە، يەنە يەتتە قېتىم يۈزىنى يەرگە يېقىپ، يەتتە قېتىم بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئۆمىلەپ دېگۈدەك شاھ سۇپىسىنىڭ ئاستىغا يېتىپ كەلدى.

— خۇش، سەن كىم بولىسەن؟ — دەپ سورىدى دالاي لاما ئاپاق خوجىنى ئورنىدىن تۇرۇشقا ئىشارە قىلىپ، — نەدىن كەلدىڭ، بۇ يەرگە كېلىشتىكى مۇددىئايىڭ نېمە؟

ئاپاق خوجا ئورنىدىن تۇردى ۋە يېلىنغان، خۇشامەت قىلغان تەلەپپۇزدا:

— ئىلاھا خۇشالدۇرمەنكى، ھەزرىتى دالاي خوجام ئىنايەت نەزىرىنى مەن پېقىر تەرەپكە تاشلاپ، مېنى ئىلتىپات ھەم قوبۇل شەرىپىگە مۇشەررەپ قىلدى، — دېدى پۈكۈلۈپ تەزىم بىلەن، — خۇدا بۇ پەرىشتە سۈپەت پادىشاھنىڭ پاك ھاياتىنى ئاسمان پەرىشتىلىرى بىلەن يانداش قىلىپ ئۇلۇغلىغان...

بۇ سۆزلەر گەرچە دوستمۇھەممەدكە بىر ئاز غەلىتە تۇيۇلغان، ئۇنىڭ غۇرۇرىغا، ئىمانىغا بىر ئاز قاتتىق تەگكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ خوجايىنى ئاپاق خوجىنىڭ ھۆرمىتى، يۈزى ۋە كەلگۈسىدىكى خاسىيەتلىك ئىشلىرى ئۈچۈن، ئۇنى تولۇق ۋە چۈشىنىشلىك تەرجىمە قىلىپ بەردى. بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، دالاي لامانىڭ چىرايىغا بىلىنەر-بىلىنمەس كۈلكە يۈگۈردى. ئاپاق خوجا سۆزىنى داۋام قىلدى.

— ئى مېھرىبان، ئادىل پادىشاھ، مەن مۇسۇلمان پىرقىسىنىڭ خوجىسى، پەيغەمبەر ئەۋلادى ئىدىم. نامى شەرىپىم خوجا ھىدايىتۇللا ئىشان، مۈلكى قەشقەرىيەدىكى ياركەند، كاشغەر خەلقى ماڭا مۇرىت - مۇخلىس ئىدى. ئەلھال، بۇ پاراۋان، باياشات ئەل - يۇرتنى ئىسمائىل خان ئاتلىق بىر زالىم مەندىن تارتىۋېلىپ، مېنى ئۇ تەۋەدىن قوغلاپ چىقاردى، ئۇ ھىيلىگەرلىك كانىنىڭ داشقىلى، خۇدانىڭ دوستلىرىنى ئۆلتۈرگۈچى، تۆۋەن پايىدە تۇرغۇچى، ئاداۋەت ئاشيانىسىنىڭ ھۆۋقۇشى، دەۋزىخىيلەرنىڭ جايى - ماكانى، دۇنيا ۋە ئاخىرەت زىيانكارى بولغان ئەزەلى مەلئۇن ھازىر مېنىڭ خەلقىم ئۈستىدە زۇلۇم - سەتەم قامچىسىنى ئوينىتىپ خۇنخورلۇق قىلىۋاتىدۇ. مەن بۇ يەرگە تاغلار ئېشىپ، چۆللەر كېزىپ، سېنى پاناھ تارتىپ كەلدىم، سېنىڭ زامانىڭدا ئادالەت ھۆكۈمران بولغاي! ساڭا ئوخشاش سائادەتمەن كىشى لۇتف - ئادالەت ئۇرۇقىنى بىزدەك دەردمەنلەر كۆڭلىنىڭ بوستانلىقىغا تېرىيالىسا، ئەبەدىي سەرمايىگە ئىگە بولىدۇ، باتۇرلۇق مەيدانىدا مۇراد ئېتى چاپىدۇ، بۇرھانىنىڭ ھىممىتىگە، ئىنايىتىگە ئېرىشىدۇ...

دالاي لاما مۈلكى قەشقەرىيە توغرىسىدىكى گەپلەرنى ئاڭلاپ، بىردىنلا ئاپاق خوجىغا قىزىقىپ قالدى.

— ھەي خوجا، سەن دەۋاتقان بۇ ئەل - يۇرت بىر زامانلاردا بىزنىڭ سەلتەنەتلىك ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ تەسەررۇپلۇقىدا بولغانىدى...، — دېدى ئۇ ئىپتىخار بىلەن بۇنىڭدىن مىڭ يىللار ئىلگىرىكى تارىخنى ئەسلەپ، — ئەمما، كېيىنكى ئۇرۇش، يېغىلىق، قوشۇلۇش - بۆلۈنۈش، گۈللىنىش - يىمىرىلىش قاتارلىق ھادىسىلەر تۈپەيلىدىن، نۇرغۇن يېڭى - يېڭى ئەل - يۇرت ۋە خان - پادىشاھلىقلار پەيدا بولدى. سېنى ئۆز يۇرتۇڭدىن قوغلاپ چىقارغان ئەنە شۇ خانلىق بىر چاغلاردا بىزنىڭ تەۋەلىكتىمۇ قالايمىقانچىلىق پەيدا قىلىپ، ئەل - يۇرتنىڭ بېشىغا ئېغىر كۈنلەرنى سالغان!...

شۇ گەپلەرنى قىلىۋېتىپ، دالاي لامانىڭ چىرايى تۇتۇلدى، ئاۋاز-

دىمۇ بىر خىل قوپاللىق ۋە نارازىلىق ئالامەتلىرى پەيدا بولدى. ئۇ كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ، بۇنىڭدىن ئوتتۇز يىل بۇرۇنقى تاڭغۇتلار ئۈچۈن ئار ـ نومۇس بىلىنىدىغان مەغلۇبىيەتلىك بىر ئۇرۇش مەنزىرىسىنى خىيالىغا كەلتۈردى...

مىلادىيە 1647 ـ يىلى، سەئىدىيە خانىدانلىقىنىڭ ئونىنچى سۇلتانى ئابدۇللاخان ئىمىرغىياسىدىن ئىسىملىك بىر سەركەردىنىڭ قوماندانلىقىدا، تىبەتكە خىللانغان ئون مىڭ لەشكەرلىك چوڭ بىر قوشۇن ئەۋەتكەنىدى. بۇ قوشۇن تىبەتتە ئۈچ ئايدىن ئارتۇق ئۇرۇش قىلدى، تاڭغۇتلار سان ۋە سۈپەتتە ئۆزلىرىدىن ئۈستۈن بولغان سەئىدىيە قوشۇنلىرىدىن يېڭىلىپ چېكىندى. بۇ چاغدا ئابدۇللا خاننىڭمۇ يارلىقى يېتىپ كەلدى: «تىبەتلىكلەرنىڭ دىن، مەزھەپ، ئۆرپ ـ ئادەتلىرىگە چېقىلماڭلار، ئۇلار ئولپان بېرىشنى قوبۇل قىلسىلا، ئۇرۇشنى بولدى قىلىڭلار...» مانا شۇ يارلىق بويىچە، سەركەردە ئىمىرغىياسىدىن باج ـ ئولپان ئېلىش شەرتى بىلەن ئۇرۇشنى توختاتقان ۋە تىبەتلىكلەر ھەر يىلى سەئىدىيە خانلىقىغا باج ـ سېلىق تۆلەش ھېسابىغا يۇرت ـ ماكانلىرىنى ساقلاپ قالغانىدى...

بۇلارنى ئويلىسا دالاي لامانىڭ كونا ئۆچ ـ ئاداۋىتى قوزغىلىپ، «سەئىدىيە، قەشقەرىيە» دېگەن گەپلەر قۇلىقىغا مۇشت ئۇرغاندەك سوغۇق ئاڭلىناتتى. لېكىن، بۈگۈن بۇ گەپلەرنى ئاپاق خوجىنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلاپ، باشقىچە ئەھمىيەتلىك ۋە يېقىملىق ھېس قىلىپ قالدى. چۈنكى، ئاپاق خوجىنىڭ بۇ تەرەپلەردە تۇيۇقسىز پەيدا بولۇشى ئۇنىڭ نەزىرىدە، كونا تارىخىي ئار ـ نومۇسنى يۇيۇپ، ياخشى بىر ئۆچ ئېلىش پۇرسىتىنى ئېلىپ كەلگەن نۇسرەت ئەلچىسىدەك تۇيۇلۇۋاتاتتى. شۇڭا ئۇ، ئالاھىدە ئىلتىپات بىلەن ئاپاق خوجىنى ئالدىغا چاقىرىپ، يانىدىكى كۈمۈش كۇرسىغا ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. بۇنىڭدىن قاتتىق تەسىرلەنگەن ئاپاق خوجا ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەشكە باشلىدى:

— نىجاتكاردىن ئۈمىد شۇكى، ئىخلاس سۆيى بىلەن پەرۋىش تاپقان ۋاپا كۆچىتى نائۈمىد قايتمىغاي! مۇبادا، تارىختىكى ئاشۇ سەلتە-نەتلىك دەۋرانىڭنىڭ يەنە قايتىپ كېلىشىنى خالىساڭ، پىقىر سېنىڭ باھادىر قوشۇنلىرىڭنى سەئىدىيە خانلىقى ئۈستىگە باشلاپ بارغايمەن. ئەل - يۇرتنى ئىسمائىل خاندىن قايتۇرۇۋالغاندىن كېيىن، مەڭگۇ ساڭا ھۆرمەت بەجا كەلتۈرۈپ، سېنىڭ ھەققىڭگە دۇئا - تىلاۋەت قىلىپ، دۇنيانىڭ ئىشلىرىنى سېنىڭ ئىرادەڭ بويىچە قىلغايمەن...

ئاپاق خوجا دالاي لامانىڭ كۆڭلىدىكى گەپلەرنى قىلدى. ئۇلارنىڭ ئوي - خىيالى، نىيەت - ئىقبالى بىر يەردىن چىقتى. ھەر ئىككىسى سەئىدىيە خانىدانلىقىغا چوڭقۇر ئۆچمەنلىك ساقلىغان كونا ئاداۋەتچى-لەردىن ئىدى. ھازىر، بىرسى - بىرسىنىڭ قولى بىلەن ئىش تەۋرەت-مەكچى بولۇۋاتاتتى. ئىشقىلىپ، دالاي لاما ئاپاق خوجىدەك ئۆز پۇتى بىلەن مېڭىپ كەلگەن نۇسرەت ئەلچىسىنى چىڭ تۇتۇش، شۇ ئارقىلىق مۇددىئاغا يېتىش قارارىغا كەلدى.

— كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ، خوجا، — دېدى ئۇ ئاخىر ئاپاق خوجىنىڭ كۆڭلىنى تىنچىتىپ، — ئىشلار ياخشى بولۇپ كېتىدۇ، سىز چوقۇم مۇراد - مەقسىتىڭىزگە يېتىسىز. ئەمما، بىز بۇ جايدىن لەشكەر ماڭغۇزساق، يول ئۇزۇن، دىشۋارچىلىق كۆپ بولىدۇ، مەن جۇڭغارىيىدىكى جۇڭغار مۇخلىسلىرىمنىڭ تۆرىسىگە نامە پۈتۈپ، يۇرتىڭىزنى قولىڭىزغا ئېلىپ بېرىشكە بۇيرۇيمەن!

ئاپاق خوجا يەنە بىر قېتىم تىزلىنىپ، رەھمەت - تەشەككۇر ئېيت-تى، خۇشاللىقىدىن دالاي لامانىڭ ئاياغلىرىغا باش قويدى، ئۇزۇن سېرىق پەرىجىسىنىڭ پەشلىرىنى يۈزىگە سۈرۈپ سۆيدى...

شۇ سۆھبەتتىن كېيىن، ئاپاق خوجا بىر ھەپتىگىچە دالاي لامانىڭ ئەتىۋارلىق مېھمىنى بولدى، زىيايەتلەرگە قاتناشتى، «ئەركىتە» دەپ ئاتىلىدىغان مەخسۇس لاما ئۇنىڭدىن سەئىدىيە خانىدانلىقىنىڭ

كۆچ - قۇدرىتى، ئىچكى ماجىرالار، تىبەت - قەشقەرىيە چېگرىسىدىكى تاغ - داۋان، يول - جوداق[1] لار توغرىسىدا ۋە ئىسمائىل خان ھاكىمىيىتى ئاغدۇرۇلغاندىن كېيىنكى سىياسىي - ئىقتىسادىي ئىشلار توغرىسىدا بىرنەچچە قېتىم مەخپىي ۋە ئاشكارا سۆھبەتلەشتى...

بىر ھەپتىدىن كېيىن، دالاي لاما پادىشاھلىق مۆھۈرى بېسىلغان بىر پارچە مەكتۇپنى ئۇنىڭغا بەردى ۋە كاتتا داغدۇغا بىلەن جۇڭغارىيىگە ئۇزاتتى. يولغا چىقىش ئالدىدا، ئون بەش قوتاز بىلەن نۇرغۇن يېمەك - ئىچمەك، دورا - دەرمەكلەرنى سوۋغا قىلدى ۋە ئۈچ نەپەر بېجىرىم يول باشلىغۇچىنى ھەمراھ قىلىپ بەردى.

ئاپاق خوجا بۇنىڭدىن ئۈچ ئاي بۇرۇن، لاساغا بىر خىل دىلغۇللۇق، تەشۋىش ۋە ياتسىراش تۇيغۇسى بىلەن غەمكىن ھالەتتە كەلگەن بولسا، مانا بۈگۈن لاسادىن بىر خىل ئۈمىدلىك، قەتئىيلىك ۋە دوستلۇق تۇيغۇسى بىلەن خۇشال - خۇرام ھالەتتە قايتتى.

يۇرتداشلىرىدىن ئايرىلىپ، دىلى ئۆكسۈگەن دوستمۇھەممەدمۇ ئۇنى ئالەمچە ئۈمىد ۋە ئىشەنچ بىلەن ئۇزىتىپ قالدى:

— قارىغۇنىڭ نىيەت - ئارزۇسى ئىككى كۆزى بولغانغا ئوخشاش، مەن ناتىۋان مۇساپىرنىڭ ئارمىنى يۇرتقا قايتماقتۇر. مەرھەمىتىڭىزنى دەرىخ تۇتمىغايسىز، ھەزرىتىم. سىزدىن ئۇ دۇنيا - بۇ دۇنيالىق ئىلتىماسىم شۇ...

— سىزنى ماڭا بۇ مۇشكۇل، خاسىيەتلىك سەپەردە ئاللا يولۇقتۇردى، ئىنىم، — دېدى ئاپاق خوجا ئۇنىڭغا كۆيۈنگەن، ئايرىلىشقا كۆزى قىيمىغان قىياپەتتە، — نۇرغۇن مۇشكۇلاتلىرىمنى ئاسان قىلدىڭىز، ئاللا گۇۋاھ بولسۇنكى، ئۆز ئىشىمنى ئىزىغا سالغاندىن كېيىن، سىزنى چوقۇم يۇرتقا قايتۇرۇپ كېتىمەن، تەخت - بەخت ھۇزۇرىنى بىللە سۈرگەيمىز!...

---

① جوداق — بۇتخانا.

دوستمۇھەممەدنىڭ ئۆزۈن يىلدىن بېرى يورۇپ باقمىغان غەمكىن، چۈشكۈن كۆڭلى ئاپاق خوجىنىڭ مانا شۇ چىرايلىق گەپلىرى بىلەن بىردىنلا ئۈمىد ۋە خۇشاللىققا تولدى...

2

ئاپاق خوجىنىڭ جۇڭغارىيىگە كەلگەن ۋاقتى — دەل غالداننىڭ خۇددى تۆپىقى قىزىغان ئاتتەك چاپچىپ تۇرغان ۋاقتىغا توغرا كەلگەنىدى.

ئۇنىڭ كىچىك كارۋىنى مىلادىيە 1677 ـ يىلى يازدا لاسادىن يولغا چىقىپ، كۆككۆل① ئارقىلىق كۈزدە قۇمۇلغا كېلىپ، شۇ يەردە قىشلاپ قالدى.

مىلادىيە 1678 ـ يىلى باش ئەتىيازدا ئىلىغا كېلىپ، غالداننىڭ ئىرەن قابىرغىدىكى قارارگاھىغا چۈشتى.

ئاپاق خوجا بۇ يەرگە ئورۇنلىشىپ ئۈچىنچى كۈنى ئەتىگەندە، غالدان سىرىن بىلەن كۆرۈشتى. تېخى قىرىق ياشلارغا بارمىغان ئېگىز بوي، كۈچلۈك، كۆزلىرىدىن ئۆكتەملىك، ھۆكۈمرانلىق نۇرلىرى چاقناپ تۇرىدىغان، قىزىق قان بۇ ئادەم ئاپاق خوجىنى خېلى چوڭ ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن قارشى ئالدى. چۈنكى، ئۇ تونۇغۇن ئۆز يېنىدىكى خاس مۇلازىمىدىن ئاپاق خوجىنىڭ لاسادىن دالاي لاما V نىڭ مەكتۇپىنى ئەكەلگەن ئالاھىدە مېھمان ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپلا، ئۇنىڭغا قىزىقىپ قالغانىدى.

ئاپاق خوجا غالداننىڭ ئوردىسى ھېسابلىنىدىغان كەڭتاشا، ئۇستىدە تۇغ ـ شەددىلىرى لەپىلدەپ تۇرغان ھەشەمەتلىك ئاق ئۆيگە كىرىپلا، ئۇنىڭ ئايىغىدا تىزلاندى ۋە چوقۇنۇپ تۇرۇپ :

---

① كۆككۆل — ھازىرقى چىڭخەي.

— ھۆرمەتلىك ئالەمپاناھ سەركەردە، سىزگە ئۇلۇغ تاڭغۇت شاھى، دېگىزدەك كەڭ قورساق نوم بېتىك ئاچارى دالاي لاما ھەزرەتلىرىنىڭ مۇبارەك مەكتۇپنامىسىنى ئېلىپ كېلىۋىدىم، نەزىرىڭىزدىن ئۆتكۈزۈپ، غەمناك كۆڭلىمىزنى شاد قىلغايسىز، — دېدى ۋە مەكتۇپنى ئىككى قوللاپ سۇندى.

غالدان ئاپاق خوجىنىڭ قولىدىن مەكتۇپنى ئېلىپ، ئاۋايلاپ ئاچتى ۋە ھۆرمەت نەزىرى بىلەن كۆز يۈگۈرتتى. خەتتە مۇنۇلار يېزىلغانىدى:

«... سەن بۇرھانىمىز تاللىغان، براخمان مەملىكىتىنىڭ سەلتەنەت ئۆزەڭگىسىگە ئاياغ قويغان ئۇلۇغۋار ھۆكۈمرانسەن. شۇڭا، ساڭا بوشۇكتۇخان① تاجىنى ئاتا قىلدىم. مېنىڭ شۇل مەكتۇپۇمنى ساڭا ئېلىپ بارغۇچى ئافاق بىسيار ئۇلۇغ، كامىل كىشىدۇر، ئۇ بىزنىڭ لاماسۇندا ئۈچ ئاي يېتىپ، بۇرھانىنىڭ نەزىرىدىن ئۆتتى. ئۇ كاشغەر، ياركەندىنىڭ خوجىسى ئىكەن. ئىسمائىل خان دېگەن بىرى ئۇنىڭ سەلتەنىتىنى تارتىۋېلىپ، ئۆزىنى يۇرتتىن قوغلاپ چىقىرىپتۇ. كېرەككى، سەن لەشكەر ماڭغۇزۇپ، بۇ كىشىنىڭ يۇرتىنى قولىغا ئېلىپ بەرگەيسەن، بولمىسا، ئىش پاساد② بولۇر. گەپ تامام، نامە ۋەسسالام!...»

خەتتە، دالاي لاما V نىڭ پادىشاھلىق مۆھۈرى ۋە ئىمزاسى بار ئىدى. غالدان خەتنى ئوقۇپ بولۇپ سۆيدى ۋە پېشانىسىگە تەگكۈزدى. بۇ ئۇنىڭ دالاي لاماغا بولغان ھۆرمىتى ۋە ئىخلاسى ئىدى. چۈنكى ئۇ، موڭغۇللارنىڭ ئادەت – نىزامى بويىچە، كىچىكىدىنلا مانجى③ بولۇپ، جۇڭغارىيىدىن بۇددالا سارىيىغا كەلگەن ۋە ئۆزىنىڭ زېرەك،

---

① دالاي لاما غالدانغا بوشۇكتۇخان، يەنى بىشەۋكەتى دەپ نام بەرگەن.

② پاساد — بۇزۇلۇش.

③ مانجى — بالا سىرامان، راھىب. موڭغۇللارنىڭ ئادىتىدە بىر ئۆيدە ئىككى ئوغۇل بولسا، كىچىكى چوقۇم مانجى بولاتتى.

قەيسەرلىكى بىلەن دالاي لاماغا ياراپ قېلىپ، ئۇنىڭ ھوزۇرىدا بالاسىرامان بولغان ۋە ئون بەش يىلدىن ئارتۇق دالاي لامانىڭ ئەتىۋارلاپ تەربىيىلىشىگە ئېرىشكەنىدى.

غالدان تېخى يېقىندىلا — مىلادىيە 1677 ـ يىلى يازدا، ئوتتۇز مىڭ ئاتلىق لەشكەر بىلەن تەڭرىتېغىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى تۇرپان بىلەن قومۇلغا ھۇجۇم قىلىپ، ئۇ يەرلەرنى سەئىدىيە ھۆكۈمرانلىقىدىن تارتىۋالغانىدى. ئەمدى ئۇ ئوڭىدىمۇ ـ چۈشىدىمۇ تەڭرىتېغىنىڭ جەنۇبىدىكى كەڭ ۋە باياشات ئەل ـ يۇرتنى ئىستېلا قىلىشنى ئويلاپ يۈرەتتى.

ئۇنىڭ ئېتى چاپچىپ، غەلىبىدىن كاللىسى قىزىپ، «بۈيۈك جۇڭغار دۆلىتى» نى كېڭەيتىشنى ئويلاپ تۇرغان مانا شۇنداق ھالقىلىق پەيتتە، دالاي لامانىڭ خېتى بىلەن ئاپاق خوجىنىڭ تۇيۇقسىز ئۆز ھوزۇرىدا پەيدا بولۇشى غالدانغا گويا بەخت ـ ئامەت قۇشىنىڭ بېشىغا قونغانلىقىدەك نۇسرەتتىن بېشارەت بەردى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، دالاي لامانىڭ ئۇنىڭغا بەرگەن «بوشۇكتۇخان» دېگەن رەسمىي ئوتىغاتى[1] ئۇنىڭغا زور مەدەت ۋە جۈرئەت بەخش ئەتتى.

غالدان ئالدىراڭغۇ، قارام ۋە قاپ يۈرەك سەركەردە ئىدى. بىرەر ئىشنى قارار قىلسا، ھېچكىم ئۇنى نىيىتىدىن ياندۇرالمايتتى. ئۇ ئاپاق خوجا بىلەن بىر كېچە مەخپىي پاراڭلاشقاندىن كېيىن، بارلىق ھەربىي ۋە مۈلكىي ئەمەلدارلىرىنى يىغىپ، سەئىدىيە خانىدانلىقىغا قارشى ئون ئىككى مىڭ ئاتلىق لەشكەر تارتىش قارارىنى ئېلان قىلدى، شۇنىڭ بىلەن پۈتكۈل جۇڭغارىيە تەۋەسىدە ئۇرۇشقا تەييارلىق قىلىش جىددىي ۋەزىيىتى شەكىللەندى.

بۇ مەزگىلدە ئاپاق خوجىمۇ جىم ياتمىدى. ئۇ ئىشەنچلىك سوپى ـ دەرۋىشلىرىنى تەرەپ ـ تەرەپكە ماڭغۇزۇپ، ھەر شەھەر، ھەر

---

① ئوتىغات — نام ـ ئەمەل يارلىقى، تاج.

يۇرتتا چىچىلىپ، يوشۇرۇنۇپ ياتقان مۇرت - مۇخلىسلىرىنى قوزغاشقا ھەم ۋاقتى كەلگەندە ئىچكى جەھەتتىن ماسلىشىشقا چاقىردى.

شۇنداق قىلىپ، ئاپاق خوجىنىڭ كۆز يېشى، دىيانىتى، خۇشامىتى ۋە تىز چۆكۈپ باش ئۇرۇشى ھېسابىغا قۇراشتۇرۇلغان ئون ئىككى مىڭ ئاتلىق زور قوشۇن غالدان بوشۇكتۇخاننىڭ قوماندانلىقىدا، مىلادىيە 1678 - يىلى ياز ئايلىرىدا، مۇز داۋان ئارقىلىق قەشقەرىيە تەۋەسىگە بېسىپ كىردى...

www.uyghurkitap.com

توققۇزىنچى باب

ئۇزۇن چۈش

1

دوستمۇھەممەدنىڭ ھېكايىسى تاڭغا يېقىن ئاخىرلاشتى.

ئاستا ـ ئاستا سۈبھى كۆتۈرۈلۈپ، ئاسماننىڭ شەرقىي بۇرجىكى ئاقىرىشقا باشلىدى. دەريا ئۈستىدە لەيلەپ يۈرگەن قويۇق تۇمان جەنۇبقا سۈرۈلۈپ، ئۇپۇققا باش قويدى. كېچىچە ئاسمان قەرىدە بىر ـ بىرىدىن نۇر ۋە جىلۋە تالىشىپ چىققان يۇلتۇزلارمۇ كەينى ـ كەينىدىن ئۆچۈپ، پەقەت چولپان يۇلتۇزىلا يېقىنلا يەردە كۈمۈشتەك پارقىراپ تۇراتتى.

زەرەپشان دەرياسىنىڭ شاۋقۇنلۇق يۈزىدىن كۆتۈرۈلگەن سەھەرنىڭ سالقىن، مەيىن شامىلى ئىسەن بۇقىنىڭ غەم ۋە مۇڭ باسقان يۈز ـ كۆزلىرىنى سۆيۈپ، ئەركىلىتىپ، ئۇنىڭ ئەڭ نازۇك ۋە پىنھان ھېسسىياتلىرىنى ئويغىتىشقا باشلىدى.

ئىسەن بۇقا كېچىچە ئېزىلىپ ئولتۇرغان يېرىدىن ئاستا قوپۇپ، ئېقىن بويىدىكى خىيابانغا كەلدى. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى روھىي ھالىتى ئاشۇ ئۆركەشلەپ، تولغىنىپ، قايىنام ھاسىل قىلىپ ئېقىۋاتقان ھەيۋەتلىك دەريا ئېقىنىدەك جىددىي ھەم تاشقىن ئىدى. ئۇنىڭ ئىچ ـ ئىچىدىن خۇددى ئاشۇ دەريا شاۋقۇنىدەك غەزەپلىك بىر نىدا كۆتۈرۈ-

لۇۋاناتتى: «ھەيھات!... بۇ شۇم پەلەك شۇنداق شەپقەتسىز، شۇنداق سىرلىقمىدۇر؟!»

دوستمۇھەممەدنىڭ ھېكايىسى ئۇنىڭ تەسەۋۋۇرىدىن پۈتۈنلەي ھالقىپ كەتكەنىدى. شۇ تاپتا، ئۇ ئۆزىنى بىر تۇرۇپ ھېچ نەرسىنى ئاڭقىرالمايدىغان گاراڭغا، بىر تۇرۇپ ئەقىل بۇلىقى تېشىپ كەتكەن دانىشمەن ساراڭغا ئايلىنىپ قالغاندەك ھېس قىلاتتى.

دەرۋەقە، زەرەپشان بويىدا ئۆتكەن بۇ بىر كېچە ئۇنىڭ ئوتتۇز نەچچە يىللىق تىنچ، خىرامان تۇرمۇشى بىلەن مۇستەھكەم ئىخلاس ـ ئېتىقادىنى چالغىتقان شەپقەتسىز كېچە بولدى. بۇ كېچە ئىسمەن بۇقىنغا ئىلگىرى ئاددىي كۆزى بىلەن قارىغان نەرسىلەرگە ئەمدى قەلب كۆزى بىلەن قاراشنىڭ لازىملىقىنى، نېمىنىڭ ھەقىقىي گۈزەللىك ۋە خۇنۈكلۈك، نېمىنىڭ ياۋۇزلۇق ۋە ئالىيجانابلىق، نېمىنىڭ راستچىللىق ۋە ساختىپەزلىك ئىكەنلىكىنى ئايرىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلدۇردى!

مانا شۇ كېچە ئىسمەن بۇقىنىڭ كۆز ئالدىدا بۇرۇنقى ئېچىنىشلىق مەنزىرىلەرنى قايتا ـ قايتا نامايان قىلدى: قان ۋە كۆز ياشلىرىغا بويالغان ئانا يۇرت... خاراب قىلىنغان شەھەرلەر، ۋەيران بولغان يېزا ـ قىشلاقلار... قۇرۇم باسقان تاملار تېگىدە دۆۋىلىنىپ ياتقان جەسەتلەر... جۇڭغار ئىشغالىيەتچىلىرى ئاياغ ـ ئاستى قىلغان بىگۇناھ خەلقنىڭ قىيا ـ چىيالىرى... ئۆلۈم ئالدىدا غەزەپ ـ نەپرەت بىلەن ۋارقىرىغان سەركەردىلەرنىڭ ئۇنتۇلماس نىدالىرى... بۇ بەختى قارا ئەلگە سىغماي سۈرگۈن قىلىنغان مىڭلىغان ئەھلى ئىلىملەر، سەرۋازلار، ھۈنەرۋەن ـ كاسىپلار ۋە ئاجىز قىز ـ جۇۋانلارنىڭ ئېچىنىشلىق نالە ـ پەريادلىرى...

مانا شۇ كېچە ئىسمەن بۇقىنىڭ قەلب ئېكرانىدا غايىبانە سۆيگەن گۈزەل قىز ئايتۇلۇننىڭ ئوماق، مەسۇم چىرايى قايتا كۆرۈنۈپ، ئۇنى يەنە بىر قېتىم ئوتقا چۈشكەن قىلدەك تولغاندۇرۇۋەتتى...

ئىلىم ـ مەرىپەت ئوچىقى بولغان «رەشىدىيە مەدرىسى» نىڭ

كۆيدۈرۈلۈشى، مىگلىغان بىگۇناھ جاننىڭ ئۆلۈشى، مەسۇمە قىز ئـاي-تولۇننىڭ مۇدھىش ئوت ئىچىدە خۇددى قاپقانغا چۈشكەن ناتىۋان كىيىك بالىسىدەك ئېچىنىشلىق بوزلىشى، ۋاقىتسىز ئۆلۈم ئالدىدا كىشى-لەرنىڭ ئوت بىلەن تەڭ پەلەككە كۆتۈرۈلگەن نالە - پەريادى…

ئىسەن بۇقا ئۆز پىرى تەرىپىدىن قىلىنغان بۇنداق پاجىئەلىك، كۇپۇرانە قىلمىشنى ھەربىر ئەسلىگەندە، يۈرىكى پۇچىلىنىپ، پۈتۈن ۋۇجۇدى قاتتىق ئىزتىراپقا چۈشەتتى.

مانا شۇ كىچە ئۇنىڭ خىيال ئاسمىنىدا ئۇچۇپ يۈرگەن قەلب قۇشى ئۆز يولىدا دۇچ كەلگەن ھەربىر قىياغا قوناتتى ۋە ئۇ يەردىن يەنە ئۇچاتتى. ئەنە شۇنداق قونۇش ۋە ئۇچۇش ئاخىر ئۇنى ھالىدىن كەتكۈزدى. ئەمدى ئۇ، كۆز ئالدىدا يېيىلىپ ياتقان ھەيۋەتلىك دەريا-نىڭ جىددىي ئېقىنلىرى بىلەن سۈرلۈك قايناملىرىغا قارىدى…

ئىسەن بۇقىنىڭ كاللىسىنى چىرمىۋالغان مانا شۇ ئاچچىق ئەسلىمە-لەر، تۈگىمەس خىياللار ئۇنى خۇددى تەتۈر قاينامغا سۆرىگەندەك سۆرەپ ئۈزلۈكسىز پىرقىرىتاتتى: «ئاھ خۇدا، مەن نېمانچە ساددا ھەم گول - ھە؟! — دەپ ئۆز - ئۆزىگە خىتاب قىلدى ئۇ، — مەن پاك، دىيانەتلىك دەپ يۈرگەن بۇ دەرگاھتىكى زاھىتلار، سوپى - ئىشانلار بىدئەت، زالالەتچىلەر ئىكەن ئەمەسمۇ؟! پېقىر ئىشەنگەن، چوقۇنغان پىر - ئۇستازلار باقىي دۇنيانىڭ ئەمەس، بۇ دۇنيانىڭ غېمىدە ئىكەن ئەمەسمۇ؟!…»

ئىسەن بۇقا تىنىمسىز داۋالغۇپ تۇرغان بەگۋاش دەرياغا قاراپ، باش - ئاخىرى يوق ئەبەدىيلىككە سوزۇلغان ئەنە شۇ دەريادەك بۇ ھا-يات يولىدا ئۆزىنىڭ نەگە بېرىپ، نەدە تۇرۇشىنى، يەنە بىر ئاي، بىر يىل ۋە ئون يىللاردىن كېيىن ئۆز تەقدىرىنىڭ نېمە بولۇپ كېتىشىنى ئويلاپ، يەنە چوڭقۇر خىياللارغا چۆكتى…

تاڭ يورۇدى. يىراقتىكى تاغ چوققىسىدىن كۆتۈرۈلگەن قۇياش بىپايان دالىغا ئىللىق نۇر چاچتى. زۇمرەتتەك كۆك ئاسمان

www.uyghurkitap.com

نۇر بىلەن چايقىلىپ تۇرغان دەريا يۈزىدە ئەكس ئەتتى.

ئىسەن بۇقا ئېغىرلاشقان بېشىنى كۆتۈرۈپ، ھارغىن كۆزلىرى بىلەن ئالدىغا قارىۋىدى، ئۆزىدىن ئىككى ـ ئۈچ قەدەم نېرىدا ـ دەريانىڭ ئوت ـ چۆپلۈك قىرىدا ئۆزىگە سوئال نەزىرى بىلەن تىكىلىپ تۇرغان دوستمۇھەممەدنى كۆردى.

— قانداق ئۇكام، ئەمدى پىرىڭنىڭ ئەمرىنى ئادا قىلىپ قايتامسەن؟ — دېدى ئۇ ئىنتائەتمەنلىك بىلەن.

ئىسەن بۇقا دوستمۇھەممەدكە قارىغىنىچە بىر ھازا ھاڭۋېقىپ تۇرۇپ قالدى. پەقەت دەريا بويىدىكى بىر پارچە يېشىل ئوتلاقتا بىمالال ئوتلاپ، بەزىدە بېشىنى چۆلغۈپ، قۇيرۇقىنى شىپاڭشىتىپ ئۆزىنى چىۋىنداپ تۇرغان چىپار ئېتىنى كۆرگەندىلا، ئاندىن بۇ يەرگە ئۆزىنىڭ نېمە مەقسەتتە كەلگەنلىكىنى ئېسىگە ئالدى.

— ئاكا، بولدى، ئەمدى ئۇ گەپلەرنى قىلماڭ، — دېدى ئىسەن بۇقا چوڭقۇر بىر ئۇھسىنىپ، — ھېلىمۇ تۆكۈلگەن قان ـ ياشلار ئازمۇ؟ ماڭا ياخشى بىر ئەقىل كۆرسىتىڭ، كۈچلۈك، خەسىس بىر دۈشمەن كۆڭلۈمدىن ئورۇن ئېلىپ ۋەسۋەسە قىلىۋاتىدۇ. يامان، بۇزۇق ئىشلارنى ماڭا زىبا كۆرسىتىۋاتىدۇ، كۆڭلۈم بەكمۇ يېرىم...

— ھۆرمەتلىك ئۇكام، — دېدى دوستمۇھەممەد ئىچ كۆيەرلىك بىلەن سەمىمىي ھالدا، — ياراملىق ئادەم بولۇش يولى ئۇنچە ئوڭاي ئەمەس، ئۇمۇ ئەگرى ـ توقاي، ھەتتا ئىنتايىن ئازابلىق بىر يول. ئۇ ئادەمدىن ئىرادە ۋە جەسۇرلۇق تەلەپ قىلىدۇ! خۇدا ئۆز بەندىلىرىگە پىكىر قىلىش ئۈچۈن ئەقىل، سۆيۈش ئۈچۈن يۈرەك، ياخشى ـ يامانىنى ئايرىش ئۈچۈن ۋىجدان، سۆز قىلىش ئۈچۈن تىل بەرگەن! مەندىن مەسلىھەت شۇكى، ھېكمەتنى قارىغۇلاردىن ئۆگىنىڭ، چۈنكى، ئۇلار ماڭىدىغان يېرىنى سىيپىلاپ بىلىۋالماي تۇرۇپ ئاياغ باسمايدۇ. پىر ـ ئۇستازلىرىڭىز سىزنى ئاتقا مىنگۈزدى، لېكىن تىزگىنىنى سىزگە تۇتقۇزمىدى، باشقا ئادەم يېتىلەپ كېتىۋاتىدۇ. شۇڭا،

سىز قانداق مېڭىپ، قەيەرگە بارىدىغانلىقىڭىزنى بىلمەيسىز. بۇ دۇنيادىكى بارلىق ھىيلە ـ مىكىر، قۇۋلۇق ـ شۇملۇقلارنىڭ ئاقىۋىتى گىرىپتارلىق ۋە نادامەت بولىدۇ! ئادەم بۇ يولدا كېتىۋەرسە، ھامان بىر كۈنى بالا تۇزىقىغا ئىلىنماي قالمايدۇ. سىز ئەمدى شۇ چاغقىچە كۆرگەن ئۆزۈن چۈشنى توختىتىپ ئويغىنىڭ...

ئىسەن بۇقا خۇددى گاراڭ ئادەمدەك خامۇش ۋە جىمجىت تۇرۇپ قالدى. دوستمۇھەممەدنىڭ سۆزلىرى ئۇنىڭ يۈرەك تارلىرىنى تىتىرەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئىپادىسىز ئىدى. چۈنكى، «ئويغىنىڭ!» دېگەن سۆز ئېيتماققا ئاسان بولغان بىلەن، ئەمەلدە كۆرسىتىش ئۇنداق ئوڭاي ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، پىر ـ ئۇستازى ئۇنىڭغا كىچىككىدىن تارتىپلا: «ئادەم ئۇيقۇدىدۇر، پەقەت ئۇلار ئۆلگەندىلا، ئاندىن ھەقىقىي ئويغىنىدۇ» دەپ تەلىم بېرىپ كەلگەنىدى. ئىسەن بۇقىدەك ئەنە شۇنداق يۇمران ۋاقتىدىن تارتىپ، بىر مەسلەك، بىر مەزھەپ، بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە تەربىيىلەنگەن ئىخلاسى چوڭقۇر، ئېتىقادى كۈچلۈك، ئەقىدىسى چىڭ ئادەم ئۈچۈن، بۇ ئىش گويا دەريالارنى تىندۇرۇپ، تاغلارنى تۈزلەيدىغاندەك مۇشكۈل ئىش ئىدى. ئىسەن بۇقىنىڭ گۆش ۋە ئۇستىخاندىن تەركىب تاپقان ئاشۇ بىر پارچە جىسمىلا ئۆزگىچە تەۋە ئىدى. ئىنسانىي غۇرۇر، ۋىجدان، سۆيگۈ ـ مۇھەببەت، ئەرك ۋە ھۆرلۈك دېگەندەك ئەقىل ۋە ئىدراكتىن تەركىب تاپقان تىرىك روھى بولسا، پۈتۈنلەي پىر ـ ئۇستازىغا مەنسۇپ ئىدى!

— ئاكا، خوش ئەمسە، مەن ئەمدى قايتاي! — دېدى ئۇ تۇيۇقسىزلا ئات تەرەپكە بۇرۇلۇپ، — سىز بىر مەزگىل ئۆزىڭىزنى دالدىغا ئېلىپ تۇرارسىز. بۇ ئىشنى باشقا بىرسى يەنە قىلمايدۇ، دېگىلى بولمايدۇ.

— ئۇقتۇم، ئىنىم، — دېدى دوستمۇھەممەد تەسىرلەنگىنىدىن ئاۋازى تىترەپ، — بۈگۈنلا قوشراپ تەرەپلەرگە چىقىپ كېتىمەن، بىر مەزگىل تاغ ئارىسىدا مالچىلار بىلەن جاھاندارچىلىق قىلىمەن، سىزمۇ

ئۆزىڭىزگە پەخەس بولۇڭ، چايان ھەمىشە يېنىمىزدىكى كېسەك ئاستىدا ياتىدۇ.

ئىككىيلەن خوشلاشتى. گەرچە ئۇلار قۇچاقلىشىپ، قول سىقىشىپ خوشلاشمىغان بولسىمۇ، لېكىن قىسقا ۋاقىتتا پەيدا بولغان دوستانە مېھىر - مۇھەببىتى، سەممىي - ساداقىتى بىر - بىرىنىڭ قەلبىدە، يۈرىكىدە مەھكەم ئورناپ قالدى...

2

شۇ كۈنلەردە ئىسەن بۇقا خۇددى بۇرنىدا چۇلۇكى يوق تۆگىدەك باشباشتاق بولۇپ قالدى.

ئۇ ئارسلانباغدىن قايتىپ كېلىپ، بىرنەچچە كۈنگىچە ئاپاق خوجىغا كۆرۈنمىدى، قەيەردە كۆڭلى خۇش بولسا، شۇ يەردە لاغايلاپ يۈردى. بۈگۈن ئوردىدىن خەۋەرچى كېلىپ، ئۇنى ئاپاق خوجىنىڭ ھۇزۇرىغا چىللىدى.

ئىسەن بۇقا چۈشتىن كېيىن ئوردىغا كەلدى. ئاپاق خوجا تېخى شاھنىشىنغا كىرمىگەنىدى. ھەر كۈنى ئەتىگەندە ۋە مۇشۇنداق چاغدا، ئۇنىڭ ئالدىدا يۈكۈنۈپ، پەشلىرىنى سۆيۈپ ئەرزىنى ئېيتىش، پەرمان ئېلىش ۋە ئېھتىرام بىلدۈرۈش ئۈچۈن نۇرغۇن بەگ - سىپاھلار، ھەربىي - مۈلكىي ئەمەلدارلار، مويسىپىت ئاقساقاللار ۋە ئۇزۇن كۈلاھلىق سوپى - ئىشانلار سارايغا كېلىپ، بېشىغا ئالتۇن تاج، ئۈچىسىغا زەرباپ تون كىيگەن ئاپاق خوجىنىڭ غادىيىپ چىقىشىنى كۈتۈپ سالامخانىدا سەپ تارتىپ تۇرۇشاتتى. ئۇنىڭ قارىسى كۆرۈنگەندە، ئىككى پۈكۈلۈپ، سەجدىگە باش قويغاندەك ئېگىلىشەتتى.

بۈگۈنمۇ شۇنداق بولدى. ئاپاق خوجا ئوردا بېگى بىلەن بىرنەچچە خاس مۇخلىسلىرىنىڭ «خوش - خوش» لىشى بىلەن سارايغا كىرگەندە، كۈتۈپ تۇرغۇچىلار ئۆرە - تۆپە بولۇشۇپ بىر - بىرىدىن

www.uyghurkitap.com

قىزغىنىپ ئالدىغا سىلجىپ، تۇشمۇتۇشتىن : «خۇش كەلگەيلا، ئالەمپاناھ ھەزرىتىم!» دېيىشىپ قارشى ئېلىشتى.

بۇرۇن ھېچقانداق تۇيۇلمايدىغان ــ تەبىئىي، قائىدە ـ يوسۇنلۇق بۇ ئىشلار بۇگۈن ئىسەن بۇقىغا تولىمۇ غەلىتە، كۆڭۈلسىز تۇيۇلدى. ئۇ خۇشامەتتە، كۆچۈكلىنىشتە بىر ـ بىرىدىن ئاشۇرۇپ، بىر ـ بىرىدىن قىزغىنىپ، ھەر خىل قىلىقلارنى قىلىپ تۇرغان بۇ ئادەملەردىن بىردىنلا يىرگىنىپ، بىزارلىق ھېس قىلدى. ئۇ ئۆز ۋۇجۇدىدا پەيدا بولغان بۇ تۇيۇقسىز ئۆزگىرىشتىن ئۆزىمۇ ھەيران بولدى. بولۇپمۇ، ئاپاق خوجىنى كۆرگەندە ئىختىيارسىز پەيدا بولغان سوغۇق بىر ئەندىكىش ئەزەلدىن ئۇنىڭدا كۆرۈلۈپ باقمىغان سىرلىق بىر روھىي ھالەت ئىدى. بۇ روھىي ھالەتكە بۇ يەردىكىلەرنىڭ ھېچقايسىسى ئويلاپ يېتەلمەيدىغان، ھەتتا ئويلاشقىمۇ جۈرئەت قىلالمايدىغان ئاجايىپ بىر ھېس ـ تۇيغۇ يوشۇرۇنغانىدى...

كۆتۈلمىگەندە، ئاپاق خوجا بىرىنچى بولۇپ ئىسەن بۇقىنى قوبۇل قىلدى.

ــ بىز تاپشۇرغان ئىش قانداق بولدى، ئىسەن سوپىم؟! ــ سورىدى ئۇ قىسقىلا سالام ـ سەھەتتىن كېيىن.

ــ ئۇ قېچىپ كەتتى، ــ دېدى ئىسەن بۇقا بېشىنى ئېگىپ.

ــ نېمە، كىمنى دەيسىز؟ ــ ئاپاق خوجا يوغان قوڭۇر كۆزلىرى بىلەن كىشى ھېيىققۇدەك تىكىلىپ تۇرۇپ سورىدى.

ــ دوستمۇھەممەدنى دەيمەن...، ــ دېدى ئىسەن بۇقا سەل ـ پەل دۇدۇقلاپ، ھودۇقۇپ، ــ ئۇنىڭغا تۇيۇق چۈشكەن چېغى... مەن بارغان كۈنىلا قېچىپ كېتىپتۇ...

ئىسەن بۇقا بېشىنى سەل كۆتۈرۈپ، كۆزىنىڭ قۇيرۇقى بىلەن ئاپاق خوجىغا قارىدى. ئاپاق خوجىنىڭ كۆزلىرى ئالاق ـ جالاق بولۇپ، ئاق سېرىق يۈزى دەسلەپ تاتاردى، كېيىن قارىداپ كەتتى، چىشلىرىنىڭ قاتتىق كىرىشىشىدىن قوۋۇزلىرى تارتىشىپ، جاغ سۆ-

گەكلىرى تومپىيىپ چىقتى، يېرىمىدىن كۆپى ئاقىرىپ كەتكەن ساقال ـ بۇرۇتلىرىمۇ دىردىيىپ كەتكەنىدى.

ئۇنىڭ پۈتۈن تۇرقىدىن، كەيپىياتىدىن قاتتىق خاپا بولغانلىقى، ئۆكۈنگەنلىكى ۋە ئەلەمگە پاتقانلىقى مانا مەن دەپلا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئىسەن بۇقا بۇرۇن ئۇنىڭ نۇرغۇن ئىشلارغا خاپا بولغان، چېچىلغان ۋاقىتىدىكى سوغۇق، غۇزغۇن ھالىتىنى كۆرگەن بولسىمۇ، لېكىن بۇ-گۈنكىدەك مۇنداق سۇرلۇك، ئازابلىق ۋە چۈشكۈن ھالىتىنى كۆرمىگە-نىدى. بۇ ھالەت ئۇنىڭغا دوستمۇھەممەدنىڭ ئاپاق خوجا ئۈچۈن ھە-قىقەتەنمۇ ئادەتتىكى رەقىب ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ تەقدىرىگە، ئىستىق-بالىغا ۋە نام ـ ئابرۇيىغا ئەجەللىك تەسىر كۆرسىتىدىغان مۇھىم مەنە-ۋى دۈشمەن ئىكەنلىكىنى يەنە بىر قېتىم ئېنىق كۆرسەتتى.

ــ سۇسلۇق قىپسىز، بەكلا سۇسلۇق قىپسىز، ئىسەن سوپىم! ــ دېدى ئاپاق خوجا خېلى ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن ئۆزىنى بىرئاز ئوڭ-شىۋېلىپ، ــ يىگىتلىك بەلگىسى شۇكى، ھەمىشە قايغۇلۇق بولۇشى كېرەك، غەمكىنلىكى بولمىغان كىشىدىن غەپلەت بويى پۇرايدۇ. غەم ـ قايغۇلۇق كىشى ئاگاھ بولىدۇ، ئۇنىڭدىن جەمئىيەت ۋە ھۇزۇرىنىڭ بو-يى كېلىدۇ... لېكىن، سىز سۇسلۇق قىپسىز، سوپىم... ھوشيار، ئا-گاھ بولماپسىز. خەيرىيەت... ئۇ قاچقان بولسا نەگە باراتتى، ھامان بىزنىڭ ئالىقىنىمىزدىن قېچىپ چىقالمايدۇ، پەقەت بىھۇدە جىسمى بىلەن ناپاك روھى بىرنەچچە كۈن ئارتۇق ياشايدۇ، شۇ...

ئاپاق خوجا بۇ ھەقتە ئارتۇقچە سۆزلەشنى خالىمىدى، دەردىنى ئى-چىگە يۇتۇپ، ئاغزىدا ھېچ ئىش بولمىغاندەك تەسىر بەرمەكچى بول-دى. ئۇنىڭسىزمۇ ئىسەن بۇقىغا ئۇنىڭدىن ئارتۇق گەپ قىلىپ، كۆڭ-لىنى پاراكەندە قىلىشقا بولمايتتى، چۈنكى، ئىككىنچى قەدەمدە ئۇ ئاڭلايدىغان گەپنىڭ بېسىمى، شىددىتى ئۇنىڭ بەرداشلىق كۈچىدىن خېلىلا ھالقىپ كېتىشى مۇمكىن ئىدى. شۇڭا، ئاپاق خوجا ئۇنىڭ

www.uyghurkitap.com

كۆڭلىنى ئاياپ، دوستمۇھەممەدنىڭ ئىشى توغرىسىدىكى سەۋەنلىكلى-رىنى ئانچە زىغىرلاپ ئولتۇرمىدى، بەلكى بۇ ئىشنى دەرھال باشقىچە ئورۇنلاشتۇرۇش نىيىتىگە كەلدى.

ئاپاق خوجا ئەمدى گەپنى ھېكايەتتىن باشلاپ، ئاستا - ئاستا مەقسەتكە كۆچتى، بۇ ئۇنىڭ كونا ئادىتى ئىدى.

— سۇلتان ئىبراھىم ئەدھەمدىن سوراپتۇ: «ئى ئەدھەم، نېمىشقا شاھلىقنى تاشلاپ، گۆرۈستاندا ئولتۇرۇشنى ئىختىيار قىلدىڭ؟» ئەدھەم دەپتۇ: «ئىنسان ئەھلىنى ئۈچ تائىپىگە بۆلدۈم: بىر سى، دۇنيا بىلەن خۇش؛ يەنە بىرسى، ئاخىرەتكە كەتكەنلەر؛ ئۈچىنچىسى، ئاتا پوستىدا تۇرغانلار. ئاخىرەتكە كەتكەنلىرى بىزنى ئالدىرىتىپ، قىچقىرىپ دەيدىكەن: تېز كېلىڭلار، بىز گۆر زىنداندا سىلەرنى ساقلاپ تۇرۇۋاتىمىز، تېزرەك باقىي دۇنياغا كېلىڭلار!

ئاتا پوستىدىكىلەرمۇ بىزدىن بىزار بولۇپ دەيدىكەن: پانىي دۇنيادا قاچانغىچە تۇرىسىلەر؟! دۇنيانى بىزگە بوشاتمامسىلەر؟! بىرسى بىزنى چاقىرىدىكەن؛ بىرسى بىزنى قوغلايدىكەن. شۇڭا، مەن بۇنداق ۋاپاسىز دۇنيانى تاشلاپ، ئۇ دۇنيانى ئىزدەپ گۆرۈستاندا تۇرۇشنى ئىختىيار قىلدىمكى، ئۇ دۇنيادا زاۋال، يۆتكىلىش دېگەنلەر يوق. نۇرغۇن پادىشاھلار كەتتى، ئۆلۈم ھەممىنى ئېلىپ كېتىدۇ!...»

دەرھەقىقەت، ئادەم جىسمىدىكى ھاياتلىق لىباسى ئارىيەتتۇر. بۇ دۇنيانىڭ ئىشرىتى ئازابسىز، خۇشلۇقى غەمسىز ئەمەس. «ھەر نەرسە ھالاك بولغۇچىدۇر» دېگەن ئايەت ھۆكمى بويىچە، ھەر كامالنىڭ ئارقىسىدا بىر زاۋال بار! ئەمىر - سۇلتانلاردىن تارتىپ، تاكى پاسىق پېقىرغىچىلىك بۇ ئالەمدە باراۋەردۇر. بۇ دۇنيادا ئەگەر كىشىگە ئەبەدىي ھايات مۇيەسسەر بولسا ئىدى، پەيغەمبەرلەر ئۆلمەس ئىدى. ئەگەر ئەجەل كىشىگە مۆھلەت بەرسە ئىدى، غايەت كارامەت مەنشۇرى بولغان ۋە «پەيغەمبەرلەرنىڭ تۆگەنچىسى» دېگەن ئايەت بىلەن ئېپادىلەنگەن

www.uyghurkitap.com

نەبىلەر خوجىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆلۈم لىباسىنى كىيمەس ئىدى...، ــ ئاپاق خوجىنىڭ دىمى كىسىلگەندەك بولۇپ سۆزدىن توختىدى ۋە ئۆزىدىن ئۈچ قەدەم نېرىدا قول باغلاپ، باش ئېگىپ تۇرغان ئىسەن بۇقىغا ھېسداشلىق نەزىرى بىلەن قاراپ قويدى. ئىسەن بۇقا دەسلەپ بۇ سۆزلەرنىڭ تېگى ــ تەكتىگە يېتەلمەي ھاڭۋېقىپ قالدى، كېيىن پىر ــ ئۇستازىنىڭ سۆز ئورانىدىكى شۇم بېشارەتلەر بىلەن كۆزىدىكى مۈك ــ ھەسرەتلەرگە قاراپ، نېمىشقىدۇر يۈرىكى جىغغىدە قىلىپ ئۆيگەندەك بولدى. ئاپاق خوجا كالتە يۆتىلىپ، ئاۋازىنى مىسكىن چىقىرىپ، سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ ئوغلۇم، داداڭ ھۇنەردە كامال تاپقان، ئەل ھۆرمىتىگە سازاۋەر، مۆمىن مۇسۇلمان ئىدى. ئەپسۇسكى، ئىككى كۈنىنىڭ ئالدىدا كاشغەردىن ياركەنتكە كېلىۋاتقاندا، ئەجەل شەربىتىنى ئىچىپ بەندىچىلىك قىلدى. قانداق قىلغۇلۇق؟ قازا مۇتلەق، ئەمدى سەۋر قىلىپ، قازاغا رىزا بولۇش لازىم. ھەممە ئادەم يوقىلىش يۈكىنى ئۈستىگە ئارتىدۇ، فەنا شەربىتىنى تېتىيدۇ، بۇنىڭ ئۆزى ئەزەلىي تەقدىر...

ئىسەن بۇقا تۇرغان ئورنىدا داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالدى. ئاپاق خوجىنىڭ ئاخىرقى سۆزلىرى ئۇنىڭ قۇلىقىغا نەشتەردەك ئۇرۇلۇپ، يۈرىكىدە مۇز بولۇپ قاتقانىدى. شۇ تاپتا ئۇ، ئۆزى ئاران ــ ئاران دەسسەپ تۇرغان زېمىن تىترەپ، ھەشەمەتلىك ئوردا تاملىرى ھازىرلا گۈمۈرۈلۈپ چۈشىدىغاندەك ۋەھىمىلىك، ئازابلىق تۇيغۇ ئىچىدە قالغانىدى. ئۇنىڭ كۆزىدىن بىر تامچىمۇ ياش چىقمىدى، لېكىن يۈرىكى لەختە ــ لەختە قان بولۇپ ئۈنسىز يىغلاۋاتاتتى...

ئۇ ئوردىدىن پۇتلىرى لاكاسلاپ، سەنتۈرەكلىگەن ھالدا قايتىپ چىقتى. شۇ تاپتا، ئۇ ئۆزىنى بۇ سىرلىق، ۋاپاسىز پانىي دۇنيادا ھېچكىمى يوق، يېتىم، ھايات بازىرىدا ئادىشىپ قالغان ناتىۋان بالىدەك ھېس قىلىپ قالغانىدى.

3

«ئىنسان نېمىشقا ئازاب ئىچىدە تۇغۇلۇپ، قورقۇش ئىچىدە ياشاپ، ئەپسۇس ـ نادامەت چېكىپ ئۆلىدۇ؟ بۇ پەلەك نېمىشقا ئەقىل ـ ئىدراك ئەھلىدىن بىر غېرىچ ئۆمۈر، بىر چىشلەم نانىنى ئاياپ، جاھىللارنى بولسا، مال ـ مۈلۈككە كۆمۈۋېتىدۇ؟...»

مانا بۇ، ئىسەن بۇقىنىڭ قاتمۇ قات دەردكە، ئازابقا تولغان ھەسرەتلىك يۈرىكىدىن چىققان خىتاب ئىدى، بۇنداق چاغدا ئۇنىڭ خىيال دۇنياسى يەنە باشلىناتتى، ئازاب دېڭىزى دولقۇنلايتتى، دەرد ـ ئەلەم گۈلخىنى يالقۇنجاپ، ۋۇجۇدى كۆيگەن كاۋاپتەك پىژىلدايتتى.

ئىسەن بۇقا ھازىر ئۆزىنى خۇددى ئوت كەتكەن دەرەختىكى چۈمۈلىگە ئوخشاش ھېس قىلاتتى. شۇڭا، ئۇ قاياققا ماڭمىسۇن ھامان ئوتنىڭ ۋەھىمىسىدىن قۇتۇلالمايتتى. ئوت ئۇنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىنمۇ، يۇقىرى تەرىپىدىنمۇ قىستاپ، يالماپ كېلىۋاتاتتى...

ئۇ قاچانكى دوستمۇھەممەد بىلەن ئۇچراشتى، شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىدا قاتتىق بىر سىلكىنىش پەيدا بولدى. ئەقىدە ـ ئىخلاسىمۇ دەز كەتكەن جانان چىنىدەك بوشىشىپ خىرەلىشىپ كەتتى. ئۇ ئەقلىگە كېلىپ چوقۇنغان، ئەقىدە باغلىغان، ساپ ئالتۇندەك ئەتىۋار بىلىدىغان ئادىمىنىڭ بىردىنلا مۇنداق ۋاپاسىز، دىيانەتسىز، بەتنىيەت بولۇپ قېلىشىنى زادىلا تەسەۋۋۇر قىلمىغانىدى.

ئىسەن بۇقا بۇ ـ پىر ئۇستازىنىڭ بۇرۇنقى ئىشلاردىكى قارام ـ تەلۋىلىكىنى، چېكىدىن ئاشقان خۇنخورلۇق، زالىملىقلىرىنى ئۇنىڭ ئۆز رەقىبلىرى بىلەن «ئۆتنە ئالەم» قىلىشقانلىقى دەپ چۈشىنىپ، ئۇنىڭ ئەسلىي نىيىتىدىن، پىر ـ ئەۋلىيالىق سالاھىيىتىدىن شەكلەنمىگەنىدى. لېكىن، ئەمدى ئويلاپ كۆرسە، ئىش باشتىنلا چاتاق، سۇ باشتىنلا لاي ئىكەن! ئۇلار ئەزەلدىن ئۆزلىرىنىڭ شۆھرىتى، ئۆزلە-

رىنىڭ مەنپەئەتى، ئۆزلىرىنىڭ كارامەتلىرىنىلا ئويلاپ ئىش تۇتقانىكەن...

ئىسەن بۇقا بۇ ئىشلارنى ھەرقانچە ئويلىماي دېسىمۇ، لېكىن ئۇ گالدا تۇرۇپ قالغان بىر تال ئۆتكۈر قىلتىرىقتەك، ئۇنى زادىلا ئارامىدا قويمايتتى. بۇ ئازابلىق خىياللارنى ئاز دېگەندەك، ئەمدى دادىسىنىڭ ئۆلۈم خەۋىرى كېلىپ، ئۇنى تېخىمۇ خامۇش، سەدپارە قىلىۋەتتى.

بۇ كۈنلەردە، ئۇ ئۆز بېشىنىڭ بىر تۇيۇق كوچىغا كىرىپ قالغانلىقىنى ھېس قىلىۋاتاتتى. شۇڭا، كېلەچەك، ئىستىقبال دېگەنلەر ئۇنىڭ كۆزىگە ھەمىشە قاپقاراڭغۇ ھەم ۋەھىمىلىك بولۇپ كۆرۈنەتتى.

بۈگۈنمۇ ئىسەن بۇقىنىڭ كەيپى ناخۇش ئىدى. ئۇ رەستە ـ گۇزەرلەرنى مەقسەتسىزلا ئايلاندى. شەھەرنىڭ خۇددى ئۇششاق قان تومۇرلاردەك، تەرەپ ـ تەرەپكە شاخ ئايرىپ كەتكەن كوچا ـ مەھەللىلىرىدىن — قاسساپلىق كوچىسى، شاخال كوچىسى، رېگىستان، تاشقىرىقى راۋاق، غەدىگەرلىكلەردىن ئۆتۈپ، سەرراپ بازىرىغا كەلدى. بۇ يەردە ئالىقانلىرىغا بىر سىقىم، بىر سىقىم تەڭگە ـ تىللالارنى تىزىۋالغان سەرراپلار ئۇلارنى تىنماي شاراقشىتىپ ئويناپ، پۇل سودىسى قىلىشىۋاتاتتى. ئۇلاردىن ھەرقانداق كۈمۈش تەڭگىنى مىس داچەن، مىس يارماقلارغا تېگىشىۋېلىش مۇمكىن ئىدى. كۆپىنچە، سوتخورمۇ، دەللالمۇ، جازانىخورمۇ يەنىلا شۇ سەرراپلارنىڭ ئۆزى ئىدى. ئىسەن بۇقا ئۇلارنىڭ سودىسىغا، سودىدىكى چېۋەر، مەككارلىقىغا ۋە بىر ـ بىرىنى ئالداشتىكى ئۇستىلىقلىرىغا قاراپ بىردەم تۇرۇپ قالدى. بىر يولۇچى ئۇنىڭ يېنىدا توختاپ، لاي سۇپىغا گىلەم سېلىپ ئولتۇرغان شاپ بۇرۇتلۇق سەرراپنىڭ ئالدىغا بەش سوملۇق تىللادىن بىرنى تاشلىدى ـ دە، ئۇنىڭدىن بىر نەچچە تەڭگە ۋە مىس يارماقلارنى ئېلىپ بېلىگە تۈگدى، ئىسەن بۇقىنىڭ ھېسابىچە، بۇ سەرراپ بىردەمدىلا مۇساپىر يولۇچىدىن بىرمۇنچە نەپ ئۈندۈرۈۋالغاندى.

ئۇنىڭ بۇ يەردىمۇ تۇرغۇسى كەلمىدى، نېمە ئۈچۈندۇر يۈرىكى

سىقىلىپ، ئىچى تىت ـ تىت بولاتتى. ماڭسا، ئۇنى ـ بۇنى كۆرسە، بىرەر ئىشقا مەشغۇل بولسا، سەل ـ پەل ئارام تاپقاندەك بولاتتى. شۇڭا، ئۇ بۇ يەردىنمۇ كەتتى. ۋاپۇرۇش بازىرىدىن ئۆتۈپ، باققاللارنىڭ خېرىدار چاقىرىپ ۋارقىرىغان ئاۋازى بىلەن ھەرە ـ چىۋىنلەرنىڭ گۈژ ـ گۈژلىرى قاپلاپ كەتكەن مېۋە بازىرىغا كەلدى. بىر باققال بىر سېۋەت شاتراق شاپتۇلنى كۆتۈرۈپ، ئۇنىڭ يېنىدىن خېرىدار چاقىرىپ ئۆتۈپ كەتتى، ئۇنىڭ كەينىدىن بىر ھاممال يوغان بىر تاي سەرگەزنى يۈدۈپ، ئىككى پۈكلەنگەن پېتى كېتىۋاتاتتى، ئىسەن بۇقا ئۇلارنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ، دوقمۇشقا بېرىپ يەنە قايرىلدى. بۇ يەرمۇ خېلى ئاۋات بازار ئىدى. چۈشتىكى قۇياشنىڭ تىك چۈشكەن نۇرى دۇكانلاردىكى رەڭگارەڭ گەزلىمىلەرگە، كۈمۈش ھەل بىلەن ئايەت يېزىلغان مىس لېگەنلەرگە، بويۇنلىرىنى قاقىردەك سوزغان نەپىس ئاپتۇۋىلارغا چۈشۈپ، ۋال ـ ۋۇل شولا چاچاتتى. بۇنىڭغا مىس، جەز ۋە تۆمۈرنىڭ جاراڭ ـ جۇرۇڭ ئاۋازلىرى، ئادەملەرنىڭ ۋاڭ ـ چۇڭلىرى قوشۇلۇپ، قاينام ـ تاشقىنلىق بىر كەيپىيات شەكىللەندۈرگەنىدى.

ئىسەن بۇقىنىڭ قۇلىقىغا نەپىس، ئاھاڭدار سادا ئۇرۇلغاندەك بولدى. ھۈنەرۋەنلەرنىڭ قولىدىكى بولقىلار خۇددى يۈرەكنىڭ سوقۇشىغا ئوخشاش، بەزىدە قاتتىق، بەزىدە بوش توكۇلداپ، رىتىملىق ئاۋاز چىقىراتتى. مانا شۇ رىتىملىق، ئاھاڭدار سادا بىردەم بولسىمۇ ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى غەمنى ئېرىتىپ، خىيالىنى سەگىتتى. ئۇ شۇ تاپتا، ئۆزىنىڭ ئۇزۇن يىللاردىن بېرى، پەقەت خانىقا بىلەن پىرنىڭ دەرگاھىدىن ئايرىلماي، ھاياتنىڭ بۇنداق رەڭگارەڭ، قاينام ـ تاشقىنلىق پەيزىدىن مەھرۇم قالغانلىقىنى، بۇ دۇنيادا خانىقادىكى زىكىر ـ سۆھبەت، «ئاللاھۇم» ۋە سوپى ـ دەرۋىشلەر ئارىسىدىكى چىلىم تارتىپ، تۈگىمەس غەيۋەت ـ شىكايەت قىلىشلاردىنمۇ باشقا، تېخىمۇ جەلپكار، تەسىرلىك، رەڭگارەڭ نەرسىلەرنىڭمۇ بارلىقىنى تۇنجى قېتىم ھېس قىلدى.

شۇ تاپتا ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا خانىقالارنىڭ قېلىن، سوغۇق تاملىرى، پىر - ئۇستازلار دەستەك قىلىۋالغان يوغان كىتابلارنىڭ چاڭ باسقان سەھىپىلىرى، زاھىتلارنىڭ رەسىم - يوسۇن، قائىدە - نىزاملىرى تەرىپىدىن يىللار بويى چەكلىنىپ كەلگەن پايانسىز بۇ ئالەم توساتتىن ئۆز رەڭگىرويى، ئەسلىي قىياپىتى، تىرىك ئادەملىرى ۋە تۈرلۈك - تۈمەن مەنزىرىلىرى بىلەن قايتا نامايان بولۇپ، ئۇنى بىردەم بولسىمۇ، ھەقىقىي ھاياتنىڭ پەيزىگە چۆمدۈردى.

ئىسەن بۇقا كونا غېرىبكە قايرىلغاندا، بازار چۆرگىلەشنى توختىتىپ ئارقىغا ياندى ۋە «تىرەكباغ خانىقاسى» يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، تۇيۇقسىز توختاپ قالدى. چۈنكى، خانىقادىن ھەمدۇسانا ئوقۇۋاتقان سوپى - دەرۋىشلەرنىڭ «ياللا دوست، ياللا» سى بىلەن جەھرە - ساما سېلىۋاتقانلارنىڭ «ھۇم ئاللاسى» ئاڭلىنىپ، توساتتىن ئۇنىڭ كۆڭلىنى يەنە بىر قىسما قىلىپ قويغانىدى. تۈرۈپلا، ئۇنىڭ ئىسرىق پۇراپ تۇرغان خانىقاغا كىرگۈسى، چاچ - ساقاللىرى ئۆسۈپ، پۇت - قوللىرى قاسماقلىشىپ كەتكەن خۇدانىڭ ئاشىقلىرى ئارىسىدا بىردەم ئولتۇرغۇسى، ئۇلارغا قوشۇلۇپ زىكىر قىلغۇسى، ناس ياكى نەشە چېكىپ ئۇزاق خىيال سۈرگۈسى كېلىپ قالدى. يۈرىكىنى ئازابلاپ، كۆڭلىنى بىئارام قىلىۋاتقان غەم - قايغۇلارنى بىردەم بولسىمۇ ئۇنتۇپ، ھېچ نەرسىنى ئويلىمايدىغان خۇدايى گاداي بولۇۋېلىش ئىستىكى ئاخىر ئۇنى يولدىن بۇرۇلۇشقا ئۈندىدى.

ئىسەن بۇقا ئۆزىگە تونۇش ئۇستى قۇببىسىمان، غۇۋا خانىقاغا كىردى. خانىقادا بېشىغا شەيدايى دوپپا، ئۇچىسىغا كىرتىك ياقىلىق، ئالدى يېرىم ئوچۇق بوز كۆڭلەك كىيىشىۋالغان سوپى - دەرۋىشلەر بۇرۇنقىدەكلا تەلقىن ئېيتىپ، جەھرە سېلىۋاتاتتى. ئادەم خېلى كۆپ ئىدى. ئۇ باشقىلاردەك، ئىككى يانغا تاشلىنىپ، ۋارقىراپ - جارقىرىمىدى، ئۆزىنى يەرگە ئېتىپ، توپىغا مىلىنىپ چاچلىرىنى يۇلمىدى، ياقىسىنى يىرتىپ تولۇا - تەسەددۇقمۇ ئەيلىمىدى. ئۇ ئۇياق سوقۇلۇپ،

بۇياق سوقۇلۇپ، ئاخىر ئىچكىرىكى خانىغا كىرىپ قالدى ۋە بىر ھۇجرىنىڭ يېنىدا تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ بولۇشىغا چىلىم تارتتى، بىردەمدە كۆزلىرى قاراڭغۇلاشتى، كۆڭلىدىكى ھەممە غەم - قايغۇلار ئۇنتۇلۇپ، ئۆزىنى گويا باشقا بىر ئالەمگە كىرىپ قالغاندەك خىرامان ھېس قىلدى...

ئىسەن بۇقا چىلىمنىڭ كەيپىدىن بۇ يەردە قانچىلىك ئولتۇرغانلىقىنى بىلمىدى. بىر چاغدا كاللىسى سەگىپ، ئۆزىنى ئوڭشاپ، ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشىلىۋېدى، شۇئان قۇلىقىغا ياندىكى خاس ھۇجرىدىن غەلىتە بىر ئاۋاز ئاڭلىنىپ قالدى. ئۇ سەگەكلەشتى، كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ، قۇلىقىنى دىڭلىدى. راست، ھۇجرىدىن غەمزە ئارىلاشقان غەلىتە بىر ئاۋاز — بىر ياش بالىنىڭ ئىڭرىغان، زارلىغان زەئىپ ئاۋازى ئاڭلىنىۋاتاتتى. ئىسەن بۇقا ياۋايى بىر كۈچنىڭ تۈرتكىسى بىلەن لىككىدە ئورنىدىن تۇرۇپ، ھۇجرىنىڭ ئىشىكىنى جالاققىدە ئاچتى، تۈڭلۈكتىن چۈشۈپ تۇرغان خىرە - شىرە يورۇقلۇق ئىچىدە ئۇنىڭ كۆزىگە كۆرۈنگىنى تىل بىلەن تەسۋىرلەش تەس بولغان ئاجايىپ بىر خۇنۈك مەنزىرە بولدى.

چاچ - ساقاللىرى ئاقىرىشقا باشلىغان، ئاغزىدىن قۇرئان كەرىم بىلەن ھەدىس كەلىمىلىرى چۈشمەيدىغان، قەلىمىدىن نەزم - بېيىتنىڭ دۇر - ئۈنچىلىرى تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان، كاتتا ئىشان ئاپاق خوجىنىڭ ئەڭ يېقىن مەقبۇللىرىدىن بولغان مىرزا شاھ خوجا يېرىم يالىڭاچ ھالەتتە كەلتۈرۈلگەن ئون تۆت - ئون بەش ياشلىق بىر ئوغۇل بالىنىڭ ئۈستىگە بەئەينى كۈسۈككە كىرگەن ئىتتەك ئارتىلىۋالغانىدى. بالا ئىككى تەرەپكە تەۋرىنىپ ئىڭرايتتى، مىرزا شاھ خوجىنىڭ ھەمىشە جىلمىيىپ تۇرىدىغان جاغال كۆزلىرى شۇ تاپتا شەھۋەت كۈچىدىن پولتىيىپ كەتكەن، چىرايى دىغىرقاپ كەتكەن بۇقىدەك ئەسەبىيلەشكەنىدى.

ئىسەن بۇقا دەسلەپ ئۆز كۆزىگە ئىشەنمەي قالدى. چۈنكى، ئۇنىڭ

www.uyghurkitap.com

كۆز ئالدىدا هايۋانىي قىياپەتتە تۇرغان بۇ ئادەم ئۆز ۋاقتىدا ئۇنىڭغىمۇ بىر مەزگىل شەرىئەتتىن، تەرىقەتتىن ۋە دىيانەتتىن دەرس بەرگەن ئۇستاز، ئاپاق خوجا دەرگاھىدا نامى بار شائىر ئىدى. بۈگۈن ئۇنىڭ قۇرغۇنىدەك چاڭگىلىدا ئىڭراپ ياتقان بۇ بالىمۇ نۇرغۇن ئارزۇ ــ ئۈمىدلەر بىلەن ئۇنىڭ قولىدا تەربىيە ئېلىۋاتقان مەسۇمە شاگىرت ئىدى.

ــ ھەي، قايسىڭسەن؟ دەرھال ئىشىكنى ياپ بەچچىغەر!

مىرزا شاھ خوجىنىڭ خاموشلۇقتا ئېيتقان بۇ سۆزى ئىسەن بۇقىنىڭ قۇلىقىغا مۇشت ئۇرغاندەك ئاڭلاندى. ئۇ شۇ تۇرقىدا ئېتىلىپ بېرىپ، مىرزا شاھ خوجىنى راسا بىر ئەدەپلەپ قويۇشنى ئويلىدىيۇ، لېكىن يەنە تۇرۇپلا نىيىتىدىن ياندى. بۇنداق ناپاك ئادەملەر بىلەن ھەپىلىشىپ، ئۆزىنىڭ پۇت ــ قولىنىمۇ پاسكىنا قىلىۋېلىشنى خالىمىدى، پەقەت ھۇجرا ئىچىگە قارىتىپ «تۇفى!» دەپ بىرنى تۈكۈرۈپلا ئارقىغا ياندى. ئۇنىڭ بۇ تۈكۈرۈكىگە بارلىق غەزەپ ــ نەپرىتى بىلەن تىل ــ ئاھانىتى سىڭگەنىدى. ئۇ خانىقادىن ھېچكىمگە قارىماي، شىددەت بىلەن مېڭىپ چىقتى. بۇرۇن كۆزىگە شۇنداق ئىسسىق، يۈرىكىگە يېقىن تۇيۇلىدىغان بۇ زىكىر ــ ساما سورۇنى ھازىر ئۇنىڭغا شۇنداق سوغۇق ۋە يىرگىنچلىك تۇيۇلۇپ كەتكەنىدى...

شۇ كېچە ئىسەن بۇقا زادىلا ئۇخلىيالمىدى. خىياللار، ئەسلىمىلەر ئۇنىڭ يۈرىكىگە قادالغان پىچاقتەك، بىر ــ بىرىدىن بەتتەر ئازابلايتتى.

خانىقادا كۆرگەن ھېلىقى ئېچىنىشلىق ئىش ــ تېخى بالاغەتكە يەتمىگەن ياش بىر ئوغۇلنىڭ پايمال قىلىنغان ھاياتى... تېخى ئۇن گۈلىنىڭ بىرى ئېچىلمىغان ئايتۇلۇننىڭ پاجىئەلىك قىسمىتى... كۆيدۈرۈلگەن مەدرىسە... تىرىك تۇرغۇزۇپ يۈرىكى سۇغۇرۇۋېلىنغان ئادەملەرنىڭ نالىسى... ھاجى قۇتلۇق مەۋلىۋى، بايىز مۇقامدەك ئەھلى ئىلىم، ئەھلى سەنئەت ئەللامىلىرىنىڭ مەردانە ئۆلۈمى... يەنە قانداق

تۇر، قوزۇقتا ئولتۇرغۇزۇلغان، پالتىدا چېپىلغان، زىندانلاردا چىرىپ كەتكەن ئۇنلىغان، يۈزلىگەن سەركەردە ـ سەرۋازلارنىڭ قان ـ ياشلىق كەچمىشى... هايات تۇرۇپ ئاتا ـ ئانا، بالا ـ چاقا ۋە ئەل ـ يۇرتىدىن مەڭگۈلۈككە ئايرىلغان مىڭلىغان «غالچا يىگىت»، «غالچا چوكان» لارنىڭ سۇرگۈنلۈك، قۇللۇق هاياتى...

مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئىسەن بۇقىنىڭ كۆز ئۆڭىدە، خىيال ئېكرانىدا بىرمۇبىر گەۋدىلىنەتتى، جانلىناتتى ۋە ئۇنى تېخىمۇ ئازاب-لىق، ئۆكۈنۈشلۈك خىياللارغا سېلىپ، بۇ ئىشلارنىڭ تېگى ـ تەكتىگە يېتىشكە ئۈندەيتتى...

«تۇۋا!... ئادەم دېگەننىڭ چىرايىغا، ئاغزىدىكى گېپىگە قاراپ، ياخشى ـ يامانلىقنى ئايرىغىلى بولمايدىكەن ـ دە؟! ئۆزلىرىنى پىر ـ ئەۋلىيا، تەرىقەت پېشۋاسى دەپ كۆككە كۆتۈرىدىغان ئاشۇ ئادەم-لەرنىڭ يۈزىدىكى ئۇلۇغۋارلىق، يۇرۇش ـ تۇرۇشىدىكى ئاشۇ سىلىق ـ سىپايە سالاپەت، گەپ ـ سۆزلىرىدىكى ئاشۇ مۇلايىم، ئالىي-جانابلىقلار، توختىماي ئېقىپ كېلىۋاتقان ئاشۇ ھەددى ـ ھېسابسىز مال ـ دۇنيا ھېسابىدىن يېتىم ـ يېسىرلارغا ئاش بېرىپ، ئەل كۆڭلىنى ئۇۋلاشلار بەئەينى چىرايلىق چۈمپەردە ئىچىگە ئورۇنۇۋالغان ئالۋاستى-نىڭ كۆز بويامچىلىقى، ھىيلە ـ نەيرىڭى ئىكەن ئەمەسمۇ؟! سەن بۇلارنى نېمە ئۈچۈن بۇرۇنراق ھېس قىلمىدىڭ، ئىسەن! خانىقا ـ مەسچىتلەردە كېچە ـ كېچىلەپ قىلىدىغان تىلاۋەتلەر، تائەت ـ ئىبا-دەتلەر، ئاللاغا ھەمدۇسانا ئوقۇشلار، تەسۋى ـ تەكبىرلەر ساددا خەلقنىڭ كۆزىنى باغلايدىغان، نەزىرىنى چالغىتىدىغان ئەپسۇنكەشلىك ئىكەنلىكىنى نېمە ئۈچۈن بۇرۇنراق سەزمىدىڭ، قاپاق باش؟! بىر ـ بىرىدىن ئۇلۇغ بۇ پىر ـ ئەۋلىيالارنىڭ ئارقىسىدا يۈرۈپ زادى نېمە تاپتىڭ، ناتىۋان بەندە؟!... ھە، ئەمدى بىلدىم، كىمنىڭ نىيىتى ئالا، ئىچىدە جىن بولسا، شۇ خۇدانى ئاغزىدىن چۈشۈرمەي، ھە دېسىلا قۇرئان كەرىمنى شىپى كەلتۈرىدىكەن!...»

ئىسەن بۇقا مانا شۇنداق ھەسرەتلىك خىيال دەريالىرىدا تىنىماي ئۈزۈپ، خۇددى چەكسىز ئورمانلىقتا كىرىپ قېلىپ، يول تاپالماي تېنەپ قالغان يېگانە ئادەمدەك سەرسان بولۇپ يۈرگەن كۈز ئايلىرىنىڭ بىرىدە، ئاپاق خوجىنىڭ يېڭى پەرمانىنى تاپشۇرۇۋالدى. پەرماندا، ئۇنىڭ دەرھال ئىشقۇل بازىرىدا ئۇلغىيىۋاتقان خەلق توپىلىڭىنى باستۇرۇشقا بېرىشى ئۇقتۇرۇلغانىدى.

ئاپاق خوجا ئاشۇ قېتىم دوستمۇھەممەدنى ئۇچۇقتۇرۇش ۋەزىپىسىنى ئادا قىلالماي كەلگەنلىكى ئۈچۈن، ئىسەن بۇقىدىن خېلىلا خاپا ئىدى. گەرچە ئۇنىڭ ئۆزىگە بولغان ساداقىتىدىن، ئىخلاسىدىن شەك-لەنمىسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ شۇ قېتىمقى ۋەزىپىگە تۇتقان سۇسلۇقىدىن ۋە كېيىنكى بىغەم - بىخەستە ھالىتىدىن كۆڭلىدە قاتتىق رەنجىگەنىدى. شۇڭا، ئۇنى بۇ قېتىم ئوبدانراق سەگىتىش ۋە چۆچۈتۈش، ئەگەر ھايات قالسا، قانلىق ئۇرۇشتىن ئىبرەت ئالغۇزۇش ئۈچۈن، ئالاھىدە ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ يارلىق چۈشۈرگەنىدى.

ئىسەن بۇقا ئاپاق خوجىنىڭ بۇ يارلىقىدىن خۇشال بولدى. ئۇ چەكسىزلىككە سوزۇلغان بۇ ھايات سەپىرىدە، تۈگىمەس غەم - ئەندىشە ۋە ھەسرەت - نادامەت بىلەن تېنەپ - تەمتىرەپ يۈرگەندىن كۆرە، مۇشۇنداق بىر مەردلىك مەيدانىدا جانىنى دوغا تىكىپ، يا ئۆياق، يا بۇياق بولۇشنى ئەۋزەل كۆردى. قىسقىسى، ئۇ ھاياتتىن بەزگەن، جاندىن تويغانىدى.

ئۇ ھازىر ئۆز جېنىنىڭ ئىنچىكە يىپ بىلەن مۇئەللەقتە ئېسىلىپ تۇرغانلىقىنى كۆڭدىن - كۆڭگە ئېنىق ھېس قىلىشقا باشلىغانىدى. ئەگەر بۇ يىپ ئۈزۈلسە، ئۇ ئاشۇ مۇئەللەقتىن ئۆلۈمنىڭ سوغۇق، قاراڭغۇ قەرىگە غۇلاپ چۈشۈپ، بۇ سىرلىق، ۋاپاسىز دۇنيانىڭ تۈگىمەس غۇۋغالىرى بىلەن ئەبەدىي خوشلىشاتتى. ئەگەر بۇ يىپ ئۈزۈلمەي، ئۇ ئاشۇ مۇئەللەقتە شۇ پېتى تۇرىۋەرسە، ئۇنىڭ ياشلىقى، ئۆمرى ۋە بارلىقى ئاشۇ پىر - ئۇستاز دەپ ئاتالغان ئادەملەرنىڭ باشقۇرۇشىدا ——

مەھكۇملۇقتا ئۆتەتتى، ئۆز ھاياتىدىن ئۆزىگە تەۋە ھېچ نەرسە بولمايتتى. ئاتا ـ ئانا مېھرى، سۆيگۈ ـ مۇھەببەت، ئىنسانىي بېرىش ـ كېلىش، ئىلىم ـ مەرىپەت ئىگىلەش، يۇرت كۆرۈپ ئەل كېزىش دېگەنلەر ھەرگىزمۇ ئۇنىڭ ئىلكىدىكى ئىش ئەمەس ئىدى. ئۇ ئەقلىگە كەلگەندىن بۇيان، ئاپاق خوجا بىلەن ئۇنىڭ خاس مۇخلىسلىرىنىڭ قولىدىكى ئىتائەتمەن چوماق بولۇپ كەلگەنىدى، ئۇلار ئۇنى خالىغانچە ئايلاندۇرۇپ، پىرقىرىتىپ يۈرەتتى.

ئەمدىلىكتە، ئۇ ئۆزىنىڭ ئىنسانىي قەدىر ـ قىممىتىنى سەل ـ پەل چۈشىنىپ، ھايات يولىدا ئاداشقان، ئازغان ۋە قويۇندا قالغان ناتىۋان بىر يولۇچى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلغاندا، بۇ تەتۈر قويۇن ئۇنى يەنە بىر قېتىم ئاسمانغا كۆتۈرۈپ، مۇئەللەقتە توختىتىپ قويدى. ئۇ ئىككى ئوتنىڭ، ئىككى تاشنىڭ ئوتتۇرىسىدا قىسىلىپ قالغانىدى. يۇقىرىغا قارىسا، ئۇنىڭ ئىنسانىي غۇرۇرى، ۋىجدانى، پاك دىيانىتى ئۇنى ئەرشكە چاقىرىپ، ئۇنى ئادەمدەك ياشاشقا ئۈندەيتتى؛ تۆۋەنگە قارىسا، ئۇنى ئۆز پەنجىگە ئۆگىتىۋالغان ھېلىقى ئادەملەر دەرگاھىغا چاقىرىپ، ئۇنى خۇددى لاتا قونچاقتەك، داۋاملىق ئۆزلىرى خالىغان پەدىگە دەسسىتىپ ئويىنىتىش ئۈچۈن، سېھرىگەرلىك قوللىرىنى پۇلاڭلىتاتتى...

شۇڭا ئۇ، ئۆزىنى ئوخشاشلا ئازاب ـ ئوقۇبەت، ئۆكۈنۈش، تەڭلىك ۋە خورلۇق زەنجىرى بىلەن بوغۇپ تۇرغان بۇ مۇئەللەقتىن ئۈزۈپ، ئۆلۈمنىڭ زۇلمەت ئۆڭكۈرىگە غۇلاپ، پانىي دۇنيانىڭ ئىنسان قەلبىنى ئازابلايدىغان پايانى يوق قىسمەتلىرىدىن بىر يولىلا قۇتۇلۇشنى ئەۋزەل كۆردى...

4

جۇڭغار ئىشغالىيەتچىلىرى بىلەن پىچاقچى سوپىلاردىن تەشكىللەنگەن بەش يۈز كىشىلىك قوشۇن ئىشقۇل بازىرىغا كېلىپلا كۈچلۈك

بۆكتۈرمىگە دۈچ كەلدى. ئىككى يۈزگە يېقىن ئادەم ئۆلۈپ — يارلىنىپ، تالاپەت ئېغىر بولدى.

ئىككىنچى قېتىملىق يۈزمۇيۈز ئېلىشىش ئىشقول بازىرىنىڭ شىرتىدىكى ئايدالىدا يۈز بەردى. شىددەتلىك ئېلىشىش باشلىنىپ ئۇزاق ئۆتمەيلا، جۇڭغار لەشكەرلىرى بىلەن پىچاقچى سوپىلار مەگدەپ قالدى، ھەتتا بەزىلىرى ئالاقزادە بولۇپ، جەڭ قايىنمىغا ئات سېلىپ كىرەلمىدى. چۈنكى، ئۇلارنىڭ قارشىسىدىكى رەقىبلەر بۇرۇنقىدەك بىرلا ھەيۋە بىلەن تىكىنۋېتىدىغان ئاددىي پۇقرا ئەمەس، بەلكى ئات ئۈستىدىكى ماھارىتى، ئۇرۇش سەنئىتى، جەڭگىۋارلىقى خېلىلا ۋايىغا يەتكەن ياش، چەبدەس چەۋەندازلار ئىدى. ئۇلار ئۆز رەقىبلىرى ئۈستىگە كۆزلىرىدىن ئوت چاقنىتىپ، قولىدىكى قىلىچ، توقماقلىرىنى شىددەت بىلەن ئوينىتىپ، بەئەينى قارا بوراندەك بېسىپ كېلەتتى ۋە جان تىكىپ ئېلىشاتتى. بۇنداق ھۇجۇمغا خام نەشىنى تولا چېكىپ، يۈرەكسىز، قورقۇنچاق بولۇپ كەتكەن پىچاقچى سوپى — دەرۋىشلەرلا ئەمەس، ھەتتا مۇنتىزىم تەربىيە كۆرگەن، رەھىمسىز جۇڭغار لەشكەرلىرىمۇ بەرداشلىق بېرەلمەي تەمتىرەپ قالدى. بۇنىڭ ئىچىدە، پەقەت بېشىدىكى يالتىراپ تۇرغان دۇبۇلغىسىنى چۆكۈرۈپ كىيىۋالغان، دىۋىدەك ھەيۋەتلىك ئىسەن بۇقىلا ھەرقانداق ئۇر — يىقىتقا پىسەنت قىلماي، رەقىبلىرىنى ۋەھىمىگە سالاتتى. ئۇنىڭ چىرايى ئادەم قورققۇدەك ھالەتتە ئىدى. ئىككى تانابى لىپىلداپ، ئاق سېرىق يۈزى قىپقىزىل بولۇپ، قان تولغان ئىككى كۆزىدىن ۋەيران قىلغۇچى بىر خىل نۇر چاقناپ تۇراتتى، ئۇ قولىدىكى ئۇزۇن ھەم كەڭ قىلىچنى بىر ئۇيان — بىر بۇيان شىلتىپ يېنىغا ئادەم يولاتمايتتى. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى قەھر — غەزىپى بىلەن باتۇر — جەسۇرلۇقىغا ھېچقانداق رەقىب تەڭ كېلەلەيدىغاندەك ئەمەس ئىدى.

ئادەملەرگە بولغان گۇمان، ناقايىللىق ۋە ھاياتقا بولغان چۈشكۈن ئۈمىدسىزلىك — ئىسەن بۇقىنىڭ ۋۇجۇدىدا ئەنە شۇنداق بىر خىل

تەلۋە، تۇرگۈن كۈچ پەيدا قىلغانىدى.

ئۇ ئۆلۈم ئىزدەپ ئېلىشىپ يۈرۈپ ئاخىر يارىلاندى. چىپار ئېتىغىمۇ قىلىچ، ئوقيا تېگىپ يىقىلدى. ئۇ ئات ـ ئۇلاغلارنىڭ ئاستىدا دەسسىلىپ قالماسلىق ئۈچۈن، ناھايىتى تەستە ئۆمىلەپ، سۆرىلىپ يۈرۈپ، يوغان بىر دەرەخكە يۆلىنىۋالدى. شۇ ئەسنادا، كەينىدىن بىرسى كېلىپ ئۇنىڭ كانىيىدىن قاتتىق بوغۇۋالدى، ھەتتا ئۇنىڭ ئاغزى ـ بۇرنىدىن چىققان ئىسسىق تىنىق ئىسەن بۇقىنىڭ بوينىغا تېگىپ تۇراتتى. قاردىغاندا، رەقىبى قورالسىز، ئىسەن بۇقىنى تۇنجۇقتۇرۇپ ئۆلتۈرۈش نىيىتىدە ئىدى. شۇڭا، ئۇ پەملەپ تۇرۇپ، يېنىدىكى خەنجىرىنى سۇغۇردى ـ دە، رەقىبىنىڭ بېشىغا ئارقىچىلاپ خەنجەر ئۇردى. رەقىبى «ۋاي» دەپ قاتتىق بىر سىلكىنىدى ۋە سىيرىلىپ چۈشۈۋېتىپ ئۆز سالمىقى بىلەن ئىسەن بۇقىنىمۇ يىقىتىۋەتتى. بىر چاغدا، ئىسەن بۇقا ئېغىرلاشقان بېشىنى ئاران كۆتۈرۈپ، قان تولغان ھارغىن كۆزلىرى بىلەن ئالدىغا قارىۋىدى، غۇۋالاشقان كۆز ئالدىدا، ئۇزۇن ياللىق تورۇق ئاتنىڭ بېشى، پارقىراپ تۇرغان قىلىچ، قاپقارا يوغان كۆز، سۇرلۇك تەلەت بىر ئادەمنىڭ تونۇش چىرايى نامايان بولدى. ئىسەن بۇقا دەرھال ھوشىنى يىغدى ۋە كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ، ھېلىقى تونۇش چىرايغا يېگىۋاشتىن سەپسالدى. دەرۋەقە، ئۇ خاتا تونۇمىغانىدى. ئۇنىڭدىن ئىككى چامدام نېرىدا، قىلىچىنىڭ دەستىسىنى مەھكەم تۇتۇپ، كۆزلىرىدىن ھەم غەزەپ ئۇچقۇنى، ھەم دوستلۇق، ھېسداشلىق مېھرىنى تەڭ چاچرىتىپ تۇرغان دوستمۇھەممەد مەغرۇر، مەردانە ھالەتتە تۇراتتى. ئۇ ئىسەن بۇقىغا ئۇزاق تىكىلدى، ئۇنىڭ بۇنداق ئۆتكۈر تىكىلىشىدە ــ چوڭقۇر ئۆچ ـ ئاداۋەت بىلەن بىللە دوستانە ئەپۇچانلىق تەڭ مەۋجۇت ئىدى. ئۇ شۇ تاپتا ئىسەن بۇقىنىڭ ئۈستىگە باستۇرۇپ كېلىپ، بوينىغا بىرلا قىلىچ ئۇرۇش بىلەن بۇگۈن بۇ جەڭدە ئۇنىڭ قولىدا ئۆلگەن ۋە يارىلانغان سەپداشلىرىنىڭ قىساس ـ ئىنتىقامىنى ئېلىشى پۈتۈنلەي مۇمكىن ئىدى. لېكىن، ئۇ ئۇنداق قىلمىدى، بەلكى

ئىسەن بۇقىغا : «ئامان بول، ئىسەن سوپىم!» دەپلا ئېتىنىڭ بېشىنى بۇراپ، باشقا ھەمراھلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ چىپىپ كەتتى.

ئىسەن بۇقا ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قاتتىق ۋارقىرىدى : «دوستمۇھەممەد ئاكا، نېمە ئۈچۈن جېنىمنى ئالمايسەن، مېنى ئۆلتۈرۈۋەت! ئۆلتۈرۈۋەت! مەن بۇ جاندىن تويدۇم!...»

لېكىن، دوستمۇھەممەد ئارقىسىغا قاراپمۇ قويمىدى، ئىسەن بۇقىنىڭ قۇلىقىدا ئۇنىڭ ئېتىنىڭ دۈكىرلىگەن ئاۋازىلا قالدى.

جەڭ مەيدانى ئاستا ـ ئاستا تىنچىپ قالدى. ئىسەن بۇقىنىڭ ساداق ئوقى تەگكەن، قىلىچ كەسكەن يەرلىرىدىن توختىماي قان ئېقىپ، ئۇنى بارغانسېرى ھالسىزلاندۇرۇۋەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بىرقانچە ئىگىسىز قالغان يایاق ئاتلار ئۇنىڭ ئۈستىدىن دەسسەپ ئۆتۈپ كەتتى. ئىسەن بۇقىغا جاھان توساتتىن تىمتاس بولۇپ قالغاندەك تۇيۇلدى، ئۇنىڭ سېزىمى بارغانسېرى غۇۋالىشىپ، ئەتراپ پۈتۈنلەي ئوت دېڭىزىغا ئايلانغاندەك، ئۆزى ئاشۇ ئوت ئىچىدە تولغىنىپ كۆيۈۋاتقاندەك تۇيۇلۇشقا باشلىدى...

ئايدالىدا مۆڭگۈلىنىپ ياتقان ئۆلۈكلەر ساينىڭ تېشىدەك دۆۋىلىنىپ كەتكەنىدى، ئۇرۇش بولغان مەيداننىڭ يۈزى ئوي ـ چوڭقۇر، چاڭ ـ توزان، قان ـ يىرىڭ ئىدى. ئۇ يەر ـ بۇ يەردىن تېخى جان تەسلىم قىلمىغان ياريدارلارنىڭ ئىڭرىغان ئاۋازلىرى بىلەن ناكار بولغان ئاتلارنىڭ ئازابلىق كىشنەشلىرى ئاڭلىنىپ كىشىگە گويا، بۇ مۇقەددەس ئانا تۇپراق بىردىنلا جانلانغاندەك، شۇ جانلىنىش ئىچىدە، قانغا بويالغان بۇ دالىدىكى قۇربان بولغان ئوغۇللىرىغا ھازا ئېچىپ، داد ـ پەرياد قىلىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى...

جەڭ بولغان مەيداننىڭ چەت ـ چۆرىلىرىدە، قان بىلەن ژىن ھەدىنى يۇرىغان ئىتلارنىڭ بىردىنلا كېلىشكە پېتىنالماي، ئەتراپىنى ئەگىپ يۈرگەن شەپىلىرى ئاڭلىناتتى. كۆك ئاسمان بىلەن يەر يۈزىنى قاپلاپ كەتكەن قاغا ـ قۇزغۇنلارمۇ كەڭ دالىنى بېشىغا كىيىپ، بىخىسىشقا

باشلىغان جەسەتلەر ئۈستىدە بەزمە قۇرۇشماقتا ئىدى.

كەچ كىردى، ئەتراپنى قويۇق قاراڭغۇلۇق قاپلىدى، تىنىق ئاسماندا يۇلتۇزلار غۇنچىسى بەس ـ بەستە ئېچىلىشقا باشلىدى، ھىلال ئايمۇ بىر چەتتىن ئەگىم قاشلىرىنى سوزۇپ يۇقىرى كۆتۈرۈلمەكتە ئىدى.

ئىسەن بۇقا ئورنىدىن تۇرۇشقا خېلى ئۇرۇنۇپ كۆرسىمۇ، ئىككى پۇتىنى ئاتنىڭ ئۆلۈكى بېسىپ تۇرغاچقا زادىلا تۇرالمىدى. ئۇنىڭ بىر قولىمۇ قانداقتۇر ئېغىر بىر نېمىنىڭ ئاستىدا ئىدى.

ئۇ ئۆزىنىڭ تېخىچە ھايات ئىكەنلىكىنى، شۇنچە دەھشەتلىك ئۇر ـ يىقىت ۋە قانلىق قىرغىن ئىچىدىمۇ ھايات قالغانلىقىنى ئويلاپ قاتتىق ئەپسۇسلاندى. ئۇ ئاللاغا شۇنچە يېلىنىپ، ئۆزىگە ئۆلۈم تىلىمىگەنمىدى! ئاللا ئۇنىڭ ئىلتىماسىنى قوبۇل قىلماي، نېمىشقا ئۇنى يەنە ھايات قالدۇرغاندۇ؟! بۇ دۇنيادا ئۇنىڭ يەنە قانداق كۆرگۈلۈكلىرى باردۇر؟! لېكىن ئۇ ھەممىنى كۆرۈپ، بىلىپ، بۇرنى ـ قۇلىقىغىچە تويغان ئەمەسمىدى؟! ئاھ خۇدا، بۇ زادى نېمە قىسمەت؟! ئادەم ئۆلىمەن دەپ ئۆلۈۋالغىلى بولمايدىكەن ـ دە!...

ئۇ نۇرغۇن جەسەتنىڭ ئارىسىدا ياتاتتى، كىم بىلىدۇ، ئۇزۇنغا قالماي ئۇنىڭغىمۇ نۆۋەت كېلىپ قالامدۇ تېخى... «ياپىرىم، مەن نەلەردە ياتىدىغاندىمەن، مەن جەڭ مەيدانىدا يىقىلغان ئىدىمغۇ، ئەگەر بۇ يەر جەڭ مەيدانى بولسا، ھازىر نېمىشقا بۇنداق جىمجىت...»

ئۇ ئاشۇنداق خىياللار بىلەن كۆزىنى تەستە ئېچىپ ئاسمانغا قارىدى، كۆزىگە ئاسماندا پارقىراپ، جىمىرلاپ تۇرغان ئاي بىلەن يۇلتۇزلار كۆرۈندى.

شۇ چاغدا، تەبىئەت تەرىپىدىن قايتا بېرىلگەن بۇ ھاياتلىق تۇيغۇسى يەنە تۇرۇپلا ئۇنىڭغا باشقىچە شېرىن بىلىنگەندەك بولدى. ئۇ گويا ھاياتنىڭ قەدرىنى ئۆلۈم بىلەن ئېلىشىپ يۈرۈپ تاپقاندەك ئىدى.

ئۇ باش ـ كۆزىدىكى يارا ئاغرىقلىرىنى ئۇنتۇپ، ئاسماندا ئۈزۈپ

www.uyghurkitap.com

يۇرگەن ھىلال ئايغا. ئۇنىڭ ئەتراپىدا جۇلالىنىپ تۇرغان سانسىز
يۇلتۇزلارغا باشقىدىن قاراپ، تەبىئەت ئالىمىنىڭ بۇ گۈزەل كۆرۈنۈش-
لىرىدىن ھۇزۇرلاندى ۋە جىمىرلاپ تۇرغان يۇلتۇزلار ئارىسىدىن ئۆز
يۇلتۇزىنى تاپماقچى بولغاندەك، قان تولغان ھارغىن كۆزلىرىنى بىپايان
بوشلۇقنىڭ كۆز يەتكۈسىز يىراق جايلىرىغىچە تىكتى.

شۇ چاغدا، ئىسەن بۇقىنىڭ كۆزىگە خۇددى ئاسماندىكى يۇل-
تۇزلاردىن بىرى ئېقىپ چۈشكەندەك، ئۆزىگە يېقىنلا بىر يەردە بىر
نەرسىنىڭ پىلىلدىغان يورۇقى كۆرۈندى. ئۇ دەسلەپ بۇنى جەڭدە
شېھىت بولغانلارنىڭ روھ ــ ئەرۋاھى ئىشارەت قىلىۋاتقان ئېزىتقۇ نۇر
دەپ بىلگەنىدى. لېكىن، كۆپ ئۆتمەي، بۇ نۇر بارغانسېرى يوغىناپ،
تېخىمۇ يورۇپ، ئۇنىڭغا يېقىنلىشىشقا باشلىدى ۋە بىرىنىڭ زەئىپ،
مىسكىن ئاۋازدا : «ئوغلۇم سايدات، نەدىسەن...» دېگەن ئاۋازى
ئاڭلاندى. ئىسەن بۇقا شۇندىلا، بۇ نۇرنىڭ جەڭدىن كېيىن ئوغلىنى
ئىزدەپ چىققان قايسىبىر ئاتا قولىدىكى قارا چىراغنىڭ نۇرى ئىكەنلى-
كىنى بىلدى.

چىراغ يورۇقى بىلەن بىللە سەل ــ پەل مۈكچەيگەن بىر قارا كۆ-
لەڭگە ئىسەن بۇقىنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە چىراغنى ئۇنىڭ قارىقى مە-
دىرلاپ تۇرغان ئوچۇق كۆزلىرىگە يېقىن تۇتۇپ : «خۇداغا شۈكۈر،
بۇ بىرسى تېخى ھايات ئىكەن» دەپ ئۇنىڭ پۇت ــ قوللىرىنى ئاۋايلاپ
بوشاتتى ۋە بېشىدىن ئاستا كۆتۈرۈپ ئۆرىدىدى. شۇ چاغدىلا ئىسەن
بۇقا تاتلىق بىر ئەندىكىش ئىچىدە كۆزلىرىنى بۇ بوۋاينىڭ نۇرانە يۈز-
لىرىگە تىكتى. بوۋاينىڭ يېشى خېلى بىر يەرگە بېرىپ قالغاندەك كۆ-
رۈنسىمۇ، لېكىن ئەمگەكتە، جاپادا پىشقان تېنى تېخى مادارىدىن كەت-
مىگەن، بېجىرىم ۋە تېتىك ئىدى. ئۇ بۇ يەرگە راستىنلا قوزغىلاڭ-
چىلارغا قېتىلىپ كەتكەن سايدات ئىسىملىك نەۋقىران ئوغلىنى ئىزدەپ
چىققانىدى. لېكىن، بۇ يەردە ئوغلىنىڭ تىرىكىمۇ ــ ئۆلۈكىمۇ يوق ئى-
دى. لېكىن، ئۇ ناتونۇش بولسىمۇ، ئىسەن بۇقىنى قۇتقۇزۇپ قالغانلى-

قىدىن خۇشال ئىدى...

*　　　*　　　*

بوۋاي بۇرۇن پۈتكۈل ئىشقۇل بازىرىدا نامى بار كارۋان بېشى ئىدى. شۇڭا، كىشىلەر ئۇنى ھازىرمۇ «نىياز كارۋان» دەپ ئاتايتتى.

ئىسەن بۇقا نىياز كارۋاننىڭ ئۆيىدە ھەپتە تۇردى. بوۋاي ئۇنىڭ يارىلىرىنى كۆڭۈل قويۇپ داۋالىدى، كەكلىك، قىرغاۋۇل گۆشلىرى بىلەن پەرۋىش قىلىپ باقتى.

— ئىشقۇل بازىرىدىكىلەر داداڭ يۇنۇس ئاخۇننى ئوبدان بىلىدۇ، ئوغلۇم، — دېدى نىياز كارۋان بىر كۈنى ئىسەن بۇقا بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ، — بۇ يەردىكى كاتتا، ئېسىل ئىمارەتلەرنىڭ ھەممىسىدە ئۇنىڭ قولى بار، پاكىز دىل ئەينەككە ئوخشايدۇ، ئۇنىڭدا ھەر قانداق نەرسە ئۆز ئەكسىنى تاپىدۇ. داداڭ رەھمەتلىك ئەنە شۇنداق دىلى پاكىز، ئۆمرى كىشىلەرگە پايدىلىق ئىش قىلىپ ئۆتكەن، مۇرۇۋۋەتلىك ئادەم ئىدى. مەن سېنى داداڭنىڭ يۈزىدىن قۇتقۇزدۇم، ھايانغا قالغان كېيىنكى ئۆمرۈڭدە داداڭنىڭ ئارزۇ ـ ئۈمىدىنى يەردە قويما، ئوغلۇم...

— راست تاغا، مەن دادامنى دورىيالمىدىم، — دېدى ئىسەن بۇقا دىلى ئۆكسۈگەن، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنغان ھالدا، — ئەمدى ئەقلىمنى تېپىپ، ئۇنى رازى قىلاي دېگەندە، دادام مېنى تاشلاپ كەتتى. بەك بالدۇر تاشلاپ كەتتى، ئەگەر ئۇنىڭ جېنىغا زامىن بولغان ئاشۇ يول قاراقچىلىرىنى تېپىۋالسام، بۇردا ـ بۇردا قىلىۋېتەتتىم...

— نېمە...، نېمە دېدىڭ ئوغلۇم؟ — دەپ ئالدىراپ سورىدى نىياز كارۋان ئىسەن بۇقىنىڭ كۆزىگە قاراپ، — يول قاراقچىلىرى دېدىڭما؟

— ھەئە، يول قاراقچىلىرى، — دېدى ئىسەن بۇقا پەرۋاسىزلا، —

دادامنى ئاشۇلار ئۆلتۈرۈپ بولاپ كەتكەن...

— بۇنى ساڭا كىم دېدى؟ — ئەزۋەيلەپ سورىدى نىياز كارۋان.

— خان ھەزرىتى ئاپاق خوجا ئۆز ئاغزى بىلەن دېدى، — دەپ ئاپاق خوجىنىڭ ئېيتقانلىرىنى قىسقىچە چۈشەندۈردى ئىسەن بوقا، — قەشقەردىكى ھېلىقى «مازارى شاھان» گۈمبىزى پۈتۈپ، يەھيا خوجا دادامغا نۇرغۇن ئالتۇن - كۈمۈش ئىنئام بېرىپتىكەن، قاراقچىلار بۇنى بىلىپ قېلىپ، ياركەنتكە كەلگۈچە ئارىلىقتىكى چۆلدە دادامنى ئۆلتۈرۈپ بولاپ كېتىپتۇ...

— بۇ گەپنى ئاشۇ ئاپاق خوجا ساڭا ئۆز ئاغزى بىلەن دېدىما؟ — چىرايى ئۆڭۈپ سورىدى نىياز كارۋان.

— شۇنداق، ئۆز ئاغزى بىلەن دېدى...

— ھۇ... يالغانچى، كاززاپ! ... — نىياز كارۋان بىردىنلا ئاچچىقلاپ كايىپ كەتتى، — ئاشۇنداق يالغان گەپ قىلغان ئاغزىڭغا ھوناق چىقىپ ئۆلەرسەن، ئىلاھىم!

ئىسەن بوقا تېڭىرقاپ قالدى، دەماللىققا بىر نەرسە دېيەلمەي، نىياز كارۋاننىڭ ئاغزىغا قارىغىنىچە ھاڭۋېقىپ تۇراتتى.

— تاغا، ئۇنداقتا بۇ ئىشتىن سىزنىڭمۇ خەۋىرىڭىز بارما؟ — دەپ سورىدى ئۇ ئاخىر سەل - پەل ئۆزىنى ئوڭشىۋېلىپ.

— شۇنداق، مېنىڭمۇ خەۋىرىم بار، — دېدى نىياز كارۋان بىر ئاز بېسىقىپ چۈشۈپ، — داداڭنى قانداقتۇر يول قاراقچىلىرى ئەمەس، ئاشۇ يالغانچى، كاززاپلارنىڭ دەل ئۆزى ئۆلتۈرگەن.

— نېمە، نېمە دېدىڭىز، تاغا؟! — دەپ ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ كەتتى ئىسەن بوقا.

— ئالدىرىما، مەن ساڭا ئېيتىپ بېرەي، — نىياز كارۋان ئىسەن بوقىنى يېنىغا ئولتۇرغۇزۇپ ئېغىر - بېسىقلىق بىلەن چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى، — ئەسلىي ئىش مۇنداق: سەن دېگەن ھېلىقى «مازارى شاھان» قۇرۇلۇشىغا ياركەنتتىن داداڭنى، تۇرپاندىن سالىم،

www.uyghurkitap.com

سەلىم ئىسىملىك ئىككى نەققاش ئۇستىسىنى ئالدۇرۇپ ئىشقا سالغان. ئىش پۈتكەندىن كېيىن، ئاپاق خوجا مەخپىي يارلىق چۈشۈرۈپ، بۇ ئۈچەيلەننى بىر كېچىدىلا، مەخسۇس جاللاتلارنىڭ قولىدا ئۆلتۈرۈ-ۋەتكەن. سەۋەبى، ئاشۇ ئۇستىلارنىڭ قولى بىلەن بۇ دۇنيانىڭ ھەرقانداق بىر يېرىدە، ئاشۇنداق گۈزەل، نەقىشلىق گۈمبەزدىن يەنە بىرىنىڭ ياسىلىپ قالماسلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنى ئۆزلىرىنىڭ ھۈنىرى بىلەن قوشۇپ بۇ دۇنيادىن مەڭگۈلۈككە غايىب قىلىۋەتكەن! لېكىن، بىگىزنىڭ قاپتا ياتقىنى نەدە بار، ئوغلۇم. بۇ دۇنيادا شامال ئۆتمەيدىغان تام يوق. ئۇلارنى ئۆلتۈرگەن جاللاتلارنىڭ بىرسى دەل بىزنىڭ ئىشقۇل بازىرىدىن مازار قۇرۇلۇشىغا ھاشارغا بارغان بىرسىنىڭ ئاغىنىسى ئىكەن، ئۇلار بىر قېتىم بىللە كۆكنار ئىچىپ پاراڭلاشقاندا، كەيپچە-لىكتە بۇ گەپلەرنى ئېيتىپ ساپتۇ. مەنمۇ بۇنى تېخى يېقىندىلا ئاڭلى-دىم...

ئىسەن بۇقىنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى، يۈرىكىنى بىرى سوغۇق قول بىلەن مۇجۇپ تولغاپ ئويناۋاتقاندەك، ئازابلىنىپ ئىڭراپ كەتتى. پۈتۈن ۋۇجۇدىنى سوغۇق تەر بېسىپ، بەزگەكتەك تىترەشكە باشلىدى...

— قارا ئۇ بەتنىيەت، نائىنساپلارنى، ئۇلارنىڭ جاجىسىنى بەندە ئا-جىزلىق قىلغان بىلەن، ئاللا ئۆزى ئالىدۇ!

ئىسەن بۇقا بۇرۇنقىدەكلا جىمجىت، ھاڭۋېقىپ ئولتۇراتتى، گويا روھى تېنىدىن چىقىپ كەتكەندەك، ھەرىكەتسىز، ئىپادىسىز ئىدى...

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ئونىنچى باب

ئۆلۈمسىز ھالاكەت

1

ئىسەن بۇقا ئون كۈن بولدى دېگەندە، نىياز كارۋان بىلەن خوشلىشىپ، ئىشقۇلدىن قايتىپ كەلدى.

چاچلىرىغا بىمەھەل ئاق كىرگەن جاپاكەش ئانىسى كۆز يېشى ئىچىدە قۇچاق ئېچىپ قارشى ئالدى ۋە ئۇزۇندىن بېرى يىغىلىپ قالغان نۇرغۇن يۈرەك سۆزلىرىنى ياغدۇرۇۋەتتى. لېكىن، ئىسەن بۇقا ئانىسىنىڭ ئەنبەر گۈلىدەك يېقىملىق ھىدىنى تويۇپ ـ تويۇپ پۇرىغاندىن باشقا، ئېغىز ئېچىپ بىر نەرسە دېمىدى. ئۇ كەم سۆز، خامۇش ھەم ھارغىن ئىدى. ئانا ئۇنىڭ كەيپىياتىدىكى بۇنداق سولغۇنلۇق بىلەن غەلىتىلىكنى راستتىنلا ھارغىنلىقتا جوراپ، ئۆزىگە ـ ئۆزى تەسەللى بەردى ۋە ئوغلىنى ئارام ئېلىشقا ئۇندەپ، ئۆزى ھاردۇق ئېشى ئېتىشكە تۇتۇندى.

ئىسەن بۇقا ئەتىسى ئۆز ھۇجرىسىغا كىرىۋېلىپ، ساق بىر ھەپتىگىچە بوسۇغا ئاتلىمىدى، دادىسىنىڭ قاتىلى ئۆزىنىڭ پىر ـ ئۇستازى ـــ ئاشۇ كاتتا ئىشان ئاپاق خوجا ئىكەنلىكىنى ئاڭلىغان ئاشۇ كۈندىن باشلاپ، ئۇنىڭغا پۈتۈن ئالەم زۇلمەت بېسىپ، زىلزىلە ئىچىدە قالغاندەك، يەر ۋە ئاسمان چايقىلىپ، تارام ـ تارام يېرىلىپ كەتكەندەك، ئۆزى تۇرغان ئۆينىڭ قېلىن تام ـ تورۇسلىرىمۇ غۇلاپ چۈ-

شۇپ، قىيامەت بولىدىغاندەك، سۇرلۇك، ۋەھىمىلىك تۇيۇلۇپ كەتـ كەندى.

بىر ھەپتىدىن بېرى، ئۇ ئۆزىنى قىيناۋاتقان ئاچچىق خىياللاردىن قۇتۇلۇش ۋە ئۆز ـ ئۆزىنى بەزلەش ئۈچۈن، بىردەم قۇرئان قىرائەت قىلاتتى، بىردەم ھاياتىدا ئۆتكەن گۈزەل خاتىرىلەرنى ئەسلەپ، شۇنىڭ بىلەن غەمكىن كۆڭلىنى ئاۋۇتماقچى بولاتتى، يەنە بىردەم ھەر خىل تارىخ، ئەدەبىيات ۋە دىۋانلارنى ۋاراقلاپ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن نېمە ـ نىدۇر ئىزدىمەكچى بولاتتى. بۇ كىتابلارنىڭ ئارىسىدا، ئاياز شىكەستىنىڭ[1] «جاھاننامە» داستانى، مۇھەممەد بىننى خاراباتىنىڭ «كۇللىيات مەسنەۋى خاراباتى» غەزەللىرى ۋە يۈسۈپ قىدىرخاننىڭ «دىۋان قىدىرى» ناملىق ئەسەرلىرى بار ئىدى. لېكىن، قۇرئاننىڭ سۈرە ـ ئايەتلىرى ئۇنىڭ زېھنىگە چۈشمەيتتى، گۈزەل خاتىرىلەر بولسا، ھامان بۇلۇت ئارىسىدىن يالت قىلىپ كۆرۈنگەن قۇياش نۇرىدەك پاللىدە بىر يورۇيتتى ـ يۇ، يەنە شۇ ھامان غايىب بولۇپ، ئۇنىڭ ئورنىنى زۇلمەت باسقان قاراڭغۇلۇق ۋە نالە ـ پەريادلارغا تولغان پاجىئەلەر ئىگىلەپ كېتەتتى.

ئۇ بۈگۈنمۇ ئۆزىنى زورلاپ ئولتۇرغىنىغا خېلى ۋاقىت بولدى. بىر چاغدا بېشىنى كۆتۈرۈپ، مېھراب شەكلىلىك روجەككە بىر پەس قارىغاندىن كېيىن، رەھىل[2] ئۈستىدە ئېچىقلىق تۇرغان قۇرئانغا قاراپ يەنە قىرائەت قىلىشقا باشلىدى. بۈگۈن ئۇنىڭ كەيپى بەكلا ناخۇش، روھى بەكمۇ تۆۋەن ئىدى. ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى لاغىلداپ تىترەيتتى، ئىختىيارسىز كۆزلىرىدىن ئەلەملىك ياشلىرى تۆكۈلەتتى، لېكىن جىمجىتلىقنى ساقلاش ئۈچۈن ئۆزىنى زورىغا بېسىپ ئولتۇراتتى.

---

① ئاياز شىكەستە ــ تارىخچى، شائىر مىرزا ھەيدەر كۆرەگاننىڭ ئەدەبىي تەخەللۇسى.

② رەھىل ــ ئۈستىگە كىتاب قويۇلىدىغان، ياغاچتىن ياسالغان، ئېچىلىپ ـ يېپىلىدىغان سايمان.

ئۇ شۇ ھالەتتە چۈشكىچە ئۆزىنى ئاران باستى، چۈشتە ئانىسى ئېتىپ بەرگەن چۆچۈرىدىن بىر پىيالىدەك ئىچىپ سىرتقا چىقتى. ئانىسىمۇ ئۇنىڭ بىر ھەپتىدىن بېرى تەنھا بېكىنىۋالغان يېرىدىن سىرتقا — ھايات قايىنىغان، ئادەملەر تىرىكچىلىك ۋەسۋەسىدە تۈرلۈك - تۈمەن ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقان ھاياتلىق سورۇنىغا چىققانلىقىدىن خۇشال ئىدى. ئۇ بۇ يەردە يالغۇزلۇقتىن، زېرىكىشتىن، يۈرەكنى مىتە قۇرتىدەك يەيدىغان ئازابلىق ئوي - خىياللاردىن خالىي بولالايتتى، ئۆزىنى ئەركىن، يېنىك، خۇشخۇي سېزەلەيتتى.

ئوغلىنىڭ تەقدىرىدىن، سالامەتلىكىدىن بەكلا ئەنسىرەپ قالغان ئانا بۈگۈن ئۇنى ئەنە شۇنداق ئارزۇ - ئۈمىدلەر بىلەن دۇئا قىلىپ سىرتقا ئۇزىتىپ قويدى، لېكىن ئىسەن بۇقا ئىشىكتىن چىقىپ، بازار، رەستە - گۇزەرلەرگە ئەمەس، بەلكى ئادەم يوق ئارقا يوللار بىلەن ئايلىنىپ، تېخىمۇ ئېغىر جىمجىتلىق، غەمكىنلىك ھەم سۈر باسقان شەھەر قەبرىستانلىقىغا چىقتى. ئۇ خىيالىدا، بۇ يەردىن ئاتىسىنىڭ قەبرىسىنى، توغرىراقى، ئاتىسىنىڭ روھىنى ئىزدىمەكچىدى. لېكىن، ئۇ يېرىم كۈندەك قەبرە ئايلىنىپ، ئاتىسىنىڭ قەبرىسىنىمۇ، قەبرىستانلىق ئۈستىدە كېزىپ يۈرىدىغان روھنىمۇ تاپالمىدى. بەلكى تېخىمۇ تەنھالىق، غەمكىنلىك ۋە چۈشكۈنلۈككە پېتىپ كەچقۇرۇن ئۆيگە قايتىپ كىردى.

شۇ كېچىسى ئىسەن بۇقا جۆيلۈپ، ئۆندەرەپ زادىلا ئۇخلىيالمىدى. بۇ يورۇق دۇنيا ئۇنىڭ كۆزىگە خۇددى قانغا چىلىشىپ قالغاندەك قىزىل ۋە خۇنۈك كۆرۈنۈپ، ئۇنى ئەندىكتۈرەتتى. يېرىم كېچىدىن ئاشقاندا، پۈتۈن بەدىنى ئوت - ئاتەش قىزىپ كەتتى، ئۇ شۇ قىزىغانچە ئۈچ كېچە - كۈندۈز ئوت - كاۋاپتەك قىزىتما ئىچىدە ياتتى، گويا نەچچە ۋاقىتتىن بېرى يۈرىكىگە يىغىلغان دەرد - ئەلەملەر ۋۇلقانغا ئايلىنىپ، سىرتقا ئۆرلەپ چىقىۋاتقاندەك ئىدى...

www.uyghurkitap.com

ئانىسى بىچارە ئۆنىڭ باش ـ ئايىغىدا پايپېتەك بولۇپ، قىلمىغان قىلىقى قالمىدى. لېكىن، ئىسەن بۇقا كۈندىن ـ كۈنگە يامانلىشىپ كېتىۋاتاتتى، ئۇنىڭغا ھازىر نە ئەۋلىيا ـ ئەنبىيالار ھۈرىگەن دەمەدىلەر، نە مۇقەددەس سۆزلەر پۈتۈلگەن ئىسرىقلار تەسىر قىلمايتتى.

بىر نەچچە كۈن ئىچىدە، ئۆنىڭ ئىككى قوۋۇزى شىپپىدا چۆكۈپ، قاڭشىرى پىچاقنىڭ بىسىدەك ئۇچلىنىپ چىقتى، كۆزلىرىنىڭ قارىقى كېڭىيىپ خۇنى قاچقانىدى...

2

شەھەردە ھايات ئادەتتىكىدەك ئۆز يولى بىلەن كېتىۋاتاتتى. پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىدىغان جۇڭغار ئەمەلدارلىرى رەستە ـ گۇزەرلەردە ئاچ بۆرىلەردەك تىمسقىلاپ، سودىگەر، تىجارەتچى ۋە دۇكاندارلارنى خىلمۇخىل ئۇسۇللار بىلەن قاقتى ـ سوقتى قىلاتتى. تەرەپ ـ تەرەپلەردە قاغا ـ قۇزغۇندەك توپ ـ توپ يۈرىدىغان سوپى ـ دەرۋىشلەرمۇ مادارىدىن كەتكەن ھۈنەرۋەن ـ كاسىپلارنى شىلىپ يەيتتى. قەيەرگە قارىسا، زوراۋانلىق، ھىيلە ـ مىكىر، قۇۋلۇق ـ شۇملۇق دەستىدىن پايمال قىلىنغان تۇرمۇش، خارلانغان ھايات...

يوللاردا ـــ ھارۋىلارغا كۈنجۈت شادىلىرى بىلەن سامان ـ پاخال بېسىۋالغان ھارۋىكەشلەر، قاپ ـ قاپ قوناق ۋە ئارپا ئارتىۋالغان ئات ـ ئېشەكلەر، ھەر خىل ئىشلارنىڭ تەشۋىشلىرى بىلەن قاترىشىپ يۈرگەن ھۈنەرۋەن ـ كاسىپلار، تاي ـ تاي خام سەرگەزلەرنى يۈدۈپ مۈكچىيىپ كەتكەن ھامماللار، چۈنقلارنى ئات ئېتىپ مىنىپ چېپىشىپ يۈرگەن يېرىم يالىڭاچ ئۇششاق باللار تىنىمسىز ئۆتۈشۈپ تۇراتتى.

بۈگۈن بۇ ئۇششاق باللارنىڭ قاتارىدا، يوغان بىر ئادەمنىڭ قولىدىكى دوناي ھاسىنى ئات قىلىپ، باللارغا ئوخشاش قىيقاس ـ چۇقان سېلىپ ئويناپ يۈرگەنلىكى ھەممەيلەننىڭ دىققىتىنى تارتتى. ئۆنىڭ

قىلىقلىرىدىن كەيپى خۇش، بىغەملىكى چىقىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ باللاردىن بىرلا پەرقى، ئۇ تۇرۇپ - تۇرۇپ، ئەخمەت يەسەۋىينىڭ تۆت مىسرالىق نەزمىسىنىڭ ئىككى مىسراسىنى ناھايىتى چىرايلىق ئاھاڭغا سېلىپ، رىتىم بىلەن ئوقۇپ قوياتتى:

ئەي كۆڭۈل قىلدىڭ گۇناھ، ھەرگىز پۇشايمان بولمىدىڭ،
سوپىمەن دەپ لاپ ئۇرۇپ، تالىبى جانان بولمىدىڭ...

كىشىلەر ئۇنىڭغا قىزىقىپ ئالاھىدە سەپسالاتتى، ئۇ خۇددى كارا-مەتلىك ئەۋلىيالاردەك، سېرىق قار يېغىۋاتقان ئەتىيازنىڭ مۇشۇنداق جۇدۇنلۇق كۈنىدە يالاڭ ئاياغ، يالاڭۋاش ئىدى. كىيىم - كېچىكى جۇل - جۇل، چاچ - ساقاللىرى ئۆسۈپ پاخپايغان، يۈز - كۆزلىرى مەينەت ھەم ئۇششاق - چۇششەك جاراھەت ئىدى. ئەمما، ئۇنىڭ جى-دىيەكلىرى قىزارغان كۆزىدىن بىر خىل سوغۇق نۇر — قارىغان كىشى-نىڭ نەزىرىنى ۋەيران قىلغۇچى ئۆتكۈر بىر نۇر چاقناپ تۇراتتى.

بىر نەچچە كۈنگە قالماي، كىشىلەر كىچىك بالىدەك قىلىقى بار بۇ ئادەمنىڭ كۈندۈزى خەقلەر بەرگەن بىر بۇردا نان، بىر نەچچە تال گۈلە - قاق ۋە بىرەر قاچا نەزىر ئۇماچلىرى بىلەن جان بېقىپ، كې-چىسى شەھەر قەبرىستانلىقىدىكى ئاغزى ئوچۇق شام گۆرلەردە يېتىپ ئۇخلايدىغان جاھان سارىڭى ئىكەنلىكىنى بىلىشتى. يەنە بەزى دۇكاندار، ھۈنەرۋەن - كاسىپلار ئۇنىڭ تېگى - تەكتىنىمۇ بىلىپ قالدى:

— بۇ ھېلىقى مەرھۇم يۇنۇس تامچىنىڭ ئوغلى ئىسەن بۇقا ئىكەن ئەمەسمۇ...

— شۇنداقمۇ، ھېلىقى ئىسەن بۇقا، ئىسەن سوپىم دېگەن پالۋان يىگىت شۇمىكەن؟!

— شۇ... دەل ئۆزى شۇ...

— ۋاي خۇدايىمەي، بۇنىڭغا نېمە بولغاندۇ، ھوش ـ كاللىسى جا-يىدا، خېلى ئوبدان بالا ئىدىغۇ...

— ئاڭلىساق، ئۇ پىر ـ ئۇستازلىرىدىن ئىلمى قال[1] بىلەن ئىلمى ھالنى[2] ئۆگىنىپ، كەشپۇ كارامەت كۆرسىتىمەن دەپ، خانىقادىن چىقماي كىتاب ئوقۇپ، ئاخىر ئېلىشىپ قاپتۇ، دېيىشىدۇ...

— ۋاي خۇدايىمەي... كىتاب دېگەننىمۇ كۆپ ئوقۇسا چاتاقكەن ـ دە!...

— ھەي ئىسىت... بىر ئوبدان بالا ئىدى، ياشلا تۇرۇپ ساراڭ بو-لۇپ كەتكىنىنى قاراڭلار...

كىشىلەر مانا شۇنداق ھېسداشلىق بىلەن ئۇنىڭغا خېلى ئوبدان قارايدىغان، ئۇششاق باللار ۋە بەزى مىجەزى چۇس، ئوسال ئادەملەر ئۇنى بوزەك قىلسا، قوغلىسا، ئارىسىغا چۈشۈپ، ئۇلارنى ئەيىبلەيدىغان بولدى. ئىسەن بۇقىمۇ ئەگەر ئەسەبىيلىكى، تەلۋىلىكى تۇتۇپ قالمى-سىلا، ئادەتتە، ياۋاش، مۆمىن، رايىش ئىدى. پەقەت ھېلىقى ئىككى مىسرا نەزمنى ئوقۇغان چاغدىلا، بىر ئاز جىددىيلىشىپ، ئۇنىڭ ـ بۇنىڭغا خەقىش قىلىپ قوياتتى. كېيىنكى كۈنلەردە ئۇ، ئۇزۇن كۆلاھ، ئىشانچە تون كىيىپ، يوغان سەللە ئورىغان سوپى ـ دەرۋىش-لەرنى كۆرسىلا، چىرايى ئۆزگىرىپ، ئاغزىدىن كۆپۈك چاچرىتىپ، قاچانلاردۇر ئوقۇپ ئېسىدە قالغان مەۋلانە قىدىرخاننىڭ:

كەچتىم مەن زامانىڭدىن،
ياخشىدۇ ـ يامانىڭدىن.
ئاق سەللە ـ يېشىل سەللە،
بىزارمەن تامامىڭدىن!

---

① ئىلمى قال — ھايات، تۇرمۇش، دىنىي قانۇنلار توغرىسىدىكى زاھىر ئىلىم.

② ئىلمى ھال — تەرىقەت ئىلمى، روھىي دۇنيا ئىلمى، باتىن ئىلمى.

دېگەن شېئىرنى ئوقۇپ، ئۇلارنى تىللايدىغان، قولىدىكى دوناي ھاسى-
نى شىلتىپ خىرىس قىلىدىغان بولۇپ قالغانىدى. كىشىلەر بۇ ھالدىن
ھەيران بولۇپ، تەئەججۇپكە چۈشسىمۇ، لېكىن بۇ ئىشنىڭ ئېگى -
تەكتىنى بىلىشكە ئامالسىز ئىدى.
شۈنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئاپاق خوجا ئوردىدىن چىقىپ، «تې-
رەكباغ خانىقا» سىغا قاراپ ماڭدى. ئۇ ئېگەر - جابدۇقلىرى ئال-
تۇن - كۈمۈشتىن سەرەمجانلانغان ئاق ئارغىماقتا ئىشانلىق تون -
لىباسى بىلەن غادىيىپ ئولتۇراتتى. يېشىل مەخمەل كۇلاھ كىيگەن
ئىككى سوپى ئىككى تەرەپتە ئاتنىڭ باشبېغىدىن يېتىلەپ سوكۇلداپ
كېلەتتى، ئارقىدىن ئەگىشىپ كېلىۋاتقان بەقەسەم چاپانلىق، مەللە
تونلۇق سوپى - دەرۋىشلەرنىڭ ھەممىسى بېشىدىكى كۆز مونچاق،
كەھرىۋا ۋە ھېقىقلاردىن كۆز قويۇلغان ئۇزۇن كۇلاھلىرىنىڭ ئۈستى-
گە ئاق سېرىق ۋە يېشىل شايى سەللىلەرنى ئورىۋېلىشقانىدى.
ئۇلار چوڭ يولدىن ئۆتۈپ، ئوڭ تەرەپتىكى رەستىگە قايرىلىدىغان
دوقمۇشقا كەلگەندە، نەدىندۇر تۇيۇقسىز پەيدا بولغان ئىسمەن بۇقا
قولىدىكى دوناي ھاسسىنى يەرگە دوق - دوق ئۇرۇپ، ئاق ئارغىماقنى
ئۈركۈتۈۋەتتى. ئەگەر ئىككى سوپى ئاتنىڭ تىزگىنى بىلەن باشباغنى
مەھكەم تۇتمىغان بولسا، ئارغىماق ئارقىغا شوخشىپ، ئاپاق خوجىنى
تىك موللاق چۈشۈرۈۋەتكەن بولاتتى.
ئىسمەن بۇقا ئاپاق خوجىنىڭ قورقۇپ ئۆڭگەن چىرايىغا،
ۋارقىراپ - جارقىراشلىرىغا پىسەنت قىلماي، تىلىغا رام بولۇپ كەتكەن
ھېلىقى شېئىرنى بار ئاۋازى بىلەن ئەمرىمەرۇپقا كەلتۈرۈپ ئوقۇدى:

كەچتىم مەن زامانىڭدىن،
ياخشىدۇ - يامانىڭدىن.
ئاق سەللە - يېشىل سەللە،
بىزارمەن تامامىڭدىن!

— ھەيدەڭلار بۇ ساراڭنى! — دەپ ۋارقىرىدى ئاپاق خوجا چالـۋا-قاپ، — ئاغزىنى ئۇجۇقتۇرۇڭلار بۇ تەلۋىنىڭ! ...

ئۇ شۇنداق دېدىيۇ، ئۆزىگە بىگىزدەك تىكىلىپ تۇرغان ساراڭنىڭ كۆزلىرىدىن قانداقتۇر بىر تونۇش چىرايىنىڭ سىيماسىنى كۆرگەندەك، ئۇنىڭ شىپشىر ئوقۇغان ئاۋازىدىنمۇ قانداقتۇر بىرسىنىڭ تونۇش تەلەپپۇزىنى ئاڭلىغاندەك بولدى ۋە ئىپسىگە بىر نەرسە چۇشۇپ دىگ-گىدە چۆچۈپ كەتتى. «ئىسەن بۇقا ... ئىسەن سوپىم .... راستىنىلا شۇمىدۇر ؟!... »

ئاپاق خوجا ئۆز ۋاقتىدىلا، ئۇنى «ئىشقۇل جىبگىدە ئۆلدى » دەپ ئاڭلاپ، بىرلا دۇئا بىلەن پاك ـ پاكىز ئۇنتۇپ كەتكەندى. ئارىدىن شۇنچە ۋاقت ئۆتۇپ بۇگۇن ئۇنىڭ بۇ يەردە تۇيۇقسىز پەيدا بولۇشى ئۇنى ھەم تەمتىرەتتى، ھەم چۆچۈتتى. «ۋاي خۇدايىمەي، ئۇنىڭ روھىمۇ ـ يا ؟! ئۇنىڭ روھى تىرىلىپ، ساراڭ قىياپىتىدە ئايلىنىپ يۇرمىگەن بولمىسۇن يانا ... ئۇ، ئۇ دۇنيادا دادىسى بىلەن ئۇچراشقان بولسا ... »

ئاپاق خوجا ئەنە شۇنداق خىياللار بىلەن گاڭگىراپ، ساراسىمىگە چۇشۇپ تۇرغان ۋاقىتتا، ئۇنىڭ بىر نەچچە نەشكەش ياۋايى دەرۋىش-لىرى ئىسەن بۇقىنى ھەيۋە ـ پوپوزا، تىل ـ ھاقارەت بىلەن قوغلاشقا باشلىدى.

ئىسەن بۇقا تايتاڭلاپ قېچىپ كېتىۋېتىپ، بار ئاۋازى بىلەن ھېلىقى ئىككى مىسرا نەزمىنى ئوقىدى :

ئەي كۆڭۈل قىلدىڭ گۇناھ، ھەرگىز پۇشايمان بولمىدىڭ،
سوپىمەن دەپ لاپ ئۇرۇپ، تالىبى جانان بولمىدىڭ!

ئۇنىڭ ياڭراق ئاۋازى يىراقتا شارقىراپ ئىقىۋاتقان زەرەپشان دەر-ياسىنىڭ شاۋقۇنلىرىنى بېسىپ ئادەملەرنىڭ قەلبىدە ئەكس سادا

ياڭراتتى ۋە رەستە ـ گۈزەرلەردىكى قايناق غولغۇلا ئىچىگە ئاستا ـ ئاستا سىڭىپ كېتىۋاتاتتى.

*　　　*　　　*

ئىسەن بۇقا ساراڭ بولدى، ئۇنىڭ جىسمى ھايات تۇرغان بىلەن روھى ئۆلدى! ئۇنىڭ روھى پاك، كىرسىز ئىدى. ئۇمۇ باشقىلارغا ئوخشاشلا، ھاياتنى، ھاياتلىقنىڭ ھەربىر دەقىقىسىنى سۆيەتتى، قەدىرلەيتتى. ئەمما، ئۇنىڭ ئۇچۇن قەدىرلىك بولغان بۇ دەقىقىلەر ئۆزىنىڭ قىممىتىنى، گۈزەللىكىنى يوقاتقانىدى. چۈنكى، ئۇنىڭ بۇنداق گۈزەللىكلەرنى كۆرىدىغان دىل كۆزى باشقىلار تەرىپىدىن كور قىلىۋېتىلگەنىدى...

ئۇنىڭ روھىنى كىم ئۆلتۈرۈپ، دىل كۆزىنى كىم كور قىلىۋەتتى؟!

مەيلى ئۇنى كىم ئۆلتۈرمىسۇن، كور قىلمىسۇن، ئۇنىڭ قاتىلى يېڭىلدى. چۈنكى، ئىسەن بۇقىنىڭ روھى ئەمدى ھەرگىز بىر يەردە جىم تۇرمايدۇ، بۇرۇن ئۇ بىر كىشىگە تەۋە بولغان بولسا، ھازىر ئۇ، ئەركىن تەبىئەت قوينىغا سىڭدى، ئۇنىڭ روھى بۇ زېمىنغا تارالدى. ئەمدى بۇ روھ بۇ زېمىندا گاڭگىراپ، تېڭىرقاپ يۈرگەن نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ قەلبىدە ھەرىكەتلىنىدۇ، ئۇلارنى ئويغىتىدۇ، سەگەكلەشتۈرىدۇ، ئۇلارنى ھەر ۋاقىت ئۆزىدىن ئىبرەت ئېلىشقا ئۈندەيدۇ، چاقىرىدۇ!...

ئەسەردىكى مۇھىم تارىخىي شەخسلەرنىڭ قىسقىچە بايانى

(خاتىمە ئورنىدا)

ئاپاق خوجا:

ئەسلىي ئىسمى ھىدايىتۇللا خوجا بولۇپ، مىلادىيە 1626 ـ يىلى قۇمۇلدا تۇغۇلغان. دادىسى مۇھەممەد يۇسۇپ خوجا (مازار پادىشاھىم) مىلادىيە 1620 ـ يىلى نەمەنگاندىن قۇمۇلغا كەلگەن. ئانىسى زىلەيخا بېكىم ئۆز ۋاقتىدا قەشقەرىيەدىن قۇمۇلغا چىقىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغان بەشكېرەملىك مىر سەئىد جېلىل دېگەن كىشىنىڭ قىزى.

ئاپاق خوجا مەكتەپ يۈزى كۆرمىگەن، ئەرەبچە، پارسچە تىلنى ۋە شەرىئەت، تەرىقەت، تەسەۋۋۇپ ئىلمىنى دادىسى بىلەن ئانىسىدىن ئۆگەنگەن. ئۇنىڭ دادىسى ۋە ئانىسى توغرىسىدا «سىلسىلە تۇز ـ زەھەپ» («ئالتۇن زەنجىرلەر») دېگەن تەزكىرىدە مۇنداق يازىدۇ: «مۇھەممەد يۇسۇپ خوجام جاھاننىڭ تەڭداشسىز كىشىسى ئىدى. زىلەيخا بېكىممۇ تەڭداشسىز ئىستېدات ئىگىسى ئىدى، ئەرەبچە ۋە پارسچىدە ھېچكىم ئۇنىڭغا يېتەلمەيتتى، شېئىر ھەم قەسىدە ئىجادىيىتىدە نۇقسانسىز ئىدى.»

بۇ تەزكىرىدە يەنە ئېيتىلىشىچە، زىلەيخا بېكىم ھاپىز شىرازى شېئىرلىرىنى ناھايىتى زور ئىشتىياق بىلەن ئوقۇپ، مۇتائىلە قىلغان ۋە تۈركىي تىلغا تەرجىمە قىلىش بىلەن شۇغۇللانغان. بۇ ھەقتە مۇنۇ غەزەل مىسال كەلتۈرۈلگەن:

ئەگەر ئول تۈركىي شىرازى قولىغا ئالسا كۆڭلۈمنى،
كى خالىي ھىندۇغا بەرگۈم سەمەرقەندۇ ـــ بۇخارانى!

ئاپاق خوجا مىلادىيە 1638 ـ يىلى ئون ئىككى ياش ۋاقتىدا، دادىسى بىلەن قەشقەرگە كەلگەن ۋە شۇنىڭدىن ئېتىبارەن دادىسىدىن رەسمىي سوپى ـ ئىشانلىقنى ئۆگىنىشكە باشلىغان.

ئاپاق خوجىنىڭ جەمئىيەت خاراكتېرلىك سالاھىيىتى ـــ «ئىرشاد. نامىسى» بىلەن «نەسەبنامىسى» مىلادىيە 1655 ـ يىلى قەشقەردە «ئاق تاغلىق» سوپىلار تەرىپىدىن، «پەمغەمبەر ئەۋلادى»، «ئىشان» نامى بىلەن رەسمىي جاكارلانغان.

مىلادىيە 1667 ـ يىلى، دادىسى مۇھەممەد يۈسۈپ خوجا يەكەندە «ئىسھاقىيە» چىلار مەزھىپىدىكى ئۆزىنىڭ نەۋرە ئەۋلادى بولغان خوجا ئەبەيدۇللا تەرىپىدىن زەھەرلەپ ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن، ئاپاق خوجا دەرھال دادىسىنىڭ يۈرگۈزۈپ كەلگەن «ئىشقىيە سۈلكى» گە ھەم بۇ «سۈلۈك» مۇرىتلىرىنىڭ ئومۇمىي ھەرىكەتلىرىگە باشچىلىق قىلىش ھوقۇقىنى قولىغا ئالغان.

ئۇ كەڭ كۆلەمدە مۇرىت قوبۇل قىلىش، تەسىر دائىرىسىنى كېڭەيـ. تىشكە جىددىي كىرىشىپ، تۇرپاندا «ئەسھابۇل كەب»، قەشقەردە «خان خوجىنىڭ ئوردىسى»، يەكەندە «ئالتۇن مازار» دا ئۈچ سۈلۈك تەسىس قىلىدۇ، بۇ سۈلۈكلەر مۇرىت قوبۇل قىلىش ۋە ھەر خىل دىنىي ـ سىياسىي پائالىيەت ئېلىپ بارىدىغان مەركىزىي ئورۇنغا ئايلىنىدۇ، ئۇنىڭغا باش قىلىپ قويۇلغان «خەلىپە» لەرنى ئىشان ئۆزى بىۋاستە كونترول قىلىدۇ. ئاپاق خوجىنىڭ ئەڭ يېقىن مۇخلىسى بولغان موللا باقى سەمەرقەندى شۇنداق دەيدۇ: «ھەزرىتى ئىشان قولىدا ئاخىر ئۆمرىگىچە تۆت يۈز مىڭ كىشى توۋا قىلىپ، مۇرىت بولۇپ، تائەت ـ

ئىبادەت يولىغا مېڭىپ بەھرە ئالغان ...»

ئاپاق خوجا ئەنە شۇنداق ئۇزلۇكسىز مۇرىت كۆپەيتىش، كۈچ توپلاش ۋە تەسىر دائىرىسىنى كېڭەيتىش ئارقىلىق، ئەڭ ئاخىر تىغ ئۇچىنى دىنىي پائالىيەتتىن ھالقىتىپ، ھاكىمىيەتكە قاراتتى ۋە مىلادىيە 1678 ـ يىلى جۇڭغار ئىشغالىيەتچىلىرىنى باشلاپ كېلىپ، سەئىدىيە خانىدانلىقىنىڭ ئون ئىككىنچى سۇلتانى ئىسمائىل خاننى ئاغدۇرۇپ، تارىختا 164 يىل ھۆكۈم سۈرگەن شۆھرەتلىك سەئىدىيە سەلتەنىتىنى بەربات قىلدى. ئۇنىڭ ئورنىغا جۇڭغارىيە ھامىيلىقىدىكى ئاپاق خوجا «خان» لىقنى تىكلەپ، بۇ خانلىقتا ئون بەش يىل ھۆكۈمران بولدى.

ئاپاق خوجا ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن بۇ دەۋردە، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، ئون بىر قېتىم چوڭ قىرغىنچىلىق بولدى، بىر يۈز سەكسەن مىڭ بىچارىم ئادەم قىرغىنچىلىقتا ئۆلتۈرۈلدى. ئاپاق خوجىغا ۋە ئۇنىڭ ھامىيسى بولغان جۇڭغار ئىشغالىيەتچىلىرىنىڭ قاتمۇقات زۇلۇمىغا قارشى ئىككى يۈز قېتىمدىن كۆپرەك خەلق ئىسيانى كۆتۈرۈلدى. ئاپاق خوجا مانا شۇنداق ئىسيانچىلاردىن ۋە ئۇ يۈرگۈزگەن تەردـ قەت زوراۋانلىقىغا قارشى چىققان تالىپلاردىن ئىككى مىڭدىن ئارتۇق ئادەمنى تۇتۇپ، مىلادىيە 1679 ـ يىلى جۇڭغارلارنىڭ كۈچى بىلەن ئىلىغا پالاپ، «غالچا يىگىت»، «غالچا چوكان» نامىدا جۇڭغار ئاقسۆـ ڭەكلىرىگە قۇل قىلىپ بەردى.

ئۇ يەنە، خانلىق يارلىقى چۈشۈرۈپ، مەسچىت، مەدرىسىلەرنى خانقا بىلەن تۈنەكخانىلارغا ئۆزگەرتتى، قۇرئان بىلەن ھەپتىيەكتىن باشقا بارلىق كىتاب، مەدەنىي مىراس ۋە تارىخىي قولىيازمىلارنى كۆيدۈرۈۋەتتى. بۇنىڭغا نارازى بولغان، قارشى چىققان شەرىئەت پېشۋالىرىنى، دىنىي ئۆلىمالارنى يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا ئۆلتۈردى.

ئاپاق خوجا ۋە ئۇنىڭ دادىسى مۇھەممەد يۈسۈپ خوجىلار خۇددى

www.uyghurkitap.com

سەئدى شىرازىنىڭ:

تەركىدۇنيا بول دەر خەلققە پىر ـ ئىشان،
لېكىن ئۆزلىرىچۇ؟ يىغار پۇل ۋە دان!

دېگىنىدەك، ھوقۇق تۇتقان ۋە ھاكىمىيەت بېشىدا تۇرغان ۋاقىتلىرىدا، خەلقنىڭ يىلىكىدە سۇ ئىچىپ، ھېسابسىز مال ـ دۇنيا يىغدى. مۇھەممەد يۇسۇپ خوجا يالغۇز قەشقەردىلا، قىرىق ئىككى جايدا مېۋىلىك باغ ئىگىلەپ داڭ چىقارغان بولسا، ئۇنىڭ ئوغلى ئاپاق خوجا خۇددى «دەسلەپ چىققان قۇلاقتىن كېيىن چىققان مۈڭگۈز ئېشىپ كېتىپتۇ» دېگەندەك، توقسان يەردە باغ ـ ئىرەم، يۈز پاتمانلىق[①] تېرىم يەر، يىگىرمە بەش كوزا ئېرىق مال (ئالتۇن ـ كۈمۈش، ئۈنچە ـ مەرۋايىت)، يەتتە يۈز ئەللىك پارچە زىلچا ـ گىلەم، ئۈچ مىڭ ئات، يۈز جۈپ شاھزەر[②]، تۆت يۈز ياقا تون ـ سەرپاي، بەش مىڭ جايناماز، ئۈچ يۈز دۇكان، يىگىرمە ھويلا ـ ئارام ئىگىلەپ، دادىسىدىن نەچچە ھەسسە ئاشۇرۇۋەتتى.

ئاپاق خوجا مىلادىيە 1693 ـ يىلى رەجەپ ئېيىنىڭ بېشىدىكى بىر پەيشەنبە كۈنى زەھەرلەپ ئۆلتۈرۈلدى[③]. بىر كېچە ـ كۈندۈزدە يەكەندىن قەشقەرگە ئېلىپ كېلىنىپ، «ياغدۇ» (ھازىرقى ھەزرەت) دىكى ئۆزى بىنا قىلدۇرغان «مازارى شاھان» غا — دادىسى ھەزرىتى

---

① بىر پاتمان — تۆت يۈز موغا تەڭ.

② شاھزەر — يۈزىگە خەت ئويۇلغان ياپىلاق ئالتۇن ئۈزۈك.

③ «تەزكىرەئى خوجا ھىدايىتۇللا» دېگەن كىتابتا، ئاپاق خوجىنىڭ زەھەرلىنىپ ئۆلگەنلىكى يېزىلغان. بىزدىكى زەھەرلىنىپ ئۆلتۈرۈلگەنلەرنىڭ قەبرە ئاستىنى كۆك بوياپ قويۇش ئادىتى بويىچە، ئۇنىڭ قەبرىسىنىڭ ئاستىدىن يىگىرمە سانتىمېتىر كەلگۈدەك ئارىلىق باشقا قەبرىلەردىن پەرقلىق ھالدا، ئاتىسىنىڭ قەبرىسگە ئوخشاش كۆك سىر بىلەن بوياپ قويۇلغان.

بۇزرۇكۋار ئايىغىغا دەپنە قىلىندى. ئۇزۇن ئۆتمەي، چوڭ ئوغلى خوجا يەھيا دادىسىنىڭ قەبرىسىنى كاتتا گۈمبەز ئىچىگە ئالدۇرۇپ، گۈمبەز-نىڭ ئۈستىگە پارسچە «ئاپاق خوجا خۇدانىڭ ئاشىقى ئىدى، يەككە - يېگانە مەشۇق ئىدى» دېگەن خەتلەرنى يازغۇزۇپ، بۇ يەرنىڭ نامىنى «ھەزرىتى ئاپاق مازىرى» قىلىپ بېكىتتى.

ئىسمائىل خان:

ئىسمائىل خان — سەئىدىيە خانىدانلىقىنىڭ ئون ئىككىنچى خانى. ئۇ ئابدۇرېشىت خاننىڭ نەۋرىسى بولۇپ، قارا شەھەر ۋە تۇرپاندا قىرىق يىل ھۆكۈمران بولغان ئابدۇرېھىم خاننىڭ تۆتىنچى ئوغلى.

ئىسمائىل خان مىلادىيە 1670 - يىلىدىن 1678 - يىلىغىچە خانلىق تەختىدە ئولتۇرغان. بۇ دەۋردە، سەئىدىيە خانلىقىنىڭ زېمىنى خېلىلا كىچىكلەپ كەتكەنىدى. ئابدۇللا خان (ئىسمائىل خاننىڭ چوڭ ئاكىسى) دەۋرىدە، سەئىدىيە خانلىقىنىڭ ھۆكۈمرانلىق دائىرىسىدىكى تاشكەنت، پەرغانە شەھەرلىرى ئىسمائىل خان دەۋرىگە كەلگەندە، ئارقا - ئارقىدىن مۇستەقىللىق ئېلان قىلدى. بۇ مەزگىلدە، جۇڭغارىيە ئاقسۆڭەكلىرىمۇ ئىلى ۋادىسىغا ھۇجۇم قىلىپ نۇرغۇن جايلارنى بېسىۋالدى. ئۇزۇنغا قالماي، يەنە تۇرپان، قۇمۇل قاتارلىق جايلارنى ئۆزىنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىغا ئېلىۋالدى. دېمەك، سەئىدىيە خاندانلىقىنىڭ بۇرۇنقى ئوتتۇرا ئاسىياغىچە سوزۇلغان كەڭ زېمىنى ئىسمائىل خان دەۋرىگە كەلگەندە، تارىيىپ، جەنۇبتا خوتەندىن شىمالدا قارا شەھەرگىچە بولغان زېمىنلارلا قالغانىدى.

ھەزرىتى ئىسمائىل خان ئىمانى كامىل، باتۇر، ئادالەتپەرۋەر ئادەم ئىدى. ئۇ تەختكە چىققاندىن كېيىن خانلىق ئىشىدا ھەمىشە ئۇلۇغ ئالىملار بىلەن كېڭىشىپ، ئادالەت بىلەن توغرا ئىش قىلىشقا تىرىشتى. شۇڭا، ۋەيران بولۇپ كەتكەن مەملىكەت ئازغىنە مۇددەتتە ئەسلىگە

كېلىپ ئاۋاتلاشتى. بۇ ھەقتە مۇھەممەد سادىق قەشقەرى ئۆزىنىڭ «تەزكىرەئى ئەزىزان» ناملىق كىتابىدا مۇنداق يازىدۇ: «... بۇ شەھەرلەر ئانچىنان ئاباد بولدىلەر، ئىلگىرى - كېيىن بۇنداق بولغان ئەمەس، ئون يىل رەئايا فەقىرلەر بىلمەدىلەركى، بۇ دىيارلار ئىچىرە سىپاھى بارمۇ يا يوقمۇ؟ زۇلۇم - سىتەم سۆزى قۇلاققا ئاڭلانمىدى. ئۆلۇما ۋە فازىللەرغە رىۋاج تامام بولدى. شەرىئەت مۇستافا روناق تاپتى...»

ئەمما، بۇ دەۋردە ئاپاق خوجىنىڭ تەسىر دائىرىسىمۇ كېڭىيىپ، ئۇنىڭ «ئىشقىيە سۇلكى» كۈندىن - كۈنگە كۈچەيدى، ئۇ بارلىق كۈچ ۋە ھىيلە - مىكىر بىلەن فېئودال روھانىيلارنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي جەھەتتىكى ئىمتىيازلىرىنى مۇستەھكەملەشكە كىرىشتى ۋە ئاخىر بېرىپ ھاكىمىيەتكە خىرىس قىلدى. ئىسمائىل خان دەسلەپ ئاز - تولا ھېسداشلىق ۋە كالتە پەملىك بىلەن ئاپاق خوجىنىڭ بەزىبىر ئىشلىرىغا ۋە بىر قىسىم تەلەپلىرىگە يول قويغان بولسا، كېيىن ئۇنىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشكەنلىكىنى سەزگەن ھامان، ئۇنىڭ يولسىز ھەرىكەتلىرىگە، بولۇپمۇ، دىنىي كۆزقاراشلارنى نىقاب قىلىپ ئېلىپ بېرىۋاتقان زوراۋانلىق، بۆلگۈنچىلىك، پاراكەندىچىلىك قىلمىشلىرىغا قاتتىق چەك قويدى ۋە ئۇنى جىددىي ئاگاھلاندۇردى. ھالبۇكى، ئاپاق خوجا ئۇنىڭ سەمىمىي نەسىھەتلىرى بىلەن ئاگاھلاندۇرۇشلىرىنى ئاڭلىمىدى، بەلكى تېخىمۇ تەلۋىلىشىپ، جەمئىيەت تەرتىپىنى، خەلقنىڭ تىنچ - ئامانلىقىنى بۇزىدىغان مەزھەپلەر كۈرىشىنى جىددىيلەشتۈرۈپ، ئىچكى ئۇرۇش قوزغىدى. بۇ ئىچكى ئۇرۇشنىڭ تىغ ئۇچى ئەمەلىيەتتە سەئىدىيە ھاكىمىيىتىگە قارىتىلغانىدى.

ئىسمائىل خان بۇ ۋەزىيەتنى، يەنى سەئىدىيە خاندانلىقىنىڭ تەقدىرىگە، ئىستىقبالىغا مۇناسىۋەتلىك بولغان بۇ ھايات - ماماتلىق ۋەزىيەتنى سەگەكلىك بىلەن كۆرۈپ يېتىپ، ئاپاق خوجىغا مادارچە-

لىق قىلماي، قاتتىق تەدبىر قوللىنىش قارارىغا كەلدى ۋە مىلادىيە 1671 - يىلىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ئاپاق خوجىنى بىرنەچچە مۇھىم مۇخلىس - شېرىكلىرى بىلەن قوشۇپ، مەملىكەت چېگرىسىدىن قوغلاپ چىقاردى. شۇنىڭ بىلەن، داۋالغۇپ تۇرغان ئىچكى ۋەزىيەتنى تېزلا كونترول قىلىپ، دۆلەتنى يوشۇرۇن بىر خەۋپتىن ساقلاپ قالدى.

ئىسمائىل خان مىلادىيە 1678 - يىلى كۈز ئايلىرىدا، ئاپاق خوجا ۋە ئۇنىڭ ھامىيسى جۇڭغارلار تەرىپىدىن ئاغدۇرۇلۇپ، شۇ يىلىنىڭ ئاخىرىدا پۈتۈن ئەۋلادلىرى بىلەن بىللە ئىلىغا سۈرگۈن قىلىنىپ، جۇڭغار ھۆكۈمرانلىرىنىڭ قولىدا قاتتىق خورلىنىپ بۇ دۇنيادىن ئۆتتى...

غالدان سېرىن:

غالدان سېرىن —— جۇڭغارلارنىڭ باش سەردارى باتۇر خۇنتەيجىنىڭ كەنجى ئوغلى. مىلادىيە 1644 - يىلى قوبۇقساردا تۇغۇلغان. زېرەك، قارام، قىزىق قان شاھزادە. ئۇ تۇغۇلۇپ ئۇزۇن ئۆتمەي، دادىسى باتۇر خۇنتەيجى ئالەمدىن ئۆتكەن.

موڭغۇللارنىڭ بىر ئائىلىدە ئىككى ئوغۇل بولسا، كىچىكى «مانجى» بولۇش ئادىتى بويىچە، غالدان كىچىك ۋاقتىدىلا تىبەتكە لامالىقنى ئۆگىنىپ كېلىشكە ئەۋەتىلگەن. ئۇ، لاساغا بارغاندىن كېيىن، دالاي لاما V نىڭ قولىدا بۇددا تەلىماتىنى قېتىرقىنىپ ئۆگەنگەن.

مىلادىيە 1670 - يىلغا كەلگەندە، ئاكىسى سەڭگىنىڭ ئاتا بىر، ئانا باشقا ئاكىلىرى چېچەن بىلەن جۇت باھادۇرلار تەرىپىدىن ھوقۇق تارتىش مەقسىتىدە ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، دەرھال جۇڭغارىيىگە قايتىش ئۈچۈن دالاي لامادىن رۇخسەت ئالىدۇ ۋە جۇڭغارىيىگە كېلىپلا، ھوقۇق تارتىۋېلىش كۈرىشىگە قاتنىشىدۇ ھەم بۇ كۈرەش-

www.uyghurkitap.com

لەردە ئارقىمۇئارقا غەلىبە قىلىپ، جۇڭغار قەبىلىلىرىگە باشلىق بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ لامالىقتىن چىقىپ، دەھرى بولغاچقا، دالاي لاما ئۇنىڭ خوتۇكتولۇق (ماشايىق) دىنىي ئۇنۋانىنى ئېلىپ تاشلايدۇ.

غالدان جۇڭغار قەبىلىلىرىنىڭ باشلىقى بولغاندىن كېيىن، ئويراتلارنىڭ سىياسىي مەركىزىنى قوبۇقساردىن ئالمالىققا — ئىلىبالىقتىكى ئىرەن قابىرغىغا يۆتكەيدۇ.

مىلادىيە 1673 ـ يىلى، غالدان ئۆزى ئىگىلىگەن جۇڭغارىيە ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن، ئۆز تاغىسى سوكۇر بىلەن قېيناتىسى ئۇچىر تۇچەچىن خانغا ھۇجۇم قىلىدۇ. بۇ ئۇرۇش ئۈچ يىل داۋام قىلىدۇ. مىلادىيە 1976 ـ يىلى غالدان قېيناتىسىنى سايرام كۆلى ئەتراپىدا مەغلۇپ قىلىپ ئۆلتۈرىدۇ، ئۇنىڭ قەبىلىسىنى پۈتۈنلەي ئۆزىگە بويسۇندۇرىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ، «ھەممە ئويرات ـ ئۇلۇسلىرىغا ئۆز گېپىنى ئۆتكۈزىدىغان» بىردىنبىر ھۆكۈمرانلىق ئورنىغا چىقىدۇ.

بۇ چاغدا ئۇ ئۆزىنىڭ ئاساسىي كۈچىنى تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىدىن پەيدىنپەي تەڭرىتېغىنىڭ جەنۇبىدىكى كەڭ مۇنبەت زېمىنلارغا قارىتىشقا باشلايدۇ. مىلادىيە 1677 ـ يىلى يازدا، ئوتتۇز مىڭ ئاتلىق لەشكىرى بىلەن سەئىدىيە خاندانلىقىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى ئۆلكىلىرى بولغان تۇرپان بىلەن قۇمۇلغا ھۇجۇم قىلىپ بېسىۋالىدۇ. دەل مۇشۇنداق پەيتتە، ئاپاق خوجا دالاي لاما V نىڭ مەكتۇپىنى ئېلىپ ئۇنىڭ ھۇزۇرىغا كېلىدۇ. ئۇنىڭ كېلىشى غالداننىڭ يېڭى پىلانى ئۈچۈن مەدەت ھەم دەستەك بولىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ، ئون ئىككى مىڭ تاللانغان ئاتلىق قوشۇننى باشلاپ سەئىدىيە خاندانلىقىغا قارشى يۈرۈش قىلىدۇ.

غالدان سىرىن مىلادىيە 1697 ـ يىلى قۇمۇل ئاقتاش يايلىقىدىكى قارارگاھىدا ئەللىك ئۈچ يېشىدا ۋاپات بولىدۇ.

يولۋاس خان:

يولۋاس خان ــــ سەئىدىيە خانىدانلىقىنىڭ ئونىنچى سۇلتانى ئابدۇللا خاننىڭ چوڭ ئوغلى، سەككىز يېشىدا قەشقەرگە نائىب خان قىلىپ قويۇلغان، ئوتتۇز يىل ھۆكۈمرانلىق قىلغان.

يولۋاس خاننىڭ خۇي ـ پەيلى توغرىسىدا شاھ مەھمۇد جوراس ئۆزىنىڭ «سەئىدىيە خانىدانلىقى تارىخىغا ئائىت ماتېرىياللار» دېگەن ئەسىرىدە مۇنداق يازىدۇ: «ئۇنىڭ تەبىئىتى زۇلۇم ۋە پىتنە ـ پاسات بىلەن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەنىدى. قەشقەرنىڭ ئادەملىرى ئۇنىڭ زۇلۇمىدىن بەكمۇ ۋەيران ھەم پەرىشان بولۇشتى. لەشكەرلەرنى ياخشى تەربىيىلەيتتى، يەنە ئازغىنە بەتگۇمانلىق بىلەن رەنجىتىپمۇ قوياتتى. قىسقىسى، ئۇنىڭ ئەھۋالى بىر خىل تۇرمايتتى.»

شۇ سەۋەبلىك، يولۋاس خان بىلەن قەشقەر خەلقى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت بارغانسېرى كەسكىنلىشىپ، ئەۋجىگە چىقىدۇ. ئاپاق خوجا گۇرۇھى بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، يولۋاس خان بىلەن ئاتىسى ئابدۇللا خان ئوتتۇرىسىدا پىتنە ـ پاسات تۇغدۇرۇپ، ئوت قۇيرۇقلۇق قىلىدۇ، بۆلگۈنچىلىك، قۇتراتقۇلۇق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. نەتىجىدە، ئابدۇللا خان مىلادىيە 1665 ـ يىلى ئۆزىنىڭ نەۋرىسى ــــ يولۋاس خاننىڭ پەرزەنتلىرىدىن خوتەندە ھاكىملىق قىلىۋاتقان ئون سەككىز ياشلىق ئوغلى ئۇبەيدۇللا سۇلتان بىلەن قىزى خانزادە خانىمنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن، ئاتا ـ بالا ئوتتۇرىسىدىكى نىزا كېلىشتۈرگىلى بولمايدىغان دەرىجىگە يېتىدۇ. يولۋاس خان دادىسىنىڭ خانلىق ھوقۇقىنى تارتىۋېلىش ئۈچۈن، يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا ھەرىكەتكە چۈشىدۇ. بۇنى سەزگەن ئابدۇللا خان مىلادىيە 1667 ـ يىلى يولۋاس خاننى جازالاش ئۈچۈن، قەشقەرگە قوشۇن ئەۋەتىدۇ. ئەمما، خانلىق قوشۇنى مەغلۇپ بولىدۇ. ئۇ يەنە مىلادىيە 1668 ـ يىلى ئىككىنچى

قېتىم ئوغلى يولۋاس خانغا قارشى جازا يۈرۈشى قىلدۇ. بۇ قېتىمقى جەڭدە، قەشقەردىكى ئاپاق خوجىنىڭ ھېسابسىز سوپى ــ دەرۋىشلىرى يولۋاس خان قوشۇنى بىلەن ماسلىشىپ، سەئىدىيە خانلىقىغا «غازات» ئېلان قىلىدۇ. ئابدۇللاخان قاتتىق مەغلۇپ بولۇپ يەكەنگە قايتىدۇ ۋە ۋاپاسىز ئوغلىدىن كەلگەن بۇ پاجىئەلىك مەغلۇبىيەتكە چىداپ تۇرالماي، خانلىق تەختىنى كىچىك ئوغلى ئابدۇلمۆمىنگە ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، «ھەج» قىلىش باھانىسى بىلەن ھىندىستانغا چىقىپ كېتىدۇ. شۇ يىلى كۈزدە، يولۋاس خان لىڭشىپ قالغان ھاكىمىيەتنى ئىنىسىنىڭ قولىدىن تارتىۋېلىپ، سەئىدىيە خاندانلىقىنىڭ ئون بىرىنچى خانى سۈپىتىدە خانلىق تەختىگە ئولتۇرىدۇ.

لېكىن، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا ئاچ كۆزلۈك، تەبىئىتىگە زۇلۇم سىڭىپ كەتكەچكە، پۇقرالارنىڭ ھالىغا يەتمەيدۇ، بەلكى نامراتلاشقان خەلقتىن تۆلكە تېرىسى بىلەن قىزىل ئالتۇن تەلەپ قىلىدۇ. مەملىكەت كۈندىن ــ كۈنگە خارابىلىككە قاراپ يۈزلىنىدۇ. نەتىجىدە، ئۇ ئۆز يېنىدىكى ئادالەت سۆيەر، ۋەتەنپەرۋەر، خەلقچىل ئەمىر ــ ئۆمرالىرىنىڭ نارازىلىقىنى، قارشىلىقىنى قوزغايدۇ، بۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئەركا بەگ، ئەلى شاھ قاتارلىقلار مىلادىيە 1670 ــ يىلىنىڭ ئاخىرىدا، ئوردا ئىچىدە ئۇنى ئۆلتۈرۈپ، خەلقنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشىدۇ.

گۈزەل سايرام بويلىرىدا تۇغۇلۇپ ــ ئۆسكەن، بىر مۇنچە خان بەگلەرنىڭ مۇھىم خىزمەتلىرىدە بولغان، نۇرغۇن ئۇرۇشلارغا قاتنىشىپ پىشىپ يېتىلگەن ئەركا بەگ ئاخىر ئىسمائىل خان بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۇنىڭ خانلىق تەختىدە ئولتۇرۇشىغا ياردەملىشىدۇ.

مۇھەممەدئىمىن خان (باھادىر خان):

مۇھەممەدئىمىن خان ــ سەئىدىيە خاندانلىقىنىڭ ئىككىنچى خانى ئابدۇرېشىت خاننىڭ پەي نەۋرىسى بولۇپ، تۇرپانغا يىگىرمە يىل

ھۆكۈمران بولغان سۇلتان سەيىد بابا خاننىڭ ئىككىنچى ئوغلى.

ئۇ تاغىسى ئىسمائىل خان دەۋرىدە، تۇچتۇرپانغا ھاكىم بولۇپ تۇرغان. مىلادىيە 1679 ــ يىلى، ئۇ ئىسمائىل خاننى ئاغدۇرۇپ خانلىق تەختىگە چىقىۋالغان ئاپاق خوجىدىن ئۆچ ئېلىش ئۈچۈن، ئون بەش مىڭ كىشىلىك قوشۇن بىلەن يەكەنگە جازا يۈرۈش قىلىدۇ ۋە كەڭ خەلقنىڭ قوللىشى، ھىمايىسى ئاستىدا، جۇڭغار لەشكەرلىرى بىلەن ئاپاق خوجىنىڭ سوپى ــ سالۇكلىرىنى مەغلۇپ قىلىپ، شۇ يىلى يازدا، خانلىق تەختىدە ئولتۇرىدۇ.

مىلادىيە 1681 ــ يىلى كۈز ئايلىرىنىڭ بىر جۈمە كېچىسى ئاپاق خوجىنىڭ پىچاقچى سوپىلىرى تەرىپىدىن بوغۇزلىنىپ ئۆلتۈرۈلىدۇ.

ئۇنىڭ ھەربىي ۋە مۈلكىي ئەمەلدارلىرىدىن بولغان مىرزا سالىھ بەگ جوراس بىلەن مىرزا ماناپ بەگ مۇھەممەدئىمىن خاندىن يۈز ئۆرۈپ، بۇ قانلىق سۇيىقەستتە ئىچكى جەھەتتىن ماسلىشىدۇ.

بى بى مۆھتەرەم خېنىم:

بەزى تارىخىي مەنبەلەردە ئۇنى «خېنىم پادىشاھ خېنىم»، «مەھلىيا خېنىم» دەپ ئاتىغان. ئۇ مۇھەممەدئىمىن خاننىڭ سىڭلىسى بولۇپ، ھۆسن ــ جامالى كېلىشكەن، ئەمما خۇي ــ پەيلى يامانراق، قەھر ــ غەزەپلىك قىز.

ئاپاق خوجا مۇھەممەدئىمىن خاندىن مەغلۇپ بولۇپ، قەشقەر، يېڭىسار ئەتراپلىرىدا يۈرگەندە، بۇ قىزنىڭ خەۋىرىنى ئالىدۇ ۋە ئىشنى «دوستلۇق، ئەھدۇ پەيمان» يولىدىن باشلاشنى ئويلاپ، بى بى مۆھتەرەم خېنىمغا ئەلچى ئەۋەتىپ، مۇھەببەت ئىزھار قىلىدۇ، ئاخىر ئۇنىڭ ھەممە شەرتلىرىگە كۆنۈپ، ئۇنى ئەمرىگە ئالىدۇ. بى بى مۆھتەرەم خېنىم ئاپاق خوجىنىڭ كېيىنكى سۇيىقەستلىك ئىشلىرىدا كۆرۈكلۈك رول ئوينىغان مۇھىم شەخس. ئۇ ئاپاق خوجىدىن ئۆچ

ئوغۇل، ئىككى قىز تۇغىدۇ.

مىلادىيە 1693 ـ يىلى ئاپاق خوجا ئۆلگەندە، ئۇ تەخت ۋارىسى ھېسابلىنىدىغان ئۆگەي ئوغلى خوجا يەھيانى يوشۇرۇن ئۆلتۈرگۈزۈپ، ھاكىمىيەتنىڭ تىزگىنىنى بىر مەزگىل ئۆز قولىدا تۇتىدۇ.

بى بى مۆھتەرەم خېنىم رەھىمسىز، زالىم ئىدى. شۇڭا، ئۇ ئۆلگەندىن كېيىن، «جاللات خېنىم» دەپ ئاتالغان. بۇ ھەقتە «سىيادەتنامە» دېگەن ئەسەردە مۇنداق يازىدۇ: «ئول ۋاقىتتا ئانداق خۇنخورلۇق بولدىكى، ئىككى كىشى ئۇرۇشۇپ كىرسە، ھەر ئىككىسىنى ئۆلتۈرەر ئەردى، مەزلۇم كىشىلەر بېشىنى تارىسا ھەم ئۆلتۈرەر ئەردى. ئۆزىنىڭ بىر سىڭلىسىنى ‹پاقلاندۇ خېنىم› دەر ئىدىلەر، بىسيار ساھىبجامال، تۇغمىغان ئەردى، ئۇنى ھەم رەشكتىن ياغقا بېسىپ ئۆلتۈردى. ھەممە خەلق ۋەھشاتناك بولۇپ، ئۇنى ‹جاللات خېنىم› دەپ ئاتىدىلەر.»

بى بى مۆھتەرەم خېنىم مىلادىيە 1695 ـ يىلى مەكتىلىك سوپىلار ـــ خوجا يەھيانىڭ ئانا تەرەپ تۇغقانلىرى تەرىپىدىن پىچاقلاپ ئۆلتۈرۈلىدۇ.

بارات ئەئلەم:

بارات ئەئلەم ـــ يەكەننىڭ ئەينى چاغدىكى شەرىئەت پېشۋالىرىنىڭ كاتتىسى. مىلادىيە 1679 ـ يىلى، ئاپاق خوجا بارلىق مەسچىت، مەدرىسىلەرنى خانىقاغا ئۆزگەرتىش توغرىسىدا خانلىق بۇيرۇقى چۈشۈرىدۇ. بۇنى ئاڭلىغان پايتەخت شەھىرىدىكى مۇدەررىس، ئىمام، خەتىپلار بارات ئەئلەمنىڭ قېشىغا كىرىپ، ئاپاق خوجا بىلەن كۆرۈشۈپ بېقىشنى ئېيتىدۇ. بارات ئەئلەم شەرىئەت ئەھلىنىڭ پىكىر ـ تەلەپلىرىنى ئېلىپ، ئاپاق خوجا بىلەن كۆرۈشىدۇ ھەم قۇرئان، ھەدىس تەلىماتلىرى بويىچە ئۆز پىكرىنى ئېيتىدۇ. لېكىن، ئاپاق خوجا ئۇنى يولسىزلىق بىلەن ئەيىبلەپ چىقىرىۋېتىدۇ ۋە شۇ كېچىسى ئاپاق خوجىنىڭ «رىجالۇل غەيب» دەپ ئاتىلىدىغان پىچاقچى سوپىلىرى تەرىپىدىن ئۆز ئۆيىدە ئىككى ھەمراھى بىلەن قوشۇپ، پالتا بىلەن

چاناپ ئۆلتۈرۈلىدۇ ۋە جەسەتلىرى كوچىغا تاشلىنىپ: «بۇلار پىر ـ ئەۋلىيا ئاپاق خوجىنىڭ تەخسىراتىغا كەتكەن ئازغۇنلار!» دېيىلىپ، خەلققە ئىبرەت ئۈچۈن كۆرسىتىلىدۇ.

ئۇلۇغ موللام، مەۋلانە موللا نەقى، موللا ئالىم ياركەندى، مىرزا شاھ خوجا، موللا باقى سەمەرقەندى، موللا ئاتىجان تاشكەندى، موللا شاھباز قاتارلىقلار:

ئاپاق خوجىنىڭ مۇرىت ـ مۇخلىسلىرى ئىچىدە، يۇقىرى دەرىجىلىك، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ۋە تۆۋەن دەرىجىلىك دەپ تەبىقىلەرگە ئايرىلغان خاس مۇخلىسلىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، يۇقىرىقىلار ئۇنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك خاس مۇخلىسلىرى قاتارىغا كىرىدۇ.

ئۇلار ئاپاق خوجىغا ئەڭ سادىق ھەم پىداكار، ئۇلارنىڭ ھەربىرى بىردىن سۇلۇك ۋە خانىقالارنى باشقۇرغان. ئۇلار تەسەۋۋۇپ، تەرىقەت ئىلمىدە خېلى يۇقىرى سەۋىيىگە ئىگە بولۇپ، بارلىق ئەقىل ـ پاراسىتىنى، كۈچ ـ قۇدرىتىنى، قىسقىسى، بارلىق ھاياتىنى ئاپاق خوجىغا ۋە ئۇنىڭ «تەرىقەتى ئىشقىيە» مەسلىكىگە بېغىشلىغان. ئۇلار ئەڭ قىيىن شارائىتتىمۇ ئاپاق خوجىدىن ئايرىلماي، ئۇنىڭ بىلەن تەقدىرداش، ھەمنەپەس بولغان. مۇشكۈل ھىجرەت ـ سەپەرلەردىمۇ ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ، ئۆزلىرىنىڭ سادىق مۇرىتلىق بۇرچىنى ئادا قىلغان.

پارسچە «ھىدايەتنامە» دېگەن قوليازمىدا، ئۇلار توغرىسىدا مۇنداق تەرىپ ۋە سۈپەتلەر يېزىلغان: «ھەزرىتى ئىشانىنىڭ قەدىمىي يارەنلىرىدىن، مەقبۇل ۋە مەھبۇبلىرىدىن ئىدىلەر... زاھىرىي، باتىنىي ئىلىملەرگە كامىل ئىدىلەر... ئۇستۇن ھاللار ۋە ئۇلۇغ ماقاملار ئىگىسى ئىدىلەر... سەپەر ۋە غەيرىي سەپەردە، خىزمەتتە ھەمراھ ھەم ئەسرار ئىدىلەر...»

1999 ـ يىل، سېنتەبىر
2000 ـ يىل، دېكابىر
ئۈرۈمچى ـ قەشقەر

www.uyghurkitap.com

图书在版编目(CIP)数据

不幸的赛依德亚：维吾尔文/艾海提·吐尔迪著.—乌鲁木齐：新疆青少年出版社，2009.3
(艾海提·吐尔迪作品集)
ISBN 978-7-5371-6501-3

Ⅰ.不… Ⅱ.艾… Ⅲ.长篇小说—中国—当代—维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ.I247.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字 (2009) 第 023345 号

责任编辑：阿布力孜·克尤木
责任校对：依巴达提·亚森
封面设计：阿里甫·夏

艾海提·吐尔迪作品集

不幸的赛依德亚 （维吾尔文）

（长篇小说）

艾海提·吐尔迪 著

新疆青少年出版社出版
（乌鲁木齐市北京北路 29 号 邮编： 830012）
E-mail: xjyashlar@126.com
新疆新华书店发行
新疆金版印务有限公司印刷
850×1168 毫米 32 开本 14.5 印张
2009 年 3 月第 1 版 2013 年 3 月第 3 次印刷

ISBN978-7-5371-6501-3 定价： 33.00 元
如有印刷装订问题请直接同出版社调换